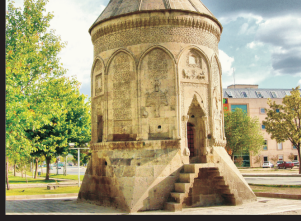

Şehirnâme

MUHSİN İLYAS SUBAŞI

Muhsin İlyas Subaşı

ŞEHİR NÂME

*-Bizi bu topraklarda huzurla
yaşatmaya kendilerini adanmış
bütün fedakar insanlara, en derin
muhabbetlerimle.*

ŞEHİR NÂME

Muhsin İlyas Subaşı

Kültür Yayınları Yayın No : 82

ISBN : 978 - 975 - 8046 - 82 - 9

İletişim:

Kayseri Büyükşehir Belediyesi

Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı

Tel : 0 352 207 16 25

Fax : 0 352 221 08 67

Bu kitap KAYSERİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ' nin
bir kültür hizmetidir.

This book is a public service of
KAYSERİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

Eserin tüm hakları saklıdır.

Yazılar ve görsel malzemeler izin alınmadan kullanılmaz.

No photographs, drawings or documents may be
reproduced Without the written permission of the author.

Bu Kitap Mart 2011 Tarihinde 1000 adet basılmıştır.

This book was printed in Mart 2011 in a run of 1000

Kapak ve İç Mizanpaj

Erol ATICI

Baskı

Kardeşler Ofset Matbaacılık

0.352 331 61 00

www.kardeslerofsetmatbaa.com

info@kardeslerofsetmatbaa.com

Muhsin İlyas Subaşı

ŞEHİR NÂME

Mehmet Özhaseki
Kayseri Büyükşehir Belediye Başkanı

TAKDİM

6 bin yıllık geçmişi bilinen bu şehrin, bin yıllık kısmında bizim kültür ve medeniyetimizin mührü vardır. Bu mühür Kayseri'nin en önemli belirleyici unsur haline gelmiştir ve sonsuza kadar da kalıcılığını koruyarak öylece devam edecektir. Bu sebeptendir ki, geleceğe iyi bir şehir emanet edebilmek için geçmişin birikimi üzerine daha etkilisini ve kalıcı olanlarını ilave ederek Kayseri kültür ve medeniyetinin altyapısını aslına uygun olarak yeniden inşa ediyoruz. Bunu yaparken de mevcut mirası geleceğin taleplerine göre değerlendirip biçimlendirmeye özen göstermekteyiz.

Kayseri, tarihinde ticareti ön planda tutmuş ve bir ticari terbiye kuralı oluşturmuş olmakla birlikte, aynı zamanda bir kültür şehri olmanın onuruna da sahip bulunmaktadır. Mazisi yüzyıllara dayanan Selçuklu dönemi medreselerinin varlığı bunun somut işaretidir. Kültür varlıklarımızın tarihi olanından aktüel olanına kadar, bütün değerlerimizin sahibi ve koruyucusu olmanın şuuruyla büyük bir gayret ile çalışmaktayız.

Makarr-ı Ulema (Alimler Şehri) olarak anılan Kayseri, tarihten devraldığı geleneksel değeriyle modern bilimin imkanlarını bütünleştirerek aynı zamanda güçlü bir bilim ve kültür merkezi haline gelmiştir.

Büyükşehir Belediyesi'nin bu anlayışla yola çıkarak şehir kültürünü besleyen yazılı kaynakları neşretme programı aksatılmadan sürdürülecektir. Bugüne kadar yaptıklarımız gelecekte yapabileceklerimizin en önemli göstergesidir. Bu düşünceyle yeni bir kitabı daha ilgililerinize arz ediyoruz: Şehirnâme!

Böylesine kıymetli bir eseri hazırlama konusunda büyük emek sarfeden Sayın Muhsin İlyas Subaşı'ya teşekkür ediyor, yayın hayatına kazandırdığımız bu kitabın tüm araştırmacılara, meraklılarına ve okuyuculara yararlar getirmesini temenni ediyorum.

İÇİNDEKİLER

Takdim	5
Önsöz	11
ŞEHİRNAME	19
Şehir Nedir?	21
Şehrin Tarihi	25
Batı'da Şehir	29
Dinler ve Şehirler	33
İslâm ve Şehir	37
Kudüs'ün Kavgası	43
Türklerde Şehirleşme	47
Şehirlerle Kazandıklarımız ve Kaybettiklerimiz	53
Şehirler İnsan Kalitesiyle Yücelir!	59
Şehirler Rant Aracı Olmaktan Kurtarılabilir mi?	63
Kirletilen Şehirler!	67
Şehirler İnsanı Nasıl Tüketir?	71
Şehirler Bir Laboratuardır!	75
Kültür Şehrine Doğru?	79
Beton Kafes ya da Apartman Köleliği	83
Şehir Dindarlığına Doğru	87
Mabetsiz Şehir Ruhsuz Şehir Demektir!..	91
Başşehir, Sistemsiz Şehir!	95
Şehirler Köyleşirken	101
Tarihin Bize Tuttuğu Işığın Farkında mıyız?	105
Geleneği Olmayanın Geleceği de Olmaz!	113
Yolun Güvenliyse Devletin Güvenilir Demektir!	117
Şehri Endüstrisi Zenginleştirir mi?	121
İstanbul'un Bir Başka Yüzü	123
Şehirleşmeyi Meyhaneye Ölçenler	127
Sûki Sultanî'lerden AVM'lerine	133
Kaybedilen Sokakların Dili	137
Şehrin Hafızası Arşivleridir	141

Kütüphaneler Şehrin Beynidir	145
Müzeniz Yoksa Geçmişiniz Yok Demektir!	149
Arazi Yağmalatarak Şehirler Kurduk!	153
Edison ve Işık Şehirler	155
“Gavur İzmir”-“Yobaz Kayseri”	159
Şehrin İntikamı Farklı Olur	165
“Kent Dindarlığı” Üzerine Bir Yorum	169
Hemşerilik Duygusu ve Elia Kazan Örneği	177
İstanbul’da, Sinan’ın İzinde!	187

İLK ŞEHRİN SAKLI YÜZÜ 199

Kaniş’te Beş Bin Yıl Önceyi Yaşamak.	201
Alparslan Kayserili İmparatoru Yenmişti	207
İlk Haçlı Seferi’nin Ağır Tahribatı	211
Selçuklu’nun “Daru’l Fethi”i Kayseri’dir!	215
“Daru’l Fethi”ten “Makarr-ı Ulema” Kapısına	219
Şehri Varlıklarıyla Taçlandıran İnsanlar	225
Seyyid-i Sırdan’ı Anlayabilseydik!	229
Kayseri’nin İki Şemsiyesi Ahiler ve Mevleviler	233
Osmanlı Eğitim Sisteminin Kurucusu Kayserilidir!	239
Kayseri Sinan’ı Kubbe Kubbe Sundu Osmanlıya	243
Üç Kültürün Sentezi Bir Şehir	255
Biz Bu Meydanı Fark edebildik mi?	261
Biri Kayseri’den Öbürü Sivas’tan İki Ulu Çınar	267
Şehrin Akciğerlerini Alırsanız	277
Kayseri, Hayır Medeniyetinin Başkentidir!	281
Aşevlerinde Kayseri Örneği	285
Torosların Gözyaşlarıyla Yıkanmanın Hazzı	289
Dağları Tanıyabiliyor muyuz?	295
Geç de Olsa Erciyes Nihayet Fark Edilebildi	301
Aramızdan Ayrılan Bir Neslin Bıraktığı Boşluk	305
“Siz Kayserili misiniz?”	313
“Bizi Rahat Bırakın!”	321
Teb’ay-ı Sadıka’nın Kayseri’de Neyi Vardır?	327
Bağları Keşfedebildik mi?	347
Sözleri Paralarından Kıymetli İnsanlar	351

İnsanlar Önderlerini Unutmuyor!	365
İyi ki, 'Nerede O Eski Düşünler?' Demiyoruz	371
Bir Yabancı'nın 35 Yıl Önceki Kayserisi	375
Bir Kalvinizm Rüzgârıydı Geldi Geçti	383
Bu Aşk Bize Birşeyler Söylemez mi?	399
Tarih Modernliğe Ezdirilmeli mi?	405
Tekir Yaylasında Her Bahar Bir Çift Gül Açar	413
Seyyahların Kayserisi'nden Çizgiler	419
Tarihi Kentler İçinde Kayseri	435
Hacılar'ın Hükümrancılık Hakkını Beyandır	441
İlk Türk Savaş Uçağı Kayseri'den Havalanmıştı!	447
İlk Özel Elektrik Santrali Kayseriliden!	451
Öğrencilerini Şehit Veren Başka Lise Var mı	455
Kültür Fakiriyeniz Servetiniz Bir Anlam Taşımaz	461
Başvurulan Kaynaklar	465

ÖNSÖZ

Şehir, insanın birlikte yaşama içgüdüsünün ortaya getirdiği bir zarurettir. Buna bir anlamda sosyal şemsiye de diyebilirsiniz. Bunda, insanın toplu olarak yaşama arzusundan doğan sosyal varlık olmasının payı yanında, bu topluluk içinde dışardan gelebilecek olumsuz baskılara karşı kendini korunma duygusunun da etkili olduğu düşünülmelidir. Eski şehir kalıntılarına dikkat ederseniz, bu iki zaruretin izlerini de görmek mümkündür. Mesela ilk şehirler büyük surlarla çevrili bir alanda inşa edilmiş, daha sonra insanlar surların dışına çıkınca bu defa da bir duvarı genelde iki aile birlikte kullanma yolunu seçmiştir. Bir yüzünde birisi, öbür yüzünde diğeri kendi yerleşim alanını oluşturmuştur. Surlarla çevrili şehirlerde saldırıya karşı birlikte direnme içgüdüğü söz konusu iken, açık şehirlerde birisi saldırıya uğrarsa, öbürü korusun diye bitişik duvarları paylaşma ihtiyacı doğmuştur. Şehirlerin bu şekilde oluşturulmasının ana nedenlerinden birisi, belki de en önemlisi, şehirlere saldırıların daha kolay gerçekleşebileceğidir. Şehirleşmenin başladığı geçmiş zamana doğru yolculuğa çıkarsanız, bunun neden ve niçini üzerinde durabileceğiniz fazla detay bulamazsınız. Pratikte saldırı ve korunma içgüdüğü, ikisi birlikte birbirinin tamam- layıcısı gibi âdeta bir sosyal organizmaya dönüştürmüş tür. İnsanlar korunabilmek için bir araya gelmişler, saldırganlar ise, toplu insan alanlarından daha fazla ganimet alabilmek için sitelere saldırmışlardır. Dıştan baktığınız zaman, bir araya gelmiş insanların oluşturduğu kütsel güç, saldırılara karşı korunma imkânlarını arttırabilir, bu doğrudur. Saldıran her zaman dışarıdan gelir ve arkasında sürekli bir gücü yoktur. Saldırıya uğrayanların ise, yerleşik bir birikimi vardır. Gizlenme imkânları, stokları, savaş için ortak güç fırsatları vardır. Ama bir de düşerse, saldırganlar ganimeti servete dönüştürüp giderler. Bunun dramatik örneğini eski şehir kalıntılarında görmek mümkündür: Gezdiğim Kaniş-Karum harabelerinde yanarak taşlaşan toprak kerpiçlerin, cam parçalarının ortaya koyduğu manzara bunu göstermektedir. Bu bakımdan şehirlerin insanlığın tarihi kadar eski olduğuna inanıyoruz.

Bunun içindir ki, devletler önce şehirlerde kurulmuş. “Site Devletler” dediğimiz sosyal organizasyonlar böyle teşekkül etmiştir. Yani kabileler bir yerde kümelenmişler, içlerinden birisini başlarına geçirmişler. O da, bu kalabalık kitleyi yöneterek bir düzen oluşturmuş. Devletin sınırı şehrin sınırından ibarettir. Bu yüzden de eski devlet genellikle şehir devletleri olarak ortaya çıkmıştır. Sonra doyumsuzluk, yayılma, yağmalama ve otorite hırsı insanları genişlemeye sevk etmiş. Bu genişleme de bedelsiz değildir elbette.

Sümerler, Akat, Roma ve Yunan sitelerinden başlayarak günümüze kadar getirilen bütün bu devletlerde, insanların temel ihtiyaçları devletin yapısını ve gelişme sürecini belirlemektedir. Bundan da anlaşılan o ki, şehirde olsun, kırdan olsun ana faktör insandır. İnsan, talebindeki önceliklerine göre kendisine bir sosyal karakter ortaya koyar. Sadece yemek içmekle geçinenler tarım ve hayvancılık alanını seçmişler ve bu da gezen siteleri oluşturmuş. Eski Türk kavimlerinin ana yapısı böyle. Hatta yakın zamana kadar Afşarlarla Yörükler bu geleneklerini koruyarak varlıklarını sürdürmüşler. Türk tarihinde çadır medeniyeti bu bakımdan önemli yer tutar. Bu yaşama biçiminin şehirleşmeye mesafesi uzaktır. Şehirler daha çok ticaret ve üretimi esas alan toplumlarda öncelikli olarak ortaya çıkar.

Aslında bizim meselemiz, şehir sosyolojisi değildir. Kalın hatlarıyla şehirleşmenin menşesine doğru kısa bir bakıştan sonra günümüz şehirlerindeki insan faktörü ile şehir ve insan ilişkileri üzerinde durmak istiyoruz:

Bugün şehrin ana malzemesi dün de olduğu gibi insandır. Bugün şehirler, (Amerika’nın serseri mayın gibi kâh Vietnam’da, kah Afganistan’da kâh Iraktaki işgallerini dikkate almazsak) belki yağma baskınları görmüyor. Ama bu defa şehirler içinden yağmalanıyor. Şehrin imkânlarını ranta dönüştürmek isteyen her insan şehirde bir yağmacı eşkiya gibidir!..

Şehir olgusunun bir cephesi böyle öbür cephesinde de bir başka sosyal oluşumlar vardır:

Şehirleşme medenîleşmenin ilk hareket noktası olarak algılanır. Göçebe hayatından yerleşik düzene geçen toplumlar için belki bir anlamda doğrudur. Step kültürünün, dağınık, cılız ve

gelişmeye kapalı yapısından toplumsal hayatın geniş imkânlarına atlayanlar için şehirler tek kurtuluş merkezleridir.

Dağ başında devlet kuramazsın, meclis de oluşturamazsın. Ama yerleşik hayata girdiğin zaman farklı kültürlerin ve anlayışların, değişik yaşama biçimlerinin bir merkez etrafında kendi değerlerini koruyarak, ancak başkalarının yaşama hakkına da saygı göstererek birlikte yaşamayı öğrenirsin. Şehirler, kabileden devlete geçişte vazgeçilmez merkezler olarak düşünülmesi gereken yerlerdir.

Ansiklopedilerde şehir, “tarım dışında işlerle uğraşan insanların toplanmasıyla meydana gelen iktisadî, demografik ve sosyolojik bir karmaşadır”, diye tanımlanır. “Karmaşa” ifadesiyle şehrin gerçek alt kimliği anlatılmış olmaktadır. Öyle ya, şehirler homojen bir kitleyi bünyesinde barındırmaz. Şehir, tecrit edilmiş bir organizma olmadığı için farklı kültürden, ırktan ve dinden insanları bir araya getirerek birlikte yaşamayı öğretir. Ürün, hizmet ve insan mübadelesinin merkezi olan şehirlerde, kültürel farklılığı zenginlik olarak algılayabileceğiniz gibi, kozmopolitlik olarak da görebilirsiniz. Bu farklılıkların birbirine tahammülü ve birbirini terbiye edip etkileşimini herhangi bir ağır tahribat yapmadan sindirmesine bağlıdır. Bunları kazasız belasız gerçekleştirdiğiniz zaman zenginlik, birbirinin sınırlarına tecavüz olarak gördüğünüz zaman kozmopolitlik olur. Tarih bunun yığınla örnekleriyle doludur...

Bugün Türkiye’de günümüzün şehirleri ile çok değil, elli yıl öncesinin şehirleri arasında büyük farklılıklar görürüz. Yakın zamana kadar şehirler geleneksel yapı tarzının zorunlu kıldığı iç içe geçmiş daracık sokaklarla birbirinin uhreviyetini paylaşan bir aile sofrası gibiydi. Herkes birbirinin yoksulluğunu da, zenginliğini de paylaşıyordu. Komşular birbirlerinin nefes alış-verişlerinden haberdardı. Birbirlerinin sıkıntılarına ortak olarak azaltır, sevinçlerini bölüşerek çoğaltırlardı. Mahalledeki evler sanki bir kocaman bedenin küçük uzuvları gibiydi. Buna rağmen, mahremiyet çok önemli bir unsur olarak algılanır, evlerin pencereleri avlunun içine açılırdı. Selçuklu’dan itibaren Osmanlı’nın son asrına kadar bu, böyle devam edegelmiştir. Birbirinden haberli olarak yaşamak, birbirinin sıkıntılarını paylaşmak ve birbirine güven unsuru

olabilmek için sırt sırta yapılan evler, bizim yaşama biçimimizin kolektif şuur halindeki fotoğrafını gösterir.

Ancak büyük gelişmelerin korkunç ve dengesiz değişimleri getirdiği günümüzde nüfusun hızlı artışı, ihtiyaçların çeşitlilik kazanması, konforun hayatımızın vazgeçilmez temel unsuru haline gelmesi, şehirlerin ana karakterini de değiştirmeye başladı. Bugün bir eski mahalleyi rahatlıkla iki çok katlı apartmana yerleştirerek büyük alanlar ortaya çıkarılabilmektedir. Daracık ve çıkmaz sokaklar hayatımızdan tamamen çekilmiş durumdadır. Bulvarların getirdiği rahat ulaşım imkânı şehirleşmede yeni arayışların önünü de açmış bulunuyor... Fosseptik çukurundan kanalizasyona, kuyu suyundan şebeke sistemine, at arabasından otomobile, çevirmeli ve hatlı telefonda tuşlu ve cep telefonuna, pilli radyodan televizyona, kömürlü ütüden buharlı ütüye, bunları da atlayarak elektronikten dijital çağa geçen şehir insanı, bu baş döndürücü değişimle yetinmeyeceğe benzemektedir. Ancak her yeniliğin cazibesi, hayatımıza girdiği hızı kadar devam eder. İnsanın fıtratındaki yeniliklere açık doyumsuzluk, ister istemez yeni kapıları zorlayacaktır...

Bütün bunlar şehir sosyolojisi içerisinde aslında alanın uzmanları ve şehri yönetenlerin çözüme götürmeleri gereken bir yığın sorunları da beraberinde getirmektedir. Tabanda yaygın durumdaki evleri üst üste koydular, konforunu da buna göre geliştirdiler, ama içindeki insanın ruhu ne oldu acaba? Bugün üzerinde durulması gereken, en çok tartışılması ve mutlaka çözüme götürülmesi gereken problem buradadır. Aynı apartmanda oturduğunun farkına varmadan yaşayan yığınların kederde ve kıvançta ortaklığı da bitirilmek üzeredir. Hatta, bu yalnızca onunla kalmamakta aile içi çözülmeyi de hızlandırmaktadır; "Senin zamanında öyleydi?" diyerek ailesine kafa tutarak tavırsız bir vaziyette yaşamak isteyen yeni neslin bunalımı ailenin değil, ülkenin ciddi meselesi haline gelmektedir. Çünkü bunlar, şehirleşmenin hayatımızın oturduğu temel değerleri sarsmasından doğan bu ruhsuz konfor uğruna yaşanmaktadır. Artık, kontrolden çıkan nesiller sorumluluktan da kaçmaktadır. İş başa düştüğü zaman da tecrübesizlik başına iş açmakta ve düştüğü bunalımdan kurtulamayarak, uyuşturucu gibi çözümsüz bağımlılıklara kaymaktadır. Roma'yı bu

tavır sapması yıkmıştı... Batı'da da bugün bunun benzer ağır sancıları yaşanmaktadır...

"Sabır, kanaat, paylaşım" gibi insanı erdemliliğe götüren tavır yerine, "acelecilik, doyumsuzluk ve bencillikle" beslenen yeni liberal insan tipi yüzünden devletler, derebeylikler dönemindeki gibi saldırgan ve yağmacı duruma dönüşmüşlerdir. Güçlü olan, zayıf olanın yeraltı ve yerüstü zenginliğini elinden alabilmek için üzerine abanmaktadır. İşin acı veren tarafı, şehirlere yığılmış insanları doyurabilmek için yapılan bu planlamalar, yine şehirleri yok ederek elde edilmek istenmektedir. Amerika'nın 1945'te Hiroşima ve Nagazaki'ye attığı bombalar bu tavrın acı bilançosunu hafızalarımızdan silmemiştir. Artık savaşlar geniş kırsal alanlarda değil, şehirlerin daracık alanlarında ve hatta sokaklarında yapılmaktadır. Bir ülkenin başşehrini kontrolünüze aldınız mı, ülke sizin oluyor demektir. Bağdat'ın işgali bunun tipik bir örneğidir.

Şehirleri kurmaktan daha zor hale gelen, onu kullanmak ve korumaktır. Şimdi bu durum, ciddi sıkıntılar doğurmaya başladı. Nüfusu kontrolde tutma, ihtiyaçları daha kolay ve topluca taşıma bakımından yönetim kadroları, kırsal alanda da hizmet hakkı olan insana gitmek yerine onu hizmet alanlarına getirmeyi kolay bir yol olarak algılamışlar ve hızlı bir şekilde iç göçle şehirleri şaşkın, ürkek ve hatta tedirgin insan kalabalıklarıyla doldurmuşlardır. Bunun içindir ki, şehir kültürü, kendi hafızasından uzaklaşarak, sıradanlığın altına indi. Bu yüzdendir ki, şehirlere yönetici seçen siyasal mantığın hareket noktası, şehri tanıyan, şehir insanının ihtiyaçlarını bilen, şehri bir medeniyetin ana dilimi olarak görüp ona göre geliştirecek yetenekte insanları değil de, devletin paralarını verecekleri yüzeysel altyapı hizmetlerine belli doğrultularda harcayacak insanları seçme anlayışına kaydırılmıştır. Son bir asırdan bu yana bizdeki uygulama böyledir. Zaten işleri, kendi sosyal disiplini içerisinde ele alıp yürütseydiler, şehirlerdeki karmaşa ve çözümsüzlük bu hale gelmezdi...Oy için izinsiz ve çarpık yapılaşmaya, daha doğrusu gecekonduya göz yuman siyasal irade, daha sonra buna altyapı hizmetini götürürken, şehirleri böyle bir virüs korsesine hapsedtiğinin ve şehir kültürüyle birlikte medeniyetimizin ana unsurlarını da dinamitlediğinin farkında değildir...

Sonuç itibarıyla şu hususun altını çizmekte fayda vardır:

Şehirleşme medenîleşmenin ilk hareket noktasıdır. Bundan kaçmak, kendimizi geçmişimizin yetersizliklerine hapsetmek olur. Ne var ki, bu gelişme projesinin sosyal analizleri yapılmadan, daha da önemlisi altyapısı hazırlanmadan şehirleşme hareketi nüfusları şehirlere taşıma olarak algılanmış, ülkenin realitesi ile devleti yönetenlerin idealleri bugüne kadar bütün çabalara rağmen, bu alanda bir türlü örtüşmemiş ve politikacılarımız, köyleri hızlı bir şekilde şehirlere yığarak ülkeyi modernleştireceklerini sanmışlardır. Böylece şehirlerimizde iki ayrı Türkiye oluşmuştur. Birisi, endüstriyel makyaj malzeme- leriyle boyayıp ciladığımız kısmen modernleşmiş şehrin ana caddeleri ve merkezdeki yerleşim alanları, öbürü ise geleneğine bağlı, şehirde köylü olarak yaşayan yığınların kendi dünyalarını korudukları varoş bölgeleri...

İşin bu cephesini dikkate alan Batılılar, Türkiye'nin vitrinlenen cephesiyle Batılı görünse de, temel değerleri ve bu değerlere bağlılıkta ısrarı yüzünden hâlâ bir doğu ülkesi olduğunu savunmakta ve bu yönüyle de Batı ailesine kabul edilemeyeceğini iddia etmektedirler.

Bizim önümüzdeki hedef elbette Batı'ya benzemek olmamalıdır. Türkiye, kendi içinde kendini koruma refleksini kullanamadan bugüne kadar Batı'ya açılma idealine çok ağır bedel ödemiş ve ödemeye de devam etmektedir. Çağdaşlaşmayı bazılarının ısrarla Batılılaşma olarak algılamasına ve öyle telkin etmesine rağmen, bize göre çağdaşlaşma, Batı değerleri içinde erimeye götüren yolda kaybolmak değildir. Türkiye insan hukukuna, insanın hak üstünlüğüne, erdemine verdiği önemle büyürse, dün Batı'nın birkaç adım önünde idi, yarın çok daha fazla önünde olabilir. Şehirler bu yönden, çok iyi değerlendirilmesi gereken bir organizasyon karakteri taşır. İnsanları amaçsız olarak şehirlere yığarsanız, bu vasıfta bir şehirleşme ile Türkiye geleceğini kurtaramayacaktır elbette!..

Şehirler, çok hücreli canlı organizmalar gibidir: Bunun içindir ki, ortak duyarlılıklara bağlanan insanların bir araya gelmesi, birbirlerini tamamlama anlayışını benimsemesi, birlikte yaşama idealleri için fedakarlık duygusunun önşart olduğunu kabullenmesiyle medeniyetin nirengi noktasını oluşturur. Öyle yapmadan, şehirleri yığılmış insan kalabalıklarının kozmopolit kültür harma-

nına dönüştürürseniz, Türkiye'nin yarınına harç değil, bomba koymuş olursunuz!..

Eskiden şehirler sınırlı da olsa, akrabalık ilişkileriyle güçlendirilmiş homojen bir kitleye dayanıyordu. Artan göçler bu yapıyı bozdu. Bozmaya da devam etmektedir. Yüzlerce yıllık bir yaşama biçiminin değiştirilmesinde elbette sıkıntılar olacaktır. Bunları da göğüslemek durumundayız. Türkiye, şehirleşmeyi yeniden yapılanma ve kendi içinde bütünleşmeye doğru götürebilirse, yeni bir medeniyet krizine düşmeden gelişmesini sürdürebilir. Bunu başaramazsa, sıkıntıların nefret duygularını körüklediği bir karmaşık insan yığınyla şehirlerdeki sosyal bunalım ve patlamalar da artabilir. Şehirleşmenin yol haritasındaki gizlenmiş mayınlar bence bunlardır...

Bu mayınlar neyle temizlenir? Bize göre, bir şehir kültürü geliştirmekle, bu kültürü geçmişine bağlanmakla! Şehirler, toplumu ileriye taşıırken geçmişinden koparmadan bu işi başardığı oranda kalıcı olacaktır. Tarihimiz bir tecrübeler birikimi ise ondan faydalanmanın yolu, şehirleşmede o şehri var eden altyapı değerlerini diri tutmaya kalmaktadır. Biz, bu çalışmamızda bir şehirler monografisine malzeme olabilecek değerlendirmeler yapmaya çalıştık. Bunu yaparken de, şehirlerin görünen yüzü ile gizlenen yüzü arasındaki çelişkilere işaret etmeye çalıştık. Böyle bir çabanın ortaya getirdiği bu eserin adına bunun için "İki Türkiyeli Şehirler" demek belki daha uygun olacaktı. Gerçekten de, bugün bütün şehirlerimizde belki daha fazlası vardır, ama en azından iki farklı Türkiye fotoğrafı bulunmaktadır. Türkiye bunu tek'e indirdiği gün şehirleşme projesini tamamlamış ve gelişmiş bir ülke olarak medeniyet alemindeki kalıcı yerini almış olacaktır. Buna doğru ciddi bir eğilim var. Şehirleşme stratejisinde son dönemde kültürel değerlere önem verilmesi bu umudumuzu önemli ölçüde kuvvetlendirmektedir. Artık tarihin bize emanet ettiği eserlere yalnızca Vakıflar Genel Müdürlüğü el atmıyor, her ilde yerel yönetimler de bu yönde kaynaklar ayırarak ıslah çalışmalarına destek veriyor. Bu sosyal duyarlılıktan kaynaklanan ortak kabul duygusu yüzünden kitaba "Şehirname" demeyi uygun bulduk. Bir nevi şehir mektupları gibi bir deneme çalışmasıdır bu.

Günümüzü geçmişle bir bütünlük içinde düşündüğümüz bu çalışma, şehir kitapları arasında sanırım kendine göreliği olan farklı bir eser olarak algılanacaktır... İlginiz başarımızın ölçüsü olacaktır...

Muhsin İlyas Subaşı
11. 02. 2011

ŞEHİRNAME

ŞEHİR NEDİR?

Bugün bizim kültürümüze yerleşmiş olan “Şehir” kelimesi, Farsça kaynaklıdır, Farsça’daki “Şehr” kelimesinin Türkçe okunuş şeklidir. Türkçe’de bu “Şar” şeklinde kullanılmıştır. Arapça’da şehir “Medine” denmektedir. Belki kelimenin ifade ettiği anlam bakımından en uygun tanımı da budur. Soğdca’da da “Kent” kelimesiyle şehir anlatılmış oluyor. İngilizce’si, City, Fransızca’sı Urbanisme’dir

Şehrin tanımı konusunda sosyologların görüşlerinde pek farklılık yoktur. Batı’da Şehri bir sosyolojik kavram olarak yorumlayan Max Weber, “Bir veya daha fazla ayrı evler küme-sinden oluşur ama görece kapalı bir yerleşim bölgesidir”, diye tanımlar.

Yazar, bu tanımını izah ederken “evler kümesi”ni, kalabalık yerleşim alanları olarak yorumlar ve hatta buralarda oturanların birbirlerini tanımadıklarından dahi söz eder. Arkasından belki daha doğru bir ifadeye baş vurarak şunları söyler:

“İktisadi bir tanımlamayla şehir, sakinlerinin hayatlarını tarımdan değil, esas itibariyle ticaret ve alışverişle kazandıkları bir yerleşim yeridir.” (1)

Tabii bir şehir için bunun yeterli olması düşünülemez. Yazar bu değerlendirmesinin yoruma ihtiyaç duyduğunun farkındadır ve bunu da şöylece maddeleştirir:

“Tam bir kentsel topluluk oluşturabilmek için bir kentsel topluluk, alışveriş ve ticaret ilişkilerinin görece hakimiyetine sahip olmalı, bir bütün olarak yerleşim alanı da şu özellikleri sergileyebilmelidir: 1-Bir kale; 2-Bir Pazar; 3-Kendine ait bir mahkeme ve hiç değilse özerk bir hukuk; 4- İlgili bir birlik biçimi ve 5-En azından kısmî özerklik ve kendi kendini yönetebilme ve sonuçta seçilmelerine şehir sakinlerinin katılımının gerçekleştiği yetkililerce yönetilme.” (2)

1 Max Weber, Şehir (Çev. Musa Ceylan) s. 87. vd. Yarın Yayınları, İstanbul 2010
2 age. s. 109.

Batılı bu tanıma, Müslüman ülkeler için şunlar ilave edilir: “Dinî işlere bakan bir müftü ve kazâ (yargılama) hakkında kadısı olan yer.”⁽³⁾ Bu tanıma, biraz daha geniş anlamıyla ele alırsak, Turgut Cansever’in dikkatimizi çekmek istediği önemli bir hususu da eklemek mümkündür:

“Şehir, insanın hayatını düzenlemek üzere meydana getirdiği en önemli, en büyük fizikî ürün ve insan hayatını yöneten, çerçeveleyen yapıdır. Bu yapıya biçim veren tercihleri ise insan ve toplumlar, inançlarından, dinlerinden hareket ederek belirlerler. Şehir toplumsal hayata, insanlar arasındaki ilişkilere biçim veren, sosyal mesafelerin en aza indiği, bu ilişkilerin en büyük yoğunluk kazandığı yerdir. İnsanlar arası ilişkilerin en alt düzeydeki biçim, bireysel savunma insikaydır. Kendini tehlikeye karşı korumada bir sonraki aşama ise, kendini koruma için bir başkası ile beraber hareket etmeyi gerekli kılar. Tarih boyunca şehirlerin de, bu ortak savunma ihtiyacı ile insanları bir araya getirdiğine dair pek çok örnek vardır.”⁽⁴⁾

Weber’in yorumunda şehir için dikkate almadığı en önemli unsur olan “güvenlik” meselesine Turgut Cansever bunun özellikle altını çizmektedir. Şehirlerin en belirleyici özelliği temelde bu birlikte korunma içgüdüsüne dayanır.

Bunların ortaya koyduğu gerçek, insanoğlu’nun sosyal bir varlık olarak birlikte yaşama içgüdüsüne sahip olduğudur. Bu birlikte yaşamayı sağlayan ise “şehir”dir.

Tarihi seyri içerisinde şehirler küçük koloniler halinde başlayarak gelişip günümüze gelmişlerdir. Şehirlerin tarihi, insanlığın tarihi kadar eski olmalıdır. Bugün elimizde bulunan malzemelerden hareket ederek şehirleri tanımlamak mümkünse de, onun sosyo-politik niteliği ve hatta stratejik özelliği ayrı bir önemi ihtiva eder. Bunlar da canlı organizmalar gibidir. İnsanların toplu ölümleri, şehrin de ölümü olmuştur. İlk çağlara ait yerleşim alanlarında bulunan, Çatalhöyük, Alacahöyük, Kaniş-Karum, Zaugma, daha sonraki dönemlere ait Sodom Gomora, Pompei ve daha bilmediğimiz niceleri bunun ibret alınacak örnekleridir.

3 Osman Nuri Ergin, Türkiye’de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı, s. 2 İstanbul Üniversitesi Yayinevi, İstanbul-1936

4 Turgut Cansever, İslâm’da Şehir ve Mimari s.103., Timaş Yayınları, İstanbul-2006

Tabii, insanlığın gelişme seyri içerisinde şehirler de gelişerek yeni birçok kural ve kaidelerle donatılmış, yeni yönetim biçimleri, şehirleşme felsefesi geliştirilmiştir. Kolonizatör şehircilikten bağımsız şehir anlayışına geçişin macerası oldukça uzundur. Şehirler artık, altyapısıyla, sosyal tesisleriyle, sadece orada yaşayan insanların değil, o şehre gelenlerin temel ihtiyaçlarını karşılayacak kurumlarıyla çok yönlü donanımına sahip yerleşim alanlarına dönüşmüşlerdir. Bir nevi canlı organizmalardır. Nefes alırlar, tüketimleri vardır, atıkları vardır. Heyecanları vardır, korkuları vardır, umutları vardır. Geçmişindeki ilk şehirlerden bugüne, bugünkü modern şehirlerden gelecekte uydu kentlere kadar şehir bu organizma olma özelliğini koruyarak varlığını sürdürecektir.

Bugünün şehirlerinde böyle bir tanımın da yeterlilik arz etmediğini görüyoruz, şehir şimdi sanatla hayatın bütünleştiği heyecanla aklın, estetikle ihtiyacın birleştirildiği, birlikte yaşamayla birlikte düşünüp üretebilen alanlara dönüşmüş, ilk halindeki “Pazar” anlayışı şimdi sadece iç pazarla yetinmeyerek ihracat zeminine oturtulmak suretiyle çeşitlilik kazanmıştır. Tabii sanayileşmenin şehirlere getirdiği çok ağır yüklerin bedelini de yine şehirler ödemektedir. Bu bakımdan modernleşme karşılıksız olmamaktadır. Bunu asgariye indirecek iç düzenlemeleri yapabilmek için şehir meclislerinin belediyelere dönüşmesi, şehirlerin kendi kurul ve kurallarını oluşturmaları yönünde atılan önemli adımlar belki biraz rahat nefes aldıracaktır. Ancak, arabaya biniyorsan egzozundan çıkan kurşunu teneffüs etmek zorunda kalacaksın. Ortak ısınmaya gidiyorsan, kömürün, petrol ürünlerinin havamıza boca ettiği dumana katlanacaksın. Birlikte yaşayacaksan, duyarsız komşunun verdiği rahatsızlığa müsamaha ile bakacaksın. Şehrin konforundan faydalanmak istiyorsan, onun senden istediği bedeli kabullenecek ve onunla gelen olumsuzluklara ses çıkarmayacaksın. Gürültü handikapı, ulaşım çilesi, komşuyla barışık yaşama zorunluluğu, hürriyetlerine ağır sınırlamalar getiriyor olsa da buna tahammül göstermek durumundasın. Şehir toplum içinde sosyalleşmenin nimetini elbette bedelsiz sunmayacaktır. Sözü nü ettiğimiz “tahammül” bunun bedelidir ve gereklidir. Tarihe bakın, insanlar hem tahammül göstermişler hem de birlerine güvenip yaslanarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Sözün özü, şehir ilk topluluklarda da, bugün de nimetiyle ve külfetiyle birlikte yaşamayı öğrenme sanatıdır. Buna katlanamayan zaten şehirde duramamaktadır.

ŞEHRİN TARİHİ

İnsanların birlikte yaşama içgüdüsünün olmazsa olmaz gerekçeleri vardır. Öncelikle ilk kavimler, karşı kavim ya da topluluklara karşı kendilerini korumak mecburiyetindeydiler. Bu açıdan şehir olgusunun ana nedenlerinden belki de ilki korunma içgüdüsüydü. Antropolojik araştırmaların ortaya koyduğu verile- re göre insanlar avlanarak beslenebiliyorlardı. Av bulamayan elinde beslenecek malzemesi olan başkalarına saldırmada tereddüt göstermeyecektir. Bu vahşi mantık, doğal olarak insan- ların birbirine dayanarak savunmalarına zemin hazırlayacaktır. Bunu biz, bugün elimizde dokümanları bulunan ilk şehir kalıntılarında bariz bir şekilde görmekteyiz. Şehrin tarihine doğru bir yolculuğa çıkacaksak, önce bu kolonize şehirlere bakmakta fayda vardır.

En eski izlerine Anadolu topraklarında rastladığımız şehir Konya yakınlarındaki Çatalhöyük'tür. Burasının geçmişi, Cilalı Taş devri'ne; M.Ö. 7.500 yıllarına kadar gidebilmektedir. Kayseri yakınlarındaki Kaniş-Karum, bundan M.Ö. 3.500 yılları- na uzanır ve daire şeklinde yüksekçe surlarla çevrili bir şehir devletiydi. Yine aynı dönemlere ait Çorum yakınlarındaki M.Ö. 3.000'li yıllara yaslanan Alacahöyük ve Hattuşaş bize şehir kültü- rü hakkında önemli bilgiler vermektedir. Mesela bunlardan Alacahöyükte baraj inşasının olması, şehircilik anlayışının ne kadar derinlere gittiğini ifade eder ve öncelikle de beslenmeye dayalı ihtiyaçların niteliğini ortaya koyar. Benzer kalıntılar Mezopotya'da M. Ö. 5.000. yıllara kadar uzanır: Bu bölge'de Jarmo ve Filistin'de Jericho (5) bu yönde verilecek ilk örnektir.

Bu şehirlerin kalıntılarından kazılarla çıkan malzemenin ortaya koyduğu şehir profili, insanların geçinme ve korunma açısında bir araya gelme tanımına uymaktadır. Daha geniş ayrıntılar veren Kaniş-Karum tabletleri ise, bu şehirlerin donanımlı olduğunu göstermektedir. Bu belgelerden öğreniyor ki, merkezi bir

yönetim vardır, şehir surlarla çevrilidir, koruma ve gerektiğinde saldırı için askerini yetiştirmiş, kendi hukukunu oluşturmuş, kendi mahkemelerini kurup ticari alışverişlerin senetlerini düzenlemiş, hatta evlenme ve boşanmaları da mahkeme kayıtlarına bağlamıştır. Demek oluyor ki, “şehir” kavramı “toplu yaşama” alanı olarak algılanırken kendi kaide ve kurallarını da beraberinde getirmektedir.

Bu birlikte yaşamanın ortak kaderi paylaşma sorumluluğunu getirdiği de çok önemli bir sosyolojik ilkedir. Bu şehirler yağmalanırken bir kısmını koruyup bir kısmını yok etme gibi bir ayırım söz konusu değildir. Saldırıda yakılan bütün şehirler her şeyiyle yok edilmiştir. Kurtulanlar birlikte kurtulmuşlar, ölenler birlikte ölmüşlerdir. Bugün arkeolojik dille “ören yeri”ne dönüşen bu yerleşim alanlarında, çok katlı ayrı medeniyet izlerinin olması, farklı kavimlerin aynı bölgeleri değişik tarihlerde kullanmaları da bu meselenin maddi unsuru olarak bize epeyce aydınlatıcı bilgi vermektedir. Bugün mesela, Çatalhöyükte 16 kat, Kaniş’de 5 ayrı kültür çağına ait 18 kat yapı mevcuttur. Bu demek oluyor ki, bu bölgeler 16 defa, 18 defa toplu kıyıma uğramış, yakılıp yıkılarak yeniden var edilmişlerdir. Benzer, yapılaşma tarzı diğer yerleşim alanlarında da üç aşağı beş yukarı aynıdır.

Daha sonra dönemlerde şehir kültürü, kendine has kurallarını oluşturmaya başlar. Bunlar da ilkel nitelik taşısa da, bir sosyal mantık çerçevesinde şekillenmişlerdir.

Sosyolog Max Weber’e göre, bu şehirlerin sosyal statülerinde din önemli bir unsur olarak belirleyici rol oynar. Konuyu anlatırken şöyle der:

“Her şeyden önce, Eski ve Ortaçağların tam olarak ortaya çıkmış şehri, kardeşliğe dayalı bir birlik olarak oluştu ve öyle de yorumlandı. Bu nedenle, kural olarak bu şehirler, sakinlerinin birlik kültürünü yansıtan uygun bir dinî sembole sahipti. Genellikle, münhasıran şehirliler için bir şehir tanrısı ve bir şehir azizi vardı.” (6)

Burada dikkate almamız gereken önemli bir husus, ilk şehir oluşumunun belli bölgelerde yoğunlaşmış olmasıdır. Ya da belli bölgelerde ilk şehir devletlerinin izlerine sıkça rastlanmasıdır. Biz,

Anadolu'da, Mezopotamya'da, Avrupa'daki yapılanmadan söz Orta Asya'da Çin'de, Hindistan'da olanları da dikkate almak durumundayız. İnsanın varlığı her yerde aynı kader çizgisini taşır. Bu bakımdan bir bölgeyi diğerinin önüne alarak meseleye bakılamaz elbette. Örnekleri yaşadığımız kıtadan veriyor olsak da mesele insanlığın ortak kaderinin seyrini yansıtır. Bunu özellikle belirtelim ve şehirleşmede sıçramanın ortaçağdan itibaren hız kazandığı unutmayalım. Bunun anlatımını da yine Weber'e bırakalım:

"Ortaçağ Avrupa şehri, ekonomik açıdan bir ticaret ve alışveriş merkezi; politik açıdan bir kale ve garnizon; idare açıdan bir mahkeme bölgesi; sosyal açıdan da yeminli bir konfederasyondur. Eski Yunan'da priytanis' (baş yargıç)in ortaklaşa seçimi, zamanın medeni şehrinin gurur sembolüydü. Ortaçağ'da şehrin sembolü, sonunda kardeş olmaya yemin etmiş, yasal olarak da bir ortaklık biçimini ala alan toplulukta ifadesini buldu" (7)

Weber'in bu şehir teorisi, insanın ihtiraslarını besleyecek malzemede doyuma ulaşması halinde mümkün görülebilir. Nitekim zamanla aristokratların hakimiyeti ele geçirmelerine şahit olduğumuz şehir tarihinde, insanın köleleştirilmesi gibi bir facianın da bu imtiyazlı kadrolar tarafından şehir hayatına sokulduğu bilinmektedir.

İlk klan şehirlerinden, site şehirlerine, oradan ortak duyarlılıktan beslenen modern şehir girişimlerine kadar, şehir insanın ehlileşmesiyle güvenli alanlara dönüşmeye başlamıştır. Bunu, çok değil iki bin yıl öncesine kadar etrafı kalın surlarla çevrili şehirlerde görmemiz mümkündür. Roma döneminde bile, şehir halkı dış saldırılara karşı kendisini güvende hissedemiyorsa, kardeşliğin neyi ifade ettiğini çok iyi hesaba katmak gerekecektir.

Eldeki malzemelere göre, M.Ö. 5000. yıllarda insanlar şehir bir kralla kabullenmiş ama, dini liderini ve sembollerini ihmal etmemiş, meclisini oluşturmuş, vergisini sistemleştirmiş, mahkemesini kurmuş, askeri düzenini oluşturmuştur. Buna rağmen, bu şehirler kendi çağında yeni bir yaşama alanları olsa da, ilkeldir ve

bu sitelerdeki insanlar birbirlerini boğarak ayakta kalma yolunu seçmişlerdir.

Şehrin tarihini okurken dikkate alınacak en önemli hususlar bunlardır. Şehri tarihi seyrini Avrupa'dan başlatmak, insanlığın değerlerine haksızlık olur. İnsanlığın tarihinde son 1.500. yılı dikkate alırsak, İslâm'ın şehir anlayışına getirdiği yeni ve güçlü kuralları gözardı etmememiz gerekir. Böyle güçlü bir şehir telakkisi Hristiyanlık ve Yahudilikte yoktur. İslâm'ın sağladığı iç güven ve dışa karşı düzenli koruma tavrı, Müslüman ülkeleri hem refah açısından, hem de şehirleşme yönünden ön plana çıkarır."Müslüman âlemi; yani Hindistan'dan Batı'ya kadar uzanan, kara ve deniz yoluyla her türlü ürünün ve bilgi dallarının, fikirlerin ve kültürlerin akışının gerçekleştiği dev bir şehirler ağı" (8) oluşturmakla insanlığın tarihinde ilk modern şehir yapısını gerçekleştirmişlerdir.

Şehrin tarihini doğru okuyacaksa Buhara'dan Kurtuba'ya kadar bu geniş coğrafyanın şehir dokusunu çok iyi tahlil etmemiz gerekecektir.

BATI'DA ŞEHİR

Batı kültürüne şehir kavramı ne zaman girdi? Bunun kesin bir tarihi yoktur. Max Weber, Batı'da bu şehirlerin kuruluş tarihleri hakkında açık bir tarih vermez. “*Antikite'de ve Ortaçağ'- da*” zaman kavramıyla meseleye bakar ve Avrupa'nın içinde ve dışında şehirlerinin kale ve garnizon şehirleri olduğunu söyler. İlk şehir belirtilerinin Sicilya ve Atin'da kale veya surlarla korun- duğuna dikkatimizi çeker. Durumun Anglo-Sakson dömenide İngiltere'de de aynı olduğunu buradaki şehirlerin birer garnizon şehir görünümü sergilediklerini ifade eder. Bunun devamında da, “Kelimenin tam anlamıyla bir kentsel “*topluluk*” gene bir olgu olarak yalnızca Avrupa'da ortaya çıkmıştır”, der. Tabii bu çok abartılı bir iddiadır. Kendisi de bunun farkında olacak ki, hemen devamındaki cümleyi şöyle sürdürür: “İstisnalara zaman zaman Yakın Doğu'da (Suriye, Finike ve Mezopotomya'da) rastlanıyor- du, ama bunlar çok azdı ve zadece ilkel biçimleriyle vardı.” (9)

29

İlkel biçimiyle de olsa, şehir statüsünü başka kavimler yeşertebilmişse, Avrupa'nın bunu sahiplenmesi elbette doğru bir yaklaşım değildir. Belki 'bugünkü modern şehirciliğin öncüsü Avrupa'dır' denilirse bu doğrudur. Teknolojiyi insan hayatına Batı kattığına göre, şehirlerin bu teknolojiden ilk istifasında da Batılı şehirler önemli pay sahibidirler.

Grek kültürü Avrupa'nın beslendiği ana damarlardan birisi olarak kabul edildiğine göre, Ege ve takımadalarının çevre- sinde oluşan, Yunanistan'ın çevresini de kuşatan ilk yerleşim alanları, bize Batı'da şehirciliğin Sicilya'yı da içine alacak şekilde bu alanda şekillendiğini göstermektedir. Bu bölgeler öncelikle iklimin bahşettiği bir coğrafyadır. Ayrıca deniz çevresinde oluşu bakımından balıkçılık, belki deniz ulaşımı da buna destek vermiştir.

Aslında burada anlatılanların hemen bütün özelliklerini

diğer kıtalarda bulunan şehirlerde de görmekteyiz. Anadolu'daki ilk yerleşim alanlarında çıkan tabletler, buralarda da bir otorite- nin varlığından, çevresinde pazar yerlerinden söz etmektedir. Buralarda da şehirler surlar içerisinde. Bu, insanın nerede olursa olsun aynı alt şuurla hareket ettiğini göstermektedir. Bu içgüdünün getirdiği zarurete dayandığı için belki uygulama tarzındaki ayrıntılarda farklılıklar koyabilir, ama bütün şehirler hemen her yerde aynı statüyle varlıklarını korumuşlardır.

Biz, günümüzün değerlendirmesini yapmadan geçmişte Avrupa'da şekillenen şehir yapısından söz etmeye çalışacağız. Batı'da şehri oluşturan süreçten söz edenler, genel ve doğru bir sıralama yapmaktadır: "Şehri oluşturan temel süreçler önemine göre, rekabet, yoğunlaşma, merkezileşme, ayrışma, istisna ve birbiri- ni izleme (art arda gelme) sürecidir. Bunların işleyişi, kentin fiziksel yapısını oluşturan "doğal alanlar"ı yaratır." (10)

Rekabeti silahlı çatışmaya götüren baskılar söz edilirse doğru bir ifade olarak algılamak mümkündür. Bu yorum, sanırız biraz daha geç dönem şehirler için geçerlidir. Çünkü ilk şehir anlayışında rekabetten çok sığınma vardır.

Bu yorumu daha açıklanır hale getiren görüş ise şöyledir:

"Ortaçağ Avrupa şehri, Asya'daki benzerleriyle çarpıcı bir karşıtlık arz etmektedir. Bu, Avrupa şehrinin en saf biçimiyle geliştiği Alplerin kuzeyindeki kentsel oluşumlar için özellikle doğrudur. Asya ve Şark şehri gibi Avrupa şehri de bir Pazar yeri, bir alışveriş ve ticaret merkezi ve kale idi. Ortaçağ Avrupa şehri, en yüksek koruyucusu veya memuru olarak sur içinde değişen ölçüt- lerde yetkiler kullanan bir siyasi lorda sahipti." (11)

Ancak, ilerleyen yıllarda bu "siyasi lord" yerini daha büyük yetkilerle donanmış "krala" bırakmış, kral da varlığını iki temel güçle katı otoriteye dönüştürmüştür. Bunlardan ilki ordu, diğeri ise dindir. Batı'da, Ortaçağ şehir sisteminde bu üçlü otorite- nin kendi hukuki meşruluğu için gereken düzenlemeleri yapmayı da ihmal etmemiş ve böylece buna kalıcılık sağlamıştır.

10 Dan Martindale, Max Weber'in Şehir kitabı önsüzü, s. S 32.

11 Max Weber, Şehir, s. 125.

Tarihin her döneminde ve dünyanın her yerinde topluca yaşama içgüdüsünün doğurduğu bu şehirleşme olayında, seçkinler, yönetenler, yönetilenler olagelmıştır. Ancak hiçbirisinde bu, baskıcı bir imtiyaza dönüşmemiştir. Batı'da köleliğin bir ticaret ve emek deposu olarak algılanmasında şehirlerin payı büyüktür. Her şehirde bunun pazarı vardır ve burada insanlar eşya gibi alınıp satılabilir. Max Weber, bundan söz ederken önemli hususlara işaret ederek şöyle der:

"Toplumsal bir oluşum olarak patrimonial köleler, esas itibarıyla kadim şehrin tarihsel dönemlerde fethettiği topraklarda ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, Kentsel gelişmenin erken feodal döneminde de çok yaygın ve dağılmış bir şekilde bulunmaları gerekir. Ayrıntılarda çok farklılıklar göstermeseler de, köle sınıfı tüm dünyada temel noktalarda benzerlikler göstermiştir. Eski Yunan köleleri, ilke olarak Ortaçağlarinkilerden farklı değildi. Ortaya çıktıkları her yerde köleler esas olarak ekonomik amaçla kullanılmışlardır. Tam gelişim zamanında, kentsel örgütlenmenin ileri götürülemediği Helen bölgelerinde bir köle sınıfı muhafaza edildi. İtalya'da ve olağanüstü katı bir askeri örgütlenmeye sahip olan şehirlerde köleler, bireysel efendilerinin malı olmaktan çok, devletin bir parçasını temsil ediyorlardı. Helen olmayan tabile halklarının (ethne) başlangıçtaki bu tümüyle siyasi köleliği, Aydınlanma çağının patrimonial nitelikteki bağımlı kimselerinden oldukça farklı bir karaktere sahipti ve artık özerk şehirlerin temelini bir parçası değildi"(12)

Avrupa'da şehir teorisi, ortaya çıkışından bu yana insan ve çevre ilişkisi üzerine kurulmuş, ama insanı merkeze alan bir ideolojik beslenme zemini oluşturmuştur. Bu kolektif düşünceden ziyade ferdi tercihleri ve liberal eğilimleri beslemiştir. Tabii sadece onunla da yetinmemiş, gelişmenin sağladığı dalgalanmalar, insanın menfaat çarkında hayatı bir önem kazanmıştır. Kölelik anlayışını istemeyerek de olsa terk etmek zorunda kalan Batılı şehir aristokrasisi, bu defa ideolojik tekliflerin etkisine girmiş ve böylece gelişen şehircilik Materyalizmi, onu besleyen Kapitalizmi ve Komünizmi de kendi tez ve antitezi olarak birlikte insan hayatına

sokmuştur.

Surlar ve Kaleler kalkmışsa, bu şehirlerin şehirleştigi anlamına gelmemelidir. Şehirlerin cazibe merkezi olarak insan- ları bünyesine çekmesi sonucu gelen insanların bu surların içine sığamamasındandır. Batı şehri, ortaya çıktığı ilk dönemlerde Doğu'dakilere benzer şekilde çıkar merkezli toplulukları barındırmıştır. Daha sonra bu iki kutup arasındaki ayrışma inanç sistemlerinin farklılaşmasıyla belirginleşmiştir.

DİNLER VE ŞEHİRLER

Şehirlerin şekillenmeye başlamasında, onu var eden ana unsurlardan birisi din olmuştur. Her ne kadar Batı mantığı meseleye bakarken, şehirlerin temelinde materyalist eğilimleri görseler de, ilkel kabile ve kavimler birlikte yaşama zaruretine yönelirken, mutlaka bir silahlı koruyucu güce, bir de manevi koruyucu güce ihtiyaç duymuşlardır. Bugün ortaya çıkan antik şehir kalıntılarında, en önemli binaların tapınaklar oluşu bu görüşümüzü doğrulamaktadır. Tanrı kral ya da Tanrıçalarla kendilerini manevi şemsiyenin altına alan bu insanlar, bunu boyunları na taktıkları bir süs eşyası gibi algılamamışlardır. İnsan yaratılışı itibariyle akılla donatılmış ve sırf bu yönüyle güçlü bir varlık olsa da, çoğu zaman tabiat olayları karşısında ya da uğradığı bir saldırıda, beklemediği ciddi bir hastalıkta sığınma duygusundan başka başvuracağı bir kaynağı yoktur. Bu dün de böyleydi bugün de öyledir. Biz, şimdilik günümüzü bir kenara bırakarak düne dönmek istiyoruz. Bu meseleyi sosyolo- jinin önemli kriterlerinden birisi kabul edenlerin ortak görüşü aşağı yukarı aynıdır. Bu konuda şöyle denilmektedir:

“Özellikle din kurumu, öteki davranış yaptırımlarını da içeren bir genelliğe sahip olması bakımından, kendisini biçimlendiren belli modellerin uzun bir süre değişimlere karşı korunmasında önemli bir rol oynamıştır. Başka bir deyişle geleneksel tutum ve davranış biçimlerinden hareketle, zamandan ve topluluk koşullarından bağımsız bir geçerliğe sahip genel kurallar koymuş olan din, değişen koşullar karşısında bu biçimlerin belli ölçülerde süregelmesini sağlayabilmiştir.”⁽¹³⁾

Hayatın devamlılık fikrinde böylesine etkili olan dinin ilk topluluklardaki şekilleri belki biraz korkuyu aşabilme duygusuyla büyüye dayanıyordu. Klanların varlıkları, bunu ifadelendiriyor olmalıdır. Semavi dinler geleceye kadar, ya da semavi dinlerin bildi-

13 Doç. Dr. Yakut Sencer, Türkiye’de Kentleşme, s.504. Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara-1979

ğımız tarihlerinin dışındaki toplumların bu moral değerleri ön planda tutuşlarının ana sebeplerinden birisi belki de en önemlisi, iradelerinin dışında gerçekleşen olağanüstü olaylardaki acizyetlerine bu yolla bir yorum getirme düşüncesidir: Bir sel felaketinin, yıldırımın, depremin, heyelanın onlara izahını ancak din yapabiliirdi.

Bu ilk kavimlerin dini hayatlarından günümüze gelmiş ciddi bir belge yoktur. Sadece tapınaklar, sunaklar, tanrı ya da tanrıca heykelleriyle din sosyoloji bir tablo oluşturmaya çalışmaktadır. Bu karanlık dönemin dini ritüelleri hâlâ anlaşılmış değildir. Bilinen tek şey, dinin çok önemli bir koruyucu unsur olarak toplumsal hayatta en üst noktada yer almasıdır. Öyle ki, bu kavimler kralları tanrının oğlu ya da en güçlü temsilcisi saymışlar, Tanrıçalarda daha şefkatli bir sığınma duygusu bulmuşlardır. kendi hayatlarını izah etmişlerdir. Antik Yunan şehirlerinde insanın her değişik alanına hitap eden tanrıların oluşu bunun tipik bir örneğidir. Bugün Yunan Mitolojisinde 100'ün üzerin tanrı ya da tanrıçanın oluşu bunun tipik bir izahıdır. Aşk'tan tabiat olaylarına, Savaştan kainatın çözülemez simgeleri durumundaki varlığına kadar her alanda bir tanrı oluşturma, onlara bağlanma, onların himayesinde yaşama içgüdüsi, şehir hayatının bu yöndeki moral cepnhesini izah ediyor olmalıdır.

Semavi dinlerin gelişiyile bu şehir hayatında, daha akli kriterlere uygun bir değişim gözlenir. İlk Semavi dinlerin, hikayelerini öncelikle Kur'an'dan öğrendiğimiz Peygamberlerin davranış ve yönlendirmeleri, buna uymayanların uğradığı toplumsal felaketler, (Nuh tufanı, Lut kavminin başına gelen, Firavun'unun akıbeti) şehir hayatındaki manevi dinamiklerin önemini göstermektedir.

Tabii bu durum gelişmeye doğru yürüyüşten önceki genel hatları ortaya koyar. Şehirlerin teşkilatlanması, yeni pozitif ufuklar kazanması, sosyal ve ekonomik yönden bünyesindeki insanlara bir şeyler sunmaya başlamasıyla, durum farklılaşmaya başlayacaktır. İşte burada, Batı'dan birçoğunun savunduğu "Şehirlerin entelektüel ve moral gelişimi, fiziksel büyümesiyle orantılı değilse o şehir materyalistik nitelikler taşır." (14) Bu ifade, Batı şehir tipinin gelişmede neleri yok ettiğinin ya da neleri var ettiğinin önemli bir

14 Josiah Strong, Th Twentieth Century City, New York: Baker and Taylor, 1898(bk. Şehir s.20.

göstergesidir. Şehir medeniyetini oluştururken, şehirlinin manevi gücünü sağlayacak olan inanç sistemi Batı'da, Hristiyanlık'la girmiştir. Ne acıdır ki bu, din adamlarının öncülük ettiği ve şehirlileri toplayarak oluşturulan “*Haçlı Seferleri*” gibi bir olumsuz macerayı Batı şehirlisine çok pahalıya ödetmiştir. Strong, bunu şehrin kendisinin oluşturdu- ğuna inanır ve burada Katolikleri ve gecekondlu topluluklarını suçlar. Bu konuda Weber'in tespitleri çok daha ikna edicidir:

“Ortaçağlarda kilise ve özellikle manastır mensubu toprak sahipleri ile şehirler arasında çatışmalar, çoğu kere, şehirler ile seküler feodal lordlar arasındakilerden daha şiddetliydi. Yahudilerin dışında, papazlık, Devlet ve Kilise'nin yetki mücadelesi sonucunda ayrılmasından sonra şehirdeki tek yabancı organdır. Ruhani sınıflar olarak papazların mülkleri geniş bir vergi muafiyetine sahipti. Bu nedenle de, resmi eylemlerin ve kentsel yargının dışında kalıyordu. Yine de sınıf olarak papazlar, kent halkının tabi olduğu askeri ve başka görevlerden de azat edilmiş- lerd. Aynı zamanda, dindar kentlilerin yaptığı sürekli vakfiyelerle de vergiden muaf malları iyice kabardı. Aynı şekilde kentsel yükümlülükten muaf kişilerin sayısı da arttı.”

Burada ortaya konan gerçekler kilisenin devlet içinde devlet durumuna gelmesiydi. Arazi sahiplerinin ya da kimsesiz zenginlerin mallarını kiliseye bağışlamasıyla gerçek anlamıyla bir imparatorluk durumuna dönüşen kilise, Hristiyanlığı değil, kilise ruhban sınıfını besliyordu. Yazar, bunu genel hatlarıyla anlatır ve devamında şu görüşlere yer verir:

“Manastırlar dışardan gelecek rekabeti kırmada kullanılabilecek işgücüne sahipti. Ayrıca parasal gelir kaynaklarının mülkiyetini almıştı. Bunlar vergiden muaf olmakla kalmayıp şehrin ekonomik politikalarından da bağımsızdı. Manastırlar çoğu kere bu rant kaynaklarını tekelci kontrolüne sahipti. Kilise hukuku şehir ekonomisine genel bir tehditti. Kadim demokrasi papazları tümüyle politize ederek, papazlık makamını açık arttırmayla elde edilen makamlara dönüştürdü.” (15)

Burada meselenin tartışmasına girmeye gerek yoktur. Bir

Batılı sosyolog'un ortaya koyduğu din ve şehir fotoğrafı çok nettir. Ancak, din denilince sadece Hristiyanlık, şehir denilince de batıdaki modeller akla gelmeyecektir elbette. İslâm'ın şehre ve şehirliye bakışı nasıldır? Bunun en kestirme cevabı bir cümlede özetlenebilir, yer yüzündeki semavi dinler içerisinde, şehre gönderilen tek din İslâm'dır. İslâm bir şehir dinidir. Bunun içindir ki, "İslâm dünyasında müthiş bir şehirleşme hareketi başlamıştır. Bu şehirler İslâm aleminin her yerinde, bir bitki, bir ç içek gibi birden bire ortaya çıkar, tomurcuklanır ve çatlayıp açılırlar; Bağdat, Kayrevan, ve Kahire gibi. Abbasi yöneticileri Tolunoğulları ve Fatimiler kazandıkları her zafer ile yeni bir şehir kururlar. El Asker, El kahire gibi. İslâm Doğu'da, Sasani ve Bizans geleneğini sürdürür, canlandırır, yoğunlaştırır ve yeni bir hız verir. Batı İslâmı ise denilebilir ki Roma'nın çöküşünden beri kaybolmuş, canlılık ve önemini kaybetmiş bölgedeki şehircilik gelişmesini, ritim ve hayatını, bölgesel özelliklerini birbiriyle bütünleştirerek eski yerleşim bölgelerinden başlayarak bir şehirler silsilesi kurmuştur." (16)

İslâm'ın şehre bakışını ona kazandırdığı önemi ayrı bir bölüm olarak ele alacağız. Şu kadarını söyleyelim, Miquel, meseleye objektif bakarken, İslâm'ın Doğu'da yeni şehirler kurarken Batı'da tahrip edici olmadığını, eski şehir geleneğini yeniden dirilterek, ona yeni iç dinamikler kazandırarak sürdürdüğünü söyler. Şehir medeniyeti açısından İslâm'ın bu olağanüstü başarısına bugünün gelişmiş medeniyeti çok şey borçludur...

İSLÂM VE ŞEHİR

*“Nâgehan ol şâra vardım
Ol şârı yapılır gördüm
Ben dahi bile yapıldum
Taş u toprak âresinde”*

Hacı Bayram Veli

Mevcut ilahi dinler içerisinde vahyi şehre inen tek din İslâm’dır. Daha doğrusu tek “şehir dini” İslâm’dır. Hz. İsa ve Hz. Musa başta olmak üzere bütün Peygamberler, vahiy geleneği içerisinde tebliğlerini dar alanlarda yapmışlardır. Hz. İsa Peygamberliği döneminde ancak 12 kişiyi inandırabilmiş, onlardan birisinin ihanetiyle de çarmıha gerilmiştir. İslâm Peygamberi Hz. Muhammed ise, “Veda Hutbesi”nde 124 bin inanmış insana hitap etmiş ve bunlardan birkaç münafık hariç, hiçbirisinin bırakın ihanetini, inancında herhangi bir sapma olmamıştır. Bizim mesele- miz dinler tarihinin bu seyri içerisinde Peygamberlerin tebliğ metodu değildir elbette. Diğer dinler içerisinde, tebliğin şehirliye gelişinin özel bir anlamı olmalıdır. Hz. Muhammed, Mekke’de iken Peygamberlikle görevlendiril- miş, Medine’ye hicret ederken de, “Yesrib” olan bu bölgenin adı, Peygamberle şereflediği için “Medine”, yani “medeniyet şehri” adını almıştır.

Dinin yayılma alanın genişlemesinde insan potansiyelinin önemi açıktır. Bu, “iman birliği” için tabii olarak “mekan birliği” fikrini geliştirecektir. Yani insanlara topluca ulaşma, sunulan hizmetten insanların birlikte faydalanmalarını sağlama, dinin vecibelerinin yerine getirilmesinde cemaatleşmeyi teşvik etme ve bu kitlenin aktivitesinden faydalanma gibi sosyal ve psikolojik sebepler büyük önem taşıyacaktır.

Bunun içindir ki İslâm, mekan birliği esasına göre hayatımızı şekillendirirken, Hac farızasıyla bütün inananları hiç olmazsa ömürlerinde bir defa bir şehirde, Mekke’de Kâbe’nin etrafında toplamaktadır. Böyle bir uygulama, besleyici gerekçeleriyle, hangi

ırk ve millete mensup olursa olsun, Müslümanların birlikte düşünmeleri, aynı duygu ve heyecanı, aynı ibadet vecdini birlikte yaşamaları için böyle bir vecibeyi dinin temel esasları arasına almıştır. İşin dinî cephesinin oluşturduğu bu mahşerî kitlenin beslenme, barınma, korunma, ulaşım gibi din dışı hizmetleri ise ister istemez değişik düzenlemeleri gerekli kılacaktır. Bu durum, sosyalleşme için çok önemli bir din tavrı olarak dikkate alınmalıdır. Şehirleşme böyle bir ortamda pratik çözümleri kalıcı hale getiren zihnî ve bedenî kabiliyetlerden beslenir.

Mekan Birliği'nin bir başka uygulama biçimini cuma namazlarında görürüz. Cuma namazı bir anlamda şehir namazıdır. Şehirde, büyük camide kılınması geleneği esastır. İslâm ilmiyhalleri, Cuma namazının hem vücup, hem de sıhhat şartı olarak, Devlet Başkanı ya da görevlendirdiği birisinin “Şehir” ya da şehir hükmünde bir yerde kıldırmasını esas alır. İslâm'ın bu temel prensibi şehri Müslüman'ın hayatında dini bir mevkîe taşımaktadır. Bunun içindir ki, Müslüman şehirlerinde “Mescid-i Cuma” adıyla büyük camiler inşa edilmiştir. Doğal olarak camisi büyütülünce, bu büyük mekanlar için gereken insan potansiyeli de zaten kendisini bu camilerin bulunduğu alanlara toplayacaktır. İslâm'da şehirleşmeyi teşvik eden bir diğer pratik yol da budur!

İslâm'ın Mekke'de doğması, Medine'de devam ettirilmesi ve İslâm Peygamberi'nin tekrar ilk kaynağı olan Mekke'yi düzenli bir İslâm ordusuyla yeniden fethederek İslâm'ın buradan dünyaya açılmasını değerlendiren Batılı Oryantalistler, İslâm için önemli tespitlerde bulunurlar. Onlardan söz etmeden Goethe'nin şiirinden birkaç mısraı burada değerlendirmeyi düşünüyorum. İslâm'ın geliş ve yayılışını anlatan Şair bakın ne diyor:

*“Bir nesil kaldırır bu Sultanı yükseklere,
Ve kükreyince o, zaferler kazanıyor,
İsimler veriyor beldelere,
Şehirler oluşuyor ayak bastığı her yerde.*

*Durdurulamaz bir akınla devam ediyor,
Kulelerin alevli zirvelerine,
Mermer sarayları, hilkatın icabı*

Arkasında bırakarak.” (17)

Hicret’te “*Yesrib*”i “*Medine*”ye dönüştüren Peygamber’in “Ayak bastığı yerde şehirleri oluşturan” İslâm’ın bu yönünü 20. Yüzyılda yaşamış Fransız asıllı bir Oryantalist olan Maurice Lombard ise “İslâm uygarlığının Semerkant’tan Kurtuba’ya kadar bir Şehir Uygarlığı”(18) olduğunu söyler ve bunun getirdiği sonuçları açıklamayı da ihmal etmez: “İslâmî tebliğin demokratik, eşitlikçi, çok yönlü eğilimleri, söz konusu sosyal ve dinsel isyan hareketlerine olumlu cevap verebiliyordu. Fetihlerin böylesine kolay oluşu ilk bakışta böyle bir nedene bağlanabilirdi. Şehirlerde yaşayanların düzen ve barışa olan özlemleri, fatihlerin işlerini kolaylaştıran bir başka unsur oluyordu... Müslümanlar yönetimleri altına aldıkları halklara karşı insafı davranıyorlardı. Bu insanlarla ilişkileri her alanda kolaylıkla geliyordu. Aslında fatihler kimsenin dinine fazla bir değer vermiyorlar, hatta kuşkulu davranıyorlardı. İşkenceye, zulme ve din değişikliği için zorlamalara hiçbir zaman girişmediler. Muzaffer kumandanların tek isteği, vergileri düzene sokmaktı. Esasta ve şekilde iyi düşünülmüş bir vergi sistemi din bilginlerinin denetiminden geçiyor ve çeşitli toplulukların saygın kişilerinin verdikleri garantilerle işlerlik kazanıyordu. İnançlara tanınan özgürlük ekonomik faaliyetin bir gereği idi. Yeni İslâm İmparatorluğu’nun kuruluşu, Batı için şaşırtıcı biçimde ekonomik gelişme kapılarını açmıştır. Cermen istilasası Batı’nın o asırda çöküşünü hızlandırmışsa, Müslüman fetihleri de bu uygarlığın yeniden uyanmasına yol açmıştır.” Bir önemli noktaya daha işaret eder: “Dolayısıyla VIII. ve XI. yüzyıllarda İslâm dünyası göz kamaştırıcı bir şehirleşme hareketinin merkez alanıydı. Şehir hayatının ileri olduğu bölgeler, yenilikten ilk önce ve en derin şekilde etkilenen ülkeler olmuş- lardı.”(19) Aynı görüşü destekleyen Marshall Hodgson da benzer ifadeleri kullanır: “İslâm, uzun bir kent dini geleneğinin sonucudur ve bu geleneğin herhangi bir şekli kadar şehir kökenlidir.” (20) Aslında belki daha kalıcı bir ifade, İslâm medeniyeti tarihini yazan

17 Dr. Bayram Yılmaz, Goethe ve İslâmiyet, Timaş Yayınları, İstanbul 1997, s. 59.

18 Maurice Lombard, İlk Zafer Yılları’nda İslâm (Çev. Neziğ Uzel), Pınar Yayınları, İstanbul 1983, s. 22

19 age.s.15

20 Marshall G. S. Hodgson, İslâm’ın Serüveni, c. 2, İz Yayınları, İstanbul 1993 s. 368.

Corci Zeydan'a aittir. O; "Eski medeni- yet İslâm tarihiyle sona erer, yeni medeniyet ise İslâm'dan doğar"(21) ifadesini kullanır. Friedrich Karl Kienitz ise daha net konuşur: "Bir zamanlar İspanya'nın Cordoba'sında (Kurtuba), Fırat ve Dicle'nin Bağdat'ında olduğu gibi, bu sefer de Anadolu'da ve Güneydoğu Avrupa'daki İslâm şehirlerinde kültür çiçekleri açmakta, büyük gelişmeler kaydedilmekte idi. Bu şehirler başka türlü şehirlerdir, diğerlerine benze- mezler. Özellik le de üstlerinde parlayan yarım aydan ileri gelmek- tedir." (22)

Yazar'ın bu "yarım ay" dediği sembol, İslâm'ın Hilal'idir. Yani, İslâm'dır.

Bu ifadelerin beslendiği temel düşünce, İslâm Peygamberi'- nin Hz. İsa gibi sadece tebliğle yetinmeyip, kendisine inanan insanları yönetmesi keyfiyetidir. Yönetim sadece, insanı "kul" vasfın- da görüp, onun dinî tavırlarını şekillendirmesi değil, günlük hayattan geleceğine açılan bütün kapılara kadar hepsinde belirleyici olmasıdır. Yani, dinin uhrevi tarafını, Müslüman'ın dünyevi tarafıyla birleştirip ortaya yeni bir yaşama biçimi getirmesidir. Bu yeni yaşama tarzının mekanı Peygamber'de hep şehirler olmuştur. Onun içindir ki, İslâm medeniyetin üretim yeri olan şehirliliği bir hayat tarzı olarak telkin etmiş, şehirleri de bu yönde yönlendirip güçlendirmiştir.

Son Din'in şehir merkezli oluşunun özel bir anlamı böylece daha net bir şekilde anlaşılmaktadır. Nitekim, Kur'an, çölün çocuğu Mekke'yi İslâm'ın öğretmeni haline dönüştürürken ona bir de özel bir misyon yükler ve "*Şehirlerin Anası*" (23) olarak tanımlar. Çünkü Mekke, İslâm öncesinden itibaren önce Kâbe gibi kutsal bir mekana sahiptir, sonra Arap Yarımadası'nın ticaret merkezi haline dönüştü- rülmüş ve Arap medeniyetini besleyen bir ana kaynak durumuna gelmiştir. İslâmlaşmasından sonra bu manevi aidiyeti beynelmilel bir hal alır ve bu şehir yalnızca Arapların değil, bütün Müslüman- ların kutsal alanına dönüşür..

21 Corci Zeydan, İslâm Medeniyeti Tarihi (Çev. Zeki Megamiz), Üçdal Neşriyat, İstanbul 1971, c. 1., s. 3.

22 Friedrich Karl Kienitz, Büyük Sancağın Gölgesinde (Çev. Seyfettin Halit Kakinç), s. 117, Tercüman Yayınları, İstanbul-?

23 Şura; 42/7

Buradan ilham ve güç alan İslâm hareketi, taşındığı her yerde bir şehir kültürü ve medeniyeti oluşturmuştur. Mekke’de, Medine’de, Şam’da, Kahire’de, Bağdat’ta, Tahran’da, Basra’da, Semerkant’ta, Buhara’da, İstanbul’da şekillenen şehir hayatı bu kültürel değerler üzerine oturtulmuştur. Endülüs Emevilerinin İspanya’daki o devasa eserleri, Semerkant ve Buhara başta olmak üzere Orta Asya’daki muhteşem eserler hep birer şehri çevresinde oluşturarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Bunlardan ayrı olarak İslâm’da bilginin özel bir öneminin olması, doğal olarak ilmin üretildiği mekanları da doğurmuştur. Geçmişten bize biraz da harabe şeklinde intikal eden eserleri dikkate aldığımız zaman, şehrin insan kalabalığından ziyade ilmin insanlara aktarıldığı yerler olduğu gerçeğine ulaşırız. Adaletin sağlanmasında, vergilerin toplanmasında, insanlara hizmetin ölçülü bir şekilde ulaştırılmasında şehir hep zaruret mekanları olarak dikkate alınır. O zaman İslâm’da şehir hedef değil, bir vasıta durumuna gelir. Doğrusu da budur. Çünkü vasıta hedefini kendi içinde saklamak-tadır.

Bu hedef, şehir konforunun peşine düşmez. Şehirleri yaşanılır kılacak temel prensipleri esas alır. İslâm, sade ama erdemli olmayı öğütler. Şehirler şefkatin yaşandığı yer olur. Özellikle bizim tarihimizde imarethaneler, şifahaneler, aşevleri, sadaka taşları, kuş evleri bu merhamet ocağının şekillendirdiği yerlerdir. Düşküne yardım elini uzatabilmemiz için varlıklı olmamızı, cahili eğitebil-memiz için bilgili olmamızı, zayıfı koruyabilmek için güçlü olmamızı sağlayan’ bir şehir ortamı insanları birlikte ve huzur içinde yaşatır. Tabii sadece bununla da kalmaz, şehrin gelişmesi, yüceltilmesi için de donatılması gerekir. Şehir bir altyapı hizmetleri zaruretinin üzerine oturur. Buna rağmen, şehri güzelliğin simgesi olmaktan çok, güzelliği insanın duygusal ve ruhsal yönden doyuran zenginleştiren merkezi bir yerleşim alanı olarak düşünürsek, birçok meseleyi kendiliğinden çözebiliriz. İslâm, tarihi boyunca şehri hep bu merha-leleri geliştirerek günümüze taşımıştır...

Sonuç itibarıyla, Yukarıya bir kıtasını aldığımız Hacı Bayram Veli, şehri anlatan şiirinde şu mısralara yer verir:

*“Çalabım bir şâr yaratmış / İki cihan âresinde / Bakıcak didâr
görünür / Ol şarın kenaresinde.*

Nâgehan ol şâra vardım / Ol şârı yapılr gördüm / Ben dahî bile yapıldum / Taş u toprak âresinde

Ol şârdan oklar atılır / Gelür ciğere batılır / Ârifler sözü satılır / O şârın bâzeresinde

Şagirtleri toş yonarlar / Yonup üstâda sunarlar/ Çalab'un ismin anarlar / Ol taşın her pâresinde

Bu sözü ârifler anlar / Cahiller bilmeyup tanlar / Hacı Bayram kendi banlar / O şârın menâresinde."

Şehir Şeyhi Hacı Bayram Veli, şehri böyle anlatıyor ve çok önemli iki noktaya dikkatimizi çekiyor. Birisi, şehrin Allah'ın iradesiyle yaratıldığı ve onu yeniden inşa etme görevini insana verdiği, diğeri ise şehrin taşlarının yerine konulurken, çırakların, kalfaların ve ustaların bu inşa işini gerçekleştirirken Allah'ın adını andıklarıdır. Yani şehir kutsallığını, evvela Yüce Yaratıcı'nın bir himmeti olması, sonra insanı onun taşı toprağı içinde şekillenmesinde bulmaktadır. İslâm, şehri sosyal hayatın zarureti olarak görürken bu iki noktaya özel önem vermektedir. İslâm'a göre şehir disiplini de bunlardan beslenerek şekillenirse yaşanılır mekanlar haline gelecektir. Şair burada, makam, mevki sahibi, ruhi eğitimden geçmiş ve insanları irşad noktasına gelmiş olmasına rağmen; "Nâgehan ol şâra vardım / Ol şârı yapılr gördüm / Ben dahî bile yapıldum / Taş u toprak âresinde" ifadesiyle şehirle kendisinin de yeniden inşa edildiği gibi çok önemli bir tespiti dikkatimizi çekiyor. Bu, şehirleşmenin bir değişim ve gelişmeyi gerektirdiğinin açık ifadesidir. İslâm'ın gelişme, insanı yeniden şekillendirme anlayışına da uygun düşmektedir. Nasıl insan Müslüman olurken bir değişim geçiriyorsa, şehirler de oraya gelenleri bu değişim sürecine tabi tutarak ona yeni bir şahsiyet gömleği giydirmiş oluyor. Burada dikkat edilecek husus yozlaşan şehrin yapısına uymama konusunda insanın dikkatli olması keyfiyetidir. Bu demektir ki, bunu başaran kendisi olarak kalabile- cektir!..

KUDÜS'ÜN KAVGASI

Lut gölü'nün bulunduğu çukur alanın batısında kurulmuş bir şehirdir. Şehrin kuruluş asırlarındaki adı Yerusalemler'dir. Kuruluşu M. Ö. XIX.-VIII. asra kadar uzanan Kudüs, günümüz semavi dinlerinde şehir profili içerisinde özel bir önem taşır. Geliş sıraları itibarıyla Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm bu şehirde hak ve söz sahipliğine taliptir: Müslümanlar, bu şehirden vazgeçmezler, geçemezler. Çünkü, İslâm'ın ilk Kiblesi'dir. Kudüs'ün İslâmiyet'teki öneminin bir başka nedeni de Mirac olayının burada gerçekleşmiş olmasıdır.

Yahudilik döneminde Kudüs, özelliği ve kutsallığı sebebiyle Yahudi şeriatında diğer şehirlerden farklı bir konumda ele alınmıştır. Tanrı tarafından seçilen yer kabul edildiği için Kudüs Mabedi hac ve kurbanların takdim edildiği yerdir. Hac mekanı olduğu için Yahudiler bir süre burada kalmak mecburiyetindedirler, bu da şehrin imarı ve korunması, kendi kültürünü yaşatması bakımından önem kazanmıştır. Şehrin krallık ve ibadet merkezi oluşu Hz. Davut'la başlar. Hz. Süleyman'ın mabedini inşasıyla kutsallığı ön plana çıkar. Yahudiliğe göre, Mesih'in yeniden gelip Yahudi Devleti'ni burada kuracağına inanıldığı için bu şehir onların açısından çok büyük önem taşımaktadır. Ancak Yahudiliğin M. S. 70'li yıllarından sonra buradaki baskınlar ve yıkımı takiben çekilmesiyle şehir önemini kaybetse de kutsallığını korumuştur.

Hristiyanlık için burasının önemi de, Hz. İsa'nın Burda yaşaması, tebliğini burada yapması ve burada çarmıha gerilmesiyle ilgilidir. Markos İnciline göre Hz. İsa, burada Galile bölgesinde tebliğe başlar ve sonra Kudüs'e yönelir, şehre girer ve mabedi temizler. Yahudilerin ağır tepkisiyle karşılaşır, İncillere göre Hz. İsa'nın dünyevi hayatı burada çarmıha gerilmesiyle sona erer.

Kudüs Hz. Ömer'in halifeliği döneminde 638'de Ebu Ubeyde bin Cerrah'ın kuşatması üzerine burada yaşayan halkın kendi rızalarıyla savaş görmeden İslam topraklarına katılmıştır.Taraflar

arasında yapılan anlaşmaya göre halkın mal ve can güvenliği sağlanacak, onlarda Müslümanlara cizye ve haraç ödeyeceklerdir.

Mescid-i Aksa, Müslümanların ilk kiblesi ve harem mescitlerinin üçüncüsüdür. Hz. Muhammed'in 624 yılına kadar kible olarak kabul ettiği bu cami, bilindiği kadarıyla bir buçuk yıl kadar böyle kalmıştır. Mescid-i Aksa'nın adı, Kur'an'da İsrâ suresinin ilk ayetinde geçiyor. İsrâ yani Mirac olayında Hz. Peygamber "*Burak'a bindim Beytül-Makdis'e vardım*" demiştir. Buradan da göğe yükseltilmiştir. İsrâ suresi birinci ayette Mescid-i Aksa'nın çevresinin mübarek kılındığı bildirilir. Ancak Hz. Muhammed'in Mirac'a çıktığı zaman Kudüs'de bugünkü Mescid-i Aksa'nın olmadığı onun yerine Yahudilerin Süleyman Tapınağı diye adlandırdığı Beytül-Makdis adıyla anılan, bugün kalıntıları varolan bir mabedin bulunduğu İslâm yorumcuları tarafından kabul ediliyor. 638 yılında Kudüs fethedildikten sonra Beytül-Makdis'in yerine Mescid-i Aksa inşa edilmiştir. Beytül-Makdis'in kalıntıları bugün Museviler tarafından Ağlama Duvarı, Müslümanlar tarafından ise Burak Duvarı olarak adlandırılıyor.

Harem-i Şerif içinde yer alan bir başka kutsal yer ise Ömer Camiidir. İslâm dininin Filistin toprakları üzerindeki en eski yapısı olarak biliniyor. Bu caminin bulunduğu tepeye Tapınaklar Tepesi deniyor. Kubbesi altın kaplama olan Ömer Camii'nin (Kubbetü's-Sahra) İslâm açısından en büyük önemi kutsal taşı barındırmasında yatıyor. Hz. İbrahim'in oğlunu kurban etmeye hazırlandığı bu kayaya, daha sonra Hz. Muhammed basmış ve göğe yükselmiştir.

Kudüs, hadislerde Mekke ve Medine ile aynı değerde tutulur ve bu iki şehre hac olanağı bulunmadığı zamanlarda bu görevin Kudüs'ü ziyaretle yerine getirilebileceği belirtilir. Bu nedenle İslâm'ın kutsal şehirler hiyerarşisinde Kudüs, üçüncü sırada gelir. Mekke'deki bir ibadetin 10 bin, Medine'dekinin bin ve Kudüs'dekinin 500 kat sevabı olduğu şeklindeki bir hadis, bu hiyerarşiyi ifade eder. Hz. Peygamber'in Beytül-Makdis olarak andığı Kudüs için, "oraya gidemezseniz, hiç değilse o mescide bir hediye gönderin" şeklinde bir hadisi de sağlam hadis kaynaklarında geçer...

Yahudiler, 1967'de Kudüs'ün kalbi dedikleri bu mekanı ele geçirdiklerinde 2000 yıldır Kudüs için tuttukları bir orucu tutmayı

bırakmışlar ve "Mesih'in gelişi" ile tamamlanacak "tarihin sonundaki hadiselerin" ilkinin gerçekleştiğine inanmışlardır.

Son yüzyılın milliyetçi Yahudilik hareketi Siyonizm, adını, Kudüs'ün bir sinonimi olan Siyon kelimesinden alır ve vermeye çalıştığı mesaj "İsrail'e dönüş hayallerinin gerçekleşmesi" hedefi ile yola çıktıklarıdır.

Hristiyanlar açısından Kudüs'ün önemi ise şöyle açıklanabilir:

Dindar bir Hristiyan için Kudüs, Rabbin seçtiği şehirdir. Körleşmiş ve günahlara dalmış insanların arasında Tevhid dininin kalesidir. Kendi oğlunu, insanlığın affı için kurban ettiği mekan olmuştur ve şehir dirilişin, Hz. İsa'nın geri dönüşünün ve Rabbin krallığının yeryüzüne ineceği günlerin müjdecisidir. Hz. İsa'nın kanıyla yıkanmıştır bu topraklar. Golgotha taşını öpmek, Kutsal Kabir'de ağlamak asırlar boyu bir şeref olarak görülmüştür. Kudüs'e, sıradan bir turist gibi değil; dua, ağlama, kendine gelme, yeniden dirilme arzusuyla gelinmelidir.

Hristiyanlık için Kudüs, tarihin başladığı ve biteceği yerdir. Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği ve gömüldüğü, yıkımı Hz. İsa tarafından önceden haber verilmiş bir şehirdir. Haçlılarla birlikte Kudüs siyasal yönden de önem kazanır. Yüzyılın başında General Allenby'nin Kudüs'ü ele geçirmesi pek çok Hristiyan tarafından vaat edilen "Yeni Kudüs'ün" kurulacağı kehanetinin gerçekleşmesi olarak algılanır.

Kudüs'ün İsrail tarafından ele geçirilmesi bazı Hristiyanlar tarafından bir anakronizm (tarihi gelişmelerde meydana gelen bir hata) olarak görüldü. Bazıları ise bunun vaat edilen Yeni Kudüs'ün kurulması için gerekli bir basamak olduğuna inandı. Bugün Vatikan'ın, İsrail'le ilgili politikası temelde, Katoliklerin kutsal mekanlara ulaşımını ve buralarda ayinlerin gerçekleştirilmesini garanti altına alacak şekildedir.

Neden paylaşamıyor?

Kudüs'ün paylaşamamasının temelinde, yerleşim bölgelerinin yani Müslüman, Hristiyan ve Musevi mahalleleri ile kutsal mekanların birbirlerinden net çizgilerle ayrılamıyor olması yatıyor. Ayrıca bir dinin kutsal mekanları, diğer iki din için de kutsal sayılıyor. Mescid-i Aksa Camii, Müslümanların olduğu kadar

Museviler için de kutsal bir mekanda bulunuyor. Hristiyanlar için kutsal olan Kutsal Mezar Kilisesi, iki camiinin ortasında yer alıyor. Ağlama Duvarı, Hz. Peygamber'in Mirac gecesinde Burak adlı atını bıraktığı yer olarak biliniyor.

Bugün şehirdeki dört mahalleli bölünme (Müslüman, Hristiyan, Ermeni ve Yahudi mahalleleri) temelde bu kutsal mekanların etrafında örgütleniyor. Ağlama Duvarı'nın Mescid-i Aksa'nın batı duvarında olması ve Kamame Kilisesi'ne giden Hristiyan Haç Rotası (Via Dolorosa)'nın yine Mescid-i Aksa'nın kuzey sınırından geçmesi, mahallelerin neden içiçe olduklarını ve paylaşım meselesinin Mescid-i Aksa'yı üzerinde taşıyan Harem-i Şerif (Mabed Tepesi)'te kilitlendiğini daha iyi anlatıyor. Bu nedenle Yahudiler Harem-i Şerif'ten bahsederken Kudüs'ün Kalbinin Kalbi anlamına gelen "*Lev libo sel Yerusəlim*" diyorlar.

Görüldüğü gibi, "*dinlerin şehri*" olan Kudüs'ün her üç din için de özel bir anlamı vardır. Haçlılar, bu şehri ele geçirmek için iki asra yakın bir süre hem kendilerinden hem de Müslümanlardan çok insanın kanına girmişlerdir. Yahudiler de bugün işgal ettikleri bu şehirde din adına, kan dökmekten çekinmemektedir.

Bu vahim durum, şehrin kutsallığını kendi inancı adına kullanma içgüdüsünden kaynaklanmaktadır. Peygamberlerin hatıralarının bulunmasını aklın ve imanın getirdiği çözümlerle sonuca götürmek varken güç kullanmak, din adına ortaya çıkanların şiddete dayalı çözüm peşinde olmalarına zemin hazırladığı için Yüce Yaratıcı tarafından kabul edilir bir yanının olacağını düşünemiyoruz. Buna rağmen, şehir sosyolojisi açısından meseleye bakıldığı zaman dinlerin bile şehir kültüründen beslenme zarureti ortaya çıkmaktadır. İslâm, "*şehir dini*" olduğu için böyle bir çözüm peşinde değildir. Diğer iki dinin; Yahudilik ve Hristiyanlığı kabul gerekçelerini bu anlayışta aradıklarını düşünüyoruz. Kudüs'ün ve şehir hayatının semavi dinler açısından önemi de burada ortaya çıkmaktadır.

TÜRKLERDE ŞEHİRLEŞME

Türkler tarih sahnesine iki temel özellikleriyle çıkarlar: Birisi yayılma eğilimine sahip olmaları, ikincisi önlerindeki uçsuz bucaksız toprakları hakimiyetlerinde tutabilmek için yerleşik hayattan kaçınmalarıdır. Daha sonra onları, yerleşime sevk eden ana sebep ise, artık kontrole alabilecekleri başka toprakların kalmamasıdır. Geçimlerini hayvancılıkla sağladıkları için, hayvancılığın gelişme ve verimine dayalı iklim şartları onlar için çok önemliydi. Bunun içindir ki, Asya steplerinden çıkan bu insanlar, Rusya'nın Sibirya bölgesindeki dondurucu kutup iklimine, Avrupa'nın fazla rutubetli ve az güneşli ılıman iklimine, Arap yarımadasının sıcak ve kurak iklimine itibar etmemişler. Alaska'ya gitmeyi göze almışlar, ama Japonya'yı düşünmemişler. Hindistan'da Babür İmparatorluğu adıyla devlete sahip olmuşlar, ama Endonezya'yı hesaba almamışlar. Mısır'da Kölemenleri devletini kurmuşlar, Libya'nın çölüne itibar etmemişler.

Makrizi, Türklerin yerleşik hayata geçişine sıcak bakmayan tavırlarından söz ederken onların tarihi kararlılığına değinir ve şunları yazar:

“Börteçine'nin vefatından sonra evlatları birbirinden ayrılırlar. Bunlar Çinlilerle savaşırlardı. Bunlardan birisi Çin şehirlerini görmüş ve aynı şekilde şehir kurmak istemiş, ancak kumandanlarından birisi: 'Efendim, biz Çinlilerin onda biri kadarız. Bizim kuvvetimiz ancak serbest kalıp hareket etmemizdedir. Hâlbuki şehir halkı kafeste yaşar gibi surlarda yaşarlar.’”(24) Bu anlatılanlar, yerleşik hayata geçiş döneminin başındaki kaygıları dile getirmektedir. Ancak, bir millet, dağda yaşayarak da medeniyet oluşturamaz. Türklerin Müslümanlaşmasından sonra, düzenli ve yerleşik hayata geçtiğini görürüz. Hatta öylesine süratli bir geçiş olur ki, Yunanlı Nakracas bunu; “Arapların Anadolu' da üç yüz yılda

(24) Corci Zeydan İslâm Medeniyeti Tarihi c. 2, s. 213.

yapamadıklarını Türkler on yılda başardılar!" (25) ifadeleriyle dile getirmekten çekinmez. Bu başarı, İslâm'ın hükümlerini icrada şehir hayatına daha çok itibar etmesinden doğmaktadır: Topluca kılınan namazın tek başına kılınan namazdan daha eftal olması doğal olarak camileri hayata taşıyacaktı. Cuma namazının şehir statüsü kazanmış yerlerde kılınması zarureti de aynı eğilimi besleyecektir. İslâm ilme büyük önem verir ve özendirici vaatlerle teşvik eder: İlmin tahsili için merkezi yerlerde kurulacak okullar da pratik hayatı merkezi alanlara yönlendirecektir.

Aslında Türklerin keşfedici ve diriltici dehası burada ortaya çıkmaktadır. Bu bozkırın taşkın çocuklarının İslâm'la şereflenmesinden hemen sonra, nasıl oluyor da varlıkları günümüze kadar gelen o muhteşem işlemeli eserleri inşa edebiliyorlar? Bunlara taklit diyemeyiz, çünkü Selçuklular dönemindeki Türklerin inşa üslubu Avrupa'da yoktur. Kale duvarları gibi yüksek, yaygın ve bol kemerli zamana karşı direnebilecek sağlam binalarla Batı'nın gotik mimarisinin hiçbir alakası yoktur. Türkleri şehirleştiren bu mimari tavır olmuştur. Bunun içindir ki, önemli Türkologlardan Barthold bu meseleye dikkatimiz çekerken; "Selçukiler XI. asırda bütün İran'ı zapt ettiler ve kısa zaman için de olsa, Akdeniz ve Kızıldeniz'den Çin hudutlarına kadar olan bütün İslâm dünyasını hâkimiyetleri altına aldılar. Selçukiler devrinde, şehir hayatının terakkisini (gelişmesini) devam ettirmek, ticaret ve sanatı yükseltmek çarelerine başvuruldu. Muhtelif yerlerdeki mimari tiplerin birbirine yaklaşması ve umumiyetle medeniyetin muhtelif kavimler arasında yayılması, Orta Asya'dan çıkan Selçuk Türk Hanedanının başarısı sayesinde olmuştur", ifadelerini kullanır.

Barthold, Türk toplumundaki yaratıcı dehanın devam ettiğini ve bu geleneğin Osmanlılar döneminde de geliştirilerek sürdürüldüğünü; bu cümlelerinin devamında dillendirmekten kendini alamaz "Medeniyete yapılan hizmet, yalnız maziden kalmış yadigarları. (hatıraları) tanıtmakla kalmadı, yeni Türk Mimarı Sinan'ın yaptığı eserler, sanat bakımından Avrupa'daki Rönesans

devri mimari eserlerinden hiç de aşağı değildir.” (26) Bun dan çok daha önemli bir değerlendirmede, Bernard Lewis, Selçukluların İslâm Dünyası’nda şehrin tamamlayıcı unsuru olarak medreseleri kazan- dırdığını söyler: “Selçuklular zamanında ekonominin yeniden düzenlenmiş olması, dinî hayatta yankı buldu. Bağdat ve diğer büyük şehirlerde ‘medrese’ diye bilinen dinî okullar kuruldu ve bunlar İslâm dünyasında daha sonra kurulanlara model oldu.” (27) Doğrudur çünkü, Glük’ün hakkı teslim eden ifadesiyle: “Türklerdeki hayalin ne yaratıcı bir kudrete ait olduğu çok çabuk anlaşılır. Bununla beraber Türkler ilk bakışta bir çadır tesirini veren bu sanat abidesini o suretle yapmışlar ve çadır şeklini bütün kıvrıntıları ile mimariye o suretle uygulamışlardır ki aslında ne kadar sanatkârâne olursa olsun, bir abide değerini taşıyamayan nesic (dokuma) sanatı, mimari ile birleştirilmiş ve buna rağmen mimarinin ruhu muhafaza edildiğinden bu eser büyük bir sanat abidesi halinde yükselmiştir. Bu nevi yüksek binalarla abideler vücuda getirmek için Türklerde mevcut içten gelen gayretli arzu onlara has bir vasıftır.” (28) “Türklerin yarattıkları sanatlar, sabit milli topraklardan gıdalanmış olup asla yabancı kültürlerin doğurduğu bir mahsul değildir!” (29) Bunun içindir ki, zihni kabiliyetinin mahsulü bu sanat başka milletlerde de hayranlık ve alıcı bulacaktır. Strzygowski, bundan söz ederken bu alanın sınırlarını da belirtir: “Türk sanatı zaman itibarıyla İslâmiyet’ten daha öncedir. İslâm sanatı dediğimiz sanatın kesin niteliğini belirten ise antik sanat değil, Türk ve İran sanatıdır.” (30) Türk Sanatı Asya’yı, Avrupa’yı, hatta Çin’i bile etkisi altına almıştır!

26 Vasilij Viladimiroviç Barthold, İslâm Medeniyeti Tarihi (Çev. Mehmet Fuat Köprülü), s. 55., Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, İstanbul 1940.

27 Bernard Lewis, Uygarlık Tarihinde Araplar (Çev. Hakkı Dursun Yıldız), Pegasus Yayınları, İstanbul 2006, s. 218.

28 Heinrich Glük, Eski Türk Sanatı ve Avrupa’ya Etkisi, (Çev. A. Cemal Köprülü), Türkiye İş Bankası Yayını, İstanbul 1973, s. 119.

29 age. s. 178.

30 Josef Strzygowski, Eski Türk Sanatı ve Avrupa’ya Etkisi, (Çev. A. Cemal Köprülü), Türkiye İş Bankası Yayını, İstanbul 1973, s. 115.

Bir siyasi organizasyona dönüşen toplumun bundan başka yapacağı bir şey de yoktu. Artık, dünya siyasi organizasyon olarak şekillenirken şehirleşmeye başlamıştı. Türk toplumu bunun dışında kalamazdı. Hatta kabiliyet ve gayretiyle bunların da önüne geçmesi gerekiyordu. Ki, buna da başardı ve Amicis'a şu satırları yazdırdı: "İstanbul üzerinde müşterek bir görüş vardır: Hiç kimse İstanbul'da hayal kırıklığına uğramamıştır. Büyük eserlerin sihri ile bunların karşısında duyulan hayranlığın bununla bir alakası yoktur. İstanbul, önünde şair ile arkeologun, sefir ile tacirin, prenses ile gemicinin, kuzeyli ile güneylinin, hepsinin aynı hayranlık duygusuyla haykırdığı cihanşümül ve son derece büyük bir güzelliştir. Bütün dünya, bu şehrin dünyanın en güzel yeri olduğu fikrindedir." Sonunda şu hükmü verdirdi: "Hiçbir Şehir, İçinde Yaşayan Halkın Tabiatını ve Felsefesini İstanbul Kadar Temsil Edemez!"(31)

Türk toplumu İstanbul zarafetine ulaşırken elbette çok büyük sosyal tecrübeleri da yaşayacaktır. Bu tecrübeler sonucu ulaştığı noktadaki temsil hakkına işaret eden Findley: "Türklerin uygarlık eşiklerini geçerken kimliğini koruyup kendine nasıl dönüştürdüğünde öğrenecek önemli dersler vardır"(32), demekten kendini alamaz. "Türkler egemenlikleri altına aldıkları halklara olağanüstü parlak dönemler yaşatmışlardır." (33) diyen Türkolog Jean Poul Roux' da bu görüşü destekler: "İki bin yıl boyunca Türklerin dehalarına pek çok tanık olduk; geçmiş geleceğin garantisiyse Türklerden çok şey beklenebilir!"(34) Bu deha'nın ana damarını da İtalyan Mandel keşfeder ve "Geçmiş yüzyılda seyyahlardaki hayranlık, Türkiye'deki hayatın insani kalitesine olmuştur", (35) der. Çünkü Gumilev'in diliyle; "Türklerin ulus sistemi, ordu olmaları hayrete şayandır!"(36)

31 Edmondo Amicis, İstanbul, (Çev. Prof. Dr. Beynun Akyavaş), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara 1986, s. 2.

32 Carter V. Findley, Dünya Tarihinde Türkler (Ter. Ayşen Anadol), s. 30, Kitap Yayınevi Yayını, İstanbul-2006.

33 -Poul Roux, Türklerin Tarihi (Çev. Prof. Dr. Aykut Kazancıgil - Lale Arslan-Özcan), s. 23., Kabalcı Yayınları, İstanbul-2004.

34 age.s. 485

35 Gabriele Mandel, Anneciğim Türkler Geliyor-Hilalin Öteki Yüzü (Çev. Nihat Aksoy), Zaman Kitap, İstanbul-2004, s. 10.

36 N.Gumilev, Eski Türkler, (Çev. Ahsen Batur) s. 13. Selenge Yayınları, İstanbul-2003

Bu son cümle içerisinde sayılan önemli vasıfların tamamını, inşa ettikleri tarihi şehirlerde görmek mümkündür. İslâm'ın ilk kabul topraklarında; Buhara'da, Semerkant'ta, Kaşgar'da, Türkistan'da, İsficab (Sayram/Aksu)'da Talas (Cambul)ta, Taşkent'te taşın dilinden, çin renginden anlarsanız bir medeniyetin hangi estetik iradedden beslendiğini, hangi dinî vecdi taşıdığını söyleyecektir size. Tarihin yorgun izine rağmen, gülen bir medeniyetin pırıl pırıl renkleri ruhunuza kendi resmini nakşetmeye hazırdır. Yeter ki, sizde o yakıcı arzu bulunsun. Yeter ki, sizde anlama kabiliyeti olsun. Türk ruhunun kavrama ve arz etme kabiliyetinin tabloları olarak Orta Asya'daki tarihi şehircilik mirasımızı Erzurum'a, Ahlat'a, Sivas'a, Kayseri'ye, Konya'ya, Bursa'ya, İstanbul'u, Edirne'ye taşıyan aşk, içimizde alev halinde yaşıyorsa gelecek için karamsar olmamıza gerek yok!.. Tarihe bakın; imanını anıt mezarlara taşıyan ve orada bize yaşatıcı bir emanet olarak bırakan başka bir millet var mıdır? Bunlar şehir kültürünün temelini oluşturur ve şehirler ruhunu buradan alırlar. Sanatta varolma idealini besleyen hangi duygudur ki, mezarındaki yalnız taşları bile konuşan abide haline dönüştürür?.. Kişisel arzularında ihtirasın baskılarını kırıp tevazuu bir yaşama üslubu olarak sunan bir millet, ölüsüne öylesine debdebeli anıtlar yapmış ki, içinde ölülerin bile sizinle yaşadığını sanırsınız. Şehri, Cennet'e benzetmenin hevesinden doğan bu çabalar, Divriği'deki Ulu Cami'de size taç kapıdan uzatılan bir salkım üzüme dönüşür, Selimiye Camiinde cami ortasındaki havuzda suyunun sessiz türküsünü söyler, Sultanahmet'te vitrayların raksını sunar, gider Taçmahal'de altından bir kubbe gibi üstünüze rahmetin örtüsünü açar, gelir Kayseri'de Döner Kümbet'te taşın semainda döndürür, Konya'da muhteşem bir taçkapı ile gönül ufkumuzu sonsuza açar..

Yeteneği fitratında var olan bir milletin, dünya sosyal yapısı içinde kendine göreliğini ön plana alarak yükselmesi ve yücelmesi biraz da bundan sonra geçmişindeki birikimini günümüze taşıyarak düzenli şehirleşmesiyle olacaktır. Bunun da son bir asır içinde farkına varıldı ve Türkiye yeniden bir şehir vizyonu ile tarihi kimliğinin bu yöndeki detaylarını bütün hatlarıyla ortaya koyma arayışına yöneldi. Ancak, şehirleşmede yanlış adımlar, dışımızdakiler tarafından bize verilen yukarıdaki satırlarda birkaç örneğini

verdiğimiz bu yüksek takdir hükmünün çözülmesine de sebep olabilir. İşte bütün dikkatimizi bu yönde kullanıp şehirleşmeyi kalabalıkları şehirde toplayıp kozmopolit bir kitle oluşturup medenileşmeyi katletmek yerine, geleneklerini milli ve manevi vasıflarıyla besleyen homojen bir topluluğa dönüştürmek gerekmektedir. Unutmayalım bu yük aynı zamanda şehirleri kuranlar kadar şehirleri kullananların da üzerindedir... Şehrin hafızası bizim zaafılarımızı gelecek nesillere kirli bir emanet olarak taşımakta affedici değildir... Medeni kimliğimizin aidiyet fotoğrafı şehirlerse, unutmayın bu hakkı onlar her zaman kullanma imtiyazına sahiptirler... O zaman modern tabiriyle global köye dönüşen dünyamızda Türk'ün şehri insanlık için, Türkler tarafından yeniden dizayn edilecektir. Bizi beton kafeslerden kurtaracak bu diriltici ve yüceltici hamleyi, şehirleşmenin sorumluluğunu üstlenen herkesten bekleme hakkımız bir neslin değil, bir milletin sorumlu emaneti olarak omuzlarında olacaktır!..

Bunu başarabilirsek belki şehirlerin katledilen ruhunu geri bünyesine iade etmiş oluruz!..

ŞEHİRLERLE KAZANDIKLARIMIZ VE KAYBETTİKLERİMİZ

Aydın olmak, ülkesine karşı sorumluluğun altında ezilmek midir, bilemiyorum? Nedense hep bu duyguyu şahsiyetimizin bir şuuraltı realitesi olarak gördüm. Aslında “ezilmek” ona karşı sorumluluğu yerine getirememenin vicdan azabını duymak olmalıdır. Böyle bir yüke niçin talibiz? Sanırım şehrin ışıklı sokaklarından çok, arka sokaklarında gizlenen gerçek hayatımızın hikâyelerinden hemen her gün birini yaşadığımız için olmalıdır. Dikkatle bakarsanız, şehrin bir yüzünde aydınlık Türkiye’yi, kalkınmış, muasır medeniyet seviyesine ulaşmada hayli mesafe almış bir ülkenin fotoğrafını görürsünüz, öbür yüzünde ise, yoksulluğun her türlü kötülüğe bulaştırmaya müsait varoş toplunun yürek burkan garipliğini. Türkiye’yi adeta bir mobese kamerası gibi dikkatle takip eden Batılıların “*European Stability Initiative*” adlı kuruluşunun hakkımızdaki hükmüne bakınız:

“Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğini istemeyen Avrupalılar arasında genellikle Türkiye'nin yalnızca biri Batılı olan iki yüzü olduğu görüşü sık sık dile getiriliyor. İstanbul'un kozmopolit görünümü ile daha az gelişmiş, yoksul ve değerleri açısından "Avrupalı" olmadığı düşünülen Türkiye'nin geniş iç bölgeleri arasındaki tezat ön plana çıkarılıyor.”(37)

Aslında yanlış değerlendirme değil. Aynı kaygıyı biz de duymuyor muyuz? En yoksulumuzun en az orta seviyede bir devlet memurunun gelirin sahip olmaması bile bu ülkede kalkınmışlık fotoğrafının tebessüm eden yüzünü ortaya koymayacağına göre, adamlara ne diyebiliriz?..

Biz yıllardır, Yahya Kemal’in, İstanbul’u öven şiirleriyle bu şehri algılayıp kabullenmeye çalıştık:

37 European Stability Initiative EŞİ Avrupa İstikrar Girişim Derneği www.esiweb.org.

“Sana dün bir tepeden baktım aziz İstanbul!

*Görmedim gezmediğim, sevmediğim hiçbir yer.
Ömrüm oldukça, gönül tahtıma keyfince kurul!
Sade bir semtini sevmek bile bir ömre değer.*

*Nice revnaklı şehirler görülür dünyada,
Lakin efsunlu güzellikleri sensin yaratan.
Yaşamıştır derim, en hoş ve uzun rü'yada
Sende çok yıl yaşayan, sende ölen, sende yatan."*

"Sade bir semtini sevmek"nin bir ömre değer olduğu İstanbul bugün acaba öyle mi? İtiraf edeyim, o İstanbul bugün yok!.. İstanbul'un yerlisi yeni semtler oluşturdu ve şehirden çekildi. Azınlıklar kendi semtlerinde kilitlenip kaldı. Sanayi kuruluşlarıyla modern yerleşim alanlarının evliliğinden nasıl bir şehir doğar meraka değer doğrusu. Politikanın oy iştahıyla desteklediği göçlerle kirletilen bu şehri eleyecek kalbur bulmak mümkün mü? Ben sanmıyorum; Türkiye'nin iki yüzünden söz eden Batılı, gelişmiş yüzünün karşısına dikkat ettinizse, "İstanbul'un kozmopolit görünümü ile daha yoksul Anadolu yüzünü" birlikte değerlendiriyorlar. Bugün Yahya Kemal hayatta olsaydı, acaba yukarıdaki mısraları tekrar yazar mıydı? Aslında İstanbul için şiir yazarlardan biri de benim... Bir Anadolu gencinin tahassüsüyle bu şehre ilk defa 1968'de, yani kırk yıl önce gitmiştim

İstanbul'a ayak bastığımda, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın, Beş Şehir'de İstanbul'u anlatırken, bir yaşlı Arap kadının İstanbul'un semtlerini sayarken, hasta yatağında canlanıp adeta şifa bulmuş gibi gözlerinin güldüğünü düşündüm. İtiraf edeyim, İstanbul hayallerimde bende de böyle bir ürperti olurdu. Sanki İstanbul'a kavuşmak gurbetten vatanına dönen bir aşğın heyecanı gibi gelmişti bana. Üstelik Yahya Kemal'in şiirinin bende yankılanan heyecanı ile şehri dikkatli bir şekilde gezmeye özen gösterdim. Osmanlı bütün ihtişamıyla bu şehrin sokaklarında bir hayal gibi yaşıyordu sanki. Bütün tarihi binalar, boğazdaki yalılar, ister istemez geçmişteki ihtişamınızın ayak izlerini getiriyor gözlerinizin önüne. Ne var ki, birçok semtin insanı da o Osmanlı asaletinden çok çok uzaklardaydı: Her türlü güzel işin yanında bir yığın çirkin iş de bu şehirde üretilip ülkeye bir kâbus gibi sunuluyor bugün! Sanki Tanpınar'ın, 50 yıl önce söylediği sözler bir şehrin dramının fotoğrafıydı: "Her büyük

şehir nesilden nesile değişir. Fakat İstanbul başka türlü değişti. 1908 ile 1923 arasındaki on beş yılda o eski hüviyetinden tamamıyla çıktı. Meşrutiyet İnkıbalı, üç büyük muharebe, birbiri üstüne bir yığın küçük, büyük yangın, mali buhranlar, imparatorluğun tasfiyesi, yüz yıldır eşiğinde başımızı kaşıyarak durduğumuz bir medeniyeti nihayet 1923'te olduğu gibi kabullenmemiz onun eski hüviyetini tamamıyla giderdi.” (38)

Bütün bunları, bu şehrin bir tarih şehri hüviyetini ve şehircilik estetiğini kaybedip yerine Endüstri şehri haline gelmesine bağlayalım ve gelecekte yapılacak gökdelenlerin,hiç olmazsa, geçmiş zamanın ruhumuza sinen ulviyetiyle o ışık, boğaz ve camiler mahşerini kaybetmemesini dileyerek biz başka şehirlerimize bakalım:

Fırsat buldukça ülkemin bütün şehirlerine gitmeye gayret gösterdim. Sivas'ta doğdum, İlk özel eğitime Adana'da başladım, Kayseri'de okudum. Yüksek Öğrenime İzmir'de başladım, ilk görev yerim Malatya oldu. Çankırı'dan evlendim, eşimle bir Yıl Çorum'da bulundum. Askerliğimi Isparta'da yaptım. Bunlardan ayrı olarak, Doğu'da, Kars, Erzurum, Erzincan, Elazığ, Kahramanmaraş, Bingöl, Muş, Van, Ağrı'ya gittim.; Güneyde, Mersin, Osmaniye, Hatay, Antalya'yı gezdim. Batı'da Balıkesir, Bursa sokaklarında dolaştım. Anadolu'da; Ankara, Konya, Karaman, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Kırıkkale, Yozgat, Eskişehir'e değişik tarihlerle birkaç defa uğramayı ihmal etmedim.Bu illerimizi görmek yeterli mi? Elbetteki değil, ama gözlemlemek için ülke haritamızın hemen her tarafından insanlarla, şehirlerin sokaklarıyla halleştim. Gördüğüm odur ki, biz şehirleri bina yapmakla şehirleştireceğimizi sanmışız. Yüksek binalar var, ama çoğunda şehirli olmanın ruhu ve asaleti yok!..

İstanbul'un ahvalini yukarıda resmettik. Ankara'yı “Mabedsiz Şehir” olarak dizayn edenlerin ulaştıkları emellerinin o kahredici acısını hissetmeden bu şehirde gezebilir misiniz?

Müslüman bir ülkenin başkentinde, İslâm'ın Hacı Bayram Camii çevresine hapsedilmesi, bu ülkenin yüzakı bir inanç tablosu olarak görülebilir mi? İzmir'de, düşmanı denize dökmenin

heyecanını yansıtacak bir duyarlıktan söz edebilir misiniz? Bu ülkeyi parçalamak ve yok etmek için Yunanlıları kullananlar, önce bu şehrimizi işgal ettirmemiş miydi? İlk tahribatı, kıyım ve yıkımı burada yaptırmamış mıydı? Şehri yakıp yıkarak ilerlemeye kalkmamışlar mıydı? Zaferin son adımını da bu müstevliyi burada denize gömerek göstermedik mi? Peki, bu şehirde bu heyecanı her gün yaşatmak gerekmez mi? Meraklısı olanlar gitsin gezsinler, benim duyduğum acıdan daha azını mı görecekler?..

Bursa'da işgale uğradığı sırada Yunan Generalinin Osman Gazi'nin sandukasını tekmeleyerek, "Kalk koca Türk!.. Senden ırkımın intikamını almaya geldim. Bak kurduğun devlet parça parça oldu. Bursa'yı eski sahibine iade ettik", (39) sözlerinin arkasından denize gömülürken bu şehrin üzerinde yankılanarak dönüp dolaşıp nasıl boğazına bir ıstırap halkası gibi geçtiğini bir ilahi lütuf ve hatta intikam olarak anlayan bir neslin dikkatini görebilir misiniz?

Konya'da Mevlana'yı turistik meta haline getiren anlayışın temsilcisi olmanın o dayanılmaz acısıyla ıstırap duymamanız mümkün mü? Sema'nın ritmindeki vecdini boşaltıp onu bir gösteri stiline dönüştürenler için söylenecek söz var mı acaba?

Eskişehir'de, Yunus'un ruhaniyetinin sindiği kaç cadde ve sokak bulabilirsiniz?.. Bu şehre birkaç defa gittim, her gidişimde şehrin ana caddelerinde olsun, arka sokaklarında olsun, Anadolu'daki ve hatta Türkiye'nin bütünündeki gönül dilimiz Yunus'a, o büyük Veli'ye, kabul ve saygıyı burada aynı tonda görememenin şaşkınlığı ve hüznüyle ayrıldım. Cadde ve sokaklarına Grek kültürünün isimlerini taşıyanların Haçlı Sefer- leriyle bu şehrin uğradığı tahribattan habersiz ve duyarsızlığına ne diyeceksiniz?..

Nevşehir'de Hacıbektaş'ın teslimiyet ve vecdini sizin ruhu- nuza nakşedecek bir dirilişi görebilir misiniz? Bu mübarek Veli'nin, dikkatle uyardığı alkol konusundaki bir kısım Bektaşilerin kayıtsızlığı ve alkolü günlük hayatın bir parçası haline getirmelerini nasıl izah edeceksiniz? O Veli ki, "Bir kuyuya bir damla alkol düşse, bu kuyu boşaltılınca ondan biten ottan bir kuzu yese, o kuzuyu kesip yemenin bile doğru olmadığını"(40) söylemesi ile bu anlayışı

birleştirmek mümkün mü?

Kırşehir’de Ahi Evren ve Aşıkpaşa’nın kabirlerinin bu topraklara manen bekçilik yaptıklarının izlerini size hissettirecek mevcut nesilden hafızanızda kalmış neler vardır? Adana’da Fransız işgalinin yaşattığı ıstırapların izini göreceğiniz bir köşe yoktur. Halbuki Viyana’da adamlar, Osmanlı’nın attığı gülleleri şehirlerinin sokaklarında düştüğü yerde üzerine bir not düşerek hala muhafaza etmektedirler. Bu hareket, Avusturya nesline, nereden nereye gittiklerini hatırlatması için yapılan bir ciddi uyarı olarak ortada iken Adana’daki bizim kayıtsızlığımızı nasıl anlatacaksınız?

Kahramanmaraş’ta Fransızların şehri işgal günlerinde milli mücadeleli; “Bayrağı dalgalanmayan bir ülkede cuma namazı kılınmaz, önce bayrağımızı göndere dikelim sonra gelip camiye namaz kılma hakkımızı kullanalım”, diyen Sütçü İmam’ın heykelinin gölgesindeki üniversitede, kızlarımızın başörtülerine el uzatan zihniyeti hangi anlayışa yerleştirecek- siziniz? Kahramanmaraş meydanındaki heykelde ‘Fransız askeri bir kadınıımızın başörtüsüne el uzatıyor, bizim askerimiz de ona kurşun sıkıyor.’ Burada yaptığım bir konuşmada bu çelişkiye işaret etmek istedim:

“Dün Fransızlar kadınlarımızın kızlarımızın başörtüsüne el uzatmıştı, onlara karşı kıyama kalktık. Bugün bunu bizim kendi insanımız yapmıyor mu? Bu çelişkiyi nasıl açıklayacaksınız?” demekten kendimi alamadım. Dehşetli bir tezat! Bunu nasıl anlar, nasıl yorumlar ve nasıl izah edersiniz bilemiyorum?..

Bu izahı zor farklılaşma noktaları, var olma, millet olma şuorumuzun yaşatılmasında dikkate alınması gereken önemli hususlardır. Hemen her il için böyle bir kayıtsızlık örneği bulmak mümkündür. Aslında şehirleşme ile millileşme birbirine ters kavramlar değildir. Ne var ki, şehirleşme milli hassasiyetlerimizde de erozyona sebep olma hususunda çok ciddi tehditler oluşturmaktadır. Bunlar kaybettiklerimiz açısından önemle üzerinde durulması gereken hususlardır. Hayatı konfora taşıyan şehir, bu konfor içinde kendi kültürünü ve değerlerini kaybettiriyorsa, şehirleşme çok ciddi bir bunalımı da beraberinde getiriyor emektir. Hayatın kolay tarafına talip olanlar için bunlar önemli görülme -yebilir. Ancak, bu ayrıntıların ileride başımıza ne gibi sıkıntılar çıkaracağını düşünenler açısından şehirleşmeyi endüstrileşmenin acımasız dışlıleri

arasından kurtarmamız gerekir. İngiliz düşünür Arnold Toynbee, “Türkiye İslâm ülkeleri için bir siyasi laboratuvarıdır”, (41) diyor. Bu, bir gizli oyunun en kısa şekliyle ifadesiyse, ki bize göre öyledir; bu laboratuvarın bütün denemeleri şehirlerimizde gerçekleştirilmektedir. Yani bir anlamda şehirlerimiz laboratuvar fonksiyonuna dönüştürülmüş demektir. Bizce modernleşme, Batılılarca kendilerine benzetilme uygulamasının artışı eksisi buralarda uygulamaya konulup ayıklanmakta ve yeni muhtevalara doğru paketlenmektedir. Bunun ne anlama geldiği ve ileride nasıl bir insan tipini ortaya koyacağını bu ülkenin sorumlu insanları dikkatle hesaba katmak durumundadır. Türkiye, Avrupa Birliği’ne girecekse, bu kimliğini pekiştirmeden adım atarsa, ipi kopmuş tespih taneleri gibi dağılıp gideriz. Zaten üzerimizde bir yığın oyun var, bir de buna modernizme açlık duyan insanların körkütük atladığı şehirleştirilme tehdidi eklenmemelidir!..

ŞEHİRLER İNSAN KALİTESİYLE YÜCELİR!

Hiçbir insan anasından büyük olarak doğmaz. Herkes o ilahi tecellinin adil tezgahından geçer ve kendini eğiterek yetişip hayat seyrini belirler. İlk insandan bugünkü insanlığın tamamına kadar, hepsinde seyir bu şekildedir. Hâl böyle iken bakıyorsunuz, insan kalabalıkları içerisinde bazı isimler ova ortasında bir yüce dağ gibi sivrilip dikkatleri üzerine çekiyor. Dinlenen, yön veren, besleyen insan oluyor. Aslında bu tür insanların arkasında büyük bir sabır, sabırla beslenen tahammül ve bilinmedik nice acılar, sıkıntılar vardır. Tabii onlar buna rıza gösterdikleri için büyürler. Büyürken de çevreleriyle birlikte ileriye taşınırlar. Bulundukları bölgenin referans adresidirler. Etraflarındaki insanlara kişiliklerinin, itibarlarının kredisini bahşederler. Onları fark edenler, onların kanalına girenler, onlardan beslenenler kazanır ve bakarsınız bu kazananlar arasından da o insanların benzerleri çıkıverir ortaya: Seyyid Burhaneddin Mevlana'yı, Akşemseddin'in Fatihi çıkardığı gibi. Bu tür insanlar hep şehir ve çevrelerinde temayüz edip burç haline gelmişlerdir. Şehir dışında olanları da şehirler yüceltip kendi kariyer makamlarına taşımışlardır. Çünkü şehirlerin varolmasının devamlılığını sağlayan bu isimlerdir ve bunlar bir anlamda şehir nöbetçileri gibidirler. Şehirlerin varlık nöbetçileri... Şehirlerin kurucusu, inşa edicisi, ihya edicisidirler. Kanaat önderliğinin üstünde bir misyon icrası içindedirler. Değiştirirler, dönüştürürler, şehre ufuk açarlar. Şehri, geçmişte suskun, günümüzde gürültülü kalabalık olmaktan çıkarıp düşünen insanlar mahşeri haline getirirler. Hatta şehirlerin taşıyıcısı görevini üstlenirler: İlerilere, daha ilerilere, daha iyiye, güzele, faydalıya, kalıcıya taşırlar şehirleri. Tabii bu insanları şehirler keşfedebilirse, onların mübarek ellerinde götürülürler gidecekleri yere doğru. İnançla gayretin, bilgiye sevginin, fedakarlıkla tevek-külün düzenlediği şehir, tehdit alanları değil güven ve huzur alanları haline gelir... Şehirlerin tarihini taşına, toprağına, geçmişine

bağlarken bu insanların düşünmezseniz bu abidenin mutlaka temelini unutmuş olursunuz.

Şimdi Hacı Bayram denilince o gürültü karmaşası ve siyasi kirlenmişliğine rağmen, o dönemin arı duru bir Ankara'sını düşünmez misiniz? Hatta aklınıza onun kendisinin dahi yapıldığı, yeniden şekillendirildiği şehri hayal edemez misiniz? Mevlana denilince Konya akla gelmez mi, Kadı Burhaneddin ve Aşık Veysel denilince Sivas, Sinan denilince Kayseri hemen hafızanızda şekillenmez mi? Yunus ve Nasreddin Hoca Eskişehir'i, Hacı Bektaş Veli Nevşehir'i ve Ahi Evren Kırşehir'i çağrıştırmaz mı? Ermenilerin desteğiyle 1877'de Erzurum'a giren Ruslara karşı, 20 yaşında taze bir gelirken, çocuğunu emzirdikten sonra, "Seni bana Allah verdi, ben de seni Ona emanet ediyorum", diyerek Dadaşlarla şehrin savunmasına koşan bu abide kadınıımız Nene Hatun aklınıza gelince, Erzurum'u nasıl hatırlamazsınız? Yunan işgal ordusunun sancaktarına 'ilk kurşun'u sıkarak milli mücadelenin fitilini ateşleyen gazeteci Hasan Tahsin (Osman Nevres) size sadece İzmir'i hatırlatmakla kalmaz, ülke bağımsızlık aşkının heyecanını vermez mi? "Bu yabancı bayrağın altında cuma namazı kılınmaz. Önce o bayrak inecek, sonra camiye geleceği", diyerek' kurtuluş hareketinin doğudaki ilk kıvılcımını tutuşturan ve bunun için de Maraş'a kahraman'lık unvanını kazandıran hareketin öncüsü Sütçü İmam'ı, "Silahım olmasa da yumruklarım ile dövüşeceğim düşmanla. Bu düşman arabaları benim cesedimi çiğnemedi Antep'e giremez", diyerek şehit düşen ve bu şehre 'gazi'lik unvanını armağan eden Şahin Bey'i, Urfa'ya 'Şan'ını armağan eden Osman Doğan ve 17 arkadaşını akıldan çıkarmadan Hz. İbrahim'i düşün- memek ciddi bir tarih ve inanç kusuru olmaz mı?

İstanbul'a değer kazandıran sadece doğal güzelliği ya da tarihi mirası mı? Aslında onlar kadar önemli olan bir dünya kadar ismi nasıl dikkate almazsınız? Fatih olmayınca İstanbul'un bir anlamı kalır mı? Diğer Sultanları ihmal etmek bir medeniyet mirasını ihmal etmek olmaz mı? Eyüp Sultan'ın ruh dünyamızı her gün aynı vecdle yıkayan rahmetini unutmanız mümkün mü?

Bu ülkenin bütün şehirlerinde o şehrin sembolü olmuş, o şehri himayesine almış, hizmetiyle, bilgisiyle, itibarıyla o şehrin kandili daha nice insanlarımız vardır...Bizim topraklarımız ve bizim

bayrağımız hep bu mübarek insanların bize kazandırdıklarıyla güçlenip geleceğe daha bir güven ve huzur içerisinde yürümemizi sağlayacaktır... Bunlar sığınulan vefa limanlarıdır... Bunlar, Arif Nihat'ın diliyle, "Barışın güvercini, savaşın kartalı" misali bizim gönül bayrağımızdır... Bunlar şehirlerin sadece sembolü değil aynı zamanda armasıdır, koruyucularıdır. Işık verici yol göstericileridir. Yeni nesil, geçmiş neslin bu burç isimleriyle varlık sebebini kavrar ve yaşama bilincini geliştirir...Onlar birer canlı öğüttür, aynı zamanda şehrin hafızası, ve temsil ettikleri şehirde yaşayan neslin idrakidir...

Ne var ki, şehirlerimizde yaşayanların önemli bir kısmı bu tür insan kalitesinin farkında mı, diye bir sızımız vardır yüreğimizde? Hatta o sızı bir idealin ilk kıvılcımını tutuşturacak kadar aleve dönüşebiliyor mu? Şehirleri insanın yüreği gibi arı duru hale getirebiliyor mu? Sokaklarında serserilerin salya akırtırcasına pislik bulaştırdığı, kirlenmeye karşı başkaldırabiliyor muyuz? Şehirleri gürültünün, araç işgalinin, kirli havanın baskısından kurtaracak insani hamleleri yapabiliyor muyuz?

Şehirler bu insanlarla yücelirken, şehirli giderek bir vefa erozyonuna uğruyor olmalı ki, bugün böyle bir sahiplenme duygusundan uzaklaşmaya başladık. Şehirleri ihya eden, zenginleştiren, geliştiren, büyüten insanlarla, şehirleri yağmalayan, parçalayan, dağıtan, tüketen insanlar arasında seçimini sağlıklı yapamayan şehirli, sürüklendiği bu korkunç badireden nasıl kurtulacaktır? Aslında, şehirlerin gelecek için ciddi problemleri bunlar olmalıdır. Çünkü bu vefasızlık yüzünden şehirler, imtiyazlı olmaktan sıradan olmaya doğru bir çöküşün hezimetıyla yüz yüze kalma tehdidine doğru çekilmektedir. Çok katlı binalarla, belki de geniş yeşil alanlarıyla boyanmış, süslenmiş, aydınlatılmış şehirler yaparsınız ama, ruhu öldürülmüşse, bu şehirler kadavradan başka neye benzetilebilir ki?..

Önemli olan şehrin dışını doldurmak değil, o dışa yansıyan mekanların içini yüceltebilmek ve insanın yaratılışına, var olma mücadelesine uygun bir toplum oluşturmaya gayret göstermektir. Tarih, yer kavgasından çok ekmek kavgasının izlerini taşır. Yer o ekmek için bir zemin arayışıdır. Biz insanımızın karnını doyururken gönlünü doyuramıyorsak, kafasını zenginleştiremiyorsak, şehirleşmenin bu anlamda bize sağladığı artı kazanç ne olabilir? Hatta daha

önemlisi, şehrin kalitesiyle insanın kalitesinin eşdeğer olduğunu dikkate alamıyorsak, şehri yönetenlerin bu ruhu, bu heyecanı taşıması gerektiğinin bilincinde olarak seçemiyorsak şehir bizden aldıklarına karşılık bize ne verebilir? Bunu düşünmekte fayda vardır sanırım...

ŞEHİRLER RANT ARACI OLMAKTAN KURTARILABİLİR Mİ?

Şehirler hızlı gelişme sürecine girince arsa spekülâtörlerini doğurdu. Bu durum, hızlı ve kontrolsüz büyüyen şehirler için kaçınılmaz bir sonuçtu. Ancak bunun aşırı kazanç hırsıyla ranta dönüşmesi bu defa da karşımıza mafya denilen bir belayı çıkardı.

Türkiye’de şehir sosyolojisinin gereklerini ve halk yaşama disiplininin ortaya koyduğu zaruretleri dikkate alamayan yerel yöneticiler, sadece arsa üreterek şehirleri modernleştireceklerini düşündüler. Bunun tabii sonucu olarak da bugün kimin elinin kimin cebinde olduğu bilinmeyen bir inşaat sektörü oluştu.

Çevrenize bakın, bu sektörde çalışanların önemli bir bölümü, müteahhidi, ustası, işçisiyle eğitim düzeyi çok düşük, ellerine tutuşturulan projeyi okumayı bilmeyen, mimarının dilinden anlamayan insanlardan oluşmaktadır. İnsan insandır, parası varsa bir alanda yatırıma yönelecek, çalışıp kazanacaktır. Ancak apartman yapmak kümes yapmak değil, ya da mesken satmak armut satmaya benzemez ki.

Bir medeniyet projesi olması gereken şehirleşmenin böylesine ehliyetsiz ellere terk edilmesi, aklın alacağı iş değildir. Bir şehri büyütmek tarlaları arsa yapıp oraya beton bloklar dikmekse, bunda Türkiye övünülecek derecede başarılıdır. Eğer bir şehri büyütmek, kendi geçmişine sadakatle bağlılığını koruyarak o gelenek üzerinde ve tarihi mirasını geliştirecek şekilde yeniden inşa etmek ise, herkes oturduğu şehrin çevresine baksın: Bunun iç sızlatan manzarasını derhal kavrayacaktır.

İhtiyaçla idealin iç içeliğini belli bir kültür formu içerisinde bir araya getirmeyi düşünmeyen mimar ve mühendisimizin, herhangi bir estetik ve kalite kaygısı duymadan binaları boyayıp süsleyerek piyasa arayan aç gözlü müteahhidimize kadar hemen tamamına yakınında korumacılık duygusu var mıdır acaba? Kendimize göre bir mimariyi oluşturamadık. Bunun sebebi,

maliyetin en alt düzeyde gerçekleşmesini ve satıp para kazanacak binaların yapılmasını hedeflediğimizdir. Bu yağmacı bir anlayıştır, bu anlayış şehirleri yozlaştırır, çürütür, öldürür!..

Yerleşim ve hizmet projelerinde, zaman zaman devletin sübvansiyonunu bile istismar ederek şehirlerde tabakalaşmalar meydana getiren arsa tüccarlarının hırsını budayamazsınız. Bu insanların çoğunun hedefi lükslerini tatmin ve daha çok kazanıp daha çok tüketme eğilimlerini doyurmaktır.

Bunların yağmacılık ihtiraslarını kabartan taleplerin aşırılığının üzerinde de durmakta yarar vardır: Batılı, ortalama 80-100 m² evde otururken, üst bürokrati, entelektüeli, sanayicisi, işadamı sade binaları tercih ederken, Uzakdoğu'da binaların kullanım alanlarının 100 m² çok altında tutulurken, bizde 300 m² üzerine çıkan evleri nasıl açıklayacaksınız? Üç ay kalabileceği yazlıklarda bu sınırı iki katına çıkaran iştahın ahlâkî izahı mümkün mü?

Avrupa bu işi çözdüğü için Avrupa olmuş. Orada adamlar kiralık ev arayan iki kişilik bir aileyi 50 m² üzerinde bir evde oturtmuyor. Ya da, kalabalık bir aileyi getirip kümes gibi bir eve tkmıyor. Bir insanın bir meskende temel ihtiyaçları kaç metrelik bir alanı gerekli görüyorsa, bunun hesabını yapmışlar ve ona göre düzenleme yapıyorlar. Bizde böyle bir anlayış yok. İstersen git, saray inşa et. Yeter ki, paran olsun. Hesabını bilmiyormuşsun, topluma saygın yokmuş, israf duygusunu kaybetmişsin bunlar kimseyi ırgalamıyor. Rantçının ağzını sulandıran da işte bu doyumsuzluktur.

Şimdi meselenin arsa boyutuna bakalım biraz da:

Şehirler merkezden çevreye doğru genişleyerek büyürler. Doğal olanı da budur. Bizde, eski yerleşim alanlarını koruyarak yeniden şehirler kurma gibi bir dikkat yoktur. Bu durum, eski yerleşim alanlarının gelir düzeyi düşük insanlara kiralanması, satılması ya da tamamıyla terk edilmesine sebep olur. Bu evler miras yoluyla çok sahipli olduğu için aile içi anlaşmazlıklar da bu felaketi körükler. Böylece, huzursuzluğu belaya dönüştür- mektense, şehir dışında bir eve taşınmayı daha sağlıklı gören yerli halk, tespih taneleri gibi dağılır gider. Bu defa, bu arsaların arsa tüccarları tarafından kapatılması işi başlar. Şehrin merkezinde değeri yüksek ama anlaşmazlığı besleyen ortaklıklar yüzünden paylaşılamayan bu

yerler spekülâtörlerin eline geçer. İşhanları ve diğer ticari binalar böyle inşa edilir.

Şehir dışında mücavir sahaların yağmalanması ise ayrı bir olaydır. Şehir ne tarafa genişleyecekse, bu işin kokusunu alan arsa spekülâtörleri vakit kaybetmeden oralardan geniş alanları kapatmaya bakarlar. Sonra burada site şeklinde projeler gündeme gelir.

Şimdi düşünün Ankara’da, İzmir’de, Adana’da, Bursa’da, Kayseri’de, Konya’da, Sivas’ta, Erzurum’da ya da bu tür uygulamayı yapan diğer illerde yüzlerce yapı kooperatifi var ve hemen hepsi aylık 250-500 lira arasında aidatla ev yapma kampanyaları yürütüyorlar. Bu tür sosyal konut niteliğindeki evin çıplak maliyeti, 60-80 bin liradan aşağı değildir. Şimdi evi asgari 60 bin liradan, parayı da üst limit 500 lira’dan düşünelim. Hesap ortada: Üyesinden yılda ortalama 6 bin lira alan bir kooperatif bu bedeli ancak on yılda tahsil edebilecektir. Bu uygulama, insanları ev sahibi mi ya da açığözleri iş sahibi mi yapacaktır?

Bunu yapanlar böyle bir kazancın hayrını görürler mi? Şahidi olduğum bir olayı anlatarak takdiri sizlere bırakacağım:

Birileri tekstil fabrikası kurmak için harekete geçerler. Bir aileye ait 700 dönüm arazi vardır. Şirket kurulur. Arsa sahipleriyle temasa geçilir. Arsa karşılığı bunlara fabrikadan hisse vaadinde bulunulur. Arsa sahipleri, fakir fukara iş sahibi olacaksa, boş duran arsanın böyle değerlendirilmesini bir hayır hizmeti olarak görürler ve teklife olumlu cevap verilir. Fabrikayı kurarlar, bir süre de çalıştırır. Sonra sermaye artırımına giderler. Tabii, boş iken fabrika alanına dönen ve değeri belki yüz kat artan arsanın fiyatını arttırmayı düşünmezler. Zamanla devam ettirilen sermaye tezyidi sayesinde fabrikayı kuranlar işe hakim olurlar. Artık arsa birkaç fabrika kuracak kadar değer kazanmıştır. Bu defa fabrikayı kapatıp arsayı ele geçirmiş olurlar. Arsa sahibi mahkemeye verir ama ömrü kafi gelmez. Mesele mirasçılara kalır. Tabii, arsayı bu şekilde ele geçirenler Allah’tan öyle bir sille yerler ki, bankaları ellerinden gider, bütün servetleri haraç-mezat satılır.

Hani derler ya: “Ağlayanın malı gülene hayretmez”, diye. Ne var ki, hırsın körleştirdiği, köleleştirdiği insanlar bunun farkında değildirler. Şehirler, böylesi bir yağma zihniyetini taşıyan insanların kirli ellerinde geleceğini kurtarmaya çalışmaktadır. Aç gözlülük,

düzenbazlık, hırsızlık yapanlar kazanmıyorlar, ama bu yağmalama sırasında şehirler büyük tahribata uğruyor, dolayısıyla şehir de en fazla kaybedenlerden oluyor. İşin vahameti de burada. Türkiye, şehirleri rantiyecilerin elinden kurtardığı gün planlı ve geleceğı güvenli bir şehirleşmeye doğru çok ciddi adımlar atmış olacaktır!..

KİRLETİLEN ŞEHİRLER!

Şehirleşme sosyalleşmenin belki en etkin araçlarından birisidir. Doğal olarak değişik millet ve inançtan insanlar bir araya gelerek birlikte yaşamayı öğrenmeye başlamaktadırlar. Kimse, 'bu cadde benim', diyemez; hiç kimse, 'bu şehir bana aittir' iddiasında bulunamaz. Belki mikro milliyetçilik duygusuyla hemşeriliği baskı aracı olarak kullananlar çıkabilir, ama o da çözülmeye başladı. Çünkü hiçbir şehirde şehirliyi oluşturan yerli halk çoğunlukta değildir. Hatta, bu insanların çekirdek şehirli olma özelliği de giderek kaybolmaya başlamış gözükmektedir. Türkiye, son otuz yılda, nüfusunun yüzde 70'ini kırsal alanda tutarken, bugün bu rakam yüzde 30'un altına düşmüştür. Bu dehşetli bir değişimdir: Yani, ülke nüfusunun yüzde 40'nı köyünden alıp şehre getirmişsin. Köyden kasabadan şehre inen de, artık o şehrin sahibi olarak görüyor kendisini. Bu iç göçün planlama görmeden gerçekleşmesi, sağlıksız bir şehirleşmeye zemin hazırladı. Bu yüzden bütün şehirler bir gecekondu korsesine hapsedildi. Buraya gelen insanlar yeni bir varoş kültürü oluşturdu ve şehrin ilk ciddi kirlenmesi böyle başladı: Buraların şehir standartlarına uyun bir şekilde düzenlenmiş yolu yoktur, güvenli bir şekilde kullanabileceği suyu yoktur, sağlık için en büyük tehdidi oluşturan atıkların nakledilebileceği kanalizasyonu yoktur...

Böyle bir yığılmanın getireceği problemler o kadar çoktur ki, hangisinden söz edersiniz? Ahlâki sorunlar başlıyor, ekonomik sorunlar başlıyor, sağlık sorunları başlıyor, güvenlik sorunları başlıyor, sosyal sorunlar başlıyor. Bunlar, şehirlerin görünmeyen yüzündeki ciddi sıkıntılardır. Belki de farkında olmayarak bunlar korumacılık adına teşvik de edilmektedir: Devlet politikası olarak köyleri şehre indirme uygulamasını başlatanlar, onları şehirlere taşıyarak köylülükten kurtaracaklarını sandılar. Aslında, onlar yine köylü kaldı, hatta daha kötüsü oldu; bu defa şehirler köyleşmeye başladı. Bakınız şehre gelen insanın şehirleşmeye bakışı nasıl:

Bir gün önümde giden iki kişinin konuşmasına hayretle şahit oldum. Birisi diğerine anlatıyor:

“Burada hayat bedava. Ekmek bedava, aş bedava. Geldim, hemşerilerimin yardımıyla hemen kenardan hazine arazisinden bir yer çevirdim. İki göz ev yaptım, kafamı içine soktuktan sonra köye mektup yazdım; ‘durmayın gelin, burada aşevlerinde ekmeği ve aşı bedava veriyorlar’ diye. Valla ben köyümde yemediğim yemeği burada yiyorum. Her gün iki kap yemek veriyorlar. Bütün hısım akrabayı topladım. Herkes kendine bir iki göz yer yaptı oturdu. İnşaatlarda da çalışarak diğer ihtiyaçlarımızı karşılıyor. Bugüne kadar boş yere memleketin kahrını çekmişiz.”

Aşevleri bir kesime cazibe merkezi oluyor. Görünen o. Bunu anlatan adam, kendinin Ağrı’dan geldiğini söylüyordu. Belki farkında olmayarak bir kısım insanlara hayır yaparken kendimize ve diğer bir kısım insanlara da bu yolla kötülük yapmış oluyoruz. Bir başka zaman bir yaşlı ihtiyarın bu aşevlerine tepkisi çok daha ilginç bir gerekçeye dayanıyordu:

“Beyim, aşevi diye bir şey icat ettiler. Şimdi herkes oradan bedava aş-ekmek alınca, dul kadınlar kocaya gitmez oldu. Karım öldü, çocuklarımın her biri bir yerde, kimsenin yanına sığamıyorum. Bir kadınla evlenip can şenliğine kavuşsam kötü mü olur? Bunları doyuranlar bize zulüm yapıyorlar.”

“Buna sebep olanların da Allah karılarını ellerinden alsın”, diye bedduayla da yetinmedi, onlara hakkını helal etmeyeceğini sözlerine ilave etmeden kendini alamadı...

Bir başka örneği bizzat kurtarmak istediğim bir genç kızın ağzından nakletmekten utanç duyuyorum:

Lise döneminde öğrencim olan bir kızın kötü yola düştüğünü öğrenince büyük ıstırap duydum. Kendisini kurtarabilmek için, yakınlarıyla haber gönderdim: “Kendisine iş bulayım, gelsin çalışsın, kurtulsun içine düştüğü bataklıktan”, diye. Bu tür insanların haya damarı çatlarmış, böyle şeylerden bile bir pazarlanma hesabı çıkarıyor olacak ki, “Hocama saygı duyarım, onun karşısına çıkmaya da utanırım, ama bu benim kaderimmiş ki yaşama şeklim oldu. Bir ay el kahrını çekip alacağım asgari ücretten parayı ben bir günde kazanıyorum. Bu hayattan da şikayetim yok.”

Bu da, köyden gelen, babasını kaybetmiş, cahil bir annenin kızıydı. Üstelik, kardeşini de o pisliğin içine çekmede tereddüt duymadı. Bunu da, ilkel bir teslimiyete çekip dinî bir kisveye sokmaya kalkıyor: "kaderim buymuş"! Be hey ahlaksız evladım, Allah, insanı fahişe olsun diye mi yaratıyor ki, bunu kaderle şekillendiriyorsun?

Bu tür tavırların sebep ve sonuç ilişkisini dikkate alırsanız, kirlenmenin boyutlarının nerelere vardığı çok daha iyi anlaşılacaktır. Şehirlerde artan hırsızlık olayları, fuhuş, dolandırıcılık gibi problemlerin arkasında genellikle şehri kuşatan bu kesimin ayakta kalabilme mücadelesinin sürüklendiği çaresizlikler vardır, diye düşünebilirsiniz. Doğru tarafı da yok değil. Bu halk; "Aç it fırın duvarı yıkar", sözünü niye demiş? Karnı doyan, yarınından kaygısı olmayan aklı başında bir insan probleme ve hatta pislige bulaşır mı?

Kirlilik elbette bununla sınırlı değildir. Aslında gerçek kirliliği tetikleyen bir başka felaket daha var ki, bizce, bunlar birbiriyle iç içe girmiş çözülemez problem olarak hepimizin sağlığını tehdit etmektedir: Şehre gelen bu insanlar, beraberinde ortak sorumluluk duygusunu geliştirerek gelse, belki ülke için hayırlı bir gelişme de olabilirdi. Ne var ki, öyle bir şey yok. Yakın zamanda gittiğim bir kenar mahallede sokak ortasında hayvan dışkısından tezek yapan insanları görmek şaşırtıcı geldi bana. Bu insanlar, kışın ısınabilmek için bu geleneksel yakacağı kullanmakla yetinmeyeceklerdir elbette, kaçak yollardan giren kalitesiz kömür, sanayi atıkları, plastik malzemelerin havaya savurduğu zehirli maddelere bir de şehirde artan motorlu araçların püskürttüğü kurşunu ilave ettiniz mi, şehrin gerçek ama görünmeyen kirliliğinin boyutları daha vahim bir hal alacaktır!..

Artık herkesin ağzında sakız haline gelen, ama bir türlü kalıcı çözümü üretilemeyen "*çevre kirliliği*" faciası da bunun bir başka hatta ana boyutunu ifade eder...

Batı aristokrasisini bizdeki kadar olmasa bile şehir dışına iten ana sebepler bunlardır.

Biz hâlâ kendi aristokrasimiz için şehir merkezlerini çok katlı, lüks beton yığınlarına dönüştürmekle meşgulüz. Gelişmişliğin ölçü ve kalitesi, yukarıda anlattıklarımıza ilave olarak biraz da

bu türden bir başka kirlenmeye karşı da duyarlı davranmakla belli olur...

Şehirler bilgi üreten, paylaşan, kanaatkarlığı merhametle besleyip insanlara el uzatanların çoğaldığı ortak sevgi merkezinden çıkarıp insan alınıp satılan yerler haline getirirseniz, şehirleşme medenileşme değil, ilkelleşmeye doğru gider.Modern çağın bunalımı bizce budur ve bu da maalesef şehir sokaklarında şekillenmektedir...

ŞEHİRLER İNSANI NASIL TÜKETİR?

Yakın zamana kadar şehirlerde öğle yemekleri genellikle küçük işyerlerinde, orada bulunan insanlar tarafından, işyerinin niteliğine göre hazırlanıp yenilirdi. Şimdi de yine birçok şehirde bu gelenek sürdürülür.

Bir dönem çalıştığım bir işyerinde, öğle yemeği için sıkça kıymalı sote yapardık. Et almak için bir genci kasaba gönderirken, arkasından seslenmeden edemezdik: “Dikkat et, sakın ha et yağlı olmasın”, diye.

Bir gün aynı uyarıyı yapmıştım ki, yanıma yaklaşan Türkistan’dan gelip Türkiye’ye yerleşen Mehmet Türkmen dostum hayretle sormadan edemedi:

-Muhsin bey, neden etin yağsız olmasını istiyorsunuz? Bunu bir türlü anlamıyorum!” Durdum ve merakla sordum:

-Sizin oralarda eti yağlı mı yerler?

-Evet, hatta bizim oralarda koyunun kuyruğunu kızartır lop et gibi yerler.

Oralarda adamların 120, 130 hatta 150 yaşına kadar yaşadığını biliyordum:

-Galiba bunun için uzun ömürlüler?..

-Elbette!..

-Sen o havayı, o suyu, hayvanların beslendiği kekikli, çiçekleri o meraları da getir buraya, ben de yiyeyim o yağlı eti...

Diyeceği bir şey yoktu. Sadece, başını salladı:

-Evet bu sözünüz de doğru...

Çocukluğumda ve erken gençlik dönemimde hatırlarım, kasaba et almaya gittiğimiz zaman, “yağlı tarafından” demeyi ihmal etmezdik.

Acaba bu, yağ alınmadığı için miydi, bilemiyorum?.. Bugün en büyük baş belası haline gelen kolesterol da, tansiyon da o zamanlarda bu kadar yaygın değildi. Galiba meralarımız daha fazla kirlenmemiştii, havamız temizdi. Sularımız sağlıklıydı.

Şimdi insanlar, bundan elli yıl öncesine oranla rahatlık ve konfor bakımından oldukça iyi durumdalar. Yaşlılık ortalaması kısmen yükselmiş gözüktü de, hastalıklardan ölümler arttı. Ömür istendiği kadar uzamadı. Böyle giderse uzamayacağı da benziyor. Niye? Çünkü, kirlenme daha yüksek seviyelere çıktı. Apartmanların hepsi birer fabrika bacası gibi. Otomobiller, apartmanlardan daha beter zehir kusuyor cadde ve sokakları- mıza. Ben öyle inanıyorum ki, sistemi bozuk bir belediye otobüsünün sokaklara boca ettiği günlük zehirli gaz, bir fabrikanın zehirli dumanına bedeldir. Fabrika hiç olmazsa, şehir dışında. Otobüsler ise sokaklarımızda ve evlerimizin önünde cirit atıyor.

Böyle bir yazıyı tasarlarken, İstanbul'da bu işe nasıl bakıyorlar, diye düşündüm. Sanki benim duygularımı okumuş habere dönüştürmüşler. Üstelik uzman ağızlarından ve İstanbul gibi bir şehrin Belediye Başkanı'nın ağzından. Bilgiyi, "Şehir Hayatı Hasta Ediyor" başlığıyla belgeye dönüştüren böyle bir haber-yorum meseleyi bütün boyutlarıyla gözler önüne seriyorsa, uzun söze ne hacet? Buyurun beraber bakalım halimizin sürüklendiği badireye:

"Büyük şehirlerdeki hava kirliliği, gürültü, şehrin çarpık yapılanması, nizamsızlığı ve yoğun trafiği sağlıklı insanları bile hasta ediyor. Ev ve iş arasında sıkışan, beton binalardan hareket edemeyen insanlar, hareketsizliğe bağlı olarak menüsküs, bel fıtığı, obezite ve alerjik hastalıklara yakalanıyor. İstanbul'da yaşayanlara has bulaşıcı bir ruh hastalığı 'İstanbulomani' ile 'İstanbul bronşiti' denilen hastalıklar bile var. Şehir hastalıkları arasında yalnızlık, duyarsızlık, umursamazlık ve stres gibi psikolojik hastalıklar da sayılıyor. Sürekli daraltılıp genişletilen caddeler, değiştirilen istikamet ve yollar, kimi yerde hiç olmayan, kimi yerde ise 30 cm.'yi aşan kaldırımlar, delik deşik edilen sokaklar da insan sağlığını bozuyor.

Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nden Prof. Dr. Ahmet Rasim Küçükusta, bazı hastalıkların ve rahatsızlıkların büyük kentlerde yaşayan insanlarda daha fazla görüldüğünü belirtiyor.

Uzman Psikolog Faruk Öndağ ise büyük şehirlerin psikolojik olarak insanları tükettiğine işaret ediyor. Büyükşehirlerde en çok görülen hastalıkların başında alerji geliyor. 'İstanbul bronşiti'nin hava kirliliğinin yoğun olduğu büyük şehirlerde kuru öksürükle

ortaya çıkıyor. Kentlerde yaşayan insanların artık doğal gıdalarla beslen- mediğini ve açlığını fast food gıdalarla geçiştirdiğini dile getiren profesör Küçükusta, gıdalara tat, renk, koku ve şekil vermek, bozulmasını önlemek için konulan katkı maddelerinin astımdan, deri döküntülerine ve alerji komasına kadar pek çok rahatsızlığa yol açabileceğini vurguluyor.

Küçükusta'ya göre bir başka şehir hastalığı da 'hasta bina sendromu'. Büyükşehirlerde insanların genellikle büyük gökdelen- lerde ve binalarda çalıştığına işaret eden Küçükusta, enerji tasarrufu için binalardaki havanın sadece yüzde 20'sinin değiştiğini söylüyor. Pencereler açılmadığı için aynı havanın bina içinde sürekli dolaştığına dikkat çeken Küçükusta, bu binalara giren birçok kişide baş ağrısı, yorgunluk, halsizlik, gözlerde yanma, burun tıkanıklığı, geniz akıntısı, boğazda gıcık hissi gibi çok çeşitli şikayetler ortaya çıktığını belirtiyor. Hastalıkların, binanın havasını kirleten madde- lerden, boyalardan, bilgisayarlardan, fotokopi makinelerinden, lazerlerden çıkan birtakım elektro-manyetik dalgaların yarattığı kirlilikten dolayı ortaya çıkabileceğini söylüyor. Yine havayı temizlemek ve ortamı serin tutmak için kullanılan klimaların kas ve boyun tutulmalarına yol açtığını dile getiriyor.

Küçükusta, kendine özen gösteren erkeklerin kullandığı losyon ve kremlerin, manikür, pedikür, saç bakımı ve cilt bakımı sırasında kullanılan ürünlerinin alerjik rahatsızlığa yol açtığını belirtiyor ve bu insanların genelde büyük şehirlerde yaşadığına dikkat çekiyor. Dövme yaptıran ve kaşına takı takan erkeklerde kurdeşen ve egzama denilen rahatsızlıkların baş gösterdiğini ifade eden Küçükusta, özellikle piercing sırasında AIDS ve hepatit gibi ciddi hastalıkların bulaşabileceğine, çeşitli enfeksiyonların ortaya çıkabileceğine işaret ediyor.

İnsanlar vakitlerinin çoğunu ev, işyeri, araba gibi kapalı ortamlarda geçiriyor. Dışarı çıktığı zaman ise hava temiz değil. Özellikle İstanbul gibi büyük kentlerde yoğun bir trafik olduğunu vurgulayan Küçükusta, "Temiz hava almak için dışarı çıkan da egzoz dumanının içine giriyor. Kış aylarında hava kirliliği, kronik bronşite neden oluyor." diyor. Bu hastalıkların gelişmiş ülkelerde yüzde 50'lik bir artış gösterdiğini anlatan Küçükusta bunun nedenini şöyle açıklıyor: "Hava kirliliğine maruz kalmak, büyük kirliliği

yaşamak, katkı maddeli yiyecekler, iklim şartlarındaki değişimler, yaşam tarzındaki farklılıklar, ortamların kapalı olması ve iyi havalandırılmaması, yaşam şartlarının getirdiği stresler, elektro-manyetik dalgalar.”

Modern şehir yaşamında insanların sürekli yalnızlık, yorgunluk ve halsizlikten şikayetçi olduğunu ifade eden Uzman Psikolojik Danışman Faruk Öndağ, çevresine karşı duyarsız, saygısız, bencil insanların da çoğaldığını söylüyor. İnsanların evde, işte, okulda, trafikte sürekli strese maruz kaldığına işaret eden Öndağ, “İnsanca nefes alabileceğimiz, huzur duyabileceğimiz ortamdan mahrumuz. Kendimize ait vaktimiz yok. Tüm hayat programlanmış, sürekli ‘yetiştirme’ ve ‘yetişme’ derdindeyiz.” diyor. Toplumda ‘geç kaldım sendromu’ yaşandığını dile getiren Öndağ, ‘uykuya, işe, yemeğe, arkadaşıyla buluşmaya geç kaldım’ türünden ifadelerin insan hayatının üzerine çöktüğünü kaydediyor. Korkulu ve kaygılı durumlarda salgılanan stres hormonlarının sürekli hale geldiğini belirten psikolog, kalp atışları artan, gözbebekleri irileşen, tüyleri diken diken olan, ensesi ve omuzları sertleşen, karın kasları gerilen, baş ağrıları ve kaygıları artan insanların çokluğuna işaret ediyor ve “Bu, şehrin insanı tüketmesidir.”(42) diyor.

Şehir hayatının ölüme davetiye çıkararak bizi nasıl gönüllü ölüm mahkumiyetine sürüklediğini uzun uzadıya anlatmaya artık gerek kalıyor mu?..

ŞEHİRLER BİR LABORATUARDIR!

Şehir hayatı, homojen bir topluluk olmaktan uzaklaştıkça farklı gelenekleri içinde barındıran insanlarla bir laboratuara dönüşür. Sosyal bir laboratuvar!.. Tarihte bunun çok etkin ve kalıcı örnekleri görülmüştür: Burada iç göçlerle farklı gelenekleri yaşatarak gelenleri; Müslüman'ı, Hıristiyan'ı, Musevi'si, Budist'i ve daha farklı inançları benimseyenleriyle insanlar birbirlerine çok şey verir ve birbirlerinden çok şey de alırlar. Bunun en bariz örneği, bir asır öncesine kadar Kayseri'de yaşanmıştır: Burada ana kitleyi Müslümanlar oluşturmalarına rağmen, Ermeniler ile Rumlar farklı mezhep ve etnik aidiyetlerine rağmen, 9 asrı aşan bir zaman birlikte yaşamayı başarmışlardır. Ermenilerin 1915'te tehcirle, Rumların da 1927'de mübadele ile Kayseri'den ayrılmalara kadar buradaki birlikteliklerinden farklı anlayışlarına rağmen, bütünleşmiş bir kitleden söz edilebilir. Öyle ki, Ermeniler de Rumlar da burada ana dil olarak Türkçe'yi kullanmayı tercih etmişlerdir. Her üç cemaatin de Ortak kabulleri oldukça fazladır. İnsanların algılama, üretme, benimseme kabiliyetleri uzun süre aynı ortamın sosyal dokusuna bağlandıkları için bütünleşmeye doğru gider. Burada yaşayan Ermenilerin ve Rumların hemen tamamına yakını, Kayseri'ye bir daha dönme imkânlarının olmamasına rağmen, bu şehre karşı aşırı derecede bir bağlılık duygusuyla yaşamış olmaları düşündürücüdür. Son dönemde Yunanistan'dan gelen bazı yaşlı Rumların gözyaşı dökme-leri, o sosyal laboratuvarın yonttuğu aykırılıkların kaybolmasından doğan bir bütünlüğün parçalanmışlığına duyulan tepkinin dilidir. Fransa'da ve Amerika'da yaşayan Ermenilerin de aynı duygularla buraya yönelmeleri, hatta neredeyse bir asra yakın bir zamandır kapalı duran kiliselerini gelip onararak açmaları da aynı dilin değişik bir biçimde yansımalarından başka ne olabilir?.. Kaldı ki, Ermenilerin ülkemizi parçalamak isteyen dış güçlerle işbirliği yapmış olmalarına rağmen, bu milletin onların kilisesine el sürmeyerek koruması da karşı tarafa aynı hassasiyetin açık tezahürü olarak ortak hoşgörü ve bağış dili değil midir?

Aslında, laboratuvarın fonksiyonlarını ifa edişi, bu farklılıkları hemen yontup ortak noktalara çekmesinden ziyade, şehirleşmede insanların zaman içinde değışime açık olmasına zemin hazırlamasında aranmalıdır. Bunu mesela ilk bakışta İstanbul'un Sultanbeyli'sinde, Esenlerinde, Gazi mahallesinde hemen göremeyebilirsiniz, zamanla mutlaka buralarda da insanlar şehir havuzuna akacak ve orada birbirinden alıp verecekleri davranış biçimiyle birlikte yaşama zaruretiini öğreneceklerdir. Anadolu şehirlerinde ise bu daha hızlı bir şekilde gerçekleşecektir. Çünkü buradaki dar alanlarda insanların birbirini etkileme imkânları daha süratli ve daha etkili bir şekilde genişlemektedir.

Bunun etkili misalleri oldukça fazladır. Mesela Kayseri, son elli yıl içerisinde büyük göç almıştır. Buraya gelen insanlar, kendi örf ve adetleriyle gelmişler, zamanla, buradaki örf ve adetlerin kundağında belenmeye başlamışlardır. İlk gelenlerden şehre uyumu o kadar hızlı olanlar var ki, bunları bu şehrin tabii dokusu içerisinde ayırt edici unsur olarak düşünüp, farklı bir insan olarak algılamak mümkün değildir. Bunun çarpıcı örneğini şehir aristokrasisinde çok daha rahat bir şekilde görebilmekteyiz: Bağ geleneği Kayseriliye has bir uygulama olmasına rağmen, bugün buralarda oturanların önemli bir kısmı göçle gelenlerdir, bunlar bağ geleneklerine çok çabuk uyum sağlamışlar ve böylece şehir laboratuvarı kendi ayıklayıcı ve yeni unsurları ana gövde ile birleştirme görevini yerine getirmeyi başarmıştır. Bu tablonun geneli içerisinde bu adaptasyona giremeyenlerin ikinci kuşağı ara nesil durumunu korumuşsa da, üçüncü nesil tamamıyla şehirleşmiş ve köyünü, kasabasını tanımayı bırakın, kabullenmez duruma gelmiştir.

Bunları sağlayan ana faktör olarak eğitim birliği, ihtiyaç birliği, yaşama standardını ortak algılama kabiliyeti, aynı mekanları kullanma zarureti çok önemlidir. Doğu'dan gelen insanlarla, Karadeniz'den ya da İçanadolu'dan gelen insanları aynı tekne de buluşturup, aynı değerleri kabule taşıyan şehir kültürü, ister istemez test unsuru olarak bunların getirdikleri farklı anlayışları kullanacaktır.

Burada önemli bir noktaya işaret etmede de fayda vardır:

Bunu kullanırken ana maya olarak inanç birliği çok önemli bir faktör olarak dikkate alınmalıdır. Çünkü inanç bir altyapı

birlikteliğini zaten sağlayan ana faktördür. Bizim geleneklerimiz İslâm'ın kabul değerleriyle örtüşecek şekilde geliştiği için ortak anlayışa taşımada böyle bir rahatlık şansı vardır.

Eğitim de değişimin yol haritasında bu şehir laboratuvarı- nın dengeleme maddesi gibidir. Bir çocuk ilkokulu köyünde okuyabilir, orta ve yüksek öğrenimini şehirde yaparken zaten farklılaşarak şehirlileşmekte, böylece köylülük alt kimliğini tamamıyla silip götürmektedir. Bir de iyi bir eğitim kurumundan mezun olup mesela, doktor, avukat, mühendis gibi serbest meslek dallarından birinde temayüz etmişse, veya üst düzey bir bürokrat olabilmişse şehirlere yön veren insan durumuna bile gelebilmektedir.

Varlıklı insanları ortak anlayışa taşıma da kolay olmaktadır: Konfor, içte bir değişim zaruretinde en önemli itici güçtür. Köyünde bineceği merkebi olmayan bir adam, şehre gelip bir gecekondu almışsa, bu da zamanla değer bulup lüks bir bina için arsaya dönüşmüşse, bu insan birden beklenmedik bir gelire ve konfora kavuşacaktır. Dolayısıyla bindiği arabada diğer insanlarla birlikte aynı kurallara uyacaktır. Oturduğu apartmanın yönetim programına adapte olacak, komşuluk ilişkilerinde diğerlerine benzemeye özen gösterecektir.

Şehirler, varlıklı insanları çok çabuk ehlileştirirken, dar gelirli de bu süreç hayli uzun olacaktır. Çünkü onların, şehri algılamada varlıklı kadar etkin bir ekonomik gücü yoktur. Ancak onlar ve bütün insanlar için şehirlerin birlikte yaşama alanı haline gelmesinde, daha düzenli, daha etkili, daha sıcak bir toplumu yaratmada harman yeri olmasında, elbette sadece bu faktörler etkili değildir: Bunlara spor etkinliklerini, düğün ve cenaze merasimlerini, evlilikleri, millî ve dinî bayramları toparlayıcı, yapıştırıcı unsurlar olarak zikretmek gerekmektedir.

Burada bir özel duruma da dikkate çekmekte kuşkusuz fayda vardır: Batılıların, oryantalist iyi niyet gösterileriyle ambalayıp, aslında misyonerce bir niyetle İslâm ülkelerinde yenileştirme hareketi adı altında bizleri kendilerine benzetme uygulamalarının deneme alanları şehirlerdir. Daha önce de sözünü etmiştik, İngiliz diplomat'ın; "Türkiye'de avluya açılan pencereleri sokağa açtırdığını" bir İngiliz ideolojisinin kalıcı devrimi olarak gerçekleştirdiğinden söz etmesi işte bu laboratuvar anlayışında geliştirilen ve hayata

oturtulan bir yaşama tarzıdır. Türkiye, yenileşme hareketine batıl-laşma imajına sarılarak bakarsa, bu tuzaklara düşmekten kurtulması mümkün değildir. Şehirler, aileyi koruyarak, geleneklerini ayıklayıp devam ettirerek kendine göreliliğinin çerçevesinde yenilenmelidir.

Sonuç itibariyle şehir laboratuvarında ana malzemesi insan olan ve insanın eğilimlerinin birbirine ilişkilendirilip yeniden şekillendirildiği şehir hayatından kalıcı ve güvenli sonuç alabilmek için ekonomik kaynakların kullanımında, gelir dağılımında eşitliğin artmaya devam etmesi durumunda şehirler çok daha çabuk şekilde toparlanacak ve Türkiye'nin gülen yüzü durumuna gelecektir.

KÜLTÜR ŞEHRİNE DOĞRU?

Bir şehir nasıl kültür şehri olur? Kültür; ilahiyattan tarihe, sanattan edebiyata, musikiden resme, mimariden felsefeye kadar her alanda ortaya koyacağınız ortak değerler manzumesinin bütünüdür. Kültür, bir toplumun millî rengidir, onu var eden, geleceğe taşıyan koruyucu nitelikli vasıtasıdır. Bir şehirde bütün bunları geçmişle diri, geleceğiyle aktif bir şekilde var edebiliyorsanız o şehir kültür şehridir. Hani İstanbul, 2010 'da Dünya Kültür Başkenti oldu. Yakışır da, zaten burada kültür çoğu zaman ticari unsur olarak değerlendirilse de aktiftir. Türkiye'de yayımlanan kitapların neredeyse tamamına yakını İstanbul'da neşrediliyor. Dergilerin önemli bir kısmı burada çıkıyor. Tiyatrolar burada, bu alana hayat veren insanların önemli bir kısmı burada.

Peki, böyle ayrıcalıklı yere sahip İstanbul'un karşısında diğer şehirler, mesela ülkenin Başkenti Ankara, tarihi derinliğiyle gerçek anlamda bir açık müze şehir konumundaki Kayseri, Mevlana gibi bir irfan ustasının bahsettiği imkânlardan faydalanan Konya, Doğu'da Erzurum, Batı'da İzmir, Güneyde Adana, Kuzeyde Samsun böyle bir konuma ulaşabilmiş midir? Bu şehirlerin durumu nasıl izah edilecektir?

Hele Ankara, Başkent yapmışsın, rejimin vesayetini üzerine yıkmışsın. Devletin en üst düzeydeki bürokrasisini burada toplamışsın. Ankara, bırakın kendi imtiyaz hakkını tam anlamıyla kullanmayı, kültür adına ülkeye bir çivi çakabilmiş midir?

Bunların bugüne kadar pek izahı olmadı. Bundan sonra da olur mu bilemiyoruz? Bir zamanlar; cumhuriyetin ilk yıllarında, Batıcı devlet bürokrasisi, bir taraftan Türk Sanat Müziğini Arap Müziği diye yasaklarken, Batı'nın müziğini Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası gibi üst düzey bir kabulle bu ülkede yerleştirmeye çalıştı. Bir de ilginç olay anlatılır. Bir Anadolu şehri'ne (galiba Bayburt'a) orkestrayı götürürler, halkı da toplayıp onlara bunu zorla dinlettirmek isterler. Konser bittikten sonra, buradan çıkan bir yaşlı

şahsa, gazeteci “Nasıl, konseri beğendin mi?” diye sorar. Yaşlı adamın cevabı, halk irfanının Osmanlı tokadı gibi bu konseri düzenleyenlerin suratına patlar:

“Bayburt, Bayburt olalı böyle bir zulüm görmedi!..”(43)

Böyle bir zorlama devlet aristokrasisinin kendi halkına ne kadar yabancı olduğunun bir göstergesidir.

Şimdi her ile bir üniversite açıldı. İyi ıslah, üniversite kendi fildişi kulesinden iner halkı da bilinçlendirme yönünde bir çaba gösterirse, belki şehirlerde kültürel altyapı oluşur ve geleceğe güzel şeyler kalabilir. Ne var ki, bugüne kadar üniversitesi olan Anadolu şehirlerinde böyle bir canlılık pek görülmedi. Bunda, üniversitelere verilen sorumluluk ve yetkinin sınırlarının, onların hareket alanlarını daraltarak halk irfanını içine alacak şekilde genişletilmemesinden kaynaklanıyor almasının büyük payı olmalıdır.

Bütün bunlar gösteriyor ki, “Kültür Şehri” olabilmenin ilk göstergesi, her gün birkaç kültür, sanat, edebiyat programından birini seçme durumuna gelebilmenin izah edilmelidir: Eğer birkaç tane tiyatro binan var da, bir tiyatro grubun yoksa, kültür şehri olmada çok ciddi bir eksiğin var demektir. Konservatuvarın var da, bunu besleyen, ayakta tutan Türk Sanat ve Türk Halk Müziği koroların ve bu müzik dallarında ülke genelinde kabul gören ses sanatçıların yoksa, yine o binanın duvarından birisi eksik demektir. Resim atölyelerin, ebru, hat, tezhip atölyelerin oluşmamışsa, git de bak, kültür şehrinin binasında duvarın birini daha yerinde olmadığını göreceksin. Sanat galerin var da, orada her ay birkaç sergi açmayı bir kenara bırakın, yılda birkaç sergi açamıyorsan, nerede senin entelektüel merakın? Kütüphanelerin var mı, varsa yeterli mi, olanının kapısı kimlere açılıyor? Süreli yayınlar, ülkede çıkan bütün kitaplar gelebiliyor mu? Buralar sadece okul ödevleri için çocukların başvuru yeri olarak kalıp araştırmacıları, ilgi duyanları çekemiyorsa, bırakın kültür şehri olmayı, kültürü kendi kaynağında kurutmanın o dayanılmaz acısı yüreğinizi burkmayacak mı? Şehrin oturduğu alanın bile altında geçmiş medeniyetlerin devasa eserleri yatıyor. Kendi medeniyetimizin arkeolojik ve etnografik yığınla malzemeleri depolarda çürütülüyor. Buna karşılık bir

küçük salonlu müze binanla halkı tarih yolculuğuna çağıracaksın, olacak şey mi bu? Kültür Şehri'nin misyonunu bununla kime ve nasıl anlatacaksın? Çocuk koroların, çocuk programların yoksa kültür altyapısı kimlere emanet edilecek bunun hesabını yapmak zorundasın. Günlük gazetelerinde, magazin dergilerinde kültürel değerlere yer verilmiyor, kültür haberleri ve yorumları dikkate alınmı- yorsa, televizyonlarında, siyasetin ve dedikodu gevezeliğinin dışında bir şey yoksa, bu kültür şehrinin atmosferinde hangi çiçeğin filizlenecektir? Düzenli konferans programları yapılmı- yorsa, çok daha önemlisi, şehrin kültürünü besleyen kafaları bir araya toplayamıyor, bunları ortak şuur etrafında bir araya getirerek, onlardan şehrin kültürel dokusuna malzeme alamıyorsan, bırakın duvarı, senin zeminin bile yok demektir!.. Muhteşem bir kongre binası yapıp da, kapısını ayda bir defacık olsun uluslararası toplantı- lara, ya da milli kongrelere, konferanslara açamıyorsan, Kültür Şehri'nin çatısını da söküp atabilirsin artık bir kenara...

Müşpeti ve menfisiyle şehrin kültürel dokusu işte böyle. Bundan herkesin kendine göre alacağı ders ve yükleneceği sorumluluklar vardır. Artık, önemli olan geçmişin olumsuzluğu- na takılıp kalmak, ya da geçmişteki olumlu tarafımızla övünmek değil, geleceğe daha iyi bir şehir emanet edebilmektir!..Bu idrake ulaştığımız gün, yaşadığımız şehrin farkına varmış olacağız.

Arapça'da şehre "*Medine*" denir. Yani; "*Medeniyetin filizlendiği yer!*" 'Medeniyet' kelimesi, şehirleşmenin sonucu toplum hayatına girmiştir. Medeni olmak şehirli olmak ise, şehirler medeniyeti kendi oluşturduğu kültürüyle besleyip zenginleştirerek yol alır. İnsan da böylece o şehrin imkânlarıyla kendi şahsiyetini donatmış olur. Şehirleri inşa etme ile ihya etmenin farklı şeyler olduğunun bilincine ulaşamamışsak, bu iki asli görevi yapanların birbirlerini tamamlayan elemanlar olarak yetişmelerine yönelme- mişsek, şehirler gayesiz kalabalıklar halinde hem o kalabalığı oluşturanların kendilerine hem de şehirlerine, dolayısıyla devletine sıkıntı üretmek- ten başka bir şeye yaramayacaktır. Böyle bir iç içeliğin farkına varabiliyorsak, yaşadığımız şehirler geleceğe iyi bir miras taşıyacak demektir. O mirası oluşturan, yaşayan ve taşıyan da insandır. İnsanın olmadığı yerde şehir olmaz. Sözün en başına dönersek, dağ başında tek başına yaşayarak şehir oluşturmazsınız. Şehirler

insanların ortak duyarlılık ve ortak değerleri besleme dikkati üzerine oturur. İnsana refahı getiren de birbirini anlayarak birlikte paylaşarak yaşamayı öğrenmek ve onu insan onuru için önemli bir vazgeçilmez anlayış olarak yaşatabilmektir... Şehirler değişik kültür ve medeniyetten gelen insanları bir arada toplayıp onlardan ortak değerler ve idealler etrafında kenetlenmiş homojen bir topluluk çıkarabiliyorsa geleceğini kurtarmış olurlar. Şehirlilik aslında, biraz da böyle bir anlayışı besleyecek fedakarlığı yapan insanların birlikte yaşama erdeminden doğar... Bizler böyle bir erdeme ihtiyaç duyduğumuz ve onu hayatımızın olmazsa olmazı haline getirebildiğimiz oranda şehirleşmiş oluruz. Şehrin kültürü de budur, ruhu da!..

BETON KAFES YA DA APARTMAN KÖLELİĞİ

Şehirleşmeyi apartmanlaşma olarak algılamak gibi bir taklit hevesine kapıldık. Şehirleri yönetenler için daha az altyapı, daha az ulaşım imkânı sağlaması bakımından dar alanlara çok katlı bina yapma, işin kolay yoldan çözümü olarak görüldü.

Aslında apartmanlarda betonlara paketlenip ahirete gönderiliyor gibi geliyor bana: Çocuklarımız için yeterli oyun alanı yok. Yaşlılarımız için dinlenebilecekleri temiz havalı parklar yok. Aileler için rahat bir gezinti yapabilecekleri ortam yok. Arabalarınızı park edebileceğiniz garajlarınız yok. Üst komşunun halı pisliği, yan komşunun gürültüsüyle bir bunalım ortamına doğru çekiliyoruz.

Batı, bunu birkaç asır önce denemiş, sonra felaketini görünce buraları terk ederek şehirden daha uzak alanlara çekilmiş. Bizler ise hala ha bire apartman diyoruz. Apartman hevesi öylesine iliklerimize işlemiş ki, şehrin dışında sayfiye alanlarında bile bu çok katlı bataklıktan vazgeçemedik. Turgut Cansever, bunları “gayri insani kulelerin mağaraları”, olarak niteliyor. Çok doğru bir tespit. Bir çocuk evinde, “aman durun susun, komşu rahatsız olmasın”, hassasiyetiyle bağlanarak keyfince koşup eğlenemezse, bir ev reisi duvarına bir çiviyle rahatlıkla çakamazsa, keyfe gelen bir genç evinde yüksek sesle bir şarkı ya da türkü söyleyemezse, kendi mutfağında ya da balkonunda balık ya da sucuk pişiremezse bunun neresi modernlik, bunun neresi çağdaşlıktır, söyler misiniz?

Alta alta, yan yana bir araya yığılırken, birazcık da sosyalleşebilsek, birlikte yaşamın getirdiği zorunlulukları içimize sindirebilsek, saygı ve anlayışta birbirimizi tamamlayabilsek. Hadi neyse; ‘çağı zarureti’ deyip katlanabilesin. Hayır, o da yok. Birçok apartmanda komşu anlaşmazlıkları gerektiğinde mahkemelere taşınıyor. Yakıt borcunu ödemeyen, binayı yönetirken apartmanın parasını zimmetine geçiren, evinin atıklarını balkondan aşağıya atan, gürültüsüyle komşusunu canından bezdiren insanlar güven duygusunu da yok etmekle de kalmıyor, aynı kaderi paylaştan insanları aynı anlayışta birleştiremiyor.

“Ev alma komşu al”, anlayışı bir hayat düsturumuzdu, bir yaşama tarzımızdı, ama o da kaybolmaya başladı. Kur’an inanlar için çok açık ve net bir tavır belirlemesi yapar: “Allah’a ibadet edin ve O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaş, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara (Köle cariye, hizmetçi, işçi ve benzerlerine) iyi davranın. Allah kendini beğenen ve daima böbürlenip duran kimseyi sevmez.”(Nisa; 4/36.) Dikkat ediyor musunuz, Allah’a ibadetle, sosyal ilişkileri birlikte emrediyor. Yani bir anlamda onları da ibadet değerinde bir tavır olarak bizlere sunuyor. Komşuluk ilişkisini anne-baba, arkadaş’la denk tutuyor. Hatta sadece “yakın komşu”yla yetinmiyor, “uzak komşu”yu da dikkatimize çiviliyor. İslâm Peygamberi bu ayeti yorumlarken, “Komşuyu komşuya varis kılacak sandım”, ifadesini bunun kullanır. Ne var ki giderek bu hassasiyetimizi kaybetmeye başladık. Apartmanı yaptıran adam kazanacağı paraya bakıyor, orada oturacak insanların ortak değerler etrafında, hiç olmazsa asgari müştereklerde aynı anlayışı paylaşan insanlar olmaları gerektiğini düşündüğü bile yok. Batı kültüründen sirayet eden ve insanı yalnızlaştıran; ‘Komşudan uzak dur rahat et’, anlayışı yerleşti. Ev alan da sadece kendini düşünerek yöneliyor binalara.

Aklıma geldikçe içimi sızlatan bir olayı anlatayım:

Çok katlı bir binada oturuyoruz. Buraya taşındığımızda, ilk bayramda eşimle birlikte bütün komşuları ziyaret ettik. Yaşlı genç ayırımı yapmadan hepsinin bayramını kutladık. Bu anlayış, apartmanda geleneğe dönüştü. Herkes birbiriyle bayramlaşıyor. Bir gün bir şahıs taşındı. Bir bayram günü apartmanın İstiklal Gazisi iki yaşlısı kalkar ilk kattan başlayarak yukarıya doğru bayramlaşma ziyaretine çıkarlar. Bu yeni taşınan şahsın kapısını çalarlar. Kapı açılmaz, zile tekrar basarlar yine açılmaz. Israr ederler, kapı açılır, pijamaya çıkan adam hiddetli bir şekilde bağırır:

-Ne var, ne istiyorsunuz?

-Bayramlaşmaya gelmiştik.

-Bu benim bayramım değil, defolun buradan!..

Hiddetle kapıyı suratlarına kapatır. Bu olay benim oturduğum katta oluyor. Oradan bana geldiler, ikisi de hüngür hüngür ağlıyor: “Keşke ölsek de bu durumla karşılaşmasaydık. Bizim

başımızdakiler bizimle oruç tutar, bizimle namaz kılarlardı. Bayramı birlikte yapardık, birlikte güler birlikte ağlardık...Onların arasından böyle bir insan nasıl çıkabilir?"

Bu, dinî bayramda yaşanan bir olaydı. Kendilerini teselli ettim, bir adamın Müslüman adı taşıyor olmasının Müslüman olması anlamına gelmediğini anlattım. Onun temsil ettiği sıfatın, içinde bulunduğu kitleye de mal edilemeyeceğini söyledim. "Bakın" dedim, "Bu insanın davranışı, şu son elli yılda bizim evlatlarımızı yetiştirirken ne gibi ciddi kusurlarımızın habercisi olmadı, olamadı. Çocuğumuzu devlete teslim ederken devlet onu senin emanetin olarak görmeyip böyle eğer bükerse, kusur o adamda değil, onu bu hale getiren eğitim sistemindedir." Benim eğitimci olduğumu biliyorlardı, kendilerine yaşadığım bazı olaylardan örnekler verdim. Teselli ettim, ahir ömürlerinde ümitlerini yitirmemeleri için geleceğin aydınlık olduğunu söyledim ve gönderdim. Ne var ki, çok ciddi bir kırılmanın işaretiydi bu. Bizim aydınımızın okuyor olması, bir rütbeye, bir makama, bir sığata ulaşması, kendi insanına ve kendi değerlerine yabancılaşmasını gerektirmemeli. İnanmasa bile, çevresindeki insanlara, komşusuna saygı duyması, bırakın dinî olmasını, insanî bir görevdir. Apartman maalesef bu tür zaafı da besliyor ve bununla da sınırlı kalmayıp böylesine talihsiz tavırları deşifre ederek güven unsurunu zedeliyor, saygıyı, sevgiyi yok ediyor. Bu vahim durumun ortaya çıkardığı sonuç şu: İnsanlar kalabalık içinde yalnızlaşıyor! Aslında aklın görevi böyle bir şehir ve insan tasavvurunun beslemek olmamalıdır.

Şehirleşme bir anlamda, ortak kültür değerlerini ve medeniyetin sunduğu imkânları paylaşmak ise insanlara bu ortamı oluşturmak ve onları rahat yaşayacakları alanlara doğru yönlendirmek gerekir. Halkın yaşama standardını, aile bütünlüğünü dikkate almadan şehirleri dizayn ettiğimizden apartmanlar yaşanan yerler değil, huzur kaçıran alanlar haline dönüşüyor.

Apartman cazibesi ruhumuzu öldürüyorsa bu, içinde zehir barındıran bir kristal demektir. Apartmanları hava alıp vermeyen PWC pencerelerle donatıp içindeki insanları kendi nefesiyle, sokaktakini ise arabaların pompaladığı akaryakıt gazlarıyla zehirliyorsak, şehirlerde oturanları bu şekilde yaşamaya mahkum edenler ve bu mahkumiyeti devam ettirenler böyle bir vebalin bedelini nasıl

ödeyeceklerdir? Bunu çok iyi düşünmek gerekiyor. Bir milleti veya bir şehri yönetmeye talip olmak onlara sağlıklı yaşama ortamı sunmayı taahhüt etmek demektir. Apartmanlar böyle bir taahhüdün zehirli baldıranı gibi geliyor bana...

ŞEHİR DİNDARLIĞINA DOĞRU

Din, hayatımızın ana yapıtaşlarından birisidir. Toplumun bütünleşmesinde din en önemli katalizördür. Ortak değerlerin besleyici olduğu için insanoğlu'nun olmazsa olmazlarından birisidir. Din sosyolojisi araştırmalarında ortaya konan gerçek, toplumun dini duygulardan beslenmediği sürece kendisini güvende hissedemediğidir. Bunun içindir ki, semavi dinlerin din vakıasının dışında, ilkel topluluklar bile kendi yaşayışlarını kaide ve kuralını kendilerinin koyduğu bir dini çerçeve içerisine yerleştirmişlerdir. Sümerlerde, Hititlerde, antik Yunan medeniyetinde ve daha ilkel kavim ve kabilelerde bu hep böyle olagelmiş ve din ile devlet iki ayrı varlık değil birlikte düşünülmüştür. Bu realite şunun ifadesi oluyor. Fert kendisini dinsiz kabul edebilir ama, toplum böyle düşünmüyor. Bakınız Rusya'da, din düşmanı bir rejim olan Komünizm yıkıldıktan hemen sonra bu ülkedeki dini kurumlar sanki kilitli kapıları açılmış gibi birden ortaya çıktılar ve teşkilatlanıp kendi alanlarındaki hakimiyet kurallarını çalıştırmaya başladılar. Bu olay, toplumla din ilişkisi bakımından çok çarpıcı bir örnektir. Demek oluyor ki, Marks'ın, onun takipçisi Lenin ve Stalin'in bir devlet ideolojisi haline getirdikleri; "*Din afyondur*", iddiaları inandırıcı olamamış ve dinamitlenen bir binanın dağılması gibi bir gecede yıkılıp gitmiştir.

Şimdi buradan günümüz toplumunun ve günümüz şehirlisinin inanç meselesine bakabiliriz: Önce çok anlamlı bulduğum bir metne, bir itirafa, bir realiteye bakalım. Kendisini "*inançsız*" olarak niteleyen bir yazarın yazdıklarıdır bunlar:

"Arada bir öğlenleri Kadıköy'deki Osmanağa Camii'nin yanına gidiyorum. Oradaki müezzinin sesini seviyorum. Ezanı kendine has bir tarzda, araları biraz uzatarak ve çok güzel okuyor. Cumaları söyleyişi sanki daha da tatlılaşıyor. Güzel söylenen ezanı seviyorum. Benim her öğlen gidip ezan dinlememin bir hediyesi gibi biraz önce gelen bir paketten Ahmet Özhan'ın söylediği ilahilerin başında ezan çıktı. Şimdi onu dinliyorum. Bir ney taksiminin ardından ezan başlıyor. Çocukluğumu hatırlatıyor biraz bana.

Akşam ezanından sonra boşalan kömür kokulu sokaklarda, iyice gölgelenen alacakaranlık kaldırımlarda ağır ağır yürüyerek eve giderdim. Hep benimle kalacak bir yalnızlığın kokularını, seslerini ve kurşuni rengini içime sindirirdim. O seslerin içinde ezan da vardı. Hep de orada kaldı sanırım. Din, benim gibi mahcup bir sevgiyle uzaktan bakanlara bile huzur verici, insana hem yalnızlığını hem sonsuzluğunu anlatan bir tesirle dokunuyor yaklaştığınızda.

Çok sık olmasa da bazen geceleyin camiye giderim. Işıklarının çoğu sönmüş, kandil misali birkaç lambayla aydınlanmış o büyük kubbenin altında yalnız başıma otururum. Öyle otururum. Her şey sonsuzluğun kuvvetli ışığı altında solgunlaşana kadar halıların üstünde bağdaş kurup beklerim. Ve, o sonsuzluğu bir yalnızlık içinde hissetmekten hoşlanırım. Tanrı, evinin kapılarını bazen açar, bazen açmaz bana. O saatte camiye giremeyeceğimi bana bir hoca efendi ya da bir bekçi söylese de, ben onu tanrının söylediğini düşünürüm. Kapılar açılmadıysa, "bir kırgınlık var" diye geçiririm içimden. "Onu kıracak bir şey yaptım, onun için açmıyor kapısını." Hiç zorlamam. "Peki" der ayrılırım. Bilirim ki o kapılar yeniden açılacaktır. Bir gece gittiğimde beni buyur edecektir. Şefkatli bir ses "hadi açayım kapıları" diyecektir. Bundan hiç kuşkulanamam. Kendimden kuşulanırım.

Bir dindar gibi gitmem oraya, ibadete, dua etmeye gitmem. "Sana inanıyorum" demeye de gitmem. Bir şey istemeye de gitmem. O'ndan korkmam, ölümden korkmam, korktuğumdan gitmem oraya. Hiçbir nedeni yoktur gitmemin. Giderim sadece. Kokusunu, ışığını, huzurunu, sonsuzluğunu sevdiğim için giderim. Söylenmeyen bir ezan duyarım o sessizliğin içinde. Kömür kokulu sokaklarda dolaşan bir hayali görürüm. Hayatla ölüm iki küçük çocuk gibi oturur karşıma. Ben onların başını okşarım. O benim başımı okşar, öyle hissederim. Öyle otururum. Bir şey söylemem O'na. Ne söyleyeyim? Kim olduğumu biliyor, günahlarımı biliyor, her şeyi biliyor. "Sen inançsız birisin, niye geldin evime" demiyor. O demez. Bazen kapılarını açıyor. Bazen onu kıracak bir şey yaptıysam eğer kapılarını açmıyor bana. Sessizce uzaklaşıyorum. "Bir dahaki sefere" diyorum, "açacak kapılarını". Açmasa da açana kadar gideceğim. İnançsız biri için tuhaf inançlarım var benim, en açılmayacak gibi görünen kapıların bile çok istersen, samimiyetle istersen, dürüstlükle

istersen açılacağına inanırım. Ve, ne dindarlara yapılan zulmü anlarım, ne de dindarların yaptığı zulmü. Dinin yanında, çevresinde, içinde bir zulüm olmasın isterim. İnan ya da inanma ama dine dokun. Korkulacak bir şey yok. Türbanlı çocukta da, oruç yiyende de korkulacak bir yan yok. Korku dinden uzak bence. Geceleri camiye gittiğimde, o loş ışıktaki, sonsuz bir aydınlığın bütün hayatı solgunlaştırdığını gördüğümde korkmam ben. Kimse korkmaz. Hayat ve ölüm iki küçük çocuk gibi oturur yanıma. Onlara gülümserim. Belli belirsiz bir hüznün, neye olduğunu bilmediğim bir özlem, derin bir şefkat hissederim. Bir şey söylemem. Bir şey iste-mem. "İnançsız" olduğumu içimden bile geçirmem, yapmam böyle bir kabalık, O da hatırlatmaz zaten. Öyle otururum. Bir konuğum ben orada. Bazen kapısını açar, bazen açmaz. Yakında gene gideceğim. Bakalım açacak mı kapılarını? Yoksa bir "kırgınlık" mı var aramızda..." (44)

Kendisini ötekileştirmiş, inançsızlık tarafından öne çıkarmış bir isme karşı, dinin müsamahasından, yasak koymayan dindarın hoşgörüsüne kadar her türlü sıcaklığın, bağışlayıcılığın ifadesidir bu satırlar. Şehir dindarının tavrı bu tür davranışlara anlayışla yaklaşmayı öğütler. İnanana da inanmayana da müdahale eğiliminde değildir. Dinin telkin ve tebliğ yolunda kendisine görev verilenlerin bu tür arayışlara cevap bulmaları gerekir.

Tabii bu konular bununla da sınırlı değildir. Her yıl bu ülkeye milyonlarca yabancı gelip gidiyor. Bunlar içerisinde kalanlar var, burada çalışanlar var buraya yerleşenler var. Bunların da sığınma alanları çoğu zaman camilerdir. Bakın iki spor adamının yukarıdaki metne paralel ifadeleri ne kadar düşündürücüdür:

"Hiçbir dini kaygı duymuyorum. Türkiye laik bir ülke ve Türk insanı diğer dinlere de çok saygılı. Camiye gittiğim zaman huzur buluyorum. Bence Allah'ın evi dünyanın her yerinde aynıdır. Çocuklarımızı da bu öğretiyle yetiştirmeye gayret ediyoruz. Bir gün gelir, çocuklarımız dinlerini değiştirmek isterlerse, istedikleri dini seçmekte serbestler." Fenerbahçe eski Teknik Direktörü Christoph Daum Ocak 2005'te böyle bir beyanat veriyor.

Galatasaray'ın Avustralyalı yıldızı Harry Kewell de benzer ifadeleri kullanıyor ve "Bütün camileri nefes kesici buluyorum. Ezan

sesi bana huzur veriyor. Dua etmek beni sakinleştiriyor", diyor. Kewell'de Ocak 2009'da bunları söylüyor.

1992'de "Dünya Şairler Kongresi'ne katılan 56 ülkeden gelen şairleri İstanbul Camilerine götürmüştük. Orada onların içerisinde camiye ilk defa girenler çoğunlukta idi hepsi şaşkın ve hayranlıkla gezdiler camileri. Bir Fransız şair, "Sizin mutluluğunuz böyle mekanlarınızın olmasından kaynaklanıyor olmalı: Şehirleri birer hareketli tapınak haline getiren Batı'ya karşı sizin camideki sükunetiniz beni çok etkiledi. Burada camiler hem şehirleri, hem de şehirdeki insanları koruyor", demekten kendini alamadı.

Bu tür örnekleri çoğaltabiliriz. İnsan her yerde insandır. Fıtrat her yerde değişmez arayışının baskısıyla insanlığı kuşatmış. Şehir hayatı görünen konforunun ve kalabalığının arkasında görünmeyen bir hüznü ve hatta yalnızlığı da besler. İnsanlar sürekli teknolojiyle boğuşma halinde yaşıyorlar. Bu yazının sahibinin ve yabancıların duyarlılığı bize bu yönde çok önemli bir sorumluluğu da hatırlatıyor olmalı: Şehrin makyajlı yüzünün arkasında insanların sürekli bir arayış ve sığınma duygusu içinde oldukları gerçeği. Hayat modernleştirildikçe, insanlar yalnızlaşmanın baskısından kurtulmada çaresiz kalıyorlar. "Modernizm kendi başarısızlıklarını telafi etmeye yarayacak vasıtaları ortadan kaldırmaktadır. Modern insanın bu ıstırapları göğüslemek için kullanabileceği bir izah sistemi yoktur. Niçin acı çekiyoruz? Niçin bazı insanlar varlıklı, bazıları sefalet içindedir? Niçin insanlar istedikleri her şeye sahip oldukları halde içlerini kemiren bir acıdan kurtulamazlar?" (45) Çünkü yeterli bir doyum rahatlığı, yaratılışında kendisine verilen o erdemi; yani rahmete duyduğu açlık duygularını uyandırıyor ve bu defa insanı kendi içine döndürüyor. İşte şehirler bu gizli huzur adacılarıyla arayışlarımızı besleyecek ve yönlendirecektir. Yabancı ülkelere gittiğinizde gördüğünüz caminin yalnızca bir ibadethane değil aynı zamanda vatana dönüşmesinin sırrı da işte buradadır. Çünkü camiler şehirde yalnızlaşan herkesin sığınacağı tek gerçek vatanıdır...

MABEDSİZ ŞEHİR RUHSUZ ŞEHİR DEMEKTİR!..

Türkiye dışarıda “Müslüman Ülke” olarak tanımlanır. Doğrusu da budur. Nüfusunun tamamına yakını Müslüman olan bir devleti daha başka nasıl tanıtacaksınız?

Ama gel gör ki, bu Müslüman ülke, Müslümanlığının gereğini çoğu kere yerine getirmede içten büyük baskılarla karşılaşır:

Türkiye’de bir kesim, Cumhuriyetin ilk yıllarından buyana dinî hayata müdahale anlayışı içindedir. İnanmaz ama, inanlara da kendisinin müsaade ettiği kadar inanmasını ister. Bunu devlete dayatılan uygulama modellerinde çok rahat görebilirsiniz: Bakın mesela, birçok belediye, yeni yerleşim yerlerini hizmete açarken, orada sosyal tesislerin yanında cami alanlarını dikkate almaz, alamaz ya da aldirtmazlar.

Bunu dışımızdakiler de fark edebiliyorlar. Bakınız bir yabancının meseleye yaklaşımı nasıl, birlikte görelim:

“Görevinin, her birinin hakkı olan Rahmet ve Nur’a kavuşabilmesi için, üyelerinin Allah katında bilinçli, doğru bir hayat sürmelerini sağlamak olduğunu iyi bilen İslâmî şehir, daima bu amaca ulaştıran kurumlarını korumaya çalışmıştır. Ayrıca şurası bir gerçektir ki, İslâm’ın sahip olduğu derin düşünce potansiyeli sanat, felsefe ve mistisizmde, hiçbir zaman şeriatın şehrin tek Yasası olduğu dönemlerde olduğu gibi, şevkle dile getirilmemiştir. Şimdi bu devirler geçmişte kalmış gibi görünüyor. Siyasal kurumların idareyi ele almasından sonra laikleştirme hareketi özel ve kamuya ait yasalara ve eğitim, maliye ve adliyeye kadar uzandı. Bugün, Müslümanların bütünlüğü ulusal rekâbet ve müminlerin esas çıkarlarıyla hiçbir ilgisi olmayan ideolojik kavgalar sebebiyle her zamankinden fazla tehlikeye girmiş durumda.” (46)

Fransız akademisyen Jean Louis Michon, sanki Türkiye’yi tanımlıyor bu ifadeleriyle. Aslında bu anlattıkları, 1976’da İngiltere

Cambridge’de düzenlenen “İslâm Şehri” toplantısına sunduğu tebliğinde yer alıyor. Tebliğci, bu meseleyi irdelerken camilerin konumuna dikkatimizi çekmeyi de ihmal etmeyerek; “Camiler sadece namaz kılınan mekanlar değil, ayrıca şehrin günlük meselelerinin konuşulup tartışıldığı bir buluşma yeri, yani bir tür forumdur”, diyor.

Ne var ki, devleti yöneten laik kesimin böyle bir anlayış ve kaygısı hiç olmadı. Bunun için de ısrarla laikliğin temel ilkesi gibi, camiler imarlaşma alanlarının dışında tutulmaya çalışıldı. Bu defa, halkın artan talepleri ve oy kaygıları yüzünden sağlıksız alanlara, daracık apartman aralarına cami inşasına izin verildi. Böylece camiler şehri güzelleştirme yerine, şehirlerde uyumsuzluğun simgesi durumuna düşürüldü. Şimdi yeni bir uygulama ile daha fecisi yapıldı ve camiler için 2.500 m² alan mecburiyeti getirildi. Böylece, bir el kadar toprağın bir avuç para ettiği şehir merkezlerinde alan bulmak mümkün olmayacak, böylece cami problemi tüm çözümsüzlüğe götürülecektir...

Yaşadığım bir olay, bunun nasıl handikaba dönüştüğünü göstermesi bakımından enteresandır: Yaz aylarında 160 bin kişinin yaşadığı, en az on milyon dönüm alanı kaplayan bir yazlık alanda yeterli cami bulunmamaktadır. Ramazan yaz aylarına geldiği için burada ibadet mahalline acil ihtiyaç var. Giderek bölge şehrin banliyösüne dönüştüğü için kışlanacak sitelerin inşası da hız kazanmış durumda. Gelecek on yılda bölge kışlanacak yerleşik düzene geçmiş olacak. Böyle bir yerde, imar projesi yapılıyor ve burada hiçbir sosyal tesis yeri konmuyor. Bırakın camiye, okul yeri yoktur, sağlık tesisi yeri yoktur, ticari alanlar yoktur. Biz cami inşasına kalkıştık. Karşımıza arsa problemi çıktı. Çözümü yerel yönetim; ‘Arsa bulun yapın, plana mevcut haliyle işleyelim’, oldu. Eh, biz de öyle yaptık. Bu defa, laik kesimden bazıları tavrı aldı: ‘Planda arsası olmayan yere cami yapamazsınız!’ Bize bin m² arsa bağışı yapan hayırseverden bu defa bir o kadar daha arsa alarak işi çözüme götürmekten başka çaremiz kalmadı. İnşasından açılışına kadar yaşadığımız sıkıntı inşaat sırasında karşılaştıklarımızı belki ona katlayacak kesafette oldu. Böyle bir durum, birçok kişi için ciddi bir caydırıcı malzeme haline gelecektir. Bizim özel çabamızla şehrin imar planına bir cami arsası girmiş oldu, şehir de güzel, biblo gibi bir

camii kazandı ama problemler hala ortada ürkütücü bir bürokrasi dağı olarak duruyor.

Bu konuda yazılıp söylenecek çok şey var. Ankara'da, İstanbul'da bunun dramatik kavgalarına şahidiz. Hadi, İstanbul'un merkezî alanlarını Osmanlı'nın eserleri kurtarıyor. Yeni yerleşim alanlarına da Anadolu insanı geldiği için o kendi inancını gereklerini, apartman arsalarına da olsa camii yaparak gerçekleştiriyor. Burada çözümsüzlük pek fazla değil. Ankara öyle mi? Bir zamanlar, Ankara'yı "Mabetsiz Şehir" haline getirdikleri için övünenlerin keyfinin bedelini halk ödüyor ve burada Cuma ya da Bayram namazlarını kılabilcek ibadethane bulmakta insanlar büyük sıkıntı yaşıyorlar. Daha acısı da, sanki kurtarılmış bölge gibi, Çankaya'ya camii yaptırmamak için direnen laik kesimin mantığını anlamak mümkün mü? Bu kesim, bu konularda; "bizim yaptığımıza, inandığımıza halk uymak zorundadır", gibi köleleştirici bir zihniyetin temsilcisi olmaktan da çekinmemektedir.

Daha dehşet verici bir başka örneği de düşünce eksersizi yapıp biraz acı çekmeniz ve ülkenin hangi zihniyetin ellerinde nerelere götürölmek istendiğini görmenize katkı sağlamak için arz edeyim:

Kayseri'de büyük camilerin tamamı, Selçuklu döneminde yapılmış eserlerdir. En büyüğünde aynı anda iki bin kişi namaz kılabilmektedir. Bu camiler inşa edildiğinde şehrin o günkü nüfusu hiçbir zaman yüz binin üzerine çıkmamıştı. Bugün bir milyona yakın insan yaşıyor. Büyük bir merkezî camiye ihtiyaç var. Gerektiğinde önemli bir cenaze namazı, Cuma ve Bayram namazlarının edasında aynı anda beş bin ya da daha fazla insanın namaz kılabilceği bir camiye ihtiyaç var. Yer olarak da, Seyyid Burhaneddin Türbesinin bulunduğu mezarlığın güney ucundaki boş alan bu işe uygun diye düşünüldü. Proje hazırlandı. Evvela dindar kesimden tavır; bölgede çok camii var, böyle bir yere büyük camiye gerek yok!.. Olan camiler ise, metruk eski mahallelerdeki küçük mescitler. Buralardaki 8-10 mescidi toplansanız, yarım camii alanı bile etmez. İşgal ettikleri yer ortalama 100 m² alana sahip. Buralarda gerektiğinde yeşil alan olarak değerlendirip böylece çözüm bulunmuş olacak. Laik kesimin engellemesini aşabilmek için de, teklifimiz "Cumhuriyet Camii" olsun şeklindeydi. Adamlar, bu işin önünü

kesebilmek için, şehirdeki eski kargır bir küçük mescidi “korunmaya değer eser” listesine alıp düşünülen bu cami yerine nakle karar verirler. Böylece düşünülen caminin önünü devlet otoritesinin gücünü de kırarak kesmiş olacaklar.

Kendini aydın sananlar, neyle ve kiminle savaşıyor? Anlamak mümkün değil. Devlet’e rağmen, devlet otoritesini kullanan bu kesimin ülke geleceğine açtığı yarayı tamir etmek mümkün olacak mı bilemiyoruz?

Demokrasinin halkın kendi kendini idare etmesi anlamına gelmesi gerekirken, bu sistemin kurumları, kendilerine verilen yetkiyi halkın ihtiyacına cevap vermek kendi ideolojik saplantılarına alet edip bu alanda tıkayıcı rolü üstlenir ve halka yabancılaşırsa bu ülkenin geleceğini nasıl yücelteceğiz?

Halbuki camiler şehrin ruhunu temsil ederler. Camileri sadece ibadete hasredip sonra kapısını kilitlemek yerine, açıp Fransız bilim adamının söylediği gibi, Peygamber zamanındaki gibi “Forum alanına” dönüştürmeye katkı sağlasalar birçok mesele kendiliğinden çözülecek ve camiler de gerçek anlamıyla fonksiyonuna kavuşmuş olacaklardır!

BAŞŞEHİR, SİSTEMSİZ ŞEHİR!

Rahmetli Osman Yüksel Serdengeçti, cumhuriyet ideolojisinin sembolleştirmek istediği Ankara'nın topluma takdim edilen misyonunu "*Mabedsiz Şehir81*" ismiyle anlatır. Ben bugün buna ilave olarak, Ankara için "*Sistemsiz şehir*" denmesinin daha uygun olacağını düşünüyorum: Bir devlet düşünün, yeni bir siyasi düzen kuruyor ve bunu "*Engürü*" adıyla sahneye çıkan ve daha sonra "*Ankara*"ya dönüşen Ortaanadolu'nun bu en fakir şehrini Başkent tayin ediyor!

Ankara, iddiaların aksine Türk kültür ve medeniyetinin malzemeleri bakımından tarih fakiri bir şehirdir. Falih Rıfkı Atay, "*Çankaya*"sında o yılların Ankara'sını şöyle anlatır:

"1923'te Ankara'ya geldiğimiz vakit, bağ evleri müstesna, Hristiyan mahallesinden eser yoktu. Trenden inince iki taraflı bir bataklıktan, ağaçsız bir mezarlıktan, kerpiç ve hımuş esnaf barakaları arasından geçerek tozması bir türlü bitmeyen bir yangın yerine sapardık. Şimdi geri bir Anadolu kasabasının bile o günkü Ankara kadar iptidai olduğunu sanmıyorum."

Böyle bir Ankara'yı, dönemin yeni iktidarına tavsiye edenler bakın nasıl anlatıyor:

"Burası bir yayladır ve bu yüksek platformda dünyanın en engin medeniyetleri doğmuş ve gelişme imkânları bulmuştur. Çünkü bu yaylada iklim, erkek bir iklimdir. Yıllık ısı ortalamaları büyük farklar göstermez."

İklimin erkeği dışısı de olurmuş meğer. Bunu öğreten rapor bize, bir Fransız bilim adamının; Piery'nin görüşleriyle destekleyip daha ilginç özellikler ilave edilerek nakledilir:

"Bu iklim, mihnet ve meşagge karşı koyma terbiyesini veren eşsiz bir mekteptir. Buradaki insan tabiatının asilliği savaşımayı ahlak edinmiştir. Bu iklim inisiyatif yeteneğini ve moral enerjiyi geliştirir. Bu ırkın cilt dokusu kuvvetlidir. Hava değişimleri onun karakterinde savaşı vasıfları kuvvetlendirir."

İklimi ve insanların yaşama ortamları için böylesine dahi-yane üstünlükleri olan Ankara için aynı uzmanın bir başka görüşü daha nakledilir:

“İç şehirler bilhassa salgın hastalıkların yerleşmesine imkân vermez. Ortaanadolu’da insanlarda ve bitkilerde, bünyevi hastalıklara az rastlanır.”

Bu enteresan tespitleri yapan ya da yapanlar, iç şehirlerin üstelik salgın hastalıklara neden izin vermediğinin üzerinde durmadan bu defa döner bozkır’ın nasıl geleceğe hazırlanacağını anlatır:

“Ağaç, rutubetin hazinesidir, havada rutubet derecesi azaldıkça ona rutubet verir. Fakat toplu halde ağaç, yani orman, bir taraftan rutubeti korurken, diğer taraftan da yağmur bulutlarını toplar. Bol ağaç, ki bizim Ortaanadolu için büyük davamızdır, elde ettiğimiz zaman Ankara’nın rutubet varlığı için en büyük faktörü sağlamış olacağız.”

Önce bir çelişkiye dikkatinizi çekmek isterim: Falih Rıfkı’nın “iki taraflı bir bataklıktan, ağaçsız bir mezarlıktan”, oluşan Ankara’sı ile anlatılanlar arasındaki çelişki çok önemli. Böyle bir şehri istemenin arkasında yatan sebepten söz edeceğiz, ama bir noktaya daha dikkatinizi toplamınızı istiyorum. Falih Rıfkı, bu satırların devamında da, kendi niyetlerini açıklamaktan çekinmez:

“Biz Türkçüler, fakat Türkçülüğün tam batılı kolu vardık. Tanzimat’tan beri devam eden kültür ve medeniyet ikizliğini tasfiye etmek, eski nizamı köklerine kadar yıkmak ve Türk Milletine, batı topluluğu içinde bir yeni çağ cemiyeti olarak yer alma imkânlarını vermek için Mustafa Kemal’in zafer otoritesini fırsat biliyorduk.”

Şimdi, bu fırsat kollama işinin içinde, yeni devletin Osmanlı İmparatorluğu’nun devamı olmasının önüne geçmek için öncelikle Başkent’in Falih Rıfkı’nın tabiriyle böyle bir bataklıkta oluşturulması gerekiyordu. Rapor bunun için hazırlattırılmıştı. Yazar raporu kimin hazırladığını söylemiyor, ama bu raporun üstündeki son paragrafında bakın kimden söz ediyor:

“İngiliz büyük elçilerinden Sir Georges Clarck, Türkiye’ye son gelişinde benimle buluştuğu vakit: ‘Ankara’dan geliyorum. Hiçbir şeye şaşmadım. Çimento oldukça, bütün o binalar yapılabilir. Fakat Ankara’nın yeşilliğine şaşıtm’, demişti. Ben “Yeşil

Ankara'yı yazdığım yıllardı Sir Georges Clarck da Çankaya'daki ahşap evinden ufuklar boyu bozkır boşluğunu seyrediyordu." (47)

Falih Rıfki'nın "Geri bir Anadolu kasabasının bile o günkü Ankara kadar iptidai olduğunu sanmıyorum", dediği Ankara neden ön plana çıkarıldı? Kaldı ki, yine aynı Yazar, "Yer seçmek bahsi açılrsa, Ankara'nın birçok rakipleri vardı. Garba doğru Eskişehir ve Bursa, merkeze doğru Konya belli başlılar arasında idi", diyordu. Hatta biliyorsunuz, Düşmanın Polatlı yakınlarına kadar gelmesi üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Kayseri'ye taşınması konusu bile gündeme gelmişti ve hatta, bu işler o kadar ciddi bir şekilde ele alınmıştı ki, merhum Mehmet Akif, çıkarmakta oldukları "*Sebilürreşad*" dergisinin baskısını Kayseri'ye nakletmiş ve birkaç sayısını da burada çıkarmıştı.

Cumhuriyeti kuran irade de bu işin farkındaydı. Onlar Ankara'yı çevreleyen hangi ile baksalar bir tarih mirasının sahibidir. Mesela sözü edilen Eskişehir, Yunus'un ve Nasreddin Hoca'nın yurdudur. Selçuklu Hükümdarı 1. Alaeddin Keykubad, Osmanlı Beyliğine ilk yerleşim yerini bu ilde vermişti. Bursa, Osmanlı'nın ilk kuruluş projelerinin ev sahibidir, ilk başkentidir ve ilk nesil Osmanlı hanedanının türbeleriyle donanmış bir şehirdir. Bu toprakları yurt yapan Osmanlı hanedanının ilk akıncı padişahları buradadır. Konya, Anadolu Selçukluları Devleti'ne başkentlik yapmış, Mevlana ile taçlanmış bir şehirdir. Yukarıda işaret ettiğimiz Meclis'in Kayseri'ye taşınması neyin ifadesiydi? Kayseri de, Konya gibi başlı başına bir Selçuklu şehridir. Bütün bunlara rağmen, Ankara'yı seçişlerinin sebebi, cumhuriyetin ruhuna uygun olarak onu yeni baştan dizayn etme fikrinden kaynaklanıyor olsa gerektir!

Hammer, "Osmanlı Tarihi" ismini taşıyan meşhur eserinde çok önemli bir noktaya işaret ederken; "Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması halinde enkazı üç kıtayı kaplayacaktır", der. Bu doğru bir yaklaşım. Yeni devleti İstanbul'dan uzak tutmak, bir anlamda o enkazın taşıdığı kokusundan, renginden, maneviyatından bir şeyin sızmasına fırsat vermemek için olmalıdır. Halbuki, Ankara'da karar kılmak o enkazın örtüsünden kurtulmak imkânı verecek miydi? Hayır, bunu tek parti döneminin uygulamalarında çok rahat bir

şekilde görmek mümkündür. Şehirden kaçırıyorsunuz ama, saltanattan kopamıyorsunuz!

Şehirleri kendilerine benzetmek isteyenler, oturmuş bir şehri, vizyonu olan bir şehri o kalıptan çıkarıp istedikleri şekle çekemezler. Bunun içindir ki, Cumhuriyetin ilk yıllarında bu tür iklim ve ağaçlarından mucizeler ürettikleri, bulaşıcı hastalıkların yayılmayacağı gibi bir ilkel kehanette bulundukları, “bataklığın üzerindeki iptidai bir şehir” üzerine başkent tabelasını asmışlardır. Bu çaba ya da tercih, o günkü resmileşen devlet ideolojisinin kendi standartlarına göre kurmayı planladığı devlet için bir başşehir projesidir. Bu, geçmişe duyulan hıncın ortaya çıkardığı bir tepki olsa gerek. Yeni devlet, eski devletin vesayetinden uzak durmak istemektedir. Başkent’in İstanbul olması, bir anlamda eski devlet geleneğinin, en azından İstanbul’un kurumlaşmış eski geleneğini devam ettirmesi gibi bir zorunluluk doğuracaktı.

Tabii, bu işte yerli akıl hocaları kadar Batılıların, özellikle de İngilizlerin yönlendirici özendirme çabalarını da dikkatten uzak tutmamak gerekir: Osmanlı İmparatorluğunun son iki asrında yoğun bir şekilde bu imparatorluğu parçalamak için önemli programlar yürüten İngiltere, hedefe varırken, bu defa yeni devletin yapısına da müdahale etme cüretinde bulunmaktan çekinmemiştir. Bunun parmak izlerini Falih Rıfkı’nın konuştuğu İngiliz Elçisinin yukarıda sözü edilen gözlemlerinde görmek mümkündür.

On asırlık devlet tecrübesinin imkânlarını kullanacağınız bir şehri böyle alelacele kararlarla seçerken, mutlaka ileride ciddi sıkıntıların doğacağı problemleri düşünmek gerekirdi. Dönemin karar mercii bunu yaptı mı bilemiyoruz. Şehir seçiminde iklim ve bitki örtüsünü esas alan bir mantığın yönlendirmesiyle bunun olacağını düşünmek mümkün değildir. O günkü Ankara, 75 bin nüfuslu bir Anadolu ilidir. Başkent olmasına, devletin bütün imkânlarının burasını yeniden inşa ve ihya etme çabalarına rağmen, 1935’e gelindiğinde nüfusu ancak 122 bine çıkarılabildi.

Bunu da İstanbul’a rekabet duygusunu kullanan dönemin sistemi, adeta, insanları buralara taşıyarak bu nüfusu çoğaltabilmişlerdir. Ancak o günün sınırlı imkânları yüzünden gelenlere modern barınma yerleri vermekten ziyade hazine arazileri geleneksel yapı malzemesiyle ilkel denilecek türde evlerin inşasıyla

yetinilmiştir. Bugünkü ürkütücü Ankara'nın arkasında böyle bir zihniyetin tutarsızlığı vardır. İstanbul'la niye rekabete girerler? Bunu da anlamak mümkün değildir. İstanbul bir cihan imparatorluğuna başkentlik yapmış şehirdir. Siz milli devlet olarak kalmakla yetiniyorsunuz. İstanbul, denizle geçit başında bulunduğu için deniz ulaşımından pay alarak gelişmiş bir şehirdir, siz kırım ortasındasınız. İstanbul, bir kültür ve medeniyeti sadece geliştirmemiş, aynı zamanda ona var etmiş bir şehirdir, siz yeni bir kültür ve medeniyet için burada düğmeye basıyorsunuz. İstanbul, şehir estetiğini, şehir geleneğiyle sağlamış bir şehirdir. İstanbul geçmişinin birikimini geleceğine cömertçe sunma gibi bir imtiyazı elinde tutan tarihi imtiyaza sahip bir şehirdir. Zamanı yoğuran, şekillendiren, genişleten, geliştiren bir şehirdir.

Siz şehir geleneği olmayan bir yerleşim alanındasınız, dolayısıyla böyle bir şansa sahip değilsiniz. İstanbul, sakinlerini kendi şehir felsefesi içerisinde geliştirip eğitmiş, siz onun dışında yeni bir mantık ve yeni bir felsefe geliştirme durumundasınız.

Bugün 4.6 milyona ulaşan Ankara'da, bu şehirde doğan insanların sayısı da 1.6 milyondur. Bu, şunu ifade ediyor; Ankara, iç göçle büyüyor. Dolayısıyla, şehir modernleşme problemini aşmış değildir. Türkiye'nin iki ayrı yüzünü bu şehirde daha net bir şekilde görmek mümkündür. Cumhuriyet bürokrasi imparatorluğunun bütün hükümlerini haklarını bu şehrin lehine kullanmasına rağmen, ne o 'mucizevî iklimi', ne de 'rutubet taşıyan ağaçları' bu şehri ihya edememiştir...Köyleri toplayıp Ankara'ya taşıdılar, Ankara'yı suni olarak büyüttüler, bu büyümenin sağlam zemini yoktu. Bataklığın üzerine şehri inşa ediyorsunuz, tepelere gecekonduları taşıyorsunuz. İnsanları şehir sefaletinin içinde ayakta durmaya zorlayarak sosyal, ekonomik ve hatta moral destek vermiyorsunuz. Rejimin bürokrasisi, Osmanlı bürokrasisinin döküntülerinden oluştu. Osmanlıyı yıkan bir zihniyetin temsilcileri, şimdi yeni bir devleti kurmanın öncülleri olacaktı. İşin vahim tarafı burasıydı. Meseleyi bu yönüyle o yıllarda ele alacak bir dikkat yok muydu? Falih Rıfkı'nın "Çankaya"sına göre yoktu. Sistem, kendine muhalifleri temizlemekle meşgul olmaktan bir ülkenin başkentini inşa etmeye herhalde vakit bulamamıştı.

Bütün bunların sebebi neydi? Bize göre, şehir sosyolojisinin gereklerine bağlanarak büyütmediler Ankara'yı; devlet felsefesine bağlı ama kendi felsefesi olmayan bir şehirdir Ankara!.. Ankara, diğer birçok Anadolu şehri gibi çevreden gecekonduyla kuşatılmış değildir, içerden gecekonduyla fethedilmiş bir şehirdir. Bunun için Ankara sadece mabetsiz değil, aynı zamanda sistemsiz bir şehirdir!

Şehir kültürünü şiirinde çok güzel ifade eden Hacı Bayram Veli, burada yatıyor olmasına rağmen, onun ruhaniyeti ne yazık ki, bu şehrin inşasında öncü olamadı.

ŞEHİRLER KÖYLEŞİRKEN

KURTARIN BU ŞEHİRLERİ

*Her gece göz yaşlarıyla yıkanır bu sokaklar,
Her sabah gökyüzünde güvercin ölüleri.
Umutları aldatanlar alkol tükürüp geçerler,
Mağazalar utanır vitrine bakanlardan,
Mahşerin telaşı taşadursun ufuklara,
Ben yalnızım şehirlerde bu zaman,
Aman, kurtarın bu şehirleri, kurtarın aman!*

*Bir vakitler leylekler kanatlarıyla bahar getirirdi,
Yazlarımızı götürürdü soğuyan yuvaya bırakıp yüreğini,
Şimdi ne leylek var çatılarda, ne bahar.
Çingene çocukları, iş için gelen taşralı gençler,
Sokakların rengini boyarlar kaderlerine.
Hafızasını kaybetmiş modernleşme burada,
İnsanlar kirle kendini boğuyor durmadan,
Aman, kurtarın bu şehirleri, kurtarın aman!*

*Korkunun patronudur mafya kabadayıları,
Kadınlar modayla açarlar mahrem yerlerini,
Çalınan müzik ne beni söyler, ne bana söyler,
Rüyalarım saplanır vitrinlerin ışıklarıyla.
Meydanlar çaresizlik kokar, nefret kokar,
Belki de gözyaşlarıyla yıkamak için bu şehirleri,
Bir şehit anasıdır mezarlıkta ağlayan;
Aman, kurtarın bu şehirleri, kurtarın aman!*

Köyleri şehirlere taşıdık. Köylüleri şehirlileştiremedik, ama onlar, şehirleri köyleştirmeyi kısmen başardılar. Dikkat eder misiniz bilmem: Büyük şehirlerin hemen hepsinin etrafı çepeçevre

gecekondu türü binalarla kuşatılmıştır. Her ilin yapı malzemesinin en ucuz ve en basitinden derlenerek yapılan bu evlerde, aradığınız nitelikli aile yapısını da bulamazsınız. Hemen her aile, köydeki bütünlüğünden uzaklaştırılıp burada kendi başınalığın baş döndürücü nemelazımcılığına itilmiştir. O sosyal murakabe dediğimiz, kendi kendini denetim sisteminden çıkan aileler, burada yanındakini dikkate alma gibi bir kaygıdan uzaklaşmıştır. İşte gerçek çözülme ve ahlâki çürüme burada başlamaktadır: Aile fakirdir, toplumda pompalanan özendirici tüketim maddelerine aşırı bir sahiplenme hırsıyla dolu bu fakir aile çocukları, onları elde edebilmek için hukukun ve ahlâkın caydırıcılığını bile hesaba katmadan önlerine geçen her fırsatta saldırganlaşmaktadırlar. Kapkaçların, gaspların, soygunların, yakınlarındaki evlerden evdekileri öldürerek gerçekleştirilen hırsızlıkların temel sebebi budur!

Bizim politikacılarımız, şehirleşmeyi hızlandırmanın, medenileşmeyi hızlandırmayacağını, hatta tersine çevirip geriye iterek daha da karmaşık hale getireceğini hesaba katamadılar. Halbuki, Batı'da, köyler şehirleştirilerek çözüm üretilmiş. Böylece köyün sosyal dokusu korunmak suretiyle kendi içerisinde ehlileştirilip toplumun gelişme süreci hızlandırılmıştır. Çünkü köyde insanlar birbirleriyle yakın ilişki içindedirler. Akrabalık ve hısmılık bağları ciddi bir yapıştırıcılık ve denetim görevini üstlenir. Bunun sağladığı iç murakabe denen hadise vardır; herkes birbirine göz-kulak olur. Böylece, yakın çevre ilişkilerinin getirdiği sosyal zorunluluklar, insanları birbirine karşı saygın duruma getirir. Aşırılıkları törpüler, taşkınlıkları kontrol altına alır. "Gören ne der?" kaygısı, aileleri çocuklarına karşı daha bir dikkatli uyarı görevini yapmaya zorlar. Halbuki, şehre gelen bu kitle köydeki homojenliğini kaybedip birden kozmopolit bir şehir aşuresine düşer. Böyle olunca da, bugünkü sızlandığımız durum çıkar ortaya: Yanında, karşısında, hatta tepesindeki edebi, terbiyeyi öğütleyen büyüğünün baskın denetimini kaybeden genç, bir de iç gıcıklayıcı özentilerin tuzağına itilince, tut tutabilirsən.

Bizce şehir sosyolojisinin ana meseleleri bunlardır. Aydınların, bunun üzerinde durması, Türkiye'yi giderek çok kötü bir varoş psikolojisine itip, duyarsız hale getiren bu çöküş çözümler üretmesi gerekir. Evet, biliyoruz, şehirleşme, şeklen gelişme

olarak sanılır. Ki, bu doğrudur. Ancak bizde gelişmeden ziyade, tedavi kabiliyeti ihmal edildikçe zorlaşan bir çözümsüzlük ve hatta gerilemeye doğru sürüklenmekte olan bir yozlaşma halini almaktadır. Maddî gelişme zihnî gelişmeyle desteklenmemesi halinde kaliteli insan yetiştirmeyeceğimizi fark etmedikçe mesafe alınmamız mümkün değildir. Televizyonlardaki yardım programlarını bu açıdan irdelediğiniz zaman ülkenin arka planındaki o içimizi burkan kahredici fotoğrafını çok daha iyi görürsünüz. Sanırım, o programlarda konuşurken ağlayan insanların göz yaşları kurşun damla olup yüreğimize düşmüyor ki, bu duyarsızlık devam edip gidiyor.

Pekî, bu konuda sorumluluk yalnızca aydında mıdır? Elbetteki değil! Aydın, fark eder, gördüğü yanlış çözümler üretir, bunu da ülkenin diğer kesimleri; politikacısı, bürokrati uygulama planlarına dönüştürerek hayata aktarır. Aslında böyle bir iç örgü, bütün meselelerin ana anahtarı olmalıdır. Ne var ki, Türkiye’de çark böyle çalışmamaktadır. Bunun için de aydın sadece resmi çekip kendi panosuna ya da vitrinine asmakla yetiniyor. Son yıllarda şehir kitapları adıyla yayımlanan bir düzine esere dikkat ettim. Bunların hemen tamamına yakınında, şehrin bunalımı içerisinde, o hayata adapte olamayıp, kendi içinde köylü ama saflığıyla kalabilen insanlar anlatılmaktadır. Böyle insanlar, kendilerini kurtaramamışlar ve şehrin idraksız kalabalığı arasında uç noktalar olarak dikkatimize sunulmuşlar- dır. O kitapları alıp okuyan ve beğenenlerin çoğunda da, kendi çocukluklarının bu insanların şahsında ortaya çıkan bir sızılı tarafı vardır. Bu kitaplar sırf bu yönleriyle ilgi görür ama ne şehirliye ne de köylüye ufuk açacak malzemeyi pek vermez, veremez.

Sonuç itibariyle şunu söylemekte fayda vardır: Şehirleşmenin köşe taşlarını iyi yerleştirmedikçe bu binayı inşa etmek mümkün değildir. Fizikî alanda atılacak her adımın paralelinde, ekonomik ve kültürel adımlara da hız verilmeli ve bu adımlar dördüncü köşeyi oluşturacak manevî ve ahlâki davranış biçimiyle tamamlanmalıdır. Böyle bir binanın çatısını aile kutsallığı örter. Aileyi parçalanmaya götürmeden, onu kendi özel dokusuyla birlikte geliştirmedikçe şehirleşmede Türkiye beklenen sonucu alamaz. Çünkü, gecekonduların en fazla tahrip ettiği şey aile çekirdeğidir.

Köydeki aile, şehre gelip erimeye yüz tuttukça, içi boşaltılıp, moral değerlerini kaybettikçe ülkedeki şehirleşme yozlaşmadan öteye geçemez.

Ben, kendi adıma bu kaygıları yazıdan çok şiirle dile getirmeyi denedim ve yukarıdaki şiirimi böylesi bir tedirginliğin ifadesi olarak dillendirdim. Şehir buhranının bir şairin duygularındaki karamsarlığı, geleceğimizin kaygısından doğan tehditkâr yıkımın başkaları tarafından da anlaşılması için bir ışık olur mu bilemiyorum?

TARİHİN BİZE TUTTUĞU BÜYÜLEYİCİ İŞİĞİN FARKINDA MIYIZ?

Önce bir mektupla başlayalım bu konuya:

“Sevgili Lady Mary,

Ah sevgili Leydim! Mektuplarında hiç dikenli bir sorunla uğraşmak zorunda olmadın. Yalnızca ziyaret ettiğin bu ülkeye dair izlenimlerini paylaşmayı görev edindin ve bu işi de mükemmel yapmış olduğunu söylemeliyim. Niçin orada olduğunu ispat etmek zorunda olmadın ve inan bana, bunu yapmak öyle kolay bir mesele değil. Türkiye’ye “postalandın”, yani kocayın peşinden gittin ve bu konuda doğrusu bir seçme şansın yoktu. Belki bir İngiliz şehri civarında büyük bir evde oturacaktın, fakat senin gibi her şeyi öğrenmek isteyen bir insanın seçimi bu olmayacaktı. Ancak benim için durum biraz farklıydı. Ben Türkiye’ye bir sabit fikri ortadan kaldırmak için gittim. Sürekli olarak sorulan “Neden Türkiye?” sorusuna gerçek bir neden söylemek beni her zaman rahatsız etmiştir. Bazen biraz kem küm ettikten sonra Türk dostlarım olduğunu veya herkesin duymak istediği cevap olan sevgilim olduğu veya önemli diller üzerinde çalışmaktan hoşlandığım eski halı kilim topladığım ya da Türkiye’de işim olduğu şeklinde bir cevap en kolayıdır. Fakat hayır, hiçbirisi değil; Türkiye’ye ilk defa gelmemin nedeni bir tarihî eseri görmek içindi.

Evet bir tarihî eser; bir Amerikalının, varlığını tasavvur edebileceğinden ya da bizim ülkemizde görebileceğinden de daha eski, 13. yy.’a ait bir bina. Amerikalı olmayanların, genç ülkemizde tarihin bizim için tuttuğu büyüleyici gücünü anlamaları çok zordur. Üniversitede “İslâm Sanat Tarihine Giriş” dersinde bir slayt gösterisinde bu bina ile ilk kez karşılaştığımda zihnime bir tohum düşmüş, zamanla filizlenmiş, nihayet bütün hayal bahçemi istila etmişti.

Fransa’da bir üniversiteye gitmek üzere evinden ayrılmış, Ohio’nun orta batısından, 19 yaşında bir kız idim. Bu karşılaşma

Paris'te kışın olmuştu. Paris kışları hep olduğu gibi gri ve yağmurluydu; iliklerime kadar üşüten nemli bir hava vardı. Büyük bir üniversite amfisinde Paris'teki ilk aylarımda karanlıkta otururken içime bir yalnızlık hissi çöktü; bu yalnızlık içinde kaybolmuştum. Kaybolmuştum, çünkü henüz dostlarım yoktu; sinirliydim, çünkü Fransızca'm her şeyi tamamıyla anlayacak kadar mükemmel değildi; cesaretim yoktu, çünkü Fransızca "Course Magistral" (amfi dersleri) şekli bana sevimli görünmüyordu. Bu büyük sınıflar, benim alışık olduğum Amerikan eğitim sistemindeki küçük katılımcı sınıflara göre bireyi ortadan kaldıran sınıflardı. Amerikan okullarındaki nezaketi, şamatayı, öğrenci öğretmen arasındaki şiddetli rekâbeti özlemiştim. Hatta uygun bir çalışma alanı seçtiğim konusunda bile şüphe duymaya başlamıştım, çünkü okula başladıktan itibaren benim beklentilerimi karşılamaktan çok uzak bir şekilde hemen her şey sanatla hayat arasındaki herhangi bir gerçeklikten son derece kopuk gözüküyordu. Sanat tarihi sınıfında aylarca tılsımlı rulo-lardaki sayısız imajla, tamamıyla yok olmuş, şaşırtıcı kültürlerden geriye kalan heykel parçacıklarıyla dolu derslerin yanı sıra Eski Mezopotamya'daki meşhur Fransız arkeolojik kazılarını çalışmıştım. Hepsi benim için ilgi çekici olmaktan çok uzak, amaçsız ve sıkıcı geliyordu.

Fakat o gri kış günü, İslâm Sanat Tarihine Giriş dersinin tam ortasında beni adeta bütün sıkıntılarımdan kurtaran bir mucize oldu. Perdeye bir ön bilgi olmaksızın, beni kötümser bezginliğimden adeta sarsarak çıkaran bir slayt düşürülmüştü. Bu, altın taşlarla yapılmış gibi görünen bir binanın resmiydi. Havanın kapalı olduğu o günün öğle üzeri sanki bir büyü olmuş gibi aniden güneş çıktı ve kasvetli odayı aydınlatmak için perdeden odaya altın renkli güneş ışıkları akmaya başladı. O anda kendimi sanki bir ilkbahar gününde binanın duvarlarını süslemiş olan seramik çiniler gibi masmavi olan bir gökyüzünün altında buldum. Bu altın taşlara, şerit süslemelerle çerçevelenmiş, hareket hâlinde hayvanlar, ağaçlar, yıldızlar, bitkiler, ağaçlar, hat yazıları, kuşlar hakkedilmişti. Fransa'daki çok beğendiğim Roma devri manastırlarındaki heykeller gibi güzel ve büyüleyici bir etkiye sahiplerdi. Profesör, "Et maintenant nous voyons ici le Gök Medrese de Sivas" diyordu. Daha önce "medrese", "gök", "Sivas" sözcüklerini hiç duymamıştım ve neresi olduğu hakkında en ufak bir

fikrim yoktu; aceleyle hemen defterime kaydettim. Bu sözcüklerin benim için yeni bir dilin ilk sözleri olacağını biliyordum.

Bu binada benim hayalimi o denli zaptetmiş olan şey neydi? Sonraki bir mektupta bundan sana söz edeceğim, fakat senin mektuplarının çoğu gördüğün binaların tasvirleriyle dolu; dolayısıyla bu safhada beni anlayabileceğinden eminim. Evleneceğin erkeğin gözlerine ilk kez baktığın gibi olduğunu söylemek sanırım yetişir. Bildiğin tek şey onun gerçek olduğudur. Evet taşlar sıcaklığı ve hayatı nakledebilir. Mimari, en gizli duyguları dokunulur kılabilir; evet şimdi bundan emindim.

Dersten sonra bu sözcükleri heceleyebilecek ve anlamlarını bana söyleyebilecek bir kitap bulmak için doğru kütüphaneye koştum. Dünyada Sivas diye bir yerin Türkiye'nin tam ortasında yerleşmiş olduğu alanı gösteren haritayla birlikte bir kitap buldum. Haritadaki bu nokta benim için gizli altın çömleklerinin yerini gösteren define haritasında işaretlenmiş "X" işareti gibi bir menzil olmuştu. İlk fırsatta böyle bir binayı diken ülkeyi görmeye gitmem gerektiğini düşündüm.

Hayal bahçemi sürüngenler gibi istila eden, gece gündüz sürekli düşüncelerime sokuluveren bu resim, her yerde benimleydi. Bahçemi ya otlar saracak ya da onu ıslah edecektim. Böylece Sivas diye bir yere ulaşmaya ve söz konusu binayı bulmak için Türkiye'ye gitmeye karar verdim. Göreceksin, onu senin için bulacağım; çünkü gömülü bir hazine değildi; herkesin görmesi için öylece orada duruyordu. Onun önünde duracak, sıcak taşlarına dokunacaktım. Taşların benimle konuşacaklarından emindim; karanlık günlerimi aydınlatmaya devam edecek güce sahip olduklarından da emindim.

Beni Türkiye'ye getiren bu hadise üzerinde şimdi tekrar düşününce gençlik hayallerinin dolduruşu ve biraz da saçma gibi geliyor, her şeye rağmen İncil'deki en sevdiğim hikâye Paul'un Şam yolundaki dramatik konuşmalarıdır. Bu nedenle şaşırtıcı olayların olabileceğini, garip şeylerin sonsuza kadar hayatınızı değiştirebileceğini inkâr eden biri asla olmayacağım. Türkiye'de bu abidenin önünde dururken Sivas caddelerinde altın çömleğimi bulduğumu düşündüm. Hayal kırıklığıyla sonuçlanan vahşi ördek avı değildi bu, hatta bu çömlekten daha değerli, ganimet dolu bir hazine sandığı

bulmuştum. Sanatsal arzuların günlük hayata nasıl aktarılabilirdiğinin mükemmel bir örneğiydi bu. Bu yapının ve taşların dilleri vardı.

O günden sonra yeryüzünde Türkiye adındaki bu ülke ile dost olmak için kendimle bir anlaşma yaptım. Böyle bir yapının nasıl inşa edilebildiği ve ne tür insanlar tarafından inşa edilebildiğini anlamak istedim. Yıllarca süren ziyaretlerim, araştırmalarım, bulgularım ve pek çok taştan hareketle Türkiye'yi daha iyi tanıdıkça taşlar kadar sıcak, kalp ehli insanlarla dolu bu mükemmel ülkeye sonsuza kadar bağlı kalmayacağıma dair zihnimde en ufak bir şüphe kalmadı. Saygılarımla...

Katharine Branning(48)''

''Katharine Branning, son otuz yılını Türkiye seyahatine hasreden Amerikalı bir Bilim Kadınıdır. New York'ta Fransa'ya ait bir üniversite'de kütüphane müdürü olarak görev yapmaktadır. Branning'i, Türkiye'ye sevdalı hale getiren hikâyesini İngiliz Lady Mary Montegu'ya hitaben yazdığı *''Türkiye'den Mektuplar''*ında anlatmaktadır.

Yazar, bu mektuplarından birinde, Türkiye'ye sevgisinin nasıl başladığını yazar. Onda bu ilgiye sebep olan Sivas Gökmedrese'nin, kendisinin yabancı bir ülkede kendisinin yabancı bir ülkede bunalıma düştüğü bir dönemde can simidi olmasıdır.

Onun hikâyesini okuyunca, önce kendime böyle bir soru sorarak bu meseleye bakayım istedim. Bu soru özellikle okuyucuya da sormak istiyorum: Fransa'nın kendi üniversitelerinde ders diye okuttuğu, Amerikalı bir genç kızın başındaki sevda rüzgârının esintisini bir kenara bırakarak, içindeki bunalımı böyle bir eserle aşmak için kalkıp tâ Amerikalardan Sivas'a gelişi bize bazı şeyleri hatırlatmayacak mı? Onların farkında olduğu, onların tanıyıp anlamaya çalıştığı bu elimizin içindeki eserleri biz ne zaman farkedeceğiz? Mesela, yüz kilo altını olan bir adamın bunun farkında olmayıp fakir yaşaması gibi bir durumdan biz kendimizi nasıl kurtaracağız?

İtiraf edeyim, Sivas'ı, Gökmedrese'yi bilen birisiyim, ama bu

medreseyi böylesine yakından anlamış değildim. Katharine hanımın yazısını okuyunca bu dikkat noktalarını göz önünde bulundurarak burasını yeniden gezeyim istedim. “Cumhuriyet Döneminde Sivas Sempozyumu”na katılacaktık. Beni bildiri sunmaktan çok, bu medrese ile ilgim oraya çekmişti. Sempozyuma katıldık. Bir yarım günümüzü de bu medreseye ayırdık. Kaynaklarda medrese hakkın-
da şunlar anlatılır:

“Asıl adı Sahibiye Medresesi. Bu Medreseyi, hatta sizdeki Sahabiye medresesini ve Konya’daki İnce Minareli medresesi Selçuklu’nun önemli vezirlerinden Sahib Ata Fanreddin Ali yaptırmıştır. Bu Medresenin batı yönünde giriş kapısının yer aldığı ana büyük kapı üzerindeki kitabesinden anlaşıldığına göre, 1271 yılında yaptırılmıştır. Taçkapısının yan sütunca başlık- ları üzerinde karşılıklı olarak yazılı imzaya göre Gökmedrese’nin mimarı Konyalı Kaluyan’dır.

Çifte minareli taç kapısı ve kapının üzerindeki süslemeler, yapının en görkemli bölümüdür. Süslemelerde 12 tür hayvan başı, yıldız, ve hayat ağacı motifleri kullanılmıştır. Duvarları yontma kalker taşından yapılan medresenin minareleri 25 metre uzunluğundadır.

Gökmedrese, açık avlulu dört eyvan şemasının uygulandığı iki katlı olduğu sanılan bir medresedir. Plastik sanatın şaheserlerinden olan taç kapıda mermer malzeme nedeniyle ışık gölge sistemi genel görünümünü etkilemektedir. Ayrıca sırlı tuğla ve mavi çini işçilikli tuğla örgülü minarelerde taç kapıya daha da önem kazandırmaktadır. Cephenin solunda üç dilimli kemeri, iki satırlık kitabesi ve üç yönü dolaşan geometrik bordürüyle çeşmesi cepheyi daha hareketlendirmiştir. Bu hareketliliği sağ ve sol tarafta benzemeli pencereler ve bekitme kuleler tamamlamaktadır. Medrese, taç kapının üst iki köşesinde iç içe girmiş hayvan başları doldurmaktadır.

Minare kaidelerinden aşağı doğru inen mermer yüzeyde büyük boyutlarda geometrik, yazı ve bitkisel motifler simetrik durumda ve plastik görünümünde yapılmıştır. Medreseye girişte sağda mescidi bulunmaktadır. Ahşap minberi sonradan yapılmıştır. Mihrabın büyük bir kısmı günümüze kadar gelebilmiştir. Çini ile

kaplı olup üzerinde Ayet-el Kürsi yazılıdır. Üçgenler ile kubbeye geçişin sağlandığı mescidin kubbesi ve etekleri de çini tezyinatlıdır.

Girişin solundaki kare planlı kubbeli oda ise Dar-ül Hadis bölümüdür. İç duvarları sıvanmıştır. Üzeri açık dikdörtgen planlı iç avlunun ortasında bir havuzu olması gerekir. Bugün yapının içinde bu havuzun mermer taşları hala durmaktadır. Anadolu'da bilinen en büyük Selçuklu havuzudur. 22 köşeli poligonil bir plana sahiptir. Avlunun kuzey ve güneyinde altı sütun üzerine inşa edilmiş bir revak kısmı bulunmaktadır. Bu revakların gerisinde küçük kapılardan hücrelere girilir. Doğu yönündeki ana eyvanı yıkılmış yerine mevcut taş ve kitabelerle bir duvar örülmüştür. Kuzey ve güneydeki yan eyvanların içi çini tezyinatla süslüdür. 1934-1967 yılları arasında müze olarak kullanılmıştır."

Bizim gezdiğimiz günlerde onarım işleri devam etmekteydi. Ben bu medreseyi yirmi yıl kadar önce de gelip gezmiştim. O günden bu zamana kadar ilgisizlik konusunda pek ciddi bir değişim yoktu. Bu medreseyi yaptıran Sahib Ata Fahreddin Ali, Moğolların Anadolu'yu yağmaladığı işgal döneminde, kendi adına Afyonkarahisar bölgesinde "*Sahibataoğulları Beyliğini*" kuran bir insandır. Zaman zaman Selçuklu beyliğinde vezirlik görevinde bulunan ve eserlerini Konya, Kayseri ve Sivas gibi Selçuklunun hakim olduğu bölgelerde veren bir Türkmen beyidir. Moğol zulmüne rağmen, bütün servetini milletin emrine vermek için ülkenin her tarafından sayısız eserler yaptırmıştır. Sivas halkı, bu eserin öneminin de farkında mıydı, bilemiyorum? Sadece Sivas halkı mı, hayır! Bütün bir millet olarak Türkiye yalnızca bu eserin değil, bu eserde sembolleşen bütün medreselerin farkında mıdır bunu kendi kendimize soralım. Bana göre, hayır, değil!

Taşın dilinden anlayanlar için Gökmedrese bulunmaz bir yapıdır. Muhteşem Selçuklu çinileriyle, mermerin ve yöre taşının bir bütünlük içerisinde duygularımızı okşayan duruşu şaşırtıcı bir etkiye sahip. Kaideleri adeta bir dantel gibi işlenmiş tuğra örgülü minareleri firuze rengi çinilerle donatıldığı için de "Gökmedrese" adı buradan doğmuş. Dışardan birisinin, bir meraklısının bu gizli hazinemizi keşfi için kullanacağı dili Katharine Brannin ne güzel ifade ediyor:

“Türkiye’de bu abidenin önünde dururken Sivas caddele-
rinde altın çömleğimi bulduğumu düşündüm. Hayal kırıklığıyla
sonuçlanan vahşi ördek avı değildi bu, hatta bu çömlekten daha
değerli, ganimet dolu bir hazine sandığı bulmuştum. Sanatsal
arzuların günlük hayata nasıl aktarılabilirdiğinin mükemmel bir
örneğiydi bu. Bu yapının ve taşların dilleri vardı. “

Genç bir Amerikalının karşılaştığı ilk Türkçe kelimenin
“Medrese” oluşu, bu sözün onda Türk kültür ve medeniyetine
yönelişte tanıtım dili olarak doğurucu annelik görevini yapması,
Türkiye için bir şans değil mi?

Medrese, aslında bizim fikir iklimimizin hareket noktası
olarak hayatımıza Müslüman olduğumuz ilk asırda girmiş. Kelime
anlamı itibariyle, “Tedris edilen yer, okunan yer” demektir. Kelime-
nin kökü Arapça ama ruhu Türkçe’dir. Biz tarihimizi, medeniyeti-
mizi, kültürümüzü onunla besledik. Onunla sosyal şahsiyetimizi
geliştirip dünya hükümdarlığı için çaba gösterdik. Çadır hayatından
yerleşik hayata medreseler etrafında kümelenen evlerimizle geçtik.
Step kültürünün ehlileşmesinde, sosyal şahsiyetimizi yeniden
şekillendirmesinde bu odaların etkisi inkar edilemeyecek kadar
büyüktür. Bu medreseler olmasaydı, Bizim ve Batı’nın yıllardır
kitaplarından şifa aradığı İbni Sina olur muydu? Bu medreseler
olmasaydı, Gök ilminin babası Biruni olur muydu? Bu medreseler
olmasaydı, Cebir’i bulan, modern kimyanın babası El Cabir olur
muydu? Tarih Sosyolojisini sistemleştiren İbni Haldun olur muydu?
Türkçe’nin üstün dil olduğunu ispat için ilk lügati yazan Kaşgarlı
Mahmut olur muydu? Gazali olur muydu? Farabi olur muydu?
İsimler listesini çoğaltabiliriz, bunu binlerce büyük Türk ve İslâm
alimi olarak burada sıralamak mümkün. Bütün bunlar, bulundukları
yerlerdeki medreselerin insanlığa sunulan birer ışığıydı. Sadece
kendisini, kendi talebelerini değil, merkezde muhite doğru
genişleyerek bulunduğu şehrin entelektüel seviyesini yükseltiyordu,
bulunduğu ülkenin irfan dokusunu zenginleş-tiriyordu. Bununla da
yetinmiyor, Hindistan’dan İspanyaya kadar çok daha geniş bir
coğrafyanın manevi iklimini aydınlatıyordu. Medrese buydu, böyle
bir ilim potansiyelinin kaynağıydı.

Biz özünü boşalttık bunların, kabuğunu da zamanın
tahribatına bıraktık. Yüzlerce medresemiz, şehir harabelerinin

altında ezilerek can verip gitti. Kurtarabildiklerimizden birisiydi Gökmedrese. Branning bunun farkında, bunu anlayamayanlara karşı ifadesi de oldukça anlamlı: “Amerikalı olmayanların, genç ülkemizde tarihin bizim için tuttuğu büyüleyici gücünü anlamaları çok zordur.”

Bunun içindir ki onun; “Yıllarca süren ziyaretlerim, araştırmalarım, bulgularım ve pek çok taştan hareketle Türkiye’yi daha iyi tanıdıkça taşlar kadar sıcak, kalp ehli insanlarla dolu bu mükemmel ülkeye sonsuza kadar bağlı kalacağıma dair zihnimde en ufak bir şüphe kalmadı”, cümlesi bizim fark edemediğimiz bir tarafımızı yalnızca Amerikalılara, yalnızca Batı’ya değil, bize de anlatmış oluyor. Çünkü o büyüleyici zenginliği biz de keşfetmiş değiliz!

GELENEĞİ OLMAYAN ŞEHRİN GELECEĞİ DE OLMAZ!

Şehirleşme denilince modern binalar, asfalt yollar, aydınlatılmış caddeler, iş merkezleri, resmi binalar anlıyoruz...

Bizim insanımızın muhayyilesine kazınan temel figürler bunlar. Peki, bunlar nereden doğdu? Cevabı de belli: Hayatın zaruretlerinden. Osmanlı İmparatorluğu, bir dönem genişleme idealiyle, bırakın Anadolu'yu kendi payitahtını bile ihmal etti. Düşünebiliyor musunuz, Dolmabahçe ve Yıldız Sarayları, devletin yükselme döneminde değil, çöküş döneminde bir sosyal psikoloji zorunluluğu olarak yaptırılmadı mı? Neymiş, zayıflayan devleti güçlü göstermek için krediyle lüks binalar yapmak!.. Ama binalar çöküşü önleyemedi. Anadolu ise tümüyle ihmal edildi. Anadolu şehirlerinde Osmanlı'nın ayak izleri yok denece kadar azdır. Mesela, Sinan'ı imparatorluğa armağan eden Kayseri'de, yıkılan bazı hamam ve binaları saymazsak, bu Büyük Usta'nın bir küçücük camisinin olması neyi ifade eder?

Bu şehrin eski mahallelerinde insanlar birbirlerini tanır, bilirlerdi. Dertlerini sevinçlerini birlikte paylaşırlardı. Çıkmaz sokaklarda bir Osmanlı uyumu vardı. Sokak kendi fakirini yedirir, içirir, doyurur, gerekirse evlendirir, ev sahibi yapardı. Bu bir yaşama geleneğiydi. O sokakları kaldırdık insanları apartmanlarda aşure malzemesi haline getirdik. Çok katlı binalarda birbirini tanımayan, tanımak istemeyen, tanımadan yaşayıp ölen insan grupları oluşmaya başladı. Birbirine saygı duymayan, birbirini anlamayan, anlamak ihtiyacını duymayan bir hoyratlık eski tek katlı toprak damlı evlerinin uhreviyetini alıp götürdü.

Artık, devlet toparlanıp geçmişine de bakacak hale geldi. Belki geleceğe dönük altyapı yatırımları, yeni tesisler, yeni sanayi kuruluşları gerekli, ama buna paralel olarak bu toplumu geçmişiyile yüzleştirmek, geçmişini tanıtır anlatmak, kabullendirmek ve hatta geleceğin itici gücü haline getirmek için bir şeylerin yapılması

gerekir. Bu ülkenin sahibi ya da kiracısı mıyız gibi tedirginliğin, hatta derin kuşkuların ifadesine ortak aklın cevabıyla duruş sergileyebilmemiz için mutlak surette zenginleştirilmiş bir gelecek için zengin geçmişin mirasını, daha doğrusu bizi bugünlere taşıyan geleneğini çok iyi kullanmamız gerekmektedir. Şehirlerin sorunlarıyla şehirlinin beklentileri belki aynı kapıya çıkmayabilir. Yöneticiye düşen, bunları birleştirmektir.

Şehirler maddi ve manevi iki kültür mirasına dayanmak zorundadır. Bu bir alt şuur halinde yöneticilerin ideallerine yön verici unsur haline getirilirse birçok meseleyi çözmeye çok daha kolay alternatiflere ulaşabiliriz... Maddi kültür belli; çeşitli binaların hüznünlü kapılarında bunların yalnızlığını okuyabiliyoruz. Arkeolojik ve etnografik malzemeler bunun çokça örneğini veriyor bize. Manevi kültür; örf ve adetlerimizin bünyesinde toplanan davranış biçimleridir. İnanç, tarih bilgisi, müzik, örflerimiz bundan beslenir. Modernleşme uğruna en çok tahribata uğrayan da bu manevi kültürümüzdür.

Geleniğin imkânlarıyla geleceğimizi tayin edip daha düzenli, daha istikrarlı, daha bize göre bir hayat tarzı oluşturmak gerekirken, maalesef çağdaşlaşma şablonuna hapsedilen bir yabancılaşma hastalığı birçok değerimizi tahrip edip gitmektedir. Türk toplumu, çağdaşlaşma uğruna yüzlerce yıldır kendisinin varlığını altın bir koza gibi muhafaza altına alan inançlarını feda etme tehdidiyle karşı karşıyadır. Ütopik Batılılaşma baskıları yüzünden reel olanla ideal olan çoğu zaman çatışmaya dönüştürülmüş ve beslendiğimiz geleneksel gerçekçiliğimiz hayallere peşkeş çekilmek istenmiştir. Şehirleri modernleştirdiklerini sananların farkına varamadıkları bu ince çizgi üzerindeki tercihi taklide feda edenler şimdi çözümsüzlükle boğuşan şehirler doğurmuşlardır. Şehirleşmede en önemli handikap bu alandadır. Bunun içindir ki, şehirlerin öncelikle manevi kültürüyle donatmamız gerekecektir. Artık içi boşaltılmış birçok örf ve adetler hayatımızdan çekilmektedir çekilmelidir de: Düğünlerde köçek ya da dansöz oynatmak terk edilmeli ama, düğünleri de nikah masasında bitirmek, toplumun ortak sevinç ve neşesini engellemektir. Cenazenin defnine katılmak bir paylaşım duygusudur. Ölen tarafın acısıyla birlikte mezara kadar yürüyeceksiniz. Onu evinde bir süre yalnız bırakmayacaksınız.

Gazete ilanıyla, ya da telefon veya mesajla başsağlığı dileme, acının dışında kalmanın ötesinde ölümü hafife alma değil midir? Biz sevinçlerimizde çoğalan bir milletiz. Ayıklama mutlaka olmalı, ama özü de feda etmemeliyiz. Bugün gürültü kirliliğine dönüşen Batı müziğini hakim kılma gayretinin altında ciddi bir yozlaştırma ideolojisi vardır. Müziğin evrenselliği, kültürel çöküş zemin hazırlıyorsa, bu emperyalist niyetlerden beslenen bir sızma olarak algılanmalı ve tedbiri de ihmal edilmemelidir: Her milletin kendi duyarlılığı, hassasiyetleri ve tercihleri vardır. Batılılar, nasıl bizim hoyratlarımızdan anlamıyor, türkülerimize, şarkılarımıza kayıtsız kalıyorsa, biz neden onların Rock müziğini bir evrensellik sloganıyla kabullenelim? Onların müziği evrensel ise bizimki evrensel niçin olmasın?

Peki bu hususlara sahip çıkmak için kimlere müracaat edeceğiz?

Doğal olarak şehirlerin bir mülki idare amirleri var, bir de mahalli hizmetlerini organize eden Belediye Başkanları.

Vali devleti, belediye başkanı da halkı temsil ediyor. Belki hizmet alanları da ayrılmış gibi. Ne var ki, bu ayrışma çoğu zaman belki istemeyerek de olsa şehirlerin problemlerini çözümsüzlüğe götürebilmektedir.

Bunu özellikle, Güneydoğudaki şehirlerimizde net bir şekilde görebilmekteyiz. Devletine kafa tutan, kendi etnik kimliğini bir farklılaşma aracı olarak kullanan birçok belediye başkanı, devletin prensiplerinin aksine davranmakta bir sakınca görmemektedir. Halbuki, kendi siyasi hesabını kullanırken halkına mahrumiyetin bedelini ödettiğini düşünmemektedir.

Yönetenle yönetilen arasında sağlıklı diyalogun olması, devletin sağladığı fırsatları herkesin kendi hesabına değil, şehirde yaşayan insanların hayrına kullanmasına bağlıdır. Şehirler birer sosyal bütünleşme alanlarıysa orada kişisel hesap belki düşünene geçici bir süre için kazanç verir, ama şehir kültüründen de çok şeyleri alıp götürür. Şehirler devlet organizmasının ana parçalarıysa, devleti yaşatabilmek için şehirleri güçlendirmek, üstelik onları bir bütünlük içerisinde birlikte geliştirerek güçlendirmek ancak kalıcı ve sağlıklı sonuçlar doğurur. Geleceğin kurucuları, geçmişin kurucularının tecrübelerini şehirlere aktarabilirlerse arzulanan neticeye

doğru sağlıklı bir yürüyüş belki olacaktır. Unutmayalım, birçok bölgede şehir yönetimini aşiret yönetimiyle karıştıranlar, insanlarına eziyet ettiklerini fark ettikleri gün, belki bir çıkış yoluyla şehirlerin problemlerinde bütünlüğün getirdiği dinamikler yerine oturabilecektir.

YOLUN GÜVENLİYSE DEVLETİN GÜVENİLİR DEMEKTİR!

Bugün çok şeritli temiz asfalt yollarda seyahatin tadını çıkarmaya başladık. Çocukluğumdaki yolları hatırlıyorum. İllerimizin çoğu birbirine stabilize yollarla bağlıydı. Yollar daracıktı ve arabalar bozuk yollarda sık sık parça kırarlardı. Hiç unutmam, Çorum'dan İskilip'e gidiyoruz. Yolda bizi taşıyan eski bir otobüs yolun gadrine uğradı ve arızalandı. Saatlerce soğuk bir kış gününde yolda beklemek zorunda kaldık. Yolcular da şoföre yardım ederek arabanın arızasını giderdiler yolumuza devam edebildik.

Aslında, bir yol arızasını burada gündeme getirmek belki de gereksiz görülebilir, elbette bunun orijinal tarafı da yok. Ancak bu arıza, bana hayatın arka planına itilen ve halkın nasıl istismar edildiğini gösteren bir olayın fotoğrafını da verdiği için burada önemsedim. Onu size de anlatmak istiyorum:

Araba arızalanınca, hırpani kılıklı bir adam hemen bir kenara çömeldi, önüne bir mendil açtı ve seslenmeye başladı:

“Müslüman kardeşlerim, bana yardım edin dua edeyim. İnşaallahu Teala araba çalışacaktır.”

Adama önce kadınlar ilgi duymaya başladılar ve baktım ceplerinden çıkardıkları bozuk paraları önündeki mendile bırakıyorlar. Adam da kafasını önüne yıkmış, her bırakılan paraya karşılık elini göğsüne götürüp başıyla selam veriyor ve okumasına devam ediyor. Dayanamadım, adamın yanına yaklaştım:

“Senin bu yaptığın ayıp değil mi? Madem böyle maharetin vardı, araba bozulmasın diye dua etsen de bu sıkıntıya uğramasaydık ya?”

Adam cevap vermeden birisi atıldı:

“Olur mu delikanlı, bu araba bozulacak ki, adam para toplayabilsin. Böyle bir kerameti varsa, böyle para toplamak için onu arabanın bozulması için göstermiştir belki de...”

Mantıklı bir yaklaşımdı. Tabii, benim tepkime katılanlar arttı. Adamı karga tulumba kaldırdılar. Onun şarlatanlığının bir katkısının olduğunu sanmıyorum. Uzun ve yorucu çabalardan sonra araba tamir edildi ve biz yolumuza devam ettik.

Bundan yarım asır öncesinin böyle yol dramlarıyla ile bugünün yolları elbette kıyaslanamaz. O dönemin araçlarıyla bugünün ulaşım araçları da. Ancak, bu duruma gelmeden önce, mesela Selçuklular döneminde yollarımız nasıldı? Güvenlik var mıydı? Osmanlılar döneminde ulaşım şartları nasıldı? Şehirlerin atardamarı da toplardamarı da yollardır. Bir şehir güvenli ve işlek yollarla başka şehirlere bağlanabiliyorsa, o ülkede kalkınma mutlaka hızlanacaktır.

Bugünün İpekyolu efsanesi, dünün gerçek ticaret ağını temsil ediyordu. Selçuklular, büyük şehirleri birbirine bağlayan yolları kervansaraylarla, hanlarla donatmışlar. Her 35-40 km.de bir kervansaray inşa etmişler, Üstelik burada konaklayan insanlara üç gün ücretsiz bakım lüksünü de getirmişler: Adam uzun ve yorucu bir yoldan gelmişse, hanın hamamında yıkanır, berberinde tıraş olur, mutfağında karnını doyurur, hastaysa tedavisini yaptırır, hayvanının bakımını yapar, gerekirse nallarını yeniletir. İsterse, burada alış-verişini de yapabilir. Sonra kalkar, kervansaray münadisinin, “malında eşyasında eksikliği olan var mı, varsa gelsin berü!” nidasına muhatap olur, malını kontrol eder ve zinde bir şekilde şehre ya da şehrin pazarına iner.

Çin’den, Hindistan’dan kalkıp Türklerin hakimiyeti altında ki topraklarda binlerce km. yolu kat ederek Anadolu’ya gelen kervanlar, bu uzun ve zahmetli yollarda Kervankıran haydutlara, yol kesen eşkiyaya rastlamıyorsa, ortada bir güç ve irade yani bir otorite var demektir.

Selçuklu topraklarında, 200’ü Anadolu’da olmak üzere 800’ün üzerinde kervansaray olduğu nakledilir. Sadece Kayseri-Sivas arasında 24 hanın bulunduğundan söz edilir. Hatta, ticaret öylesine canlıdır ki, o yıllarda Sivas’ta 15 ülke konsolosluk açarak Anadolu’daki işlerini buradan takip etmişlerdir.(49)

Yerine göre bin deveden oluşan 2.500 insanı peşinden

sürükleyen ve 300 ton mal taşıyan bu kervanlar, şehirlerin ana besleyicisi durumundaydı. Şehirlerin böylesine bir ilgi odağı haline gelmesi, elbette güçlü ekonomisinin olmasındandı. Adam gelecek burada malını satacak ve ülkesine yeni mallar alarak dönecektir. Rahmetli Prof. Dr. Faruk Sümer, Kaniş-Karum geleneğinin, Selçuklular döneminde, Kaniş-Karum'dan 50 Km. daha doğu'da bugünkü Pazarören köyü yakınındaki Zamantı Kalesi, (ki büyük ihtimalle bir kervansarayı da olmalıdır) yakınındaki Yabanlu Pazarı'nda sürdürüldüğünü anlatır. Bu Pazar, Selçukluların bir nevi yaz fuarı durumundaydı. Ticaret kervanları ve mal alacaklar ve kendi mallarını yabancılara satacaklar burada buluşurlardı. Bu ticaret, Kayseri'ye o tarihlerde çok büyük bir canlılık getirmişti.

Selçuklular dönemindeki bu ticari potansiyel ve hareketlilikten söz eden Prof. Hakkı Acun, Prof. Dr. Turan Yazgan'ın hesaplamalarına göre yalnızca Sivas'ta toplanan verginin dört milyar altın, Büyük Britanya İmparatorluğunda toplanan vergininse yedi buçuk milyar altın olduğunu söylemektedir. Tabii ki bu zenginlik kısa zamanda Moğol çapulcusunun dikkatini çekecekti. Bir taraftan haçlılar, Bizans, Gürcüler vs. ile de mücadele eden Selçuklu bir de Baba İshak Türkmen ayaklanmasıyla uğraşmak zorunda kalınca zayıf düştü. Moğollara mağlup oldu. Türkmen, Moğol zulmünden memnun kalmış mıdır acaba?

Şehirleri doyuran da, batıran da demek oluyor ki, bu servet akışı oldu. Gerçekten de, 13. asrın ortalarında Alaeddin Keykubad'ın öldürülmesinden hemen sonra, Selçuklular, 1243'de Köseadağ'da Moğollara karşı hezime uğradı ve Moğollar Önce Sivas'ı, Sonra'da Kayseri'yi yakıp yıkarak devletin Başkenti Konya'yı kontrole aldılar. Moğollar Anadolu'daki bu birikimi talan ettiler. Kayseri'deki insan katliamından söz eden Prof. Dr. Osman Turan şehirdeki cesetlerin arasından geçen askerlerin çizmelerinin içine kan dolduğunu söyler. Bu vahşetten sonra şehirler bir daha eski güzelliğine ve gücüne kavuşamadı. Yollardaki güvenlik zayıfladı, ticaret durdu ve fakirlik başladı. O tarihlerde Moğolların büyük tahribatına uğrayan kervansaraylar, hanlar yıkık halleriyle Osmanlı döneminde de hizmet verdilerse de, zamanla fonksiyonlarını kaybettiler. Bugün, o 800'ün üzerindeki Han'dan ancak 40 kadarı ayakta kalabilmiş ve geçmişin macerasına tanıklık etmektedirler.

Osmanlı İmparatorluğu bu çökmüş, çözülmüş Anadolu şehirlerini yeniden ihya için harekete geçtiyse de, doğu'da İran'la, Batı da ise Haçlı despotizmini taşıyan Hristiyan devletlerle uğraştığı için şehirlerin çoğu kendi yaralarını kendileri sardılar.

Bugünkü Anadolu şehirlerinin hemen tamamında geçmişin bu ağır tahribat izini görmemiz mümkündür. Buna rağmen, Türkiye toparlanmış ve şehirler, geçmişten kendilerine emanet edilen yolları genişleterek ve daha rahat ulaşım sağlayacak kaliteye kavuşmuştur. Bugün insanımız iki şehir arasında yerine göre bir aylık yolculuğa karşılık günümüzde birkaç saatte çok lüks araçlarla ulaşım sağlamanın konforuna kavuşmuştur. Artık yollarda ne deve ne de kağrı arabası, ya da kervan katarları var. Bu işleri şimdi güçlü ve hızlı otomobil ve motorlu araçlar yerine getiriyor. Ufukta geçmişin korkusunu yaşatacak bir Moğol ya da Haçlı, gizli tehdidi olsa da açık saldırısı gözüküyor. İçimizdeki Moğol zihniyetinin ihtirasları ve saldırganlığı kırılabilse, belki bu şehirler çok daha hızlı bir şekilde gelişebilecektir!

ŞEHİRİ ENDÜSTRİSİ ZENGİNLEŞTİRİR Mİ?

Şehirler toplu yaşama alanlarına dönüşürken buradaki insanların ihtiyaçlarının karşılanması için de her asrın kendine göre bir geçim ve üretim endüstrisi vardı. İlk şehirler tarıma imkân veren alanlara inşa edilmişlerdi. Dikkat edilirse, bütün Türkiye’de, Batı’da ve dünyanın hemen hemen her yerinde genellikle şehirler ırmak kenarında ya da bol kaynak sularının bulunduğu yerlerde ve tarıma elverişli düz yerleşim alanlarında kurulmuşlardır. Bunun temel sebebi, şehirler inşa edilirken bütün toplumlar tarıma bağlıydı. Bunun için de beslenme ihtiyacını ilk elden ve doğrudan, daha kolay yollarla karşılayabilmek gerekiyordu. Eski çağlarda, gelişmiş bir ulaşım ağı olmadığı, olmaya başladığı dönemde de yol güvenliği bulunmadığı için tüketim maddelerinin tarladan eve doğrudan intikali gerekiyordu. Böyle bir stratejik zorunluluk yüzünden ilk şehirler tarımla iç içeydi, hatta bir anlamda tarım şehirleriydi. Bu uygulama, hemen bütün şehirlerin çevresinde vardı. Şimdi, binalar arsaları yutmaya başlayınca tarım şehirleri özelliklerini kaybettiler ve yerini sanayi şehirlerine bıraktılar.

121

Günümüzde, sanayileşmenin getirdiği farklı talepler yüzünden şehirler bu defa endüstri kuruluşlarıyla kuşatılmaya başlanmıştır. Üstelik verimli tarım alanları da bu işler için hoyratça feda edilmek suretiyle. Adana’da, Mersin’de, Antalya’da, Bursa’da, İzmit’te, hatta İstanbul’un geniş mücavir alanlarında kullanılan alanlar ekime elverişli tarlalardı. Sanayinde biraz mesafe almış bir şehir gösteremezsiniz ki, doğusundan batısından güneyinden ya da kuzeyinden karnımızı doyuracak verimli alanları gasp ederek sanayi kuruluşlarıyla çevrilmiş olmasın.

Şehirleri insan kalabalıklarıyla işgale götüren de bu kuruluşlardır. Kolay iş bulma umuduyla yorganını sırtına atan koşup geliyor şehre. Bu defa, kalkınmanın itici gücü olarak görülen sanayi bir güzelliğin ve verimin simgesi iken, emeğini kullandığı insanının sefaletiyle de yeni bir yıkım anlayışının simgesine

dönüşüyor. Sanayi kuruluşları refahı değil fakirliği arttıran ikinci bir üretim alanı haline geliyor.

Çalıştırdığı adama standart bir geçim seviyesi sağlayamayan, hatta gelecek güvencesi dahi veremeyen sanayici, ülke ekonomisine nasıl katkı sağlayacaktır, anlamak zordur? Tabii bu durum, bize has bir hastalık değildir: Batı sanayi devrimiyle gelişmeye başladı ve kalkındı. Ancak, bu sanayi aynı zamanda Batı'yı da katletti: 1. ve 2. Dünya Savaşlarında kullanılan silahlar bu sanayinin ürünüydü. Milyonlarca insanın hayatına mal oldu. Bir anlamda, Batılı, kendi evladının kanından silah üretti. Refahını sağlayacak verimliliğin suyu olarak kendi insanının kanını kullandı. İşi kendi topraklarıyla da sınırlı tutmadı, bu defa bu sanayi dalını dünyayı sömürme aracı olarak kullanmaya başladı.

Bu konunun ayırt edici özelliği, şehirlerin sanayinin imkânlarını kullanmasına rağmen, sanayinin çekiciliğine kapılanlar yüzünden de yıkıma uğramaktadır. Bu bakımdan, Endüstriler şehirlere mutlaka olumlu katkı sağlıyor, ama bunun çok ağır bir bedelini de yozlaşma, ahlaki değerleri kaybetme, suçluları barındırma gibi faturalarla ödemektedir.

Unutmayalım, atom bombaları şehir endüstrisinin ürünüdür. Bu bombalarla Japonya'nın iki şehri Hiroşima ve Nagazaki haritadan silinmiş ve yüz binlerce insanın hayatına mal olmuştur. Bugün geliştirilen biyolojik ve kimyasal silahlar da aynı şekilde hedef olarak şehirleri seçmek zorundadır. Çünkü şehirleri fethedener ülkeyi fethetmiş olmaktadırlar. Endüstri böyle bir canavar durumuna gelirse kendi yavrusunu yemekten de çekinmeyecek ve şehirler ruh mezbahalarına dönüşecektir. Bıçağı ise en kıymetli arazilerinde geliştirdiği endüstrisidir!

İSTANBUL'UN BİR BAŞKA YÜZÜ

İstanbul dünyanın “*Kültür Başkenti*” misyonunu üstlendi. ‘Bu şehir böyle bir imtiyazı hak ediyor mu?’ diye elin oğlu durmamış, gelip gezmiş ve gördüklerini de; ‘Ne kültür başkenti, İstanbul Avrupalı bile değil’, diye yazıp yayınlamayı ihmal etmemiş:

İngiliz GQ dergisinden A. A Gill bakınız daha neler demiş;

“Şehirde cazdan metale ve alaturkaya kadar her türlü müziğin dinlenebileceği barlar var. Kentin en ünlü gece kulübü ise Reina. Yüksek sınıf bir eğlence mekanı olan Reina’ya ulaşmak bir kabus! Türkler inanılmaz bir saldırganlıkla araba kullanıyor ve özellikle bu mekanın bulunduğu hatta trafik insanı çileden çıkarıyor.

Reina’nın kapısında ilginizi ilk çeken şey; çift taraflı park etmiş Mercedesler ve sinirli bodyguardlar oluyor. İçeri girerken üzeriniz aranıyor. Bunun nedeni olası bir El Kaide saldırısından çekinilmesi değil, Türk erkeklerinin silaha olan merakı. Geçmişten gelen ‘at, avrat ve silah’ tutkularından vazgeçemeyen Türk erkeklerinin çoğu silahla dolaşıyor ve onlara karşı dikkatli olunması gerekiyor.

Müthiş bir manzaraya sahip olan Reina’da her türlü içki bulunuyor. Mekanda eğlenen Türk erkekleri Rus bodyguard’lara benziyor. Kadınlar ise sarışın, mini etekli, etine dolgun ve erkekleri tahrik etmek için mutlaka göğüs dekoltesi veriyor! Kadınlar dansöz gibi kıvrıyor. Erkeklerse bir metronun içinde tek elleriyle demire tutunmuş bilinçsizce sağa sola sallanan tipler gibi...

İnsanlar gece boyunca eğlenir gibi yapıp, aslında birbirini kesip sevgili arıyor. Reina’daki şişko erkeklerin yanlarındaki kadınlar için fahiş fiyatlara şampanya patlatması tam bir Ortadoğululuk göstergesi. Türk erkeklerinin hepsi birer John Travolta. Sık sık tuvalete gidip saçlarını ıslatıyorlar, gömlekleri- nin bir düğmesi açık dolaşıyorlar ve etrafa vurucu bakışlar atıyorlar. Bu halleriyle çok gülünçler.

İstanbul öyle bir kent ki, her yer güvenli ama insanları güvenilir değil! Sokaklarda türbanlı hatta kara çarşafli kadınlarla transeksüeller birlikte yürüyor. Bazı restoranları New York'un-kilerle yarışacak düzeyde ama Ortaçağ'dan kalma karanlık köşeler de var.

Kentte birçok cami var. Bunlar arasında belki de en görkemlisi Sultan Ahmet Camii. Dışarıdan gerçekten harika ama içerisi buram buram ayak kokuyor! Temizlikleriyle övünen Müslümanlar Allah'ın karşısına galiba ayaklarını yıkamadan çıkıyor! Orayı gören her turist böyle düşünüyor."

Gill, yazısında Türkiye'nin bugüne kadar AB'ye girebilmek için boş yere alay konusu olduğunu da belirtmiş: "Türkler kendilerine 'Midnight Express' filminin hatırlatılmasından nefret etseler de Türkiye okumamış gençleri, Kürt terörü ve çingeneleriyle Avrupa'nın içinde bir işçi sınıfı olarak kalmaya mahkum."

Onur zedeleyici böyle bir yazı için hemen savunma refleksiniz devreye girebilir. Hakkımız da yok değil. Biz yakın zamana kadar böyle değildik. İstanbul da böyle değildi. 1990 öncesinin İstanbul'u gerçekten İstanbul'du. Şimdi neredeyse köye dönüştürülmüş. Doğal olarak bir yabancı bugünkü İstanbul'u anlatırken gelip gördüğü o günkü İstanbul'a bakacaktır. Buna rağmen, adamın yazdıklarının tamamına doğru demeniz mümkün değil. Ama onu böyle bir kanaate götürecek olumsuzlukların var olabileceğini de gözden uzak tutmamak gerekir:

Eminönü'nde, Sultanahmet'te, Sirkeci'de meydanları işgal eden satıcılar, aylak insanlar, yabancılar, işsizler bu şehrin görünmesi gereken o güzelim tarihi ve mistik yüzünü çamur sıvanmış duvar haline getiriyorlar. Eskiden böyle değildi İstanbul. Tarihle tabiatın kucaklaştığı şehirde gerçekten geçmişe yolculuk yapardınız. Osmanlı demek İstanbul demekti. Bu imparatorluğu yıktık ama onun ihtişamını taşıyan İstanbul'un bu tarihi miras hakkını korumuştuk. Şimdi onu da elinden alıyoruz gibi. Kaçakçıların, hırsızların, transseksüellerin, kabadayılardan birbirine karışıp umacı bir topluma dönüştürülen bir kirli örtünün altına itilen İstanbul ahalisini, bu çöküşten kurtarmanın yolu neyse onun üzerinde durulması gerekir.

Elin adamı peşin hükümle gelince, kıyıda köşede bu hükmünü besleyecek yalan yanlış çok şeyleri bulabilecektir. Aslında bir pavyon havasından İstanbul'a bakmak sarhoş Batılı için normaldir. O, Hyde (Hayd) Park'ın İngiltere'yi yansıttığı kadar, Reina'nın bırakın Türkiye'yi, İstanbul'u bile temsil edemeyeceğini bildiği halde, böyle şeyleri söyleyecektir. Önyargılarıyla gelmiş bir adamın dünyası o kadardır işte.

Tabii, bu ifadeleriyle bütün Batılılar da İstanbul'a böyle bakıyor diyemezsiniz. Bakınız, Yazar'ın sözünü ettiği ve Türkiye'yi Batı'da oldukça kötü bir şekilde tanıtan "*Geceyarısı Ekspresi*" filminin yapımcısı Allen Paker, Türkiye'ye ve İstanbul'a onun gibi bakmıyor:

"Pek çok ülke gezdim ama Türkiye'nin yeri bir başka. Buenos Aires, Şangay, Venedik, Dublin, Marakeş, Berlin, Leningrad gibi yerleri çok seviyorum ama Türkiye'nin ayrı bir yeri var. Modern dünya ile tarihin bir araya geldiği nadir güzellikteki yerlerden biri. İstenmeyen adam ilan edilmişim ama şimdi çocuklarım tatillerini Türkiye'de geçiriyor... İstanbul yüzyıllardır Doğu'nun Batı'yla buluşma noktası olmuş ve siz şehrin içinde gezerken bu kültürel birleşimi her şekilde hissedebiliyorsunuz. Film yapımadan önce İstanbul'u keşfe çıktığım zaman şehrin tedirgin, biraz korkunç ama hiçbir Avrupa şehrinde görmediğim egzotik bir havası olduğunu fark ettim." (53)

Bir şehre hangi niyetle bakarsan o niyete uygun görüntüler bulursun. Bunları yazmak, yayınlamak da insanların tercih hakkıdır. İyisiyle, kötüsüyle görünen İstanbul elbette bunlardan da ibaret değildir.

Ne var ki, gayrimeşru yoldan zengin olanlar, bu kazandıklarını gayrimeşru mekanlarda tüketeceklerdir. O şablona İstanbul'u hapsetmek, bu şehri anlamamaktır. Dedik ya peşin hükümle gelince mantık böyle tersten çalışır. Yine de ben, "Türkiye okumamış gençleri, Kürt terörü ve çingeneleriyle Avrupa'nın içinde bir işçi sınıfı olarak kalmaya mahkum." diyen bu adamı suçlamıyorum. Sen, yıllardır devasa bir geçmişi reddeder, hatta ona küfredersen, ortada duran böyle bir tablo ile çıkarsın adamların karşısına!.. Bunun birinci sorumlusu geçmişine sırtını dönenlerdir. Değilse, ne İstanbul,

ne deTürk halkı böyle bir aşağılamayı hak etmiştir. Dün bu kıcı kırıkların efendisiydik. O efendiliği reddettiğimiz için böyle bir yorumla geçmişin intikamını almak istiyorlar. Bari bundan bizim aydınımız dersini alabilse!.

Şehirli olmak medeni olmaksa, şehrin hayat tarzını yansıtmayan bir yüzüyle tamamının fotoğrafını vermeyi Batılının bastırılmış husumet duygularının gereği olarak görüp savunmaya geçmek yerine, şapkamızı önümüze koyup düşünmemiz gerekir: Bu miras şehri, kendi o uhrevi havasından çıkarıp, ötekileştirerek bu hale nasıl sürükledik, bu çöküş fotoğrafını oluşturan bu malzemeyi nasıl oluşturduk ki bir adam çıkıp gelmiş, kültür başkenti olmadaki temsil hakkına böylesine utanmazca dil uzatıyor? Bunları araştırıp tartışmamız gerekir.

ŞEHİRLEŞMEYİ MEYHANEYLE ÖLÇENLER

Türkiye’de kalkınmanın lokomotifi şehirler vardır. Bu görev, Cumhuriyetin kuruluş yıllarında İstanbul’a verildi. Hakkıydı da bu şehrin. Osmanlı geleneğinden gelen bir imtiyazı vardı. Osmanlı Devleti, sanayileşmeyi ve kalkınmayı bu şehirle yürütmek istedi. Bugün 150. yılı kutlanan birçok kurum hep İstanbul’da kuruldu. İstanbul Üniversitesi’yle Osmanlı’nın ilk hamlesi başlatıldı. Tıp eğitimi, mühendislik eğitimi, hukuk eğitimi bu yolla yüksek seviyede burada hayata geçirildi. Zihniyet yenilenmesine de buradan başladı. Ne acıdır ki, yenilediği zihniyet, dış güçlerle, azınlıklarla işbirliği yaparak kendisini batırdı. Ermeni Militan’ın 2. Abdülhamit’e düzenlediği başarısız suikastçıya; *“Ey şahin avcı, attın ama vuramadın”*, diyen ermeni değil, kendisini Türk sanan bir şairdi.

Bugün İstanbul, kalkınmada, sanayide, ekonomide, ticaretle ve kültürde gerçek anlamıyla yine bir öncü şehirdir. Ancak, ülkenin bütün birikimlerini ve beklentilerini bir şehre yüklemenin doğuracağı sıkıntılar da bellidir. Bugün İstanbul, bunun bunalımını yaşamaktadır. Tabii, bu bunalım, doğal olarak tıkanmalara kapı aralayacak ve arkasından yeni arayışları getirecektir. Kocaeli ve Bursa’nın İstanbul sanayisinin mücavir alanına dönüşmesi bundandır. Anadolu şehirlerinde peş peşe diriltici hamlelerin ortaya çıkması da bundandır. Adana, Kayseri, Konya, Gaziantep, Kahramanmaraş Çorum, gibi illerimizde başlatılan sanayileşme, her geçen gün daha büyük mesafelerin kat edilmesine sebep olmaktadır. Buna diğer illerimizin de mutlaka katılacaklarına inanıyoruz. Tabii, bu durum, tekelleşme eğilimindeki bazı odakları rahatsız etmeye de başladı. Bu tedirginliğin en belirgin örneklerinden birisi, meseleyi sosyolojik açıdan ele alır gözükerek ideolojik ölçekler kullanan ekibin yaptığı *“Türkiye’de Farklı Olmak: Din ve Muhafazakarlık Ekseninde Ötekileştirilenler”* araştırma ve anketidir.

Öncelikle bu konuda çok önemli gördüğümüz bir hususa parmak basmak istiyoruz. Bu çalışmayı yabancı ülkelerin vakıfla-

rının desteklediği söylenmektedir. Hiçbir yabancı ülke, hele hele Türkiye'nin büyümesinden, yaşanan 2001 ve 2010 krizlerinde gelişme seyrinde gerileme göstermeden bu krizleri en az tahribatla atlatmasından memnuniyet duymayacaktır. Dolayısıyla da, üzerimizdeki her niyetin arkasında doğal olarak bir hesap bulunacaktır. Bu anketi yapanlar da bunun farkında olmayacak kadar idrak yoksunu değildir. Buna işaret ettikten sonra şunu söyleyebiliriz:

Bu anketi yaptıran insanların kendileri neye inanıyor olurlarsa olsunlar, ülkenin benimsediği ve ülke insanının öncelikleri arasında bulunan hayat tarzına müdahale hakları yoktur. Bunu yanlış yönlendirme gibi gayri ahlaki bir davranışı da benimseyemezler. Biz bu konuda kendilerini suçlamıyoruz, ancak yapılanların mahiyetini ortaya koyması bakımından, Selçuk Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Akif Çukurçayır'ın yazdıkları oldukça düşündürücüdür:

"Programdaki konuşmacılar ve özellikle 'akademisyen konuk' Konya'da "derinlemesine mülakat yöntemiyle" bir araştırma yaptığını (2008'in sonunda kamuoyuna duyurulan Türkiye'de Farklı Olmak: Din ve Muhafazakarlık Ekseninde Ötekileştirilenler adlı araştırma) ve Konya'da oldukça fazla mahalle baskısıyla karşılaştığını belirtiyor...

"Derinlemesine mülakat yöntemi", "azınlık durumunda olan ve çoğunluk içerisinde sıkıntı yaşayanların durumunu anlamak" için kullanılan bir yöntem olarak tanımlanıyor. Ancak, bu yöntemin hem bu araştırma özelinde hem de sosyolojik araştırmalarda bir yöntem olarak -Ali Bulaç'ın 9 Şubat 2009'da da aynı araştırmayı 'anlamaya' çalışan yazısında da belirttiği gibi bir "itiraf ettirme" yöntemi mi, yoksa bir "anlama ve tanıma" yolu mu olduğu çok tartışmalıdır. Hemen ve fazla uzatmadan belirtmek istiyorum ki, Prof. Binnaz Toprak'ın yaptığı bir "itiraf (itham olması gerekirmiş) ettirme çabası" olmuştur. Çünkü, konuşulan deneklerden üçü ve birlikte çalıştığım araştırma görevlisi meslektaşlarımdan öğrendiğim kadarıyla Prof. Toprak bazı konuları "itiraf ettirmek" için çok çaba harcamış. Özellikle bu çalışmanın bilimselliği konusunda derin kuşkular uyandıran bir yöntem izlenmiş. Çünkü, seçilen bayan arkadaşlara "iki gazeteci" ve çok sayıda fakülte yöneticisinin yanında çeşitli sorular yöneltilmiş. Bilimsel yöntem açısından sorunların ilki

burada ortaya çıkıyor: Gazeteci ve yönetici huzurunda hangi “denek” doğru ve içten cevaplar verebilir?

Soruların içeriğine gelince tam bir “itiraf ettirme” yöntemi uygulanmış. Çünkü, ilk soru “İçki içebileceğiniz mekânlar var mı?” Acaba, çağdaşlaşmanın tek ve en önemli göstergesi bayanların alkol kullanması mıdır ki, doğrudan böyle bir soru soruluyor? İkincisi de “Bayan olarak kendinizi Konya’da rahat hissediyor musunuz?” Arkadaşların hemen hepsi Konya’da “o tür” bir sorunla karşılaşmadıklarını ve “baskı” hissetmediklerini belirtince, Prof. Toprak “Yanılıyor olmayasınız. Ben baskı olduğunu biliyorum”, biçiminde ifadelerle “yönlendirme” ve “itiraf ettirme” söylemini kullanmış. Bu arkadaşlarla hala birlikte çalışıyorum ve konuyu tekrar konuştum ki, yanlış bir adım atmayayım.

Konya’nın çağdaşlaşmasını “alkol tüketilen mekânlar”la ölçmeye çalışanlara şunu rahatlıkla söyleyebilirim ki, birkaç tane “beş yıldızlı” ve çok sayıda diğer standartlarda mekân bulabilirsiniz. Ayrıca, Konya kendini size ispat etmek zorunda mı? Herkesi ve her yeri kendi değerleriyle kabul ediyorsunuz da, Konya’ya neden bu “çifte standardı” uyguluyorsunuz?

Konya’da “kılık kıyafeti” ve “alkol tüketimini” merak ettiğiniz kadar, Konya’nın yoksulluk, alt yapı, istihdam, eğitim v.s. gibi sorunlarını neden merak etmiyorsunuz? Kentlerin modernleşmesini ölçmek için neden başka ve gerçekten “bilimsel” parametreler kullanmıyorsunuz?

Ne Konya’yı, ne Kayseri’yi, ne Diyarbakır’ı, ne Erzurum’-u ne de İzmir’i ve başka kentleri belirli “şablonlara” mahkum ederek anlayabiliriz. Türkiye’de büyük bir değişim ve dönüşüm yaşanıyor. Olumlu yanlarının yanında büyük olumsuzlukları da beraberinde getiren bu dönüşümü anlamaya çalışalım.

Nedim Gürsel’e ne demeli? “Derin Anadolu” isimli kitabıyla ilgili Haber Türk’te yaptığı değerlendirmede o da Konya’da ve Kayseri’de ‘mahalle baskısı’ olduğunu söylüyor. ‘Tekil’ bazı örneklerden ve ‘rastlantılardan’ yola çıkarak nasıl genelleme yapılabilir ve nasıl bu kentler ‘mahkum’ edilebilir? “Efendim, Kayseri gelişmiş ama merkezde muhafazakarlık var. Efendim, falan yerdeki Bizans eserleri güzel de, efendim filan yerdeki Ermeni eserleri muhteşem de “fetihçi ve milliyetçi” söylemi sıkıntılı buldum. Anadolu’nun tarihi

Selçukluyla başlamadı ki..." gibi değerlendirmeler. Nedim Gürsel'in söyle- diklerinde doğrular ve yanlışlar iç içe. Bu söylemler, bir-iki yıl kadar önce "Anadolu İslâmiyet'i seçmekle geri kaldı, Hıristiyanlığı seçmeliydi" diyen rektörü hatırlatıyor.

Tüm bunlardan yola çıkarak şu sonuca varılabilir: Türkiye'de Hıristiyanlık, Yahudilik, Ermenilik, Bizans, Roma çok değerli ve "*sevimli*" kavramlar ve değer sistemleridirler... Ama, Selçuklu, Osmanlı, hatta Cumhuriyet'in '*Türk değerleri*' "*sevimsiz, geri, çağdışı ve itici*"dir Türkiye'nin geleneksel ve dinsel sembolleri sevimsiz ve "*rahatsız edici*", ancak bunların dışındakiler sevimli ve değerlidirler... Neden peki? Tüm bu farklı değerlere eşit statü tanınmaz mı? Özgürlük bütün mahalleler için istenemez mi?"(54)

Sayın Çukurçayır'ın sitemine eklenecek fazla bir şey yok, ama bu mesele, sitemle sınırlı kalacak kadar sıradan değerlendirmeye geçirilmez. Çağdaşlaşmanın sınırlarını alkole çizenler, hangi zihniyeti temsil ettiklerini çok net bir şekilde göstermektedirler. Anadolu insanı, kendisi için biçilen şahsiyet gömleğini alkole bulaştıracak kadar ilkelleşen zihniyete bugüne kadar prim vermedi, bundan sonra da vermeyecektir. Kalkınmanın çıtası refahtır ve gelir dağılımındaki dengelerdir. Anadolu sanayicisi ve iş adamı işte bu iki temel faktörü esas alarak hayata ve insana bakıyor. Ülkenin ufkunu da bununla belirlemeye çalışıyor. Anadolu şehirlerinin altyapısında bu kültürün de ve değerlerin harcı bulunmaktadır. Modernleşmek için şehirlerin her köşesine meyhane açma eğilimini savunanlar, kendi körkütük zihniyet bataklıklarına da halkımızı çekemezler. Çünkü böyle bir şeyi isterseniz ahlaki çöküşte gidersiniz. Açın şehir tarihlerini okuyun. Pompei'ye bakın, Sodom'a, Gomoro'ya bakın, hatta yakın zamana gelin Roma'ya bakın. Denenmiş demeyi bilim adamı tavsiye etmemelidir. Ediyorsa, onun bilimsel keyfiyetinde bir problem var demektir.

Sonuç itibarıyla şunu söylemek istiyoruz: Batılılaşmayı, kendi değerlerinden kopararak Batılıya benzemeye dönüştürenlerin güçleri yetmez ama, diyelim ki başardılar ve ülkeyi kendi kanalından çıkararak o kompartımana hapsedtiler. Trenin tekerleri altında ilk ezilecek olan onlardır. Batılı, kullandığı insanı tornis ol

kağıdı gibi kaldırır çöpe atar. Bunun böyle olmayacağına inananlar, açıp baksınlar Filozof Rıza Tevfik'in hatıralarına: O da, İngilizler hesabına 31 Mart Vakası'nı organize etmişti, ama elçi, "Sen Padişah'ı hal ettin, hilafet hala duruyor. Bizim esas hedefimiz ise padişah değil Hilafetti", diyerek onu kapı dışarı etmiş, o da "*Abdülhamit'in Ruhaniyetinden İstimdat*" adıyla uzun bir özür şiiri yazıp günahını affettirmeye çalışmıştır.

Tesellimiz ve bir anlamda da teminatımız, bu ülkenin insanın yıllardır farklı etnik realitesini koruyarak ama birbiriyle kucaklaşarak yaşamasıdır. İnanç ayrılığı da olsa, insanlar birbirine düşman olmadı: Alevi-Sünni, Türk-Kürt evliliklerinin olması, bu evliliklerin çoğunlukla mutlu yuvalara dönüşmesi başka neyle izah edilebilir? İzmir gibi bir şehirde ileri uçta sosyal demokrat bir milletvekilinin kızı, ileri uçta kabul edilen Ülkücü bir gençle evlenebiliyorsa, sizin "*ötekileştirme*" senaryonuzun makyajı çok çabuk dökülecek demektir.

Refah bir merkezde toplanmayacak ve onun kaymağını sadece bir seçkinler zümresi yemeyecektir artık. O paydan herkes gücü ve kapasitesi ölçüsünde faydalanacaktır. Anadolu'daki şehirleşmenin sıçrama yapmasının altında bir realite vardır. Kendinize göre bir şehir ve insan tipi oluşturma gayreti, aslında bize ait düşünce olsaydı, sanırım bunlar söylenmez ve böyle bir tablo oluşturulmazdı. İçerisinden çıktığınız toplumun değerleri sokaktaki bilyeler değildir ki, istediğiniz gibi oynayasınız. Bunları kavramadan yapılacak çalışmalar, bunları kavramadan görüp gezdiğinizize getireceğiniz yorum sizi mahcup eder.

Aydın kendi inandıklarını savunurken, ülkenin temel dinamiklerine saygı duymak ve bunun toplumun genel hafızasında gördüğü kabul ölçülerine göre hareket etmek durumundadır. Alkol tüketimi ile çağdaşlığa gelişme grafiği çizmek isteyenlerin dikkate alamadıkları nemli bir husus, bu toplumun onlara bekledikleri itibarı göstermeyeceği üstelik bir safra gibi kendi dışına atacağı gerçeğidir. Bir milletin tarihini ve o tarih içerisinde kendisini ayakta tutan, ileri taşıyan ve gerçek kimliğini veren yaşama üslubunu dikkate alamayan bir aydın bu topluma ne verebilir? Bugün Türk aydınının en büyük sıkıntısı bu güven bunalımını aşamamış olmasında gizlidir. Ürkütücü tercihlerle yol haritası çizenler o haritanın kıvrımları

arasında kendi güvenilirliklerini kaybetmenin acısını mutlaka yaşayacaklardır. Şehirlerin ve şehirlilerin itibarıyla oynamayı bırakın artık. Onların itibarına bir şey olmaz, ama siz itibarınızdan çok şeyler kaybedersiniz.

SUKÎ SULTANÎ'LERDEN AVM'LERE

Yaşadığım şehirde kapalı çarşının hemen her hafta sonu ziyaretçisi olmaya özen gösteririm. Vaktim olmaz da bir hafta atlarsam, hafta içinde denk gelirse adeta o eksikliğimi telafi etmek için hiç olmazsa bir çarşının içinden geçerim. Bu çarşılardan hiçbir şey almasam da, gider, gezer ve geçmiş kültürün o büyülü dünyasını tahayyül ederim:

Bakarsınız bir gün bana, Bir sarıklı yaşla amca bana baharat çeşitlerini anlatır, bir palabıyıklı genç bıçaklarını satmaya çalışır, bir orta yaşlı Hint'ten, Çin'den getirttiği ipekli kumaşları döker önüme, renklerin cümbüşüyle ruhumu yıkar. Bir başka gün, bakır eşya imal edenlerin arasında bir abdest ibriği ararım. Demircilere gider dövme kapı tokmaklarına bakarım. Bezircilerde yağın çıkarılışını seyrederim. Bir daha sonra ki gün, aktarlarda tabiat eczanesinin o sihirli ilaçlarından ihtiyacım olanları paket yaptırırım. Kumaşçılar, kar gibi beyaz ve berrak bezlerini sererler önüme. Bir tatil günü yanıma bir arkadaşımı alarak antikacılar da kristalin, tuncun, taşın ruhumu ısıtan süslenmiş, bezenmiş halleriyle bir eski zaman tablosunu seyrederim. Beni en çok çeken, karşılarında dakikalarca utangaç bir edayla durmama sebep olanlar ise ince telekten yapılmış divitiyle okkasına batırıp sülüsten Mushaf-ı Şerifi istinsah eden ya da kûfi'den bir naat nakşeden müstensihlerdir. Nakkaşların tabloları da aynı heyecanla yıkar duygularımı. Baktığım her tabloyu gönül duvarımın bir tarafına asarım... Bazen bir hasır iskemleye oturur enfiye çekerim, bazen bir tahta sandalyeye oturarak bir köşede nargile fokurdattırım. Önümden geçen feraceli hanımlar, omuzlarından topuklarına kadar süzülen ipek çarşaflar içerisinde genç kızlarda benim gibi biraz ürkek, biraz utangaç bir şekilde göz uçlarıyla bakarlar benim seyrettiklerime. Benim imtiyazım bunları durarak, hatta oturarak seyretme hakkımın olmasıdır. Onlar, hareket halinde ancak göz atarlar bunlara. Durmaya, oturmaya, konuşmaya edep-leri elvermez. Buna rağmen, onların ceylan gibi seken hareketleri

olmasa bu çarşıların herhalde rengi bir sonbahar yaprağının hüznüne dönüp bugünkü haline taşınırdı...

Bu çarşılarla mazimin bu ihtişamlı renkliliğiyle bugün bakmak belki mümkün değil. Ancak unutmayalım ki, bizde ilk şehirler bu çarşılarla hayat bulmuş, asırlarca da bu çarşılarla kimliğini ifadeye çalışmış. Burada 800 dükkanı aşan bu çarşının yıkık halinden onarım sonrasındaki durumuna kadar son elli yıllık macerasına şahidim. Cumhuriyetin yoz zihniyetli bir kısım yöneticileri tarihe düşmanlığını burada da göstermiş ve Kayseri'deki bu muhteşem kapalı çarşının üzeri o basiretsiz kırılmalı eller tarafından yıktırılarak burası adeta harabeye döndürülmüştü. Yıkık halinde iken çarşıda gezmeniz mümkün değildi. Yağmur ve kar baskısı, bunların oluşturduğu su ve bu suyun kirlettiği dar sokakları birer lanetli labirentler gibiydi. Şükür tamir edildi ve bu müstesna eser kurtarıldı.

İtiraf edeyim, böyle bir tahribatın ürküttüğü duygularımı İstanbul ve Bursa'daki çarşılar yenilediler. Oralarda kapalı çarşı kültürünün Osmanlı medeniyetinin şehirleşme olgusuna kazandırdığı dinamizmi ifade ediyordu. Bu çarşılar birbiriyle bütünlük içerisinde önce bir güvenlik adası halinde düşünülmüş: Buralarda hırsızlık, gasp, soygun gibi hadiselerin gerçekleşmesi oldukça zordur. Çünkü biri diğerine neredeyse koruma duvarı görevi görüyor. Çarşılar birer açık vitrin gibidir. Çarşıya girdiğiniz zaman her şey gözünüzün önünde oluyor. Sorarak aramaya gerek yok. Rekabet unsuru buralarda neredeyse yok denecek durumdadır. Çünkü bir maldan sıralanmış dükkanların çoğunda bulmanız mümkün, bunun için de aynı malı bir diğerinin farklı satması mümkün değildir. Birkaç defa Bursa'ya gittim, hep bu çarşıları gezdim. Sıkça İstanbul'a gittim alış-veriş mekanı olarak kapalı çarşıyı tercih ettim. Hacca gittiğimde Mekke ve Medine'de de aynı şekilde kapalı çarşıların huzur dolu ortamında rahat bir nefes alabildim. Sanki İstanbul'un Mısır Çarşısı buraya taşınmıştı. Sanki Bursa'nın kapalı çarşısı bir el tarafından alınıp buraya getirilmişti. Aynı renkler, aynı kokular, aynı huzur, aynı tevazu...

Osmanlı'nın "*Suk-i Sultanî*" dediği bu çarşılar her şehirde, o şehrin yaslandığı tarihinin dilidir. Osmanlı ilk modelini Bursa'da oluşturmuş, devamını ve devamlılığını da bütün coğrafyasına

yaymıştır. Çarşı kültürünün esasını ortaya koyan Padişah fermanlarından öğreniyoruz ki, bu çarşılarda, loncalar, lonca içi ve loncalar arası ilişkiler, yiğitbaşı, kethüda ve şeyhler bu çarşıların dirlik ve düzenini temin ediyorlardı. Ahi geleneğinin sistemleştirdiği bu uygulamalarda, çarşı esnafının kendi arasındaki teşkilatlanması, bugünün yağmacı zihniyetini temsil eden reklam dürtüsüne dayanmıyor, koruma anlayışından besleniyordu. Sabahleyin gelen ikinci müşterisine; “Bu sabah ben siftahımı yaptım, sen alışverişini yanımdaki komşudan yap”, diyen deruni anlayış ve cömertlik bu kültürün mahiyetini çok iyi ifade eder.

Sanırsanız bu mirasın farkına varan iş adamları modern ticaret anlayışındaki arayışlarında AVM dediğimiz “Alış-Veriş Merkezleri” uygulamasına geçtiler. Bu, bizim ticari hayatta, çağdaş şehir kültürüne kazandırdığımız çok önemli bir projedir. Adeta tarihî kapalı çarşılarımız ihya edilerek geleneğin nefesi modern çarşılarla taşınmaktadır. Şimdi büyük şehirlerin hemen hepsinde, Osmanlı çarşıları gibi yatay değil, dikey olarak AVM’ler yükselmektedir. Gezdiğim bu yeni modellerde de kethüda yerine “idare müdürü”, yiğitbaşı yerine “koruma görevlisi” lonca yerine “meslek grupları” iç düzenlemeyi sağlamaktadır. Bunlarda tarihin kokusunu ve rengini belki bulamazsınız, ama tarihin gölgesini görmeniz mümkündür. Bizim Ahi geleneğimizin çağdaşlaşmış şekli olan bu alış-veriş merkezlerini bize göre hale getirmenin yolu yok mudur? Vardır elbette, yeni ticari sistemin en büyük açmazı, geçmişini bilmemesidir, geçmiş ticaret kültürünü bilmemesidir. Türkiye İpek yolunun üzerinde olmasına, dünya ticaretinin ana arterlerine sahip bulunmasına rağmen, bu zenginliğin farkında olmadı, olamadı. Meslek kuruluşlarımızın bu yönde ciddi bir çabasını göremedik. Hadi geçmişi diriltmesinler, ama geçmişin günümüze taşınacak tecrübesinden, birikiminden faydalansınlar... Hır yıl sembolik olarak Ahi geleneğini yaşatma törenleri düzenlemekle ticaretin ferdî ve sosyal boyutunu kavramamıza tarihten malzeme taşıyamayız.

Selçuklu’da ve Osmanlı’da iki temel düzenlemeden oluşan şehirlerde, ilkinin halkın yerleşim alanları, ikincisini çarşıları oluştururdu. İşte bu çarşıları, atalarımız hem halkı, hem de esnafı korumak için bir arada düşünmüş ve bir ortak şuur etrafında birleştirmiştir. Kanaati besleyen de buydu, bereketi besleyen de.

Kazancı helal hale getiren de buydu, alışverişte aldatma tehlikesini ortadan kaldıran da. Bugünün çok katlı, oldukça lüks ve maalesef yabancı ülkelerin mallarıyla işgale uğramış Alış-Veriş Merkezleri bu geleneğe talip olacaklar mıdır? Sanırsız hayır! Çünkü, bu çarşıların üzerinde geçmişin gölgesi olsa da ruhu yoktur...

KAYBEDİLEN SOKAKLARIN DİLİ

Cağaloğlu, İstanbul adı geçince hatırladığım ilk semtin adıdır. Burası, basın hayatının harmanlandığı, o endüstriyi şekillendiren ve hayatımıza yön veren insanların ayak izlerinin bir hükümrancılık mührü gibi sokaklarında bulunduğu bir semttir. Osmanlı İmparatorluğunu yıkıma götüren İttihat ve Terakki'sinden Jön Türk'üne kadar hemen bütün ihtilalci unsurların, cumhuriyeti şekillendirmeye kalkan Batıcı kesimin de havasını bu semtin mücavir alanlarında koklayabilirsiniz. Sultanahmet Meydanı, bütünüyle Türk tarihinin dilimlerini her taşına sindirmiş bir geniş alandır. Oradaki taş kaldırımların dili olsa da, yaşadığı dramları anlatabilse bizlere. Bizans İmparator'u Aleksiyo's'un ateşe attığı Bogomil rahibinin yanan vücudunun kokusu, Hristiyan kesimin kendi içindeki kanlı boğuşmanın bir uzantısı olarak burnunuzu sızlatır. Haçlı işgal ordularının, Ayasofya'nın vaaz kürsülerinde kafa çekip eyvanlarında fahişe oynattıklarını o kapıya giden sokaklar bir utanç ve ıstırap hikayesi olarak neredeyse fısıldtar bizlere. Şehrin Türklerin eline geçtiği günlerde Ayasofya'dan yükselen dualar, meleklerin kılıçlarıyla beklediği anları yaşarsınız her adım attığınızda. Osmanlı Devletinin cülus merasimlerinin mehterden taşan coşkularını da burada duyabilirsiniz. Buraya bağlanan bütün sokaklarda 8 bin yıllık bütün oluşumların ayak izleri tarihin labirentlerinden sıyrılarak gelir gözlerinizin önüne. Nal sesiyle çarık hışırtısı, kös sesiyle kılıç şakırtısı bu sokakların anlık süsleriydi... Bu sokakların taşları insanoğlunun kaderini ilmek ilmek dokuyup geleceğe bırakan bir halı deseni gibidir...Bundan yaklaşık 140 yıl önce İstanbul'a gelen Edmondo De Amicis, İstanbul sokaklarındaki huzurdan söz ederken; "İçine düşülen şaşkınlıktan kurtulabilmek için İstanbul tepelerinin yamaçlarında kıvrıla kıvrıla giden binlerce küçük sokaktan birine girmelidir. Bu sokaklar huzurludur. Buralarda Altınboynuz'(Haliç)un öteki sahilinde Avrupalı hayatın gürültülü kargaşalığı içinde pek görülemeyen esrarlı ve gizli bir Şark

(doğu) bütün cepheleriyle sakın sakın seyredilebilir. Her şey tam manasıyla Şarklıdır.” (55)

Bu Şarklılık, Türk ailesinin iffet emanetini taşıyan sokaklarıyla Batılıya anlatmış oluyor. Bunun içindir ki, geçmişten günümüze, bütün şehirlerin dokusunu bize bir geçmiş zaman emaneti olarak getiren sokaklarıdır. Batı’ya gidin Viyana’sından Roma’sına, Venedik’inden Paris’ine, Madrid’inden Londra’sına kadar hemen hepsinde eski sokaklar tarihin emaneti kutsal olarak algılanıp korunmaktadırlar. Aynı şeyi Doğu’da da görmek mümkündür: Kahire’nin Bağdat’tan, Şam’ın Kahire’den farklı yanları yoktur. Oralarda da eski sokaklar, kendi kültürlerinin gönüllere yol veren bir canlı hatırası olarak görülür.

Bu şehirlerde modern yapılar yok mu? Var elbette! Ama adamlar, mirasla yeniliğin önemini kavrayarak hayata bakmışlar. Yeni şehirleri eskiyi bir düşman saldırısından korunacak surlar gibi eski şehirlerin etrafına inşa etmişler. Böylece geçmişle geleceğin havasını birlikte teneffüs imkânınız var. Peki, bu bizde niye böyle değil?

Aslında bu soruya verilecek cevapta aklın kabulleneceği makul gerekçeler de var, yıkılan evlerin enkazının başımıza dökülesi vebali tarafı da:

İşin makul gerekçelerine bakarsak, Anadolu şehirlerinde, Osmanlı’nın temel kusurlarından birisi halkı fakir bırakmasıdır. Bu yüzden bizim insanımız basit yapı tarzını kullanmıştır. Bu evlerin geleceğe taşınması fizikî yapıları bakımından oldukça zordur. Duvarları taş ya da kerpiç, tavanları tahta ve üzeri toprakla kaplı. Bu tür evleri korumak her yıl o evleri yeniden inşa etmek gibi bir maliyet getirecektir. Gördük, halk beton evlere kurtuluş simidi gibi sarılınca, sahiplerinin gönüllü olarak yıkıma terk ettiği bu eski evler çingenelerin, sabıkalıların, kaçkınların barınağına dönüştü. Kırılan camına naylon çektiler, kırılan kapısına teneke yamadılar, dökülen sıvasına aldırış etmediler. Bu evler ve onları birer kan damarı gibi besleyen sokakları böylece metruk hale geldi ve sosyal problemlerin bataklığına dönüştü. Şehri yönetenler, böyle bir manzara karşısında

ne yapabilirdi? Çaresizce, bu evleri tasfiye yoluna gittiler...

Bu tasfiye de sadece böyle bir zorunluluk besleyici unsur değildir. Bakın Mesela Dünya taşınmaz Varlıklar listesinde çok önemli yeri olan “Döner Kümbet” yakın zamana kadar, eski mahallelerin kuşatması altındaydı ve bu kümbet’e ulaşmanız neredeyse imkânsız gibiydi. Boynu bükük bir Selçuklu çocuğu gibi işgal altındaydı. Bu, elmasını suya düşüren insanın onu suyun dibinde gördüğü halde yüzmeyi bilmediği için girip alamamasına benzeyen bir görüntü veriyordu.. Onu kurtarmak için çevresini temizlemek gerekiyordu. Bu yapıldı, iyi de edildi, bu vesileyle Ahi Evran zaviyesi de ortaya çıktı. Değilse, bu işgal öylesine hoyratça yapılmıştı ki, ondan kimsenin haberi bile yoktu. Keza, Gevher Nesibe, Şifaiye Giyasiye Medresesi: Çok iyi hatırlanır, Çandır’ın ortasında yer alan bu devasa yapı, denize düşmüş bir güzelin el uzatıp çırpınarak kurtuluşunu bekleyen hali gibi iç sızı verir durumdaydı. İnsanlar odalarını hayvan barınağına dönüştürecek kadar duyarsızdı. O eseri ortaya çıkarabilmek için sanırım 6 mahalle süpürülüp atıldı. Bu, bizde şehirleşme mantığının ne kadar ilkel anlayışa dayandırıldığını göstermesi bakımından bir ibretli tablodur. Veballi tarafı nedir bunun? Geçmişte şehirlerde yerleşime izin verenler, kültürel değerleri, etnografik hazineleri, tarihi yapıları şehrin kalıcı, kimliğini belirleyici ana unsur olarak görmemişler, işi halkın cehaletine havale etmişlerdir. Çok değil, elli yıl önce,(1944’de) bir belediye başkanının şehrin içinde değil, dışında bir yolu genişletme projesine, üstelik Avukat olan tek parti döneminin meclis üyesi; “Caddelerin genişliği 10 metre olarak iyi, oradan geçenlerin boynuzu mu takılacak, ne lüzum var 15 metreye?” (56) deme hama-katını gösterip karşı çıkmıştır. Bu tür zihniyetle şehirler şekillen-dirilmiştir. Bu ilkel tavır geçmişten geleceğe neyi emanet edecektir? Ha, böyle bir zorluğa rağmen, çare yok muydu? Vardı elbette, bu mahallelerden hiç olmazsa bir ya da ikisi bir ata yadigarı olarak korumaya alınabilirdi. Belediyeler bunu yapmalıydılar. Maalesef bunlar olmadı. Bunlar bütün Anadolu şehirlerinde bu kader çizgisi üzerinde sonuçlandırıldı. Yakın zamanda Sivas’a gittim, aynı harabeleri orada gördüm, Bursa’ya gittim, orada gördüm. Hatay’a

gittim orada gördüm. Erzurum'a gittim orada gördüm. Adana'da, Mersin'de, Isparta'da, Elazığ'da, Kars'ta İzmir'de, Eskişehir'de, Çorum'da, Çankırı'da, Ankara'da gördüm.

Demek ki, aynı mantık, aynı yaşama biçimi, aynı duyarsızlık bir tarihi yıkım olarak ortak dili kullanmış. Türk aydınının neme-lazımcılığı, bürokrasinin cehaletiyle birleşince iş bu şekle gelmiş. Belediyelerde seçilen Başkanların anlayış ve dikkatlerine bağlı olarak şehirler bunu şansa ya da talihsizliğe götürmemeliydi. Bu işler için bir devlet politikası gerekmektedir. Sormak gerekmez mi? Bugün Kültür Bakanlığının, Anıtlar Yüksek Kurulu'nun ya da Tabiat Varlıklarını Koruma Kurullarının görevi nedir?

Yaşayan insan ihtiyacının karşılanmasını isteyecektir, ya da kendi evini elbette günün şartlarına göre inşa edecektir. Şehirler böylece gelişir ve dolayısıyla zenginleşir. Buna karşı durmak aklın gereklerine karşı durmaktır. Ancak, akıllı yönetici eski evleri yıkarak arsa üreten değil, mücavir alanlarda yeni yerleşim yerlerini çağın yaşama tarzına göre açan yöneticidir. Şehirler, bu anlayışla ele alınarak yenilenirse çağdaşlaşırız. Bizde modernlikle çağdaşlığı birbirine karıştıranlar, hep başkalarına benzemeyi bir sabırsız özentisi gibi seçip teslim olmuşlardır. Bugün o kaybedilen uhreviyetini aradığımız sokakları büyük caddelere dönüştürdük. Bunları da araba işgallerinin altında kaybetmeye başladık. Bunun tabii sonucu olarak da eski sokakları kendi iç dokularıyla, bugüne kadar taşıdıkları insanların heyecanlarından üzerlerine dökülen binbir hatıralarıyla iş makinelerinin gücüne bırakanlar, çöpü değil, bu milletin geçmişini, tarihini ve mirasını süpürüp attılar.

ŞEHRİN HAFIZASI ARŞİVLERİDİR

Şehirlerin geçmişle bağını geleceğe taşımak istiyorsak, çok sağlıklı bir şehir arşivciliği politikasının izlenmesi gerektiğini düşünüyorum.

Bugün Osmanlı Şeriiye Sicilleri, müfredat defterli, tapu kayıt defterleri, Mühimmat defterleri fermanlar, beratlar vb. malzeme o dönemin elimizdeki tek güvenli belgeleridir. Bugün şehircilik üzerine çalışan insanların en büyük sıkıntısını çektikleri konu buradadır. Yaşadığınız şehrin geçmişine doğru bir yolculuk yapmak isterseniz, 10 yıl öncesini, 50 yıl öncesini, 100 yıl öncesi, 200 yıl öncesini size anlatacak ne kadar belgeye ve bilgiye sahipsiniz? Bu soruya verilecek olumlu cevap o şehrin hafızasının sağlıklı olduğunu gösterir.

Bugün maalesef bu konuda çok ciddi sıkıntılar yaşanmaktadır. Başkaları için, başka şehirler için doğrudan hüküm verme hakkımızın olmadığını düşünsem bile, inanıyorum ki, bürokrasinin mantığı her yerde aynı kalıplar içerisine hapsedildiği ve meselelere sadece günü kurtarmak açısından bakıldığı için farklı sonuçlar olmayacaktır.

Bir dostum, bir Batı şehrinde kütüphanede gördüklerini anlattı. Ders alamadığımız için utanmamak mümkün değil:

“Türkiye’yle ilgili bir konuda benden yardım istediler. Kabul ettim, bana ülke şehirlerinin arşivini tuttukları bölüme götürdüler. İçeriye girince şaşkına döndüm. Kendi yaşadığım şehirle ilgili görmediğim hatta varlığından bile haberdar olmadığım yığınla kitap, dergi, broşürleri orada gördüm. Türkiye’nin her şehri için özel bir bölüm yapmışlar ve orada bunları muhafaza ediyorlar.”

Şimdi buradan, buradaki pencereden Osmanlı Arşivini Bulgaristan’a kağıt olarak satan yoz zihniyetin kahreden acımasızlığına bakabilirsiniz. Halbuki o belgeler içerisinde kimbilir geçmişimizin ne hazineleri vardı. Gerektiğinde, bir resmi yazışma, bir rapor, bir karar, bir ferman ve hatta bir şiir, bir mektup, bir ağıt,

bir türkü, bir şehrin kaderindeki kalın çizgileri belirleyen yönlendirici belge olup çıkıyor. Ne var ki, bugün bunlara sahip değilsiniz. Geçmişten gelen hatıra defterleri yok, günlük notları yok, yazışma kayıtları yok. Sonra kalkıp şehri anlatacaksınız. Neyle anlatacaksınız? Bunun çaresizliğini yaşamış birisi olarak söylüyorum bunları. Şehirlerin tanınması, toplumun sosyalleşme alanında atacağı sağlıklı adımlara bağlıdır. Biz bugün nasıl geçmişten bize intikal eden ciddi malzemelerin olmamasından yakınıyorsak, yarının nesli de belki bugün bırakılacakların iyi korunmamasından dolayı kendilerine ulaşmaması halinde bundan şikayetçi olacaktır.

Şehri yönetenlerin, bunlar devlet temsilcisi ya da mahalli yöneticiler olsun fark etmez, hizmet verdikleri şehrin geleceğini düşünüyorlarsa, yarınını iyi korumalıdırlar. Eski mahalleleri sit alanı ilan ettikten sonra kendi haline bırakarak bu koruma sağla- namaz. Vatandaşa duyarlılık yoksa, bu alanlar bir şekilde yok edilerek şehrin kolu kanadı bir tarafıyla kırılmış oluyor. Bilgi ve belge derlemesi yapılmamışsa, olanlar da korunmaya alınamıyorsa, siz geçmişli olmayan köksüz bir toplum halinde kalırsınız. Bu meselede bize çok ciddi uyarılar yapacak olan bir uygulama var: Eski çağların kalıntılarını iğneyle kuyu kazar gibi deşip eleyerek malzeme toplayan arkeologların çalışmaları. Bu insanlar, enerjilerini ve devletlerin ve devletimizin servetlerini buralara niye gömüyorlar? Çatahöyük'te, Hattuşaş'ta, Kaniş-Karum'da, Zaugga'da, zamanın, emeğin ve paranın fedakarlığı bizden olmayan bir neslin tarihini keşfedebilmek için değil mi? Bu, in sanlığın ortak ideali olarak bizlere bir sorumluluk olarak yüklenirken, bunu hoş görüyoruz da, kendimize ait olanların peşine niye düşemiyoruz? Selçukluların, beylik dönemlerinin, erken Osmanlı asırlarının harabeleri, ya da toprağın altına bırakılmış eserlerini gelip başkaları mı kurtaracak?

Ferdî başarılarımızı ortak başarıya dönüştürebilmek için, bu ülkenin kaynaklarının çok iyi kullanılması gerekir. Her şehrin envanterinin çıkarılması belki bir merhaledir, ancak bunları yeterli görmek mümkün değildir. Nihayet bu envantere alınanlar taşınmaz varlıklardır. Zaten onlar asırlardır vardı, belki yine de şehirleşmenin acımasız hışmına uğramazsa var olmaya devam edeceklerdir..

Son dönemlerde hemen bütün şehirlerde “Şehir Hafıza Merkezleri” kuruluyor. Böyle bir niyet ve gayret umut vericidir.

Geçmişteki zaaflarımızın kefareti de ödeyecek çok olumlu çıkışlardır. Ancak, tehlikesini de beraberinde getirmemelidir. Arşiv bir ucundan etnografik malzemeye dayanırsa, çoğunluğuyla yazılı belgeleri işaret eder. Ancak bir planlama, bir dikkat ve fedakarlıkla yapılması gereken şeylerdir bunlar. Bu işi yapan insanların, bu işte öncü olup, yükünü sırtlamak, başkalarını da bu yüke ortak edip, hizmetin onurunu başkalarıyla paylaşmak varken, bunları sahiplenmeye kalkması, tekellerine alma ihtirasına düşmeleri, bu işin uzmanı olarak kendilerinin gösterilmesinde ısrar etmeleri, enaniyetimizi tatmin için tarihin feda edilmesi olamaz mı? Böyle bir şey bu alanda çok önemli bir tuzaktır. Arşive hatır gönül giremez. Arşiv kendisinin varlığıyla hatır gönül kazanmayı isteyenleri reddeder. Arşiv kişisel mal değildir, müsterek kabullerimizin ortak malzemesidir.

Peki, bütün bu dikkat noktalarına fedakarlığı kendinde yaparak girecek insanlar neler yapabilirler?

Bizce bu işi her şeyden evvel bir amatörün heyecanıyla profesyonel çaba isteyecektir. Her şehirde mutlak surette devlet destekli ve sadece o yörenin bulgularına dayanan birer şehir müzeleri kurulmalıdır. Kültür Bakanlığının en önemli işi bu yönde organizasyon ve destek olmalıdır. Bu işler için müstakil binalar ve araştırma birimleri oluşturulmalıdır. Gidilebildiği kadarıyla şehirlerin geçmişine doğru ciddi araştırmalar yapılmalı, bulunan belgeler tasnif edilerek değerlendirilmelidir. Üniversitelerimiz öncelikle bu alanda uzmanlaşmış elemanlar yetiştirmeye özen göstermelidir. Böyle yerlerde görev alacak insanların öncelikle Osmanlıca'yı, Arapça'yı, Farsça'yı, İngilizce, Fransızca ve Rusça'yı, hatta Çince'yi öğrenmeleri gerekir.

Bu topraklardan yağmalanmış binlerce eserler bugün yabancı müzelerde sergilenmektedir. Bunların getirilmesi bulunduğu bölgenin şehrinde yansıtılması sağlanmalıdır. Depolara kaldırılan milyonlarca malzeme var. Bunlar gün yüzüne çıkarılmalı ve teşhir edilmelidir.

Bazı kimselerin ellerinde ailesinden intikal eden önemli belgeler ve bulgular vardır, "Devlet elimden alır", korkusuyla saklayıp mirasyedilerin elinde zayi edilmektedir. Bunların uygun şartlarda satın alınarak değerlendirilmesi gerekir. Halkın gözünde bu konuda devlet gasp eden olarak algılanmamalıdır.

Bütün bunlardan daha önemlisi halkta yaşadığı şehrin sahibi ve koruyucu olduğu, bunun kendisine bir sorumluluk yüklediği bilinci uyandırılmalıdır. Arşiv tek başına bir şey ifade etmez. Onu anlayan olmadığı sürece, onu kabullenip ve geçmiş zaman mirası olarak geleceğe taşıma emaneti olarak görmediği ve öneminin idrakine ulaşmadığı sürece çok iyi arşiv de yapılsa muhatabı olmazsa neye yarar? Bu öncelikle toplumun bilinçlendirilmesi, sonra topluma takdimi işidir. Bir ucuyla derleyip toparlamak, tasnif edip teşhir etmek, öbür ucuyla onu anlayacak bir kitle oluşturmak gerekmektedir. Biz, sanırım bugüne kadar bu iki ucu dengeli bir şekilde düşünemediğimiz için mesafe alamadık. Bunun farkına varırsak bazı şeyleri daha kolay çözeceğimize inanıyorum. Şehrin hafızasından önce kendi hafızamıza bunları yerleştirmemiz gerekir!..

KÜTÜPHANELER ŞEHRİN BEYNİDİR

Şehirler hafızalarını neyle oluştururlar? Tarihe bakıyoruz, kitaba kütüphaneye önem veren milletler kalkınmada daha sağlıklı bir yol izlemişlerdir. Çünkü kitaplar ortak değerlerin harmanlandığı tek alanlardır.

Siz kitabı yazarsınız, kitabı yazıp bastırmasıya kadar o bilgilerin tamamı hususiliğini korur, size aittir, sizin tasarrufunuzdadır. Yayınladığınız zaman o artık okuyucunuzla paylaş- tığınız bir ortak değere dönüşür.

Hiç unutmam, bundan elli yıl kadar önce bir akrabam aradığı kitabı alabilmek için at arabasıyla tam kırk km. ötedeki bir köye gitmiş, kitabı bulunca da sevincinden neredeyse uçacak hale gelmişti. Kitabın parasının onun için hiçbir önemi yoktu. Önemli olan o kitabı elde edebilmektir. Benim çocuksu dünyamda bu davranışın çok büyük bir etkisi olmuştur. Ders kitaplarının dışında kitapların varlığını öylece tanımış ve önemini kavramıştım. Onun için de şehre okumaya gelince her hafta düzenli kitaplar satın almaya başladım. Bu alışkanlığım bir sigara tiryakiliği gibi bir şey oldu. Halen her çarşıya çıkışımda eve yiyecek bir şey almayabilirim ama mutlaka bir kitap poşetiyle dönerim.

Bugün bu ülkede kitap insanların öncelikli tercihlerinin sıralamasında 180. sıraya kadar düşmüşse işin vahametinin boyutları çok iyi anlaşılacaktır herhalde. Bunda devletin kitap ve kütüphane politikasının da affedilmeyecek yanlış politikalarının olmasının payı büyüktür.

Bakınız şehirlerin kimliğinin iyi anlaşılması bakımından kitabı belirleyici faktör olarak görenler tarihin o kilitlenen raflarından bizlere neleri naklediyorlar:

“Bağdat’ta ilk kâğıt fabrikası 800 yılında kuruldu. Batı, kâğıdı Müslümanlardan dört yüzyıl sonra öğrenecekti. O sırada kütüphaneler bütün İslâm dünyasına yayılmış bulunuyordu. Halife el Me’mun’un 815’te Bağdat’ta ‘*Dârü’l-Hikme*’ adıyla kurduğu kültür

yuvasının kütüphanesinde bir milyon kitap vardı. 10. yüzyılda Necef gibi küçük bir şehir, 40 bin kitaba sahipti. Meraga Observatuarı'nın direktörü Nasreddin Tusî', 400 bin ciltlik bir kütüphaneyi meydana getirmişti. Hâlbuki aynı tarihten 400 yıl sonra Fransa Kralı Charles le Sage yani 'Bilgili Şarî' sadece 900 kitap toplayabilmişti. Ancak tarihte hiç kimse bu konuda Kahire Halifesi El Aziz'le boy ölçüşemeyecektir. Zira bu insan, 6 bini matematik ve 18 bini felsefe kitabı olmak üzere 1 milyon 600 bin ciltlik bir kütüphane kurmuştu. Müslümanlar evrensel kültüre en zengin malzemeyi kendi imanlarıyla getirdiler. Avrupa'da bilimsel duraklamanın başlıca sebebi, tabiatı Tanrı'dan ayrı düşünmek ve O'na sırt çevirmektir. Hristiyan'lığın bu katı görüşleri her türlü araştırma ve incelemeyi reddeder ve hatta kilisenin iktidar sahibi olduğu günlerde her şeyi yakıp yıkarken Hristiyan din adamları bilim adına en ufak bir kıpırdanışı dahi 'putperestlik' ve 'kâfirlik'le suçluyorlardı. 391'de Patrik Theophile, İmparator Theodos'tan en son büyük akademi olan Serapeion'u kapatmasını ve muazzam kütüphanesini yakmasını istemişti. 600'de Roma'da Auguste tarafından kurulmuş olan saray kütüphanesi yakıldı. Klasiklerin okunması ve matematik ilminin incelenmesi yasaklandı. Büyük İskenderiye Kütüphanesine gelince, Arap fetihlerinden beş asır sonra Haçlıların yobazlığını beslemek amacıyla, bu kütüphanenin vaktiyle Ömer tarafından yakılmış olduğunu Hristiyanlar ortalığa yaymışlardı. Hâlbuki Araplar 640'ta şehre girdiklerinde İskenderiye Umumi Kütüphanesi çoktan dağılmış bulunuyordu. Batı'da kitaplara karşı saldırı 16. yüzyılda Arapların İspanya'dan çıkarılmalarıyla en yüksek noktasına ulaşmış ve denizlerin ötesine aşarak Amerika'ya varmıştı. Meksika'da piskopos Diege de Landa, Mayalar tarafından yazılmış bütün kitapları yaktırmış, böylece insanlığın çok eski ve çok zengin bir uygarlığına ait bütün kaynaklar yok olmuştu. Batı geleneği içinde Leonardo de Vinci gibi pek az evrensel deha vardır. Hâlbuki İslâm'da el-Kindi'den Râzî'ye, el-Biruni'den İbni Sina'ya ve daha pek çoklarına kadar uzanan bir deha 'bölüğü' vardır. Bu kişiler, tıp, matematik, din bilimi, coğrafya dallarında büyük yaratıcı zekâ sahipleri olduğu gibi, aynı zamanda matematikçi Ömer Hayyam, filozof İbni Arabî veya müzik çalışmalarıyla da tanınan büyük Râzî gibi çoğu zaman şiirleriyle de ün kazanmış insanlardı. Paris ve

Oxford gibi Avrupa üniversiteleri bir veya iki yüzyıl arayla hepsi Müslüman modeli üzerine kurulmuş eğitim merkezle- riydi.” (57)

Aynı görüşü Garaudy’le birlikte paylaşan bilim adamı oldukça fazladır. Edward Said, Dr. Sigrid Hunke, Voltaire, Barthold, Arnold ve daha birçokları bunu anlatırlar. Biz burada ilginç olması bakımından Hunke’den kısa bir alıntı yapmak istiyoruz:

“Bugünkü gibi rotatiflerde basılmayan kitapların elle yazılması aylar veya yıllar sürüyordu. Şimdi gibi ucuz da değildi. Buna rağmen Vezir el-Muhallebi ölünce arkasında 117 bin cilt kitap bıraktı. Genç meslektaş İbni Abbad’ın 206 bin cilt kitabı vardı. Kurtuba halifesinin 6 bin 500 cildi matematik, 18 bin cildi felsefe olmak üzere toplam 1 milyon 600 bin ciltlik kütüphanesi vardı. Onlarda (Müslümanlarda) kitap sevgisi âlimlere has değildi. Büyük devlet adamından kömürcüye, şehrin kadısından müezzine varıncaya kadar tahsil gören her şahıs, kitapçıların devamlı müşterisiydi. 10. yüzyılda, özel bir kişinin kitaplığında ortalama olarak bulunan kitap sayısı, o zamanki Batı’nın bütün kütüphanelerinde bulunanların toplamından fazlaydı. Nadir ve değerli kitaplardan oluşan bir koleksiyona sahip bulunmayan bir kimseyi zengin sayılmıyordu.” (58)

Burada anlatılan Hristiyan yöneticilerin fanatizminin peşinde değiliz. Onlar, zaten bu kitap gerçeğine ulaşmış olsalardı, Hristiyanlık bu kadar geri kalmazdı. Biz, Batılı bilim adamlarının Batılının kıyımından söz ederken Müslüman halkın kitaba verdiği öneme dikkatimizi çekiyorlar. Önemli olan burasıdır. O asrın şehirlerini süsleyen özel kütüphanelerin bile bugün devletin himayesinde il kütüphanelerinden çok daha fazla esere sahip olması aydınlanma çağında biz Müslümanların başarısını göstermektedir. Altını çizmek istediğimiz cümle her şeyin özetini vermekte ve hatta günümüzün fakirliğinin de ipuçlarını ortaya koymaktadır: “10. yüzyılda, özel bir kişinin kitaplığında ortalama olarak bulunan kitap sayısı, o zamanki Batı’nın bütün kütüphanelerinde bulunanların toplamından fazlaydı.” Şimdi Günümüze bakalım isterseniz:

57 Roger Garaudy, *İslâm’ın Vadettikleri* (Çev. Neziha Uzel), Pınar Yayınları, İstanbul 1983, s. 102.

58 Sigrid Hunke, *Batı Üzerine Doğan İslâm Güneşi*, (Çev. Servet Sezgin) Bedir Yayınları, İstanbul 1991, s. 276.

Türkiye Yayıncılar Birliği, 2009'un basılan kitap rakamlarını alınan bandroller üzerinden hesaplamış. Ülkemizde o yıl tam 354 milyon adet kitap basılmış. Buna 210 milyon dolayında da korsan baskı ilave ediliyor. Böylece bizde ortalama 560 milyon adet kitap basılmış oluyor. Bun sonucu olarak da kişi başına 7.7 kitap düşüyor. Rakam çok iyi. Ancak meselenin esas düşündürən, hatta bana göre kahreden tarafı, düşen kitabın değil, okunun kitabın oranıdır: Bu da, şöyle açıklanmış: Yılda bir Japon 25, bir İsveçli 7, bir Fransız 6 kitap okurken, Türkiye'de bu 6 kişide bir kitaba düşüyor (Buna kişi başına on yılda 1 kitap da diyebiliriz). Türkiye, kitap okuma konusunda çoğu Afrika ülkelerinin gerisinde kalmış durumda. Japonya'da toplumun yüzde 14'ü, Amerika'da yüzde 12'si, İngiltere ve Fransa'da yüzde 21'i düzenli kitap okurken, Türkiye'de yalnızca on binde 1 kişi kitap okuyor. Nüfusu 7 milyon olan Azerbaycan'da kitaplar ortalama 100 bin tirajla basılırken, 71 milyon nüfuslu Türkiye'de bu rakam 2-3 bin civarında kalıyor. Birleşmiş Milletler İnsani Gelişim Raporunda kitap okuma sıralamasında, Türkiye 86. sırada yer alıyor. Şehrin ve şehirlinin aydınlık penceresi işte bu!..

Şehirleri binalarla donatıp süsleyenler, geniş caddeler, lüks otomobillerle konfor merkezi haline dönüştürenler kafamızı dolduramıyorsa neye yarar ki? (59)

MÜZENİZ YOKSA GEÇMİŞİNİZ YOK DEMEKTİR!

Şehirlerin geçmişe yaslanmaması durumunda, geleceği pek güvenli görülmez. Batı'da bütün şehirler tarihleriyle varlıklarını korur ve güçlendirirler. Doğrusu da odur. Bunu sağlayan da geçmişten geleceğe taşınan belgeleridir. Bir şehrin mazisini anlatan bu belgeler bir yerlere depo edilerek saklanamaz, saklanmamalıdır. Eğer neslinize geçmişinizi anlatacak etnografik ve arkeolojik birikiminiz yoksa, yaşadığınız toprakların size sunduğu bu zenginlikten haberdar değilseniz, o şehir pek itibar görmez, görmemelidir de.

Bugün şehre gelenlerin ilk uğrak yerlerinden birisi müzeleridir. Eğer şehrinizde sizi anlatacak bir müzeniz yoksa, "*tarihi şehir*" imtiyazını nasıl kullanacaksınız?

Şimdi şehir sitelerine bakıyorum, hemen hepsi binlerce yıldan söz ediyor. Üç bin yıllık, beş bin yıllık, sekiz bin yıllık şehir olmak, sloganlaştırılmış sözle olmaz ki, ona sözle belgelemekle ifade hakkı kazandırmak gerekir.

Bu yönde maalesef duyarsız bir toplumuz, merakımız da yeterli değildir. Olmayanlarda müze açılması için baskı yapan bir kamuoyu duyarlılığına sahip değiliz. Olanları ziyaret etme alışkanlığımız yok. Olanların yetersizliklerini gidermek için toplum baskısı denilen bir gücü kullanmayı bilmiyoruz.

Evim müzenin çok yakınındadır, hemen her gün önünden geçerim, daha bugüne kadar burasının kapısından içeri giren birisini görmedim. Bir okul ekibine şahit olmadım. Burada çalışanların çoğu dostlarımdır, zaman zaman uğrarım onlar da benim yakındıklarımından söz eder ve şikayetlenirler. Ha, bu niye böyle? Öncelikle müze yeterli değil. Çok küçük bir bina. Çok az eseri sergileme şansınız var. Yıllardır arsasında açılan inşaat çukuru neredeyse erozyonla dolmaya başladı. Bu durum sadece bu şehre has değil, birçok şehrimizde böyle. Gittiğim her şehirde müzelere ilgi duyarım,

içeri girip gezerken etrafımda görevliden başka, geçen çok az ziyaretçi vardır.

Burada iş kime düşüyor? Bürokrasiye bakarsanız bu mümkün değil. Türkiye’de hantal bir bürokratik çark var. Mevzuatı yanlış anlayanından yanlış yorumlayanına kadar bütün hamakat örneklerine şahit olursunuz. Politikacının böyle işlere ilgisi yoktur. Yerel yönetimler, haklı olarak meseleyi kendi dışlarında telakki ederler.

Peki çözüm nedir? Bize göre, bütün şehirlerdeki müzeler yerel yönetimlere devredilmelidir. Buralarının inşası, ihyası, çalıştırılması onlara bırakılmalı, devlet sadece elindeki malzemeleri sağlam envanter kayıtlarıyla buralara teslim etmelidir.

Bunun da yeterli olduğunu düşünmüyoruz: “*Tarihi Kentler Birliği*” bu konuda çok ciddi master planları için öncülük etmeli, bilgilendirmeli, yönlendirmelidir. Bu meseleye sahip çıkacak tek güvenli yer sanırım burasıdır. Her şehrin tarihî olması, geçmişinde binlerle yılı ifade etmesiyle yetmez, onu belgeleyen eserlerinin takdimiyle bir anlam kazanır. Bunları söylerken önemli bir hususu da gözardı etmemek gerekir: Bu birliğin çok ciddi bir açmazı, buraya katılan belediye başkanlarının hizmette devamlılık şanslarının olmamasıdır. Belli bir seçim dönemi için seçilen bir başkan gelecek dönemde görev almayınca onun taahhüdü, yaptığı, yapacağı da askıda kalma tehdidi altındadır. Bunun için de, bu birliğin kendi içinde kalıcı çözüm üretecek bir yapılanmaya gitmesi gerekir. Bu bir yarı resmi kuruluş görünümündedir. Bunun kamu kuruluşu şeklinde şekillenmesi, her şehrin üniversitesinde bu alana hizmet eden elemanların projelere katılmaları, valiliklerin konuya açıktan destek vermesi, gönüllü sivil halk kuruluşların, âkil insanların bu birliğin bünyesinde değerlendirilmesiyle bu mesele bir ortak şuur hareketi haline gelir ve hizmeti de o ölçüde etkili olabilir.

Bu kuruluş sonsuza kadar mevcut yönetim kadrosuyla gitmeyecektir elbette. Çok değil, belki bir on yıl sonra buradaki isimlerin önemli bir kısmı, belki de tamamına yakını değişebilir. Bugünkülerde bulunan heyecan yeni geleceklerde nasıl tezahür edecektir, bilemeyiz? Bu bakımdan hem burayı şehircilik hayatının gerçeklerine göre yapılandırmak, hem de buradan şehrin mirasına yön verecek hizmet modellerini üretmek gerekiyor.

Batı'ya gidiniz, Batı müzelerinde Anadolu'dan talan edilmiş binlerce esere şahit olursunuz. Adamlar, eserleri teşhir ederken de övünürler. "Anadolu'dan falan ilden, filan devrin eseri benim koleksiyonumda", diye. Büyük devlet müzelerinde bile buralardan, bu topraklardan götürülmüş eserler sergilenmekte ve bu ülkeler buralara gelen insanlardan devasa paralar kazanmaktadır. Bakın, Amerika, Irak'a girer girmez, ilk defa müzelerindeki eserlere el koydu ve bunları çok güvenli bir şekil- de ülkesine taşıdı. Savaşta bile tarihin farkına varan insanlar bize bir şeyleri anlatmıyorsa artık ne söylenebilir?

Biz, kazanmaktan vazgeçtik, insanımız hiç olmazsa ilgi duysun, yaşadığı şehrin arkaik özelliklerini tanısin. Bunu, medenileşmenin göstergesi olduğunu idrak etsin. Parayla, eşyayla, evle, arabayla zenginleşmek ruhunu onlara köleleştirmektir! Batıya giden hemen herkesin ittifakla ve hayretle ifade ettikleri, orada tarihin dilinin çok iyi anlaşıldığı olayıdır. Onlar, geçmişlerine sahip çıkarken biz, "Eskiye rağbet olsaydı, bit pazarına nur doğardı", gibi ilkel ve küçültücü ifadeler kullanıyoruz.

Bizim halkımızda bu merak yok. Bunu da yadırgamamak gerekir. Eğitilmemiş, yetiştirilmemiş bir toplumun, hele hele gelecek kaygısından kurtarılamamış bir toplumun böyle entelektüel merakının olması beklenemez. Bu zevkin de uyandırılması için çabaya ihtiyaç vardır. Belediyeler Pazar günleri, şehir halkından isteyenleri ören yerlerine, çevresindeki tarihi kalıntılara, gerektiğinde yakın illerdeki müzelere götürerek yeni kamuoyu anlayışı oluşturulabilir. Her şehir kendi ilçelerinin insanlarını bu tür yönlendirmelerle onları yaşadıkları bölgelerin geçmişinde yolculuklara çıkarabilir.

Biz eğitim-öğretim politikamızda bu ruhu, bu heyecanı uyandıracak bir politika geliştiremedik. Liselere göstermelik, hafta da bir saat, o da son sınıflara Sanat Tarihi dersi vererek böyle bir ilgi uyandırılmaz. Okullarımızda çocuklarımızın beyinlerini üniversite imtihanları için test sorularıyla felce uğrattığımız için bu ders başından angarya bir meşgale kabul ediliyor. Öyle de olmasa, birikimini anlatamaya ortam müsait değil. Bu dersi seyyar müzelerle, çok büyük donanımlı görsel malzeme ile destekleyerek verebilirsen belki bir küçük ışık yakmış olabilirsin.

Unutmayalım, sahiplenemediğın, sahipleniyorsan bile yeterince gösteremediğın, teşhir edemediğın tarihin sana ait değıldir! Biz yakın zamana kadar bunu idrak edemediğımız için geçmişimiz yağmalanıp Batı müzelerine taşındı. Bugün onlar, bizden götürdükleri eserlerimizle övünüyorlar. Bizler ise kaybettiklerimizin hüznünü bile duymuyoruz.

ARAZİ YAĞMALATARAK ŞEHİRLER KURDUK!

Türkiye’de şehirleşmeyi teşvik eden bir dönemin siyasi iradesi, aklın ve tekniğin imkânlarını kullanmak yerine, aşiret mantığıyla hareket ederek vakıf ve hazine arazilerini yağmalatmak suretiyle buralarda gecekondu oluşturdu. Bugün şehirlerimizin handikabı haline gelen bu gecekondu, hem yapanına, hem de devlete neye mal oluyor, kimse bunun hesabında değil. Belki, seçim şovlarındaki vaatleriyle milletin malını, tüyü bitmemiş yetimin hakkını istismar ederek bu arsaların tapularını verdiler. Ancak millet adına ciddi kayıp sayılan bu uygulamanın devlete getirdiği yükü hesaba katmadılar.

Şehirleri bir çelik korse gibi kuşatan bu basit evlerle, şehir kirliliğinin ötesinde, ahlaki erozyonu da sosyal hayatın tedavi edilemez yarasına dönüştürdüler. Dikkat edin, çoğunlukla fuhuş, hırsızlık, kapkaççılık. Soygunlar buralardan şehirlere yayıldı,

İşin bir de sosyal boyutu var: Büyük şehirlerimize bakın bu işgalin bedelini göreceksiniz. Gelişmeyi, şehirlerin nüfusunu arttırmakta görenler, kırsal alanın başıboş insanını şehirlere kaydırıp yurtsuz yuvasız bir şekilde şehrin sokaklarında serseri mayına dönüştürenler bu ülkenin geleceğine ipotek koyduklarını anlamasalar bile bunun vebali altında ezileceklerdir.

Avrupa’da yüz yıllık, iki yüz yıllık, hatta üç yüz-dört yüz yıllık şehirlere bakın, sokakları araçlar düşünülmeden yapılmış olsa bile evleri geniş ve rahat. Adamlar sağlam yapı malzemesi kullanmışlar ve bu evler asırların baskısına direnerek varlıklarını sürdürmüşler ve sürdürmeye de devam etmektedirler.. Bizde ise, hüznün verici bir tablo. Birçok şehirde, şehrin merkezinde kerpiçten tek katlı, basık, basit binalar. İstanbul’da bile kargır evler, kara, yağmura, rüzgâra dayansa da bir küçük kıvılcıma dayanamıyor ve anında yanıp kül oluyor.

Bugün, geçmişten gelen bu kötü huyu devam ettirmenin yarının nesline neye mal olacağının hesabını yapan hükümet ve

belediyeler işe çözüm getirmeye başladılar. Bunun elbette sevinilecek tarafı vardır. Artık bir devlet politikası olarak geçmişte devletin arazilerini arsa spekülâtorlerinin hesabına geçirtenler, fakir fukarayı ev sahibi yapma umuduyla istismar edenlerin elinden kurtarmak için yeni çalışmalar yapıyorlar. TOKİ projesi bunlardan birisidir. Son on yılda, bu arsa talanına karşı devletin varlığını hissettirme işi keşke bundan elli yıl önce olsaydı. Türkiye o zaman böyle bir yapı çöplüğüne dönüşmezdi. Hazine ve vakıflara ait araziler böylesine yok pahasına el değıştirmezdi.

Devletin görevi arsa üretmektir, kendi arazisini yağmalatmak değil. Devletin görevi şehir planlamaları yapmaktır, yapılan evlere göre caddeler açmak değil.

Bu ülkede nüfus artıyor ama toprak büyümüyor. Bu artan nüfusa göre, ev yeri kadar beslenme alanları da önem taşır. Siz şehirlerin yakınında bulunan arazileri böylesine hovardaca elden çıkarırsanız, bu insanları besleyecek alanları nereden sağlayacaksınız? Balkonunda saksılarına ekilen toprakla mı?

Türkiye'nin yakın geçmişinde günahkarlardan oluşan bir siyasi yapılanma, bugünkü yaşanan olumsuzlukların sorumlusudur. Bu kadrolar köyleri şehre boca ederken, bu arsa yağmasının birilerinin hesabına ranta dönüşeceğinin hesabını yapamadılar. Bugün şehirleri genişletirken çekilen sıkıntının ana kaynağı buradadır.

EDİSON VE IŞIK ŞEHİRLER

Paris'in sokaklarının elektrikle aydınlatılması düşünülür ve iş Edison'a havale edilir. Ne var ki, kilise buna karşıdır. Onlara göre Tanrı güneş'i yaratmıştır. O varken, ona kafa tutarcasına ışık icat etmenin ne alemi var? Tabii kilise baskın çıkmak ister, aydınlar ise buna karşıdır, savaşı aydınlar, daha doğrusu Edison kazanır. Sokaklar aydınlatılır. Bu işin açılış töreninde de Edison güzel bir söz eder:

"Tanrının aydınlığı karşısında bizimkinin bir değeri yoktur. O bütün kainatı aydınlatıyor, bizse sadece bir sokağı."

Tabii bu anlattıklarım izlediğim bir belgeselden kurgulanmış şeylerdir. İşin doğru tarafı, kilisenin tarihi boyunca yakın zamana kadar keşiflere, icatlara karşı çıkması keyfiyetidir. Bunu, Batılı yazarlar çok geniş şekilde yazar ve eleştirirler. Fazla ayrıntıya girmeden birkaç örnek vermekle yetineceğim:

Alman Goethe, "Kilise bir kere üstüne çıkmak istediği devletle, sonra da etrafına toplamak istediği kişiyle sonsuz bir kavga hâlindedir... Kilise el attığı şeyi zayıflatır." *"Kilisenin midesi büyüktür: / Bütün memleketleri yiyip bitirdi, / Yine de kendine gelememi. / Sevgili hanımlar, yalnız kilise / Haram malı hazmedebilir"*, (60)der

Kiliseyi bu hale getiren elbete onun kurum olarak ellerinde tutun insanlardı. Voltaire buna işaret eder ve ıstıraplı bir yorumda bulunur:

Fransız Voltaire ise daha acı konuşur: "Hıristiyanlığın İlahî kurucusu İsa, sade, sakın ömrü boyunca kötülüğe karşı hoşgörüyü öğütlediği hâlde, onun aziz, tatlı dini, birtakım gayretkeşlerin himmeti ile dinlerin en katısı, en barbarı olmuştur!"

Bu ifadeleriyle de yetinmez, bu katılığın ve acımasızlığın çıplak örneklerini verirken bir de mukayese imkânı sunar bize:

“Barbaros Tulan’da cami yaptırırken, Fransa’da L  ther mezhebine katılanlar için özel bir işkence tertiplenmi ti. Onları bir sırı ın ucuna ba larlar,  ld r nceye kadar ateşe uzatıp çekerlerdi. Jez it papazlarından tarih i Daniel’in ‘dindarlık  rne i’ diye alkı ladığı şeye bakınız! Tarih ilerimiz i te böylece  ereften d  erler!...”(61)

Bu konuda i imizdekileri ortaya dökecek bir k r düşmanlık hırsıyla hareket etmiyoruz. Bırakın başkalarını, bizim kendi aydınımızın bile ge mi imize k fretti i bir dönemden geçerek bugünlere geldik. Bugün bile, şehirler için yapılan her olumlu yatırımın altında ideolojik hesapla manın o kontrole alınmaz intikamıyla hareket eden insanları gördükçe, hayranı oldukları Batı’nın mahiyetini harmanlayan kiliseye karşı güvensizliklerini ifade etme ihtiyacını duydum.

Şimdi bir başka gerçeğe işaret edelim:

Anlatırlar; Amerika’da şehirlerin ışıkları çok kısa bir süre bile kesilse hemen büyük ya ma olayları meydana gelir. Bunun  rnekleri de g r lm   tir.

Bunları niye yazıyorum? Şimdi birçok  ehrimizde aydınlatma alanında yeni uygulamalar devreye sokuluyor. Tarihi eserler bir ışık cennetine d n  t r l p gecenin karanlı ından kurtarılarak bize aydınlık bir geçmişin dilini sunuyor. Tabii, bu durum şehirlerin aydınlatılmasının yeni bir merhalesidir.  ehirlerimiz pırıl pırıl oldukça sokaklarında g venli iniz de o derece artmaktadır. Karanlık bir sokakta tek ba ına yürümenin  rper

 stanbul’a ilk gittiğimde, gündüzü kadar geceside beni b y lemi ti. Denize vuran cadde ışıklarının dalgalarda oluşturduğu  avkın heyecanı bir başka oluyor. Minarelerin renkli ı ıklarla ambalajlanması ayrı bir duygu doğuruyor insanda.  stanbul büyüdükçe ışıklı alanları da genişledi. Yahya Kemal’in, “Sana d n bir tepeden baktım aziz  stanbul”, derken kuşkusuz gündüz güzellikte. ışık güven kadar has da veriyor insana. Bunu şehrin seyretmi ti  stanbul’u. Ben de gece bir tepeden, Çamlıca tepesinden baktım  stanbul’a, boğaz ayrı bir güzellikteydi, camiler ayırdı bir güzellikte. Köprüler bir ba kaydı, otomobillerin ışık seli bir başka gecesinde hissetmek çok farklı bir dünya oluşturuyor zihnimizde.

Şimdi Anadolu şehirlerinde de bu güzelliğin kucaklayıcı örneklerini görüyoruz. Artık akşam olup el ayak çekilince sokaklar başboş serserilere kalmıyor. İnsanlar bu ışık güvenliği altında rahatlıkla gezebiliyorlar.

Bu demek oluyor ki, ışıklar şehir için bir süs değil, güvenlik için bir zorunluluktur: Nitekim, eskiden bezir yağlarıyla aydınlatırlardı şehirleri. Bunun için her şehrin belediyesinin bir ekibi ve hatırlı da bir bütçesi vardı. O kandillerin yakılması ayrı bir dert, söndürülmesi ayrı bir dertti. Herhalde o dönemlerde rüzgârlar şehir yöneticilerinin en büyük handikabıydı. Öyle ya, estiğinde bütün lambaları söndürecek ve şehri karanlığa gömecekti. Sokaklara şimdi o ışıkların yüz katı gücünde lambalarla hayat veriliyor. Rüzgâr derdi de yok, yakıp söndürme derdi de. Geçmişin insanları da, şehir hayatının gecesiyle, gündüzüyle bir bütün olduğunu düşünmüş olacaklar ki, çok zor, çok pahalı, çok sıkıntılı bir işi uygulamak mecburiyetinde kalmışlar. Bugün öyle değil, elle bile aydınlatma yapılmıyor, güneş battıktan sonra lambalar fotosel sistemiyle kendiliğinden yanıp çevrenizle sizi barışık hale getiriyor. Şehrin bir önemli imtiyazı da bu olsa gerek: bu aydınlanma şansı. Ben buna “ışık şehirler” diyorum. Belki gelecekte çok daha değişik ışık huzmeleriyle şehirler kontrole alınacak, korunacak ve renklendirilecektir. Şehirler, geceleri bu ışık fırçalarıyla adeta bir tabloya dönüşüyor. Çok renkli, çekici, cazip bir tabloya... Artık aydınlık bir ihtiyaca cevap vermek kadar estetik bir güzellik için de araç haline dönüştürüldü. Bunun cazibesine kapılan insanlar dün iş aramak için şehre koşuyorlardı, sanırım şimdi buna bir de şehirde yaşamak için koşacaklar. Bu güzelliği paylaşma içgüdüğü doğal olarak şehirleri cazibe merkezleri haline getiriyor. Böyle bir talebe yönelmek kuşkusuz herkesin hakkı. Çünkü bu ışıklar aynı zamanda bir davetiye gibidir...

Bu bakımdan şehirlerin aydınlığından söz ederken Edison’un bu yorucu macerasını hatırladım. Ampülü, o bulmasa bir başkası mutlaka bulacaktı. Artık gidiş ona doğruydı. O gayretini ve aklını birleştirip çalıştı, çabaladı işi başardı. Bugün çok daha farklı aydınlatma sistemleri hayatımıza girdi.

Edison öldü, hayattan çekildi. Kilise aramızda ama, bugün yöneticileri de onu böyle günahlarından dolayı ölüme doğru

sürüklüyor. Öyle olmasaydı, Batı'nın aydınlanma dönemi düşünürleri kiliseye hücum ederler miydi? Bilmem Kilise hâlâ o katı tutumunda ısrar ediyor mu?

“GAVUR İZMİR” - “YOBAZ KAYSERİ”

Şehirlerin ana talihsizliklerinden birisi, bir ya da birkaç kişinin özel kusuruna bedel ödemek mecburiyetinde kalmalarıdır.

Aslında, şehirlerin net bir kimlikleri her zaman oluşabilir. Mesela, Adanalı kazanır ve harcar, Kayserili ise kazanır harcamadan onu yatırıma dönüştürür ya da hayır hizmetleri için kullanır. Bu, oturmuş bir şehir profili için önemlidir. Buna rağmen, zaman zaman sloganlarla şehirleri mahkum ettiğimiz de olur. Bunun belki de şehirler için hiç hak etmedikleri boyutlara varması, zamanla şehir hakkında ortak tepkiye bile dönüşebilir. Biz, şu son on-on beş yıl içerisinde Kayseri için böyle bir talihsizlik gördük: Şehri tanımadan, şehir hakkında kanaat beyan edenlerin sayısının oldukça fazla olması bu konuyu ele almamıza vesile oldu:

Türkiye, 10 Kasım 1996’da başlayan ve birkaç yıl sancıları, sıkıntıları, acıları ve hatta sosyal travmalarıyla devam eden bir “*Post Modern Darbe*” girişimine sahne oldu. Bunu yapanların hedefleri neydi? Kısaca bakarsak şöyle bir tablo görürüz:

Cumhuriyetin ilk yıllarında devletin bürokrasisinin halkı, halkın değerlerini karşılıklarına almaları çok ciddi bir hataydı. Onun mirasını koruyan sonraki elitler de bu vahim hatayı devam ettirdiler. Onlara göre Türkiye’de, halka biçilen gömlek bellidir. Onu giyecektir, onun ilerisine geçme hakları olmamalıdır. Ne kadar hukuk verilerse, onu uygulayacaktır, ne kadar ekonomik imkân verilerse o kadar kullanacaktır, ne kadar dinî hayat verilerse o kadar yaşayacaklardır.

Dünya değişiyor, kişisel hak ve özgürlüklerin önündeki sınırlamalar kaldırılırken, Rusya’da bile üç çeyrek asırlık katı ve despot bir yönetim devrilirken, bizde halkın hürriyetlerini sınırlama girişimi neyle izah edilebilir? Bu hürriyet sınırlaması, hayat hakkının sınırlandırılması demektir. Buna doğal olarak tepki gösterilecekti. Bu tepkiyi ilk gösterenlerden birisi, Kayseri Büyükşehir Belediyesi’nin o günkü Başkanı Kamu Hukukçusu Doç. Dr. Şükre Karatepe oldu.

Üslubunu tartışılır bulunsa da tepkisinin dayandığı haklı nedenleri mutlaka vardı. Bu tepkinin nedenlerine bakılmaksızın diliyle saldırıya geçildi. Buna sağduyu ile yaklaşılmadı ve hışımla iktidarın ve o iktidar kadrolarının üzerine gidildi. Tabii Kayseri de bundan payına düşeni alacaktı: Karatepe bir yıl hapse mahkum edildi, görevinden de uzaklaştırıldı. Bu olay, bazı kesimlerin gözünde Kayseri'yi öcü şehir durumuna getirmiş olmalı.

Bu olayların sonrasında iki ilginç olay yaşadım:

Kızım 1997'de ağır bir trafik kazası geçirdi. Onun, Kars'ta görev yaparken aynı evde kaldığı öğretmen arkadaşı, evimize ziyarete gelmişti. İzmit'ten kalkıp evimize kadar gelen bu öğretmenin tavrı beni duygulandırmıştı, kendisine; "Hocahanım, madem birbirinizi bu kadar seviyorsunuz, tayininizi Kayseri'ye aldırmanız olmaz mı?", teklifime ilk tepkisi şaşırtıcıydı: "Hayır Kayseri'ye gelemem, bu şehir halkı bağnaz! Kayseri'yi dışarıda yobaz şehir olarak görüyorlar." 28 Şubat paranoyasının etkin olduğu günlerdi, sözlerine hiç tepki vermedim, ama çok üzülmuştüm. Kendisi Kürt ve Aleviydi, buna rağmen, Türk ve Sünni bir arkadaşının acısına ortak oluyordu. Bunun tartışılmayacak bir erdemli tarafı vardı. Bir hafta kaldı, birçok şeyleri açık açık konuştuk. Sonunda, giderken, "Muhsin Amca, Kayseri'yi ve Kayseriliyi suçlarken haksızlık ettim galiba. Sizin anlattıklarınızla bende çok şeyler değişti. Şimdi buraya gelip bu şehirde görev yapmayı istiyorum. Bana yardımcı olur musunuz?" demekten kendini alamadı. Onun bu talebini başaramadık, ama bu dostluğumuz hala devam eder.

Bakın, ilginç bir başka hatıra ama tamamıyla gerçek bir olay. Yukarıdaki kanaati besleyen taraflarıyla da örtüşen yanları ağır basıyor:

Bir gün bir kitapevinde oturuyorum. İçeri üç bayan girdi. Yaşlıca ama iyi giyimli, ifadelerinden aydın oldukları belli olan bayanlardan birisi, kitapçıdan, Kayseri'yle ilgili kitap sordu. O da; "Tam yerine geldiniz," raftan kitabı indirirken, "Yazarı da burada. Buyurun size imzalasın", diye de bir espri yaptı. Kadın "öyle mi?" diyerek kitabı bana uzattı. Ben kitabı imzalarken, kendileriyle tanışmak istediğimi söyledim. Bayan kitabı doktor olan beyine imzalamamı istedi. Kendisinin ve arkadaşlarının da doktor olduklarını söyledi:

-Biz bir ekip olarak İzmir'den geliyoruz buraya. Aslında Kapadokya'ya gelmiştik. Kayseri'ye uğrama niyetimiz yoktu, ne yalan söyleyeyim, biraz soğuk bakıyoruz Kayseri'ye.

-Hayırdır, neden soğuk bakıyorsunuz?

-Kayseri'yi hep "yobaz şehir" diye biliyoruz da onun için.

-Doğru, çok iyi bir tutucudur. Şöyle şehrin girişinden içeri uzandığınız zaman sizi bir mıknaş gibi çeker ve bırakmaz. Öylesine sıkı tutar ki, buraya yerleşmeyi bile düşünebilirsiniz.

Kadınlar gülüştüler.

-Siz espri yapıyorsunuz, ama biz gerçekten biraz değil, büyük ölçüde yobaz bir şehir olarak bildirdik Kayseri'yi...

Kendilerine yer gösterdim. Oturmalarını rica ettim. Kayseri'nin tarihinden kısaca söz ettim:

-Önce bir şey söyleyeyim: Benim bir yanımda İzmirlidir.

-Hemşeriyiz öyle mi?

-Biraz öyle sayılır. Çünkü ben yüksek öğrenimime orada başladım. Şimdi sizin gibi samimi olacaksak, ben de İzmir'i pek sevemedim.

-Aaa neden?

Bana göre de sizler de biraz bağnazlık var. Bakın mesela, o süt kuzularını kesip tüketmenizi benim vicdanım kaldırmadı. Bir yavru daha yeni doğmuş, anası peşinde dolanıyor, sizler onu alıp kesiyorsunuz. İzmir insanı, hayır işine de yatkın değil. Ben İzmir'de cami bulmakta hayli zorlandığımı söylemeliyim.

-Bu sözünüzde haklısınız, ama buna çare bulamıyoruz.

-Bakın işte mesela burada, sizin de onaylamadığınız bir tavır orada yaygın diye sizleri de aynı kefeye mi koyacağız?

-Değil elbette.

Hanımın birisi, bir espri yaptı.

-Beyefendi siz de İzmir'i sevmediğinizi söyleyince ben itiraf edeyim, şu "Gavur İzmir" lafını kullanacağınızı sandım...

-Hayır, böyle bir nezaketsizliği yapamam. İzmir'e nasıl gavur diyebilirim. Düşmanın ihtirasını orada denize gömmedik mi? Bunun için de bana göre Gavur değil, "Gazi İzmir" dir. Peki, "Gavur İzmir" lafının nereden geldiğini bilir misiniz?

-Söz yaygın, ama nereden geldiğini de pek bilmeyiz.

-O zaman ben size anlatayım: Osmanlı'nın son bir kaç asırlık döneminde. Burada Rumların, Ermenilerin, Yahudilerin ve Levantenlerin nüfusu oldukça fazladır. Bunlar da, gecelerini hep içkili alemle geçirirlermiş. İstanbul halkı, bu yüzden onlara bu adı takmış. Yani bu söz orada yaşayan azınlıkların, kanun kural tanımaz tavrından dolayı yapılmış bir yakıştırma. Bunu da Rum ve Hristiyan, aynı zamanda Kayserili Elia Kazan hatıralarında şöyle anlatır:

"Geceleyin evin içi müzik dolardı. Gramofondan Sahibinin Sesi. Arada tiyatroya gidilirdi. Fransız operet kumpanyalarının dolaştığı yıllardı bunlar. Osmanlı İmparatorluğu'nun kültür merkezi olan Gavur İzmir'den gelirlerdi. Tutucu Türklere göre buradaki Yunan halkının çoğu zevk ve sefa içinde yaşıyor diye böyle denirdi bu kente. "Ah, o kadınların yaramazlıklar yaptığı kafeler! Ah, o *the dansant*'lar! Aya Fotini Katedrali'nin içi bile, hiç utanmasız, az bulunur metaller, değerli taşlarla ışıl ışıldı." (62)

-Vallahi Bravo, İzmirliye İzmir'i bir Kayserili anlatıyor.

-Şimdi gelelim Kayseri'ye: Bakınız belki gezdiniz de geldiniz buraya. Dünyanın ilk Tıp Medresesini 8 asır önce sizin gibi bir bayan yaptırmıştır. Hem de bugünkü uygulama hastane sistemini bu sistemiyle. Yine Türkiye'de bir site halinde günümüze gelebilen ender eserlerden birisi olan camisi, medresesi, hamamı, kümbetiyle Hunat külliyesini de bir hanım yaptırmıştır. Bakınız, meydan, ayağa kalkmış bir tarih müzesidir.

Romalısı, Selçuklusu, Osmanlısı ve Cumhuriyetiyle bir bütünlüğü ve ihtişamı temsil eder. Kayserili bu kültürü koruyarak geleceğe aktarma gayreti içinde olduğu için mi yobazdır? Böyle bir haksızlık bu şehre ağır gelmiyor mu?

-Evet evet, haklısınız. Gelip görünce, yanıldığımızı fark ettik. İtiraf edelim, haksızlık ediyormuşuz meğer. Kayseri hiç de öyle bir şehir değil. Çok modern, bakımlı ve çok güzel bir şehir. İnsanları candan ve samimi. Her taraf tarih, her taraf kültür kokuyor. Gezdiğimiz yerlerde, kayseri halkının yaptırdığı okulları, camileri görünce ne yalan söyleyelim, hayranlığımız arttı.

-Bakin hanımefendiler, sizin de dikkatinizden kaçmamış

olmasına rağmen, bir önemli noktaya dikkatinizi çekeceğim.

Eğer bu gericilik ve yobazlık ise hiç kuşku duymayın, en başta ben gerici ve yobazım, bununla da gurur duyuyorum: Bu şehirdeki 400 ilk ve ortaöğretim okulundan en az 350'sini Kayserili hayırseverler yaptırdı. Sizin şehrinize ve üniversitenize, hadi sadece İzmir'le sınırlı tutmamayım, Egeli kaç işadamlarının yatırımı vardır? Varsa söyler misiniz? Kayseri'de bugüne kadar Kayserili işadamları tam 100 milyon dolarlık yatırım yaptılar ve sadece sağlık alanında değil, birçok fakülte binasını kendi adlarına inşa edip eğitimin hizmetine verdiler. Burada binlerce Egeli evladımız eğitim görüyor. Kayserili hesapçı gözükür, tasarrufu sever ama biriktirdiğini milletin hayrına kullanıp gider. Bakın mesela, siz kazanıp geziyorsunuz. Gezin, tabii hakkınızdır bu. Bu konuda bir suçlama getirmiyorum. Bizim hayır sahipleri çoğu zaman bu gezmelerinden de fedakarlık eder ve bu gezi paralarıyla birkaç öğrenciye burs vererek onların okumalarını sağlarlar. Bunlar yobazlıksa, biz bundan gurur duyarız...

Yapılan fakültelerin adlarını bir bir saymaya başladım. Kadınlar ayağa kalktılar, saatlerine bakarak özür dilediler. Benimle ilk söze başlayan hanım ellerimi tuttu. Teşekkür etti:

-Bütün Kayserililer adını sizden özür dilemiş olalım. Biz gerçekten bu şehri tanıımıyormuşuz. Hele o kent müzesini, sözünü ettiğiniz eserleri, geniş caddelerini, düzenli yapılaşmayı görünce, Kayseri'nin İzmir'den de çok ileride bir şehir olduğu kanaatine vardık. İyi ki gelmişiz buraya. İyi ki sizleri tanıma şansımız oldu. Birilerinin kişisel yanlışını bütün şehre mal etmek çok büyük haksızlıkmiş. Fırsat bulursak Kayseri'ye tekrar geleceğiz. Dostlarımızın gelmesini sağlamaya çalışacağız.

"Bakınız hanımefendiler, gözümüzün içine baka baka "Yobaz Kayseri", sözünüze verilecek belki en kestirme cevap "Gavur İzmir" olabilir, ama sizin sözünüz ne kadar sağduyu dışı bir tepkiyse bizimki de öyle olurdu. Sonra dikkat ettiniz mi bilmem; Elia Kazan, bu ifadenin Yunanlıların taşkınlıkları için kullanıldığını söyler: İfadesi aynen şöyle değil mi: "Türklerle göre buradaki Yunan halkının çoğu zevk ve sefa için yaşıyor diye böyle denirdi bu kente." Yani bir anlamda İzmir'e değil, İzmir'i böylesine kirleten Yunanlılara böyle bir sıfat verilmektedir. Nasıl verilmesin; yine Kazan şunu

demiyor mu: “Aya Fotini Katedrali’nin içi bile, hiç utanmasız, az bulunur metaller, değerli taşlarla ıslıl ıslıldı.” Sen pisliğini, kendi inancının mabedine kadar sok, ondan sonra bu sıfatla anıldığın için de başkalarını suçla!.. Şehirleri “*Gavur*” ya da “*Yobaz*” konumuna getiren insanlarıdır. Burada yaşıyorsanız bu şehri muhatap olduğunuz yabancıya karşı siz temsil ediyorsunuz. Tıpkı bizim burada temsil ettiğimiz gibi. Kayserili ya da İzmirli olmak, bu şehirlerde toprakların tapusuna sahip olmak değildir, bu şehrin mirasını hovardaca tüketmek de değildir, şehre kendinden birşeyler katarak tamamlayıcı bir parçası olduğumuzun bilincine ulaşmaktır! Ben öyle inanıyorum ki, bir önemli imtiyazımızı da bu arada sizlere söylemiş olalım: Kayserili olmak, İzmirli olmaktan daha önemli bir şanstır. Bakın, sadece karşınızdaki şu meydan, dört ayrı medeniyetin üç bin yıllık bir geçmişe uzanan kültürünü yansıtır. Çevreye açıldıkça, bu 8 bin yıla kadar gider. İzmir’de Yunanlılardan kalma eğlence arena-larından ve sayısı yüzün üzerine çıkan çok Tanrılı tapınaklardan başka ne vardır, söyler misiniz? Kendi mirasını reddeden bir şehir ayakta duramaz!”

Hanımlar teşekkür edip ayrıldılar. Kendi kendime; “ah kör idrak, ah slogan kültürü! Ne acımasız bir kılıcsın sen, insanlar bilmediklerine böylesine mi düşman edersin?” Demekten de kendimi alamadım.

ŞEHRİN İNTİKAMI FARKLI OLUR

Şehirler de canlı organizmalar gibidir. Duyabilenlere dili vardır konuşur. Görebilenlere adam gibi duruşu vardır gösterir. Okuyabilenlere deruni bir macerası vardır sayfalarını açar. Bazen hüzünlenir, bazen sevinir, bazen ağlar, bazen bir delikanlı gibi coşkuya kapılır. Bayramlığını giydiği çocuksu hevesleri vardır. Düşün heyecanı ve coşkusuyla evliliğe doğru yürüdüğü olur. Mümindir, mütevekkildir, beş vakitte kibleye yönelir. İhtirasları vardır, meydanlarda siyasi nutuklar atar. Bütün bunlara rağmen karardır, ümitlidir; geleceğinin ufkunu geçmişinin perdesinden taşır yarınlara...

Herkes yaşadığı şehirde bu dikkat noktalarına bakarak, kendi şehirlerinin kimliğini tanımaya bakabilir. Biz bir örnek olsun diye İstanbul'a yönelelim isterseniz:

İstanbul tarihin ve İslâm'ın bize emanet ettiği bir şehirdir. Onun içini boşaltmak isteseler de, o minareler, o kubbeler, o ezanlar buna pek izin vermez. Kalabalıklar onu anlamasalar bile o, kendisini anlayacaklara geçmişinin soylu hikayesini her zaman fısıldamayla ihmal etmez. Selahaddin Eyyubi'den başlayan yeni sahibini arama arzusu Fatih Sultan Mehmet'le murada erince, gerçek kimliğinin huzuruyla gönlümüze yeni doğmuş bir bebek gibi uzanıverdi. Türk olma, Müslüman olma hikmetini bir ilahi lütuf olarak bugüne kadar kullanıp geldi. Geleceğe de kullanarak gidecektir. Duygularımızdan yılğınlıklara sebep olan çirkinliklerin kâbusuyla onun geleceğinden endişe duysak da, İstanbul, Marmara'da yıkanan saçlarını Rumeli ve Anadolu yakalarından uzanan elleriyle tarar ve bir kahraman edasıyla "Hayır", der, "Beni Peygamber müjdeledi, hiçbir kirli el benim ruh dokumu bozamaz!" diye itiraz eder.

Öyle olmasaydı, Dostoyevski gibi bir adamın, bir kültür adamının, kendi milletine yol gösterirken politikayı ilmin, kültürün, medeniyetin önüne alıp Rusya'nın dünya hakimiyetindeki yolunu İstanbul'a sahip olma şartına bağlaması ve "*İstanbul mutlaka bizim*

olmalıdır. Rusya'nın geleceği Boğazlara hakimiyetinden geçer,"(63) demesi bir sonuç getirmez miydi? Çarlık döneminin güçlü siyasi ihtirası elbette sadece Dostoyevski gibi bir aşırı Rus milliyetçisinin idealiyle sınırlı değildi. Rus Çarlık ideolojisi onu siyasi iradeye dönüştürmek isteyince bakın başına neler geldi: Stalin ve Lenin adında iki maceracı çıktı, Rusya'yı yetmiş yıllık kabus ve kanla dolu korkunç bir maceraya sürükleyip üstelik kendi sınırlarına da ebediyen hapsedti. Bu öyle bir hapsediliş ki, İngilizlerin İstanbul'u işgali, Rusya'nın bu devrimi yüzünden hedefine varamadı. Rusların ve Batı'nın şımarık çocuğu Yunanlılar da, İstanbul'da tutunamadığı gibi işgal hevesine kalktığı Anadolu'dan süpürülerek kendi sahillerini döven Ege'nin sularına gömülüp gitti.

İstanbul'a bakın, sultanların cülus günü gülen coşkulu yüzüdür, fener alayları sevinen tarafı, Mehter bölüğünün kös sesleri bir efe gibi ağır kıvrımlarının rüzgârda ses veren gümbürtüsüdür. Sultanların, büyük ilim ve sanat adamların ölümü gözyaşlarını denizin dalgalarında bir inci tanesine dönüştürür. Evlenen çiftlerin heyecanı yarına sağlıklı neslin müjdesini bir gönül davetiyesi olarak sunar bize. Onun ders veren tarafı binbir dramın hüznünlü sayfalarını açar bize: İstanbul'un fetih gününde Ayasofya kilisesine toplanıp Mesih'in kurtarıcı işaretini bekleyen papazların ve kadınların çaresizliği hurafe rüzgârı gibi esip her gün yalarken Ayasofya'nın o kurşundan kubbesini, bize batılın din halini almasının milletleri ne gibi çaresizliğe ittiğinin dersini verir. Bizanslıların hipodrom dedikleri Sultanahmet meydanı dile gelse, nice kan ve gözyaşı- nın macerasını anlatır, nice entrikaların ölüme sürüklediği insanların çaresizliğinin gözyaşlarını damlatır avuçlarımıza. Bakın mesela Bulgar köylüsü Bogomil adında bir papazın Bizans aristokrasisine karşı aştığı savaş yüzünden bu meydanda diri diri ateşe atılışının o yürek yaralayan hikayesi, dinde tahammülsüzlüğün nelere mal olduğunun bir ibret aynası gibidir. Aslında bu tür olaylar, din adına halkı sömüren Bizans İmparatorluğu ile din adına bu sömürüye karşı çıkan Bulgar köylülerinin unutturulmak istenen mücadelesidir. Bu tür olaylar zamanın arka bahçesine hapsedilse bile hipodromu

çevreleyen tarihi kalıntıların ve meydandaki dikilitaşın, hatta Ayasofya pencerelerinin aydınlığı bir sır gibi fısıldar bize. Sanki o fısıltı arasında Bizans'ın çürümüş yüzünün arkasındaki çaresizliği de dillendirilir ve bunların bu şehri yeni sahibine doğru hipodrom atlılarıyla bir koşuya çıkarmanın zorunluluğunu anlatır bize... Bu koşu, kendisini ihmal edenlerden alınan intikamın bir cevabı gibidir.

İstanbul, kendisini kuran ama ihmal eden, daha doğrusu istismar eden Bizans'tan yeni sahibine kucağını açarak intikamını aldı. Üstelik bu ilahi bir lütuf olarak tecelli etti: Kur'an-ı Kerim'de "*Beldetün Tayyibetün*" (Sebe 15.) ifadesinin İstanbul'un fethine işaret olduğu söylenir. Büyük İslâm Alimi Molla Caminin yorumu böyledir. Cami der ki: "*Beldetün Tayyibetün*" lâfzı ebced hesabıyla İstanbul'un fethine tarih düşmüştür: Hicrî 857 (Milâdî 1453)."⁽⁶⁴⁾ u işareti Allah'ın Resulü de hissetmiş olacak ki; "Konstantiniye elbet bir gün fetholunacaktır; onu fetheden asker ne güzel askerdir ve onu fetheden kumandan ne güzel kumandandır" müjdesini vermiş ve Kostantiniye bu vaatten 8 asır sonra "İstanbul" adını alabilmiştir.

Bunun içindir ki, Osmanlı bu şehri, "*Övülmüş Şehir*" hassasiyetiyle korudu ve zenginleştirdi. Camilerle, medreselerle, saraylarla. Cumhuriyet rejimi ihmal etse de, o kendine yeterliliğinin zenginleştirdiği yeni bir elbise giydirdi. Fatihin bu emanetini zenginliği içinde, camilerinin kubbelerindeki kumrular, taraçalardaki martılarla zikre dalmış bir derviş vecdiyle varlığını koruyacak ve başşehir olmasa da şehirlerin başı olarak gönlümüzdeki saltanatını sürdürecektir.

Bu ülkede İstanbul için özlem duyan her insanın duygularında yankılanan geçmişin ihtişamı, geleceğin kurtarıcı işarete olarak algılanmaya devam ettikçe, İstanbul sadece Türkiye'nin değil, dünyanın gözdesi olma imtiyazını sürdürecektir. Bu Şehre gelen yabancıların hemen tamamına yakınının bu duyguları dile getirmesi, bir şeylerin ifadesi olmalıdır. Öyle olmasaydı, "*İstanbul*" adıyla müstakil bir gezi kitabı yaban Edmendo De Amicis; "İstanbul üzerinde müşterek bir görüş vardır: En güvensiz seyyah bile bu şehre güvenerek girer; hiç kimse İstanbul'da hayal kırıklığına uğramamıştır. Büyük eserlerin sihri ile bunların karşısında duyu-

lan hayranlığın bununla bir alakası yoktur. İstanbul, önünde şair ile arkeologun, sefir ile tacirin, prenses ile gemicilerin, Kuzeyli ile Güneylinin hepsinin bir hayranlık duygu- suyla haykırdığı bütün insanlığı kucaklayan ve son derece büyük bir güzelliştir”, (65) der miydi?

Bu güzelliği gelin el birliği ile yarınlara taşıyalım, onu dünden bize emanet edenler, yarına götürme vebalini de üzerimize yıkmış olmuyorlar mı?..

“KENT DİNDARLIĞI” ÜZERİNE BİR YORUM

Mehmet Atan, kitabına bu adı vermiş. Söze de bize göre yanlış bir kıyaslama ile başlamış. Şeyh Galip dindarlığı ve İslâm'ın şehir dini oluşu kabul, hatta, “Eskiden Müslümanların ağırlığı şehirdeyken köylere kayması” görüşüne de katılıyorum, ama Türkiye'deki Müslümanlığı Taliban'la ilintilendirmek biraz haksızlık gibi olur. Gerçi, Şeyh Galip'le Taliban'ın dindarlık müşterekliğini, “İkisi de Müslüman ise aradaki fark nedir? Bence aradaki fark, o dinin kendi kültürel özelliklerinin, derinliklerinin, yaratıcılıklarının farkına varılmayıp onu siyaseten bir silah olarak kullanmasıdır.” Tabii Yazar bu farkı, Taliban odaklı olarak düşünüp söylüyor ve bunun Türkiye odağında ise şu ifadeleri kullanıyor:

“Türkiye’de din; sosyolojik, kültürel bir mesele olmaktan ziyade siyasi bir mesele olarak algılanıyor.” (66)

Kabul etmek gerekir ki, Atan güzel ve kapsamlı bir çalışma yapmış. Bizim yıllarca ısrarla söylediklerimize o daha net çerçeveler çizerek tablolastırıp ortaya koymuş. Şehirlerin oluşumunda, bütünleşmesinde ve bir fonksiyon sahibi olmasında din belirleyici ana faktörlerden birisidir. Bunu şöyle anlatır:

“İslâmiyet doğduğu dönem itibariyle, getirdiği ilkelerle şehirleşmeyi destekleyen bir dindir. Medine, Bağdat, Kahire, Şam gibi büyük kentler İslâm medeniyeti sonucu ortaya çıkmıştır. Bu şehirler hem maddi refahları hem de kültürel zenginlikleri açısından dikkate değer yerleşim birimleridir. Örneğin Bağdat İslâm rönesansının merkezidir. Bu şehirdeki Beytü'l-Hikme, ne sadece bir kütüphane, ne de bir çeviri bürosudur. Araştırmaların, gözlemlerin yapıldığı, telif eserlerin yazıldığı; büyük tıp bilginlerinin, astronomların, kimyacıların, fizikçilerin, felsefecilerin ve din adamlarının yetiştiği bir akademidir” (67)

Bunlar şehirde İslâm'ın meydana getirdiği aydınlık ortamıydı. Daha sonra bu, oradan Buhara'ya, Semerkant'a taşındı, Nizamiye Medreseleri zinciriyle Anadolu'ya kadar geldi. Gerçekten Yazar'ın dediği gibi dini hayat şehirlerde çok canlı,verimli ve huzurlu bir ortam doğurmuştu. Tabii sadece bu bölgede değildi İslâm'ın hareketliliği; "Nihayet belirtelim ki kısaca tahlil etmeye çalıştığımız olay, İslâmlaşma (din), Araplaşma (dil), Samileşme ve Doğululaşma (uygarlık) şeklinde ilk dönemde şehirlerde ortaya çıkmış ve gelişmişti. Şehir çevreleri bu faaliyetlere pek yatkın bir manzara gösteriyordu. Zira şehirlerde yerleşmiş bir düzen vardı. Buralarda yer tutan yenilikler yağ lekesi gibi çevredeki kırsal alana yayılıyordu. Dolayısıyla VIII. ve XI. yüzyıllarda İslâm dünyası göz kamaştırıcı bir şehirleşme hareketinin merkez alanıydı. Şehir hayatının ileri olduğu bölgeler, yenilikten ilk önce ve en derin şekilde etkilenen ülkeler olmuşlardı. Yeni İslâm İmparatorluğunun kuruluşu aynı Batı için şaşırtıcı bir şekilde ekonomik kapılarını açmıştır. Cermen istilasası Batı'nın çöküşünü hızlandırmışsa, Müslüman fetihleri de bu uygarlığın yeniden uyanmasına yol açmıştır." (68) Yazar, bu konuyu daha ileriki sayfalarında devam ettirir:

" İslâmi tesirleri üstlenecek olan Müslüman Batı, İfrikiye, Magrib, Sicilya; İspanya Barbarlaşmış, kırsal alana yayılmış ve göçebe yaşamı sürdüren ülkelerdi. Bu topraklarda eski Kartaca ve Roma şehirleri gölgelenmiş, hatta çok yerde silinmişti. Çok uzun süren sömürü döneminde kaynakları kurumuş eski uygar topraklarının Müslüman Batı'nın genç ülkeleri, yeni ekonomik henüz dokunulmamış büyük bir insan gücü potansiyeli ve muazzam güç kaynakları getiriyordu. (69)

Peki böylesine bir şehir medeniyetinin kalıcı hamlesini başlatan İslâm, neden ciddi bir iç kırılmaya uğradı ve şehirden kırsala taşındı?

Dini "bir inancın ötesinde hayatın her alanında izlerini gördüğümüz toplumsal bir kültür" olarak algılayan Mehmet Atlan bu sorunun cevabını ararken ilginç tespitlerde bulunur:

68 Maurice Lombard, İlk Zafer Yıllarında İslâm, s. 19 (Çev. Nezih Uzel) Pınar Yayınları, İstanbul-1983

69 age. s.57.

"Kentte doğan, başlangıçta kentlilerin dini olan İslâmiyet günümüzde takım tersi biçimde daha çok kırsal kesimin dini olarak algılanır hale geldi. Bunda, günümüz dindarlarının özeleştirme müessesesini göz ardı etmesinin, katma değer üretme mekanizmasındaki aksaklığın, toplumsal refaha ulaşma düzeyindeki düşüklüğün de etkisi var. Bununla birlikte göçlerle kente gelen, kırsal kesimin geleneksel din anlayışı, kentteki kültürel din anlayışını yadsıyan ve dinin siyasallaşmasını körükleyen damar güçlendi" (70)

Cumhuriyet döneminin din üzerindeki baskısını dikkate almadan meseleyi düşünersek Yazar'ın söylediklerinde haklılık payı tartışılmaz. Ancak aşağıya bir metin alıyorum. Buna dikkatle bakarsak, cumhuriyeti kuran siyasi kadroların din anlayışının hangi noktalara taşındığını ve bu tür bir anlayışın toplumsal düzenlemeye Cumhuriyet bürokrasisi ve aydını tarafından nasıl yansıtıldığını görürüz. Özellikle tek parti iktidarının milli şef döneminde dini hayata acımasızca müdahale edildiğini düşünürsek konunun esas boyutunun öyle sanıldığı gibi, şehir kır farklılaşmasından değil, şehirden kovulmak istenen dinin kırdan ancak bu kadar yer bulabildiğinin gerçeğine ulaşmış oluruz:

"18 Temmuz 1923'te Ankara İstasyonu'ndaki binada, teşkilatı Esasiye'nin tâdili müzakeresinde vaziyet tamamıyla aydınlandı.

Teşkilatı Esasiye'de yapılmasını muvafık gördükleri tadillerin ikinci günkü müzakeresiymiş. Bana haber verilmemişti. Bugün ben tesadüfen hazır bulundum. M. Kemal Paşa'nın reisliğinde şu zatlar bu işle meşguldü:

Dahiliye Vekili Fethi Bey, İktisat Vekili Tevfik Rüştü Bey, Nafia Vekili Fevzi Bey, Maliye Vekili Hasan Bey, Ziraat Vekili Sabri Bey, Matbuat Umum Müdürü Ağaoğlu Ahmet Bey, Mebuslardan Ziya Gökalp, İhsan Bey, Sivas Mebusu Râsim Bey vardı. Erzincan Mebusu Rafet bey kâtiplik yapıyordu. Başvekil Rauf ve Maarif Vekili Safa beyler, esasen seçim komitesinde dahi bulunmamışlardı.

Ben girdiğim sırada Tevfik Rüştü bey konuşuyordu:

-Ben kanaatimi millet kürsüsünden de haykırıyorum. Kimseden

korkmam. Teşkilatı Esasiyemize dinimiz apaçık yazılmalıdır. Diyordu.

Ben söz aldım ve sordum:

-Teşkilatı Esasiye'de dinimizin İslâm olduğu yazılıdır Tevfik Rüştü Bey? Hangi kanaati haykıracaksın. Teşkilatı Esasiye'ye hangi dini yazdıracaksın? Hristiyanlığı mı?

Mahmut Esat Bey söz aldı ve sertçe cevap verdi:

-Evet Hristiyanlığı.. Çünkü İslâmlık terakkiye manidir. Bu dinle yürünmez, mahvoluruz. Ve bize de kimse ehemmiyet vermez.

Ben söz alarak dedim ki:

-İslâmlığın terakkiye mani olduğu Avrupalıların uydurmasıdır. Bu meseleyi istediğiniz kadar münakaşa edebiliriz. Fakat münakaşaya tahammülü olmayan bir mesele varsa, din değiştirme gayretidir. Netice İslâm kalırsak mahvolmayız, fakat din değiştirme oyunuyla bizi kolay mahvedebilirler. Hristiyan Bizans'ı, İslâm Türk yıkmış ve yerine geçmiştir. Fransızlar 1855'te İslâm Osmanlı İmparatorluğuyla ittifak yaparak Hristiyan Rus İmparatorluğuna karşı harp ettiler. İçinden yeni sıyrıldığımız cihan harbinde, Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan devletleri yine İslâm Türk'le ittifak yaptılar. Ve Hristiyan itilaf devletlerine karşı birlikte harp ettiler. Yüzümüze kim bakmazmış ne demek?

Fethi Bey söz alarak, bana gayet sert, katı cevap verdi:

Evet Karabekir.. Türkler İslâmlığı kabul ettiklerinden böyle kaldılar ve İslâm kaldıkça bu halde kalmaya mahkumdurlar. Bunun için İslâm kalmayacağız...dedi.

Ben de aynı sertlikte şu cevabı verdim.

Fethi bey, bu yabancı fikri şiddetle reddederim. Geri kalmamıza âmil olan şey bir değildir. Fütuhatchılık, temsil gayreti göstermemek, Avrupa'nın ilim ve irfan cephesiyle temassızlık, idarede istibdat gibi mühim sebepler vardır.. Aynı yanlışları yapan Hristiyan devletlerin de yıkılıp gittiğini bilmez değilsiniz.. Bir zelzelenin hakiki sebebini araştırmayıp onu gülünç bir sebebe bağlamak kadar, İslâmlık terakkiye manidir fikrini garip bulurum. Bu yabancı ve tehlikeli fikrin, aramızda da münakaşaya tahammül edemeyecek kadar taraftar bulmasından çok müteessir oldum. Fakat ben iddia ediyorum ki, Türk milleti ne Hristiyan olur, ne de dinsiz

kalır. Hakikat budur. Bir milletin asırlardan beri, en mukaddes duygularını bir hamlede atabileceğinize inanışınız objektif bir görüş değil, hayalinizdir. Böyle bir harekete cüret, memlekette kanlı bir istibdat ile başlar ve İstiklal Harbinin birliğini de birbirine katar. Nasıl bitebileceğini de söyleyebilirim. Düşmanlarından kanı pahasına istiklalini kurtaran Türk milleti, hürriyetini kendi evlatlarına boğdurmayacak... Buna cüret edeceklerin de hakkından gelecektir Fethi bey!

Mustafa Kemal Paşa'ya hitaben şöyle devam ettim:

-Paşam, maddi cephemiz zaten zayıftır, güvenilebileceğimiz manevi cephemizi de düşmanlarımızın yaldızlı propagandasına kurban edersek, dayanabileceğimiz ne kalır? Bizi silah kuvvetiyle parçalayamayan düşmanlarımız, görüyorum ki, bizi fikir kuvvetiyle mahvedecekler. Buna müsaade edecek misiniz? Siz ki, bizi bu hale getiren belanın istibdat olduğunu, zaferden sonra milletin tamamen iradesine sahip olarak yürüyeceğini millet kürsüsünden dahi defalarca haykırdınız. Millet Meclisini Tekbirler, selatlar arasında açtınız. İslâmlığın en yüksek bir din olduğunu hutbelerle ilan ettiniz. Hepimiz aynı iman ve kanaatle aynı yolda yürüdük. şimdi ne yüzle ve ne hakla bir kanlı maceraya atılacağız?..

Mustafa Kemal Paşa sözümü burada keserek dedi ki:

-Müzakereler hararetlendi. Burada kesiyorum." (71)

Mehmet Atlan da aslında dönüp dolaşarak bu yaklaşıma gelir ve üç aşığı beş yukarı benzer ifadeleri kullanarak şunları anlatmadan de edemez:

"Geçmişte Türkçe ibadet ve Türkçe ezan zorlaması gibi olumsuz tecrübeler yaşanmış olması, dindar kesimin ortak bir Türkçe meal oluşturulması konusunda ölçülü durmasına neden olabilir. Aslında anlatmaya çalıştığım olay da bu. Dine siyaseten ve bir kavga aracı olarak yaklaşıldığı vakit işin içinden çıkılmıyor...(72) Kemalizm, Müslümanların yaşamlarına ağır şekilde müdahale etti, kültür ve inançlarına baskı yaptı. Devlete bağlı bir din müessesesiyle bireysel temel hak ve özgürlükleri görmezden geldi. Dindarlığı temel

71 Kâzım Karabekir, Hatıralarım, Yeni İstanbul Gazetesi, 13-16 Kasım 1970; (Bk; Ahmet Kabaklı, Temellerin Duruşması, 1. Kitap, s. 54.)

72 Kent Dindarlığı, s127.

hak ve özgürlüklerin bir parçası olarak görmedi.” (73)

İnanan insanların bu hakkı arama içi siyaset de dahil her alanı zorlamasını “Siyasal İslâm” olarak algılamak meseleyi anlama-mak değilse, maksatlı olarak yükü üzerinden atmak isteyen insanların sloganı sığınmalarıdır. Meselenin bu cephesini bu kadar irdelemek belki de bu yazının ana konusu olmamalıydı. Ne var ki, hesaplama mantığı ön plana çıkarıldığı için bunları dikkate arz etmek gerekti. Biz, aslında Mehmet Altan’ın, bugünkü dindarlık ile şehirleşmeyi irdeleyip “*Şehir Dindarlığı*” kavramına yüklediği düşünceleri üzerinde duracağız. Atlan şöyle diyor:

“Kent dindarlığı kavramı gelişmediği taktirde, dinin istismar edildiğini, siyasallaşmış bir inancın dindarlıkla bağdaşmadığını, bunun siyasi oportünizm, rantçılık, siyasi avcılık olduğunu söyleyen ve kitlelerin vicdanlarına hitap eden hiçbir kurum, otorite, kanaat yerleşemez. Kent dindarlığı, dini siyasetten uzaklaştırdıkça toplu-mun ufkunu genişletecek, doğru olanı gösterecek, kitlelerin tuzağa düşmesini engelleyecek bir ses, bir hoparlör, bir ölçü olarak işlev görecek. Maalesef günümüzde bu yönde bir anlayış henüz tam olarak oluşmadı.”

Yazar bunun devamında bir noktaya daha dikkatimizi çeker:

“Ancak ve ancak kent yaşamını kırsal alan sığılığına hapsedmeyi Müslümanlık sanmayan; bir müminin dininin ulviyetin-den, ulûhiyetinden uzaklaşmadan da kentle uyum içinde yaşayabi-leceğini, çok kültürlü, çok dinli çağdaş kent yaşamına ayak uydura-bileceğini kabul eden bir anlayış dinin siyasallaşmasının önüne geçebilir. Kent dindarlığı, kendi din anlayışını başkasına dayatmaz. Baskı ve yasakların uyumsuzluğu körüklemekten başka b.ir işe yaramadığını ve bunun dinle bir ilgisinin olmadığını bilir ve bağınazlık karşısı yeni bir anlayışı da beraberinde getirir.” (74)

Bunlar doru değerlendirmelerdir. Ancak, problem dindar-dan değil, dinden korkan, çekinen seçkinler kesiminden ve bu kesimin sözcülüğünü üstlenen siyasal kadrolardan gelmektedir. Bu ülkede bir köyü bir apartmana sığdıracaksın, ancak onlarca apartman arasına bir cami yeri koymayacaksın. Bu da yetmiyormuş gibi, daha

73 age. s. 129.

74 age. s. 69.

zalimcesini yapacaksın; şehirde bir avuç toprağın bir avuç para ettiği günümüzde, cami için 2. 500 metrekare arsa zorunluluğu getireceksin, bunu da seçilen belediye meclisleri ve belediye başkanlarının inisiyatifine bırakacaksın. Bu ülkede böyle bir kuşatma altında kent dindarlığı nerede kendi zeminini bulacaktır? Dindar'ın tepkisinin altındaki sebep ve saikleri çok iyi kavramadan bu kesimi yorumlayıp suçlamanın ahlâki tarafının olacağını düşünmüyoruz. Bu son cümlem Mehmet Altan'a yönelik değildir. Genel olarak onun da eleştirdiği kesimin anlayışı böyle olduğu için bunları söylüyoruz. Dahası da var, bu ülkede İmam-Hatip Okulları, başında din ihtiyacının karşılanması için kuruldu. Ancak, toplumda artan manevi çöküşün getirdiği tedirginlik yüzünden birçok laik aile bile çocuklarını bu okullara göndererek onları bu erozyondan kurtarmak istedi. Bunu doğru okuyamayan bir kesim, bu okullara darbe vurdu. Aslında vurulan darbe, o okullarla da sınırlı tutulmadı. Toplumun manevi coğrafyası dinamitlenmek istendi. Bugün Başörtüsü'nde kişinin özel hayat hakkını düşünmeyenlerin içkiye getirilen sınırlamada buna sarılması da bir ikiye bölme değil midir? Yazar'ın "Farklı olan herkes din üstünden suçlanabiliyor", sözünü aslında "kendilerine benzemeyenleri laiklik sopasıyla dövüyorlar", deseydi daha yerinde bir yorum olabilirdi. Çünkü kimse farklı olanı suçlamıyor, farklılıklarını zorla kabul ettirmek ve onunla hakim güç haline gelmek isteyenlere karşı bir direnme vardır ve bu da dindarın en tabii hakkıdır. Hiçbir insan iradesini, inanmayan da olsa, başkasının tekeline bırakmak istemez. İslâm'ın böyle bir tavrı da yoktur. "Dinde zorlama yoktur"(Bakara: 2; 256) ve "Senin dinin sana, benim dinim bana"(Kafirun 110: 1-6)) anlayışı Müslümanlar için önleyici bir uyarıdır ve inanmış her Müslüman buna dikkat etmek mecburiyetindedir, çünkü bu bir ilahi emirdir. Seküler kesimin böyle bir kuralı yoktur. Çatışmayı körükleyen de onların kendilerine göre din, kendilerine göre dindar oluşturma gayretidir.

Yazar'a göre; "Kent dindarlığı, "dini ötelemek" değil, tam tersine dinin kendi derinliğine uygun bir anlayışı sahiplenebilecek donanıma ulaşmak, sosyal hayatta da insan ilişkilerinin olması gerektiği gibi yaşanması noktasına gelinmesi"(75) ise, bunda

75 Kent Dindarlığı, s. 71.

hemfikiriz. Türkiye'nin bu bunalımı aşabilmesi için fedakarlık dindar kesimden değil, dindarı anlamayan, kabullenmeyen, hatta onunla savaş halinde olan kesimin ne yaptığıнын ve ülkeyi nereye götürdüğüünün farkına varmasına bağlıdır. Şunun altını çizerek söylüyoruz: Bu ülkede kendilerini "*Sosyal Demokrat, Laik, Liberal*" ne sayar sanız, gören kesimlerin dine ve dindara mesafeli olması kendi gerçeklerine mesafeli olmanız demektir. Batı'da Hristiyanlık geriliyor, gerilemeye devam edecektir, çünkü bu dinin v ahiyle beslenen içi boşaltılmış onun yerine din adamlarının görüşleri yerleştirilmiştir. Bu görüşler de neredeyse iki bin yıl öncesine dayanan yıpranmış, yorulmuş, dökülmüş şeylerdir. İslâm öyle değildir. O, Yüce Yaratıcı tarafından Peygamberine tebliğ edildiği saflığıyla devamlılığını korumaktadır. İslâm'ın gücü buradadır, buna da hiçbir saldırı silahının gücü yetmez. İslâm'ın bu kadar saldırı ve kısıtlamalara rağmen, giderek güçlenmesinin ana sebebi de budur... Şehirleri dini hayatın altyapısını oluşturan kurumlardan uzaklaştırdıkça, halkın tepki şuurunu güçlendirdiklerini fark ettikleri ve bu ısrarlarından vazgeçtikleri gün Türkiye'de bu çatışma bitmiş olacaktır. Mehmet Altan'ın "*Kültürel*" kelimesini yazısından çıkararak okursak, doğruyu daha iyi anlatmış olacağını düşünüyoruz: "İslâm kent çoğunluğundan geldiği için ötekine yasak, baki benzeşme zorlaması yapmaz. Kendi için istediği özgürlüğü başkası için de hem de tüm samimiyetiyle talep eder." (76) İşte gerçek din ve gerçek Müslüman tavrı budur!

HEMŞERİLİK DUYGUSU VE ELİA KAZAN ÖRNEĞİ

Toplumda insanın kendini fark ettirdiği en önemli hususlardan birisi mikro milliyetçilik de diyebileceğimiz hemşerilik duygusudur. Herhangi bir şehirde bir insanla karşılaştığınızda, tanışma ve hal-hatır sorduktan sonra yöneltilen ilk sorulardan birisi, “nerelisiniz?” olur. Hatta bu, aynı şehirde yaşan insanlar için bile geçerlidir ilk defa tanışıyorsanız; “hangi mahalledensiniz?”, ya da hangi mahallede oturuyorsunuz?” olur. Bu sorular değişik köy ve kasabalarda oturanların da sıkça başvurduğu bir tanıma, anlama ve yorumlama yöntemidir. Neyi tanıyıp, anlayacak, neyli yorumlayacaktır. Bunun en etkin örneğini, bir değişik tip olarak Elia Kazan’da görürüz. Amerika’da yaşayan ve orada şöhretin zirvesine çıkan Kazan’daki bu hemşerilik duygusu öylesine baskın çıkmıştır ki, orada Komünistlikten takibata uğrayıp yargılanırken, Kayseri’ye gelir antikomünist bir partinin, şuurlu antikomünist Belediye Başkanı’na siyasi yönden destek çıkmaktan geri durmaz. Onu kendisiyle çelişen bu duruma götüren hasretini çektiği şehrine duyduğu hemşerilik bağlılığıdır. Şimdi bu macerayı kendi hatıralarından özetleyerek birlikte okuyalım gelin:

Çeşitli biyografi kitaplarında, Elia Kazan ana hatlarıyla şöyle tanıtılır:

Elia Kazan, tam adı Elia Kazancıoğlu (7 Eylül 1909, Kayseri - 28 Eylül 2003, New York), Rum asıllı ABD’li yönetmen ve yazar. Özellikle Tennessee Williams ve Arthur Miller’in oyunlarını sahneleyerek tiyatrodaki büyük başarı kazanmış, etkileyici filmleriyle sinema sanatının ustaları arasına girmiştir.

Dört yaşındayken ailesiyle birlikte ABD’ye göç etti. New York şehrindeki New Rochelle’de büyüdü. Massachusetts’te Williams College’a gitti ve yükseköğrenimini burada tamamladı. Yale Üniversitesi’nde tiyatro öğrenimi gördü. 1932’de oyuncu olarak

katıldığı New York kenti'ndeki ünlü Group Theatre'da 1939'a değin etkinlik gösterdi.

Kazan ilk oyununu 1934'te New York kentinde sahneledi. 1940'larda yönettiği oyunlarla ülke çapında üne kavuştu ve Broadway'in en iyi yönetmenleri arasına girdi. 1947'de Cheryl Crawford ve Robert Lewis'le birlikte ünlü oyunculuk okulu Actors Studio'yu kurdu. Bir yıl sonra Lee Strasberg de bu gruba katıldı. Film yönetmeye 1944'te başladı. Filmleri çoğunlukla ilerici ve toplusal açıdan eleştirel temalar içermektedir. 1948 ve 1955'te Akademi Ödüllerinde iki kez en iyi yönetmen Oscarını kazandı. 1960-64 arasında da New York kentindeki Lincoln Sahne Sanatları Merkezi Repertuar Tiyatrosu'nun yönetmenleri arasında yer aldı.

1960'ların ortalarında tiyatrodan uzaklaşmaya başladı; sinemayı da ikinci plana bırakarak yazarlığa ağırlık verdi. 1999 yılında 71. Akademi Ödüllerinde Yaşam boyu Onur Ödülü'nü aldı. 1970'lerden itibaren Türkiye'yi sık sık ziyaret eden Kazan, 1988'de 7. Uluslararası İstanbul Film Festivali'nde seçici kurul başkanlığı yaptı.

Aslında verilen bu ansiklopedik bilginin önemli bir hatası, onun Türkiye'ye ziyaretini 1970'lere tarihlendirmesidir. Halbuki, aşağıda göreceğimiz gibi O, Türkiye'ye ilk gelişi, 12 yaşında iken, yani 1921 tarihindedir. Daha sonra ikinci gelişini 1955'te gerçekleştirdi. Üstelik bu tarihte doğduğu şehir olan Kayseri'ye de geldi. Bu tarihten birkaç yıl sonra, muhtemelen 1958-59'da ve 1962'lerde yine Türkiye'ye ve Kayseri'ye tekrar geldi. Ailesinin macerasını anlattığı *"Amerika-Amerika"* filminin dokümanlarını bu gezileri sırasında burada topladı. Senaryosunu yazıp yönettiği bu film, 1962 yılında Altın Küre Ödülünü 'En iyi Yönetmen' dalında aldı.

Kayseri'de doğmuş, dört yaşına kadar Türkiye'de yaşamış ve sonra Amerika'ya gidip orada hayatını sürdürmüş. Amerikalı birisi olarak tanınsa da kimliğinde doğum yeri hanesinde *"Kayseri-1909"* yazılı. Bunu da hiçbir zaman reddetmemiş. Gücünün, şöhretinin ve servetinin zirvesine çıktığı bir tarihte; 1955'te, 46 yaşında iken Kayseri'ye gelmiş. Daha sonra bu ziyaretini iki defa daha gerçekleştirmiş. 78 yaşına gelince de, bütünüyle hayat macerasını, olumlu ve olumsuz yönleriyle fazileti ve ahlaki düşüklüğü ile yalın bir şekilde *"Bir Yaşam"* adıyla anlatıp kitaplaştırmış.

Burada da Kayseri ziyaretlerinin önemli bir yeri var. Osman Kavuncu'nun Belediye Başkanlığı döneminde, milletvekilliğinde ve Yassıada'da yargılandığı sırada onunla ilişkisini hiç kesmemiş. Sinema dünyasının ünlülileriyle çalışmış, büyük projelere yönetmen olarak imza atmış bir ismin geçmişine bakışının önemi sanırım dikkati çekecektir. Ben onun hayat hikâyesini anlatacak değilim, onun bu hayatının seyri içerisinde kendi ülkesi kabul ettiği Türkiye'ye ve kendi şehri saydığı ve birkaç defa geldiği Kayseri'ye ait duygu ve düşüncelerini nakledeceğim. Bu anlatılanlar bir dönemin tanınması, anlaşılması ve daha iyi değerlendirilmesi için sanırım bazı ipuçlarını taşıyor olacaktır.

Elia Kazan, hatıralarında Türkiye'ye ve Türkiye'deki kendi insanına bakışını şöyle anlatır:

“(Bu metnin başında bir resim var. Büyük Babasının, anneannesinin ve çocuklarının toplu olarak çekilmiş resmi. Dede- si ve en büyük oğlunun başında fes var. Söze bu fes'le başlar): Şişmanoğlu'ların reisiyle en büyük oğlu fes giymişler. Müslüman efendilerinin geleneksel baş giysisi. Hem de ev içinde, tam Müslüman adeti. Fes giymeyi ben de denedim. Fes bunalıcıdır. Ne adamın ensesini güneşten korur, ne de gözlerini güneşin parlaltısından. Gene de o zamanlar, oralı olan bütün Yunanlı erkekler fes giyerlerdi. Neden? İstanbul'un 1453'teki düşüşünden bu yana fethedilmiş bir halk oldukları için, güvenlik taktikleri Türk halkının arasına karışmak olmuştur. Fethedenin kültürüne uyum sağlamak için verilmiş daha köklü ödünlerin kanıtına rastladım. Annemin dedesinin ilk adı Murda'ymış. Annemin ninesinin adıyla göz alıcı biçimde Türk'tü: Sultana. Evlerindeki İnciller -elimde bir tane var- Türkçe'ydi. Kayseri'deyken kadınlar çoğunlukla evlerinde oturur, sokağa çıktıkları zaman da Türk kadınları gibi yüzlerini örterler ve Hristiyan mahallesinin sınırlarından pek uzaklaşmazlardı. Beri yandan erkekler hep sokaktaydılar. Türklerle omuz omza. Çarşıda Türklerle alışveriş eder, yarışır ve çoğunlukla yarışı kazanırlardı. Gene de sokak kapılarından dışarı adımlarını atar atmaz, 'merhaba' ve 'hoşça kal'larını Türkçe söylerlerdi. Sokakta bir saygı maskesi takınırlardı. Araya karışmak yoluyla ayakta kalırlardı. Amerika'ya geldiklerinde de bu taktiği sürdürmüşler- di. New York'ta, birçok halı tüccarının Türk kökenli soyadı vardı ve Hristiyan olan ilk

adlarını, çok dilli kentte bile gizli tutarlardı. Baş harflerini kullanarak. Babamın ağabeyi, bizi Amerika'ya getiren adam, New York'ta Avram Elia Kazancıoğlu olarak değil de, A.E. Kazan olarak biliniyordu. Takma adı da Joe idi. Bundan daha Amerikan ne olabilir? Siz, güvenlikte yaşayanlar buna kendi kendine ihanet gözüyle bakabilirsiniz. Böylesine tepeden bakmayın. Aynı şeyi burada, çevreye uymak için adlarını değiştiren daha birçok ırkların, halkların arasında da gözlemledim. Soyadlarını kuşkuyla karşılamayı öğrendim. Bu demokratik toplumda birçok kimseler hâlâ başlarında fes taşıyorlar."

Burada öğreniyoruz ki, Elia Kazan'ın soyadı aslında "Kazancıoğlu" dur. Sonra çok önemli bir noktaya dikkat edermisiniz bilmem? Türkiye'de iken buranın sosyal şartlarına uyumdan söz ederken "Fethedenin kültürüne uyum sağlamak için verilmiş ödün", diyor, ama Amerika'da böyle bir zorunluluk olmadığı halde, aynı geleneği orada da sürdürdüklerine vurgu yapıyor. Bunu da "çevreye uymak" için yaptıklarını söylüyor. Üstelik o zamanın Türkiye'sindeki gibi fesli kıyafetlerini de devam ettirmek suretiyle. Şimdi biz tekrar Elia Kazan'a dönelim:

"Cennetin Doğusu filmim Oscar'a aday gösterilmiş, Kedi filmim Pulitzer ödülünü almıştı. Ne var ki, bütün bu başarılarla karşın doyumsuzdum. Tiyatro ve sinema dünyasının, hatta kırk küsur yıldır beni barındırmış olan ülkenin bana tam istediğimi vermediğini hissediyor, bir kopukluk duyuyordum. 1955 yılında karımla yaptığım tatil, bir dinlenme değil, yeni bir yol arayışıydı.

Yapılacak şey, Türkiye'ye gitmekti. Oradan dört yaşında ayrılmış, on iki yaşında bir kez daha gitmiştim. Şimdi bir amcam vardı: O ülkeyi ve insanları inceleyecek, amcamın Kayseri'den İstanbul'a gelirken izlediği yollardan ben de geçecektim. Filmim için malzeme toplamaya gidiyordum: Öykü, mekan, insanlar tema."

Elia Kazan 1955 yazında Amerika'dan gemiyle hareket eder ve Pire'den İstanbul'a uçakla gelir. Yanında Karısı Molly de vardır. İstanbul'da 'kuzenim' dediği yaşıtı Stellio vardır. Orada birkaç gün kalırlar. Sonra karayoluyla Ankara'ya oradan da Kayseri'ye gelirler. Buraya yabancılaşmış, daha doğrusu orada Amerikalılaştırmış bir Türk vatandaşının dışarıdan algıladığı ile gelerek gördüğü Kayseri ve buradaki hatıraları önemli. Kazan bunu şöyle anlatır:

“Ertesi gün Stellio ile ben bozkırlar arasından otomobille doğuya yol aldık. Rüzgâr tertemiz esiyordu. Dört saat sonra Kayseri’nin ana meydanına girmiştik. Burası yer yer parke döşeli, geniş, açıklık bir alandı. Çevresinde vilayet, ince minareli bir cami (Kurşunlu camii) pastane ve dört katlı bir otel vardı. İstanbul’dan yarım yüzyıl geriye düşmüştük. Birkaç otomobil at arabalarının arasından ağır ağır geçmekteydi. Her yerde, sırtlarında aşırı ağır görünümlü yüklerle merkepler vardı Bir dükkanın önünde bu hayvanlardan üçü yükleri alınmış duruyorlardı. Bir duvar dibinde başları bez sarılı hamallar, kuyruktaki taksi gibi iş çıksın diye beklemekteydiler. Yalnız gözlerini açıkta bırakacak biçimde örtünmüş olan kadınlar, dosdoğru karşıya bakıp hızla yürüyerek gelip geçiyorlardı. Yakınımızdan, erkek birkaç adım önde olmak üzere bir karı-koca geçti, kafalarında yuvarlak tepsiler. Şoförümüz, “Baklava” dedi. Stellio, Türklerin ağır tatlılara meraklı olduklarını belirtti. Türkler şekerin cinsel gücü arttırdığına inanırlar. Vilayetin önünde kavun yüklü bir araba duruyordu. Yere düşüp yarılmış birkaç kavunun üstüne sinekler üşüşmüştü, bulut gibi. Üstü açık bir arabada iki adam buz satıyorlar, çocuklar buz kıymıklarını kapabilmek için sıçıyorlardı.

Otomobilimiz vilayetin önünde durdu; dışarı çıktık. Binanın merdivenleri dilenci doluydu, bazıları avuç açıp el uzattılar. Silahlı adamların kılavuzluğuyla valinin (Belediye Başkanının) kabul odasına alındık. Vali bizi beklemekteydi, minicik bir adam, neredeyse bir cüce. Bir bacağı öbüründen kısa olduğu için bastonla yürüyorsa da çevik ve hızlıydı. “Osman Kavuncu” diye kendini tanıttı. Onun ıslıl ıslıl enerjisini duyumsuyordum. Çok geçmeden güler yüzlü dostluğu beni sarmaladı. Stellio hemen onun elini öptü ama Kavuncu Efendi oralı olmadı. Gözleri Amerikalı konduktaydı. Ben de ona gülümsedim.

Türkiye’deki bütün konuklara sorulan ilk soru kahvesini nasıl istediğidir, tatlı mı, orta mı, sade mi? Kavuncu bir yardımcısına bize hemen kahve yapılmasını buyurdu. Türkiye’de her buyruk, her istem, “hemen” diye nitelendirilir ama bu işlerin hızını hiç etkilemez. Son “büyük” savaş sırasında bizim gazetecilerin Ankara’ya taktıkları ad, “Yavaşıngton” olmuştu.

Beklediğimiz sırada Vali küçük, gümüş bir tabak içinde karanfil sundu, uzun, tozlu yolculuktan nefesimizi tazelesin diye. Valinin bir tür taşra tahtını andıran kocaman çalışma masasının ardındaki duvarda ulusal kahramanı Mustafa Kemal'in -1922'de istilacı Yunan ordusunu söküp atarak Türkiye'yi ilk kez tümüyle Türk yapan general- asker giyimli büyük, renkli bir fotoğrafı asılıydı.

Kavuncu, kenti bana kendisinin gezdireceğini, bunun bir şeref olduğunu söyledi. Ve bunu izleyen üç gün boyunca bana New York Belediye Başkanı La Guardia'yı anımsatan bir enerji ve coşkuyla sözünü yerine getirdi. Bize gösterdikleri park, abide, kitaplık, okul gibi şeyler değil de yeni kurulmuş şeker, dokuma, halı fabrikalarıydı. (Bu sonuncusunda bize sandalye üstü için küçük halılar armağan ettiler.) Valinin övücü bulaşıcıydı. Ona hemencecik kanım kaynamıştı. Çok geçmeden ben ona Osman, diyordum, o da bana Elia, diyordu.

Ertesi gün, bir zamanlar babamın ailesinin oturduğu eski Rum mahallesini görmek istedim. Sokak üzerinde penceresiz uzun duvarlar vardı. Odalar, tek ışık kaynağı olan avlulara açılıyordu. Kayseri'de Rum yoktu artık. 1922 savaşıdan sonra kentten ayrılmışlardı. "Ayrıldılar mı yoksa göçmeye zorlandılar mı?" diye Osman'a sordum. Osman'a bu soruyu yöneltecek kadar güvenim vardı. O, ellerini şöyle bir açtı. Şark usulü, tarihin akışının her zaman sorgulanamayacağını söylercesine. Tepeden tırnağa dost, hatta muhabbetli bir adamdı, gene de geçmişi düşündüğümde, onu sevdiğim için suçluluk duyuyordum.

Ertesi gün annemin ailesinin kasabasına gitmek istedim. Germir, kentten dokuz mil kadar uzaklıkta, sarp bir tepenin dibindeydi. Parke döşeli ana yolun iki yanına, bir zaman herhalde çok güzel olan evler dizilmişti. Kayseri'deki evlerden daha sağlam yapılı, daha gösterişli. Bunlar varlıklı Rum tüccarların evleriydi. Savaştan sonra Rum ve Türk halklarının değiş tokuşu yapıldığında boşalan bu evlere Türkler yerleşmiş, evleri bakımsız bırakmışlardı. Gene de kapıların kenarlarında güzel taş oymalar, pencerelerde özenle işlenmiş tahtadan "harem kafesleri" vardı. Annemin ailesi babamınkinden daha varlıklıymış.

Mahalleliler benim kim olduğumdan habersizdiler. Gene de bir yabancı konuğa -hele yanında valiyle gelen biri- hoş geldin

demek için kadınlar kapı önlerine çıkarak bize sıcak pideler sunuyorlardı. Korkusuzdular ama birinin ayrımlayınca hemen başörtülerinin ucuyla yüzlerini örtüyorlardı.

Osman, peşimiz sıra gelen ihtiyarlara Şişmanoğlu'ların evinin nerede olduğunu bilip bilmediklerini sordu ama hiçbiri kesin bir şey söylemiyorlardı. Osman, "buluruz, merak etme", dedi. "Bir daha geldiğinde eşini öpersin."

Stellio bana Rumca fısıldayarak, "Sahiden gelecek misiniz?" diye sordu.

Bir meydanlığın köşesinde Ortodoks kilisesi yıkık duruyordu. Ben bu duvarlardaki dinsel resimleri incelerken ihtiyar Türkler, Rumları ne kadar aradıklarını, iki ırkın eskiden çok iyi geçindiğini anlatıp duruyorlardı. Çevrenin bakımsızlığını gördükçe ben de Rumların bıraktığı boşluğu anlıyordum. Türklerden biri Rumların akıllılığını övmeye girişmişti. "Rumlar hiç çalışmadan para kazanabilirler", diyordu. "Bütün gün tavla oynarlar, akşam servetleri artmıştır. Biz gün boyu çalışırız da evimizin ekmeğini zar zor çıkarırız." Rum tüccarların alım satım- dan kâr yapabilmelerine imreniyordu. Babam, "Türkler sırtlarını kullanırlar, biz kafalarımızı", derdi.

Kayseri'deki son gecemde, dallara fenerler asılmış bir bahçede veda şöleni verildi. Çok mutluydum, kesintisiz içtim. Nasıl da karanlık ve gizemliydi bu bahçe! Gene de korku duymuyordum. Bu insanların dost olduğunu biliyordum artık. Osman'la ben upuzun bir masanın başköşesinde, yan yanaydık. Kadehlerimizi kaldırırken verdiğimiz heyecanlı demeçler iki tarafın da uyum için duyduğu özlemi dile getiriyordu. Ömür boyu dost kalacağımıza söz verdik. Hâlâ diken üstünde duran Stellio'ya acıyordum şimdi: "Güvenme onlara, yüzüne güldükleri zaman bile." Ama ben ayrılırken Osman'ı öptüm. Osman bana, "Amerikalı kardeşim", dedi ve bir halı daha armağan etti, karımın yataktan kalkınca ayaklarını basması için. Yakında geri geleceğime yemin ettim.

Kıvanç duymakta haklıydım. Gerçek film malzemesini bulmuştum! İstanbul yolunda kararım verdim: Amcamın Kayseri'de başlayıp Amerika'da biten yolculuğu üstüne bir film yapacaktım. Bütün gördüklerim hakkında ayrıntılı notlar tuttum, fotoğraflar çektim. İşe koyulmuştum bile."

Elia Kazan, 1955'te gelip gördüğü Kayseri'yi böyle anlatıyor. Osman Kavuncu'nun kendisine özel ilgisi, Batılı insanın bencillik duygularını alt üst etmiş olmalı ki, bu iltifat ve itibarı bir daha yaşayabilmek için yeniden Kayseri'ye gelir. Bu defa Kavuncu Belediye Başkanlığından ayrılarak Milletvekili seçilmişti. Son gelişinin de tarihi yoktur, ama 1960'tan sonraya rastlar. Çünkü dostu Osman Kavuncu Artık Milletvekili değildir. 1960 ihtilalinde tutuklanmış ve yargılanmaktadır. Yassıada'daki mahkemeye kadar gider. Bir duruşmayı izler. Vu bu duygularını şöyle nakleder:

"Stellio'nun evinde bir veda yemeği düzenlendi. Öbür akrabaların ve Stellio'nun karısı Vili ile tanıştım. Lezzetli yemeklerle yüklü sofraya oturup birbirimizi inceledik. Gözüme hepsi de çok hoş göründü. Okumuş, terbiyeli, naziktiler. Bu evde Stellio'nun değil, Vili'nin söz sahibi olduğunu ayırladım. Sofranın baş köşesine o oturuyor, eti o dilimliyor ve konuşmaları o yönlendiriyordu. Şarap beni tartışmacı mı yapmıştı ne? Yoksa bir kadının evin reisi olmasının karşısında Yunanlı erkeğin hıncını mı duyuyordum? Kayseri gezimizi, Osman'ı anlattım, onun yaptıklarını överek; "Oralarda çok ilerleme var", dedim. Geçmişin yaraları belki de sarılacaktı artık. Ülkeyi yöneten askerler nasıl olursa olsun Türk insanı iyiydi ve yeni bir kardeşlik süreci için hazır durumdaydı. Belki benim burada çevireceğim film Türklerle Yunanlıların arasında daha iyi ilişkiler kurulmasına yardımcı olurdu, onlar dost olmak zorundalar", diyordum.

Tabii bu iyi niyet gösterisine ağır bir tepki alır. Üstelik evin kadını Vili'den gelir bu. Zaten Stellio'da başından beri Türklere düşman tavrıyla öne çıkmıştır. Bu ülkede doğ, büyü, bu ülkenin imkânlarıyla zenginleş, konforlu bir hayat yaşa ve sonra dön bu ülkeyi ve insanını aşağılayıcı bir tavrı temsil et. İşin ilginç yanı, gurbette kalan Elia Kazan, bu tutumu onaylamıyordu. Bunun için de ölesiye kadar Türkiye'ye defalarca gelip gitti. İşte bu ziyaretlerinden birinde burada kendisine gösterilen ilginin boyutlarını tayin etmesi bakımından çok hoş bir hatırasını şöyle nakletmektedir:

"Kayseri'de bir gazeteci ordusuyla karşılaştım. Bundan rahatsızdım, durumu Vali'ye söyledim. O, arabadan inip gazetecilerin yanına gitti ve bizi rahat bırakmalarını söyledi. Adamlar dağıldılar. Vali bizi otelin kapısına kadar götürdü. Otele yerleştik ve

yattık. Gece, peşimize takılmaması söylenen fotoğrafçılardan biri, otelin duvarına bir merdiven dayamış. Uykusu hafif olan Barbara bir çıt duymasıyla uyandı, beni de uyandırdı. Pencerenin dışarısında eli fotoğraf makineli bir adam vardı. Barbara çarşafın altına kaçtığı anda bir flaş patladı, ben yataktan fırladım, adam yere atlayıp kaçtı. Ertesi sabah vali'ye çıkarak, kendi ülkemde olsam kullanamayacağım isterik bir ses tonuyla şikayette bulundum. Daha kahvemiz hazır olmadan geceki fotoğrafçı bulunup karşımıza çıkarılmış, sindirilip korkutulmuştu ki; acınası bir sesle benden af dilemeye başlamıştı: "Siz büyük adam olduğunuz için yaptım bunu", diyordu. "Her zaman gelmiyorsunuz ki." Vali bizim bundan böyle hiç rahatsız edilmeyeceğimize söz verdi ve güzel Barbara'ya çiçek yolladı."

Vefa denilen fazilet örneğinin belki en güzelini Elia Kazan'ın bir davranışında görebiliriz: Kayseri'ye ilk geldiğinde kendisini karşılayan, ağırlayıp gönderen Osman Kavuncu, Milletvekili seçildikten sonra tekrar gelen Kazan'ı, arabasıyla Kayseri'ye getirir. Burada ağırlar, alıp Antalya'ya götürür orada birlikte tatil yaparlar, çevireceği film için malzeme toplamasına, resimler çekmesine yardımcı olur. Bu arada, Osman Kavuncu'nun ilk geldiğinde, Elia Kazan'dan bir talebi olur: "Ailenizin Germir'deki evini ve çevresini onartmak isterim. Belediyemizin bütçesi buna yeterli değildir. Üç-dört bin dolara mal olması muhtemel. Bu parayı vererseniz, bu hizmeti sizin adınıza gerçekleştirmeyi arzu ederim", der. Kazan da, o kadar parasının olmadığını söyleyerek 300 Dolarlık bir yolcu çeki verir. 1960 İhtilalinden sonra, Osman Kavuncu'nun koltuğuna oturan zatı üçüncü defa geldiğinde ziyaret eden Kazan, o günkü diyaloglarını şöyle anlatır:

"Vedalaşmak için Vali'nin yanına gittim. İkimiz yalnızdık. Kahvelerimizi yudumlarken, " Osman Kavuncu'ya ne oldu, bana söylesenize", dedim. Vali, "Ne olduğundan hiç haberim yok", diyerek kalktı, kapıyı kapadı. Sonra küçümseme, alay dolu bir sesle, "O aksak bacaklı büyücü kambur otomobil almak için sizden para istedi mi?" diye sordu. "Hayır", dedim. Gerçi para istemişti ama kentte onarımda kullanmak için. Vali, "Kaç para istedi? Dört bin dolar mı?" diye sordu. Ben, "Anımsamıyorum", diye yanıtladım. O, "Anımsayanlar var", dedi. "Belki sizin de aklınıza gelir. Çünkü Osman kendine dört bin dolarlık bir Kadillak aldı, içine kurulup

ağalar gibi gezmeye başladı. Hepimiz gördük bunu.” Ben gene Osman’ı savundum, onun Kayseri’ye çok hizmet verdiğini söyledim. Vali sesini çıkarmadı.”

Bu olay onu çok şaşırtır ve etkiler. Osman Kavuncu, 1960 ihtilalinde düşürülen Demokrat Parti’nin Milletvekilidir ve diğer politikacılar gibi o da tutuklanmıştır. İstanbul’a gider. Yassıada’da duruşmaları izler. Orada gördüklerini de şöyle anlatır:

“Şimdi beş yıl sonra, Marmara denizi’ndeki bu adada Osman kavuncu can korkusu içinde bir hapishane kuşundan başka bir şey değildi. İçim üzüntüyle dolarak otele döndüm. Oturup hürriyet gazetesine uzun bir mektup yazdım. Osman Kavuncu’nun benden gerçekten dört bin Dolar istediğini, benim de ona dört bin değil üç yüz Dolar verdiğimi, niyetimin de ona araba almak değil, dedemin evindeki kuyuyu onarmak olduğunu söyledim. Osman’ın New York’un en büyük Belediye Başkanı La Guardia’ya benzediğini, tıpkı onun gibi kentini ve kentlilerini çok sevip gözetlediğini, Türkiye’nin onunla övünmesi gerektiğini de sözlerime ekledim.” (77)

Elin oğlu, kalkıp Amerika’dan doğduğu topraklara geliyor, onunla tanıyor ve ona sahip çıkmak istiyor. Üstelik orada Komünizm Propagandası yapmaktan yargılanırken, burada antikomünist bir partinin Milletvekiline sahip çıkıyor. Bir asılsız suçlamadan dolayı gerçekleri anlatmak için gazetelere mektup yazıp duruşmasını takip ediyor. Onunla da yetinmiyor; “Osman Kavuncu’nun New York’un en büyük Belediye Başkanı La Guardia’ya benzediğini, tıpkı onun gibi kentini ve kentlilerini çok sevip gözetlediğini, Türkiye’nin onunla övünmesi gerektiğini de” sözlerine ekliyor. Bugünkü modern Kayseri’nin oluşmasında en büyük paya sahip insanlardan birisinin gasp edilen hakkını korumak için, şehrin hafızasına yönelecekler bir hatırlatma olsun diye Elia Kazan(cıoğlu)’nun Kayseri macerasına burada yer verme gereğini duydum. Bunu “aynı şehrin çocuğu” olmanın verdiği alt kimliğin belirleyici rolüne bağlamak gerekir. Şehirleri aranır hale getiren de sanırım hemşeriliğin o dayanılmaz kucaklayıcı ve bütünleştirici bu özelliğidir.

(77) Elia Kazan, Bir Yaşam (Çev. Nihal Yeğınobalı) s. 587 vd. Afa Yayınları; İstanbul-1997

İSTANBUL'DA, SİNAN'IN İZİNDE!

İstanbul'un silüetine mührünü vuran sanatçıların başında Mimar Sinan gelir. Onun eserleri, onun çağında bu şehrin hızlı bir şekilde hem Müslümanlaşmasına, hem de Türkleşmesi'ne çok büyük katkı sağlamıştır. Fatih'in emanetini alan ve geleceğe taşıyan çocukları kuşkusuz çok büyük işler başardılar, ama bir şehrin kalıcı kimlik kazanması, orasının sadece fethedilmesi, oraya bir vali tayin edilmesiyle olmuyor. İstanbul'u, Türklerin fethetmesiyle dünya tarihinin bir devirden yeni bir devre geçişinin doğuracağı sancıları, en az hasarla atlatabilmesi için buradaki bilgilerin ve sanatçıların çok önemli hizmetleri olmuştur. Fatih'in başlattığı İstanbul'u medreseleştirme hareketi, arkasından gelen varislerince aynı duyarlılık içinde sürdürülmüş ve bunları camilerle tamamlayarak din ve ilim bütünlüğüyle ortaya yeni bir millet kimliği çıkartılmıştır. İşte, bu harcı karanların en önemlilerinden birisi Mimar Sinan'dır! Sinan'ın hayatında inşa ettiği eserlerin önemli bir bölümünün İstanbul'da olması tesadüfi bir kararla gerçekleştirilmiş değildi. Ona ruhsat veren iradenin tamamında, bu şehre Sinan eli ve kafasıyla kendinden birşeyler katabilme ideali vardı. Sinan, bu güveni başarıya taşımış bir büyük dehadır. Onun için İstanbul'a her gittiğimde aklıma gelen ilk isim Sinan olur ve onun heyecanıyla bu şehri gezmeye özen gösteririm. Aşağıdaki metin ilk gezimin bende yankılanan sesidir. Şehirlerin kimlik problemini aşabilmesinde Sinan'ın bize öğreteceği çok şeyler olacağını düşündüğüm için bu metni buraya alıyorum:

İkinci güneşi Süleymaniye külliyesinin kurşun kubbelelerinden süzülerek boğazın sularında bakır rengi bir cümbüş mahşerine başlamıştı.

Anadolu Yakası'ndan bindiğim yolcu vapuru, Sirkeci'ye doğru süzülürken, gözlerimin önüne o büyük kavuğu içerisindeki heybetiyle Ebusuud Efendi geliverdi. İki avucunu göğse açmış, Türk asrının kudretli Sultanının bu hayırlı eseri için dua ediyordu:

“Devletlimin saltanatını pâyidar eyle. Bu soylu milleti mamur ve müreffeh kıl. Bu camide din-i mübin-i İslâm’ı mahşere kadar gönlümüzün meşalesi yap!”

Uzayan dua, Sinan Ağa’ya hayırlı hizmetler temennisiyle bitti. Muhteşem Süleyman, kaftanını topladı, açılan temele indi, “Bismillah” diyerek ilk taşı koydu.

Mehterân bölüğü en seçkin serhat türküleriyle günü şenlendiriyordu. Damların üzerinde feraceli hanımlar, kenarda, köşede koşuşan çocuklar, askerin en nâdide silahlarıyla bölük bölük yürüyüşü. Sanki yıldızlar gökten yere inmiş ve bu kutlu şehrin topraklarında ayaklarımızın altına bir başarı akçesi gibi serpilmişti...

İstanbul o küçücük vapurda duygularıma sığamayacak kadar öylesine büyüdü ki, sahneye dayanamadım ve gözlerimi suda parçalanıp birleşen güneşin yakamozlarına bıraktım. Çevremdeki gürültüden haberim bile yoktu...

Vapur iskeleye yanaştı ve ben yaşadığım rüyanın etkisiyle mahmur bir şekilde ayağımı karaya attım. Zamanı denizin yalıları döven dalgalarından alıp insanın dalgalanışına bırakan günün heyecanına bıraktım...Bir anda, “Fethi Mübin”in o ihtişamlı resmi geçidi geldi gözümün önüne. Ak Şemseddin, beyaz sakalı, kadife yeşil kaftanı ve beyaz kavuğuyla sarı sahtiyan çizmelerinden denize yansıyan güneşin altın ışıklarına aldırmadan genç Padişah’ın atının geminden tutmuş, ağır ağır yürüyordu. Vezirler, paşalar, askerler sanki savaşa değil, bayrama gelmiş gibi giyinmişlerdi. Kös sesleri, sıra sıra dizilmiş zurnaların yanık Anadolu havalarını seslendirdiği bu ses ve renk cümbüşü içerisinde, duygularıma teslim ettim kendimi. Mısralar birbiri ardına döküldü yüreğimden:

*Yedi tepesinde, bir yedinci gül,
Daha gonca iken, ‘İstanbul!’ demiş.
Vâdedilmiş şehre bağlı kaç gönül,
Hisarlar önünde gülmeye gelmiş.
Umut küheylendir, koşmuş surlara,
Burda madalyadır alınan yara!..*

*İstanbul, boğazda bir gizli büyü,
Zamanı boyamış kendi rengine.*

*İstanbul, kanatmış nice ülküyü,
Yüreğini vermek için dengine.
İstanbul türkümdür, İstanbul şarkım,
İstanbul'la çıkar ortaya farkım!..*

*Yıldızları sağar avuçlarına,
Sefa kayığında Mehlike Sultan.
Kanından gül dikmiş şu burçlarına,
Eyyub çevresinde kefansız yatan.
İstanbul, neşenin ve hüznün dili,
İstanbul, Sevdânın en cömert eli...*

*Haliç, Romalının sanki gözyaşı,
Kubbeler Fatih'in saf yüreğidir.
Nice farklı kültür kurmuş barışı,
İstanbul insanı aşka eğitir.
Ben o aşkın gülen gözleri olsam,
Onunla arınsam kendimi bulsam!..*

Bu mistik uyku fazla sürmedi. Şiiri bitirdim. Artık üreten ve paylaşan insanların yarış duygusunu kaybetmiş kalabalık içerisindeydim. Zamanı çevreye ilgisiz, mekanı duyarsız ve şaşkın bir telaş içerisinde tüketen o sele ben de kendimi kaptırarak Süleymaniye'ye doğru yürümeye başladım. Sağımda, solumda attıkları her adımda ruhunda binbir duyguyu çözüp, binbir duyguyu bağlayan insanların nereye gittikleri ve ne yaptıkları beni ilgilendirmiyordu. Kalabalıklar ortak duygularını ve hassasiyetlerini kaybedince çabuk çözülür ve niteliğini yitirmiş sürü haline dönüşür. Geçmişe hasretle yürüyüşüm, böyle bir dağılmanın handikabından kurtulmak için miydi bilemiyorum? Vitrindeki renkli neonlar çağın cazibesini ne kadar çekici hâle getirirse getirsin, aradığım bunlar değildi. Hedefim, güneşi kaybolmadan Süleymaniye'nin pencerelerindeki vitraylarda yakalamaktı.

Nihayet camiye gelmiştim. Besmele çekip içeri girdim. Ayakkabılarımı bir kenara bıraktım. Sinan'ın kırk gün nargile sesiyle akustığını yakalamaya çalıştığı kubbenin tam ortasındaki büyük avize ormanının altına oturdum. Sarhoş İbrahim adıyla tanınan cam

ustasının her vakit ve her mevsimde renk değiştiren bu şaheserlerinin karşısında b y lenip kalmıştım. Halılara, renk üstüne renk döken vitrayların cazibesine kapılıp kalmadım. Böylesi romantik bir teslimiyete vaktim yoktu. Ne Arap yarımadasından getirilen yeşil mermerler, ne başka diyarlardan getirilen somaki mermerler o anda dikkatimi yokluyordu. Camlardan bir yeşil fısıltı s z ld  duygularıma: “Fazla bakma par alarsın bizi!”

 rkildim, birden dönüp gemilerle Baalbek’ten getirilen sütuna baktım. Onun, dağ, tepe demeden hay vanların çektiği halatlarla sürüklenip gemilere taşınırken bu mukaddes yerinde başı dik durabilmek için önce  ileye katlanışının macerasını dinledim. Sonra  skenderiye’den gemiye yüklenirken kopan yeniçerinin parmağından damlayan kan sızlattı yüreğimi...

G kkubbeyi bir miğfer gibi ruhuma giydiren Süleymaniye kubbesinin bir diğer sütunu hemen el attı yerinden: “Bana bak!” dedi. “Ben bir zamanlar, Bizans’ın en nadide anıtlarından biriydim. “Kıztaşı” derlerdi bana. Ama, buraya girebilmek, bu yüce tavanı sırtlayabilmek için ayağımdan başımdan kesilmesine razı oldum. Yerimden s k l p getirildim. Halimden de şikayetçi değilim çünkü burada her gün binlerce dua kucaklar beni. Her gün milyonlarca tekbir yıkar heyecanlarımı. Binlerce göz bir ilâhi hasret duygusuyla sarar bedenimi.” Bunlarla beni kendine çeken    sütunun sohbeti bitmemişi ki, dördüncüsü girdi araya: “Ben, padişah saltanatından Allah’ın azametine sırt verebilmek için geldim buraya. Topkapı sarayının her gün k s sesiyle yankılanan duvarlarının arasından çıkarken nelerimi bırakmadım ki ben. Bedenimde uzak yolların sıkıntısı yok ama, beşerî bütün zevk ve tecess slerin terk gayretini taşırım. Sarayın debdebesinden caminin tefekkürüne yöneldim. Uzletimi zevk edinip secdelere teminat verdim...” Sonra revaklar, sonra eyvanlar, sonra kandiller, sonra mahyalar. Taşın ve ışığın birbiriyle kucaklaştığı, hayata derin bir ürperti kazandırdığı minareler. Taşı yontup, kurşunu eritip kaderimizin rengine oturtan insan dehası kubbede kuşatıcı bir hacim ideali...

Tam bu sırada kubbe hafifçe eğildi kulağıma hüseyni makamında bir tekbir fısıldadı. Arkasından; “Sevd  galebesiyle c n n vadisine dalan” Sinan’ın cihan Padişahına karşı şikayetini nakletti: “Onda kusuru yoktu Koca Mimarın...Ne yaptım ben

yaptım ona. Öyle azametli bir serpilış, öyle dehşetli bir duruş istedim ki, gece gündüz benimle hemhâl oldu. Hülyalarında ben vardım, rüyalarında ben...Sabahleyin gelip şu dört sütun üzerinde yükselen duvarlarıma baktıkça kendinden geçer ve o halde anıtaşıp kalırdı sanki Saatlerce durduğu olurdu. Onun bu halini deliliğe yoranlar gidip padişahı kıskırttılar. Daha benim nefes alıp ses veremediğim bir dönemde Padişaha onu öyle bir paylattılar ki, utancımдан ben donakaldım. Ama sonunda kazanan biz oldum. O başardı, ben de hayat buldum. Şimdi bak, tonlarca avizeyi yüreğime astılar. Gündüz kainatın ışığıyla, gece beşerin ışıklarıyla renk saltanatım vardır benim burada Pencereleirimden aldığım tekbir nefesleriyle hayat buluyorum. İstinat kemerimi çevreleyen Allah kelâmı dilimdir, abanoz ağacından yapılmış sedef kakmalı kapılar benim avuçlarımdır, etrafımdaki minareler benim kanatlarımdır. Demin seninle konuşan sütunlarım ayaklarımdır. Onlarla gecenin bir vaktinde, hayattan el ayak çekilince, insanlar kendi uykularına gömülünce seyahate çıkarım. Beşerin hayâl dünyasından sıyrılır, meleklerin ruh dünyasına girerim...Her zerrem burada dillenen bir sükutun teslimiyetiyle kendi iç zikrine döner. Bahçemin köşesindeki o minyatür gibi duran türbe ise benim kolyemdir. Övücüm odur, hikmetim o kolyenin içindedir. Çıkarken oraya uğramayı ihmal etme! Duaya açılan ellerine sığınan melekleri götür, o türbenin parmaklıkları arasında salavatla. Besmele çek, dua oku onlarla. O duaların sıcak bir harmanî gibi sararsa, beni de şu İstanbul'un giderek ilkelleşen telaşından kurtarırsın. Hadi durma git!.."

İkindiyi kılmaya güçlkle izin aldım. Zaten güneş de inmek üzereydi. Gözlerim vitrayların renk cümbüşüyle bir daha mest oldu. İçim ve dışımla girdiğim vecd gömleğime sarılarak çıktım camiden. Türbeye gittim, yaşlı parmaklıkları tuttum. Omzumu ince türbe sütununa dayayıp dakikalarca içeriyi seyrettim. Camideki ihtişam burada elbisesini çıkarıp sade bir avizeye dönüşmüştü. Sanki bir asırlık ömrün ve dört yüzün üzerinde eserin mimarı yoktu bunun içinde. Sanki bu türbe, o kocaman abideyle Allah'a varışın azametini verirken, kendi derûnîliği içinde utancından kıvrılıp bükülmüş, taş katılığındın sıyrılarak ruh sıcaklığı içinde insanın nihayet toprakla

buluşmasını anlatan bir lahit hüznünün simgesine dönüşmüştü. Sessiz ve derinden bir fısıltı ile kabrin dudakları açıldı:

“-Toprağıma, anamın, babamın yurduna selam götür. Oradan getirdiklerin makbulüm. Götüreceklerin arzumdur. Benimle fazla mest olma.Hadi dön hayata. İstanbul, koşuyor gibi gözükse bile, yine de bu camilerin, bu türbelerin, bu sebillerin, bu medreselerin gölgesindedir. Siz ne kadar onu kendinize çekseniz de, o bizden kopamaz. Çünkü o bize nikahlıdır. Çünkü tapusunu alın terimizle, servetimizle, zekamızla katıp karıştırarak bu anıtların temeline gömdük. Bizim eserlerimiz, bir Sultan arması gibi, bu şehrin coğrafyasını öylesi- ne kuşatmıştır ki, onu kimse koparamaz bizden. Bu toprağın vatana dönüşmesi için dökülen kanın yürek haline gelmiş kutlu kasesiyiz biz. Sevdamızı üzerinden geçeceğin yollar anlatacaktır.Hadi dön işine, git Anadolu’ya. Selamımızı götür, bize dualarını eksik etmesiler.”

Güneş beton blokların hoyrat bir karanlığa gömülmekte olduğunu hatırlatarak uzaklaşıp gitti. Çıktığı bir gecelik seyirlik için vedalaşırken kucaklaştığı ufuklara İstanbul’dan ve benden selam götürmesini söyledim. İstanbul’un koruyucusu kubbelerin yıldızlardan sağdığı aydınlıkla ruh dünyamıza getirdiği zenginliği yudum yudum yaşamaya başladım. Bu kubbelerde alın teri, göz nuru olan, heyecanı, aşkı, ümidi, korkusu olan Sinan’ı düşündüm. Coşkulu ve gururlu bir geriye dönüş özlemiydi. Heyecanı onurla taçlandırmış. Milletimin itibarını minareleri gibi dik ve yüce, kubbeleri gibi geniş ve kuşatıcı, vitrayları gibi renkli ve albenili bu sanatkarın duygularım dan damlayan tarifini kelime kelime kaydettim:

*Taşı muştuladı mihrap önünde,
Ona şekil verdi saf imanından.
Aldı gök kubbeyi bir aşk gününde,
Örttü üstümüze, eridi zaman...*

*Bir destan çağının cenk türküsüyle,
Dolaştı cihanı Tekbîr sesiyle,
Döndü İstanbul’a gül bestesiyle,
Açıldı önünde bir geniş umman...*

Bizans’ın kalbine kazdı Tekbîr’i,

*Üç ayrı kapıdan çözdü Tekbîr'i,
Ezel'den Ebed'e yazdı Tekbîr'i,
Mermerin nabzına kan verdi Sinan!..*

Bu şiiri, kabrinin başına gönlümün tablosu olarak asmayı çok isterdim. Ama, onun için yazar diğer şairlere haksızlık etmeyeyim diye şiirimi katlayıp cebime koydum. Ayrıldım türbeden, Ayasofya'ya doğu yürümeye başladım. Gece boyu bu çevreyi gezerek Bizans'ın Ayasofya duvarlarındaki karanlık ruhunu anlamaya çalıştım. Haçlıların, Kudüs için çıktıkları tarihi yolculuklarının ilk durağı burasıydı. Fransız askerleri gelip buraları işgal etmişler. Ayasofya'nın içerisinde kırılmadık mukaddes eşya bırakmamışlardı. Onunla da yetinmeyip papaz kürsüsünde kadın oynatmamışlar mıydı? Ayasofya, bu ıstıraplı geçmişinden utanmışçasına, Fatih'e kapılarını açmakla kalmamış, yüreğini teslim etmişti. O da, Hristiyan ikonalarının üzerini alçıyla örtüp onları tarihe emanet ederek burada ilk cuma namazını kılmıştı. Temeline ilk hacı heyecanla koyan ustanın, kapısını ilk defa gururla açan kralın, kürsüsünde ilk defa şükürle dua eden azizin ortak ülkü halindeki, inanç bütünlüğü aynı özü koruyarak yeni bir teslimiyet şuuruyla kuşatıyordu onu. Şimdi huzurlu bir sükun içindeydi. Fatih'in sonraki nesilleri onu cami olmaktan çıkarsalar bile kubbesine sinen iman ve inancın uhreviyeti güvende tutuyordu onu. Geceyi bu çevrede gezerek geçirdim, Sabahın erken saatlerinde Edirne'ye gidecektim. Çünkü Sinan demek, kimliğine giydirdiği, Batılı mimarlarla hesaplaştığı Selimiye demekti. Milletinin onur mücadelesini sanatının sorumluluğuna taşımış ve bu yükü tek başına da olsa omuzlamaya karar vermişti. Selimiye böyle bir yükün altında çıkışın abidesiydi. Medeniyetimizin Türk ve İslâm sanat ve estetiği adına Batı Rönesansına verdiği cevaptı.

Sabahın aydınlığında Şehzade camiine girdim. Genç Şehzade Mehmed'in, hatırasına, babası Kanunî Sultan Süleyman'ın yaptırdığı caminin, dört köşesine sinmiş Sultanın evlat acısı kucakladı beni. 22 yaşında bir fidan. Baba tahtına aday olarak binbir itinayla yetiştiriliyor. Ama Beklenmedik bir ecel örtüsü düşüyor üzerine. Sanki Kanunî burasının harcına gözyaşlarını katmıştı. Bu hüznün türküsünü üzerimden alan saba makamındaki ezan oldu. Huşû ile

ezanı dinledim. Sonra kalkıp namazımı edâ ettim. Bir kenara çekilip caminin geçmişine doğru yolculuğuma başladım. Burası, sanki bir çırağın kalfa olabilmekten ziyade, cihan padişahı'nın hem gözünün nuru evladının hatırasına hürmetin en güzel ifadesi için çırpınan bir yüreğin atışlarını duyuruyordu bana. Bunun yanında Sinan'ın ilk ciddi eseri olma şansına sahipti. Sinan, hem eser sahibinin evladını ölümsüzleştirme arzusuna, hem de kendi geleceğine harç koymuştu burada. Duvarlarındaki her el izi, bize genç bir mimarın tereddüt ve gayretlerini fısıldıyordu. Gerçi mimar elli yaşının üzerinde idi ama, mesleğinde gençti. İlk göz ağrısı, ilk imtihan projesiydi. Bu camiyle çıkacağı merdivenin ilk basamağına ter dökmüştü. Bunun için de dikkatliydi. Çabalarını bir ustanın denetiminden not alacak hassasiyet içerisinde yürütüyordu. Dışarıya çıktım. Minareleri, genç Şehzade'nin hasretlilerini kucaklamak için göğse açılmış iki eli gibiydi. Acıyla umudun buradaki buluşma zorunluluğunun ve insan fıtratı ve geleceği kuşatma arzusunun bir iman vecdi gibi ruhumuza nasıl sindiğini anlatan duruşunu bir daha seyrettim ve uzaklaştım.

Denizden, ormandan, tepeden ve mimariden oluşan bir sessiz orkestranın ana sahnesi İstanbul, kendinden dışarı giden insanları âdetâ elbisesinden tutup çeken bir hasret çengeli gibidir. Edirne'ye giderken arkamda gittikçe küçülen kubbeleri ve bütünüyle tarihimizi bir mezbelelik gibi içerisine alan beton binalar hayatın bloklaşıp monotonlaştığını simgeliyor gibiydi. Bunun için de, merkezden muhite doğru uzaklaştıkça insanın kaçışı hızlanır gibi oluyordu. Büyükçekmece'ye yaklaştığımda, yaşadığım bu mahşerin duygularımdaki fırtınası bitmiş ve son mısralarını da tamamlamıştı:

*Her gece İstanbul'a bir tarafım ilişir,
Böler duygularımı, denizi öpen kuşlar.
Kubbeler yüreğimdir, hasretimi bölüşür,
Her gece taş plakta İtrî'nin meşki başlar...*

*Minaresi hüseyini, hüzzamdır sarayları,
Çırpınır sularında zamanın yorgunluğu.
Bir renk saltanatını fısıldar vitrayları,
Ve her gece güzeli gönle sığınan kuğu...
İstanbul, ömrümüzün övüncü her anında,*

*Mazi burda yorulmaz, mutludur boğaz kadar.
İstanbul, bin heyecan koşturur saf kanında,
Yaşama arzumuzu bir sır gibi fısıldar...*

Burada artık emekli edilmiş bir köprünün küskün edâ- sıyla karşılaştım. Çekmece gölünün sularıyla kucaklaşan köprü- nün ayakları, asırlardır bizim gurbet bağımız olmamış gibiydi. Her kemerinde bir umurdun piştiği bu köprü şimdi kendi kaderiyle başbaşaydı. Artık antik bir açık müze malzemesinden öte bir sorumluluğu yoktu. Artık üzerinde ne gelin alaylarının heyecanı, ne savaş ordularının nal sesleri, ne kervanların ağır yükü, ne kavuş- manın ne kopuşun buruk iç türküsü vardı. Ayırdıklarıyla ağlamayıp, kavuştuklarıyla gülemiyordu. Suskun ama mutluydu. Çünkü kendisinden bekleneni fazlasıyla vermiş ve Osmanlı ordularını asırlarca Batı'ya taşıyan geçit görevini gururla yerine getirmişti. Sırtında yeniçeri çizmelerinin ve sipahi atlarının nal izleri bir kadife el okşaması sıcaklığını vermişti ona. Çocuklar gibi neşeli akıncıların yıldırım hızıyla geçişlerindeki rüzgâr sesleri, kös gürlemeleri, mehter marşları, tekbirler iç dünyasının ufkunda her gün taze bir diriliş ideali gibi yankılanıp duruyordu. Ak tolgalı beyleri, tuğlarla süslü orduları, taçlarıyla uçarı gelinleri, mesireye giden genç dilberleri mazisine gömmüş ve günümüzün süratlenen ve artan ruhsuz kalabalığına rağmen, kendi uzletinde bir derviş gibi zikre dalmış olarak geride bıraktığım köprüden sonra gözüm hep Selimiye'de oldu.

Edirne'ye girdiğimde, Selimiye öğlen davetini yapıyordu. Dört minareye de yerleştirilmiş hoparlörle müezzin artık o üç ayrı merdiveniyle üç ayrı şerefesine çıkılan minarelerin zemin katından sesleniyordu. Güzelim davudî sesini gürültüye dönüş- türen mekanik çınlamalara alışmıştık. Çağrıya uydum ve camiye girdim. İçeride firuze bir aydınlık karşıladı beni. Karahisarînin o nefis hatlarıyla kucaklaştım hemen. Revakından portaline, eyvanından kubbesine kadar sanki semamız getirilip oturtulmuştu bu tepenin üzerine. Mukarnaslardaki zarâfet, arabesk çizgilerdeki sonsuzluğa açılan gizli yollar, pendentifleri bezeyen kufi yazılar içerideki ruhaniyeti pencerelerden bir Hızır bereketi gibi dışarı saçıyordu sanki. Ama dışarıda onu toplayacak, o manevi mirasa yürek

açacaklar hani? Camide ancak birkaç saflık bir insan topluluğu. Onların da çoğunluğu burasının hasretiyle gurbet vuslatına ermeye gelenlerdi. Edirne, batı tarafımızda kalmış, kendi derûnuna da ulaşamamış mıydı acaba?. İstanbul'daki farklı kültürlerin çatışmasına rağmen, yine de mozaik ana tonunda bizim rengimizi veriyor da, burada ton bizim olmasına rağmen doku aleyhimize tecellî ediyor gibiydi. Bundan Selimiye'de şikayetçiydi. Bana, çözülen dilinden gerçi bir serzeniş yoktu ama burukluk, beklenen vecdi verememesinden hissediliyordu. Bu tapu anıt, mübarek Selim'in ihtişamına ne kadar da yakışmış. Bu anıt, Sinan'ın dehasına ne kadar yakışmış. "Ustalık Eserim" dediği bu caminin mübarek kapısı açılırken yanağından süzülen iki damla gümüşü getirip bu kubbenin alemine oturtmuş sanki. Hilâl ve yıldız, hem birliğimizin, hem bağımsızlığımızın hem de sanattaki dehamızın mührü gibi kubbenin üstünde bir bağımsızlık meşalesi halinde parlayıp duracaktır! Cihan Sultanı 2. Selimin servetiyle temeli atılan Selimiye, gani bir gönlün müjdecisiydi bugün. Dört minaresini de ayrı ayrı süzdüm. Merdivenlerinden şerefelerine çıktım. Her üç şerefede ayrı bir atmosfer içerisinde uçar gibi hafifledim. Bu merdivenler millet olarak kaderimizin ve sonsuzluğu kucaklama idealimizin basamaklarıydı. Çıktıkça yükseliyor ve ufkunuzu genişletiyorsunuz. Sinan bunun için bu camideki minarelerde üç şerefeye üç ayrı merdiven koyarak sonsuzluğumuzu bereketlendirmiş, çıkma arzumuzu zenginleştirmiş. Kendi lisanıyla "Kefer-i fecerenin mimar geçinenlerine" gerçek dersini sadece kubbesiyle değil, minareleriyle de vermiş. Bu minareler birer taş sütun değil, "Birlik Şuuru"nun remzi haline gelmiş, insanlığın mihraptaki toplu kıyamının anıtlarıydı. Sulten Selim, "Dünyada eşi menendi olmayan bir cami" tasavvur etmiş Sinan da onu da başarmıştı. Kubbesini örte kurşun, onun sanatkar ruhunun yeleleriydi. Sıra sıra dizilen kubbeler usulca eğilip kulağıma fısıldadılar:

"Bizleri çıplak hayranlık duygularıyla süzdükçe anlayamazsın! Bizler, 'Hâcegân-ı Divân-ı Hümayun'un gaza meydanın- da toplandığı çadırlar gibiyizdir. Osmanlı Saltanatının nice gizli sırları vardır avuçlarımızda. Ama sen geç bizleri, kanatlarının altına almış anamıza bak. Yürü de onun duygularında çözül. Onu anlamaya onu tanımaya çalış". Geri döndüm camiye. Yeniden başımı kaldırıp

kubbeye baktım. Sinan'ın duygularını Sinanca yeniden yaşadım. Onun Ayasofya'ya giydirilen kubbesinin haşmeti önünde huşu ile eğildim. Ayasofya'nın kubbesinden daha büyüğünü Müslüman sanatçıların durduramayacağı yolundaki Hristiyan mimarların iddialarının Sinan'ın yüreğindeki sızısı bu eseri doğurmuş. Bu yaşlı aslan pençesini öylesine açmış ki, bu milletin yüreği bu mabedin kubbesine dönüşmüş. Bu kubbenin haşmeti, Balkanların haşyeti olmuş. Sonsuzluk duygusunu eserinin ince figürlerine giydiren sanatkârın derin kavrama gücü karşısında bana düşen sonsuzluğu şiirleştirmekti. Edemedim, caminin bir köşesine ilişerek derin bir huzur ve heyecan içinde duygu coğrafyama döndüm. Oradan bu avuç buket derip sundum Selimiye'nin huzurlu sessizliğine...

Taşla ışığın izdivacından doğan yeni bir aşkın sarhoşluğu ile burada sonsuzluğa ulaşamadım. Ama sonsuzluk idealinin duygularımı kuşatan engin hazzı içerisinde mest olup kaldım. Burada sonsuza ulaşan Selim'di, Süleyman'dı, Sinan'dı. Onları var eden, bu milletin itibarına güven arması haline getiren bu milletin idealleriydi. Devlet-i Âli Onların ruhlarıyla cezbelendim. Edirne'yi Osmanlının beş kıtayı kuşatan ihtişamı karşısında Anadolu'dan oralara uzanıp İstanbul'da olmak, Edirne'de olmak, tekrar Anadolu'nun talihsizliğine kuraklığına, yalnızlığına ve fakirliğine dönmek heyecanlarımı törpülemedi. Hatta beni daha bir bilinçli hale getirdi. Dizginlenemeyen duygularım, şiir gibi tabloların karşısında şiirimin damıtılmış usaresi haline geldi. Duygularımı Selimiye'nin huzurlu sessizliğine emanet ederek evime dönerken yine duygularım kanadı ve mısralar peş peşe dökülüyordu:

*Minareler semaya açılman bir pencere,
Burda vecdi duyanın bakışı sonsuzadır.
Kubbeler sıra sıra yolculara basamak,
Burda insan selinin akışı sonsuzadır...*

*Bir aşka gönül verip hasretle yananların,
Güzelliğin sihride sevgiyi ananların,
Mihraplara imanı işleyen Sinanların,
Mermerlere ruh veren nakışı sonsuzadır...*

*Burda dillenen sükût bir hayâl saltanatı,
Burda ayetler ruha aşılıyor firkati,
Burda sebiller baygın, bûlbûller oku Nâtı,
Ve burdaki yolculuk çıkışı sonsuzadır...*

Bu gerçeği bana öğretenler, sahip oldukları idealin ruhumuzdaki izlerini mayamızın ana malzemesi olarak bizden esirgemezler. Bunca vecdimin tek duası bu olsun...

İLK ŞEHRİN SAKLI YÜZÜ

KANIŞ'TE BEŞ BİN YIL ÖNCEYİ YAŞAMAK!

Evet, beş bin yıl önceyi, hatta altı bin yıl, belki de yedi bin yıl önceyi yaşamak mümkün mü? Zor belki, ama imkânsız değil. Ben yaşamaya çalıştım. 'Nasıl olur', diyeceğinizi biliyorum, şimdi onu anlatayım size:

Bir vesileyle, Kayseri'de medeniyetin ilk ayak izlerinin bulunduğu ve burada Kültepe denilen bölgedeki tarihi adıyla Kaniş-Karum'u, yani belki de insanlığın ilk şehir devletlerinden birisinin merkezini bir grup arkadaşla ziyaret ettik. Önce meraklıları için bu bölge hakkında kısa bir bilgi verelim:

"Kültepe Kayseri'nin 20 km doğusunda bulunan, Karaev olarak da bilinen Karahöyük köyünün yakınındaki eski bir yerleşim yeri. Kültepe, yerlilerin oturduğu ve Kaniş olarak bilinen höyükten, diğeri aşağı şehir veya Asurlu tüccarların yerleştiği Karum alanından meydana gelmiştir. Höyüğün çapı 500 m. ova seviyesinden yüksekliği 20 metredir. Tepeyi dört yanından aşağı şehir, Karum çevirmiştir. Karum üç yönünde düz ova şeklinde görülmekle beraber doğu yönü ova seviyesinden 1,5, 2,5 metrelik bir genişliğe sahiptir. Karum, Eski Assur dilinde 'liman' demektir. MÖ 3000'den beri Mezopotamya kentlerinin nehir kenarında özellikle Fırat- büyük birer limanı vardı ve tüm ticari faaliyetler, değiş-tokuşlar, satışlar burada yapılırdı. Zamanla Karum kelimesi; 'yoğun ticaret faaliyetlerinin yapıldığı bölge', 'pazaryeri' anlamına gelmeye başladı. İşte bu isim Kayseri'deki Kaniş'in bitişiğinde oluşturulan ticaret merkezine de böylece ad oldu. Çevresi 2 kilometreyi bulan Kaniş ise kuvvetli bir sur ile çevrilidir.

On dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren başlatılan ve halen devam ettirilen kazılar neticesinde bölgede eski dünyanın önemli ticaret merkezlerinden Kaniş-Karum diye bilinen şehir ortaya çıkarıldı. Günümüzden yaklaşık dört bin yıl önce Kuzey Mezopotamyalı Asurlu tüccarların, Anadolu'da kurdukları, aşağı yukarı yüz elli seneden fazla süren ticari münasebetler döneminde,

Anadolu'da yaşayan insanlar Mezopotamya'nın uygarlığına açılmış, onlardan yazıyı öğrenmiş, kültür seviyelerini yükseltmişlerdir. Ortaya çıkanlar eski Asur dilinde yazılmış çivi yazılı tabletler, Anadolu ile Asurlular arasındaki ticari faaliyetler hakkında bilgi vermektedir. Anadolu'nun en eski, yazılı belgeleri olan ve Kültepe'de ortaya çıkarılan tabletler, Kaniş, Karum'un Anadolu'daki bu ticaret sisteminin başşehri ve aynı zamanda Kaniş Krallığının da merkezi olduğunu ortaya koymaktadır.

Kaniş-Karum'un birbirinden taş döşeli sokaklarla ayrılan küçük mahalleleri tam planlarıyla ortaya çıkarılmıştır. Yapılan çalışmalar neticesinde eski dünyanın ayrı dilleri konuşan iki ülkesinin temsilcilerinin bu şehirlerde yan yana yaşadıkları, onların tam planlarıyla korunmuş evleri, arşivleri, atölyeleri, depoları, dükkanları ortaya çıkarıldı. Geniş teşkilatlı evlerin çoğunda ofis, oturma odaları, arşiv ve depolar birbirinden ayrılmıştır. Her iki şehir de yangınla tahrip edilmiş, bu felaketten sonra insanlar ancak canlarını kurtarabilmişler, yangına dayanıklı bütün eşyaları zamanımıza terk etmişlerdir.

Hitit ve Roma dönemlerinde de önemli bir merkez olma özelliğini koruyan Kaniş-Karum civarında yapılan kazılarda çok sayıda çanak çömlek kalıntıları, taşınabilir banyo küvetleri, taş sanduka mezarlarda değerli taş ve metallerden yapılmış takılar, mızrak ucu, balta gibi tunç silahlar, terazi ağırlıkları da çıkarılmıştır. Taş kalıplara dökülerek yapılmış kurşun tanrı figürleri ve üç boyutlu oturan kadın figürleri, kabartma figürlerle bezeli ortostat parçaları ve Helenistik dönemden önemli bir buluntu çıkmayan Kültepe'de, Roma dönemine ait çanak çömleğin yanı sıra ithal kaplar da bulunmuştur.

Kültepe'yi 1881'de ilk kez ziyaret eden Th. G. Pinches, ilk kazıyı (1893-1894) yürüten ise Ernst Chantre'dir. Onu 1906'da H. Winckler ve H. Grothe'nin yine Tepe'de yürüttükleri kısa süreli kazılar izlemiştir. B. Hrozný 1925'de önce Tepe, sonra ilk defa, Karum'da kazmıştır. Karum'da açığa çıkardığı 1000 tablet bu yazılı belgelerin esas kaynağının Tepe'de değil, aşağı şehirde yani Karum'da olduğunu göstermiştir.

Kültepe'de ilk sistemli kazılar Prof. Dr. Tahsin Özgüç tarafından 1948 yılında, Türk Tarih Kurumu adına başlatılmış olup,

kendisinin 2005 yılındaki vefatına kadar sürdürülmüştür. Onun ölümünden sonra burasının sorumluluğunu öğrencisi Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu üstlenmiştir.

Prof. Dr. Tahsin Özgüç, yaptığı kazı sonuçlarını hemen yaptığı yayınlarla bilim alemine sunarak Türk arkeolojisine çok önemli katkılarda bulunmuştur. O'nun yaptığı yayınlar, sadece Anadolu tarihini değil, ama aynı zamanda Önasya tarihinin aydınlatılmasını sağlamıştır. Kültepe'de Aşağı Şehir/Karum alanında yapılan kazılar her yıl sürekli olarak gerçekleştirilirken, 1955'de başlanan sitadel/Kanis/Tepe kazıları ise aralıklı olarak 1983 yılına kadar sürdürülmüş, bir süre ara verildikten sonra günümüzde tekrar bu tepeye dönülerek çalışmalar devam ettirilmektedir.

Kanis/Tepe'de sürdürülen kazılarda, beş ayrı kültür çağına ait 18 yapı katı belirlenmiş olup, en erken yerleşim Eski Tunç Çağı I.'e tarihlenmektedir. Kültepe'de hem Kanis hem de Karum alanında tespit edilen en geç dönem kalıntıları ve buluntuları Selçuklu dönemine aittir. Selçuklu Sultanı II. Keyhüsrev sikkesi (H. 639) Karum'da satıh toprağının altında bulunmuştur Ancak, Kültepe /Kanıs, varlığını ve adını, günümüzden yaklaşık beş asır öncesine kadar korumuştur.”(78)

Böylesine zengin bir tarihi okuya sahip alana girdiğiniz andan itibaren, Kanisli insanların yüzlerce yıllık maceralarını adeta okumaya başlıyorsunuz. Burada zaman, geriye doğru size, sizin meraklı bakışlarınıza, hayretli tecessüslerinize sarılarak akıp gidiyor...

Üst üste birçok medeniyetin kalıntılarının katmanlarını gezerken, bazı yerde umutların geniş ufkunda beş bin yıl önceki insanın duygularıyla yıkanıyorsunuz: Sıcak bir el, evinin köşesindeki küpten ağzı açık hayvan figürüyle yapılmış toprak bir bardakla size şarap sunmak istiyor. Bir yere varıyorsunuz, taştan yapılmış bir kral hanımının heykeli saygıyla elindeki elmayı uzatıyor size. Bir odanın köşesinde buğdayı una çevirmek için taştan yapılmış el değirmeninde yaşlı bir kadının teri damlıyor yüreğinize... Bir köşede bütün hatları en ince detaylarına kadar işlenmiş bir boğa

heykeli, bölgenin uğur getiren sembolü olarak bakıyor gözünüzün içine. Kerpiç'i Anadolu'nun değişmez alın yazısının anıtı olarak burada görmemiz şaşırtmıyor sizi: Bazı yerde dün yapılmış gibi taptaze üst üste sıralanmış halde gülerek karşılıyor, bazı yerlerde geçirdiği baskında çıkan yangınlarla yanıp taşlaşmış haliyle. Güvenliğini yaslandığı komşu evin duvarının sıcaklığında arayan birbirine girmiş odalar içinde bazen bir sevincin kahkahalarını, bazen bir korkunun ürkekliğini, bazen dayanılmaz bir acının gözyaşını, bazen bir kavuşmanın heyecanını yaşayarak her adımda ayrı bir duygu atmosferine giriyorsunuz...

Asurlu kral ve kraliçelerin kabartma figürleriyle zenginleştirilmiş toprak zarflar içerisindeki bir tableti alıyorsunuz, tarihin ilk sözleşmelerini anlatıyor size. Bir başkası kiradan bahsediyor, öbürü yapılan evliliklerin anlaşmasından, bir kenarda sessizce duran kırık bir tablet, bir gelinin kaynanasından çektiklerini kocasına anlattığı dramı fısıldıyor size. Kaç eşek, at, katır ya da deve katarıyla taşındı bilmiyoruz ama bir başka tablet tam 27 bin kilo yünün hesaplarını getiriyor önünüze... Anadolu'dan çıkarılan altın, gümüş, bakır ve kalayın önemini dillendiriyor. Kumaş getirip, maden götürenler, baharat getirip yiyecek götürenler, ultiatom getirip mesaj götürenler başlarında külahları, uzayan sakalları, nasırlı elleri, ayaklarındaki yemeni ve çarıklarıyla sefere çıkan bir ordunun düzeni içerisinde kabileler halinde geçiyor hayal dünyanın labirentlerinde. Kısacası, bakıldığında bir insan yüreğini olumlu ya da olumsuz kıpırdatan her olayın izini buradaki tabletlerde okumanız mümkün oluyor...

Toprak yığını halindeki Kaniş şehrini çevreleyen iki km uzunluğundaki surların kalınlığı yer yer iki metre ile beş metreye kadar genişliyor. Zeminden yüksekliği yirmi metreye yaklaşan böyle bir alan doğal olarak korunabilmek için inşa edilmiş. Zaten krallık bir güvenlik kordonu olmasa burada var olabilir miydi? Peki ya, bu kervanların Mezopotamya'dan gelip tekrar oraya dönesiye kadar yol güvenlikleri nasıldı? Tabletler onları da anlatıyor size: kanişli krallar düzenli ordularıyla kervanların yol güvenliğini sağladığı için vergi alıyorlardı. Gelirleri de buydu onların.

50 bine ulaşan bir tablet mahşeriyle karşı karşıyasınız. Bugünün insanın ihtirasları, umutları, teslimiyeti, acısı, sevinci,

kaygısı, korkusu, umudu, heyecanı neyse, dünkü insanınki de aynı. Her tablette, dört ya da beş bin yıl önceki bu Hitit insanının alinyazısını alıp kendi kaderinizle karşılaştırabilirsiniz. O dönemde de, manevi sığınma alanı olarak yaratıcı vardı. Belki ona “Allah” dememişlerdi ama “Tanrı” kavramı etkindi. Çünkü saraylardan daha geniş alanları ibadethane olarak inşa etmişlerdi. Hititler “Teşup” adını verdikleri fırtına tanrısını baş tanrı ve onun eşi, güneş tanrıçası Arinna’yı yardımcısı olarak tanımlarına rağmen, sayısı bine ulaşan bir tanrılar zinciriyle kendilerini manevi bir kuşatma altında tutmuşlardı. Kral, ülkesini bu tanrı adına yönetmektedir. “Taş kalıplara dökülerek yapılmış kurşun tanrı figürleri”, belki de yeniden tapınanı olur diye bir köşede öyle sessiz ve sakin bir şekilde uzatılacak eli bekliyor...

Tanrı ve Tanrıca heykellerine bakarken kendi kendime sormadan edemedim: ‘İnsanoğlu ne tuhaf bir yaratık, eliyle yaptığı putuna tanrı diye tapıyor. Halbuki bu put tanrılar, düşman istilasından bırakın onları yapanları, kendilerini bile kurtaramadılar. Bugüne ise antik bir değer olarak görülmeselerdi gelebilirler miydi acaba? Geçmiş zamanın tortusuna kundaklanan bu harabeler kimbilir gelecekteki insanlara daha neleri sunacaktır...’

Bir bereketli günü geride bırakırken, batmakta olan güneşe baktım. Bu güneş beş bin yıl önce de, ufuk çizgisine doğru eğilirken, geride bıraktığı günde aynı aydınlık ve aynı sıcaklığı ile insanlara yaşama umudu vermiş miydi bilemiyoruz. Bilemesek de tahmin edebildiğimiz bir şey vardı, her günün batışı o dönemin insanı için korkunun davetiyesiz yüreklerine misafir olduğu bir sancılı gecenin koynuna alıyordu onları: Her an saldırıya uğrayabilir, her an azgın bir baskıncı grubun acımasız kılıçlarının darbeleriyle yok edilebilirlerdi. Kendileri de öyle gelmemiş miydi bu topraklara, işin kuralı böyle olduğuna göre, korku ve ürpertinin kendileriyle yataklarına girdiği her gece kadere rızadan başka çareleri var mıydı?

Bizim onlardan farkımız ve belki de şansımız, vehimlerden doğan Arinna adında bir güneş tanrıçamızın olmaması ve şimdi güneşin geleceğimize de umut vermesi. Bizi herhangi bir savaş korkusu içinde bırakmadan, ancak kendi kalabalığımız ve açmazlarımızla boğuşma kaygısından da uzaklaştırmadan başımızdan aydınlığını çekmesidir... Dün güneş batarken, karanlığa gömdüğü

bölge insanını ve bir şehir medeniyetini baskına uğrama korkusuna terk ediyordu. Bugün ise, böyle bir korkudan uzakta ve tutarak şehirlerin pırıl pırıl aydınlığına... Hayata geç gelmenin nimeti belki büyük, ama acaba bizim de bu şansı besleyen daha başka sorumluluklarımız ve hatta korkularımız yok mu?..

ALPARSLAN MALAZGİRT'TE KAYSERİLİ İMPARATORU YENMİŞTİ

Romenos Diogenes (Romen Diyojen), aslında Kayserili bir askerdir. 11. asırda Bizans İmparatorluğundaki iç huzursuzluklar, sık sık ihtilaller yüzünden imparatorluk tahtında imparatorların ömrü oldukça sınırlıydı. Nitekim yine öyle olmuş, tahttaki imparator, X. Kostantinos Dukas ordunun desteğiyle imparator olmuş ancak 1067'de ölümü üzerine karısı Evdokia ve üç oğlu tahtın ortak varisi olarak yönetimi ele geçirmişlerdir. Ancak bir kadının ordunun, partililerin ve kilisenin iç çekişmeleriyle tükenme noktasına gelen bir devleti yönetmesi mümkün değildi. Bu zor durumdan kurtuluş için Evdokia Kayserili kumandan Romen Diyojen'i İstanbul'a çağırdı. Onunla evlendi ve tahtı Romen Diyojen'e bıraktı.

Diogenes, hırsı bir imparatordu. Anadolu'dan İstanbul'a gelmişti. Dolayısıyla durumunu güçlendirmek için ciddi bir iş yapması gerekiyordu. Kendisini İmparatorluk tahtında güçlendirmek için, iç siyaset yerine dışa açılmayı tercih etti. Hemen, Anadolu'ya sık sık akınlar düzenleyen Türk akıncılarının önünü kesmeye karar verdi. O yıllarda da rivayet edilir ki, Alparslan Kayseri'den geçerken de Bizans Kilisesine ait bir antik kapıyı almış,(79) "Bugün Bizans'ın kapısını gelecekte de tapusunu alacağım", diyerek buradan kendi topraklarına dönmüştü.

Diyojen 200 bin kişilik bir orduyla Alparslan'ın üzerine yürüdü. Alparslan, böyle bir hücumla hazırlıklı değildi. Elçiler gönderip barış teklif etti ama İmparator kendini ispat için karardı. Elçilere, "İsfahan mı, yoksa Hamedan mı daha güzel? Biz burada Hamedan'ın soğuk olduğunu öğrendik, onun için atlarımız orada biz İsfahan'da kışlayacağız", der. Elçi de ona çok anlamlı bir cevap

verir, “Doğrudur, atlarınız Hamedan’da kışlayabilir ama sizin nerede kışlayacağınızı bilemem!..”

Romen Diyojen süratli bir şekilde yol alır ve Malazgirt ovasına gelir. Alparslan da 50 bin dolayında askeriyle karşısındadır. 26 Ağustos 1071 sabahı öğleye doğru abdestini alır, beyaz bir savaş elbisesi giyer. Cuma namazını kılar ve önce şu duayı yapar:

“Ya Rabbi! Senin büyüklüğün karşısında yüzümü yere sürüyor, Seni kendime vekil yaparak, senin uğrunda cihad ediyorum. Ey Tanrım! Niyetim halistir; bana yardım et; sözlerimde aykırılık varsa beni kahret.”

Arkasından askerlerine şöyle seslenir:

“Burada Allah’tan başka bir Sultan yoktur. Her emir ve kader tamamıyla Onun elindedir. Bu sebeple, benimle birlikte savaşmakta veya savaşmamak için uzaklaşmakta serbestsiniz.”

Askerlerinin kendisiyle birlikte ölünceye kadar savaşacaklarını haykırmaları üzerine atının kuyruğunu kendi elleriyle bağlayarak şunları ilave etti:

“Ey askerlerim!”! Eğer şehit olursam, bu beyaz elbise kefenim olsun. O zaman ruhum göklere çıkacaktır. Bu taktirde oğlum Melikşah’ı benim yerine tahta çıkarınız ve ona bağlı kalınız. Zaferi kazanırsak önümüzde çok hayırlı günler olacaktır...”

Bu konuşmalardan sonra savaş başlar. Bir gün içinde de biter. Bizans ordusu; o 200 bin kişilik ordu, yarım günde paramparça edilir. İmparator Romen Diyojen esir düşer. Alparslan’ın huzuruna getirilir. Alparslan, kendisine elçilerine söylediği sözü hatırlatır ve sorar:

-Sen galip gelseydin bana ne yapardın?

İmparator, yıkılmış bir vaziyette kafasını önüne yıkar ve şu karşılığı verir:

-Bir düşmana yapılması gerekeni yapardım.

Alparslan bu defa tekrar sorar:

-Peki benden ne beklersin:

-Beni öldürebilirsin. Fakat bu kasap işidir. Zaferini göstermek için beni şehirlerde dolaştırabilir ve satarsın, bu da sarraf işidir. Üçüncü ihtimali söylemek ise bir hayal ya da delilik olur. Alparslan bununla neyi kastettiğini ısrarla sorar. Romen Diyojen bir anlaşma teklifi yapar gibi bu üçüncü ihtimali anlatır:

“Beni tahtıma iade edersin, bu taktirde sana dost kalır; yıllık haraç öder ve senin naibin olurum. Çağırdığın zaman askerlerimle gelir hizmet ederim. Beni öldürmekten sana bir fayda yoktur. Aksine, yerime bir başkasını imparator makamına çıkarırlar,o da sana Bizans’ın düşmanlığını devam ettirir...” (80)

Bunun üzerine kendisi bağışlanır. Romen Diyojen kendisi için 100 bin, Bizans İmparatorluğu için de 360 bin dinar Altın fidye ödemeyi, güneydoğu Anadolu bölgesini tamamıyla Türklere bırakmayı kabul eder. Bir süre ağırlanır, daha sonra korumasına verilen Selçuklu askerleriyle memleketine gönderilir. Tokatta, Bizans ordusu Romen Diyojen’i teslim alır. Bu sefer tahta Mihail Dukas çıkmıştır. Romen Diyojen 3 bin kişilik kuvvetiyle, Kilikya’ (Adana) ya çekilirse de yakalanır ve gözlerine mil çekilerek kör edilip tahttan uzaklaştırılır... Acılar içinde bir süre yaşar ve ölür...

Alparslan, anlaşma yaptığı ve kendisine müttefik olarak kabullendiği Romen Diyojen’in gözleri kör edilerek feci şekilde cezalandırılması üzerine, anlaşmanın bozulduğunu ve dolayısıyla kumandanlarına Anadolu fethine başlamalarını emreder. Daha önce Afşin Gazi’nin ve Emir Artuk’un uğrayıp kısa süreyle fethettiği Kayseri, bu tarihten sonra Melikşah’ın yeğeni Türkmen ucbeyi Danişmendoğullarından Melik Ahmet Gazi tarafından fethedilir ve Türk şehri haline gelir. Bu asır bir kahramanlık asırdır. Ruha- niyeti yüksek bir ordunun mucizevî hakimiyetiyle şehir yeni sahiplerine devredilir. 1082’de Melik Mehmet Gazi, şehre tamamen hakim olur. Kendi geliriyle bugünkü Camii Kebiri (Sultan Camii) adıyla yaptırır. Burada, Melik Mehmet Gazi’nin bir tavrının önemi üzerinde birkaç söz etmekte yarar vardır: Selçuklu’nun bu ilk camisinin sütunlarını çevredeki harabeye dönmüş kiliselerden getirterek değerlendirir. Üstelik öylesine devasa bir eser meydana getirir ki, bu caminin tavanı, Hıristiyan kiliselerinin kubbe seviyesine denk yüksekliktedir. Bugün caminin çevresi asırların harabeleriyle dolmuş vaziyette bulunmaktadır. Siz, merdivenlerle indiğiniz dört metreyi de caminin üst kısmına ilave ederek düşünürseniz, o yıllarda daha yeni yerleşime geçen bir milletin şehirleşmedeki mantığını kavramada bir

ipucu elde etmiş olursunuz... Çünkü Şehir bu tarihten sonra, artık el değiştirmeden Türk şehri kimliğine bürünecek bu bugün gördüğümüz eserler ilk yüzyıl içerisinde yapıp burası bir ilim merkezine dönüştürülecektir...

İLK HAÇLI SEFERİ'NİN AĞIR TAHRİBATI

Haçlılar, Türklerin Anadolu'ya iyice yerleşip hakim olmasından sonra, Avrupa'nın Türk akınlarının tehdidi altına gireceği vehmine kapıldılar. "Bunun için Papazların öncülüğünde Haçlı Seferleri dönemini başlattılar. İlki 1095 yılında yola çıktı. Nihai gaye Kudüs'ü ele geçirmektir. Bunun için de, öncelikle Avrupa'dan Kudüs'e gidecek orduların Anadolu içlerinde rahat hareket etmesi gerekecekti. Önce Anadolu temizlenmeli ve Selçuklular bu topraklardan atılmalıydı. Bu yüzden, ilk sefer'in hedefi Selçukluların Başkenti İznik idi. Malazgirt'in fethinin üzerinden 21 yıl geçmişti. Türkler bu süre içerisinde İstanbul'un burnunun dibine kadar gelmiş ve Başkentlerini de burada ilan etmişlerdi. Bizans doğal olarak bundan rahatsızdı. Haçlılara bu yüzden destek verdi. Haçlı orduları İznik'i ele geçirdiler. Şehri yağmalayarak yakıp yıktılar. Eskişehir yakınlarında Kılıç Aslan bunlara büyük kayıplar. Haçlı ordusu tam dağılacak iken arkadan yetişen takviye kuvvetler sayesinde Türk akıncılarının hatlarını yarmayı başardılar ve yollarına devam ettiler.

Kayseri'de o sıralarda Danişmendlilerin hakimiyeti vardı. Şehrin Valisi ise Emir Hasan'dı. Emir Hasan yanına diğer Danişmend beylerini de yanına alarak toplayabildiği kadar askeriyle Haçlıların Kayseri'ye uğramamaları için onları Ereğli yakınlarında karşıladı. Niyeti, Haçlı ordusunu zorlayarak, Konya üzerinden Çukurova'ya indirtmekti. Böylece, Kayseri kıyım ve yıkımdan kurtulacaktı. O yıllarda Kayseri yeni Türk hakimiyetine girmiş, şehirde hızlı bir imar hareketi başlamıştı. Aslında şehir daha önceden Bizanslılar tarafından neredeyse boşaltılmıştı. Buraya gelen Türk göçleri de yerleşim için çalışıyorlardı. Ne var ki, Emir Hasan, ordusuyla yaptığı saldırılara rağmen bunu başaramadı. Bu defa Haçlı ordusu kendi arasında bir anlaşmazlığa düştü. Bir kısmı, Gülek boğazı'ndan geçerek, bir kısmı ise, Kayseri-Maraş hattından Antitorosları aşarak Çukurova'ya inmeyi istiyordu. Gülek Boğazını geçmek istemeyenler, bu boğazın dik yamaçlarındaki Türk

akıncılarına karşı koyamayacaklarını ve çok kayıp vereceklerini düşünüyordular. Sonunda Haçlılar kendi aralarında ikiye bölündüler. Bir kısmı, Gülek Boğazı'na yöneldi, bir kısmı ise Kayseri'ye..

Kayseri'ye doğru yola koyulan Haçlı ordusu, Kayseri yakınlarına gelince yine Emir Hasan ve askerleri karşılarına çıktı. Haçlılara vur-kaç taktiği ile ağır kayıplar verdirdiyse de, Anadolu'yu bu baskından kurtaramadılar. Önce Kayseri boşaltıldı. Buradaki Müslüman ahali, Erciyes, Ali Dağı gibi daha güvenli yüksek yerlere gittiler.. Emir Hasan da askerleriyle çevredeki dağlara çekildi. Haçlı ordusu Kayseri'ye Eylül ayında gelmişti. Burada fazla oyalanarak sonbahar yağmurlarına dağlarda yakalanmak istemiyorlardı. Ancak şehirde Müslüman- ların evlerini ve arazilerini tahrip etmeyi de ihmal etmediler. Anadolu'nun hasat dönemine denk gelen bu işgalde tarım alanlarındaki bütün mahsulleri yaktılar. Müslümanlara ait olduğunu öğrendikleri bütün evleri yıkıp yerle bir ettiler. Buradaki yağmalama işini birkaç gün içerisinde bitirdikten sonra, Maraş'a doğru yollarına devam ettiler(81).

Haçlılara en büyük kaybı, Kayseri-Maraş arasındaki dağlar verdirdi. Yol, kilometrelerce dik bayırlara tırmanan ve derin uçurumlar yanından geçen çamurlu bir patikadan ibaretti. Atlar birbiri ardına uçuşuruma yuvarlanıyordu; birbirine bağlı yük hayvanlarından meydana gelen diziler olduğu gibi derinliklere gömülüyordu. Hiç kimse ata binmeye cesaret edemiyordu. Teçhizatının ağırlığı altında yaya sürüklenen şövalyeler silahlarını daha hafif teçhizatlı askerlere satmaya çalışıyor, çoğu zaman da bîtap düşerek fırlatıp atıyorlardı. Bu dağlar, üzerine sanki bir lanet çöreklenmiş gibiydi. Dağlar,Haçlılara Türklerin verdirdiği kayıp- lardan çok daha fazlasına mal oldu.

Kayseri, bu büyük saldırıdan sonra yeniden toparlanıp, yerleşim alanlarını genişletmeye başladı. Artık, Kayseri Türkleşiyordu. Burada bulunan yerli halktan Haçlı saldırılarında onlara destek vermiş olanlar Haçlı ordusu çekilirken bu orduya katılıp buradan uzaklaştılar. Kalanlara ise, yeni Türk yönetimi iyi davrandı.

81 Steven Runciman, Haçlı Seferleri, (Çev. Prof. Dr.Fikret Işıltan)s. 135 Türk tarih Kurumu Yayını; Ankara 1998

Onları kendi halkından ayrı tutmadı. Bu birlikte yaşama hoşgörüsü o insanları son asra kadar burada yaşatıp nesillerini devam ettirmeye imkân verdi. Tehcirde, Kayseri şehir merkezinden giden 20 bin dolayındaki Ermeni ve Mübadelede Yunanistan'a gönderilen bir o kadar Rum o nesilden kalanlardı...

Bu ağır fırtınanın böylece savuşturulmasından sonra, Kayseri adeta yeniden kurulan bir şehir durumuna geldi. Sultan Alparslan'ın soyundan gelen Danişmendliler şehirde imar ve iskan faaliyetlerine yöneldi. Peş peşe camiler ve medreseler inşa edilmeye başlandı.

Danişmend, "*Bilgili*" demekti. Bu, o yıllarda demek oluyor ki, Anadolu'ya gelen ilk akıncılar bilginlerden oluşan bir kadroydu. Kayseri'nin belki de ileride alacağı "*Makarr-ı Ulema*" unvanına da bunlar zemin hazırlamıştı. Nitekim, Kayseri'deki imar hareketlerinde camilerle birlikte medreselerin birbirinin tamamlayıcısı olarak inşa edilmiş olması, bu şehrin bilginlerin ve talebelerin toplandığı bir eğitim şehri haline gelmesine zemin hazırlamıştır... Bunun içindir ki, Kayseri, tarihi misyonu itibariyle bir ilim şehri olarak hep anılagelmıştır. Siyasi organizasyonlarda burasının yine ön planda olmasına rağmen, ilme verilen önem, milletimizin öğrenme aşkı ve İslâm'ın ilim öğrenmeyi ve öğretmeyi hayatın değişmez zarureti olarak teşvik etmesinden kaynaklanmaktadır. Burada bir noktanın üzerinde düşünmekte fayda vardır. Step kültürüyle yetişip gelişmiş bir millet fütuhât heyecanına yönelebilir, bunu anlarız da, böyle bir ortamdan ve sosyal kimlikten şehirleşmeye hemen uyum sağlayıp, böyle devamâ eserleri nasıl inşa edebilmiştir? Aslında, araştırılması gereken önemli bir hususiyet budur. Biz, bir sezgi olarak bunun milletimizin, Ahmet Yesevî'yi, Mevlana'yı, Yunus'u çıkaracak bir bilim aşkını ruhunda taşımasından kaynaklandığını düşünüyoruz. Aradan on asra yakın bir zaman geçmiş olmasına rağmen, bu ruh ve heyecandan kaynaklanıyor olacak ki, buradaki Selçuklu anıt eserleri, kullanılırken korunarak günümüze gelebilmiştir.

Bunun içindir ki buradaki Selçuklu anıt eserleri, bu şehrin aydınlık kimliğini ifade etmesi bakımından ayrı bir önem taşımaktadır... Bugün Anadolu'da Selçuklu döneminin fotoğrafını, taşıyan çok az şehir vardır, bunlardan birisi, belki de en önemlisi

Kayseri'dir. Çünkü bu şehirde bulunan Selçuklu eserleri, ilk dönem eserler olmasına rağmen sade ama bize göreliliğini koruyarak varlığını sürdürmektedir. Camileri, medreseleri, kale kalıntıları, türbeleriyle Kayseri geçmişinin mirasına yaslanan, belki ondan güç almasa da ışık alabilen bir şehirdir.

SELÇUKLU'NUN "DARU'L FETHİ"İ KAYSERİ'DİR!

Bizim tarihimizde ikinci Alparslan'ı kabul edilen 1.Alaeddin Keykubad'ın üç gözde şehri vardı. Bunlardan birisi Konya, Buraya "*Daru'l Müllk*", yani "*Başkent*" diyordu. Selçuklu Devleti'nin başkenti olarak özel bir yeri ve önemi vardı. Kendi saltanatı boyunca Konya'nın bu unvanını ve itibarını korudu...

Ancak, bir başka şekilde bağlı olduğu bir şehir daha vardı. Bu da Kayseri'ydi. Kayseri'ye bu yüzden "*Daru'l Feth*" yani "*Fetih Yeri, Kapısı*" unvanını vermişti. Bu şehre bu unvanı veriş sebebi ise bütün fetih kararlarını Başkent Konya'da değil Kayseri'de alıyor olmasıdır. Sultan'ın Kayseri'ye bu kadar önem verişinin en önemli sebeplerinden birisi, o dönemde yoğun Moğol baskısına karşı, Türk devletinin bütünlüğünü korumak içindi. Çünkü, Kayseri düşerse, hiç olmazsa, Konya dirensin diye. Gerçekten de yeni bir sefere çıkış startını vermek için Kayseri'de yaptığı bir törende zehirlenerek öldürüldü. Bu unvan Kayseri'nin tarihi kimliğine öylesine sinmiştir ki, Ferit Devellioğlu, "*Osmanlıca Türkçe Lügat*"inde bu kelimeyi açıklarken "Kayseri'nin eski adı"(82) ilavesini yapmadan edemez.

Sultan'ın üçüncü gözde şehri ise, kış aylarında gittiği ve hanımı Mahperi Hunad Hatun'un memleketi Alanya idi. Sultan, yazlarını ise Konya yerine daha çok Kayseri'de geçirirdi. Öldüğü zaman, emirleri kalbini Kayseri'ye bedenini ise Konya'ya gömdüler. İki hanımı Melike Adile Hanım ile Mahperi Hunad Hatun ise Kayseri'deki türbelerinde ebedî istirahatgâhlarına yatarlar...

Bu bakımdan, Alaeddin Keykubad'ın Kayseri ile olan ilişkisine kısaca bakmakta fayda vardır:

Alaeddin Keykubad, Anadolu Selçuklularının en büyük sultanıdır. Alanya'yı fethederek denize açılabilen Selçuklu Devleti, kendi döneminin Doğu'da ve Batı'da en büyük devletidir. Bu

82 Ferit Devellioğlu, Osmanlı-Türkçe Lügat, (Dar-ül Feth Sözcüğünün anlamı) s. 167
Ankara 2004

asırlarda Doğu ve Batı Roma devletleri zayıflamış ve zaten Malazgirt savaşıyla da Türk tehdidi altına girmiştir. Ne var ki, sınırlarını genişletmekle büyük devlet olunamıyor. Bunun çok acı tecrübelerini Alaeddin Keykubad'ın bizzat kendisi yaşamıştır:

Alanya'yı fethe çıktığında, hayal edilmeyecek bir olayı yaşamış, kırk günlük kuşatmadan sonuç almakta zorlanınca, dönmeye karar verdiği bir sırada rüyasında kuşatmaya devam etmesi ve kalenin düşeceği kendisine bildirilmiştir. Bu manevi ikaz üzerine kuşatmayı arttırmış ve Kale komutanı Kyr Vart, "Kızı Huant hanım ile evlenmesi, kendisine valilik verilmesi şartıyla kaleyi teslim edeceğini" bildirmiştir. Bu teklif kabul edilerek Kaleye Selçuklunun çift başlı kartallı bayrağı çekilmiştir. Huant, Selçukluda Hunat'a dönüşmüş ve bu hanım, sarayda kocası Keykubad'ın öldürüldüğü zamana kadar Hristiyanlığını koruyarak saltanatını sürdürmüştür. (83)

"İhtiras" insana has bir hastalıktır. Hayvanlara bakınız, aç bir aslan avlanacağı zaman saldırgan olur. Avını yakalar yer, karnı doyunca, avlayacağı diğer hayvanlar arasında herhangi bir tehdit oluşturmadan birlikte yaşar giderler. Hemen bütün vahşi hayvanlarda kural böyledir. İnsanda ise bu böyle olmuyor. İktidarda bir kişi olur ama iktidara talip bir yığın insan çıkar. Kimi iktidarı ele geçirmek ister, kimisi iktidara ortak olmak ister, kimisi iktidardan beslenmek ister. Ama hepsi, hırs dediğimiz o dayanılmaz içgüdünün değişik şekillenmesi olarak hep ortada dolaşır durur. Pers İmparatorluğunu bu ihtiras ortadan kaldırdı. Büyük İskender'i bu ihtiras bitirdi. Roma'yı bu ihtiras parçaladı. Bizans'ı da bu ihtiras yıktı. Selçuklu da bu ihtiras denen belanın bakın nasıl kurbanı oldu:

İbn Bibi'nin anlattığına göre, Keykubad'ın vezirleri artan güçleri sayesinde iç tehdit unsuru haline geldiler. Öyle ki, Devletin sarayında günde 35 koyun kesilirken, sadece Çeşnigir Emir Seyfeddin'in sarayında 80 koyun kesilmeye başlamıştı. Vezirler Keykubadiye sarayından çıkınca kimseler ortalarda görünmez hale geldiler. Korku, paniğe dönüşmeye başladı. Sultan bunun fakındaydı ve buna bir kesin çözüm bulmak gerekiyordu. Bir devlet başkanı düşünün ki, iktidarını paylaştığı insanlara karşı darbe yap-

mak durumunda kalsın. Ne var ki, başka çaresi de yoktu. Bunu da vezirler çabuklaştırdılar: Bir gün Emir Seyfeddin'in evinde toplanan, Zeyneddin Başara, Mübarizeddin Behremşah, Bahaeddin Kutluca, Sultan'ı ortadan kaldırmak için bir plan haz ırlarlar. Buna göre, Sultan'ı Seyfeddin'in evine davet edip el ve ayaklarına kelepçe vurarak, iktidardan uzaklaştırmaya, yerine ise Keyferidun'u getirmeye karar verirler. Bundan haberdar olan Sultan bu davete katılmaz, bu defa daha sonra hiçbir şey yokmuş gibi kendisi onları davet eder ve o gece hepsini tutuklatarak, ortadan kaldırır...Böylece iç tehdit unsurlarının bir kısmı temizlenmiş olur. Ne var ki, bir yürekteki ihtirası bitirirsiniz, ama o öylesine saldırgan hastalıktır ki, tıpkı bulaşıcı bir virüs gibi bir başka yürekte çıkar ortaya. Nitekim öyle oldu, bu defa, 1237'de Şam'a çıkacağı bir seferin hazırlıklarını tamamlayıp, gelen elçilerle görüştüğü bir tören sırasında, Alaeddin Keykubad'ı, kendi yakınları, daha yaşı ellilere varmadan zehirleterek sadece Sultanı değil, bir imparatorluğu da dönüşü olmayan korkunç sona doğru sürüklediler. Böylece, Alaeddin Keykubad, Daru'l Feth'de Selçuklu'nun bir daha açılmayacak fetih kapılarını kapatan ihtiraslara yenik düşmüştü. İbn Bibi, bu ölüm olayını anlattığı kitabında konuyu şu cümleyle noktalar: "Padişahın ölümünden sonra memleket ve millet işlerinde bozukluk başladı, padişahlık makamının düzeni altüst oldu." (84) Öylesine altüst oldu ki, birkaç yıl sonra Moğollar Anadolu'ya rahatça girdiler ve Anadolu'yu kendilerinin tayin ettikleri valilerin yönetimine bırakıp gittiler.

Kayseri tarihinin talihsizliğinden de öte, en ıstıraplı, en acılı olayı bu büyük insanın ortadan kaldırılmasıyla başladı. Bu şehri yarına taşıyacak olan altyapı hizmetleri kabul edilen camiler ve medreselerle dönanan, ilmin aydınlığını Anadolu ufkuna buradan taşıyan bu büyük insanın varisleri, bu hatalarına bedel ödemediler mi? Elbette hak yerde kalmayacaktı, ancak onların ödedikleri bedelin faturası yine bu taprağın insanına kesildi. Çok kan döküldü, çok yuva yıkıldı. Bütününüyle büyüme ideali ve umutları ebediyen sönüp gitti. Siyasi ihtiras, kontrole alınamayınca onu kullananlara da büyük zararlar verebilir. Bu, pimi çekilmiş el bombasının o pimi çekenin elinde infilak etmesi gibi bir şeydi. Nitekim burada da öyle

oldu, Keykubad'ın oğlu babasının koltuğunda fazla oturamadan bir saltanat hırsını genç yaşında hayatıyla ödedi...

İmparatorluğunu kontrollerine alıp haraca bağlayarak şehirleri Artık, halk çalışıp kazanıyor, Moğollar ise ellerinden alarak götürüp yiyorlardı. Bütün Anadolu, böyle bir talihsizliği paylaşırken, Kayseri bir farklılığı yakalamanın şansına kavuştu: burada yapılan sayısız Medrese, bu şehri ilim şehri haline getirmişti. "*Daru'l Feth*" kapısı kapanırken bu defa, "*Makarr-ı Ulema*" kapısı açılmıştı.

“DARU’L FETH” TEN KAPISINDAN “MAKARRI ULEMA” KAPISINA

‘Selçuklunun bereketi Kayseri’ye yağmıştır’, dersek yanlış söz söylememiş oluruz. Bugün bakıyoruz, halkın iskanı için seçilen alanlardan neredeyse daha fazlasını cami ve medreselerin oturduğu alanlar oluşturuyor. Çok ilginçtir. Çekirdek şehir olarak yüksek ve kalın surlarla çevrili dış kale içindeki eskilerin “İçeri Şar” dedikleri şehir’de ilk dönem eserleri olarak Melik Muhammed Gazi Merdesesi, Hatuniye Medresesi ve bugün harabeleri üzerinde kapalı çarşının bulunduğu Muineddin Pervane Medresesi inşa edilmiş ve hizmete verilmiştir.

Şehir dışa açılırken bu kalenin çevresine yerleşmiş ve bu alanı da dışardan taştan bir hilal gibi cami ve medreseler çepeçevre kuşatmıştır. Şimdi, şehri tanıyanlar gözlerini yumup çevreye bakınsınlar. Şehri tanımayanlar ise dikkatle okusunlar:

Batı’dan başlayalım: Gülük Medresesi, onun biraz sağında harabe halindeki Hoca Hasan Medresesi, onun biraz daha sağında, Avgunlu Medrese, güneyindeki Şifaiye Giyasiye Medresesi, onun biraz daha sağında Hacılık Medresesi, Onun sağ önünde Sahabiye Medresesi, Şehrin doğusunda Hunat Hatun Medresesi, hemen yakınında Seraceddin Medresesi, biraz ilerisinde Köşk Medrese...

O dönemin bir Anadolu şehri içinde böylesine çok medresenin olması, burasını ayrıcalıklı bir konuma taşımaktadır. Bu kadar Medrese, herhalde talep olmasa yapılmazdı. İşte bu talebi Selçuklu Yurdunun her tarafından Kayseri’ye gelen öğrenciler oluşturuyordu. Öğrenci olunca doğal olarak onları eğitecek hocalarını da dönemin iktidarları burada istihdam etmek durumundaydı. Bu kadar çok ve çeşitli branşlarda hizmet veren medresede, aynı çeşitliliğe sahip öğretim elemanları da dışardan ve iç kaynaklardan sağlanarak ders vereceklerdi. Kayseri bu görünümüyle bir ilim ve kültür şehri haline gelmiş ve bu şehre “*Makarr-ı Ulema Şehri*” (85)denmiştir.

Bu kadar çok medresenin yapılmasının sebep ve sonuçları üzerinde durmaya gerek var mı bilemiyorum.

Osmanlı İmparatorluğunun İstanbul'a önem ve özeni ne ise, Selçuklunun da Kayseri'ye önem ve özeni öyle olmuştur. Çünkü Selçuklunun hiçbir şehrinde bu kadar yoğunlukta medrese yoktur. Biz yukarıya sadece ayakta olan ve halen hizmet verenleri aldık. Yıkılmış medreseler buna dahil değildir. Kaynaklar, medrese sayısının bilinenin en az iki katında olduğunda hem fikirdirler.

Selçuklular, ilimle dinin birlikte toplum hayatına yön vermesini, sosyal hayatı beslemesini arzuladıklarından olacak, bu medreselerin hemen hepsinin yanında mutlaka aynı ustalar elinden çıkmış devasa camiler yapmışlardır. Camii Kebir, Hunat Camii, Gülük Camii, Hacıklılıç Camii sekiz yüz yıldır kapılarını müminlere açmaktadırlar.

Aynı geleneği Osmanlı'da da görürüz. İstanbul'da bütün büyük camilerin yanında büyük medreselerin oluşu bu geleneğin bir ata emaneti şeklinde değil, bir kültürel ve manevi ihtiyaç olarak hissetmelerindendir. Hani Albert Einstein'e atfedilen bir söz vardır: "Dinsiz ilim kör, ilimsiz din topaldır", diye. Bu realiteyi Batı ancak 20. yüzyılda fark etmiş. Bizim atalarımız ise bunu sekiz asır önce hayatın zarureti olarak bizzat yaşama tarzımıza kendi kurumlarıyla yerleştirmiştir.

Ben bir gün bu duygularla kalktım ve günümün tamamını bu medreseleri gezmeye ayırdım. İlk uğraşım doğal olarak Kayseri'de yapılan ilk medreseydi. Ah, toprağa gömülmüş taşların hüznü bir yağmur sonrası üzerindeki toprağı ıslatmış gibiydi. Bu şehri fetheden, bu şehirde ilk Türk damgasını eserleriyle vuran Melik Mehmet Gazi'nin her sabah kabrinden doğrulup türbesinin penceresinden görebilmek için yaptırdığı Medreseyi, hangi hoyrat el yıkıp toprağa gömmüştü? İnaniyorum ki, buradaki taşlar toprağın altından gün yüzüne çıkıp konuşsa, arsa yamyamlığının tarihimize kıyımdaki duyarsızlığını anlatacak ve bu işi yapan acımasız elleri bir bir bize gösterecektir. Ne var ki bu mümkün değil. Bu medresenin tavanını ve gövdesini yok edenler, temelini üzerine tuvalet inşa etmek gibi bir abesle iştilal dediğimiz kötülüğü yapmayı da ihmal etmemişler. Öyle sanıyorum ki, buraya giren her insan, sadece ihtiyacını gidermiyor, burayı tarumar edenlerin ruhlarını da

kirletmeden dışarı çıkmıyorlar. Bu medreseye bu kadere reva görenlerin kendi geleceklerini pisliğe bulaştırmak gibi tarihlerinin ve geçmişlerinin intikamını kendi elleriyle kendilerinden aldıklarının acaba farkında mıydılar? Bu düşüncelerle oradan uzaklaştım.

Bu defa Şifaiye Giyasiye'ye vardım. Asya'nın Kandillelerinden Sanki İbni Sina karşımda ders veriyordu. Kitabü'l Necat'ını açmış; "Kurtuluş, bedenin iyileştirilmesinde değil, ruhun iyileştirilmesindedir", diyordu. "Yüce Yaratıcı bir Kudsi Hadiste dile getirildiği gibi "Ben bir gizli hazine idim, bilinmek istedim insanı yarattım", buyuruyor. Bu, ifade bizi "*Vahdet-i Vücut*"a götürür", diyordu. Etrafına toplanmış talebeler derin bir sessizlik içinde onu dinliyorlardı. Taşlar secde halinde, eyvan dua halinde. Odaları vecd halindeydi bu medresenin. Onlar da biliyorlardı ki, Tababetin hükümdarı İbni Sina bu binaya gelmemiştir. Ama İbni Sina'nın tıp ilmindeki devrimi bu esere ilham vermişti. Onun için duvarlarında onun ruhu yankılanıyordu. Sanki o ruh bir beyaz güvercin gibi karşıma konmuş ve bana onu anlatıyordu:

"16 yaşında tıp ilminde olabileceğim noktaya ulaşmış bulunuyordum. Sıkıntıya düştüğümde camiye gider ibadete başlar ve öğrenmek istediğimin kapısını açması için Rabbime dua ederdim. "*El-Kanun fi't-Tıp*" isimli kitabım bütün dünya da "*Tıbbın İncili*" olarak kabul edildi ve okutuldu. Ne var ki, başkalarının sağlığı için harcadığım zamanı kendime ayırma fırsatım olmadı, kolitin oluşturduğu barsak hastalığından kurtulamadım, insanın bedeninin dünyaya ruhunun ise sonsuzluğa ait olduğunu fark ettiğim de ömrümün sonuna gelmiştim, 57 yaşında Rabbime kavuştum. Arkamda kalan 220 eser beni sizlere getirdi bugün. Ancak, bazı hükümdarlar gibi bazı insanların da akıl gözü kör ise, ona eser ne yapsın?"(86)

Kör idrak, aklın imkânlarını kullanma yeteneğini işletmemesidir. Hani, İbni Sina'nın, hayatı boyunca uğradığı büyük haksızlıklar, yaşadığı iç sürgünler yüzünden bir sözü vardı, hayatın bütün teferruatını ifade eden bir sözü; "*İlim itibar görmediği yerden göç eder*", diye. Aslında göçen ilim değildi alimdi, o alim de doğrudan kendisiydi. Bu söz burada öylesine dokundu ki bana. Çünkü bu binalar itibarlarını kaybetmiş, şimdi sessiz sedasız kapalı kapılarıyla

kendi iç uzletine çekilmiş halde duruyordu. Halbuki, insanlar, akıl donanımıyla gelirler dünyaya. Bakınız, bizim atalarımız bu binayı tam 800 yıl önce, üstelik bir genç kızın; Gevher Nesibe'nin vasiyeti sonucu yapmıştır. O dönemde Batı Hıristiyanlığı tedaviyi kâfirlik olarak görürken, biz yine Batı'nın ancak 19. asırda ulaşabildiği uygulamalı hastane sistemini sekiz asır önce hayata geçirmişiz. Yan yana iki binanın birinde tıp ilmini öğretmişiz, öbüründe ise öğrenilen ilmi hastalar üzerine tatbik etmişiz. Bir vasiyet, bir "*sadaka-i cariye*" dediğimiz sürekli açık tutulan hayır defterine her gün yeni bir hizmet armağanının kaydedilmesi demektir. Bizim genç kadınlarımızdaki bu idrake bugünün soyunan, vücudunu teşhir eden genç kadını ulaşacak mı? Bu medresenin kapatılmış kapıları arkasındaki duvarlarına hüznle bakarken kendi kendime bunun muhasebesini yaptım ve kahredici olumsuz cevabını alarak döndüm...

Medreselerin hepsini gezmek mümkün değildi. Son olarak yolumun üzerindeki Sahabiye'nin kapısından içeri girdim. Tam karşımda büyük eyvan. O da, hakkın, hukukun, adaletin terazisinin burada kul hakkını dirhem hassasiyetiyle, gram hassasiyetiyle ölçtüğü bir tablo zenginliği ile geldi karşıma. Burasını, 1267'de yaptıran Sahib Ata Fahreddin Ali, Selçuklu mülkünün adalet işine bakıyordu. Bu medreseyi de İslâm Hukuku'nun öğretildiği bir fakülte olarak inşa etmişti. Yurdun dört bir yanından gelen genç talebeler iktidarların ancak adaletle ayakta durabileceğini öğretmek için eğitilip yeniden memleketlerine gönderiyorlardı. Bir ülkeyi belki kılıçla, silahla fethedebilirsiniz ama kendinizde ancak adaletle tutarsınız. Bu anlayış değil midir ki, Yahudi'nin hakkını Sultan'dan almıştır. Bu anlayış değil midir ki, düşmanına, "Kardinalin sarığı yerine Padişahın kavuğunu terciin ettirmiştir." Bu hak anlayışıyla Selçuklu üç asır, Osmanlı yedi asır iktidar olabilmüşlerdir. Bugün her dükkanında bir kitapevinin tabelası asılı olan medrese bugün adalet dağıtmasa da hiç olmazsa alıp okuyan olursa ilim dağıtıyordu. Bir önceki medresenin hüznünü burada teselliye çevirip ayrılırken, yine de hayıflanmadan edemedim: Bir dönemin "*Daru'l Fethi*", o fetih heyecan ve ruhunu kaybeden sakinleri yüzünden yine de unvansız bırakılmamış ve bu defa "*Makarrı Ulema*" şehri yapılmıştı. O itibar

devri de geride kaldı ve Kayseri bugün ticarete gözü açıklığı ile anlatılan ve anılan şehir haline düşürüldü. Sanki şehrin geçmişi bizden intikam alıyor gibiydi. Cumhuriyet neslinin tarihine ve mirasına bakışının hazin bir tecellisi değil mi?

Peki, bu şehir bundan çıkış yolu bulamayacak mı? Bugün ikisi özel dört Üniversiteye ev sahipliği yapan bu şehir, nüfusunun önemli bir kısmını okur-yazar yapmanın ötesinde, bilgili yapmaya, eğitilmiş insan haline getirmeye büyük çaba göstermektedir. Kayseri, bugün ilim merkezi olmanın tarihi mirasını yeniden canlandıracak hamlelerin içindedir. Bu şehirdeki hemen bütün ilköğretim okullarının hayırseverler tarafından yaptırılması, Üniversitenin yine bu hayırseverlerin 100 milyon doları bulan katkısıyla değil Türkiye’de, dünyada sözü edilen tek hayır eseri olması, bizim bu yöndeki karamsarlığımızı giderecek önemli şansı vermektedir. Bir milyona yaklaşan nüfusuyla geleceğin Kayseri’si, daha da gelişmiş bir ilmi hüviyet kazanacak gibi gözüküyor. Artık, *“Okur-yazar değilim, ama Kayseriliyim”*, sözü çok gerilerde kaldı.

Selçuklunun mirası, Osmanlı döneminde biraz kesintiye uğramış olsa da, yeniden canlanma eğilimindedir. Bunun en güzel örneğini de, Erciyes Üniversitesi’nin 28 ülke’den 150 bilim adamının iştirakiyle, 27-30 Eylül 2010 tarihinde Kayseri’de düzenlediği *“Uluslararası Selçuklu Sempozyumu”*nda gördük. Bu şehre gelen eski Selçuklu coğrafyasından bilim adamları, Kayseri’de gerçek anlamıyla bir *“Selçuklu şehir modeli”* görmeseler de, *“Selçuklu mirasma sahip”* olma arzusu taşıyan bir şehirli aydınları görmüş oldular ve bunu da ifadelendirmekten çekinmediler. Bugün tesellimiz böyle bir sahiplenme duygusunun fark edilmiş olmasıdır...

Bu sempozyuma katılanların hemen hepsinin ortak görüşü, Kayseri’nin Selçuklu döneminde çok önemli bir şehir olduğu gerçeğinin fark edilmesidir. Buradaki medreselerin ilim merkezi olmanın ötesinde, dönemin yönetimine kaliteli aydınları yetiştirme gibi bir görevi de yerine getiriyor olmasının bunda payı büyüktü. Ayakta olanlarıyla, harabe halinde olanlarıyla, yıkılmış izi kalmamış olanlarıyla Kayseri, o günkü nüfusuna göre çok ileri büyük bir talebe kitlesini barındırıyordu. Buradaki insanların, geçimleri, yiyecekleri, giyecekleri, harşıkları, buradaki insanlar tarafından karşılandığından olacak bugün Kayseri *“hayır şehri”* olarak anılmak gibi yüksek

bir payeye ulaşmıştır. Gen mühendisliğinde çalışanlar için Kayserilinin bu yönünün öyle sanıyoruz ki, sosyolojik analizlerinin yapılması gerekecektir. Bir şehir, bir şehirle birikimini, kazandığını neden kendine harcamıyor da böylesine cömertçe toplumun hizmetine arz ediyor? Bu şehrin farklılığını anlamak için bu testlerin çok iyi yapılması gerektiğini düşünüyoruz.

ŞEHİRİ VARLIKLARIYLA TAÇLANDIRANLAR

Hani dedik ya ‘Kayseri ilim adamların tercih ettiği bir şehirdir’, diye. Bir şehir bu adı alır da, bunun için gelip burada kalan alim bulunmaz mı, bunun numunesi olmaz mı? Elbette vardır. Bir gün evimin yakınında bulunan Seyyid Burhaneddin’in türbesi önünde durdum, saatlerce kendi kendime hep bu isim muhasebesi içinde yorulup kaldım: Bu mübarek zat, 8 bin, km. öteden ne diye kalkıp Kayseri’ye gelmiş? Mesele Mevlana’yı yetiştirmeyle sınırlı olsaydı, Konya’da kalırdı, oraya yerleşir orada ölmeyi isterdi. Hayır, öyle yapmamış, Mevlana’ya dersini ve ders sonrası ödevini vermiş dönüp bu şehre gelmiş. Keza, Zeynel Abidin de öyle değil mi? Kimine göre, Hz. Ali’nin torunu kimine göre, Kadı Burhaneddin’in taht varisi. Öyle ya da böyle, bugün şehrin merkezinde bir türbe var ve burada bu adla bir mübarek insan yatmaktadır. Medine’den gelmiş olabilir, Sivas’ta doğup Kayseri’yi ilim beldesi olduğu için tercih etmiş olabilir her halükârda bu şehrin itibarına kendi şahsiyetinden birşeyler katan bir büyük insan. Şeyh Camii dediğimiz o küçücük caminin hemen bitişiğindeki Türbe’de yatan İbrahim Tennuri Hazretleri sıradan bir isim midir? Sivas’ta sarraflık yapan bir babanın zenginliğini bir kenara bırakarak, gelip Kayseri’de ilim ve edep dersi veriyor. Fatih’in hocası Akşemsedin’in halifesi olup Bayramiye Tarikatını Kayseri’de halkın irfan meclisine kazandıran bir isim oluyor. Üstelik Akşemseddin’le birlikte İstanbul’un fethine katılan ve yazdığı “*Gülzar-ı Manevi*”yi Fatih Sultan Mehmed’e armağan eden bir şairdir.(87)

Tefekkür kapısını bu büyük isimlere doğru açtınız mı, kabirleri burada olmasa da daha nice isimler geliyor aklınıza: Mesela, Davud-u Kayserî’yi nasıl unutabilirsiniz, bu mümkün mü? Bu şehirde doğmuş, eğitimi tamamlamak için Mısır’a gitmiş, kendini

87 Ali Rıza Karabulut, Meşhur Mutasavvıflar, s.216. Seyyid Burhaneddin Vakfı Yayını, Kayseri1994

yetiştirdikten sonra, kariyerinin farkına varan Osmanlı Sultanı Orhan Gazi, onu İznik'e çağırarak, kendi devletinin eğitim sistemini onun mübarek elleriyle şekillendirmek için emaneti ona bırakmış. Bir Kayserili, bir Cihan İmparatorluğunun ilim müesseselerine şekil ve muhteva veriyor. Kayseri için küçük bir mesele mi bu? Kayseri'de doğmuş, burada yetişmiş, çocukluğunda Hacca oradan Mısır'a gidip eğitimi tamamlayan ve 19 yaşında gelip şehrine kadı olan, daha sonra kendi adına devlet kuran Kadı Burhaneddin Ahmed'i düşünmemek mümkün mü? O Kadı ki, Osmanlı'nın edebiyatta ilk Divan'ını oluşturma şerefine eren bir büyük şair. Yine aynı şekilde Sinan!.. O da, İmparatorluğun sanattaki seviyesini belirleyen bir büyük deha... Bir köy çocuğu, köyünden saraya devşirme yoluyla gidiyor. Orada, "*Ser Mimaran-ı Hassa* (Osmanlı'nın Başmimarı)"lık gibi bir koltuğa oturmayı başarıyor. Sonra da, Hristiyan bir aileden gelmiş olmasına rağmen, Müslümanlaşmasının şuuru ve dikkatiyle ve hatta iddiasıyla Selimiye'yi inşa sebebini açıklarken; "*Kefer-i Fecere'nin* mimar geçinenleri, Ayasofya'nın kubbesinden daha büyük kubbeyi, Müslüman sanatçılar inşa edemezler, sözü benim yüreğime dert oldu. Onun için Selimiye'nin kubbesini altı zıra daha yüksek, dört zıra daha derin yaptım"(88), diyerek Hristiyanlara Müslüman sanatçının idrak ve irade gücünün tarihî dersini en güzel bir şekilde verebiliyor! Yine aynı şekilde Şeyh Hamed-i Veli: Ali Dağının dibinde, Akcakaya köyünde doğup kendini yetiştiren bir büyük gönül sultanı. Ekmek pişirerek geçimini sağladığı için halk arasında "*Somuncu Baba*" diye tanınıyor. Yıldırım Bayezid'in Niğbolu zaferinden sonra bu zaferin şükranesi olarak Bursa'ya yaptırdığı Ulu Cami'nin açılışında ilk hutbeyi okuyor. Kayseri'ye dönüyor ve irşat görevine başlıyor. Bu sırada, Ankara'da Numan adında bir müderris'in ünü sarmıştır Anadolu'yu. Ancak, Somuncu Baba ondan önde bir büyüktür. Numan'ı Kayseri'ye çağırıyor, davet üzerine, Kayseri'ye Somuncu Baba'yı ziyarete geliyor. Burada bir süre birlikte irşat görevini sürdürüyorlar. Sonra birlikte Şam'a ve oradan Hacca gidiyorlar. Hacı Bayram Veli'nin asıl adı Numan'dır. Kayseri'ye geldiklerinde bayram günüdür. Bu buluşmayı da bir Bayram sevinciyle karşılarlar

ve burada Numan'ın adı Bayram'a dönüşür. Ders görevinden Somuncu Baba'nın işaretiyle irşat görevine geçerek Bayramiye tarikatını kuruyor. Ankara'nın manevi fatihi olarak orada yaşıyor ve ölüyor. Somuncu Baba da Kayseri'ye bağlanıp kalmıyor. Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde irşadını sürdürüyor ve sonunda Darende'de vefat ediyor ve orada defnediliyor. Bugün Somuncu Baba dendiği zaman akla gelen şehir Kayseri'dir... Çünkü ilim ve irfan bereketini burada almış ve buradan Anadolu'ya yaymıştır(89).

Sadece bunlar mı? Elbetteki değil: Son devir Mevlevi Şeyhi Ahmet Remzi Dede'yi ihmal ederseniz, Mevleviliğe vefanızı terk etmiş olursunuz. Yıllarca Osmanlı İmparatorluğunda Mevlevi şeyhi olarak Genç Cumhuriyet döneminde Atatürk'ün özel ilgisiyle kütüphaneci olarak hizmet vermiş, yaşlanıp Rabbine kavuşacağını anlayınca memleketine gelmiş, ruhunu sahibine teslim ederken bedenini de Seyyid Burhaneddin türbesinin girişine bırakmış. Ahmet Remzi Dede'nin müridi ve yakın dostu, Yanan Dede. Bir Hıristiyan ailenin çocuğu olarak doğup 13 yaşında Mevlana'ya bağlanan tam 40 yıl Müslümanlığını gizleyerek yaşayıp sonra ifşa edilince evinden atılan Mehmet Abdülkadir Keçeoğlu (Yanan Dede) nu ihmal etmek, Allah ve Peygamber aşkıyla gözyaşı döken bir iman abidesine vefasızlık olmaz mı? *"Gönül hûn oldu şevkinden, boyandım Yâ Resulallah"* diyerek Türkçe'nin en muhteşem Nât'ını yazan, bu mübarek insan Kayseri'den kopmadan yaşamış ve İstanbul'da Hakkın rahmetine kavuşmuş. Onun ibretlerle dolu hayatı, inanmış insanların neleri göğüslemesi gereken bir ev ödevi gibidir bize...

Dikkat ettiniz mi bilmem; Osmanlı'nın ilimde Davud-u Kayseri, edebiyat'ta Kadı Burhaneddin, sanatta Mimar Sinan, ve tasavvufta Somuncu Baba belirleyici, inşa edici ve yüceltici ilk hareketi veren isimleri olarak çıkıyor ortaya...

Bugün itibarlı şehirlerin hemen tamamı, kendi toprağından çıkan böyle burç isimlerin itibar kredilerini kullanarak kendilerine referans imtiyazı sağlarlar.

Sanırım, bu fazilet pınarlarından beslenen Kayseri'nin eski

89 Ali Rıza Karabulut, Meşhur Mutasavvıflar, s.111. Seyyid Burhaneddin Vakfı Yayını, Kayseri 1994

yaşlıları, bugünkü gibi dünyaya dört elle sarılmamışlar ve hatta, yaşları 63'ün üzerine çıktığında, kendilerinden yaşını soranlara, cevap vermemeye özen göstermişlerdir. Bunu, Ahmet Yevesî Hazretlerinin, bu yaştan sonra kendisine yaşanacak yer olarak mezar şeklinde toprak altında bir mekan hazırlamasının uyarıcı işaretine bağlarlar. Bu mübarek insan, "Allah'ın Sevgili Kulu, Peygamber'i, Hz. Muhammed dünya hayatını 63 yıl tasarruf etmiştir. Bu yaştan sonraki ömür bizim için lüks olur", diyerek sade bir hayat yaşamıştır. Bir gün bir yaşlı zata bunu sordum: "Oğlum, yaşam önemli değil. Allah insana şükredecek kadar ömür versin. Buna dua edin", diyerek bana gerçek bir hayat öğüdünde bulunmuş ve aynı zamanda bir neslin hayat felsefesini ifşa etmişti.

Kayseri'den beslenenler, Kayseri'yi besleyenler... Bu şehrin kalite hamuruna kendi itibarlarını maya yapanlar burada yatıyor olabilirler, ya da buradan göçüp ama Kayserililik imtiyazıyla başka yerlerde yatıyor olabilirler. Önemli olan onların gönül pınarından beslenmeyi talep edenler bu şehirde dün olduğu gibi bugün de var mı? Bu şehrin havasını teneffüs edenler, bu şehirden nemalananlar bunun bir vicdan borcu olarak düşünürlerse, Kayserinin dikkate alınmayan o saklı yüzü hayatımıza şekil verecek bir yol haritası açabilir... Bunu şehrin değil, bu şehirde yaşayanların ihtiyacı vardır diye düşünüyorum...

SEYYİD-İ SIRDAN'I ANLAYABİLSEYDİK!

Gelin bir de buradaki bir Hoca'dan kısaca söz edelim. Bu, sıradan birisi değildir: Dünya'ya Mevlâna'yı kazandıran bir isimdir. Bu, Seyyid Burhaneddin Hazretleridir. hikâyesi kısaca şöyledir:

Horasan Erenlerinin Anadolu fütuhâtı bir ilâhî ışık olarak kendilerine verilince bölgeye akın akın Türkmen şeyhleri gelme- ye başladı. Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre ve Mevlâna hazretleri artık bu toprağın nuru ve bereketidir.

Onlar mânevî fütuhât hareketini yürütürken, Mevlâna'- nın hocası Seyyid Burhaneddin, talebesinin peşine düşerek bu topraklara geldi. 1232 yılında Anadolu'ya girdi. Gittiği Konya'da 9 yıl, geleceğin büyük düşünce ve tasavvuf adamı Mevlâna'yı eğitti. Onun artık kendi başına hizmet yürüteceğine kanaat getirince gelip Kayseri'ye yerleşti. Burası, o yıllarda Daru'l Feth olarak anılıyordu. Sultan Alaeddin Keykubad, henüz yeni öldürülmüştü. Şehir bir kargaşa içindeydi. Böyle bir bölgenin bir manevi koruyucuya ihtiyacı vardı. İnsanlar onun ışığıyla aydınlanacak ve buradaki moral yıkıntısının harabelerinden yeniden geleceğe güvenle bakan bir toplum çıkacaktı. Çünkü Kayseri Konya'nın güven kapısıydı. Moğollar yıllardır bu şehirleri baskı altında tutuyordu. Bu azgın yağmacı sürüyü durdurabilmek için halkın moral yönünden güçlenmesi, birbirine güven duyması ve düşmana karşı kenetlenmesi gerekiyordu.

Seyyid-i Sirdan bu iç karışıklıkları aşabilmek için tek yolun iman olduğunu söyledi, insanları hakka davet etti. Onları eğitti. Dergâhında şehir insanının mânevî yönden cihazlanmasına gayret gösterdi. Peygamber Efendimizin soyundan geldiği için "*Seyyid*" gizli sırları çözdüğü için de "*Sırdân*" unvanlarıyla anılan bu büyük insandan etrafındakiler kendilerine imamlık yapmasını istediler. O kabul etmek istemedi, ısrar ettiler. Çaresizdi, Yatsı namazına durdu, bu namazı bitirdiklerinde sabah namazının ezanı okunuyordu.

Sabah namazını kılıp evlerine dağıldılar. Bir daha kimse ona, ‘Gel de bize namaz kıldır’, demedi.

Seyyid Burhaneddin Kayseri'ye yerleşince medreselerde ders vermeyi de ihmal etmedi. Buna rağmen, yine de zaman zaman Konya'ya gidip, talebesi Mevlâna ile sohbetler yapmaktadır. İşte böyle bir ziyaret için Konya'ya gitmiştir. Orada uzun bir süre kalır ve tekrar Kayseri'ye dönmek ister. Talebesi Mevlâna ise, buna izin vermez:

-Hayır hocam, Kayseri'ye gitmeyiniz. Burada kalıp beni aydınlatmaya devam ediniz.

-Sen beni çoktan aştın. Artık bana ihtiyacın yok. Ben de gidip ışığımı oradaki insanlara saçayım.

-Ben senin ışığına talibim, bu konuda biraz kıskanç davranmak isterim. Gitmene rızam yoktur!..

Seyyidi Sırdan, çaresiz kalır. Ama içinde de evine dönme arzusu vardır. Mevlâna'ya haber vermeden şehirden ayrılmak ister. Bir gün Mevlâna Meram bağlarına gider. Seyyid bunu fırsat bilerek merkebine binip yola çıkar.

Mevlâna, Meram bağlarında dostlarıyla sohbet ederken, birden irkilir. Sonra kendi kendine mırıldanır: "Yaa üstadım, izinsiz çıkarsan başına bu hal gelir işte..." Sonra yanındakilere, döner ve; "Hemen Konya'dan Kayseri'ye giden yola koşunuz. Hocam yolda kıvranmaktadır. Daha fazla acı çekmesin onu alıp buraya getirin" der.

Talebelerinden iki kişi kalkıp giderler. Yanına vardıklarında görürler ki, Seyyid Burhaneddin merkepten düşüp ayağını kırmış ve acı içinde kıvranmaktadır. Talebeleri görünce, sitem eder: "Bu nasıl talebedir ki, hocasına hem izin vermez hem de böyle eziyet eder..." Alıp Mevlâna'nın yanına getirirler. Mevlâna, ayağını sarar ve ellerini öperek ikaz eder:

-Benim iznim olmadan yola çıkarsan bu hâl gelir işte başına hocam.

-İyi mi ettin yani, bana acı çektirdin.

-Benim sensiz çekeceğim acı, bunun bin katıdır hocam. Sonra, bilesin ki, ben sana beddua etmedim. Başına gelen, söz dinlememenden olabilir...

Seyyid Burhaneddin bir süre daha kalır. Tedavisi tamamlandıktan sonra izin alıp Kayseri'ye döner... Arkasından Mevlâna kendisini Kayseri'de ziyarete gelir.O yıllarda burada inşa edilen Haymana bağları mevkiindeki Kızılköşk'ün vakıf senedini de birlikte imzalarlar... Hoca talebe ilişkisi iki dost muhabbetine dönüşür ve uzun yıllar bu şekilde devam eder(90).

Allah dostları, bulundukları şehirlerin manevi şemsiyeleridir. Onlar, şehir halkını birçok beladan korur ama halk onun farkında değildir. Hatta, halk onlardaki fevkaladeliklere de bir kulp takmayı pek sever. Böyle bir hali Seyyid-i Sırdan da yaşar:

Talas'tan bir genç kız kendisine derse geliyordu, kızın babasının yakınları dedikodu ettiler, "Ateşle pamuk bir arada durur mu?" diye. Hoca ertesi günü kıza bir paket verip babasına gönderdi. Artık dersinin bittiğini söyledi. Paketi alıp açtılar. Bir de ne görsünler, Bir alev yanmakta ortasında ise pamuk var ama onu yakmamaktadır. Tövbe edip özür dilediler ama genç kıızı bir daha derse almadı. "Bizim halimiz, başkalarında şüpheye sebep oluyorsa, o davranış bize yasaktır." dedi.

Seyyid-i Sırdan yaşlanmıştır. Artık son günlerinin geldiğinin de farkındadır. Öğleden sonra, kendisine hizmet eden türbedarını çağırdı:

-Vuslat vaktidir. Halka haber ver, defnime gelsin- ler.

Türbedar, irkilir, korkar, inanmak istemez:

-Aman şeyhim, efendim. Bu ne sözdür! Bizi hüzne mi boğmak istersiniz?

-Vakit tamam olunca, tedbir çare değildir. Sen söylediklerimi yap. Gitmeden, cenazem için gereken suyu kazanla ocağın üzerine koy. Türbedar dergahtan uzaklaşınca, kalkıp abdest aldı. Bir süre namaz kıldı. Sonra yatağına uzandı ve ruhunu teslim etti.

Seyyid-i Sırdan'ın bu halini gözetleyen adam ağlayarak gidip halkı cenazesine çağırdı. 1244'ün bir yaz gününde, dergâhı- na gelenler, yatağına uzanmış ve ruhunu teslim etmiş olarak buldular.

O gün Kayseri'de mahşerî bir kalabalık oluştu. Duyanlar dergahının önünde toplandılar. Dönemin en saygın din alimleri cenazesini yıkadı, Hunat Camiinde cenaze namazını kıldılar.

Dualarla götürüp defnettiler.

Seyyid-i Sırdan Kayseri’de, sonsuz uykusundadır. Uzun zamandır bir gelenek oluştu, çocuklarını sünnet ettirenler, sünnet merasimini buradan başlatmaktadır. Bu, çocuklarımızın tarihi- mize duyacağı ilgi bakımından güzel bir başlangıç, Ama yeterli mi?

KAYSERİ'NİN İKİ ŞEMSİYESİ AHİLER VE MEVLEVİLER

Önce bir işaret taşı koyalım:

Kayseri'nin ilk Türk eseri on ikinci asrın ortalarına denk gelir: Melik Muhammed Gazi'nin Sultan Camiini 1134-1143 yılları arasında yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu tarihten bir asır sonra bölge tamamıyla oturmuş bir "*Türk Şehri*"ne dönüşür. Artık, buradaki şehirlide kendi inanç ve yaşama biçimine göre bir şekillenme başlayacaktır.

Ancak, bir şehir homojen bir kitleyle oluşmaz. Mesela bu topraklar fethedildiğinde burada yerli halk vardı. Bunların bir kısmı son asra "*Rum*" ve "*Ermeni*" cemaatleri olarak geldiler. Hititlerin, Urartuların ve diğer belli belirsiz birtakım kavimlere ait insanların olması da ihtimal dahilindedir. Bu durum, bu şehrin karmaşık etnik yapısını ortaya koymaktadır.

Şehirlerin bu kozmopolit iç dokusunu belli bir bütünlüğe taşımak isteyen atalarımız, etnik ya da mikro milliyetçilik dediğimiz hemşerilik duygusundan daha farklı bir yol kullanmışlardır:

İşin bu cephesini bizim sosyal bilimcilerimiz dikkate alırlar mı bilemiyorum, ama bilinen o ki, şehirde yeni bir bütünlük için çok farklı alanlar denenmiştir. İç göçlerin, savaş sonrası ele geçirilen esirlerin katılımıyla şehir nüfusu arttıkça, onları ortak noktada tutma çabaları da yoğunlaşmıştır. Bu girişimlerde kurtarıcı ve birleştirici tek unsur İslâm olmuştur. İslâm'ın, insana, insan iradesine verdiği önem diğer hiçbir din de bu kadar açık ve net değildir. "*Eşrefi mahlukat*" sayılan bir insanın savaş dışında öldürülmesi ağır günah kabul edilmektedir. "Bir insanı haksız yere öldüren bütün insanlığı öldürmüş gibidir", (Maide; 32.) ilahi emri, doğal olarak yöneticileri insanın korunması yolunda çabalara sürüklemiştir. İslâm'ın bu anlayışı insanı eşyalaştır- maktan kurtarmakta ve onun hukukun korunması zaruretiye götürmektedir. İslâm da bunu dergahlar aracılığıyla başarmıştır. Çünkü çeşitlilikten bütünlüğe giden harcın karıldığı yer dergahlardır.

Selçuklu ve Osmanlı sosyal hayatında dergahlar, hem belirleyici hem de yönlendirici bir otoriteyi temsil eder. Kendi içinde kaynağını Kur'an ve Hadis ile bunlardan beslenen ya da bunların belli yorumlarını ihtiva eden düşünceleri temsil eden dergah şeyhlerinin yorumlarından alan şehir hayatı, ilk Türkleşme döneminde iki ana damarla muhtevasını bulmaya çalışmıştır. Bunlardan ilki ve en önemlisi Ahilik teşkilatıdır.

Bir dergaha bağlanan insan, kendisini o sosyal zeminin bir parçası olarak görür ve şehir bütünlüğü de böyle sağlanır. Kayseri'nin çok güçlü ticari potansiyeline uygun düşeni ise Ahiliktir. "Kardeşlik" demek olan "Ahilik" bir iş disiplini, bir ahlak öğretisi ve bir inanç biçimi olarak bu şehirde çok güçlü izler bırakmıştır. Çünkü Ahilik çalışan, iş üreten, ticaret yapan, bunun yanında bir inanç disiplini içerisinde yaşamayı gaye edinen insanların madde ile maneviyatı birleştirdiği bir sistemdi. Ahiler, sadece kazanmakla, iş üretmekle zengin olmanın insan hayrına olmadığını, bunun mahiyetine ve hatta alt yapısına "Hak Rızası"na oturtmanın önemli bir belirleyici unsur olduğunu düşünür.

Ahi Evren'in Kırşehir'de yatıyor olmasına rağmen, sistemi Kayseri'den şekillenerek Anadolu'ya yayılmıştır. Bunun sebebi ise Ahi Evren'in Azerbaycan'dan kalkıp gelerek Kayseri'ye yerleşmiş olmasıdır. Ahi Evren'in hayatına baktığımız zaman bu net bir şekilde ortaya çıkar:

Ahî Evren, Azerbaycan geçirdiği çocukluk ve ilk eğitim döneminden sonra, Horasan'a giderek Fahrettin Razî'nin eğitim halkasına katılır. Fahrettin Razî'nin büyük kelâm âlimi olması, onun akli ilimleri ondan aldığını göstermektedir. Ancak, o dönemde yetişen ve ileride hamleci bir lider olmak isteyen Evren'in tasavvufi ilimleri de öğrenmesi gerekiyordu.

Ahmet Yesevi'nin o bölgede etkin olan Tasavvuf ekolüne intisap eder. Daha sonra Hacca gider. Burada dönemin önemli bilginlerinden Şeyh Evhad'ud-Din Kirmanî ile tanışır ve ona mürit olur.. Ahî Evren, şeyhi olan Evhad'ud-Din Kirmanî'nin kızı Fatma ile evlenir.

Anadolu'ya gelen Ahî Evren ilk önce Kayseri'ye yerleşir ve burada bir debbağlık atölyesi kurar. Aslında bir esnaf şehri olan Kayseri o yıllarda da pastırma ve sucuk üretim merkezi olduğu için

burada bir iş potansiyeli ve debbağlık için yeterli malzeme bu şehri cazip hale getirmiştir.

Ahî Evren, teşkilatçılığı, iş disiplini ve bilgisiyle devrin Selçuklu sultanı I. Alaeddin Keykubad tarafından sevilmiş ve sultana yakın olmuştur. Bu yakınlığı, "*Mürşidu'l-Kifaye*" ve "*Yezdân Şimaht*" isimli eserlerini Konya'da sultan Alaeddin Keykubad'a sunması sağlamış ve onun isteği ile İbn Sîna'nın "*Risale fi'n-Nefs'in Natika*" isimli eserini Farsça'ya çevirmiştir.

Alaeddin Keykubad'ın öldürülmesinden sonra, Anadolu'yu işgale başlayan Moğollara karşı en büyük direnişi Kayseri'de Ahiler göstermişlerdir. Selçuklu tarihinin en önemli olaylarından birisi olan bu hadisede, buradaki Fütüvvet teşkilatının şehri teslim etmemek için direnişi ve savaşı bütün kaynaklarda övgüyle ele alınır. Ne var ki, bir ihanet, hem şehrin tahrip edilmesine hem de ahi teşkilatına mensup bu insanların kılıçtan geçirilmesine sebep olur. Doğal olarak Ahi Evren de buradan göç eder.

Yaklaşan bu büyük tehlikeye karşı Ahî Evran hazretleri halkı uyandırmaya ve sevenlerini karşı koymaya çağırdı. Onlara şöyle nasihatlerde bulundu:

"Ey Ahîler! Mücâhitler, yiğit, aslan yürekli olur. Düşmandan korkmaz, kaçmaz ve ona boyun eğmez. Yağmada kurt gibi saldırırsalar hiç sarsılmaz. Atılan oklara ve kılıç darbelerine metânetle karşı koyar. Savaşırken safta, namazdaki gibi sessiz olup, komutanına itâatte cemâatin imâma uyması gibidir. Düşmanına karşı haykırışı gök gürültüsü gibi olmalıdır. Düşmandan korkmayın, Allahü Teâlâ'nın emir ve yasaklarına uyamamaktan korkun. Vatan sevgisinin îmandan olduğunu unutmayın!"

Allah'ın emir ve yasaklarına riâyet edip, takdirine râzı olan ve hocalarına itâat eden bu mübarek insanlar sürüler halinde Anadolu'ya akan Moğol putperestlerine karşı kahramanca mücadele ettiler. Onların zulüm ve katliamlarından yılmadılar. Anadolu'yu bir şefkat diyarı haline getirdiler.

İslâm âleminde daha önce de mevcut bulunan, cömertlik, mertlik, mürüvvet mânâlarına gelen ve güzel ahlâkın en yüksek mertebesi şeklinde bilinen fütüvvet teşkilâtı ile Ahî Evren'in nasihatlerinden Ahîlik teşkilâtının umdeleri, şartları, ortaya çıktı:

"Ahî ve şeyh helâlinden kazanmalıdır. Teşkilât mensup-

larının hepsi sanat sâhibi olmalıdır. Cömert olup yoksullara yardım etmelidir. Âlimleri sevmeli, gereken hürmeti göstermelidir. Namazlarını zamânında kılmalı, kazâyâ bırakmamalıdır. Alçak gönüllü olmalı, fakirleri sevmelidir. Nefsine hâkim olup, haramlardan kaçınmalıdır. Beylerin, zenginlerin kapısına gitmemelidir.

Bir Ahînin üç şeyi açık olmalıdır:

Cömert olup eli açık olmalı, fakat isrâf etmemelidir.

Misâfire kapısı açık olmalı, gelene ikrâmda kusûr etmemelidir.

Sofrası açık olmalı, aç geleni tok döndürmelidir.

Üç şeyi de kapalı olmalıdır:

Gözü; harama ve başkasının ayıbını görmeye kapalı olmalıdır. Kimseye sû-i zan etmemeli, yabancı kadına, kıza ve başkasının bakması haram olan yerlerine bakmamalıdır.

Dili bağlı olmalı; kimseye kötü söylememeli, lüzumsuz yere konuşmamalıdır.

Beli bağlı olmalı; kimsenin nâmusuna, ırzına, haysiyet ve şerefine göz dikmemelidir.”

Ahî Evren'in hayatı 1261'de yine bir iç karışıklık sırasında son bulur. Evren'in hayattan çekilmesiyle elbetteki ahilik de bitmeyecektir. Ahilik kurumlaşma devresini tamamladığı için Evren'in fikirleri uzun yıllar varlığını korumuştur. Hatta Ahi Evren'in hanımı Fatma Ana da, Kayseri'de "*Bacıyan-ı Rum*" adıyla Türk ve İslâm dünyasının ilk kadın teşkilatını kurmuş, böylece kadınlarımızı da burada örgütlemiştir. Ahilik anlayışı Osmanlı'nın sosyal hayatı vasıtasıyla günümüze kadar ulaşmıştır. Kayseri'de Ahiliğin bir iş ve ahlak disiplini olarak asırlar boyu devam ettirilmesinde ise, öncelikle şehrin ticari potansiyelinin çok büyük payı vardır. Kayseri, gerek Selçuklu, gerekse Osmanlılar döneminde yeterli tarım alanlarına sahip olamadığı için hep ticaret şehri olarak varlığını sürdür- müştür. Bunda, Kaniş-Karum'un geçmişten gelen tecrübesini gör- mek mümkündür. Zamantı Kalesi civarında kurulan "*Yabanlu Pazarı*" da bu tecrübenin Selçuklular döneminde yeniden harekete geçirilmesinin sonucudur.(91)

Kayseri'nin tarihinde ikinci önemli toparlayıcı unsuru Mevleviliktir:

Mevleviliğin öne çıkmasının en önemli sebeplerinden birisi, Mevlana'nın hocası Seyyid Burhaneddin'in ömrünün son yıllarını burada geçirmesi ve vefatından sonra da burada toprağa verilmesidir. Mevlana'yı eğitmek üzere kalkıp Tebriz'den yollara düşen Seyyid, talebesine gerekli dersleri verdikten sonra, orada kalmayıp Kayseri'yi seçmesi tesadüfi bir olay değildir. Seyyid-ı Sırdan burada çok büyük itibar görmüş, adeta halk etrafında bir teslimiyet halkası oluşturmuştur. Mevlevilik, bir tarikat halini Seyyid Burhaneddin'in ölümünden sonra almış olmasına rağmen, onun şehirdeki manevi otoritesi bu şemsiyenin burada çok çabuk taraftar bulmasına ve kısa sürede yayılıp etkin hale gelmesine zemin hazırlamıştır. Ayrıca Mevlana'nın birkaç defa Kayseri'ye gelmiş olmasının da bu harekete temel referans olan ikinci önemli isim olduğu unutulmamalıdır.

Kayseri'nin sosyal karakteri ile Mevleviliğin örtüşen alanları çok geniştir. Bir ticaret şehrinin, bilim ve disiplin vasfını ön plana alması, Mevlevilik için gerekli olan altyapıyı zaten hazırlamış oluyordu. Bundan yedi-sekiz asır öncesinin şehrinde insanın hiçbir sosyal aktivitesinin olmadığını hesaba katarsanız, Mevleviliğin cazibe alanı haline gelişini anlamak biraz daha kolaylaşır. Akşama kadar üreten ve satan bir esnaf, geçim derdi yükünü de üzerinden atmışsa, birazcık olsun entelektüel beklentiler içinde olacaktır. Şehirdeki medreselerde bir yığın genç okumaktadır. Bunları okutan hocaların hepsinin çevresinde insanlar doğal olarak kümeleşeceklerdir. Bir önemli husus daha vardır. O yıllarda buradaki camilerde hutbeler Farsça olarak okutulmaktadır. Farsça'nın etkisi, Mevlana'nın etkisini arttıran ana faktördür. Çünkü Mevlana'nın eserleri Farsça yazılmıştır. Mevlevilik temelde sohbet toplantıları şeklinde organize edilince, bu toplantılarda insanlar birbirleriyle diyaloglarını geliştirme fırsatını da bulacaklardır.

Mevlânâ'nın tasavvufu, sırf mistik ve idealist bir tasavvuf olmayıp mahdut varlıktan, ferdiyetten ve ferdi ihtiraslar dan tamamıyla sıyrılmak ve halka, topluluğa yayılmak sûretiyle tecelli eden ve sosyal hayatta hudutsuz bir sevgi, insanî bir görüş ve mutlak bir birlik halinde, moral sahadaysa herkesin kendisini, bir

kâmile uymak suretiyle ıslâhı ve umumî olarak hayra, güzele ve iyiye doğru bir gidiş, insanî bir terbiye halinde tezahür eden ve böylece de realitede amelî karaktere sahip olan bir tasavvuftur...

Böyle bir sistemin topluma verdiği moral bütünlük, etnik çözülmeyi önlemiş ve insanlar bu dergahların etrafında varlığını sürdürmüşlerdir. Burada, hangi kavimden, hangi soydan, hatta hangi milletten olursa olsun “*Yol akrabalığı*”nın böylesine bir birleştirici rol oynaması, “*Bel akrabalığı*”nın zaaflarını gidermiş ve böylece şehirleşmede farklı kültür ve geleneklerden gelen insanların çözülmeye zemin hazırlayan davranışları tasavvufun o çok geniş atmosferinde eriyip gitmiştir. Kayseri böyle iki güçlü şemsiye altında asırlar boyu şehir kültürünü zenginleştirerek günümüze gelen ender şehirlerden birisidir!..

OSMANLI EĞİTİM SİSTEMİNİN KURUCUSU BİR KAYSERİLİDİR!

Osmanlı İmparatorluğu, kurulmuşundan itibaren Selçuklu Medrese geleneğini yenileyerek ve kendi prensipleri doğrultusunda oluşturmak için ilk ciddi adımını İznik'te kurduğu medrese ile attı. Organ Gazi, bu medresenin inşasına özel önem verdi ve bitirdikten sonra da buraya dönemin en ünlü alimlerini topladı. Bunların başına da Kayseri'den davet ettiği Davud-u Kayserî'yi geçirdi.

Bir devlet kendi dünya görüşünü bir eğitim sistemi içerisinde topluma mal edemezse ayakta duramaz. Tarihin ve hayatın gerçeklerinin verdiği en önemli ders budur. Üstelik bu ders yeni verilmemektedir. Selçuklulardan önce de vardı, bugünden sonra da var olacaktır. Bunu dikkate alan Orhan Gazi, medresesinde İmparatorluk vizyonunun temellerini oluşturacak bilim adamlarına büyük önem vermekteydi. Bir devlet adamının, aynı zamanda bir ilim adamı olması mümkün ama, ilmini öğretmesi, onun hocalığını yapması mümkün değildir. Çünkü politik zaruretler buna imkân vermez. Üstelik, bu İmparatorluk yeni kuruluyor ve kuruluş döneminin ağır yükü altında, böyle bir şeye ayrılacak zamanı olmayacaktır. Bunun için de Osmanlı devlet felsefesini ve kültür politikasını kim en iyi şekilde sürdürebilirse, ona müracaat etmek gerekiyordu. İşte o asırda, bu vizyona ulaşmış tek isim Kayseri'den çıktı. Kayseri, o yıllarda Selçuklunun ilim mirasını devam ettirdiği için buradaki medreselerde önemli hizmetler veriliyor ve dikkate değer isimler yetiştiriliyordu. Orhan Gazi, şöhretini ve değerini bildiği Davud-u Kayserî'yi İznik'e çağırdı. Ona inşa ettiği medreseyi emanet etti ve burada artık yedi asır sürecek bir ilim yayma işinin ilk startını vermiş oldu.

Peki, kimdir Bu Davud-u Kayserî? İsterseniz kısaca onu tanıyalım önce:

“Davud-u Kayserî, 1258 veya 1261 yılları civarında Kayseri'nin Akcakaya köyünde doğdu. Kayseri'nin o dönemde Selçuklu ilim

ve kültür hayatındaki yeri oldukça iyiydi. Burada dönemin tanınmış alimlerinden Kadı Siracettin el-Ümrevi'den dersler aldı.. Onun Konya'ya tayin edilmesinden sonra burada diğer hocalardan eğitim gördü.

Davud-u Kayserî, kendisini yetiştirdikten sonra Kahire'ye gitti. Bir süre burada da eğitim gördü. Dört yıl kadar kaldığı Kahire'den Kayseri'ye döndü. Hatta ilim aşkı ve çabası, Onu dönemin şöhretli alimi Abdürrezzak Kaşani ile görüşmek için İran yollarına düşürdü. Orada ondan tasavvuf dersleri aldı. Böylece Din ilimlerinde hem de dünya ilimlerinde büyük şöhret oldu. Konya, Aksaray ve Bursa'ya gitti. Yazdığı "*Matla'u hususi' l Kelim filmaani Fususi'l Hikem*" adlı eseriyle Osmanlı Padişahı Orhan Gazi'ye kadar ulaştı. Davud-u Kayserî "*Nihayet-ül Beyan fi drayetiz-zaman*" adlı eserini de bitirdikten sonra şöhreti Anadolu sınırlarının dışına taşmaya başladı. Bunun üzerine 1336 yılında Orhan Gazi kendisini İznik'e çağırdı. Günlük 30 akçe maaşla burada kurduğu Osmanlıların ilk medresesine Başmüderresis tayin edildi. 15 yıl süreyle çalıştığı bu medresesinin sistemini kurdu. Böylece Osmanlılarda medrese eğitiminin temeli fiziki olarak Orhan Gazi, ilmi olarak da Davud-u Kayserî tarafından atılmış oldu.

Davud-u Kayserî'nin Osmanlı medrese eğitim sistemine verdiği disiplin asırlarca devam etti. Dünya çapında binlerce ilim adamı, sanatkar ve edebiyatçı yetişti. Bu bakımdan Davud-u Kayserî'ye o dönemlerde "*Din ve Milletin Şerefi*" anlamına gelen "*Şerefu'd Din ve Mille*" lakabı verildi. Tasavvuf yönündeki bilgisi ve yaşayışından dolayı "*Şeyh*" mezhebinde olduğu için de "*El Hanefi*" gibi unvanlar verildi.

Davud el-Kayseri, el-Kaşani Sadrettin Konevi kanalıyla Muhyittini Arabi'ye bağlanan tasavvufi görüşünde Vahdet-i Vücut'u kabul eder. Onun ancak son asırda çözülen astrofizik ilminde çok dikkate değer görüşler ortaya koyduğu bilinmektedir. (Tabiatın enerjiden meydana geldiği) görüşünü savunan ilk kişi odur. (Kainata Küll Unsur, suya beyaz atom, varlıklara sabit öz) diyen Davud-u Kayserî hayatın sevgi üzerine kurulduğu ve insanın insanı sevmesiyle Allah'ı sevip Ona ulaşabileceğini savunur.

6. asırdan bu yana metafizik alanında, tasavvufta ve dini bilgilerde önderliği ve tesiri hala devam etmektedir. Davud-u

Kayserî 1350 yılında vefat etti ve İznik'te toprağa verildi." (92)

Kayserî'nin o yıllarda yoğun bir okullaşma şansını yakaladığı, buradaki medreselerde İslâm ülkelerinin her tarafından gelen binlerce gencin eğitildiği dikkate alınır, Davud-u Kayserî'nin seçilişinin önemi çok daha iyi anlaşılır: Bir anlamda var olan bir eğitim geleneğini devam ettirmek, bu tecrübe ve birikimden yararlanmak ve daha ilerilere geliştirerek taşıyabilmek için böyle güçlü bir öndere ihtiyaç vardı. Davud-u Kayserî, bir taraftan ders verirken öbür taraftan İmparatorluğun eğitim politikalarını da belirlemiş oluyordu. Böyle bir yetki Davud-u Kayserî'yi, Selçuklulardaki Nizamiye Medreseler zincirini kuran Nizamül Mülk'e denk bir duruma getiriyordu...

Ne var ki, böyle bir deha, Mevlana Celaleddin, Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli gibi büyük isimlerle çağdaş olduğu halde, nedense sadece bu büyük insanlar hep gündeme taşınmış, popüler hale getirilmiş, ama sessiz bir şekilde bir İmparatorluğun kültür potansiyelini oluşturup besleyen, Davud-u Kayserî ihmal edilmiştir. Mevlana gibi Muhyiddin İbn Arabî'nin Vahdet-i Vücut görüşünü benimsemesine rağmen, herhangi bir tarıkata bağlanıp ya da kendi adına bir tarikat oluşturup irşad faaliyeti yürütmediği için bu ilgi ve sevgi çemberinin dışında kalmıştır. Halbuki dönemin üniversitesini yerine oturtan, üstelik çok önemli kitaplara da imza atan Davud-u Kayserî, sadece tasavvuf, fıkıh ve kelam gibi dini ilimlerle uğraşmamış, felsefe ve mantık gibi aklî ilimleri de gündemine alarak bu alanda önemli tespitlerde bulunmuştur. Kişisel kabiliyet ve gücü yanında, yetiştiği ortamın önemini de ortaya koyan bu büyük adam, hiç olmazsa Kayserililer tarafından anlaşılmalı ve anlatılmalıdır. Buna Davud-u Kayserî'nin değil, Kayserî'nin ihtiyacı olduğuna inanıyoruz...

KAYSERİ, SİNAN'I KUBBE KUBBE SUNDU İNSANLIĞA

Sinan, Anadolu'nun orta yerinde, ticaret kervanlarının keşiştiği bir şehirde; Kayseri'de doğdu. Kayseri'nin Ağırnas köyü, Sinan ailesinin yaşadığı bir yerleşim alanıdır. 15. asrın sonlarında, 1490'da doğan Sinan, çocukluk ve gençliğini köyün- de geçirdi. Ona niçin "*Sinan*" adı verilmiştir? Bunun sebebi bilinmemektedir. Arapça kökenli olan bu kelime'nin anlamı, "Süngü, mızrak gibi silahların sivri ucu" demektir. Sinan'ın doğduğu yıllarda Kayseri Sancakbeyliğini, Yularkıstı Sinan Bey yapıyordu. (93) Sinan'a bu ismin, bu beyden etkilenerek verilmiş olabileceği düşünülebilir. Ayrıca, ona "*Yusuŕ*" dendiği de kayıtlarda geçmektedir. Mesela Küçükçekmece köprüsünün üzerindeki kitabeye, "*Sinan*"dan hiç söz edilmeden, "Amile Yusuf İbni Abdullah (Yapan Abdullah oğlu Yusuf)" olarak işletmiştir. (94) Bu iki ismin de İslâmî nitelikte olması rastlantı olabilir mi?

243

Kayseri, o yıllarda siyasi varlığı sona eren Selçuklu ve beylikler denetiminden ayrılarak Osmanlı İmparatorluğu'na yeni katılmıştı. Şehir, Selçukluların bölgeye yerleşmeye başladığı 12. asırdan itibaren bu topraklar ağır dış baskılara maruz kaldı. Haçlı Seferleri'nin izleri, özellikle Moğol baskısı, bölgeyi büyük ölçüde hırpalayıp yordu. Bölge, nüfus yapısı itibariyle de homojen bir görünüme sahip değildi. Eğer daha derinlere gidersek, M.Ö. 3. bin yıllarından itibaren bu topraklara, Balkanlar'dan, Arap Yarımadası'ndan, Hint Yarımadası'ndan, Bizans'tan, İran'dan Orta Asya'dan insanlar gelip yerleşmişlerdir. Türkler, bu halkanın sonuncusu ve kalıcısıdır. Moğollar, Türklerden sonra gelmiş olmalarına rağmen tutunamamışlar, kalanlar da Türk kültürü içerisinde erimişlerdir.

93 Solak-Zade tarihi c. 1. s.407. bk. Mehmet İnbaşı, xVI.Yüzyılda Kayseri, Kültür Müdürlüğü Yayını, Kayseri-1982

94 Selçuk Mülayim, Ters Lale, s.125. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul -2001

16. Asır Tapu Tahrir Defterleri kayıtlarında, Sinan'ın doğduğu köyde yaşayan insanlardan söz edilirken, inançları yönünden yapılan tasnifte, "*Gebran ve Müslüman*" ifadeleri kullanılmaktadır. Koramaz nahiyesine bağlı diğer köylerde ise, "*Zımmî ve Ermenilerden*" söz edilmektedir. O yıllarda bölgenin dinî dokusu böyleydi. Bu doku, yıllarca bu şekilde süregeldi mi? Bunu pek bilemiyoruz. İlk kayıtlar ile eldeki son verilere göre, farklılık ve çelişkiler vardır. 1500'de tutulan Tapu Tahrir Defterlerinde Ağırnas'ta, halkın çoğunluğunu Gebran denilen, insanlar oluşturmuyordu. Osmanlı Sosyal yapısı üzerine çalışan uzmanlar, o yıllarda, "*Gebran*" kelimesinin, yaygın olarak Hristiyanlar için de kullanıldığını söylemektedirler.(95) 1880'de ülkesine bir rapor gönderen, İngiliz Konsolos Yardımcısı Bennet, Ağırnas köyünde 138 Rum, 560 de Müslüman'ın yaşadığından bahsetmektedir. Bu rakam, buradaki Hristiyanların oranının yüzde 20'nin altında olduğunu gösterir.(96)

Müslümanlar, buraya mevcut grup içerisinde en son gelenlerdi ama bunlar kalıcı oldu. Bu Müslüman kitle Türklerden oluşmaktaydı. Türkler, buraya 12. asrın ortalarında gelip yerleştiler. Bölgede nüfusları, buna bağlı olarak da etkinlikleri giderek arttı. Anadolu'nun binlerce asırdır çeşitli ırk ve kavimler tarafından işgal edilip kullanılması yüzünden, bölgede oturmuş bir medeniyet ve kültür izi oluşamadı. Yazının icadından önceki "*Taş, Bakır, Tunç ve Demir*" çağlarında bu bölgede yaşayan insanların bıraktıkları miras çok azdır. M.Ö. 3 bininci yıllarda yazının bulunmasından sonra Anadolu'daki hayat hareketlendi ve burada Hititlerin ilk izleri görüldü.. Kaneş bölgenin ticaret merkezidir. Arkasından, Asurlular, Frigler, Persler, İyonlar, Türklerin dışındakilerin hemen tamamına yakını ya çekilip gitti ya da kendi soydaşlarının göçleriyle beslenemediği için gelenlerle karışarak eriyip varlıklarını kaybettiler. (97)

Anadolu'ya "*Rumeli*" denmesi, burada yaşayan Hristiyanların Rum kabul edilmesine gelince; Anadolu'da Doğu Roma İmparatorluğu'nun etkinliği döneminde, Araplar bu bölgeye çeşitli

95 Necdet Çetinok, Erciyes Dergisi, Ekim-2002 Sayı 298.

96 Kayseri Sancağı Hakkında Teğmen Bennet Tarafından Hazırlanan Rapor (Çev. Uygur Kocabaşoğlu) s. 23 Kayseri Ticaret Odası Yayını Kayseri-1986

97 Şükrü Karatepe, Kendini Kuran Şehir, s.57. Kayseri Büyükşehir Bel. Yayını Ankara-1999

akınlar düzenlemişlerdir. İstanbul ilk hedef olduğu için de gözleri hep bu topraklarda olmuştur. Buraya, “Romalı” anlamında, “Romî” demişler, bu telaffuz, zamanla daha kolay bir ifade olan “Rumî”ye dönüşüp yerleşmiştir. Bunun en net belgesi de, burada yaşayan Hristiyan halkın Rumca diye bir dili veya Yunanca’yı bilmemesidir. Bu terim Selçuklu ve Osmanlı döneminde o kadar tabii bir hal almıştır ki, dönemin aydını ve politikacıları da, Anadolu’yu hep “Diyar-ı Rum” diye anmışlardır. (98)

Bu, Mevlânâ Hazretleri’nin bile kimliğine girmiş ve O, hep “*Mevlânâ Celaleddini Rumî*” diye anılmıştır. “Eserlerinde Ben Türküm” diyen bir insanın, bu şekilde tanımlanmasının ana nedeni de bölgeye bu adın verilmiş olmasındandır.

Sinan Türk’tür! “16. yüzyıl içinde Avrupa bütün Osmanlılar’ı ve Sinan’ı Türk kabul ediyordu” (99) Bunda herhangi bir şüphe yoktur. Yukarıdaki sosyal vakıalar bunun böyle olduğunu teyit etmektedir. Çünkü, Ağırnas’ta Yunun kökenli, hatta Ermeni veya diğer milletlerden herhangi bir kimse bulunmamaktadır. Bunu destekleyen bir diğer önemli belge de, yine Sinan’ın kendisinden gelmektedir: Sinan’ın, vakfiyesinde isimlerini verdiği, eşi Mihri Hatun, oğlu Mehmet, kızları Ümmühan ve Neslihan, torunu Fahri, yeğeni Süleyman, yeğeninin kızı Ayşe, bir başka yeğeninin kızları Fahriye ve Kerime’den söz edilmesi, onun kendi aile bütünlüğü ve ailesinin genişleyen halkası içerisinde yeğenlerinin çocuklarına varasıya kadar Türk-İslâm kimliğinin ifadesi olan adları taşımaları, (99) daha da önemlisi, babasının adının Abdülmennan, kendisinin ikinci isminin Yusuf olması da, onun Türklüğünün itiraz kabul etmez belgesi olarak algılanmaktadır. Ki, bunu Batılı Bilim adamlarından birçoğu da kabul etmekte ve özellikle eserlerine sindirdiği Türk-İslâm estetik ve bütünlüğü ile tartışlamayacağını söylemektedirler.

Bütün bunları da bir kenara bırakarak şu net gerçeğin dillendirilmesinde fayda vardır: Sinan, kim ne derse desin, nereye çekmek isterse istesin, o kendisini zirveye taşıyan imparatorluğun sosyal, kültürel ve manevî değerlerinin bir ürünüdür. Onu büyüten

98 Prof. Dr. Osman Turan, Selçuklular Tarihi, s.122.Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul-1969

99 Selçuk Mülayim, Ters Lale, s.123. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul -2001

kendi kabiliyeti yanında, ona sunulan sınırsız imkânların zenginliği ve bu zenginliği sağlayan milletimizin estetik anlayışı besleyen karakteridir. Bu büyük ustayı, Osmanlı'nın o muhteşem döneminden alarak günümüze getirseydik acaba nasıl çıkardı karşımıza? Ya da, İstanbul'da değil de, o yıllarda sınırlı imkânlarla ayakta durabilen, imparatorluğa sadece vergi ve asker veren memleketi Kayseri'de olsaydı, iyi bir taş ustası olmasının ötesinde hangi şansı yakalayabilirdi? Bu bakımdan biz, Sinan'ın içindeki cevheri işleyip verime dönüştürme şansını veren İmparatorluğun onun gerçek kimliğinin köşe taşlarını oluşturduğuna inanıyoruz. Kayseri'deki Abdülmennan oğlunu, Ser Mimarân-ı Hassa Sinan Ağa'lık makamına götüren koltuğundaki imparatorluk değnekleridir. Onun büyüklüğü, bu payandalar üzerinde özgüvenini koruyarak durması ve ileriye yürümeyi önündeki merdivenlere tırmanmayı başarmasıdır. O, İmparatorluğun imkânlarıyla kendi kabiliyetinin sentezinden doğan bir sanatkârdır! Sinan'ın kimliği konusundaki bu tespitlerimizden sonra, onun kişiliği üzerinde duralım:

Mimar Sinan'ın "*Ustalık Eserim*" dediği Selimiye Camiinden bahseden Hammer, çok ilginç bir tespitte bulunur ve "Selimiye Camiinde kubbeyi taşıyan sekiz sütun içeriye çekilmiş ve dışarıdan mümkün olduğu kadar az çıkıntı göstermiştir. Bu sanatkârâne vaziyet, caminin içini genişletiyor. Zarif ve hafif dört minare semaya doğru yükselerek müezzinlere mahsus olan üç şerefe ile taçlanıyorlar. Bu minarelerin birinde, zirveye, bir biri üzerine konulmuş helezoni üç merdivenle çıkılır. Öyle ki, bu merdivenlerden üçünde birden çıkan üç kişi, biri öbürünün adeta başı üzerinde yürüdüğü halde, birbirlerini görmezler. Bu cami, hayret edilecek öyle bir abidedir ki, gelecek nesillere burayı yaptırandan çok, yapan mimarından bahsetmek daha doğru olacaktır" (100) Batılı bir aydının bunu söylemesinin önemi, Sinan'ın bu eserlerde gerçekleştirdiği merkezî kubbe uygulamasıyla, Rönesans'ı bu alanda tamamlamış olmasındandır. Bir asra yakın ömür süren, bunun elli yılını Baş Mimar olarak geçiren ve 400'e yakın eserin yapımına katkı sağlayan bu büyük Deha, böyle bir noktaya nasıl taşındı? Onu

yükselten ve yücelten kişiliğin arkasında nasıl bir irade vardı? Bunun tahlili için Sinan'ın yaşadığı ortamdan zihnen beslendiği ortama kadar bütün safhalarını ana hatlarıyla gözden geçirmekte fayda vardır:

Sinan Kayseri'nin doğusunda yer alan ve şehre 17. km. uzaklıktaki Ağırnas Köyünde dünyaya geldi. Çocukluğunu ve gençliğini burada geçirdi. Köyünden çıkan bu gencin geldiği ilk şehir Kayseri olmalıdır. Kayseri, Anadolu'da Selçuklu eserleriyle yoğunluk kazanmış bir ilimizdir. O yıllarda, taştan yapılmış tek katlı toprak damlı evlerin arasında 47 metreyi bulan tuğla minaresiyle Ulu Cami dediğimiz Sultan Camii, Hunat, Hacıkılıç, Gülük, Lale Camileri, Başta Döner Kümbet olmak üzere, şehrin her köşe başında ve yol kenarında yer alan kümbetleri, Şifaiye Giyasiye, Sahabiye, Seraceddin, Hacıkılıç, Gülük, Avgunlu, Hoca Hasan, Muineddin Pervane, Hatuniye, Melik Mehmet Gazi Medreseleri onun ruhunda ilk kıvılcımı tutuşturmuş ve iç güven duygusuna doğru bir yürüyüş yapmış olmalıdır. Bu eserlerin taç kapılarında, taşın insan ruhunu kuşatacak şekilde işlenmiş olması, onu kelebeğin ateşe koştuğu gibi bu eserlerin etrafında günlerini geçirmesine sebep olacaktır. Şehri gökkuşağı gibi kuşatan dış kale surlarının heybetli görünüşleri, iç kalenin çekici ihtişamı bu gencin geleceğe açılan kader yoluna tutulan ilk ışık gibiydiler. İdealle zekanın gerdeğe irdiği günler o dönemlere rastlar. Arkasından 22 yaşına gelmiş bir gencin gurbet yolculuğu...

İstanbul, Sinan'ı ikinci defa sarsan ve kendi içine doğru yeni bir yolculuğa çıkaran bir şehirdir. Gün batmak üzere iken girdiği şehirde, boğazın durgun sularındaki yakamozların raksıyla onun ruhunda yeni bir türkü söyleyen bu şehir, ona gerçek ufukların nerede başladığını da göstermiş oluyordu. Aşkla idealin kucaklaştığı yeni bir ufuk çizgisi, yeni bir kader turuydu bu.

Kayseri'den geliyor olmanın sağladığı kıvrak zeka gücü, ilk sınavını başarıyla verir ve tımar sahiplerinin yanında ırgatlık yerine, Enderun'da eğitime alınır. Kaderine de taşı şekil- lendirmek yerine ağacı biçimlendirmek düşer. Dülgerlik öğrenir. 9 yıllık bir pişme dönemi ve arkasından 1521'de Osmanlı İmparatorluğu için çok büyük önem taşıyan Belgrat seferi. Ve diğerleri. Böylece içteki gözlemlerini dışarıda kilerle kıyaslama şansı Karaboğdan'a çıkılan

seferde, Prut nehri üzeri- ne yaptığı ahşap köprü sayesinde ordunun yoluna devam etmesi, İran seferinde, Van gölünde gemilere toplar yerleştirmesi, dülgerliği, mimarlığın besleyici unsuru olduğu gerçeğini koyar ortaya...

Bu yapı taşlarıyla oluşan Sinan'ın kişiliğinin en önemli özelliği, kendine güven duygusunun yüksek olmasıdır. Adamlarla ve olaylarla boğuşmamış, kendi hamurunu kendi teknesinde yoğurmaya bakmıştır. Sinan eserlerini, imparatorluğa, sultana ve İslâm dinine bağlanan bir dünya görüşü içinde üretiyordu. Büyük adamlar hep bu güven basamağını kullanarak yükselmişlerdir. Sinan da öyle yapmıştır. Prut Nehri üzerine yaptığı köprüyü asker geçtikten sonra, Veziriazam Lütî Paşa'nın bir kule yaptırtarak korumak istemesine rağmen, "Yıkılım Devletlüm, düşman biz gittikten sonra, buraya bırakacağınız az miktarda askeri yenip kuleyi ele geçirirlerse, kendilerini bir Osmanlı kalesi fethettiklerini propaganda ederler. Askerin dönüşünde karşıya geçmek için aynı köprüyü ben yine inşa ederim buraya!" (101) Halbuki bu köprü için kendisinin önünde bulunan bir yığın mimar vardı. Bunlar günlerce uğraşmış ve burada köprüyü durduramamışlardı. Sinan bunu, 13 gün gibi kısa bir zamanda yaptığı gibi, yıktırarak yenisinin yapımına da teminat vermektedir. Otuz yaşını yeni geçmiş bir gencin iç güvenidir bu olay!.. Aynı kararlılığı, Vangölü üzerindeki gemilerde de gösterir. Gemilere topları yerleştirdiği gibi, keşfe de çıkar, hem gemi kullanır, hem de silah. Dahası var, onun Süleymaniye Camiini inşadaki tavrı da bu kişiliğin Cihan Padişahına karşı, kendini ispat duygusunun ötesinde bir güven sınavı gibidir. Hatıratında bu bahse kendisi anlatır. Hikâye ilginçtir. Onu isterseniz ağızından birlikte dinleyelim burada:

"Münafıklar Padişaha mektup yazıp cami ile uğraşmadığımı, başka işler yaptığımı bildirmişler. Hatta bazı ahmaklar "Bu kadar büyük kubbenin durması muhaldir" diye dedikodular eder, her gün kubbenin çökeceğini hayâl ederlerdi. Cünûn getirip büyük kubbe tutturma sevdâsıyla yanıp tutuştuğumu iddia edenler de vardı, Bunlar, "Binayı kara çamurdan çıkarmaya kâdir değildir.

101 Sai Çelebi, Tezkiretül-Bünyan, Sadeleştiren Yılmaz Öztuna, Hayat tarih mecmuası Haziran 1966 Sayı 6. s. 4.

Ayıbı zahir ola, kubbenin durmasında şüphe vardır. Herif bu kubbeye hayrandır, hemân günün geçirir, tedârükten kalmış, sevdâ galebesiyle cünûn vâdisine varmıştır” diyorlardı.

Bir gün mermercilerin çalıştığı sahadayım. Caminin mihrap ve minberinin ne şekilde oyulması gerektiği hususunda mermerci ustalarıyla müzakere ediyordum. Ansızın saâdetli Padişah, Kanûnî Sultan Süleyman Geldiler. Kemâl-i edeple selamlayıp ellerimi kavuşturarak huzurlarında durdum. Gazab ve celallerini belli ederek:

-Niçin benim camimle mukayyet olmayıp mühim olmayan nesnelerle vakit geçirirsin? Bana, bu bina ne zamanda tamam olur, tez haber ver. Yoksa sen bilirsin! buyurdular.

Cihan Hakânı’ndan şimdiye kadar işitmediğim bu ağır hitap karşısında şaşırdım, dilim tutuldu. Ancak şu sözleri söyleyebildim:

-Saadetlü padişahım, devletinde iki ayda inşaallahüteâlâ tamam olur.

Bu sözüme, padişah kadar maiyeti de şaşırdı. Maiyetinden biri beni himâye etmek için:

-Mimar Ağa, Saadetlü Padişahımız ne buyururlar işitir misin? Bu bina, ne zaman kapısı kapanacak şekilde tamam olur?

-İki ay tamam olunca, bu bina tamam olur, diye cevap verdim. Ağzımdan çıkan ilk sözden dönmedim. Cihan Hâkânı:

-Ağalar, mimarbaşı ne dedi, şahit olun, buyurdu. Sonra bana dönüp, “İki ay olunca tamam olmazsa senünle söyleşirüz!” dedi. Saâdetle saray-ı hümayûna revân oldu.

Saray-ı hümayûna vardıklarında, Hazinedâr başına ve sair maiyetindekilere:

-Mimarbaşının cinnet geçirdiği açığa çıktı. Hiç iki ay, bir nice yıllık iş mümkün müdür? Adam, başının korkusundan aklını aldırdı. Çağırıp siz de suâl ediniz, görün ne cevap verir. Eğer sözüz karıştırırsa, binâ ahvâli müşkül olur, buyurdular.

Saraya davet edildim. Derhal gittim, Hazinedâr başı:

-Ne zamanda tamam olması mümkündür? dedi.

-Padişah hazretlerine, “İki ayda tamam olur” deyu cevap verdim. Sizleri şahit tuttular. İnşaallahü Teâlâ iki ayda tamam edip tarihe namımı bırakırım, dedim.

Cevabımı Cihan Hakânına arz edip dediler ki:

-Padişahım, adama gayret düşmüştür. İnşallah akl-ı evveldir, bu ihtimam ki, bunda vardır, yakında camiî şerifinizde namaz kılınmak nasip ola!

Bunun üzerine, bütün şehirde ne kadar işe yarar sanatkâr ve usta varsa, topladım. Hepsine iş verdim; Yalnız gündüzleri değil, geceleri de çalışıyor ve boş bir saat bile geçirmiyordum. Bir hafta sonra Saadetlü Padişah tekrar teşrif buyurdular:

-Mimarbaşı, buyurdular, kavlinde ber-karar mısın?

-Allah'ın inâyetiyle, on günden iki ay olunca Saâdetli Padişahımın hizmetleriyle camiî şerîfi tamamlayıp kapısını kaparım, dedim.

Nihayet iki ay tamam oldu. Allah'ın inâyeti ve padişahımın hizmetleriyle bitmedik bir köşe kalmadı. Süleymaniye tamamlandı. Cümle kapısını ve diğer kapılarını kapadım. Cihan Hakanı, maiyetleri ve devlet ileri gelenleriyle teşrif buyurdular. Caminin anahtarlarını mübarek ellerine teslim ettim:

Padişah Hazretleri maiyetindeki bir zâta dönüp:

-Caminin kapısını açmaya en lâıyk kimdir? buyurdu.

-Padişahım, Mimar Ağa bendeniz, bir pîr-i azîzdir. Cami açmaya herkesten fazla o lâıktır, cevabını aldı.

Bunun üzerine Cihan Padişahı olan Sultan Süleyman Han bana dönüp:

-Bu bina eylediğin Allah evini sıdk-u sefâ ve duâ ile yine senin açman evlâdır, dedi.

Duâ ederek anahtarı can-u gönülden bana verdi. "Ya Fettâh!" deyip kapıyı açtım. Padişahın tarife sığmaz iltifat ve ihsanlarına nail oldum." (102)

Kanuni'ye göre iki yıllık bir iş var önlerinde. Ama Koca Sinan bunu iki ayada tamamlayacağını söylüyor. Buna kimsenin inanası yok. Olacak şey de değil. Öyle ya, fizikî durum ortada. Yapılacak işi çapı belli. Sinan, bunu nasıl iki aya sığdıracaktır? Bu yüzden de Padişah, Sinan'ın korkudan böyle bir cevap vermek zorunda kaldığını düşünür. Çevresindekilere bu konuyu tahkik

etmelerini, Sinan'ın aklını kaybetme ihtimalinin ortaya çıktığını öyles. Sinan yapılan soruşturmaya aynı cevabı verir ve sonra işine koyulup, iki ay içerisinde caminin eksik kalan kısmını tamamlar. Tabii, böyle muhteşem bir eserin açılış anahtarı da kendisine verilir. Kabiliyet, zamanla sınırlandırılmaz. Zaten onu böyle bir kafes içerisinde alırsanız sonca gidemezsiniz. Sinan Padişah'la bu diyalogunda bu gerçeği de göstermiş ve kendi kişiliğinin ana çizgilerini net bir şekilde ortaya koymuştur...

Mimar Sinan'ın kişiliğinin bizi hayran bırakan bir diğer yanı da, Selimiye Camii'nin inşa gerekçesinde görürüz. Buradaki tavrı, onun sıradan bir Müslümanlaşmanın ötesinde, samimi bir dindar, inancını ideal haline getirmiş bir aydın olarak görürüz.

Sanatkârlığını, inancının rakiplerine ifadelendirilmesi için vasıta yapan Sinan, bakınız, bu caminin inşası için neler diyor:

“Sultan Selim Han, Edirne'yi çok severlerdi. Bu şehirde büyük bir cami yaptırmak arzu ettiler. Bana ferman buyurdular ki, “Rüzgârda misâli olmaya”. Edirne'ye gidip çalışmaya başladım. Caminin dört minaresini kubbenin dört tarafına oturttum. Her birine üçer şerefe yaptım. İki minaresinin üzer merdiveni vardır, çıkanlar birbirini görmezler. İlk merdiven birinci şerefeye, ikinci merdiven ilk iki şerefeye, üçüncü merdiven ise üç şerefeye birden açılır. Edirne'de benim camiimden evvel en büyük cami üç şerefeli idi. Minaresi azametli ise de, kuleye benziyordu, gayet kalındı. Ki, bu kadar ince minarede üç yol yapmanın gayet müşkül olduğunu akli başında olanlar anlar. Kubbesi de pek azametlidir. Yapılırken herkes, “Daire i imkândan hariçtir” deyu dedikodu yapmışlardı. “Ayasofya kubbesi gibi bir kubbe Devleti İslâmiye de bina olunmamıştır. Kefere-i fecerenin mimar geçinenleri Müslüman sanatçılara galebemiz vardır, derler imiş. O kadar kubbe durdurmak gayet müşkildir, dedikleri bu hakirin kalbinde kalmıştı. Sultan Selim Camiini yaparken Allah'ın yardımı ve Sultan Selim Han'ın arzusu üzerine kubbesini Ayasofya kubbesinden 6 arşın boydan, 7 arşın derinlikten ziyade eyledim.” (103) Bunda rekabet duygusundan ziyade, kendini ispat tavrı

vardır.Kme karşı? Etnik aidiyet düşüncesinde, Türk-İslâm bütünlüğünden yana tavır alarak kendi tabiriyle, “*Keferei fecere*” dediği Hristiyan mimarlara karşı. Bu cami, bir milletin varlık mührü olduğu kadar, Sinan’ın da kariyer ve dehâsının mührüdür.

Sinan’ın kimliğinin kişiliğinin bence en net ifadesi olan Türk-İslâm ruhu, yalnızca eserleriyle de sınırlı değildir. Ömrünü tamamlamak üzeredir. Artık hiçbir beklentisi kalmamıştır. Gerçek hayata doğru göçe hazırlanmaktadır. Devletin İmar Bakanlığı gibi bir görevi yürütmüş ve yeterince servet sahibi olmuştur. Bu servetini varislerine devretmek yerine, vakıf yoluyla milletin hizmetine vermektedir. Düzenlenen vakıf senedinde, bakınız ne gibi hususları kayıt altına aldırılmaktadır: Mesela, bu vakıf senedinin bir yerinde de, müteveli için kendi sülalesinden gelenlerin tayin edilmesi şartı vardır.. Ancak bir şartı daha koyar: “Soyumdan gelecek müteveli’nin dindar ve Kur’an okumasını bilen olması gerekir. Bu vasfı kaybeden akrabalarımın müteveli tayin edilmemesini, bu görevin dindar ve Kur’an okuyan başka birisine verilmesi.” Bu ifadeler, Sinan’ın inanç açısından kişiliğinin bize gelen en net fotoğrafıdır. İhlâsı ve samimiyetiyle kendisinin geleceğe taşınmasında buradaki şartları oldukça büyük anlam taşımaktadır. Buna rağmen Sinan, dindarlığını dar görüşlülüğe taşımadan, realist bir sanatkâr ve mütedeyyin bir Müslüman vasfıyla dünya ve ahiret dengesini sağlıklı bir şekilde kurarak eserlerine kimlik ve kişilik kazandırmış ve onları kendi çağının ötesine taşımayı başarmıştır. Bunun içindir ki, “Sinan gibi Osmanlı İmparatorluk düzeni içinde yetişenler, Anadolu-Türk diye adlandırdığımız bir kültürün ürünleridir.” (104) der

Burada, Onun kişiliğinin hemen bütün ayrıntılarını, sözünü ettiğimiz üç-beş eserde görmek ve göstermek elbette ki beklen memelidir. Sinan’ı tanımak ve anlamak için 50 yılda yaptırdığı 400’e yakın eserin hemen hepsine ayrı ayrı bakmak lazımdır. Çünkü O, her eserinde kendini aşma çabasını gerçekleştirmiş. Birini diğerinin kopyası olarak bize bırakmamıştır. Ayrıca, yaşadığı ortamın özelliklerini, bir imparatorluk başkentinin Padişah desteğiyle sağlanan imkânlar yanında, bürokraside döndürülen karmaşık

ihiras çarklarının getirdiği riskleri de dikkate almak gerekmektedir. Bir anlamda, “yaşadığı toplumun siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel yapısının ayrıntılara inen araştırmalarla açıklığa kavuştu-rulması” gerekmektedir. Buna rağmen, ondan söz edenler, çok iddialı tespitler yapmaktan kendilerini alamamışlardır. “Osmanlı tarihinin en yüksek çağı kabul edilen 16. yüzyıl Türkler için adeta özümleyen dört ad vardır: Kanunî, İstanbul, Süleymaniye ve bunları görsel bir simgeye dönüştüren Sinan.” diyen Sanat Tarihi Bilimcisi, bununla da yetinmez, “Daha geniş bir perspektifte, eğer Osmanlı İmparatorluğu tek bir simgeyle temsil edilmek istenseydi, bir kutlu bilge olarak yaşam ve yapıtlarını özümlemiş bir kimlikle Sinan önerilebilirdi”.⁽¹⁰⁵⁾ Onu büyüten ve kişiliğinin ana hatlarını belirleyen esas önemli yanı, bir anlamda “*Sinan mûcizesi*” diye vasıflandırılan çapı da bundan olsa gerektir.

ÜÇ KÜLTÜRÜN SENTEZİ BİR ŞEHİR

KAYSERİ

Sinan'ı kubbe kubbe yurda sunan bu şehrin,
Gece sokaklarından bir derviş gibi geçtim.
Nice mavi türküyle yıkanmış şu evlerin,
Kandillerinden zevki dervişleriyle içtim...

Bir Seyyid Burhaneddin, Mahperi Hunat Hatun,
Bir Selçukya güzeli, bir kınalı kız Gevher,
Mazi bu binalarda işlenmemiş som altın,
Mermer kitâbelerde bana dünü verdiler...

Eskimeyen zamanın kolyesini taşıyan,
Kale duvarlarında Kayzer'in hüznü vardı.
Sanki bu koca şehir tarihime âşîyan,
Umut bu sokaklar da Tennûrîler kadardı...

Erciyes ki, Rabbimin bir güzel dağ buketi,
Beyaz karanfil gibi her gün tebessüm eder.
Burda mazi kucaklar gönlümdeki firkati,
Heyecanlar yarına taze umutla gider...

Çıkma sokaklarında bir Osmanlı uyumu,
Halılarında renk renk duygularımı buldum.
Anladım üç kültürün sentezi olduğumu,
Bu câzibe şehirde yalnızlıktan kurtuldum!...

Kayseri üzerine yazılmış çok şiir var. Bunlardan ilkini Abdullah Satoğlu, ikincisini ise Emir Kalkan antoloji şeklinde kitaplaştırdı. Ahmet Sıvacı da üçüncü eserle bunları tamamladı.

Şair olarak benim de bir şiirim olmalıydı. Ben de yukarıdaki şiiri yazdım. Bu şiiri ne zaman yazdım onu da size söyleyeyim:

Eşim Kayserili değildir. Kayseri'ye gelip yerleşince bura- ya pek ısınamadı. Sık sık, 'Buradan gidemez miyiz?' demeye başladı. Baktım olacağı yok, annesini ve kardeşlerini de, Çankırı'daki evlerini bırakarak getirip buraya yerleştirdim. Buna rağmen, bu şehre karşı bir soğukluğu vardı. Edemedim, bir yaz İstanbul'a götürdüm. Orada iki kardeşim vardı. Onlarda bir süre misafir kaldık. İstanbul'un görülmesi gereken her yerini gezdirdim. Sonra döndük, bir daha Kayseri'den gitmekten söz etmedi. Çünkü İstanbul'a hayatın nelerle tüketildiğini gördü. İstanbul'u uzaktan özlemek ve sevmek ayrı şey, o sevgiyle hayatınızı bütünleştirerek içinde yaşamak ayrı şeydir. Tarihi ve tabiatı boğan taşralıların elleriyle hırpalanmış bir şehir durumundadır bugün İstanbul. Anadolu şehirleri, özellikle de Kayseri öyle değil, en uzak semte on dakikada ulaşıyorsun. Yine on dakika içinde on kilometre ötedeki Erciyes'in kuzey yamaçlarına yaslanmış yazlığına varıyor ve şehirden iki yüz metre yukarıda tabiatın o doyumsuz koynunda, sessizliğin ve rengarenk çiçeklerin, farklı renk tonlarıyla duygularınızı yıkayan çamların içinde yılının yarısından fazlasını geçirebiliyorsun. Belki Taşralı baskısı Kayseri için de geçerlidir. Doğru, bu şehirde yerli halk nüfusun neredeyse onda birine inmiş durumdadır. O, onda birlik nüfus bugün şehrin yine söz sahibi. İktidar partileri cumhuriyet boyunca bu şehirde yönetimini taşralı kadrolara teslim etmemiştir. Güçlü muhalefet partileri için de bu geçerli- dir. Gelenler şehre adapte olsalar bile, böyle bir ayrıcalığın imkânlarını yerlisi sürekli elinde tutmuştur. İstanbul'daki 12 milyonun karmaşası ile bir milyona bile varamamış Kayseri'nin gürültüsü aynı olmaz herhalde... Hanımın direncini kırdıktan sonra bu defa burasını diğer şehirlerle gözlemleye sıra gelmişti. Birkaç yıl içerisinde ülkemizin birçok şehrine gitme fırsatım oldu: Adana'yı, Mersin'i, Antalya'yı, Isparta'yı, Konya'yı, Karaman'ı, Aksaray'ı, Niğde'yi, Nevşehir'i, İzmir'i, Bursa'yı, Eskişehir'i, İzmit'i, Sivas'ı, Malatya'yı, Erzincan'ı, Erzurum'u, Kars'ı yakından tanıyınca, Kayserinin gerçekten farklılığı çıktı ortaya. Kayseri, başından sonuna kadar tamamıyla bir "Selçuklu Şehri"dir. Türk medeniyetinin en büyük mimarını, Mimar Sinan'ı, milletine armağan etmiş bu şehir'e Osmanlı layıkıyla sahip

çıkmamış. Ama Selçuklu öyle değil. Adım başında bir Selçuklu eseri var. Taşınmaz Tabiat Varlıkları Envanteri yayımlandı. Orada bakınız, şehrin taşınmaz kültür varlıklarının tamamına yakını Selçuklu döneminin hediyesidir bize. Bunları görünce oturup bu şiiri yazdım. Yine de söze Sinan’la başladım ve “Sinan’ı yurda sunan bu şehrin sokaklarından bir derviş gibi geçerken, mavi türkülerle yıkanan evlerin kandillerinden zevki dervişleriyle içtiğimi” söyledim. Arkasından değerlerini sıraladım:

*Bir Seyyid Burhaneddin, Mahperi Hunat Hatun,
Bir Selçukya güzeli, bir kınalı kız Gevher,
Mazi bu binalarda işlenmemiş som altın,
Mermer kitâbelerde bana dünü verdiler...*

İşte Kayseri bu! Bu şehri, Mevlâna gibi bir dehayı Türk ve İslâm kültürüne armağan eden hocası Seyyid Burhaneddin’siz, Alaeddin Keykubat’ın servetini şehre sebil eden Mahperi Hunat hatunsuz, ölüm döşeğinde iken, gelecek nesillere; bizlere Şifaiye Giyasi’ye gibi dünyaya tıp tarihinin ilk tıp medresesini kazandırtan Gevher Nesibe’siz düşünebilir misiniz? Bunlar maziden günümüze mermer kitabelerle taşınıp gelmişler. Gelmişler ama bir hüznü de bize işaret etmeden duramamışlar:

*Eskimeyen zamanın kolyesini taşıyan,
Kale duvarlarında Kayzer’in hüznü vardı.
Sanki bu koca şehir tarihime âşîyan,
Umut bu sokaklar da Tennûrîler kadardı...*

Evet, Kayzer’ler bu şehirde kendi varlıklarını koruyabilmek için, kendi dönemlerinin yağmacı, saldırgan akınlarına karşı ayakta kalabilmek için kocaman bir kaleşehir inşa etmişler. Dış surlara bakıp, eski Kayseri’yi tahayyül ettiğiniz zaman gerçekten hem iç kalenin hem de dış kalenin duvarlarındaki her taşta hüznün yanık izlerini görmeniz mümkün. Biraz tarih bilginiz varsa, Anadolu’da Türk birliğini koruyan, büyük hükümdar Alaeddin Keykubat’ın zehirlettirilerek öldürülmesinden sonra önleri açılan Moğolların 1243’te Köseadağ’da Selçuklu ordusunu hezimete uğratmasından

sonra önce Sivas'ı sonra da Kayseri'yi gelip harap ettiğini bilirler: Moğol ordu gelip Kayseri'yi kuşatınca, halk Kale içine çekilmiş ve Moğollara karşı güçlü bir direnme göstermişti. Özellikle Ahiler, yani esnaf teşkilatı mensupları, şehri düşmana teslim etmemek için büyük çaba gösterdiler. Ne var ki, bir küçük ihanet gerektiğinde bir büyük felakete sebep olabilmektedir. Vaki, burada da öyle oldu. Şehrin İğdişbaşı denilen Ermeni dönmesi Haçikoğlu Hüsam, kendisinin ve ailesinin hayatının teminatı karşılığında şehrin mukavemette zayıf olan yerlerini Moğollara gösterdi. Moğol komutanı Baycu Noyan şiddetli direnme- karşısında geri dönmeye karar almışken, bu ihaneti değerlendirdi ve şehre yeniden hücumla geçerek ele geçirdi. Binlerce insanı kılıçtan geçirdikten sonra da, şehre vali tayin edip ayrıldı. Kale duvarlarındaki taşlarda bu kahraman insanların kanlarının kurumuş tortularını bile görmeniz mümkündür. Ama yine de, bu şehir, varlığını korumuş ve daha sonraki asırlarda Tennurilerle umudunu kazanarak vizyonundan pek bir şey kaybetmemiştir. Tennuri ve onun nesli, Osmanlı döneminin temsilcileridir. Bunun için şiirin devamında buna işaret vardır. Ancak öncelikle bir tabiat zenginliği ön plana alınacaktır. Çünkü Kayseri tarihi kadar Erciyes'iyle de ün kazanmış bir şehirdir:

*Erciyes ki, Rabbimin bir güzel dağ buketi,
Beyaz karanfil gibi her gün tebessüm eder.
Burda mazi kucaklar gönlümdeki firkatı,
Heyecanlar yarına taze umutla gider...*

Evet, Erciyes ve Kayseri! Birbirini tamamlayan birinin varlığıyla öbürünün anlamını bulduğu iki özel isim. Kayseri'ye gelen bütün yabancıların istisnasız üzerinde ittifak ettikleri görüş, Erciyes'in bir "dağ güzeli" olduğudur. Ben Develi'den başlayarak, Erciyes'in etrafında tam dairesel bir tur attım. Hepsinde de dağın görünümüne baktım. Develi tarafında, birazcık Ağrı dağının yüzeyini andıran düz satırlı bir görüntüsü olsa da, oradaki hali de bir başkadır. Bu dağ, gerçekten bir "beyaz karanfil" dir. Bu dağ, bizde geçmiş duygusunun maziye dönüştürülmesinin simgesi durumundadır. Bunun için, "burada mazi gönlümüzdeki hasret duygularını, ayrılık duygularını alır ve yarına taze umutlarla taşır" . O umutları

güçlü kılan ise, bu şehrin Osmanlı şehri olmamasına rağmen, Osmanlı geleneğini taşıyor olmasıdır:

*Çıkma sokaklarında bir Osmanlı uyumu,
Halılarında renk renk duygularımı buldum.
Anladım üç kültürün sentezi olduğumu,
Bu câzibe şehrinde yalnızlıktan kurtuldum!...*

Kayseri gerçekten, Selçuklunun binalarıyla, Osmanlının kültürüyle, cumhuriyetin realitesiyle üç kültürü senteze götüren bir şehirdir. Sinan'la başlayan şiirsel yorum, Osmanlı uyumuyla noktalınmış oldu. Şehir, yakın zamana kadar Selçuklu Şehriydi ama yerleşim tarzıyla da Osmanlı geleneğini yansıtmaktaydı: Çıkma sokaklar, evlerin birbirine yaslanmış güvenli iç dokusu, bu evlerdeki uhrevîyetin zenginliği bizi doğal olarak daha yakınımızdaki geçmişimizle iç içeliğe götürmektaydı.

O şehir artık yok. Şehir sadece gömlek değiştirmede, yavaş yavaş mahiyetini de değiştirmeye başladı. Çıkma sokaklar bugün kalmadı artık. Onlarda da çingeneler ve dışardan gelmiş yurtsuz yuvasız insanlar barınmaktadır.

Şükür Erciyes yerinde; bir ona güç yetiremedik. Tarihi eserler de yerinde; onlara kıyımdan son anda vazgeçtik. Daracık sokaklardan geniş bulvarlara, toprak damlı evlerden lüks apartmanlara taşındık. Şehrin anası yerinde ama yavruları gelişip serpildi. Buna rağmen, şehir cazibesinden pek bir şey kaybetmedi. Çünkü şehrin yapısını değiştirdikse de mahiyetini korumayı başardık. Umarım bu uhrevî zenginliğiyle geleceğe yürüyecektir Kayseri...

BİZ BU MEYDANI FARK EDEBİLDİK Mİ?

Kayseri Selçuklu döneminin imtiyazlı şehirlerinden birisidir. İlimde çok ileri gitmiş ve Selçuklu Devleti, Anadolu'nun tam ortasında bulunduğu için biraz jeopolitik açıdan biraz ulaşım gerekçeleriyle ve belki daha da fazlasıyla, bu şehir insanının okuyana hamiyet elini uzatmasından dolayı burasını “İlim merkezi” haline getirmiş. Bugün on kadarı ayakta olan Selçuklunun çok önemli ve büyük medreseleri buradadır. Bu medreseler asırlar boyu Asya'dan aldıkları ışığı Osmanlılar dönemini de içine alacak şekilde Anadolu'ya, Balkanlara ve hatta Arap yarımadasına taşımıştır.

Sabahleyin kalkıyorsunuz, şehir merkezine adınızı attığınız ilk andan itibaren tarihin o muhteşem dehlizine giriyorsunuz. Güneye dönüp baktığınızda Roma'nın hüznü dili, biraz iç sızıyla, biraz şükran edasıyla iç kale surlarının burçlarından yüreğinize bakarak size geçmişini anlatmaya başlıyor:

“Bizanslılar buraya yerleştikten sonra, daha önceki akıncı kavimlerin baskınlarına karşı, kendilerini koruyabilmek için beni inşa ettiler. Etrafıma hendekler açıp iki cepheme de da çelik takviyeli ahşap kapılar yapıp kendilerini güvenceye aldılar. Öyle ki, erzak depolarımı doldurup kapıları kapattılar mı bir kışı ya da bir mevsimi burada güvenlik içinde geçirmek mümkündür. Nice akıncılar geldi, on beş metreyi bulan surlarımın üzerine çıkamadı. Mancınıkları bile çoğu zaman işe yaramadı. İnsan iradesine ne dayanır. Zamanla insanın ısrarı birleşince benim de yüzümde çürümeler taşlarımdan dökülmeler başladı. Bir sabah kapılarımda karşımda tuğları, kösleri, kılıçlarıyla Türk akıncıları belirdi. Eh, artık yorgundum, dışımdakiler gibi içimdekiler de çürümüştü. Türkler yerleştiler, beni yeniden inşa ve ihya ettiler. Alaeddin Keykubad adında bir ünlü ve bilge Kumandan milletini benim içime hapsetmemekle kalmadı beni de bugünkü halime getirdi. Ben Romalıların gayretinden doğdum Türklerin eliyle de bugünlere geldim. Artık tarihi misyonum yok

ama vizyonum bir eski zaman arması gibi korumaya devam ediyorum.”

Bu dnp kuzeye bakın. Karşınızda bir büyük medrese. Selçuklunun ufkunun genişliğini ta kapısıyla bize anlatan Sahib Ata medresesi. Bu medrese, dillense kuşkusuz şunları söyleyecektir bize:

“Sahib Ata Fahreddin Ali, kudretli Selçuklu veziri iken kazancını hayra veren müstesna devlet adamlarından birisidir. Selçuklu mlknn çeşitli bölgelerine çok sayıda böyle eser yapmıştır: Mesela Sivas’ta Gök Medreseyi, Konya’da İnce Minareli Medrese’yi burada da kendi adıyla anılan Sahibiye Medresesini 1267 yılında milletine armağan etmiştir. En önemlisi ise bu şehirde olanıdır. Çünkü, Sahib Ata Fahreddin Ali, Celaleddin Karatay’ın vefatından sonra onun makamına oturan bir Hukuk Veziridir (Adalet Bakanı). Onun için de beni adaleti dağıtan kadıları yetiştirecek bir müessese olarak bina etti. Ben dönemimin Hukuk Fakültesi-ydim. Bir devlet fetihle yerleşir, adaletle büyür. Ben, hem Selçuklu döneminde hem de Osmanlı döneminde asırlarca bu ruhu öğrettim odalarımıdaki genç talebelere.”(106)

Sahabiye medresesinin ta kapısındaki Selçuklu ustaları- nın maharetli arabesk işlemelerine bakıp da, aynı ruhaniyeti bir başka yapıda aramamak mümkün mü? Birazcık güneybatıya döndüğünüz zaman ileriden şifaiye Gıyasiye medresesi bir gönül buketi gibi kapılarını açar size ve anlatır macerasını. Hikâye şu:

Derler ki; Gevher Nesibe Sultan’a Ağabeyi Gıyaseddin Keyhüsrev’in kumandanlarından birisi açıktır. Sonunda Kumandan, edemez aşkını sevgilisinin ağabeyine açar. Onunla evlenip yuva kurmak istediğini söyler. Eh gönül bu, isteyecektir elbette. Ama rf hissin önündedir. Ağabeyinin hemen, “*Hadi verdim gitti.*” diyecek hali yok ya. Geleneğe uygun olarak kendisine, bir bölgenin fethi görevi verilir. Kumandan askerlerini alacak, gidip bu bölgeyi fethederek Selçuklu topraklarına katarsa, Gevher Nesibe’yle de evlenmeye hak kazanacak. Kumandan ordusunu alır bir bahar sabahı erken vakitte sefere çıkar. Aylar sonra ordusuyla döner. İstenilen toprak kazanılmış ama, Kumandan savaşta ölümcül yara

almıştır. Gelir tedavisine başlarlar. Dönemin imkânları yetersizdir. Kumandanın yarası, Gevher Nesibe'nin de yüreği sızlamaktadır. Dönemin tıbbı bu işe yetmez, kumandan gittikçe ağırlaşır, genç prenses de bu acıyla 'ince hastalık' denilen vereme yakalanır.

Gevher Nesibe Hanım ölmeden önce, ağabeyi Giyaseddin kendisini ziyarete gelmiştir:

-Kaderin bu cilvesi karşısında sana karşı yapacağım bir şey kalmadı. Çok üzgünüm sevgili bacım. Benden ne istersin?

-Ağabeyciğim, gördüm ki, bizim sağlık hizmetlerimiz yeterli değildir. Aynı yarayı, aynı acıları çekenler, gelecekte de olacaktır. Benim adıma öyle bir şifahane yapasın ki, hem kılıç, hem de gönül yarasını tedavi etsin. Benim dileğim budur.

Bu konuşmadan sonra, evvela genç kumandan, arkasından genç prenses Hakkın Rahmeti'ne kavuşur.

Ağabeyi, önce prensese güzel bir anıt mezar yaptırır. Mezarın çevresine medreseyi inşa ettirir. Böylece Türk medeniyetinin en büyük uygulamalı hastanesi 1206'da hayata geçirilmiş olur. (107)

Onun bitişiğinde Avgunlu Medrese vardır. Kimin tarafından ve ne zaman yapıldığı bilinmese de inşa tarzı bakımından Selçuklu dönemi eseri olduğu kabul edilmektedir.

Meydandaki Selçuklu eserleri bunlarla bitmez, Selçuklular, merkezindeki Roma yapısı Kale surlarına karşı, kendi onurlarının dili olarak bir taş dantel gibi işlemlerdir bu meydanı ve hemen doğusunda Hunat Hatun külliyesini oturtmuşlardır. Medrese, Türbe, Cami ve Hamamdan oluşan bu abideyi de adından anlaşılacağı üzere Hunat hatun yaptırmıştır. Mahperi Hunat Hatun, Alaeddin Keykubad'ın eşidir. Kocasını ölesiye kadar muhtemelen ilk yirmi yılını Hristiyan olarak yaşamış ve daha sonra oğlu tahta çıkınca Müslüman olmuştur. Onun Müslümanlığının kalıcı belgesi ve hayır senedi bu eserlerdir. Muhtemelen kocasından ve daha sonra tahta çıkıp genç yaşta ölen oğlu 2. Giyaseddin Keyhüsrev'den kendisine intikal eden serveti, milletin hizmetine harcamak için bu eserleri inşa edip çekilmiştir dünyadan.

Enteresan bir bütünlük içinde bakmamız gereken üç eser iç içe bir köşede ayrı bir özelliği simgeler. Bunlar; Selçuklular

döneminde Alaeddin Keykubad tarafından yaptırılan Okburcu, Sultan 2. Abdülhamit tarafından 1886'da yaptırılan Zeynelabidin Türbesi ve Cumhuriyet döneminde yapılan Türbedar evi. Zamanın kahrından yorgun düşen Okburcu yere oturmuş bir kubbe gibidir. Halbuki, önünde bulunan ancak bugüne harabeleri bile gelemeyen Devlethaneyi korumak için yapılmış bir binadır ve yıllarca içinde Selçuklu Askerleri Devlet adamlarının güvenliklerini buradan sağlamışlardır. Dönemin savunma sisteminde ok, önemli bir savaş aleti olduğu için burasına Okburcu denmiştir. Bir nevi gözetleme ve savunma kulesidir. Bugün işlevini yitirmiş olsa da, hatırası devam ettiği için korunmaya alınmış ve bize geçmişin kokusunu sunmaktadır.

Zeynelabidin ise bir İslâm büyüğümüz. Bazıları onu Hz. Peygamber'in soyundan gösterir ve 29. göbekten torunu olduğunu söyler. Bazı kaynaklarda ise, Kadı Burhaneddin'in oğlu olduğu yazılıdır. Aslında bu iki insan da Kayseri'de yaşamış ve burada ölmüşlerdir. Ancak burada yatan hangisidir? Onu tayin etmek güçtür. Öyle ya da böyle, burada bir gönül ehli bulunmaktadır. Bina son devir klasik Osmanlı üslubunu yansıtmaması bakımından çok önemlidir. Tekke ve Zaviyelerin faaliyetini durdurma ile, tekke ve zaviyelerin bina ve müştemilatına düşman olmayı ayıramayan kurucu dönem bürokrasisi, büyük bir tarihi ve manevi kıyıma girerek buralarda yatan insanların ruhlarını sızlatmışlardır. İşin ilginç tarafı, onlar yine yerlerine gelmişler ama onlara kıyanların mezarları bile şimdi bilinmemektedir.

Kayseri Selçuklu eser bakımından çok zengin olmasına karşılık, Osmanlı eseri bakımından fakir bir şehirdir. Buna rağmen, yine de en güzel eserler meydana selama durur bizlere:

Halk arasında "*Kurşunlu Camii*" dediğimiz, Ahmetpaşa Camii, Mimar Sinan'ın doğduğu şehre 1576'da Ahmet Paşa'nın adına yaptığı tek camidir. Park içerisindeki cami, merkezi kubbeli güzel biblo gibi bir eserdir.

Meydanın tam ortasında bir şahadet parmağı gibi duran Saat kulesi. Sultan 2. Abdülhamit Han'ın 1906 'da yaptırdığı bu eser, oraya inşa edildiği günden buyana Kayseriliye zamanı haber verir.

İç kale ile Bürüngüz Camiinin arasındaki geniş boşluğa cepheli Kapalı Çarşı da Osmanlı döneminde yapılmış, sekiz yüz dükkanlı bir çarşıdır.

Cumhuriyet döneminin bu meydan zenginliğine katkısı üç eserle oldu. Bunlardan ilki, daha önce “İkikapılı Mescit” adıyla alınan eski bir ibadethanenin yerine 1977’de Refik Bürüngüz tarafından yaptırılan Bürüngüz Camii’dir. Tanınmış mimarlarımızdan Cevat Ülger’in projelendirdiği bu cami, klasik Osmanlı mimari üslubunu günümüz inşa malzemesiyle desteklenen bir abide niteliğindedir. Onu, daha önce var olan Vilayet binasının yıkılarak yerine yapılan bugünkü vilayet binası izledi.Yeni binanın projesini yine tanınmış mimarlarımızdan Melih Karaaslan çizdi. Vilayet binası 2000’de hizmete girdi. Son eser, bu da önemli mimarlarımızdan olan Ahmet Vefik Alp’in, Erciyes’in silüetini yansıttığı Hilton otelidir.

Bu meydana daha neler yoktu ki; saat kulesi yakınında devlethane, Sahabiye Medresesinin önünde cami, Kurşunlu camiinin güney tarafında Ahmet Paşa hamamı, Bugünkü Vilayet binası ile saat kulesinin arasında bulunan ve Sinan’ın eseri olan Osman Paşa camii, kalenin güney ucunda Muineddin Pervane medresesi cumhuriyet dönemi aydın ve bürokratının tarihe düşmanlığı yüzünden silinip gitti birer birer.

Bütün bunları düşündüğünüz zaman Cumhuriyet medyanının vizyonu ve buna bağlı olarak da misyonu çıkar ortaya. Tarihin ve taşın hükümlerliğini simgeleyen böyle bir meydana Türkiye’de hiçbir vilayette böylesine bir zenginlik, kucaklayıcılık ve kuşatıcılık içerisinde görmeniz mümkün değildir. Biz bakan bir millet olmaktan çıkıp gören millet haline gelirsek, Erciyes’in fonundaki meydanın zenginliğiyle her gün geçmişle olan bağımızı kuvvetlendirir ve daha bir güven duygusu içinde hayatımızı sürdürürüz. O zaman Andre Marlaux’un “*Duvarsız Müze*” dediği şehir tanımının belki de farkında olmayarak Kayseri için söylemiş olabileceği de düşünebiliriz...

BİRİ KAYSERİ'DEN ÖBÜRÜ SİVAS'TAN İKİ ULU ÇINAR

Kayseri'de Yetişip Sivas'ta Hükümdar Oldu:

Kadı Burhaneddin, 1345'de Kayseri'de doğdu. Oğuzların Salur boyundandır. Ailesi, daha önce Harizm'den gelerek Kayseri'ye yerleşmiş, babası Şemseddin Mehmed Kayseri kadılığına getirilmiştir. Burhaneddin Ahmet, burada doğup büyüyerek eğitimini tamamlamıştır. Daha on bir yaşında iken burada çıkan karışıklıklar üzerine 1356'da babası ile birlikte Şam'a gitti ancak dört ay sonra geri döndüler. 1358'de bu defa yine babasıyla Mısır'a gitti. Burada, İslâm Hukuku, Hadis ve tıp okudu. Şam'a geçti dönemin ünlü bilginlerinden Kudbeddin Razî'nin derslerine devam etti. Tabiat, ilahiyat ve riyaziye dersleri okudu. 19 yaşında Hacca gitti. Dönüşünde Babası'nın vefatı üzerine memleketine geldi. Kayseri'nin yönetimi bu yıllarda Ertanaoğulları'ndaydı, dönemin şehir Emiri Mehmet Bey tarafından 1365 yılında, yani 20 yaşında iken Kayseri Kadılığına tayin edildi. Kadılığı sırasında, önemli hizmetler yaptı. Şehir içerisinde huzursuzluğu giderdi, anlaşmazlıkları hakkaniyetle çözdüğü için halk tarafından sevildi. Dolayısıyla itibarı arttı. Bu arada onu bu göreve getiren Mehmet Bey ölmüş, onun yerine görevi Ali Bey devralmıştı. Ali Bey, güçlü bir iktidar ortaya koyamadı. Osmanlı Sultanı Murad Hüdavendigâr'ın damadı olan Karamanoğlu Alâeddin Bey, Kayseri'ye saldırdı. Kadı Burhaneddin'in yardımı ile bu tehlikeyi atlattı. Bunun üzerine 1378'de Vezir tayin edildi. Vezir olunca doğrudan siyasetin içine girmiş oluyordu. 33 gibi bir yaşa rağmen disiplinli, düzenli ve istikrarlı yönetimi ile kısa zamanda şehri toparladı ve huzura kavuşturdu. Bu durum ününü daha da arttırdı. Ona olan güven büyüdü. Adli ve iktisadi işleri yoluna koydu. Ali Bey'in 1380 yılında vefatı üzerine bu defa Kılıç Arlan şehre saldırdı. Kadı Burhaneddin onu yenerek öldürdü. Emirliğe tayin edilen Mehmet Bey ise, küçük yaşta olduğu için onun Naipliğine getirildi. Sivas'a giderek devletin başına geçti. Bu sırada Amasya Emiri Hacı Şadgeldi Sivas'a saldırdıysa da onu Tokat

yakınlarında yenerek durumunu güçlendirdi ve kendisini doğrudan Devlet Başkanı ilan etti. Adına para bastırdı ve hutbe okuttu. Bu sırada, Karamanoğlu Ali Bey, kayınpederi Sultan Murad Hüdavendigâr'ın Kosova'da şahadeti üzerine, bu defa Yıldırım Bayezid'e baş kaldırdı. Kadı Burhaneddin'den yardım istedi. Kadı Burhaneddin, Kırşehir'e kadar geldi ancak, Alâeddin Ali gelmeyince geri döndü. Alaeddin Ali, bununla da yetinmedi, Kayseri'de Valilik yapan Kadı Burhaneddin'in yeğeni Şeyh Müeyyed'i, tahrik ederek, Kadı Burhaneddin'e karşı ayaklanmaya sevk etti. Kadı Burhaneddin, gelip Kayseri'yi kuşattı. Kuşatma uzun sürdü ve şehir düşmedi. Bu sırada Akkoyunlu Boy Beylerinden Kara Yölük Osman, araya girerek anlaşma sağladı. Anlaşmaya göre, Kadı Burhaneddin kuşatmayı kaldıracak, Şeyh Müeyyed ise dayısına direnmekten vazgeçerek şehri teslim edecek ve Şeyh Müeyyed, bundan dolayı Kadı Burhaneddin tarafından cezalandırılmayacaktır. Denilenler oldu. Ancak, Kadı Burhaneddin, yeğeninin kendisine başkaldırmasını hazmedemediği için onu öldürttü. Bunun üzerine, sözünde durmadığı gerekçesiyle Kara Yölük Osman, Kadı Burhaneddin üzerine yürüdü. Çıkan çatışmada, 1398 yılında Kara Yölük Osman tarafından öldürüldü.(108)

Kadı Burhaneddin Ahmet, 18 yıl hükümdar olmuştur. Bu 18 yılı, kendi adına kurduğu devletin başında geçirmiş ve bu arada Türk siyasi tarihinde çok önemli yeri olan Timur'un Anadolu'yu erken işgal ve yağmasını önlemiştir. Bu olay şöyledir: Timur'un Anadolu'ya doğru yola çıktığını haber alan Kadı Burhaneddin, Hemen Yıldırım Bayezid ile Mısır Sultanı'na elçiler ile şu mektubu gönderir: "Bilesiniz ki ben, her ikinizin komşusuyum ve benim memleketim sizin memleketiniz demektir. Ben sizin hudutlarınızın siperiyim ve askerlerinizin öncüsüyüm. Yoksa ben, ona (Timur'a) nasıl mukavemet edip ve nasıl savaşa girebi- lirim? Halbuki onun durumunu iştmişsinizdir. Nice ordular bozmuş. Eğer siz bana yardım ederseniz, ben ona karşı dururum, beni yalnız bırakırsanız beni ona karşı harcamış olursunuz. Sizin önünüzde bulunan ben, size gelecek belalara karşı koyacak güçteyim. Allah korusun eğer

ondan bana bir zarar gelirse bu, büyük ihtimalle size de sirayet edecektir. Benim Timur'un mektubuna cevap vermemekliğim sizden alacağım cevaba göre cevap olacaktır..."

Yıldırım Bayezid Kadı Burhaneddin'in bu mektubundan çok memnun olmuş ve ona hemen şu cevabı yazmıştır:

"Eğer Timur seni bırakıp giderse ne âlâ. Eğer vazgeçmezse karşı koyacak bir orduyu ona karşı sevk ederiz ve onun için istediğin kadar ona karşı koy. Basiret ve hüsnüniyet üzere de onun askerinin çokluğundan korkma. Zira, nice az asker, çok askere galip gelmiştir. Eğer sizce lüzum görürseniz, bizzat kendim geleyim ve askerimle oraya ineyim. Sizin bayraklarınız daima başta ve ayakta (dik) olsun. Ben senin kılıcına kol ve sana pazu (güç-kuvvet) olayım." Bu sırada Timur Anadolu'ya yaklaşır ve yaptırdığı istihbaratta kendisinin ileri gitmesine Kadı Burhaneddin'in izin vermeyeceğini öğrenir. Bunun üzerine ona bir elçi gönderir. Kadı Burhaneddin'in elçiye verdiği cevap anlamlıdır:

"Timur'un Müslüman kanı dökmek ve mal almak, kadın ve çocukları esir etmekten maksadı nedir? Böyle bir adamın Müslümanlıktan dem vurması ve ona nispet iddia etmesi nasıl doğru olur? Şimdiye kadar gelip geçen hiçbir hükümdarın böyle bir hareketi işitilmiş midir? Timur'un bu vaziyeti bizim için kâfidir!" Bu mektubu aldıktan sonra, çevresindekilere Kadı Burhaneddin'in düşmanlarının kimler olduğunu sorar. Verilen cevapta; "Erzincan hâkimi Mutahareddin beş bin, Karamanoğlu on bin, Niksar Beyi Mahmut Çelebi altı bin, Taşanoğlu bin, Bafra Valisi iki bin adamla ona düşmandır. Ayrıca Moğol ve Tatar ve Diyarbakır ve Şam Türkmenlerinden yirmi bin kadar da muhalifi vardır." Karşılığını alır. Bunun üzerine: "Bu nasıl adamdır ki, yalnız başına bu kadar kuvvete karşı geliyor ve onlara galebe edebiliyor?" diye hayretini gizlememiştir. Timur, Kadı Burhaneddin'in bu tavrı üzerine yolunu Gürcistan'a çevirir ve Anadolu'ya girmez. Ne var ki, hükümdarlığı döneminde sürekli asker kıyafetiyle yatıp kalkan bu Devlet Adamı, bir boy beyine yenik düşer ve en verimli çağında hayata veda eder. Bunu Hindistan seferinde öğrenen Timur, önünde bir engelin kalktığını öğrenmenin sevinciyle, bu seferideki ordunun başına bir kumandanını bırakarak Anadolu'ya yönelir. Önce Sivas'ta taş üstünde taş bırakmaz, sonra Çubuk Ovası'nda Yıldırım Bayezid'i

esir olarak Osmanlı Tarihi'nin en dramatik olayını meydana getirir. (109) Kadı Burhaneddin, öldüğünde arkasında üç önemli eser bıraktı. Bunların ilki; ömrü boyunca yazdığı 1500 şiirinden oluşan "*Divan*"ıdır. İkinci eseri, 50 yaşında yazdığı, "*İksir-üs- saâdât fi Esrâr-ül İbadât*" adını taşır. Bu eseri, "*Vücut, İcat ve Hikmet*" adıyla üç bölümden oluşan ilmî bir çalışmasıdır. Üçüncü eseri ise, ölümünden bir yıl önce yazdığı, "*Tercih-üt-Tavzih*"dir. Bu eserinde İslâm Hukukuyla ilgili konulara yer vermektedir...

Kadı Burhaneddin, iyi bir edebiyat ve ilim adamı olduğu kadar devlet adamıdır da. Onun adına kurduğu devletin en önemli özelliği, kendisini Mısır memlukluları ile Osmanlı İmparatorluğuna denk görmesidir. Yıldırım Bayezid'in kendisine verdiği cevapta, "Eğer sizce lüzum görürseniz, bizzat kendim geleyim ve askerimle oraya ineyim. Sizin bayraklarınız daima başta ve ayakta (dik) olsun. Ben senin kılıcına kol ve sana bazu (güç-kuvvet) olayım." İfadesini kullanması bunun açık bir işaretidir. Ayrıca, aynı türden bir değeri ciddi rakibi Timur da göstermekte, onun Anadolu'daki gücünü karşısında geri atmak zorunda kalması ve içindeki rakibi beylikler karşısındaki direncini görüp, "Bu nasıl adamdır ki, yalnız başına bu kadar kuvvete karşı geliyor ve onlara galebe edebiliyor?" demesidir. İyi bir hukukçu, iyi bir ilim adamı, iyi bir şair ve iyi bir devlet adamıdır.

Kendi işlerinin çokluğundan olacak, döneminin tarihini gözlemlere dayanarak yazması için Aziz Astrabadî'yi görevlendirmesi de ayrı bir önem ve özelliğini ortaya koyar. Galiba bu kadar iyiliği şahsında toplayan insanın yukarıda sözü edilen düşmanın çokluğu da şaşırtıcı olmamalıdır.

Onun Kayseri'ye tutkusunu anlatan bir de beyti vardır:

"Gözlerimün yaşını akıdıp ırmağ edüben/Kayseri'yi dahi bu yaş ile Bağdat idelüm" Yani, "göz yaşlarımla oluşturduğum ırmağın suları ile Kayseri ovasını sulayıp burasını Bağdat gibi bir şehir haline getireyim", diyor. Bir insanın doğduğu şehre muhabbetini bundan daha güzel anlatacak bir beyit düşünülebilir mi? Ne yazık ki, bu mümkün olmadı. Bunu ömrü yetmedi.

O bir tuyuğunda da şöyle der:

"Hemişe aşık gönli biryan bolur

Her nefes garip gözi giryen bolur

Sufilerin dileği mihrab namaz

Er kişünün arzusu meydan bolur" der.

Yani,"Aşıkların gönlü kebab, gariplerin gözü yaşlı, sufiler namaz ve mihrab diler, er kişi ise savaş meydanını ister!" Evet, Er Kişiydi, savaş meydanını rahat yatağa tercih etti... Onunla savaşa giren ve esir alan Kara Yölük Osman, kendi geleceğinden korktuğu için onunla anlaşma yoluna gitmedi ve Sivas kalesi'nde başını vurdurdu. "*Kadı Burhaneddin Devleti*" böylece tarihe karıştı. Devleti yıkıldı ama adı ve eserleri, hele hele şiirleri hâlâ yaşıyor ve yaşayacak. Onun ölümünden sonra Timur Anadolu'ya gelerek şehirleri yakıp yıktı. Kara Yölük Osman tarihte onurlu bir çizgi bile bırakmadı...

Kadı Burhaneddin bu siyasi kişisel özelliklerinin yanı sıra, edebiyat ve şiirle uğraşmayı da ihmal etmemiştir. 600 sayfa tutan bir divanı dolduracak kadar şiir yazmıştır. Bu divanında 1500 gazel, 119 tuyug ve 20 rubai bulunmaktadır ama hiç kasidesi bulunmamaktadır. Kadı Burhaneddin gazelleri ve tuyugları ile ün kazanmıştır. Tuyug şeklini Divan edebiyatına getiren Kadı Burhaneddin olmuştur. Gazellerinin gayet içten ve aşıkane oldukları görülür. Lirik şiirlerinde cesaret göze çarpar ve bu yönüyle de klâsik şiirden ayrılır. Aşk şiirlerinin yanı sıra din ve tasavvuf ile ilgili şiirleri de vardır. Şiirlerinde ne mahlası ne de adı bulunmaktadır.

İran şiirini çok iyi bilen Kadı Burhaneddin divan şiirinin öğelerini Türkçe'ye mal etmede emeği geçen önemli bir isimdir. Günlük konuşma dilini de şiirlerinde kullanması onun şiirlerine ayrı bir özellik verir. Edebi sanatlara, özellikle cinasa, düşkündür. Doğup, büyüüp yaşadığı yerlerde Azeri lehçesi kullanılmamakla beraber, Kadı Burhaneddin'in şiir dilinde Azeri lehçesi özellikleri barizce görüldüğü için, Azeri lehçesi edebiyatında olduğu iddia edilebilmesine rağmen, Kadı Burhaneddin'i bir Anadolu şairi olarak kabul etmek daha yerinde olur. Bazı şiirlerinde tasavvuf izleri gayet açıkça görülmekle beraber Kadı Burhaneddin'i bir sûfî ve mutasavvıf bir şair olarak dünya işlerinden el etek çekmiş bir kişi saymak doğru olmaz. Kadı Burhaneddin'in gerçek yaşamında zevk ve safa alemleri

düzenlediği bilinmektedir. Kadı Burhaneddin esas itibarı ile beşeri, maddi aşkı işlemiş ve maceracı, dövüşçü, savaşçı hayatının ve ruhunun izleri çok bariz olarak şiirlerinde yansımıştır:

Bu büyük din adamı, hükümdar ve şair'in kendi döneminde Türk tarihinin bazı ilklerinin de sahibi olarak anılması gerekir:

*20 yaşında Kadı olan ilk insandır.

*Osmanlı şiir geleneğinin (Divan Şiiri'nin) temellerini atan ilk şairdir.

*Kendi adıyla anılan devleti kuran İlk hükümdardır.

Bu büyük insan, bugün Kayseri'de doğup yetişmesine rağmen, devletin başkenti olarak Sivas'ı tercih etmiş. Burada yaşamış ve ölünce burada toprağa verilmiştir.(110)

Hacı Bayram ve Akşemseddin'in Müridive Halifesi Tennurî Şeyh İbrahim Tennurî, Sivas'ta doğdu ama 1438'de gelip Kayseri'ye yerleşti. Kayseri, o yıllarda, Alimlerin gelip yerleştiği şehir olarak tanınıyordu. Çok sayıda medrese vardı ve buraya İslâm ülkelerinden ve Anadolu'nun her tarafından talebeler geliyordu. İbrahim Tennurî Burada bir süre Hunat Hatun Medresesinde ders okuttu. Ancak ilmi, tasavvufa intibas ve şairliğiyle kısa sürede tanındı. Bu şöhret o yıllarda İstanbul'a da ulaşmıştı.

Fatih Sultan Mehmet'in hocası Akşemseddin'in daveti üzerine İstanbul'a gitti. Ondan dersler aldı ve İstanbul'un fethine katıldı. Fatih Sultan Mehmet'le görüştü. Yazdığı "*Gülzâr-ı Manevî*" isimli eserini Fatih'e ithaf etti. Sultanın büyük iltifatını gördü, Fatih, kendisinin vergiden muaf tutulması için Kayseri'deki mutasarrıfa emir verdi. Sonra, Ankara'ya geçti. Hacı Bayram Veli ile görüştü. Ondan dersler aldı. Bayramiyye tarikatına intisap ederek Kayseri'ye geldi ve burada bu tarikatın dergâhını açarak hizmetini sürdürdü. Şeyh İbrahim Tennurî, bilgisi ve kerametleriyle temayüz etmiş bir İslâm büyüğüdür. Ondan nakledilen önemli bir hatıralar vardır. Bunlardan birkaç örnek verelim:

Akşemseddin Hazretlerini ziyarete gider. Şeyhin makamına çıkınca içeride bir sürü insanı görür. Onların dağılmasından sonra kendisini tanıtır:

110 Prof. Dr. Muharrem Ergin, Kadı Burhaneddin Divanı, s.III. İst.Ün. Edebiyat Fakültesi Yayını İstanbul 1980

-Kayseri’de Medrese hocasıyım, içimde bir ateş meydana geldi: bu gizli derdime derman olmanız için size geldim.

-Hoş geldin, sefalar getirdin. Bize armağan olarak neyin vardır?

Buraya gelirken Şeyhi için herhangi bir hediye getirmediğinden bu söz onu hayli mahcup eder:

-Efendim, ben gönlü ve yüzü kara bir kimseyim, hiçbir armağanım yoktur.

Akşemseddin bunları söylerken yüzü kızaran Tennurî’nin daha fazla sıkıntıya düşmesine fırsat vermez:

-Armağan dediğim dünya serveti değildir, senin bize armağanın doğru rüyadır.

-Şeyhim, benim öyle bir armağanım da yoktur.

Akşemseddin tebessümle Tennurî’yi yanına alır. Geç saatlere kadar sohbet ederler. Gece yatar, sabaha karşı tam dört yüz rüya görür. Sabahleyin kalkar, bu rüyaların tamamını unutmadan yazıya geçirir. Sonra bunları Şeyhine arz eder. Kendisinden icazet alarak Kayseri’ye döner ve halkı mânevi yönden irşada başlar...

Basur hastalarını tedavide tandırı kullandığı için kendisine Tennûrî denildi. 1482’de burada vefat etti, kendi adına yaptırılan caminin kiblesindeki türbesinde toprağa verildi.

Şeyhi, Hastalığını Rüyada Tedavi Etti:

İbrahim Tennurî, kabızlığa yakalanmış ve bu hastalıktan rahatsız olmaya başlamıştı. Kendisi de tedavi usulleriyle ilgileniyor ve çevresindeki insanları çeşitli yollarda tedavi ediyordu. Ne var ki, bu hususta günün bütün imkânlarını kullanmış olmasına rağmen tedavi şansı bulamadı.

Rahatsızlığı giderek arttı. Nihayet bir gün derdine derman için şeyhi Akşemseddin’e gitmeye karar verdi. Şeyhinin kendisini tedavi edeceğine inanmıştı bir kere.

Kayseri’den çıktı, Tokat üzerinden Çorum’da olduğunu öğrendiği şeyhine gidecekti. Yolda, konakladığı bir evde gece bir rüya gördü. Rüyasında şeyhi kendisine, bir tandır üzerine oturarak vücudunu ısıtması yoluyla kabızlıktan kurtulacağını bildirdi. Denileni yaptı ve günlerdir çektiği derdinden kurtuldu. Bundan sonra da bu uygulamayı hem kendi müridlerine hem de halka tavsiye etti. Böylece kendisi tarihe “*Tennurî*” lakabıyla geçmiş oldu...

“Babam, Benim Emanetimin Sizde Olduğunu Söyledi Efendim”

Tennurî ikinci sohbetini yapmış, dergahının önünde dinleniyordu. Müritlerinden birisi hızlıca yanına yaklaştı. Saygıyla önünde eğildi. Minderinin kenarına yüzünü sürdü. Ellerini karın altında birleştirip başını önüne eğerek dunumu arz etti:

-Şeyhim, önemli bir misafiriniz var. İstanbul’dan geldiğini söyler.

-Hayırdır evladım. Kimdir, ne ister bizden?

-Efendim beraberinde saygılı adamlar olunca, edep edip sormadık. Onu dostlarınız muhabbete tuttu. Ben hemen sizi haberdar edeyim dedim.

-Var git, getir o kutlu insanı bana.

Adam geri geri çekilip hızlı bir şekilde uzaklaştı. Bir süre sonra birkaç atlı birden dergahın karşısında göründü. Attan indiler. Atları seyisler tutarken onlar yavaş yavaş yaklaşılmaya başladılar. Genç, temiz yüzlü, iyi giyimli bir genç, İbrahim Tennurî’ye yaklaştı. Önüne geldi, selam vermeden eğilip elbise- sinin eteğini öptü. Doğrulup selam verdi. Yanındakiler de sırasıyla aynı şeyi yapıp, genç adamın etrafında beş kişilik bir halka oluşturdular. Genç, kendisini tanıttı:

-Efendim, bendeniz, Akşemseddin Hazretlerinin oğlu Hamdi Çelebi.

İbrahim Tennurî bu cümleyi duyar duymaz toparlandı. Bağdaş vaziyetinden dizlerinin üzerinde oturur vaziyet aldı.

-Vay benim gözümün nuru evladım!..

Ayağa kalkacak oldu ki, genç adam, öne fırladı, ellerini tuttu. Sözüne devam etti:

-Babam, rüyamda benim emanetimin sende olduğunu söyledi. Gelip dersimi senden almamı, sana hizmet etmemi emretti. “Oğlum, senin bundan sonraki ömrün benim halifem İbrahim Tennurî’ye aittir. Ona gideceksin, orada ona hizmet edecek, onun hamuruyla yoğrulacaksın. Benden de kendisine selam eyle”, dedi. Bu emir üzerine huzuruza geldim. Babamın selamlarıyla geldim efendim.

-Ve aleyna aleykümüsselam, Hoş geldin, sefalar getirdin evladım. Hele otur yanıma bakalım.

Hamdi Çelebi, büyük bir saygı ile ayakkabısını çıkardı, İbrahim Tennurî hazretlerinin yanındaki boş mindere dizleri üzerine oturdu. Yanındaki adamlara da işaret etti. Onlar da aynı şekilde yaptılar.

İbrahim Tennurî'nin gözleri dolmuştu. Beyaz sakalına doğru, yaş damlaları tane tane dökülürken, sevinçle hüznün iç içe geçtiği bir mistik ortam oluşmuştu. Tennurî, Hamdi Çelebi'nin sağ elini avuçlarının içerisine aldı. Saygıyla dönüp yüzüne baktı. Bir süre süzdükten sonra, boynuna sarıldı. Bir süre öylece kaldılar. (111)

Tennurî, Sivas'ın yetiştirdiği önemli bilgin mutasavvıf şairlerden birisidir. Onun doğum yerini Amasya olarak gösterenler de vardır. Bu, annesinin Amasyalı olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak Babasının Sivaslı olması ve eğitimini Sivas'ta aldığı dikkate alınırsa Sivas'ta doğmuş olmasının daha mantıklı görüyoruz.

Şiirlerini *“Gülzar-ı Manevi ve Gülşen-i Niyaz”* adlarıyla kitaplaştırdı. Onun lirik ve hikmetli öğütleri ihtiva eden şiirleri, tasavvuf kültürünün önemli eserlerinden birisi kabul edilir.

Kayseri bir Kadı'yı yetiştirmiş, Sivas'a armağan etmiş, Sivas'ta bir mutasavvıf alimi yetiştirmiş Kayseri'ye emanet etmiş. İkisinin ortak tarafı şair olmasıdır. İkisinin de kendi dönemlerinde ve bugün birer ulu çınar gibi bizi manevi himayelerinde yaşatmaları, bu iki şehrin ortak kazancı olarak kabul edilmelidir. Ruhları şad, mekanları cennet olsun...

Sözü İbrahim Tennurî'nin bir şiiriyle bitirelim:

GAZEL

Benümle gör nice fi'l itdi bu zâmâne Beğüm
Ki hasret olmuşâm üş latif câne Beğüm

Firakun ile gözüm yâşı döndü deryâya
İrişdi nâle vü efgânım âsümâne Beğüm

Gözüm ki görmeye her lahza Tal'atun aynı
Niderem ol gözü ben bakmasun cihâna Beğüm

Bu zevk ü îşî temâşâ özümden idübenem
Ne assım ola kamû değmez o ziyâna Beğüm

Felek cefâsı yâından ne ok kim atılsa
Benüm yüreğim olmışdurur nişâne Beğüm

Yüzünî görseyidi ölmeden bu İbrahim
İreydi devlet ile ömrü cavidâne Beğüm

Şair türkeçesinde ana hatlarıyla şunları sböylemek istiyor:

*"Zaman benimle nice iş yaptı gör Beyim, Ki, hasret kalmışım o
temiz sevgiliye beyim*

*Ayrılık ateşiyle gözyaşım denize dönüştü, Feryat ve figanım
gökyüzüne ulaştı beyim*

*Her an gözüm güzelliğini görmeyecekse ne yapayım ben o gözü,
bakmasın dünyaya beyim*

*Bu zevki benliğimden seyretmekteyim Bundan göreceğim zararım
enemi yoktur beyim.*

*Feleğin yayından ne zaman bir cefa oku atılsa Benim yüreğimi
hedef almış olur beyim.*

*Bu İbrahim ölmeden yüzünü görebilseydi, sonsuza kadar ömrü bu
nimete ermiş olurdu beyim."*

ŞEHRİN AKCİĞERLERİNİ ALIRSANIZ

ÇINAR VE ÇAĞIMIZ

İşgal ordularının yağmalama duygusu,
Nasıl tepki yaparsa ezilen uluslarda.
Egzoz dumanlarının emzirdiği kâbusu
Bugün daha çok duydum ben o yaşlı çınarda.

Nice uygarlıkları yeşilce türbesine,
Bir mozaik zevkiyle nasıl da işlemiştii.
Çıldırın kara çağın bu mâvera nesine,
Bir defa plan, -burdan yol geçecek! demiştii...

Testerinin acılı dişleriyle boğuştu,
Uyarmak için sundu gözyaşını bizlere
Ne var ki şu put asrı kendisini boğmuştu;
Düşerken mırıldandı: "Mazi nere, siz nere?.."

Sanırım 1970'lerin başında, Cumhuriyet meydanında bir düzenleme yapılacaktı. Belediye Meclisinden karar çıkmış, meydan-da, Kalenin önünde bulunan devasa çamlar kesilmeye başlanmıştı. Kayseri, o yıllarda kır görünümünde bir şehirdir. Gelişmiş bir hali yoktu. Şehir caddelerinde bulunan üç-beş çınarı da kesince burası daha da kırlaşacaktı. O yıllarda, Yeni Sabah Gazetesi'nin Yazı İşleri Müdürlüğünü yapıyordum. Bir gazete bir adamın omuzlarındadır. Muhabiri de, yazarı da, yönetmeni de sizsiniz. Gidip çamların motorlu testerelerle devrilişini görünce içim cız etti. Sanki evim başıma yıkılıyordu. O anda, yapacak bir şeyim de yoktu. Hemen gazeteye koştum. Oturup uzunca bir haber yaptım. Olmamış bir şeyi yazacaktım. Bundan başka da çözüm görünmüyordu. Haberin başlığı şuydu: "*Atatürk'ün Kayseri'ye geliş anısına dikilen çınarları kesiyorlar*", diye. Belki Atatürk'ü bu işe alet ediyordum, ama benim

yaptığım başkalarının kendi çıkarları ya da kendi dünya görüşleri için yaptıkları gibi değildi. Şehrin hayrına bir iş için yapıyordum bunu. Belki de, onun ilk okuma uygulamalarını yaptığı o meşhur kara tahta başındaki Kayseri’den çekilmiş resmi, bu çınarın dibinde de olabilirdi. Bu, kötü bir niyete dayalı değildi. Vicdanen rahattım. Gazeteyi de erkenden bastırdım. Ertesi sabah hemen vilayetteki bütün resmi dairelere dağıttırdım. Maksadım, olaya Vali’nin dikkatini çekip, bu vahşeti durdurmaktır. Hedefe varmıştım, kesilen çınarı doğrayarak akşamı tamamlayan işçiler ertesi günü ikinci çınar için meydana gelemeler. Bu çınar şimdi Meydanın doğu cephesinde yolun ortasında hayatıyetini sürdürüyor...

Oturup bir de yukarıdaki şiirimi yazdım. 1982’de yayımlanan “*Sevgi Donanması*”na aldığım bu şiirimde, gerçekten ağır bir ıstırap içinde olduğumu dillendirmiştim.

*“İşgal ordularının yağmalama duygusu,
Nasıl tepki yaparsa ezilen uluslarda.
Egzoz dumanlarının emzirdiği kâbusu
Bugün daha çok duydum ben o yaşlı çınarda.”*

Kendi kültürünü, kendi değerlerini feda etmekle işgal ordularının yağmalama mantığı arasında bir fark var mıdır? Üstelik böylesine acımasız bir kıyım bende ezilen bir milletin bu işgale duyduğu tepkiye eş bir isyan doğurmuştu. Egzoz dumanlarının kabusuna rağmen, bu kesilmenin acısını çınarla birlikte yaşamak farklı bir şey olmalı ki, onu geçmişin şahidi olarak görmüş ve devamında şöyle demiştim:

*Nice uygarlıkları yeşilce türbesine,
Bir mozaik zevkiyle nasıl da işlemişti.
Çıldırın kara çağın bu mâvera nesine,
Bir defa pla;, “-burdan yol geçecek”, demişti...*

Çınarın farkında olduğunu insanların düşünmemesi acı bir şeydir. Burada çınarların uygarlıklara şahitlik edecek uzun bir hayata sahip olmaları onlarda değişik kültürlerin mozağini de bünyesinde saklamasına imkân veriyor gibi oluyordu. Öyle ya, belki

bu çınar o kadar uzun ömürlü değildi, ama onu besleyen toprak Hattilerin Hititlerin, Urartuların, Romalıların, Selçukluların ve nihayet Osmanlıların ordularının ayak izleriyle yoğrulmuştu. O insanların akıttığı ter, döktüğü kan bu toprakta gıda olmuş ve bu çınarlar onlardan beslenerek böylesine hızlı bir gelişme göstermişti. Ne var ki, “karaçağ” bu zenginlikten; bu “mâvera” -dan habersizdi, kafalarında bir plan şekli vardı ve şehri o şekle göre yeni bir kalıba aktarmak istiyorlardı...

Şiirimi çınarın, insanoglunun duyarsızlığına ve acımasızlığına karşı çaresizliğini anlattığı ve biraz da bize adamlık dersi vermek istediği iki kelimesiyle bitirdim:

*“Testerinin acılı dişleriyle boğuştu,
Uyarmak için sundu gözyaşını bizlere
Ne var ki şu put asrı kendisini boğmuştu;
Düşerken mırıldandı: “Mazi nere, siz nere?..”*

Bir kültürün, bir medeniyetin kendini yok etmesi geçmişine sırtına dönmesiyle başlar. Hiçbir millet, köksüz değildir. Tarihin tanıklığına idrakinizi kapatırsanız, çam böyle mırıldanır işte: “Mazi nere siz nere!” diye...

Halbuki, Türkiye’de geçmişe derinliği en fazla olan şehirlerden birisi Kayseri’dir: Bilinen mazisi 5 bin yıl. Bir o kadar da daha öncesi olması gerekir. Çünkü bu beş bin yıllık başlangıçtan önce teker keşfedilmiş, madenler hayata girmiş, savaş kendi teknolojisi için üretim birimleri oluşturmuş, altın işlenmiş, bakırı, kelayı, demiri, insanlığın hayatında aktif bir vazgeçilmez malzeme olarak görüyoruz. Bunun içindir ki, bu şehri ihya etmek, beton yığınlarıyla kaplamak değildir. Batı’da insanlar, daha ferah şehirler meydana getiriyorlar ona bağlı olarak büyük bir refah içindeler. Yeşille duygularını olduğu kadar ciğerlerini de yıkıyorlar. Çünkü, yeşil alanlar şehirlerin akciğerleridir. Bir şehrin güzelliği, geçmişindeki zenginliğini yansıtan tarihi malzemesiyle, günümüzde de çevre düzenlemesi ve yeşil alanlarıyla ortaya konulur. Şehirlerin ağaçlarını hoyratça söküp alırsanız, kendi solunum kaynağınızı kaybedersiniz. O gün, o çınarları kesenler belki bunun farkında değildi, belki bizimki de bir artistik tepkiydi, ama görüyorum ki, bugün toplumun

duyarlılığı böylesi ortak şuur hareketlerinde şekillenirse şehirler yaşanılır oluyor...

Umarım bundan sonra, kalan çınarlar bir iç sızısı olarak bizlere aynı şeyleri söyletmezler... Bu vebali, onları çoğaltarak ve koruyarak üzerimizden atabilirsek, gelecek kuşaklar daha iyi yaşanılır bir şehre kavuşmuş olurlar...

KAYSERİ, HAYIR MEDENİYETİNİN BAŞKENTİDİR!

Kayseri'deki hemen bütün camileri Kayserili hayırseverler yaptırmıştır. İlköğretim okullarının yüzde doksanında Kayserili Hayırseverlerin isimleri bir hayır arması gibi asılı durmaktadır. Erciyes Üniversitesi'ne son on yılda 100 milyon dolara yakın hayır yatırımını yapmışlardır. Kayserililerin cumhuriyet döneminde, okul, cami, hastane gibi kurumlara harcadıklarıyla bütün hayırlarının toplamı 600 milyon doların üstündedir. İki vakıf üniversitesini hayırseverler kurmuşlardır. Melikşah Üniversitesi'ne gidin binalarının üzerine bakın her birini bir iş adamı yaptırıp teslim etmiştir. Nuh Naci Yazgan Üniversitesi de öyle. Orasını da hayırseverler anahtar teslimi Türk Eğitim sistemine teslim ediyorlar. Kuruluş kararı çıkan Abdullah Gül Üniversitesi'nin bütün binalarını yine Hayırseverler üstlendi. Burası devlet üniversitesi olduğu halde, Belediye Başkanı Mehmet Özhasaki, "Tamamlayıp anahtarını YÖK'e teslim edeceğiz" diyor. Yani Devlet Kayseri'de Üniversiteye sadece öğretim elemanı ve öğrenci verecek. Böylece, "İlim Şehri" "Hayırseverler şehri"ne dönüşüyor. Türkiye'deki hiçbir Üniversitede böyle bir şans yoktur! Kayserili, kazanırken yarışır, hayra harcarken de yarışır. Peki, böyle bir cazibe alanı nasıl oluştu?

Kayserili, Türk insanın genel karakterinin dışında bir yapıya mı sahip? Elbetteki değil! Öyle olsa, farklı bir ırktan ayrı bir millet olması gerekirdi. Bu, geçmişindeki bir kıvılcımın her asırda yüreklerde yeni bir hayır meşalesi halinde yanarak devam etmesinden kaynaklanıyor olmalıdır. Anlatılır:

Kayseri'yi fethedip burada artık yerleşik Türk kültür ve medeniyetini inşaya başlayan Melik Mehmet Gazi, bugün halk arasında "Camii Kebir" denilen "Sultan Camii"ni 1135 yılında inşa ederken, görevlilere bu camiye halktan yardım alınmamasını tembihler. Haklıdır da; o yıllarda göçebeler halinde ya da savaşarak yorgun bir şekilde gelip yerleşen Türkler yeterince varlıklı değildir. Onların elindekini avucundaki getirip böyle bir hayra harcamalarına

gönlü razı değildir. Burasını kendi parasıyla inşa edecektir. Ama, idealler ve duygular ferman diler mi?

Bir yaşlı kadın, biriktirdiği paralarla 7 tuğla satın alır. Bunları eteğine yerleştirir ve yorgun argın gelip camiye inşa edenlere teslim etmek ister. Cami ustabaşısı kabul etmez:

“Sultan’ın emri var. Bu camiye halktan hayır kabul edilmektedir!..”

Kadıncağz ısrar eder, ama nafile. Otoritenin baskısı merhametin önünü kesmiştir bir kere. Kadın mahzun ve mükedder, tuğlaları alır ve evine döner. Döner ama içi burkulmuş, tuğlaları taşımının yorgunluğundan doğan tere bu defa gözyaşları da karışmıştır:

O gece Sultan Mehmet Gazi’nin rüyasına giren Peygamber Efendimiz: *“O kadını niye üzdün, senin saltanatın ve yaptırdığın caminin ömrü o kadının hayatından kısa mı olsun istiyorsun?”* gibilerden bir uyarıda bulunur. Sultan’ın gündüz olanlardan elbetteki haberi yoktur. Telaşla uyanır, hemen camiye koşar. Ustabaşısını çağırır. Gelen kadını derhal buldurmasını emreder. Kadını bulurlar, alıp Sultan’ın huzuruna getirirler. Sultan kadının ellerinden öper, tuğlaları getirtir ve kendi eliyle caminin bitmek üzere olan duvarlarının doğu cephesine sıra halinde yerleştirir. (112) Bu tuğlalar, bir uyarı ışığı gibi hemen hayra yol açar: Bu caminin inşaatının tamamlanmasından 70 yıl sonra, bir genç kızımız, Gevher Nesibe Hanım, kendi adına Dünyanın ilk tıp medresesini inşa ettirir.

Onu, bir başka hanım takip eder ve Alaeddin Keykubad’- ın eşi Hunat Hatun, kendi adına cami, medrese, hamam yaptırır. Artık, hayır müesseseseleşmiştir: Her varlıklı insan şehrin bir köşesine kendi adına bir abide diker. Kayseri, Selçukluların bu şehri Türkleştirmesinin ilk yüz yılında öylesine ihtişamlı bir medrese ve cami zenginliğine kavuşur ki halk, okuyan gençlerin bütün ihtiyaçlarını karşılıyor. Bu medreselerde okuyanların yeme, yatma problemi yok. Hocalar seçme, bütün mesele gönlünü bir şuh güzele değil, ilim aşkına teslim etmeye kalıyor. Eh gençlerde de o fedakârlık olmasaydı yollara düşerler miydi?..

112 Muhsin İlyas Subaşı, Bu Şehrin Hikayesi, s.66 Kayseri Ticaret Odası Yayını Kayseri 2003

Herhalde bir ilâhi lütuf olarak, sekiz asır önce binaya yerleştirilen o tuğlalar, bu bugün konmuş gibi taze ve parlak bir şekilde durmaktadır. Bu cami, Kayseri'nin merkezî camiidir. Bu camide sohbet eden din adamları her dönemde, hayır sahiplerine hep bu tuğlaları işaret etmişler ve oradan bir hayır hareketi başlatmışlardır. Bu hamle, artık bir gelenek hâlini almış, bu şehirde doğup büyüyen, nereye giderse gitsin, nerede yaşayıp kazanırsa kazansın, mutlaka dönüp o tuğlaların gölgesinde kendilerine bir hayır kapısı açmayı ihmal etmezler...

Her eser yaptıranı, teşvik eden bir iç dünya zenginliği vardır. Kolay mı, bir ömür boyu çeşitli sıkıntılara katlan, çalış, kazan, biriktir, sonra onu yeme içme, getir bir hayır eserine dönüştür. Geçicilik ile kalıcılık olma arasındaki o zor seçimde, hayrı tercih et. Geçicilik dediğimiz şeyde, arkasındaki çoluk çocuğunun dünya hayatı var. Onların geleceğinden kesmek gibi bir zor sorumluluk bu. Buna rağmen, Kayserili bu zor işi başarmaktadır. Hatta, birçokları da babaları yapmasa da, evlatları olarak kendilerdi babaları ve anneleri adına bu hayır işini gerçekleştirmektedirler.

Bunun belki bugünkü en etkileyici örneği merhum Kadir Has'tır. Hayır terbiye ve telkinini, Kayseri'ye ilk defa hayrına umuma tuvalet yaptırarak gösteren babası Nuri Has'tan alan Kadir Has, ölümünden önce nakde dönüştürdüğü servetini 150 milyon dolar olarak adına kurduğu vakfa devreder ve bu yolla Kayseri'de yeni bir hayır yapılaşmasına öncülük eder. Bu öncülüğün sonucu olarak bugün Türkiye'nin ilk *"Dijital Kent Müzesi"* Kayseri'de kurulmuştur; Türkiye'nin ilk 7 bin kişilik *"Kongre Merkezi"* Kayseri'de inşa edilmiştir. Türkiye'nin ilk büyük *"Kapalı Spor Sahası"* Kayseri'ye kazandırılmıştır. Kent Ormanı, Üniversite'de ve şehrin içerisinde, hatta yurdun çeşitli yerlerindeki diğer hayır kurumları da ayrı bir zenginliği olarak onu ebediyete kadar aramızda yaşatacaktır. Onun, *"Şehrim'e ödeşmeye geldim"*, sözü bir darbimesel halini almıştır.

Elbette ki, Kayseri'de hayrına bir çivi olsun çakan bütün hayırseverler, gayret ve niyet bakımından Kadir Has'tan farklı düşünen ve fedakârlık yapan insanlar değillerdir. Birçok hayırseverin arkasında çocuklarına refah sağlayacak miras bırakmak yerine, varlıklarını hayra harcayarak ebediyete intikal etmeleri başka türlü izah edilemez.. Bu tavır, bir hayat telakkisi olarak varlıklı iş

adamlarımıza yerleşmiş davranış biçimidir. Bu şehrin en büyük zenginliği budur, bu insanlardır!..

Şahit olduğum bir küçük hayır tavrı, acaba tabelalara yansıtılan o trilyonluk hayırlardan az mı değer taşır:

Bağ'da Cami yaptırıyoruz. Bir fakir kadın, bana ulaştıktan sonra, avucunun içerisindeki hatırı sayılır miktardaki bir parayı uzatırken, mırıldandığı sözleri yüreğimi aleve dönüştürdü:

“Yavrucuğum, yaz boyunca sıcağın altında bağımдан topladığım üzüm yapraklarını getirip şehirde sattım. Parasını biriktirdim. Bu paradan evime bir lokma olsun ekmek almadım. Ne kadardır bilmiyorum. Bunu al, hayırma camiye harca...”

Bu olay beni çok etkiledi. Hanıma adını sordum:

-Teyze, ismini ne? Verdiğin para için bir makbuz keselim.

-Hayır yavrum, ben bu parayı sana vermiyorum, Rabbim- in rızasını kazanmak için hayra veriyorum. Her şeyimizin sahibi Allah değil mi? Bu parayı bize O vermedi mi? Toprak da Onun yaprak da! Biz neyiz ki, basit bir aracı. O'nun verdiğini O'na teslim ederken makbuz isteyecek kadar edepten uzak mıyız?..

İrfanın, edebın, teslimiyetin şaheseri bu davranış karşısında etkilenmemek mümkün mü. Gözlerimden yanaklarıma inen damlaları kendisine hissettirmeden silerken, teşekkür ettim ve uğurladım. Parasını da hemen orada, çalışanlara dağıttım.

Bizde hayrın bir iman vecdine dönüşmesi, isimsiz ilk annemizin tuğlasıyla, yine isimsiz son annemizin yaprak parasında kendi inanç derinliğini bulur. Ve bu derinlik Kayseri'yi haklı olarak “*Hayır Medeniyetinin Başkenti*”ne dönüştürür. Kayseri'nin belki de en büyük şansı buradadır...

AŞEVLERİNDE KAYSERİ ÖRNEĞİ

Biz hayır denilince çoğu kere yapılan eserlerden söz ederiz. Belki bir anlamda kelimenin bunu çağrıştırması da normaldir. Çünkü bu eserlerin üzerine yaptıranın adını da yazdınız mı, bir taraftan yaptıranın reklamı gibi olumsuz bir çağrıştırmaya zemin hazırlarken öbür taraftan da özendirmeyi teşvik eder. Bugün Kayserili, son elli yıl içerisinde 600 milyon doları aşan yardımla böylesine geniş bir hayır işini gerçekleştirmişse bundan gurur duymak gerekir.

Aslında bu şehirde sadece bu türden hayırlar yapılmıyor. Bugün sayıları bir düzineye ulaşan “Aşevleri”miz var. burada 20 bine yakın aileye günde hiç olmazsa bir öğün sıcak yemek ikramı yapılıyor. Belediyeler başta olmak üzere, birçok kurum ve kuruluş fakirlere ekmek dağıtıyor. Üniversite öğrencilerine sabahleyin sıcak çorba geleneği de bu şehrin hayata geçirdiği yeni bir yaşama biçimi. Bütün bunlar kendiliğinden mi oluyor? Elbette ki, hayır, bu şehrin kültüründe bunun izleri on asır öncesine kadar gider:

Selçuklular döneminde, Kayseri’de 40 dolayında “imaret” adıyla aşevinin bulunduğu, Osmanlılar döneminde bunun sayısının 75’e kadar çıktığı da biliniyor. (113)

Evliya Çelebi Kayseri ziyareti sırasında burada “Daru’z-zıyafe imareti” adıyla kırk ayrı aşevinin bulunduğundan söz eder. (114) Bu imaretlerde şehrin muhtaçları karşılıksız karınlarını doyururlar ve evlerine yemek götürürlerdi. Bu gelenek, tarihimiz Boyunca var olagelmıştır.

Sistemli izine Selçuklulardan rastlarız. 12. ve 13. asırda burada yaşayan insanların “Sadaka Sandıkları” uygulaması vardır.

113 Türk Kültürü’nde Aşevileri Kayseri Örneği, Prof. Dr. Orhan Kılıç, s. 11. Yeni Ufuk Yayınları, İstanbul -2010

114 Evliya Çelebi, Seyahatname, (Sad. Zuhuri Danışman) c. 5 s. 66 Zuhuri Danışman Yayınları, İstanbul 1970)

Bu, varlıklı olanların birikimlerini getirip buralara bırakması, ihtiyacı olanların da buradan alıp kullanmaları esasına dayanır. Hatta, daha öncesi vardır ve Dede Korkut destanlarında sıkça “İmaretlerin yapıldığı, Açların doyurulduğu, çıplakların giydirildiği” (115) ifadesi yer alır.

Kayseri’nin geleneğinde bir ahlak biçimi olarak yerleşmiş olan bu tavır, derinliğini böylesine tarihi bir temele oturturken, bunun günümüzde yeniden biçimlendirilmesi ayrı bir özellik ortaya koyar. Kayseri’yi bu konularda model haline getiren, bu şehir insanının yaşama biçimi olarak paylaşım duygusunu korumasıdır. İslâm’ın Yüce Peygamberi’nin, “Komşusu aç yatar iken tok yatan bizden değildir” sözü, bizim varlıklarımızın hayırda ufuk işareti haline gelmiştir. Aslında bu mille bir haslet gibidir de. Türklerin İslâmiyet’ten önceki hayatında da bu tür yardımlaşmaların belli bir sistem halinde sürdürüldüğünü görürüz. İslâm, bunu daha şekillendirmiş, sosyal bir idrak haline getirerek müesseseseleşmesine katkı sağlamıştır.

Bunun Kayseri’de hayatın bütünlüğünü kuşatır hale gelişinde dinî şuurlanmanın payı büyüktür. Bizde sosyalleşmenin ana besleyici unsuru yardımlaşma duygusudur. Bunu, üniversal eğitim seviyesinde gören Fırat Üniversitesi, önemli bir çalışma ile ülkenin eğitim sisteminin içerisine taşımıştır. İşin ilginç yanı, Kayseri’de, Erciyes Üniversitesi’nin bulunduğu şehirdeki bu farklılığı dikkate alıp böyle bir çabayı hesaba katması beklenirken, bir komşu ilin üniversitesinin meselenin sosyal ve kültürel boyutunu bir medeniyet projesi olarak dikkate alması düşündürücüdür. İşin bu cephesini bir kenara bırakarak, yapılan çalışmanın mahiyeti üzerinde durmakta fayda vardır:

“*Türk Kültüründe Aşevleri Kayseri Örneği*”nde bir ekip çalışmasının güzel bir başarısı vardır. Prof. Dr. Ahmet Buran’ın yönetiminde, Prof. Dr. Orhan Kılıç, Prof. Dr. Cemalettin Çopuroğlu, Yrd. Doç. Dr. Bahadır Köksalan, Yrd. Doç. Dr. Kasım Karaman’dan oluşan ekibin yürüttüğü araştırma ve sonrasında hazırlanan kitapta, Kayserili şöyle anlatılmaktadır:

“Bir kentin tarihi, kültürü, sosyal yapısı ve fiziki yapısına

ilişkin, kendisine has özellikleri onun kimliğini oluşturur. Bu birikimle diğer kentler arasında bir konuma sahip olur. Kent halkının değerler sistemi ve kültürü, onların toplumsal yapılarını şekillendirirken aynı zamanda, bu toplumun nasıl bir fiziki çevrede yaşayacağını ve bu çevreyi nasıl şekillendireceğini belirler. Tarihi süreç içerisinde meydana gelen birikimle kendin sahip olduğu doğal yapısı, bir bütün olarak o kentin kimliğini oluşturur. Bu, diğer kentlerden anlamlı bir şekilde farklı bir kimliğe sahip olmayı sağlar. Kentin bu kimliği, aynı zamanda o kentin bireylerine ilişkin algılamayı da etkiler. İnsanlar başka bir kente gittiklerinde, kendi kentleriyle ilgili algılamaya göre oluşan bir tavırla karşılaşırlar. O kentin yetiştirdiği şahsiyetler bunu dış dünyaya yansıtırlar. Kayseri geleneksel olarak; dayanışma kültürü, çalışkanlığı, ticari zekası ile hayırsever insanların yaşadığı bir kent kimliği ile öne çıkmıştır. Kayserili de, girişimci ve yeniliklere açık, ticari zekasıyla fırsatları gören ve değerlendiren kişi olarak görülmektedir. Bu konuda gerektiğinde risk alabilmesi sahip olduğu güzelliklere dayalı yüksek özgüveni olduğunu göstermektedir. Bunu farklı kesimlerden kişilerle yapılan görüşmelerde aldığımız, Kayserili tanımlamasında rahatlıkla görmekteyiz.”(116)

Bu değerlendirmenin arkasından şehirdeki Aşevleri ele alınmakta, çeşitli istatistikî bilgilerden sonra, mevcut 20 aşevinden 2.686 aile yararlanmaktadır. Bunların 12 bine yakın (11.964) insana hitap ettiği düşünülürse, çok önemli bir sosyal denge unsurunun hayata geçirildiği görülmektedir. Ki, bu rakamlara Ali Rıza Özderici, Ömer Faruk Aksebzeci, Mithat Ulutoğlu, Aysel Tekten ve daha bazı özel aşevlerinin hitap ettiği kitle dahil değildir. Onlarla bu rakamın 20 bine ulaşabileceği düşünülmektedir.

Bu çalışmanın sosyal ve psikolojik yönü üzerinde önemle durulmaktadır. Aslında, meselenin bu yönüyle değerlendirilmesi için şehri yönetenlerin tedbirler düşünmeleri gerekir. İnsanları yoksulluk kültürüne hapsedip çaresizliğe sürükleyen faktörler nelerdir? Buna bakıp insanı, sürekli buralardan geçinen tufeyli durumundan kurtarmak gerektiği dikkate alınmalıdır. Buna rağmen,

116 Türk Kültürü’nde Aşevileri Kayseri Örneği, Prof. Dr. Y. Cemalettin Çopuroğlu, s. 61.

yardım imkânlarının daraltılmayıp genişletilerek sürdürülmesi, Kayseri'yi bu konuda öne çıkan "*model şehir*" konumuna taşımaktadır. Onun da farklılığı işte buradadır...

TOROSLARIN GÖZYAŞLARIYLA YIKANMANIN HAZZI

*“Şu çırpınan suya bak, kaç milyar yıl yaşımda;
Kaybetse yaşar mıydı, güneşle savaşında?..”*

Sabahın erken saatlerinde bindiğimiz araba, şehir uykuda iken Erciyes’e doğru hızla ilerlemeye başladı. Üzerimizden atamadığımız mahmurluğu Hisarcık bağlarına doğru tırmanırken kuş sesleri giderdi. Serçelerin hararetle ötüş ve daldan dala kaçışları, sanki bizim onların feryadını taklit etmesek de hareketlerini benimsemiş gibi şehirden kaçışımızı andırıyordu.

Şehir hayatı, bin bir sıkıntının, kirliliğin, birbirini aldatma yarışının acımasız savaşıyla güne başlar, aynı koşuşturmanın insanın vicdanını yaralayan olaylar mahşeriyle günü kapatır. Birazcık merhametiniz varsa, işsize, garibe, muhtaca, hastaya ya da mahiyetini bilemediğiniz çaresizlik içindeki taşralı yalnızlara el uzatırsınız. Kendinize yetemiyorsanız onların çaresizliğini yüreğinizde duyar geceye yorgun düşersiniz... Bugün böyle bir telaşa talip olmadan günün kendimize kalmasını istedik. Develi’ye ulaştığımızda güneş doğmuş ama ilçede canlılık başlamamıştı. Vakit bulursak, dönüşte burada Develi’nin o meşhur cıvıklısından yiyecektik. Yola devam ettik, Yahyalı’da kahvaltı yapalım istiyorduk. Bir gün önceden Oğuzata Altaylı, imzasıyla yazılar yazan, bir süre önce kalp krizinden kaybettiğimiz yakın dostum Mehmet Nuri Şahin’e telefon etmiş, geleceğimizi söylemiştim. Yahyalı’ya vardığımızda bizi yol girişinde karşıladı: “Kahvaltıyı Derebağ’da yapalım”, dedi. Onu da arabamıza aldık ve Derebağ’a gittik. Derebağ, Yahyalı’nın güneybatısında ilçeye yakın mesafededir, iki mağaradan çıkan ve 15 metre yükseklikten yayvan bir şekilde akan suların kayalara çarparken çıkardığı ses, akortsuz bir yanık hava türküsünü andırır. Bu şelale ve göğsünden doğduğu dağlardaki Hacer Ormanlarının çam kokuları suların zerrelere halinde göğe savrulan nemine

karışarak sanki ruhumuzu yıkıyordu. Burada fazla durmadık. Önümüzde 70 Km.'ye yakın bir zorlu dağ yolu vardı.

Yahyalı'dan çıktıktan hemen sonra girdiğimiz dağ yolunda ağır tonajlı maden kamyonlarının konvoyları arasında bulduk kendimizi. Sanki bir kamyon mahşerindesiniz, boşu da dolusu da heybetli kamyonların gürültüleri ninni söylüyor gibiydi. Orman, dağ, ırmak kundağında bir beşik gibi sallanarak ağır ağır ilerliyoruz. Anti Torosların Anadolu uzantısındaki sıradağlar sanki kendisini ortadan ikiye ayrılarak Seyhan Nehri'nin ana kolu Zamantı ırmağına sessiz ve sakin bir akış için yol vermiş gibi. Bir yere geldik dağ hiddetlendi, nehir coştı. Kanyonlar arasında rafting için gelenlerin telaşıyla buradaki tablo bir başka tabiat savaşının zevkli manzarasını sundu bize. Bir süre Irmağı seyrederek gittik. Daha sonra, Hacer Ormanları- nın içine girdik. Devasa çamlar, baharın sükunetli havası içinde güneşi dallarıyla avuçlamak için ha bire uzanıp gitmişler gökyüzüne... İlk defa ceylanları görüyoruz. İlk defa geyik sürüleri, dağ keçileri geçiyor gruplar halinde karşımızdan. Bizim bakamadığımız bu sarp yamaçlarda bu hayvanlar nasıl da koşa- rak zıplayarak, inişli çıkışlı bir macera yaşıyorlar, şaşırmamak mümkün değil...

Yol zorlu, sancılı ve ürpertili. Seyhan Irmağının kenarına geldik. Karşıya geçeceğiz. Önümüzde alabildiğine uzun çam ağaçlarının birbirine çivilenmesiyle yapılan tahta bir köprü. Mehmet Nuri 'ye; "Bunların üzerinden mi geçeceğiz?" diye sorarken hayretli bakışım öyle tuhafına gitmiş ki, "Korkma, elbette buradan geçeceğiz. Hatta arabamızdan inmeden geçeceğiz", dedi. Ben, "Olmayacak şey bu!" Muhatabım, "Buradan kamyonlar otobüsler geçiyor sana no'luyor Subaşı?.." Baktım çare yok, bindim arabaya Ayete'l Kürsi'yi okumaya başladım. Arabamız köprü üzerinde ilerlerken ağaçların esnemesi yüreğinizi hoplatsa da çare yok, arkaya dönüşün imkân- sız, aşağıda ise azgın nehir seni yutmak için ağzını açmış bir ejderha gibi dans edip duruyor, önünde ise sığınmaktan başka çaren olma- yan kaderin. Arabayla köprüden geçtik, eh biz de kendimizden...

Bir yere geldik Seyhan Nehri yok oldu. Sanki utandı bizden, tabiatın koynuna saklandı. Bir süre sonra yine o haşmetiyle göründü. Merak ettim sordum Şahin'e. Cevabı ilginçti:

“Burası Yeşilköy şelalelerinin başlangıç noktasıdır. Bu şelaleler, Zamantı ırmağının iki yakasından akmakta olup Antalya-Düden şelalesinin benzeri niteliğindedir. Zamantı ırmağının üstünü kapatan tabi bir köprünün baş kısmında yer alan şelalelerin büyüğü 20 m., küçüğü 10 m. Yüksekliğindedir. Günün belirli saatlerinde dönüşümlü olarak çekilen ve geri gelen sularıyla halk arasında bir takım efsanelerin doğmasına yol açan Yeşilköy şelaleleri, turistlerin olduğu kadar son günlerde bilim adamlarının da uğrak yeri haline gelmiştir. Yeşilköy Şelalesinin döküldüğü yer ile bu yerin biraz yukarısında doğal olarak meydana gelmiş iki adet doğal yer köprüsü mevcut olup bu yerlerde Zamantı ırmağı kaybolup tekrar ortaya çıkmaktadır. Tabiatın bize sunduğu bu muhteşem dönüşümlü akış ve kayboluş manzarası bizim Kapuzbaşı şelaleleri kadar en büyük zenginliğimizdir.”

Ve işte o büyük zenginlikle yüz yüzeyiz. Toroslar yedi gözüyle yedi çeşme olmuş hıçkır hıçkır ağlıyor sanki. 1500-2000 m² bir alan içerisinde 30 -76 metrelik yüksekliklerden blok kayaların kanallarından akıp gelen sular ahenkli bir kır şarkısı söylüyor bize: Yer yer hüzzam, yer yer saba, yer yer hüseyini, yer yer hicaz. Aladağlar, saniyede 27.500 litreyle göğsündeki suyu Adana ovasını emzirmek için asırlardır boşaltıp duruyor... Bir şelaleler ormanındayız şimdi. Atların birbirini kıskanan yarışı gibi sular da öyle bir koşuyla açılıyor dağın göğsünden kainatın aydınlığına. Doğum yapan bir ananın feryadı gibi, dağ hıçkırıyor, dağ ağlıyor, dağ bağırıyor burada. Şelaleler, bir tarafta gelin duvağı gibi kayaları kucaklarken, öbür tarafta onlarca elif harfi gibi sıra sıra süzülüyor aşağı. Bunun için de bu kısma “*Elif Şelalesi*” demişler. Ne de güzel demişler. Karacaoğlan’ın; “İncecikten bir kar yağar,/Tozar elif elif diye” başlayan şiirini, burada “Haşmetlice bir su akar,/Tozar elif elif diye ”ye çevirmek mümkün.

Sular burada gökkuşağını zemine indirmiş, ürpertili bir doğa harikasını renk, ses ve hareket mucizesiyle bizlere sunuyor: Füme rengi toprak, mavinin bütün tonlarında çam ormanları, yosunla kaplanmış kahverengi kayalar, gümüş rengi suyun darbeleri altında dövülmekten zevk alıyor gibi...Kayalara çarparken köpükleşen, buharlaşırken gökkuşağına, akarken rahmete, toprağa karışırken berekete dönüşen su ister istemez, benim de duygu kanallarımı

açıyor. Giderken yorgunluğuna hayıflandığım dönerken keyfinden mest olduğum ve şiirini yazdığım Kapuzbaşı anlatılamayacak kadar dehşetli bir tablo sundu bize. Taşkın sular, Yüce Yaratıcı'nın gücünü su saflığı içinde, her an tekrarlanan ve her an yaşayan mucizesini gösterdiği için günümü hayatımın en verimli bir hatırası olarak korumama şans verdi. Dönerken hüzünlüydim: 'Keşke burada birkaç gün kalabilseydik' diye mırıldandım. Ama önümüzde bir başka çarpıcı güzellik vardı. Bu defa, uyuyan, düşünen, rüya gören suları görecektik. Dönüşümüzü Aladağların sarp orman yollarına çevirdik. Sevgili rehberim Mehmet Nuri Özşahin, önce çevrenin özelliğini ve önemini anlattı bize:

"Aladağlar Milli Parkı; Kayseri, Adana, Niğde ili sınırlarının keşiştiği noktalarda ilan edilmiş bir milli parktır. Milli park alanının % 60'ı Kayseri ili, % 30'u Adana ili, %10'u da Niğde ili hudutları dahilindedir. Türk turizminin geleceği açısından çok mühim olan Aladağlar Milli Parkı'nın Yahyalı sınırlarında doğa harikalarından Kapuzbaşı Şelaleleri, Hacer Ormanı, Yedigöller bulunmaktadır. Kapuzbaşı Şelaleleri ve Yedigöller hakkında geniş bilgi yukarıda verilmiştir.

Hacer Ormanı; Türkiye'nin en iyi post ormanı olması özelliğini taşımaktadır.Etrafı çok dik yamaçlardan oluşmuş, Yedigöller'e giriş ve çıkışın gerçekleştirildiği, yaban hayatının varolması ve helikopter iniş pistinin bulunması Hacer Ormanı'nı önemli kılan faktörlerdendir.

Türkiye'nin en güzel peyzaj alanı Aladağlar-Yedigöller'den sonra, Toros Aladağlar Milli Parkı'nın en önemli ve isim yapmış coğrafyası; kendine has vadi, boğaz ve buzul kayalıklarının güzellikleriyle Yedigöller, Kapuzbaşı kaynak şelaleleri arasında yer alan ve her iki bölgeyi birbirine bağlayan 'Hacer Ormanı'dır. Kayseri'nin Yahyalı ilçesi Ulupınar köyünün sınırları içerisinde yer alan ve deniz seviyesinden 2200 m. yükseklikte bulunan Hacer Ormanı'nı kuzey ve güneyden son derece dik ve yüksekliği 3000 m.'nin üzerinde genç buzul kayalıkları çevirir. Çok dik ve genç buzul kayalıklarının arasında oluşan basamak katlarda yaban keçileri yaşarlar. Hacer Ormanı'nda bulunan dört su kaynağından en önemlisi, orman merkezinde bulunan ve çevresi kamp alanı olarak değerlendirilen 'Soğuk Pınar'dır. 2750 hektar bir alana sahip Hacer

Ormanı'nın florasını; köknar, meşe, sedir, ardıç, gürgen, titrek kavak ve karaçam oluşturmaktadır. Hacer Vadisi ve Ormanı'nda keşfedilmeyi bekleyen mağaraların yanında, bilinenlerin en önemlisi Ulupınar köylüsü tarafından 'doğal soğuk hava deposu' olarak kullanılan 'Toprak Taş' mağarasıdır. Hacer Ormanı turizm, mağaracılık, dağcılık, manzara güzelliği ile Aladağlara takılmış bir inci gerdanlık gibidir

Erciyes Dağı, Aladağ tabiat parkı, Kapadokya milli parkı arasında yer alması ve onların kendine has özellikleriyle bütünleşmesi, Sultansazlığı ve Yay Gölü'nü bölgede daha dikkate değer bir konuma getirmektedir."

Kayseri denizden bin metre yüksekliktedir. 170 Km.'de 300 metre aşağı indik, 700 metreden Akan Kapuzbaşı şelalelerini izledik. Şimdi 1500 metre yukarıya çıkıyor ve 2.300 metrede göllerle kucaklanıyor. Evet, gerçekten anlatılamayacak kadar muhteşem bir manzara; üzerinize devrilecekmiş gibi dikine yükselen kayalıkların arasında Yedigöller...Ormanın gölgesinde başını taş yastığa koymuş uyuyan bir güzel gibi. Gözleri mavi, saçları mavi, yüzü mavi, elbisesi mavi bir güzel... Kur'an'da galiba bunun için,Yüce Yaratıcı kendi İlahi gücünü bu idrak yoksunu insanoğluna göstermek için; Güneş'e, Ay'a, yeryüzüne, "*Ayet* (işaret)" demiş. Burada bunun kusursuz örneğini görüyoruz. Geniş bir alana serpiştirilmiş büyük çanaklar içerisindeki sular mavi bir tebessümle karşılıyor bizi. Çölleri uçaktan görmüştüm ama Aladağlardaki gölleri uçaktan izleyememiştim. Şahin resimlerini gösterdi. Bu resimler, Arap yarımadasındaki çöllere benzerliği bakımından enteresandı. Havadan çöller, geniş Arap Yarımadası düzlüğüne serpiştirilmiş çay tabakları gibiydi. Üzerinde olduğunuz zaman her tarafından ufuk çizgisiyle birleşen kum taneleri, göller gibi yuvarlak sınırlı alanlar olarak gözüküyorlardı. Enteresan bir benzerlik "*Çöl*" ve "*Göl*"!.. Biri Suyun kaynağı, öbürü suya hasretin parçalanmış hali. Bunu nasıl ifade edebildim, düşündüm ve şu beyti söyleyiverdim:

*"Gölde bir mavi rüya yıkar ruhumu benim,
Çölde kum taneleri acı çeken bedenim."*

Aslında çölün ve gölün birbirine zıtlığı kadar birbirini tamamlayan tarafları yaratılış sırrını ifşa bakımından çok önemlidir. Burada fazla kalamadık, gün batmak üzereydi. Dönerken yol

boyunca “Su”nun duygularındaki depremini şiire dönüştüreyim dedim. Ezelden beri suya karşı bir sıcak ilgim vardı. Yazlığı ilk yaptırdığımda çevremde su yoktu. Arsaya evi yaptırmadan etrafına çam diktim. Bu çamları her pazar arabamın arkasına doldurup götürdüm pet şişelerdeki sularla yaşatmaya çalıştım. Bir kış geçti, bizim cahil, görgüsüz, vicdansız çobanlarımız otlatığı koyunlarına yedirdi bu fidanlarımı. Ertesi yıl evle birlikte bahçe duvarını yaptırdım ve yine çam diktim, yine aynı şekilde su taşıdım ve onları toprağa bağladım. Bugün ağaçlarım evimin boyuna ulaştı. Mavisinden kızılına yüzün üzerinde değişik çam çeşidiyle bahçem bir orman müzesi gibidir. Su olmasaydı bunlar olmayacaktı. Bu Su çilesi, beni suya daha bir derinden bağladı. Galiba Yüce Yaratıcı bunun için, “Hayat suda başladı”(Enbiya 21/30), buyurmuş. Su hayat olunca, kalem de suya dönecektir elbette.

DAĞLARI TANIYABİLİYOR MUYUZ?

DAĞLAR VE BEN

*Ben dağları sırtıma bütünüyle alsaydım,
Kaçar mıydı elimden sürmeli ceylanları?
Ya da bir dağ başında sığınarak kalsaydım,
Uzatır mıydı bana beklediğim o yâri?
Dağlar içimde umut, dağlar içimde sevdâ,
Ben dağlarda kaybolur, bulunurum dağlarda...*

*Yağmur gecesi başka, kar gecesi başkadır,
Bir tılsım gibi siner duygumuza baharı.
Yıldızlarla çözülen bilmecesi başkadır,
Bir gün verir bana da o beklediğim yâri.
Dağlar, nice aşışın göz yaşında yıkanır,
Dağlar, beni çektiğim sevdâlarımın tanır...*

*Zirvesinde bulutlar bin aşk ile raks eder,
Yağmurlarla yıkanır o yemyeşil saçları.
Her hüznünlü uyanış gönlümde aşka gider,
Ben de bir gün koynunda bulacağım o yâri.
Dağlar, çılgın aşklara ne umut, ne gül verir,
Dağlar, Leylâ'm uğruna göz yaşlarımda erir!..*

Dağlara özel bir tutkum vardır. Dağların yalnızlığını severim. Onların ihtişamı acımasızlığı yansıtmaz, rahmeti ve bereketi sunar bize...

Heybetli duruşlarına, başlarındaki bulutlarına, göğüslerine çarpan fırtınalarına, sanki annemin gözyaşlarıymış gibi doruklarından akan pınarlarına baktıkça hep duygulanır, dağların enginliğince düşünceye dalarım. Dağlar bulutları saçar, sonra sanki sevgilisine kavuşamayan bir yaralı aşışın gözyaşları gibi pınar-

larında bize aktarır. Bütün kaynaklar, bütün büyük ırmaklar hep dağlardan beslenerek sularını bereket halinde topraklarımıza boşaltır ya da denizlere taşır. Nasıl olmuş da bunlar böyle kütlesele bir birikinti olarak kümelenmişler? Nasıl olmuş da birbirine yaslanıp ihtiyar dünyamıza direk vermişler?.. Kur'an dağları "göğün direkleri" olarak tanımlar. Ne kadar isabetli bir ifade. Bu direkleri yontun, yeryüzünün kabuğu havası alınmış bir futbol topu gibi buruşur ve daha sonra denizlerin ve atmosferin basıncıyla parçalanıp gider. Direk bir yükü tutuyorsa, dağlar da bir yükü tutsunlar diye var edilmişler...

Dağlar geceleri korkunun süvarisidir.

Dağlar gündüzleri sevginin ceylanıdır.

Dağlar bulutla yoldaş, rüzgârla kardeştir.

Dağlar umudun bekçileri, gurbetin askerleridir.

Yıldızlar dağların kandilleridir.

Ağaçlar dağların saçlarıdır.

Çiçekler dağların tebessümleridir.

Kuşlar dağların melekleridir.

Sular dağların gözyaşlarıdır...

Arap kültürünün "*Leyla ile Mecnun*" hikâyesindeki "Çöl" imajı, bizim hikâyelerimizde bizim yiğitliğimizin dili olarak dağa dönüşür: Ferhat ile Şirin hikâyesinde, sevgiliye kavuşmanın sembolü olarak dağ motifi kullanılır. Ferhat sevgilisine kavuşa- bilmek için dağları delmeye talip olur. Aynı şey, Kerem ile Aslı hikâyesinden de yansır. Orada da, aşıkların dağlar aşılarak buluşmaları ancak kavuşamamaları dillendirilir. Hatta bu vuslat, birbirlerinin ateşiyle tutuşup yanmaları sonucu külleri bir dağın gönlüne gömülmek suretiyle noktalanır. Bu külleri yüreğinde saklayan dağ Erciyes'tir!..

Söz Erciyes'e gelince sorsam; "Acaba, bu dağı tanır mısınız?" Her gün ona hayran hayran bakanların çoğunluğunun onun macerasından haberi olduğunu sanmıyorum. Artık "*Sönmüş bir Volkan*" ya da "*İhtiyar bir Yanardağ*" olarak adlandırılan Erciyes, ilk harekete geçtiği dönemin izlerini tamamen kaybetmiştir.

İlk bacalar, şimdiki iki büyük zirvenin bulunduğu yerde kaybolmuş ve dağ, bugünkü şeklini üçüncü ve son faaliyet döneminde almıştır. Bu durumun, dağın tek bir volkan yerine, çeşitli volkanlardan meydana gelen bir "volkanlar topluluğu" oluşundan

kaynaklandığına da ayrıca işaret edilmektedir.

Erciyes dağı bugüne gelirken burada yaşayan birçok ilkel kavmin de gözdesi durumundadır. Kaynaklarda bu dağın adının ilk defa "*Harkasos*" olarak geçtiği anlatılır. Beyaz gümüş gibi parlak ya da Akdağ adı o dönemde bu kelime ile ifade edilirmiş. Daha sonra Anadolu'nun en yüksek dağı "*Harharas*" şeklini alır. Bu da gümüş dağ anlamındadır. Grekler de Gümüş Dağ anlamına gelen "*Argaios*"u kullanmışlardır. "*Erciyes*" de bu ismin Türkçeleşmiş hali olarak yerleşip kalmıştır.

Erciyes'in mitolojik özelliği de vardır: İlk kavimler tarafından Erciyes'e "*Tanrıdağ*" gözüyle bakılmıştır. Bugün ele geçen birçok parada Erciyes'in tanrının oturduğu yer olarak tasvir edilmektedir. Hatta Grek mitolojisinden de bir hikâye anlatılır:

"Büyük Klikeya'nın yüz başlı ejderi olan Typhaus'un, büyük tanrı Zeus'un Olympus'u olan Argios'un eteklerine yerleştiği ve Zeus'un ona şimşekler fırlattığı Typhaus'un da ona volkanlarla karşılık verdiği ve sonuçta ejderin yenik düşerek dağın dibine fırlatıldığı" anlatılmaktadır. Yani, dağ yüz başlı ejderden daha güçlü oluyor. Çünkü onda Tanrı gücü vardır...

Günümüzde heybeti, cazip görünüşü, büyüleyici silueti, Kayseri'yi kucaklayan ihtişamı, onu tabiatın çok, Kayseri'nin vazgeçilmez tek sembolü haline getirmektedir. üzerine yazılan sayısız şiir de bunun en güzel göstergesidir.

Uzmanlar, son yıllarda dünyanın çeşitli bölgelerindeki yanardağlarda görülen volkan püskürtmelerinden hareket ederek, Erciyes dağı için de öyle bir durumun söz konusu olup olmayacağı sorusuna, "çok uzak, hatta çok zayıf bir ihtimal" diye cevap veriyorlar. Uzmanlar, bir yanardağın harekete geçmezden önce belirtilerinin görüleceğini ifade ederek, "Sismografik araştırmalar, Erciyes'te böyle bir şeyin olmayacağını ortaya koyuyor. Çünkü çevrede ne yer sarsıntısı oldu, ne de dağda buhar ya da duman izleri görüldü. Bir dağın yeniden faaliyete geçebilmesi için bunların olması gerekir", diyor ve ilave ediyorlar: "Jeolojik araştırmalar, Erciyes'in tamamen sönmüş bir dağ olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır." (117) Etrafındakiler onu doya doya seyretsin ve gölgesinde rahat

uyusun diye Erciyes artık kendi ebedî sessizliğine ve yalnızlığına dönmüş bulunuyor.

Böyle hikâyesi olan bir başka dağın olduğunu düşünüyorum. Erciyes, sanki bir göl içerisinde milyonlarca yıl önce lavların kainatın yüreğindeki dışarıya atmasıyla oluşmuş bir dağ. Etrafında kendisinsin devamı olacak bir silsile yok. Bunun için yalnız, bunun için mahzun. Bunun için de sevimli. Bu dağın görenlerin ilk ifadesi, “Ne güzel bir dağ”, oluyor... İşte bu güzellik ona yüzlerce şiirin yazılmasına neden olmuş. Şairler bu dağın anlatırken, onu genellikle sevgilisini bekleyen bir genç kıza benzetirler. Çoğu ona duvak giydirir. Hani hakları da yok değil. Sevdanın aleviyle ateş topuna dönüşmüş Kerem ile Aslı’nın küllerini bir aşk emaneti olarak gönlünde saklayan bir dağ başka nasıl anlatılır ki? Ben bile, şiirimin ilk iki kıtasında bu ölümsüz aşka göndermede bulundum:

“Göğsünde Kerem’in hüznü yası,
Artık bu çileyi bitir Erciyes...
Aslı’yla ağlarsan, gel, benimle gül,
Vuslatı gönlüme getir Erciyes...”

“Göğsünde keremin hüznü yasıyla yaşayan” Erciyes’e “Aslıyla ağlarken benimle gülmesini” istiyorum. Çünkü Aslı artık dönmeyecektir. Ben yaşamaktayım. Buradaki ben, elbetteki Muhsin İlyas değil, o dağa sevgiyle bakan herkeştir, bütün Kayserilidir, Kayseri’ye gelen bütün misafirlerdir. Bir ilahi İmtiyaz olarak Kayserilinin şükretmesi için bu dağ bir vesile oluyorsa, artık ağlamayı bırakıp gülmesi gerekmez mi?..

Dağı anlamak, onu tanımak için aslında dağa bakmak yetmiyor. Onun zirvesinden doruklarına doğru süzülen bütün coğrafyasını ve o örtünün altındaki gerçek zenginliğini görmek gerekiyor.

Sözün başında genel anlamıyla dağ’dan dağların hikmetli özelliğinden söz etmeye çalıştık. Dağa tutku, bir sevdaya dönüşür mü? Dönüşür. Dikkat ettiniz mi, Peygamberlerin çoğu o gönül zenginliğine ulaşırken hep dağda yaşamışlar, dağla ulaşmışlar vahyin pınarına. Hira dağı’nın İslâm Peygamberinin hayatındaki

yeri ve önemi bir gösterge olarak yetmez mi? Arınmaya orada başlamış, ilk vahye de o yolda kavuşmuştur...

Kainatı kendi bütünlüğü içinde düşünürken, Yüce Yaratıcı'nın özel bir hikmeti olmalı ki, dağları hep göz ucumuza dikmiş ve onların heybetiyle bizi yüz yüze getirmiştir. İşte o özel muhataplığın sonucudur ki, yalnızca Erciyes için şiir yazmadım, belki Erciyes'i görmeyen ama dağlarla birlikte olan bütün insanların duygularına bir buket sunmak için dağları daha özel önemiyle anlatmaya çalıştım. Dağlar bizim güvenliğimizin ve dik duruşumuzun sembolleridir. Onları anlarsak kendimizi de birazcık olsun anlamış oluruz...Şimdi sözü Eteğinde ve gölgesinde yaşadığım Erciyes'i anlatan şiirimle tamamlamak istiyorum:

ERCİYES

*Alnımda şafağın ilk pırıltısı
Gönlümü ummana götür Erciyes,
Göğsünde Kerem'in hüznünlü yası,
Artık bu çileyi bitir Erciyes.*

*Kışın beyaz lale, yazın yeşil gül,
Sen, gönlüme konan kınalı bülbül,
Aslı'yla ağlarsan gel, benimle gül,
Vuslatı gönlüme getir Erciyes.*

*İster böl, parçala, bıçakla beni,
ister şefkatinle kucakla beni,
Beni benden kopar, al sakla beni,
Zirvende rüzgâra yatır Erciyes.*

*Yıllardır bağrında yanan ateşle,
İhtiyar başında dönen ateşle,
Sevdâmla yıkanıp yunan ateşle,
Gel de yüreğime otur Erciyes!...*

Dağlar, kendi yalnızlıkları içinde bize muhteşem bir kalabalıklar bütünlüğünü sunar. Üst üste sıralanmış, yan yana dizilmiş gibi gözükten dağlar olmasaydı hayatımızda neler olurdu

biliyor musunuz? Önce fırtınalar alır götürürdü bizi. Her yağmur sonrasında sel suları süpürüp taşırdı denizlere. Tabiatın her gazabında biz ilkel kavimlerin baskınlarında olduğu gibi tabiatın baskınına uğrar ve ayakta duramazdık...Belki içecek suyu da bulmamız mümkün olmazdı. Dağlar sünger gibi yağmurları çekip alıyor sonra onları damla damla toplayarak bize ırmaklar, yer altı gölleri oluşturarak cömertçe sunuyor.

Kur'an'da dağlar hakkında onlarca ayet vardır. "Biz yeri döşek, dağları kazık olarak yarattık." (Nebe: 78;6-7) İfadesi en etkili olanıdır. "Onları sarsmasın diye yer yüzünde bir takım dağlar diktik. Orada geniş geniş yollar açtık, ta ki,maksatlarına ulaşsınlar" (Enbiya: 21;31) ayeti nasıl bir şansa sahip olduğumuzun bir uyarısı değil mi? Hele hele, kıyametin dağların hareketiyle anlatılması, dağların ne müthiş bir kainat tokadı olduğunu göstermiyor mu?

Bütün bunları bir araya getirerek düşündüğümüz zaman kainatın dağlarla zenginleştirilmiş olmasının, sadece bize yaşama fırsatı vermesi için olduğunu görmüş oluyoruz...

GEÇ DE OLSA ERCİYES NİHAYET FARK EDİLEBİLDİ

1980'lerin ortasında, birgün o tarihte görevi yürüten Turizm İl Müdürü rahmetli Lütfullah Teoman, "Sana bir müjdem var, Erciyes Dağının tapusunu Sait Azmi Feyzioğlu'nun varislerinden almayı başardık. Mahkeme lehimize sonuçlandı ve 1,5 milyon metrekare Erciyes arazisi artık Hazine'ye geçmiş oldu. Burada, dünyanın en büyük turizm tesislerinden birisi bundan sonra kurulabilecektir", demişti.

Böyle bir kararın üzerinden nerden baksanız bir çeyrek asır zaman geçti. Eğer mevcut Belediye'nin ve onun başındaki Mehmet Özhasenk'nin girişim ve gayreti olmasa belki bir çeyrek asır daha geçecekti. Şimdi, burası projelendiriliyor ve Kayseri'ye iş ve kazanç kapısı haline dönüşüyor.

İnsanoğlu'nda artan refahın getirdiği hayatı yaşama biçimi değişmeye başladı. İnsanlar sürekli denize gitmekten usanacaklardır elbette. Sürekli gezilecek yerleri görmeye gitmekten de bıacaklardır. Belki sürekli dağa gelmekten de hoşlanmayacaklardır, ama turizm sektörünün her yıl milyonlarca insanı oradan oraya taşımasında Erciyes dağı da kendine düşen payı elbette alacaktır. Şimdi, imkânı olan ve tatil arayışında bulunan insanları suni karla yaz ortasında kayak yapmanın hazzından kim uzakta tutabilir?

Yapılan projelendirme çalışmasında dağın 26 milyon metrekare alanı yeni baştan sektörel alana dönüşüyor. Bu müthiş bir rakamdır.

Alp Dağları, Avrupa'nın daha doğrusu dünyanın gelir kaynaklarını emen bir turizm süngeri gibidir. Türkiye Avusturya'nın bu tecrübe ve birikiminden faydalanmak istiyor ve bunu da Erciyes'e kanallı ediyor. Yetkililerin bilgilendirme için yaptıkları açıklama heyecan verici. Özet olarak şöyle diyorlar:

"75 bin metrekarelik bölümü adeta çelik ağlarla örülüyor. Mekanik tesisler, sosyal tesisler ve kayak pistlerinin yapımında

kullanılması için dağın 2.500-3000 bin metre yüksekliğe kadar olan bölümlerinde 35 kilometre yol yapıldı. Kayak merkezindeki mevcut 7.2 kilometrelik son aşamada ise 35 kilometreye çıkarılıyor. 6 sosyal tesis, 6 mekanik tesis, karlama üniteleri, elektrik hatları, kanal ve su hatları ile kayak pistleri yapımı işleri hummalı şekilde sürdürülüyor. Halen 9 kilometre olan mevcut kayak pisti uzunluğu son aşamada ise 160 kilometreye ulaştırılıyor. Mekanik tesis sayısı ilk etapta 11'e ve proje sonlandığında 20'ye çıkıyor. Birbirine bağlanan teleferik sistemleri ile kayakseverler 75 bin metrekairelik alanda birbirine bağlantılı pistlerde kayak zevkini doyasıya yaşayabilecek. Artık Türkiye'nin en uzun teleferik sistemleri ile 3 bin 300 metre yüksekte kayak yapabilmeyi sağlayacak en yüksek rakımlı kayam pistleri de Erciyes'te olacak."

İşin ekonomik ve sosyal boyutu da ayrı bir özellik arz ediyor. "Erciyes Dağı'nın dünyanın en önemli kış turizmi merkezlerinden biri haline getirmesi hedeflenen proje tamamlandığında, hesaplamalara göre 5 bin kişiye iş imkânı sağlanacak. Kayak merkezindeki yıllık konaklama sayısı 800 bine çıkarılacak. Tamamı 250 milyon Avroya mal olan proje yıllık doğrudan 100 milyon Avro ve dolaylı olarak 100 milyon Avro gelir sağlayacak. Böylece, bir anlamda bu büyük yatırım kendisini 2,5 yılda amorti edebilecek. Erciyes Dağında kış aylarında 16 ve yaz aylarında 13 farklı turistik, kültürel veya sportif aktivite düzenlenebilecek."

Bunları görünce, ah ne olur, Erciyes hiç olmazsa elli yıl önce bu donamına kavuşsaydı. Bırakın Kayseri'yi, Türk ekonomisine ve turizm sektörüne neler kazandırmazdı?

Şimdi bir kaygım var, dağı metalleştiriyoruz, onunla da yetinmiyor, taşlaştırıyoruz. Acaba bunlar bu dağın ruhunu öldürür mü? Bugüne kadar bu dağ için muhteşem lezzette şiirler yazıldı. Dağ, dağ olmaktan çıkıp bir "*peri kızı*"na, bir "*Leyla*"ya dönüştü. Geçmişte de insanlar bu dağa olağanüstü sıfatlar vermişler. Bir önceki yazımda bunlara işaret ettim.

Dileyelim, Erciyes'in bahsettiği olağanüstü imkânları ülkeye kazandıralım, biz de Erciyes'le kazanalım, ama aşağıdaki şiirim son olmasın:

DAĞLARIN LEYLÂSI

Şiirler yazmış şairler,
Âşıklar hasret türküleri söylemiş.
Kimisi beyaz güle benzetmiş,
Kimisi yıldızları dökmüş eteklerine.
Ben “Dağların Leylâsı” diyorum sana,
Sen benden başkasına yar mısın?
Söyle ne olur Erciyes,
Böyle bir ihanetle bana kıyar mısın?

Sahiden sen dağ mısın Erciyes,
Yoksa dağlaşmış bir çöl güzeli mi?
Çöllerde de kumlar beyazdır,
Onlar yorgan gibi serilir gönlümüze.
Bir ucundan Torosları tutsan da,
Etrafın ovalarla bezenmiş.
Aramızda aya komşu yalnız sen varsın,
Ay doğar batır, sen bizimle yaşarsın.
Sen de şimdi yeşil sazlıklar ortasında
Bembeyaz bir tüle bürünmüşsün,
Kimine dağ, kimine sevda olmuş,
Bana Leylâ görünmüşsün.

Sultansazlığı, Karasaz ve hatta Kızılırmak,
Çevrende dolanan âşıkların gözyaşlarını taşır.
Fırtınalar okşar yanaklarını,
Bulutlar göğüslerinden beslenip gider.
Ben gidemiyorum bir tarafa,
Bir sen yerinde duruyorsun,
Allah’ın inşa ettiği şekliyle.
Bir de karşında ben,
Allah’ın lütfettiği bu şehirde.
Gönlüme ilaç yaptım karını,
Sırrını bana ifşa etsin diye,
Avuçlarımda tutuyorum rüzgârını...

Erciyes, nazar değmesin sana,
Benden önce de vardın,
Benden sonra da olacaksın.
Hasret senin doruklarında çoğaldı,
Senin dilince türküye dönüştü gurbet.
Hikmeti sana lütfetti ki Yüce Yaratıcı,
Sinan'ın elinde abide oldun İstanbul'da,
Dervişler sana sığındı,
Sultanlar senden güç aldı.
Âşıkların deli fırtınası senden gelir,
Gelinler tacını senden almış,
Çok gönül seninle yıkanacak,
Kim bilir daha ne umutları emzireceksin,
Kimler sevdana ekmek banacak...

Eteğinde yaşıyorum yıllardır,
Kerem ile Aslı'ya bahsettiğin himmeti,
Bana da göster ne olur.
Benim de son yolculukta durağım,
Senin yüreğin olsun.
Yıllardır savurduğun onların küllerine
Benimkini de katıver.
Aşk gurbet besler umutsuzluk öldürür,
Bense umutla yaşamak istiyorum.
Ben dağların Leylâ'sı diyorum sana,
Sen benden başkasına yar mısın?
Söyle ne olur Erciyes,
Böyle bir ihanetle bana kıyar mısın?..

ARAMIZDAN AYRILAN BİR NESLİN BIRAKTIĞI BOŞLUK

Teknolojik gelişmeler kuşkusuz hayatımızı kolaylaştırdı. Tabii bu kolaylıkla birlikte bir yığın da konfor getirdi. Belki çok büyük nimetlere kavuştuk. Eskiden bağlara insanlar, tozlu topraklı daracık yollardan merkeplerle gider gelirdi. Sonra kamyonlar çıktı. O günleri çok iyi hatırlıyorum. Bugünkü Hunat Camiinin kuzey tarafına, amele pazarına kamyonlar gelirdi. İnsanlar bu üstü açık kamyonun içerisine karşılıklı uzatılan, gerektiğin de ortaya konulan büyükçe kalaslar üzerine oturur bağlara giderlerdi. Merkepten kamyona geçmiş devrimdi sanki. İnsanlar toza toprağa rağmen, iki saatte gittikleri bağa 15 dakikada ulaşınca, bu çok büyük bir nimet kabul edilmişti. Daha sonra dolmuşlar ve otobüsler girdi devreye. Kırık dökük de olsa, onlarla bağlara ulaşmak çok daha lükstü. Artık yavaş yavaş otomobil alanlar, ayrıcalıklı olmaya başladılar. Derken günümüze gelindi, yollar çift şeritli asfalt ve lüks otomobiller!.. Artık bağ hayatı bir başka dünya oluverdi.

Eski bağ geleneğinde, evvela ilk yetişen meyve olarak dut, kaysı ve erik kurutulurdu. Arkasından aynı mevsime denk gelmesine rağmen önce salça, sonra pekmez kaynatılırdı. Bağ'da kadınların bir eli mutfakta bir eli de bahçedeydi. Kışlıklar bağlardan sağlanır ve insanlar güz gelip dönerken, torbalarla, bakraçlarla, testilerle kışlıklarını da şehre taşımış olurlardı.

Eski bağ hayatında, insanlar bağlara şehrin sıcağından ve sineğinden kaçarken biraz da hayatı kolaylaştıran ekonomik yönünü dikkate alırlardı. Ekip dikerek yetiştirdikleriyle bir kışı rahat geçirme kaygısı zor da olsa bağ hayatını vazgeçilmez yapmıştı. Böyle bir hayatın arka planında renkli sahneleri yok muydu? Vardı elbette, bağ fıkraları, aslında hayatın yaşanmış yüzünün biraz ironi ile birleştirilmesi sonucu oluşmuştu. Bugün o bağları kaybettik, kültürü de hafızalardan silinmeye başladı. Biz, hiç olmazsa, dinleyebildiklerimizden bir kısmını naklederek o kültürü yarına emanet

edelim istedik. Aslında hayatımızın gösterilmek istenmeyen tarafı bu anlatılan olaylarda gizli olmalıdır.

*

Seyranî, 19. Asrın en büyük Halk şairlerinden birisidir. O, halkın muhayyilesini, o muhayyileden doğan hikmetli sözleri ve espriyi şiire taşıyan adamdır.

1805'te doğduğu sanılmaktadır. Anlatırlar:

Esprileri boldur. İşte bu aşık, bir gün topladığı kır çiçekleriyle bağdan evine dönmektedir. Karşısına çıkan birisi, takılır:

-Aşık kimin kulusun?

-Boyacı'nın kuluyum.

Adam hiddetlenir, üzerine yürüyecek olur:

-Vay zındık seni! Yine kafirliğin tuttu senin!..

Seyranî gülerek, elindeki çiçekleri gösterir ve cevap verir:

-Bre ahmak, ne diye saldırırsın, sen de böyle boya, senin kulun olayım!

Adam hatasını anlar, özür dileyip uzaklaşır.

*

Civelek'in Ali Ağa bağa giderken Çevizli kuyudan yeni yetme bir kızın su içtiğini görür. Canı su içmek ister, Kıza ismiyle hitap etmek ister ama adını bilmemektedir:

-Kızımın adını bilsem de bir su istesem.

Kız cevabını verir:

-Meyvelerin ilk yeteni.

Ali Ağa, bu defa ismiyle seslenir:

-Kızım Kiraz, bir su versen de içsem.

Kız da bu defa aynı nükteyi bu Hacı Baba'ya yapmak ister;;

-Hacı Baba, adını bilsem de ben de sana Afiyet olsun desem.

Bu hoş espri karşısında Ali Ağa, adının ipucunu verir:

-Allah'ın Aslanı.

Kız da karşılığını verir:

-Afiyet Olsun Ali baba...

*

Fatma hala, bağda hastalanır ve öğlene doğru vefat eder. Bağ sıcak, bekletseler olmaz; şişer ve kokabilir. Hemen iki ağaç ayarlarlar. Kilimle onu salacaya dönüştürürler. Fatma halayı salacaya yerleştirirler. Şimdi dört adam bulup bunu şehre götürmeye

gelmiştir sıra. Ortada görünür kimse yoktur. Fatma halanın oğlu Hacı Melek hanımını ve iki komşu kadını da bu işe ikna eder; “Siz sırtlayın, yolda giderken gören erkekler, sizden alırlar”, diyerek salacayı sırtlarlar. Eh, insanlık ölmedi ya, yolda kadınların cenazeyi taşıdığını gören gençler gelir, Fatma halalarının salacasını kadınlardan alırlar. Hava sıcaktır, gençler götürüyor oma ölü sahibi yorulmuştur. Gözü yollarda, bir Allah’ın kulu gelse de, şöyle kırk adımlık bir yük sırtlasa diye bakar. Köşeyi dönünce, bir Hacı baba imdada yetişir. Eşeğiyle erzakını almış bağa dönmektedir. Cenazeyi görünce eşekten iner, eşeğin yularını taşıyanların en yaşlısı görünümündeki Hacı Melek’in eline tutuşturur ve salacanın altına girer.

Hacı Melek, eşeğe bindiği gibi “deh” deyip hızla cenazeyi taşıyanlardan uzaklaşır. Hacı baba, adamın cenazenin yükünü üzerine yıkıp eşeğini de alarak uzaklaşan Hacı Melek ağza alınmadık küfürler savurur ama dinleyen nerede. Cenazeyi bıraksa, olmayacak taşısa olmayacak. Artık ana yola girmişlerdir. Gören gelir salacanın ucundan yapışır. Cenaze binbir güçlkle Camii Kebir’e getirilir. Hacı baba da mecburen cenazeyi takip etmektedir. Hem eşek, hem erzak var. Üstelik bu hayvan yarın da kendisine lazım. Ne yapsın, bunlardan vazgeçmesi mümkün değil. Kan ter içinde caminin önüne gelir. Eşek orada bağlı durmaktadır. Hacı Melek’e yine ağzı açılmadık küfürler savurur sonra, cenaze namazının kılınmasını beklemeden eşeğine biner ve bağa döner.

Hacı Melek, cenazeyi kaldırır. Defneder ve bağa döner. Uzun bir süre de Hacı babaya gözükmmez...

*

Hacı Melek, hoş nüktedan bir adamdır. Katıldığı hep toplantıda espri yapar ve insanların hoş v akit geçirmesine sebep olur. Bir gün bağa giderken bir başka yolcuya rastlarlar. Yol arkadaşı Taşcıoğlu’nun Ömer Ağa, Hacı Melek’e dönerek karşıdaki adama laf atmasını söyler:

-Hacı Melek de:

-Söylerim ama karşılığına dayanamazsın.

-Ulan dayanmayacak ne var. Sen söyleyeceksin, cevabı da sana olacak.

-Öyle mi?

-Öyle tabii.

Bu defa Hacı Melek tam yanına gelen adama döner ve başlar küfretmeye:

-Senin arkadaşının anasını avradını..

Adam, hemen karşılık verir:

Ben de senin arkadaşının anasını avradını... diye...

*

Cingilloğlu'nun Nuh Ağa, bağına bir Kıbrıs eşiği ile, Esat Ağa' da katırla gider gelirmiş. Nuh ağanın eşiği bir gün aksamaya başlar. Yavaş yavaş bağa giderken Esat Ağa arkadan yetişir. Hem geleneği bozup öne geçmemek hem de arkadaşına takılmak için konuşur:

-Ağa, eşeğim yiğit derdin, sürsene...

Ayağındaki bir rahatsızlık dolayısıyla Boston kullanan Esat Ağa'nın bu sözüne karşılık taşa gediğine komanın fırsatını kaçırmayan Nuh Ağa karşılığını verir:

-Benim eşek ağa tabiatlıdır, bastona dayana dayana yürür. İşin acele ise sen sür git...

*

Üç kafadar, bir boş bağ tolunda iyice içtikten sonra, kalkar evlerine dönmek üzere yola çıkarlar. Giderken yolda karşılarına bağın namazgahında namaz kıldıran dönemin ünlü hocalarından Leblebici Hafız çıkar. İçlerinden birisi, "Haydin hocayı çevirelim geçmişimize bir yasin okusun." Sarhoş kafası bu, yapar mı yapar. Meret, şişede durduğu gibi midede durmuyor. Bıçaklarını çekerler karanlıkta hocayı bir köşeye çekip sıkıştırırlar:

-Hoca efendi, otur, geçmişimize bir Yasini Şerif oku!

Hoca, bunları ikna etmeye çalışır:

-Oğlum abdestim yok, siz de serkeşsiniz bu haliyle Yasin okunmaz. Sonra sizi çarpar.

Adamlar laf dinlemez:

-Oku, geçmişimizin ruhuna gitsin, biz zaten çarpılmışız, ne önemi var.

-Tamam, gidince evde abdest alıp okuyayım.

-Hayır, biz de dinleyecek ve geçmişimize birer fatiha da biz göndereceğiz...

Hoca çaresizdir, çömelir ‘Bunlar nasıl olsa anlamaz ’ diye düşünerek Yasin’i biraz başından, biraz ortasından, biraz sonundan okur ve “Sadagallahülazim” diyerek bitirir.

İçlerinden Mükremin bıçağını hocanın göğsüne dayar;

-Hoca, sen kimi kandırıyorsun, hani bu Yasindeki “Minel-mükremin”?

Hoca, işin vahim sonuç doğurmasından korkar, bu defa yenibaştan başlar ve tamamını okuyup bitirerek sarhoşların elinden kurtulur...

*

Güveleğin Mustafa emmi, gün görmüş, yaşlı, yorgun bir ihtiyardır. Cahildir ama, görgülüdür, parasızdır ama yardım-severdir; kimin işi olsa başını açıp koşar. Artık iyice ihtiyarlamış bağdan şehre inmemektedir. Bir gün tolun duvarına yaslanmış, bağdaki boş aylanda oynayan çocukları seyretmektedir. Geline bir ara yanına gelir, onun çocuklara dikkatle izlediğini görünce takılmak ister:

-Hacı baba, sen de şu çocukların yaşında olup burada onlar gibi oynamak istersin değil mi?

Mustafa emmi, geline ters ters bakar ve çıkışır:

-Git kızım git işine. Bu yaşa gelesiye kadar çektiğimi bir Allah bir de ben bilirim, Çocuk olup tekrar aynı şeyleri mi çektireceksin bana...

*

İsmail ağa, temiz giyinişi, prensip sahipliliği ile tanınan bir şahıstır. Sabahlayın bağdan şehre inecek. “Gölüğümü hazırlayın” demiş, hanımı merkebe semerini vurmuş ve kapının önüne çekmiş. İsmail ağa, gökyüzüne bakmış, hava bulutlu, şemsiyeyi almayı düşünürken karısı pat diye araya girmiş:

-Bey, gökyüzü kapalı, yağmur yağabilir şemsiyeni yanına al.

İsmail ağa, hanımın sözüyle iş yapacak adam mı! Hanıma ters ters bakar, “İstemez”, diyerek eşeğe biner ve yola koyulur.

Dönüştü yolda şiddetli bir yağmur. İsmail ağa sudan çıkmışa döner. Eve gelir hiddetle kadıncağıza çıkışır:

-Ha n’olur ,o eşek arısı ısrasınca dilin tutsan da, bana ‘şemsiyeni al’ demeseydin, aklımda olmasına rağmen, senin sözünle şemsiyeyi almamak için istemedim bak ne hale geldim!..

*

Hacı Ali Ağa, yanındaki ırgatla Karaderedeki bağında aşı yapmaktadır. Bir ara karşı bağdan bir grup insan çıkar. Hacı Ali Ağa, onları görünce, ırgat'a; "Ben onların yanına gidiyorum. Sana; 'Mehmet buraya gel', dersem gel, yok eğer; 'ağalar seni istiyor', dersem ve bunu üç kere tekrarlırsam sakın gelme; "ne kadar ağa varsa", diye bas kalay!"

Irgat, işine devam eder, Hacı Ali Ağa, grubun yanına gider, bir süre konuştuğundan sonra, ırgat'a seslenir: "Mehmet ağalar seni istiyor!"Bunu üç defa tekrar eder, Irgat da 'Ne kadar ağa varsa', diye başlar küfretmeye...

Ağalar, bu defa Hacı Ali Ağa'ya çıkışlırlar:

-Yahu ne diye bu adamı bize küfrettiriyorsun, bun sana yakışır mı?

Hacı Ali Ağa, gayet pişkin bir şekilde karşılık verir:

-O size küfretmiyor, bağına su içmeye gelen yoz ırgatlara, Ağa geçinenlere küfrediyor. Ağa dediğin bağında sofrası açık olur. Sepetinde, heybesinde böreği çöreği bol olur. Siz kendinizi ağa mı sanıyorsunuz?.. Eğer bu halinizle ağaysanız, bırakın o garip ırgat da size şöyle bir küfrediversin...

*

Ava merakıyla tanınan Devellioğlu'nun Ahmet Bey, atına biner, tüfeğini kucağına alır ve Erkilet'teki bağına doğru yola koyulur. Yolda büyük bir sığırcık sürüsüne rastlar. Tüfeğini doğrultur ve tetiğe basar. Ne yazık ki, bir tane olsun sığırcık düşmez. Karşıdan onu izleyen birisi koşarak gelir ve Ahmet bey'in eline yapışır: "Ver şu mübarek ellerinden bir öpeyim", der. Ahmet Bey, şaşkıncıdır, adama çıkışmadan edemez:

-Birader, düğün değil bayram değil ne diye elimi öpeceksin benim?

Adam cevabı .yapıştırır:

-Ağa, düğüne, bayrama ne hacet, böyle el her zaman öpülür, sizde büyük bir keramet olmalı ki, o kadar saçmayı attığınız kuş sürüsünden bir tanecik olsun düşüremediniz!..

*

Bundan 70-80 yıl öncedir, yazın bağlara, zenginlerin atla, orta hallilerin eşekle gittiği bir dönemdir. Eşeği olmayanlar da bunu

kiralayarak gidip gelirler. İstanbul'da yaşayan bir Kayserili buraya gelir. Akrabalarını ziyaret için bağa gidecektir. Araba yok, at bulamaz, bir eşek kiralamak zorunda kalır. Bu kiralama işi de Çorakçılar mahallesinde ki eşek sahipleriyle yapacaktır. Kalkıp oraya gider, bir eşek sahibi evi bulur. Kapıya vurur, kapıyı hafif aralayan hanıma meramını söyler:

-Eşeğiniz var mı?

Kadın kocasına seslenir:

-Gel, seni istiyorlar...

Adam eşiği bulduğundan çok, kadıncağızın kocasını eşek yerine koyuşuna keyiflenir ve eşiği kiralayarak bağa gider...

*

Buzkanların Ahmet, 15-16 yaşlarında bir delikanlıdır. Anadolu Fuarı'nın açıldığı ilk yıllardır. Bağlara çalışan otobüsler insanları bağdan alıp fuara getiriyor ve tekrar alıp herkesi bağına bırakıyor. Genç Ahmet Buzkan, otobüsü kaçırr. Fuarda kalır, bu defa şehirdeki evde kalmayı düşünür ama evin anahtarı yoktur. Mecburen gecenin geç saatinde Büyük Kızıltepe'nin dibindeki bağa dönecektir. Yola koyulur. Hisarcığın köprüsü o zaman yoktur. Dereyi geçer bağa yaklaşır. Gece zifiri karanlıktır. Birden yol kenarında bir minik ışık görür. Durur, korkar, bir ileri iki geri adım atar. "Bu saatte, burada adamın işi ne? Yâniş birisi olmasın?.." Bir süre tereddüt geçirir, dizleri titremektedir, geri dönecek hali de yok, yorulmuş ter içinde kalmıştır. Biraz daha yaklaşır ve bütün nefesini toplayıp yıldırım hızıyla sıçrayarak, "Selamünaleyküm" der ve ışığı geçer. Biraz gider ışıktan herhangi bir tepki yoktur. Bu defa durur, tekrar ışığa bakar, yavaş yavaş yaklaşır. Yol kenarı iyice belirginleşir adam falan gözükmemekte ama ışık parlamaktadır. Sokulur, bakar ki ne görsün: Ateş böceği...

Yüreğini ağzına getiren böceği dakikalarca seyreder, sonra onu yerinden avucuna alıp ve getirip bağlarının kenarına bırakır. Bu defa da böcek korkmuştur, bir daha ışığını vermez...

*

Balci Hoca lakabıyla tanınan bir emekli müftü vardı. Emekli olduktan sonra kitapçılık yapmaya başladı. Fırsat buldukça dükkanı- na uğrar onunla sohbet ederdim. Hayatın, o gizli tarafına öylesine derin vukufiyeti vardı ki, gizlediğimiz birçok tavrın aslında,

varlığımızın sebebi olduğunu anlatırdı bize. Bir gün kendisine bağı olup olmadığını sordum. Verdiği cevap düşündürücüydü:

-Bizim bağımızın olduğu gün Kayserilinin küçük kıyameti kopmuş demektir!

-Hayırdır hocam, Kayserilinin kıyameti niye kopacak ki?

-Oğlum, biz köylüyüz. Köylü de bağ sahibi olursa, Kayseri köylülerin eline geçmiş olur. Bu onlar için kıyamet değil midir?

Gülmedim, dudak büktüm, başımı salladım ama; ‘galiba doğru söylüyorsunuz’, demekten de kendimi alamadım.(118)

118 Burada anlatılanların önemli bir kısmı, Cavit Yeğenoğlu’nun “Kayseri’de Yaşayan Renkli Kişiler” isimli eserinden derlenmiştir.

“SİZ KAYSERİLİ MİSİNİZ?”

Beraber Hacca gittiğim arkadaşım, Mekke’de bir büyük mağazada alışveriş yapar. Vitrinde gördüğü bir saate talip olur. Adam, 50 riyal ister. Bizimki çıkarır parasını verir.

Saati alıp getirdi, baktım öyle 50 riyal edecek cinsten bir şey değil. Aldığı mağazayı sordum, söyledi. Beraber gittik. Kendisine dışarıda durmasını ve beni takip etmesini söyledim. İçeri girdim, aynı saati istedim. Çıkardı, fiyatını sordum. 50 riyal dedi. Ben kendisine bunu 10 Riyale verirse alabileceğimi söyledim. Adam biraz nazlanır gibi yaptı ama verdi, verirken de Türkçe olarak sormadan edemedi: “Siz Kayserili misiniz?” şaşırılmışım ama şaşkınlığımı hiç de belli etmeden kendisine “Evet,” dedim. Başını salladı; “Sizden başka böyle pazarlık yapan yok”, derken arkadaşımı içeri çağırdım. Elinde saatıyla girdi. Onun saatini aldım masasına koydum: “Bak Müslüman kardeşim, pazarlık yaptığım için hemen bir şehir kulpu taktın. Sen mukaddes topraklardasın ve 10 Riyallık bu saati Kayseriliye tam 50 riyale sattın! Seni hangi şehre mal edelim? Şimdi kalkıp; ‘bu Mekkeliler böyledir’ mi diyelim? Sen belki yaptığından utanmazsın, ama ben şahsen seni Kabe’nin bulunduğu Mekke’ye mal etmeye utanırım”, demeyi ihmal etmedim. “Bir yanlışlık olmalı”, diyerek paranın 40 Riyalini iade etti. “Yanlışlık yok, ben verseydim benden de 50 Riyal alacaktın. Biraz utanın”, dedim ve dükkandan çıktım.

Daha sonra çok güzel Türkçe konuşan bu dükkan sahibiyle ahbap olduk. Yazlarını sürekli İstanbul’da geçirirmiş. Eh, elbette geçirecektir, bizim hacılarımızı kandırarak çarpan bir adamın kazancını yiyeceği en iyi yer İstanbul olsa gerek...

Ertesi yıl İstanbul’da bir mağazada buna benzer bir durumla karşılaştım. Beğendiğim bir gömleği almak istedim. Üzerindeki fiyat hayli yüksekti. Aynı marka gömleğin bir benzerini Kayseri’de bu fiyatın üçte birine almıştım. Adamlar da aynı fiyatı teklif ettim. Hemen ilk tepkisi, “Siz Kayserili misiniz?” oldu. “Evet, bunda ne var

ki?" diye de karşı soruyla cevap verdim. Kayserililerin alışverişte sürekli pazarlık yaptığını söyledi. Sonra o gömleği bana Kayseri'de aldığı fiyata vermeyi de ihmal etmedi.

Bu şehrin adı çıkmış. Halbuki, Uzakdoğu'ya gidenler çok iyi bilirler, orada pazarlıksız mal almaya kalktığın zaman korkunç şekilde çarpılırsın. Üstelik istedikleri fiyatın onda birine de rahatlıkla istediğin malı alabilirsin. Tıpkı benim Mekke'de 50 Riyal dedikleri saati 10 Riyale aldığı gibi.

Şimdi bir dostumun dükkanında karşılaştığım bir durumu aktarayım size:

Dostum Muzaffer Durmuş'un dükkanında oturuyordum: Komşusu telaşla içeri girdi: "Muzaffer bey, çok kötü bir iş yaptım. Müşteri pazarlık yapmaz diye istediği avizeye fiyatı yüksek söyledim, o da söylediğim fiyatı verdi, avizeyi de alıp gitti. Söylediğim fiyat için pazarlık yapacağını sanıyordum. Adam yapmadı, sözümü de geri alamadım. Büyük haksızlık ettim. Şimdi ne yapacağım ben?" Adam tedirginlik içindeydi. Kendisine, şu pazarlık huyundan vazgeçmesi gerektiğini söyledim. "Beyim, pazarlık yapmadan mal almayan neredeyse yok gibi. Biz üzerindeki fiyata pazarlık payını da koyuyoruz. Arada bir de böyle çıkıyor. Boş bulundum, adama o anda 'affedersin beyim, bir yanlışlık oldu, onun fiyatı o değil, şu', diyemedim. Biz bazen böyle yaparız, ama bu defa olmadı. Adam alıp gitti." Yapacağı hareket olarak kendisine bu malın bedeli olarak fazla tahsil ettiği miktarı o adamın hayrına bir yere bağışlamasını teklif ettim. Arkasından da şunu ilave etmeyi ihmal etmedim: "Bu da senin o adamın hakkına tecavüz günahını ortadan kaldırmaz. Bu kul hakkıdır, sadece onu yememiş olursun. O adam bir daha dönüp dolaşıp gelirse, farkını iade edebilirsin. Bu mümkün olmazsa söylediğim yoldan başka çaren yok gibi gözüküyor." Adam kendi kendine hayıflanarak dükkandan çıkıp gitti.

Burada yeri gelmişken Kayseri ticaret tarihinden birkaç örneği aktarmak istiyorum size:

Hazım efendi, Akşehir'de yaşamaktadır bir vesileyle Kayseri'ye gelir. Kayseri'de de demircilik hayli ileri durumdadır. Burada nal ve çivi demir atölyelerinde üretilip iç piyasaya verilmektedir. Buraya gelmişken de atının nallarını değiştirmeyi düşünür.

Bir nalbanta gider. Atının ayaklarına nalı çaktırır. Parasını öder ve oluna koyulur.

Hazım Efendi'nin atını nallayan genç, dükkan sahibinin oğludur. Babası namaza gittiği için atı o nallar. Parasını da alır. Babası geldiğinde, parayı babasına verir:

-Baba, o yolcu amcanın atını nalladım. 90 kuruş aldım.

Adamın gözleri faltaşı gibi açılır ve bağırarak çıkarır?

-Ne, 90 kuruş mu aldın?

-Evet!

-Ulan vicdansız adam, benim atı 60 kuruşa nalladığımı bilmiyor muydun sen?

-Biliyordum ama, adam çıkarıp 90 kuruş verdi, ben de sesimi çıkarmadım aldım.

Paranın 30 kuruşunu oğluna uzatır:

-Al şu parayı, hemen bizim ata bin, adama yolda yetiş parasının üstünü teslim et.

Oğlu, babasının dediğini yapar. Ata biner, kanter içerisinde Bağazköprü yakınlarında arkadan yetişir:

-Amca özür dilerim, ben senden fazla para almışım. Biz burada 60 kuruşa nallıyoruz, üzerini getirdim.

Adam şaşırır, durur, hayranlıkla çocuğun yüzüne bakar:

-Oğlum, bizim orada 90 kuruşa nallıyorlardı. Ben de aynı fiyattır diye sana bu parayı verdim. Madem dürüst davranıp buraya kadar geldin, ben o parayı sana bahşiş olarak verdim kabul et.

-Olmaz amca!..

-Sen şu parayı al. Gidince bu sefer babamdan dayak yemeyim.

Adam başını sallar, çaresiz, parayı alır. Yoluna koyulur. Akşehir'e gider. Karşılaştığı bu olay onu çok etkilemiştir. Hanı- mını ve çocuklarını etrafına alır ve kararını açıklar:

-Ben hayatımda böyle dürüst bir ticari anlayış görmedim. Kayseri'ye göçüp oraya yerleşmeye karar verdim. Hazırlığa başlayım...

Hazım Efendi, Kayseri'ye gelip yerleşir. Lakap olarak da "Akşehirililer" olarak anılır. Soyadı kanunu çıktığı zaman da "Akşehirlioğlu" soyadını alır...

*

Eskiden Kayserili ticarete her türlü mahareti gösterir, ama hileye de pek yanaşmazdı. Buna örnek verenler derler ki," Vaktiyle yapağı (yün) ticaretiyle uğraşan Hacı Şaban efendi, dükkanında otururken iki müşteri gelir ve ihtiyaçlarını söylerler:

-Hacı Baba, bize 40 kilo yapağı lâzım, verebilir misin?

Hacı Şaban Efendi, yapağıyı depo ettiği bodrumu gösterir ve girip oradan almalarını söyler:

-Girin şurada ne kadar varsa tartıp alın.

Müşteriler bodruma iner yapağıyı tartarlar. Dışarı çıkıp Hacı Baba'ya söylerler:

-Tarttık, 45 kilo geldi.

Hacı Şaban Efendi, müşterilerin yüzüne hayretle bakar. Doğru tartıp tartmadıklarını sorar. Onlar da doğru tarttıklarını söylerler. Bunun üzerine itiraz eder:

-Nasıl olur evladım, ben onu 40 kilo olarak oraya koydum. Anlaşılan bodrumun rutubetinden 5 kilo ağırlaşmış. Siz, 40 kilo parası verin ve yapağıyı götürün. Adamlar bu dürüstlüğe teşekkür ederek parasını ödeyip dükkandan çıkarlar...

*

Bu da pazarlığın bir başka çeşidi:

Bir Kayserili halı tüccarı, İran'a gider. Halı getirip satacaktır. Orada çok farklı bir halı modelini görür. Ancak bu halı, bir devenin sırtındaki palana yamanmıştır. Bizim Kayserili palanı satın almak istese, İranlı işi fark edecek, belki de vermeye yanaşmayacaktır. Çareyi deveyi satın almada bulur. Pazarlık yapar ve alır. Parasını ödedikten sonra, devenin üzerinden palanı indirir, halıyı söküp alır, deveyi geri sahibine iade eder. İranlı şaşkındır, neden böyle yaptığını sorunca bizimki meseleyi anlatır:

-Senden palanı almaya kalksaydım, gözümün halıda olduğunu fark eder, bunu bana vermezdin. Benim derdim deve değil halının modeliydi. Deveyi her yerde bulurum ama bu modeli her yerde bulamam...

*

Kayserilinin pazarlıktaki kıvrak zekasının bir örneği, bu da birebir yaşanmış bir olay:

Kayserili İş Adamı Hasan Basri Özdamar, fabrikasında ürettiği araçların motorları için Hindistan'dan motosiklet ithal etmek

ister. Yazışmalar yapılır ve kataloglar gelir. Motosikletlerin üzerinde birbirinden zarif ve güzel Hint güzelleri vardır. Gelen katalog incelenir ve sonunda bunlardan üç bin adetinin ithâline karar verilir. Motorlar gelir, ancak motorlarda yedek lastikler yoktur. İşadamı, Hindistan'daki firmayla yazışır, motorların yedek lastiklerinin eksik olduğunu söyler. Onlar, gönderilen kataloglardaki motorları yolladıklarını, o motorların üzerinde yedek lastiğin bulunmadığını hatırlatıp prensip olarak kataloga Kayserili İş Adamının da uyması gerektiğini söylerler.

İş Adamı düşünür, konunun çıkış yolu yoktur. Parası karşıya aktarılmış ve motorlar da topluca Kayseri'ye gelmiştir. Bu defa, oturur detayla bir itiraz yazısı yazar:

“Siz madem ki, bize gönderdiğiniz fotoğraflardaki motor görüntüsünü esas aldığınızı söylüyorsunuz. O zaman o motorların üzerinde kızlarınız da vardı. Ben yedek lastiklerden vazgeçtim. Siz o zaman görüntüye uygun olarak bana üç bin tane kız gönderin. Bunu yapmazsanız, Uluslararası mahkemelerde hakkımı arama durumunda kalacağım!..”

Hindistanlı fabrika yöneticileri kendi gerekçelerinin tuzağına düşmüşlerdir. Bu defa yapamazlar, üç bin adet yedek lastiği de Kayseri'ye gönderirler.

Bu konu, Hindistan'da kamuoyuna intikal eder. Hükümette tartışılır ve Hindistan Cumhurbaşkanı meseleyi öğrenir.

Aradan zaman geçer, geçtiğimiz yıllarda Hindistan Cumhurbaşkanı Türkiye'ye resmî ziyarette bulunurken, programa, bu uyanık Kayserili iş adamıyla görüşmeyi de alır. Ankara'ya gelince, iş adamı davet edilir. Cumhurbaşkanı, Büyükelçilikte bizim İş Adamıyla görüşür:

-Sizin bizden üç bin kız istemeniz bize çok ilginç geldi. Nereden düşündünüz bunu?

-Sayın Cumhurbaşkanım, bana bu fırsatı sizin sanayicileriniz verdi. Gönderdikleri kataloglarda 'yedek lastik yoktur', diye bunu bize vermek istemediler. Halbuki, ticaret kurallarında bu lastikler araçların tamamlayıcı parçalarıdır, verilmeleri gerekirdi. Onlar kataloglarda bunların olmadığını söylerken, tanıtım için araçlara bindirdikleri kızları unutmuşlardı. Ben de 'Siz madem ki, resmi esas alıyorsunuz, o zaman lastik vermiyorsanız, kızları vermeye mecbur-

sunuz. Çünkü, kataloglarınızın üzerinde onlar vardır!’ dedim. Onlar da kızların kendilerine daha pahalıya mal olacağını düşünerek lastikleri göndermek zorunda kaldılar...

-Peki, hadi kalksa da kızları gönderselerdi, o zaman ne yapacaktınız?

-Öyle yapsalar daha iyi olurdu. Lastiklerin üç bin tanesi bir kız etmez, ama o kızlar bana her ay üç bin tane lastik üretebilirlerdi. Onları fabrikamda çalıştırır, ucuz iş gücü sağlamış olurum...

Cumhurbaşkanı, bu espriyi sevmiştir. Ülkesine döndükten sonra, Onu Hindistan’a davet etti ve orada kendisine törenle devlet ödülünü verdi...

*

İnsanoğlunun fitratında var olan sahiplenme duygusu, kontrole alınmazsa, bir manevi otorite tarafından frenlenmezse, doğal olarak kazançta doyumsuzluğu getirir. Kazandıkça daha çoğuna sahip olma hırsı insanları hangi noktaya taşır bu anlatılanlarda görülmektedir. Kazananda bu ihtiras olunca harcayanda sahiplenme, elindekini koruma duygusu bir alışveriş refleksi olarak ortaya çıkacaktır. Pazarlık, sahip olduğunu korumak kadar biraz da aldatılma tedirginliğinden besleniyor olmalı. Siz bakmayın Kayserililik yaftasıyla satıcının psikolojik baskı altına almaya çalıştığı tüketiciiyi, insanoğlunun o dayanılmaz ahlakı haline gelen pazarlık tüketiciden satıcıya intikal etmiş durumdadır. Bugün, borsalara bakınız, bir anlamda modern pazarlık alanları değil midir? Şimdi büyük alışveriş merkezleri, belki bunları birazcık olsun geri plana iter gibi oldu. Ancak bir market, diğer markette satılan maldan daha ucuza satabilmek için, arka planda o malı elde ederken pazarlık yapmıyor mu sanıyorsunuz? Yani bugün tüketicinin yapması gereken pazarlığı satıcı yapıyor, kiminle, üreten ve imal edenle.

Bakınız, bundan beş bin yıl önce bu şehirde dünyanın ilk ticaret kolonisini kurmuş olan Hititler ve Asurlular, Kaniş’te çıkan tabletlerde kıran kırana bir pazarlığın Hukukunu oluşturmuşlar...

Konuyla ilgili, Kaniş’teki ticaretin işleyiş şeklini gösteren kısımdan bir küçük bölüm aktaralım size:

“Mısır’dan, Mezopotamya’dan, Çin’den, Hindistan’dan gelen tüccarların malları Kaniş’e ulaştığı zaman kervan balyaları önce

saray avlusunda açılır. Krallar ve aileleri ile sarayda çalışanlar beğendikleri malları seçerler. Onların gelen malların onda birini alma hakları vardı. Bunlarla ilgili kıyasıya bir pazarlık yapılır. Tüccarlar, uzunca yol tepeleyip buraya ulaşmışlardır. Getirdikleri malları değeriyle değiştirecek ve buralardan yeni mal alıp ülkelerine döneceklerdir. Doğal olarak, tüccarlar mallarının değerinde alıcıya ulaşmasını isterler. Krallar ise, gelenleri ucuza kapatmanın derdindedir. Onların bu alanda çok önemli bir imtiyazları vardı. Kralların askerleri kervanları korumasa, bunların pazarlara ulaşması mümkün değildi. Bu bakımdan beğendiklerini istedikleri malla takas etme hakları vardı. Satıcılar buna uymaya mecburdu. Krallar ve saray erkânının seçip aldığı eşyanın dışında kalanlar, diğer açık pazarlara aktarılır ve orada herkes malını istediğine değiştirirdi.

Bu kurala uymayanlar eşyalarıyla birlikte pazarın dışına çıkarılır, bundan sonra da güvenlikleri sağlanmazdı...”

Sözü rahmetli Nuh Naci Yazgan’ın bir cümlesiyle sonuca götürmek istiyorum: “Haram denen âşüfteye, ticarete yakasını kaptırmayana az rastlanır. Kaptıranı da iflâh olmaz. Er-geç fitil fitil gelir burnundan.”

Pazarlık, bu haram lokmayı küçültmeye çalışan bir hayır törpüsü olarak görülmelidir. Yoksa, yukarıdaki elektrik malzemesini iki katına satan adamın duyduğu vicdan azabı ile Yazgan’ın feryadı bir anlam taşımazdı.

Bugün görünen o ki, eskiden dükkanın önüne çığırtan koyup müşteri içeriye davet etme yöntemi, bu defa televizyonlarda reklam’a dönüştü ve dünyada korkunç bir reklam sektörü oluşturuldu. Bu, hem alanı, hem de satanı etkileyen bir sektör. Artık, üretici malını reklam tezgahına koyuyor, vitrine değil. İyi afişe edebilirse iyi para kazanıyor. Nereden kazanılıyor bu para? Tüketiciden. Yani, bir anlamda malını satacak adam reklamın parasını tüketiciden alıp reklamını yapan firmaya ya da medyaya ödüyor. Bizde medyanın palazlanması, bugün büyük medya kuruluşlarında cumhurbaşkanının maaşından daha büyük maaşlara insanların istihdam edilmesi de bundandır. Yani biz bir anlamda kendimizi değil, başkalarını besleyecek birer tüketim aracına dönüştürüldük. Batı materyalist mantığı ve iştihası insanları tüketim aracı haline getirdi, hatta bununla da yetinmedi tüketimde bir anlamda köleleştirdi. Bugün

doyumsuzluğun ortaya çıkardığı birçok ahlâki prdoblemin altında bu ihtiras vardır. Mesele budur işte.Yaptığınız alış-verişte aldatılmadığınız konusundaki kaygınızı gideremiyorsanız, fiyatlara itibar edemeyecek ve doğal olarak pazarlık yapacaksınız. Kayserili pazarlık yapmasın da şimdi ne etsin, söyler misiniz?(119)

119 Burada verilen örnekler, “Bu Şehrin Hikayesi” isimli eserimizden alınmıştır.

“BİZİ RAHAT BIRAKIN!”

Bir asır önceki Kayseri’yi bir tahayyül etseniz, neleri görebilirsiniz? Sanırım birçoğumuzun hafızasında canlanacak ciddi anlamda pek bir şey olmayacaktır. Çünkü, o tarihten bize intikal eden fazla bir şey şoktur.

Kırık dökük bazı resimler var elimizde. Baktığınız zaman içiniz kararıyor. Tarihi eserlerin neredeyse tamamına yakını harabe durumunda. Evler tek katlı, taştan ve sıvasız, sokaklar daracık. Camilerin neredeyse çevresi mezarlarla kuşatılmış.

Şehir gelişme sürecine 1950’lerdeki çok partili hayatla girdi. İlk çıkışı merhum Osman Kavuncu yaptı. Kavuncu, bir avuç adamdı. Boyu 150’lerde vücut özürlü ama pırıl pırıl bir zeka, güçlü bir irade ve yenileşmeye gelişmeye açık bir tavır adamıydı. Daha önceki dönemde Belediye Başkanlığı yapmış, Emin Molu 1944 yılında Almanya’dan şehircilik Mimari Prof. Ösner Hausmann’ı Kayseri’ye getirtir ve şehir planı hazırlatır. Hausmann, şehrin eski mahallelerinin aynen korunarak dışarıda yeniden bir şehir inşası fikrini teklif eder ama, o dönemin Belediye Meclisi bunu kabul etmez. Hazırlanan planı uygulamaya koymak 1950’de Belediye Başkanı olan Osman Kavuncu’ya nasip olur. Kavuncu, bugünkü Millet Caddesini açar. O yıllara göre oldukça modern sayılan ilk inşaa hareketi burada başlar ve şehir adeta bu cadde üzerinde kümelenir. Kavuncu, kendi iktidarı döneminde Sivas Caddesi, İstanbul Caddesi, Kışıkapı Caddesi, Düvenönü’nün genişletilmesi planlanır istimlakleri yapılır. Buraların açılması işi sonraya kalır. 1957’de Belediye Başkanı olan Şahap Sicimoğlu bugünkü Sivas Caddesini açmayı sağlar.

Biz, şehrin imar tarihini yazmıyoruz elbette. Buradan varacağımız nokta başka:

Kayseri, o tarihe kadar geleneksel yerleşim dokusunu devam ettirmiş bir şehir. Halk dindar ve din adamlarına da çok saygılıdır. Ölen her büyük insan için bir cami avlusundan mezar ayarlanır.

İnsanlar buralara defnedilir. Zamanla bu mezarlar evlerle iç içe girecek hale gelir. Kavuncu yenileşme hareketinde, camileri kenarındaki bu mezarları da kaldırmaya karar verir. Uygulama başlar. Buradaki sahipli mezarlardan çıkan kemikler torbalara konulup “İyiler Mezarlığı” diye bilinen daha kenarda bir mezarlığa nakledilir. O yıllarda, Kayseri’nin en büyük mezar alanını Seyyid Burhaneddin türbesinin etrafındaki mezarlar oluşturmaktadır. Burasının kaldırılmasına karar verilir. Çalışmaya mezarlığın kuzeydoğu kısmından başlanır. Kayseri mezarları, “Beşik Mezar” tabir edilen dikdörtgen bir çukurdan oluşmaktadır. Mezarlar açılıyor, içerisindeki kemikler alınıp taşlar yıkılarak kapatılıyor. Bu uygulama bugünkü mezar alanının doğu sınırına kadar gelir. Burada yine bir mezar taşı kaldırılacaktır. İşçi manila demirini takar, mezarın üzerindeki Salı kaldırmak ister ama sal yerinden oynamaz bile. Bu defa, bir başka işçiyi çağırır ikisi birden takarla yine kalkmaz. Diğer işçiler gelir, birkaç manila emiri takılır, taş biraz yerinden kaldırılır ve bir ses:

-Bizi rahat bırakın!.. (120)

İşçiler ürpererek uzaklaşırlar. Durum belediye Başkanına anlatılır. Bunun üzerine mezarın kaldırılmasından vazgeçilir.

Bu meseleyi merhum Mehmet Çalık anlatmıştı. Kendisine doğru olup olmadığı konusunda soruma verdiği cevap ise anlamlıdır:

-Bu hadise doğrudur. Bu doğru olmasaydı, Kavuncu yapmasa da ben, bu mezarlığı kaldırıp burasını arsaya çevirirdim ama bu olaya şahit olunca doğrusu ben de cesaret edemedim. Böylece çevirip korumaya aldık.

Mezarlar bir şehrin, hatta bir ülkenin mührüdür. Şehrinizde ne kadar büyük mezarlığınız varsa o kadar derin geçmişiniz var demektir. Bunun için mezarlara bakmak, korumak ve güzelleştirmek gerekir. Ne var ki, eskiden şehirler bir avuçtu. Pek büyüyememişlerdi. Onun için de mezarlar en uzağında olsa bile.

Buna bakıp insanı, sürekli buralardan geçinen tufeyli durumundan kurtarmak gerektiği dikkate alınmalıdır. Buna rağmen,

zamanla şehrin ortasında kalmaya başlamıştı. Selçuklu döneminde Kayseri'deki mezarlık cami etrafından başlayarak şehrin yakın çevresindeydi. İyiler Mezarlığı, Seyyid Burhaneddin Mezarlığı gibi. İyiler mezarlığı tamamen kalktı, cami çevresindeki mezarların tamamı da kaldırıldı. Seyyid Burhaneddin mezarlığını da yukarıda anlattığımız o ürperten ikaz önlemiş oldu. Bugün cumhuriyetin ilk yıllarında başlamış olmasına rağmen, asri mezarlık da neredeyse doldu. Sekiz-on asırlık mezarlıkları yok ettik, elli yıllık mezarlık da şehrin batı tarafından güneyine doğru neredeyse bir kuşatma zinciri oluşturdu. Görünen o ki, mezarlıklar şehirlerin acil çözüm bekleyen meseleleri olmaya başlayacaktır. Her zaman öyle bir ikazın olacağını da beklememek gerekir. Çünkü o ikazı yapacak manevi donanımda yaşayıp ölen insanımız var mı acaba?..

Bir hatıram var. Yaşadığım yıllarda öyle şatafatlı villa sahibi çok azdı, onun için de pek önemli gözükmedi.. Şimdi sanırım çok daha fazla insanı ikaz edecek bir uyarı niteliğini taşıyor. Anlatayım efendim:

Bir gün bir dostum beni yeni yaptırdığı villasını gezdirmeye götürdü. Gerçekten ev muhteşemdi. Büyükçe bir yazlık, birkaç kat binanın her katında çeşit çeşit ithal mobilyalarla doldurulmuş bir antika dükkanı gibiydi. Sahibi her katı gezdirirken yüzünden büyük gurur duyduğu, anlatırken de heyecanlandığı, parayla ve binayla üstün olma kompleksinin o coşturucu zevki içinde olduğu belli oluyordu:

-Bu kat girişimiz Burada mutfagımız, dinlenme odamız, salonumuz var. Bu kat misafirler için ayrıldı. Şurada yatak odaları, şurada banyoları, şurada gerektiğinde kahvaltı yapacakları Amerikan barları var. Bu kat ebeveyn odası, burada ailenin yaşlıları için bir oda, gençleri için bir oda, çocukları için bir oda, ev sahibi için bir oda bulunuyor. Orta yere büyükçe bir mutfak konurdum. Üst kat bizim ve çocukların yatak odalarından oluşuyor. Aynalarım kristal dengindedir, mermerlerim ithaldir, kurnalarım özel dökümdür. Gel, çatı katına da çıkalım. Burada dostlarımı ağırlayacağım bir büyük salonum var. Burada her şey hazır vaziyette bekler. İsteyene zezem, isteyene içki ikramım da olacak. Şu köşeye de bir küçük mescit düşündüm. Sarığını ve cübbesini bile koydum.

Gezip bitirdikten sonra hararetle yüzüme baktı, o beklediği bir çift kelimeyi duymak istiyordu: “Çok güzel!” dememi bekliyordu. Ne yalan söyleyeyim, gördüklerimden utandım, evvela insanlığımdan utandım, sonra Müslümanlığımdan. Nasıl insanız ki, çevremizde yığınla insan aç gezerken biz böyle firavun köşkleri yapılabiliyoruz. Bu adamın fabrikasında çalışan insanların aldığı paradan haberim vardı. Asgari ücretle insan çalıştırıyordu. Sonra, içki ile zenzem, kadehle seccade aynı katta nasıl bir arada olacaktı? Bir yüzüyle laik Batıcı, oportünist, öbür yüzüyle cübbeli, sarıklı Müslüman. Bu nasıl kimlik krizi idi? Birkaç saniye içerisinde bunlar geçti aklımdan. Adama şu kadarını söyleyebildim:

-Çok çok güzel, ama önemli bir ayrıntıyı unutmuşsun!

Adam, şaşırды, yüzüme baktı ve itiraz edencesine sesini yükseltti:

-Nasıl olur Muhsin bey, bu proje için İstanbul’dan mimarlar getirttim. Günlerce tartışıp danışarak yaptık bu binayı. Malzemenin en iyisini kullandım. Hiçbir masraftan kaçmadım. Burada eksik, olmaz, olamaz!..

-Valla, sen kendine kendi gözünle bakma, bir de elin gözüyle bak. Belki sen de görürsün...

Arabaya bindik, şehre doğru geliyoruz. Kartal kavşağına yaklaştık. Kendisinden bir ricada bulundum:

-İznin olursa, buraya kadar gelmişken şuradan sola dönelim biraz ileride bir küçük işim var benim...

Adam kırmadı döndü. Mezarlığa yaklaşınca durdurdum ve bamteline bastım:

-Bak dostum, o binada yaşayan adamı, burada getirip daracık bir çukura koyamazlar. Sen bahçene de, bir mermer lahit koydurmalısın. O evin tek eksiği budur!

Adam aptallaştı. Kahredici bir uyarıydı, biliyordum, yaptırdığı binayı dostlarına gezdirmenin zevkiyle aylardır ayakları yere basmayan adamın kanatlarını kırıyordum. Ama hayatın yalın gerçeği de buydu. Biz, hiç ölümü düşünmeden, mezar hayatını aklımıza getirmeden yaşayıp gidiyoruz. Bir gün ecel yakamıza yapışınca da, iş işten geçmiş oluyor ve bir daha o hatalardan geriye dönemiyoruz.

Dostum, daha sonra beni aradı:

-O gün beni adeta bombaladın. Dinamitle bütün hayallerimi paramparça ettin. Günlerce bağa gidemedim. Üstüne üstlük bir de peşinden canım anamı kaybettim. Senin götürdüğün mezarlığa gittim. İçeri adımımı atınca ayaklarım titredi. Bir kenara oturdum dakikalarca ağladım. Maalesef biz, hayatın gerçeklerinden kaçarak yaşıyoruz. Dünyaya tapan insanın ahireti olmazmış. Onu öğrendim, villayı satılığa çıkardım. Bana hayatın gerçeğini öğrettin. Sana minnettarım. Binayı satarsam, bedelini çalışan işçilerime dağıtacağım.

Mezarlar bize hiç olmazsa bunları öğretmelidir. Hatta, insanoğlunun tedavi edilmez hastalığı meraktır ya hani? Şimdi birçoğu; “Bu kimin bağıymış acaba?” diye mutlaka bir soru açmazına düşecektir. Bu bağı olan herkes olmalıdır. Başkasını araştırmak yerine; “galiba biraz da beni anlatıyor”, diyebilmelidir. Bu meraklı arayışın cevabını kendimizde aradığımız zaman, doğal olarak o eksik bir yanımızı oluşturan; kendi kendimize doğru bir özeleştiriyi de yönelmiş olacağız.

Bugün mezarlıkların girişinde, bu dostumun villada yaptığına benzer anlı şanlı mermer abideler halinde mezar siteleri oluşturanlar, acaba içinde hangi keyfiyetin temsilcisi olarak yatacaklar ve ne zamana kadar oradaki itibarları yaşadıklarında taşıdıkları şöhretlerini yansıtacak? Dünyadaki siyasi ve ekonomik gücünü yansıtan mezarın sahibi olmaktan ziyade, taşına dokunduğu zaman “Bizi rahat bırakın!” diyecek uyarıyı yapabilen teslimiyetin adamı olmak daha önemli değil mi?..

Şehir hayatı, “öte” duygusunu öldürmese de hayatımızın dikkatinin dışına taşıyor. Burada, sadece dinî bayramlarda mezarlığa giden insanlar, orada yatanlara belki de şöyle bir mesaj veriyorlar: “Biz, yarın ya da bugün buradan gittikten sonra kutlayacağımız bayramda sizleri aramızda göremediğimiz için üzgünüz.” Aslında bu bile asil bir davranış, ama yeterli mi? ‘Bir gün ben de buraya geleceğim’ duygusunu taşıyarak oraya gitsek ve ayrılacak çok daha fazla bir manevi donanım ile dönmez miyiz?

Dünyevileşen toplum mezardan kaçır, ama kurtulamaz. Allah’ın hiç şaşmayan adaleti ölüm olayında gerçekleşir. Çünkü hiç ayırım yapmaz, hiçbir kuluna Peygamberleri de dahil üstünlük hakkı, fazla yaşama hakkı vermez.

Mezarını yaptıranlar mezardan sonra da aramızda dolaşacaklarını zannediyorlar. Halbuki, çok değil iki nesil sonra, belki torunları da kendilerini tanımayacaktır. Bugün giden eski mezarlara bakın, hatta hemen yanbaşınızda bulunan Seyyid Burhaneddin Türbesindeki eski metruk mezarlara bakın, orada yatanları sahiplenene kaç kişi çıkacaktır aramızdan? Geçin bunu, bugün bizler, bu şehrin ulularının mezarlarını bulmakta güçlük çekiyoruz. Bunların birçokları cami hazirelerine defnedilmiş, şimdi onlardan hiç eser yok. Hz. Peygamber'in "Hiç ölmeyecekmiş gibi dünyaya, hemen ölecekmişiz gibi ahirete hazırlanmamızı" tavsiyesi aslında dengeli bir dünya ve ahiret hayatı için en güzel bir ölçüdür. Mezarın dışını değil içini güzelleştirmek lazım! Son söz şiirimin olsun:

MEZARLAR

Bir mezar gezdim,
İçinde yatanı nurdandı.
Bir mezar gezdim,
Koynundakiler çamurdandı.

Bir mezar gezdim,
Üstü de altı gibi ölü.
Bir mezar gezdim,
Ölüler çiçeklere gömülü...

Mezarlar, ah o toprak yığını,
Bazen gözlerinde bir devir okunur.
Bazen dillenen taşları bir bir,
İçindekilerin acıları bize dokunur...

Onlara toprak yığını demeyin sakın,
Koynunda gınahtan olsun,
Nurdan olsun bir yatanı var.
O, bizim alın yazımızın son durağı,
O, bizi anlatacak sonsuza kadar!..

TEB'AY-I SADİKA'NIN KAYSERİ'DE NEYİ VARDIR?

Kayseri'de kayıtlara göre, il sınırları dahilinde 1914 tarihinde 50 bin dolayında Ermeni yaşamaktadır. Bu nüfusun 16 bin kadarı şehir merkezindedir. İlin o yıllardaki nüfusu 184 bindir. Bunun 20 bini de Rum'dur. Demek oluyor ki 70 bin gayrimüslim, 114 bin Müslüman vardır. Bu da her üç kişiden birisinin gayrimüslim olduğunu gösterir. Yüksek bir rakam, diğer illerde bu rakama ulaşacaklarını düşünemiyorum. Şehirde de oldukça etkindirler. Ticaret onların elindedir, birçok meslek, demircilik taş işçiliği, sarraflık da bunların kontrolündedir. Müslüman ahali küçük esnaf ya da çiftçidir. Tarih boyunca da, birbirleriyle pek kavgaları olmamıştır. Osmanlı'nın "*Teb'ay-ı Sadıka*"sı bu şehirde, neredeyse şehrin hakimidir. Sanırsanız bundan dolayı, Kayserililik sözü açıldığı zaman bıyık altından bir tebessüm belirir ve "Kayserilinin geçmişini karıştırma" gibi bir çirkin yakıştırma yapılır.

Halbuki, mevcut nüfusun yüzde doksanı fazlası tehcirle Suriye'ye gönderilmiştir. Resmi kayıtlara göre, Kayseri'de kalan Ermeni sayısı 5 bin dolayındadır (Kesin rakam 4 911). İmparatorluğun kayıtlarından anlaşıldığına göre il genelinde 46 bin kişi tehcire tabi tutulmuştur.

Hüseyin Nazım Paşa, "*Ermeni Olayları Tarihi*" isimli eserinde, Kayseri'de bu tehcir hadisesinden on yıl kadar önce, buradaki Ermenilerin taşkınlıklar yapmaya başladığını anlatır ve çıkan bir olaydan söz eder:

1894 yazıdır, kalenin kuzeyindeki meydana bir grup eli silahlı olarak dolaşmaya başladı. Bir süre sonra bunların yanına yeni gruplar geldi. Kalabalık giderek arttı. Arkasından taşkınlık ve sözlü sataşmalar.

İmparatorluğa önemli ölçüde güherçile gönderilmektedir. Güherçile, bomba yapımında kullanılan bir hammadde. Bunu burada üreten Ermeniler de var. Onlar bu defa, gizli atölyelerde

bomba üretmeye başladı. Halk bunu duyunca, gelecek konusunda karamsarlığa düştü. Doğal olarak bu, ileriye dönük bir planın ilk parçasıydı. Şehirdeki halkın beşte birine yakını Ermeniydi. Kayserili bunlardan ister istemez çekiniyordu. Korkuları, onlara güç yetirememek değildi. İç karışıklıkları çıkarıp huzuru bozacak yapıda olmalarındandı. Burada fitil bir ateşlenmeye görsün, bundan her iki tarafın da zararlı çıkacağını biliyordu. Üstelik o yıllarda camilerin kapılarına, Ermenilerin intikam alacaklarına dair el ilanları yapıştırılmış. Bunu yapıştıran şahıs da yakalanarak on yıl cezaya çarptırılmıştı.

Böyle bir ortamda, Ermenilerden birisi silahını çekerek, meydandaki Türklerin üzerine ateş etti. Çıkan kurşunlardan altı Türk hayatını kaybetti. Çok sayıda insan da yaralandı. Neye uğradıklarını şaşırان halk, bu defa karşı saldırıya geçerek bu olaya karışan Ermenileri cezalandırdı. Çok sayıda Ermeni militan hayatını kaybetti.

Bu belli ki, bir provokasyondur. Bunu planlayanlar hedefine varmış ve iki milleti birbirine düşürmüşlerdi. Burada ateşlenen karşılıklı düşmanlık duygusu, ileriki, yıllarda Batılıların Ermenileri daha çok tahrik edip kullanmasıyla telâfisi imkânsız yaralar açacak ve sonunda onları bu toprakların dışına atacaktı..." (121)

Halbuki, Osmanlı İmparatorluğu, Ermeni ve Rumların zaman zaman uğradıkları haksızlıklarda, kendi soyundan gelen yöneticiye gerektiğinde ceza vermekten çekinmemiştir. Bir örnek olması bakımından bir soruşturmanın sonucu verilen cezayı burada sizlere aktaralım:

"Kayseri'de yaşayan Rum ve Ermenilerin, vergilerde kendilerine haksızlık yapıldığı yolunda İmparatorluğa yaptıkları şikayetler üzerine, Hacı Bekir Paşa 1817 yılında Kayseri Mutasarrıf - lığına tayin edildi ve bu işi çözmesi istendi.

Mutasarrıf göreve başlar başlamaz meseleyi araştırarak, Osman Efendioğlu Molla Zahid Feyzizade Fethullah Efendi ve Akçakayalı Sadık Ağazade Salih Ağa olayda kusurlu görülerek sorgulamaları sonucu hapse konuldular. Daha sonra araya giren

Kayserili bunların affını istedi. Ancak Mutasarrıf Hacı Bekir Paşa, şikayetçi Rum ve Ermenilere dağıtmak üzere bunlara otuz ikişer kese para cezası verdi. Ancak bunlardan Salih Ağa ile Fethullah Efendi muhtemelen bu para cezasını ödememek için Kayseri'den kaçarak Adana'ya gitmişler ancak Saraydan bunların bulundukları yerlerden sürgün edilmeleri konusunda ferman geldiği için bir daha Kayseri'ye dönmek üzere bulundukları yerlerden de uzaklaştırılmışlardır."

Osmanlı böyle davranırken bakın onlar neler yaptılar: Çeşitli kaynaklarda belirtilenleri, "*Bu Şehrin Hikâyesi*"nde genişçe anlattım. Bu olaylardan burada kısaca söz etmekte fayda görüyorum:

*

Fransızlar, Adana'dan girdikleri topraklarımızda Anadolu'nun içlerine doğru ilerliyorlardı. Fakir Anadolu halkının kendini savunacak gücü yoktu. Elde bulunan silahları devlet toplamış, Birinci Dünya Harbinde düşmanlarıyla boğuşmak için kullanıyordu. Fransızların ayak sesleri Develi yakınlarına kadar gelmişti. Kayseri'deki evlerde iki ayrı manzara vardı: Birisinde neredeyse zil takıp oynayan insanlar, bir tarafta elini iki başının arasına almış kara kara düşünen insanlar. Çaresizliğin insanı kahrettiği anın getirdiği ağır tedirginlik ve korku.

Keyfi yerinde olanlar, bu topraklara Türklerden daha sonra gelmiş olan Ermenilerdi. Şimdi, işgalcilerin bu toprakları ele geçirip kendilerine bırakacağını umuyorlardı. Bunun için de eli silah tutanların büyük bir bölümü Fransız ordusuna katılmış, kendi komşularını yok etmek için sabırsızlanıyordu. Evinde çaresizliğe teslim olanlar ise, düne kadar bu Ermeni komşularıyla ekmeğini bölüşen bu şehrin gerçek sahipleri, yerli halktı...

Büyük dedikodular dolaşıyordu. Ermeniler, Kayseri'de silah ve bomba imal eden atölyeler kurmuşlardı. Yakalayıp götürdükleri Türk gençlerini işkenceyle öldürüp kuyulara atıyorlar diye...

Bu da yetmemişti, Fransızlara katılan Ermeni milisler, girdikleri Türk köylerinde gençleri toplayıp bunlardan bir çoğuna ağır işkenceler yapıyorlar, daha sonra da öldürüyorlardı.

Bir keresinde bir köye girmişlerdi. Doğal olarak köylüler, bu işgalcileri köye sokmak istememiş, direnmişler ve mermileri

tükenince de çaresiz kalmışlardı. Köye girenler, köyün erkeklerini topladılar. Bütün erkeklerin ellerini ve ayaklarını bağladılar. Kadınlar ve çocuklar bir köşeye korkularından titriyorlardı. Ağlayanlar, baygınlık geçirenler vardı. İşgalcilerin önündeki Ermeni militan keyifli bir şekilde, çantasından hayvan nallarını çıkardı. Çivi ve çekicini de... Fransız askerlere laubali bir şekilde, “Şu adamın ayaklarını yukarı kaldırın” dedi. Nalı Türk gencinin tabanına koydu, çiviye iki çekiş darbesiyle çırpınan ve feryat eden Türk gencinin topuğuna oturttu. Arkasından ikinci çiviye, üçüncü çiviye. Gencin ayaklarından kanlar fışkırıyordu. Ayaklarındaki ipleri çözüp bıraktılar. Dipçikle kalkıp yürümesi için vurmaya başladılar. Adamın kalkacak hali yoktu, yığılıp kalmıştı...Ermeni militan silahını çıkardı, sızlanan gencin kafasına doğrulttu, tetiğe bastı. Çevredeki insanların feryatlarına aldırmış etmeden diğer gençlere nalı çakmaya devam etti... Köylüyü bu şekilde cezalandırmışlardı. Giderken, silahlarını kadın ve çocuklara doğrulttular. Gelişi güzel sıkıp atlarına binerek keyifli naralarla köyden uzaklaştılar.(122)

Olaylar o kadar çok ve yaygındır ki, her gün yeni bir cinayet haberi ile Türk toplumu sarsılmaktadır. Bunlardan en fecisi ise, Teğmen Misak adında bir Ermeni subayın, Gizik Duran'ın evini basarak karısına tecavüz etmesidir. Kadın utancından meseleyi dillendirmemiş ama halk bundan haberdar olmuştu. Kadın da bunun üzerine kendisini bir kayalıktan aşağı atarak hayatına son vermişti.

*

Ermeni olaylarının baş tahrikçisi genelde Misyonerler olmuştur. Onların, Amerikan okullarında yuvalanmasından sonra, daha rahat bir çalışma ortamı bulmaları, o dönemde ülkenin denetimsizliğinden faydalanmalarına fırsat vermiş ve Türk toprakları iç karışıklıklarla çalkalanır hale getirilmiştir.

Tarihi kaynaklar bu olaylardan çokça söz ederler. Bunlardan ilginç olanlardan bazı nakiller yapmak, bugün Amerika'daki Ermeni lobilerinin geçmişine doğru daha sağlıklı bir bakış kazandıracağı için yerinde olacaktır.

Ermeni komitacıları, önce bildiri ile kamuoyu oluşturma kararı alırlar. Bu karardan sonra, “Eylül 1892’de Merzifon’da tertip edilen umumi meclis toplantısında bölgede yafta (bildiri afişleri) eyleminin icra edilmesine karar verilmiştir. Yaftalar Merzifon Amerikan Kolejinde basılarak eylem gününden üç hafta önce Merzifon’dan merkezlere gönderilmiştir. Yaftaları, Merzifon’dan Hacıköy, Çorum ve Yozgat’a Gürcü giyimli olarak beş kişilik bir ekiple Tomaryan Artin ulaştırmıştır. Yaftaların dağıtılmasından sorumlu olarak Yozgat’ta Misak Keçeciyan ve Kayseri’de Andon Rüştuni ile Jirar etkin isimler olarak ön plana çıkmaktadır.” (123)

Bu afişler Türkçe olarak yazılmıştı ve tamamıyla Müslümanlara hitap ediyor ve zulme karşı ayaklanmayı teşvik ediyordu.

Güya akıllarınca, Müslümanları kendi iktidarlarına karşı ayaklandırmayı düşünüyorlardı. Akıllarınca Türk’ü Türk’le vuruşturacaklar, kendileri de aradan sıyrılıp çıkarak, büyük Ermenistan hayalini gerçekleştireceklerdi. Amerikalıların desteğiyle, Ermenilerin hazırlayıp dağıttığı bu afişlerde yazılanlar ise şunlardı:

“Osmanlılar! İslâm dinini nefret edilir hale getiren ve Osman’ın kutsal tahtını kirleten zalim hükümdar Abdülhamit’in son günleri yaklaşmıştır. Gayr-i resmi bir şekilde gasbettiği tahtını sürdürebilmek amacıyla aziz vatanımıza zarar vermek ve yıkmak için bu zalim tarafından akıtılan intikam kanının çığlıkları göklere yükseldi. İntikam anı gelmiştir. Milyonlarca Müslümanı yöneten büyük bir güç sizlerin yardımına geliyor. Cesaretli olun. İslâm Yurtseverler komitesi”

Sözü edilen Güç, İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunanlılardan oluşan Batılılardır ve bunlar gecikmeli de olsa, önce Çanakkale’de daha sonra da Birinci Dünya Harbinde İmparatorluğa saldırıya geçmişlerdir. Dönemin hükümeti bu işin farkına varır ve harekete geçerek sorumlularını ortaya çıkarır. Bunlardan toplam 1800 kişi tutuklanır. Bunlardan 280 kadarı Kayseri’de ele geçirilenlerdir. Ancak Batılıların baskısından olacak, 2. Abdülhamit tarafından çıkarılan afa bunları önemli bir bölümü salıverilir.

123 Dr. Ahmet Kolbaşı, Merzifon, Yozgat ve Kayseri Ermeni Olayları, s.232. Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayını, Kayseri-2005

(bk. S.Burhaneddin Akbaş, Hey Andon, Yıldız Yayıncılık, Ankara-2009

*

Ermeni militanı Andon Rüştüni bir süre İstanbul'daki çeşitli Ermeni okullarında öğretmenlik yapar. Sonra tiyatroya heveslenir. Daha sonra İskenderiye'ye giderek gazete çıkarır. Arkasından İstanbul'a döner ve Kayseri'ye gelir. Burada Develi ve Talas'ta konferanslar vererek buradaki Ermenileri dönemin iktidarına karşı ayaklandırmaya çalışır. Son olarak Derevenk manastırında buradaki rahibin yanına yerleşir. Derevenk, Talas ile Tavlusun arasında yer alan bir bölgedir. Burada gözden uzak olmanın rahatlığı içerisinde tahriklerini sürdürür. Ancak fark edilir ve yakalanıp tutuklanır. Tutuklanmasının gerekçesi de çok açıktır: Üzerinde Hınçak komitesinin görev belgesi ve mührü çıkar. Bunun üzerine Manastırda arama yapılır burada da çok sayıda yasak belge ve suç unsuru ele geçirilir.

Bu tür olaylar, öylesine yaygınlaşır ki, Ermeniler çevrede teşkilatlanıp yol kesmeye, kendi aralarında para toplayıp, soygunlar yaparak silah ve patlayıcı maddeler almaya kadar işi vardırırlar.

Daha sonra Gürünlü Agop adında bir Ermeni Talas'taki Ermenilerin faaliyetlerini ihbar eder. Sanıklar yakalanır ve gereken kanuni takibata geçilir.

Bütün bu olanları yakından takip edenlerin cüretine bakınız: Kayseri'de meydana geldiği öne sürülen bir olayı bahane ederek Amerika'nın İstanbul büyükelçiliği tarafından Osmanlı hükümetine muhtıra verir. Bu muhtırada Kayseri'de Müslümanların Hristiyanlara karşı şiddete meyilli oldukları (şiddet kullandıkları denmiyor), bir Ermeni öğretmenin bir Müslüman tarafından sokakta kılıçla yaralandığı"ndan söz edilir.

Kayseri Mutasarrıfı Buna Londra'dan gelen bir Ermeni'nin sebep olduğunu hükümete bildirir. Bu Ermeni de Andon Rüştüni denilen şahıstır. Yakalanmıştır ve hapse atılmıştır. Amerika' ya böyle cevap verilir. (124)

*

Rivayet edilir ki, "Hasan adında bir Türk köylüsünün oldukça güzel bir hanımı vardır. Oseb Çavuş adında bir Ermeni

124 Esat Uras, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, s. 466. Belge Yayınları İstanbul-1976

eşkıya lideri bu hanımı Hasan'ın elinden zorla alır. Karısını Ermeni çetelerinin kaçırmamasından sonra deliye dönen Hasan bütün servetini oluşturan bir çift öküzünü satar. Onunla silah alıp dağa çıkar. Onun tek arzusu Oseb denen ırz düşmanından intikamını alıp karısını kurtarmaktır. Bir defa dağda karşısına çıkar silahını üzerine doğrultur bütün kurşunlarını boşaltır ama adam kaçmayı başarır. Bu olaydan yara bile almaz...

Olay, Develi civarında Ermenilerle mücadele eden Gizik Duran'a iletilir. Gizik Duran adamlarını toplar. Bu işin halledilmesi için ant içerler ve dağa çıkar. Yürütülen karşılıklı saldırılar- da, Gizik Duran ve adamları, işgalcilerden bir müfrezeyle pusuya düşürür. Kumandanları da dahil, hepsini o gece imha ederler. Fransızlar, Ermenilerin öncülüğünde Hasan ve Gizik Duran'ın köylerini basarlar. İnsanlara çok ağır işkence yaparak bir çoğunu öldürürler, köyleri de yakarlar. Daha sonra Oseb de ele geçirilip cezalandırılır ama olan Hasan'a olmuştur. Hasan hanımına kavuşmadan, bu işgal sırasındaki çatışmalarda hayatını kaybetmiştir. (125)

*

Asıl adı, Josip Broz'du. 1882'de Hırvatistan'da doğdu. Çocukluğunu burada geçirdi. 1. Dünya Savaşına karşı çıktığı için hapse girdi ve çıkınca bir yolunu bulup Osmanlı İmparatorluğuna geçti. Yanında karısıyla birlikte "*Entelijans Servisi Elemanı*" kimliğini taşıyan Tito doğruca Anadolu'ya geçti ve görevlendirildiği Kayseri'ye geldi. Burada demircilik yaptı ve Ermenilerin kahvelerinde çalıştı. Burada bulunduğu sırada İngilizler hesabına casusluk yaptığı bilinmektedir. İngiliz Üniforması ile burada yakalanan Tito, göz hapsine alındıysa da, bir yolunu bulup Barsama'daki Jandarma karakolundan kaçmayı başardı ve ülkesine döndü. Millî Mücadele yıllarında İngilizler hesabına casusluk yapan Tito'yu burada yakalayan dönemin Kumandanlarından Sinan

Tekelioğlu, daha sonra bu konudaki hatıralarında şu bilgileri not eder:

"1918 yılının son aylarıydı. O yıllarda Kayseri'de Jandarma Kumandanı olarak görevliydim. Aynı zamanda Kayseri'de

125 Cenani Gürbüz, Milli Mücadelede Develi ve Ermeniler, s.104. Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara-1996

kurduğumuz Reddi İlhak Cemiyeti Başkanıydım. Sivillerden meydana gelen bir silahlı çete kurdum ve Kayseri’de tam bir hakimiyet sağladım.Bunu bilen ve çekemeyen İngilizler, beni ortadan kaldırmak için Kalos isminde bir Ermeni komitacıyı görevlendirmişlerdir. Zincidere Metropolithanesinde gizlenen Kalos’u yakaladık. Kalos kendisini teşvik eden asıl kişinin Entelijans Servis mensuplarından İngiliz binbaşı Üiformasıyla gezen Tito isminde bir Sırp olduğunu haber verdi. Tito’yu da elimle yakaladım. Hiç mukavemet edemedi. Memlekette bir Ermeni isyanı hazırlamakla görevli olduğunu anladığım Tito’yu Kayseri’de Mutasarrıf vekili Emrullah Beye teslim ettim. Ancak., Emrullah Beyin başına bir iş açmaktan korktuğunu ve tereddütlü davrandığını gördüm. Nitekim Tito’yu serbest bıraktı. Ben yine yakaladım. Ve Sivas’a 3. kolordu Kumandanı Refet Paşa’ya gönderdim. Yanında, karısı olduğunu söylediği bir Sırp kadını da vardı. Fakat bir süre sonra

Rusya’dan ülkesine dönen Josip Broz Tito, 1953 yılında Yugoslavya’nın Devlet Başkanı oldu. Mareşallik rütbesiyle öldüğü 1980 yılına kadar bu ülkenin başında kaldı. Türk diplomatlarının Yugoslavya’ya yaptıkları resmî ziyaretlerde, Kayseri’de kendisine gösterilen yakınlıktan sık sık söz ederek, “Benim Anadolu’ya vefa borcum vardır. Onu ödemeyi çok isterim.” dediği nakledilir. (127)

*

Develi’de bir evde bomba imal edilirken infilak etmesi sonucu çok sayıda Ermeni ölmüştü. Ertesi yıl aynı gün bunu anmak için toplananlardan birisinin elinde yine bomba patlamış ve o da parçalanmıştı. Daha sonra Hınçak ve Taşnaksutyan derneklerini kuran Ermeniler faaliyetlerini arttırmaya başladılar. Kayseri’de bu işin başını daha çok Ermeni din adamları çekiyordu. Ermeni Piskoposu Nasrof’un elebaşlığını yaptığı bu ayaklanma hareketi, Rusya’daki Ermenilerin Anadolu’ya hakimiyeti fikrinden besleniyordu.

Yapılan baskınlarda, evlerinde çok sayıda silah, bomba ve diğer patlayıcı maddeler çıkan Ermeniler, bu defa takibe alındılar. Bu iç ayaklanma teşebbüsü, dönemin yöneticileri tarafından,

126 Sinan Tekelidoğlu'nun Anıları, Kuvayı Milliye, Sayı 32. s.60-Adana

Ermenilerin ileride daha büyük problemlere sebep olacaklarını düşünerek 1915'te bunları o zaman ülkenin eyâleti durumundaki Lübnan'a nakline karar verildi. Kayseri'de 16 bin dolayında Ermeni vardı. Bunlardan, hastalar, körler, askerler, memurlar, tüccarlar, milletvekilleri, yetim olanlar ve Katolik ve Protestan mezhebinde olanlara dokunulmadı. On iki bin adedi Halep'e gönderildi. Böylece Kayseri, ülkemize yapılan her dış saldırıda dışını gösteren bir tehlikeli unsurdan kurtulmuş oldu...

*

Anadolu'nun düşmanlar tarafından işgal edilmeye başlanmasıyla içindeki Ermeniler, asırlardır beraber yaşadıkları komşuları Türklere karşı hasmane davranışlara başlamış ve bununla da yetinmeyerek birçok bölgelerde düşmanla işbirliğine gitmişlerdir. Bunun üzerine dönemin hükümeti, bunların o zaman Osmanlı'nın kendi toprağı olan Halep'e gönderilmesine karar vermiştir.

Bu kararın tatbik şekli konusunda yıllardır Ermeniler ve onlara alet olan dış güçler çeşitli yalan ve iftiralarla "soykırım" iddiasını gündemde tutmaktadırlar.

Bu olayın içinde bulunan, daha doğrusu Kayseri'deki Tehcir olayının organizesini yapan dönemin Belediye Başkanı Rıfat (Çalıka) bey, mutasarrıf Zekai Bey'in bu görevi kendisine verdiğini belirterek, İçişleri Bakanı Talat Paşa Kayseri'ye geldiğini, burada: "Ermenilerin dış düşmanlı işbirliği yaptığı, sadakatsizliklerinin şüphe götürmez olduğu belirterek bu cemaatin Anadolu dışına gönderilmesine karar verdiğini belirtilir. Talat paşa bundan sonra da; "Devletin bütün kanunları yürürlüktedir. Ermenilerin malına, canına, ırzına zarar verenler hakkında kanuni işlem müsamahasız yapılacaktır. Mal alan, hırsızlık yapan, cana kıyan ve ırza geçen ırza geçme suçu gereğı belirlenen cezayı görecektir. Üst tarafı vatanseverliğinize kalmıştır" diyerek talimat verir.

Bu talimattan sonra Kayseri'deki Ermeniler toplanarak götürebilecek bütün mallarını yanlarına alacakları bildirilmek suretiyle buradan gönderilirler...

*

Aslında bu tehcir, Türkiye geneli için uygulanmıştır. O yıllarda, ülkeyi güneyden Fransızlar, doğudan Ruslar işgal altına almak istiyorlardı.

1908 Tanzimat Fermanı'yla ülkedeki azınlıklara da eşitlik hakları verilince, doğal olarak bunların da askere alınmalarına karar verildi. Ancak, Ermeni ayrılıkçılar bu kararı tanımak istemediler. Bunların liderleri ülke genelindeki Ermenilere askerlik şubelerinden elbise ve silahını alan Ermeni gençlerin dağa çıkmalarını, köylere bakınlar düzenlemelerini emretti. Buna uyanlar devletin silahıyla devleti çökertmek için bir iç mücadele başlatmış oldular. Daha sonra Birinci Dünya Savaşı başlayınca, bu azgınlıklarını daha da ileri götürdüler. Savaşa katılmadıkları gibi, ülkeyi içerden vurmaya başladılar.

Ayrıca, Çanakkale Savaşlarından sonuç alamayanların başka yollardan ülkemizi işgal gayretlerine içeriden Ermeniler büyük destek verdiler. O yıllarda Fransız kuvvetlerinin Adana'dan Develi'nin Bakırdağı kasabasına kadar gelmesinde öncülük yapanlar Ermenilerdi.

Onlar bir kumar oynamışlar ama kazanamamışlardı. Asırlardır, buradaki insanlarla iç içe yaşayan. Ülkenin bütün nimetlerinden faydalanan, üstelik Türk çocukları, Kayserili gençler cepheye giderken, böyle bir problemi olmayıp kendi işlerini takip eden bu insanlar, büyük bir yanlışlık yapmış, ekmek yedikleri kaba tükürmüşlerdi. Sanıyorlardı ki, Fransızlar Kayseri'yi işgal edecek, diğer dış güçleri ülkenin diğer bölgelerini ellerine geçirecekler, bunlarda bu defa bu toprakların efendisi olacaklardı. Bu olmadı, Fransızlar ve diğer güçler ülkeden kovuldu. Bu defa onlara yardım ve yataklık yapanlar yaptıklarının bedellerini ödeyeceklerdi. Devlet yine de anlayışla hareket etti ve bunların, o yıllarda yine Osmanlının toprağı olan Halep'e nakline karar verdi.

İmparatorluk önlerine iki seçenek koydu. İsteyen malını mülkünü satacak veya istediğı kadar eşyasını götürebileceğı imkânları oluşturarak yanına alıp gidecek ya da Müslüman olarak burada kalacaklardı. Gitmek isteyenlere devlet gereken bütün desteğı sağlamayı da taahhüt ediyordu. Bu tercih seçiminde hiçbir zorlama olmadı.

Yerel yöneticiler, emrin genel oluşu yüzünden uygulamayı yapmak durumundaydılar. Katolik ve Protestan olanlar kalacaklardı. Bu Katolik ve Protestanlar da, Amerikan misyonierlerinin kendi mezheplerine çektiği kimselerdi. Böyle bir ayrıcalıkla da devlet Amerika'ya karşı bir jest yapmış oluyordu. Onun dışındakiler gönderilecekti. Onların düşmanla işbirliği yapmasına rağmen, yine de bir kolaylık göstermeyi uygun buldular. Biliyorlardı ki, dış güçlere destek verenler sadece erkeklerdi. Ama tehcirin bedelini kadınlar ve çocuklar da ödeyecekti. Bu yüzden onlara, onların bize yapmayacağı bir anlayış gösterdiler. İsteyen gelip Müslüman olsun, ileride ortam düzelince yine kendi dinine dönsün. Hatta İslâm'a geçiş merasimine katılsın ama istemiyorsa, kendi imanını korusun. Ermeni olarak kalacaksa kalsın.

Buna uyanların önemli bir bölümü burada Müslüman olarak kaldı. Uymayanlar Halep'e gönderildi. Bu tehcir olayın da, Kayseri'den köy ve kazaları da dahil çok sayıda Ermeni Halep ve Musul'a gönderildi. 5 bin dolayında Ermeni'ye de oturma izni verildi. Burada kalanlardan hemen tamamına yakını da daha sonra çeşitli vesilelerle Kayseri'den ayrılarak Önce İstanbul'a, oradan da Fransa ve Amerika başta olmak üzere çeşitli ülkelere gittiler. (127)

*KİTAPLAR/blediye kitap3/sayfalar sıralı folder /Application Data/Microsoft/Application Data/ Micro soft /Application Data/Microsoft/Belgelerim/~\$ Şehrin Hikay esi 2..doc

Tehcir olayı başlayınca, ortalık toz duman olmuş, kim ne yapacağını şaşırmıştı. Umutsuz olanlar malını mülkünü satarak yollara düştüler. Bu çaresizlikleri de dış güçlere karışmalarından doğuyordu. Karışmayanlar da vardı. Onlar da bir açmaz içindeydiler. Ne yapacaklarını da bilmiyorlardı. Şimdi olaya tarihin tanıklığını getirelim. Rifat Çalıka'nın hatıralarında yer olan bir olayı, bizzat tehcir günlerini yaşayan Amerika'daki bir Ermeni'nin ağzından nakledeyim:

"1915'in ağustos'unda şehir tellâlları sokaklarda sürgün olacağını yaymaya başladılar. Duvarlara yapıştırılan hükümet bildirileri mahalle mahalle, bütün ailelerin sürgüne gönderileceklerini ilân ediyordu. Protestan veya Katolik olanlar ve asker

aileleri yarinde kalabilecekti. Her mahalle için mallarını satmak üzere 2 gün verilmişti. O günlerde sokaklar, her ne olursa olsun, satın almak isteyen Türklerle dolu idi. Bu arada, biz de yolculuk için gerekli olan hazırlıkları yaptık. Peksimet pişirdik, azık olarak biraz peynir ve pastırma aldık. Giyimlerimizi paket ettik. At veya araba kiralayamadık; onun yerine birkaç eşek tutmaya hazırlandık. Kocam Amerika'da olduğundan bu özel durum için param yoktu. Yalnız on lira toplayabildim. Türkler her şeyi satın alıyorlardı. "Sat bunları gelin, tutturabildiğin fiyata sat, yarın hepsi burada kalacak" diyorlardı. Bir çift Kırşehir halısını 35 kuruşa sattım. Bu yolculuğu komşularımızla beraber yapmak istiyorduk. Bu bizim için önemli idi.

Ben, üç çocuğum ve kayınvalidem yola çıkacaktık. Eniştem Karabet geldi ve "Ne yapıyorsunuz?" diye sordu. Ben de, "hazırlanıyoruz, gideceğiz", diye cevap verdim. Bunun üzerine eniştem, bize Belediye Başkanı Rıfat bey'den izin aldığını söyledi: "Bizim eve taşının burada kalacaksınız" dedi. Belediye Başkanı ve Türk dostları geldiler Enişteme dinini değiştirmesi tavsiyesinde bulundular: "Karabet efendi bir kaybın olmaz. Bu kötü günler geçsin, harp bitince tekrar kendi dininize dönersiniz. Sürgüne gitme", dediler. Bir aile toplantısı yaptık, içimizde en dindarımız annemdi, "Bu karşılaştığımız durumda dinimizi değiştirmekte bir sakınca görmüyorum. Önemli olan kalbiniz- deki inançtır", dedi. Kız kardeşim ve ben birer genç idealist olarak buna taraftar değildik. Fakat sonunda karşılaşacağımız sefâlet ve ölüm yüzünden razı olduk. Şehirde bulunan Ermenilerin dörtte biri sürgüne gitmedi, bunların çoğu Müslüman olarak kaldı. Biz de artık Müslüman olacaktık. Eniştemle bir Türk ebe geldiler. Bizi evden aldılar. Hükümet konağına gitti. Orada Müftülükte dinimizi değiştirecektik. Tanıdığımız birçok aile dinini değiştirmek için sıra bekliyorlardı. Bizi bekletmeden içeri aldılar. Müftü Kur'an'dan ayetler okudu: "Hak dinini kabul ettiniz mi?, Üçlük birlik davasından vazgeçtiniz mi?" diye sordu. Biz de bu sorulara olumlu cevap verdik. Bize Kelime-i Şahadetı getirtti. Bunun üzerine Müftü bizi tebrik etti. Müftü iyi bir adamdı. Bize nasıl iyi bir Müslüman olunacağına dair önerilerde bulundu ve hepimize Müslüman adları verdi. Sonra bir köşeye gittik, orada bize birer Türk çarşafı verdiler. Onları giyinip Müftülükten ayrılarak evimize döndük. Müftülükten ayrılırken

Türkler merakla bizlere bakıyordu. Kimi memnun, kimi düşünceli. Bizi en çok inciten Rumların tutumu oldu. Rum mahallesinden geçerken alaylı sözler söylediler: “Müslüman olmuşsunuz, hayırlı olsun”, dediler. Eve gelince çarşaflarımızı çıkardık. Bizi götürüp getiren ebe hanıma verdik, “Biz kendi çarşaflarımızı satın alırsınız”, dedik. Gerçekte, yeni kabul ettiğimiz dinden hemen uzaklaşmak istiyorduk. Ebe hanım, “Yavrularım, hükümet bu çarşafları size hediye olarak verdi, niye kullanmak istemiyorsunuz?” dedi, ama almadık, geri götürmesinde ısrar ettik. Annem araya girdi, “Kızlar ne diye üzüyorsunuz? Sakin olun. Ortada kaybolmuş bir şey yok. Bir gün yine dininize dönersiniz. Hele şu günler geçsin bakalım”, dedi. Ama bizler onu dinlemedik. Çarşafları geri gönderdik ve kendimizi hafiflemiş hissettik. Halâ Hristiyan’mışız gibi!..

İslâm dinini kabul etmemizden on gün sonra, bir polis kapımızı çaldı: “Bu evde sürgün edilmiş olması gereken iki kadın ve üç çocuk var, gitmemiş. Derhal karakola gelmeleri gerek,” dedi. Kalkıp karakola gittim. Bana, sürgünden kaçtığımızı, gidip başka evde saklandığımızı ve derhal yola çıkarılacağımızı söyledi. Ben itiraz ettim; “Efendi, biz Hak Dinini kabul ettik. Kocam üç yıldır Amerika’da olduğu için kız kardeşimle beraber oturuyoruz. Kız kardeşim kocası belediye sandık emindir. Polis beni dinlemiyordu. Durumdan eniştem Karabet efendiyi haberdar ettik. O da, Belediye Başkanını ve diğer yetkilileri görüp durumu anlatmış. Bunun üzerine karakola telefon edildi. Polis bu defa yumuşadı, “Bir yanlışlık olmuş, siz Müslüman oldunuzsa ne diye çarşaf giyip sokağa çıkmıyorsunuz? Çocuklarını al, evine dön. Bir daha da çarşafsız gezme”, diye uyarıda bulundu. Bu da benim cezam oldu. İslâm dinini kabul ettiğimiz günün büyük heyecanı içinde, Müftülüktен bize hediye edilen çarşafları düşüncesizce iade etmiş ve böylece, İslâm dininden sıyrılmış olduğumuzu sanmıştık. Bu yüzden karakola çağrılınca Ermeni örtüsüne bürünüp gitmiştik.” (128)

*

Ermeniler için göç emri gelmiş, kendilerine de mallarını satıp paraya çevirmeleri için iki gün süre verilmiştir. Bu süre içerisinde

malını satan sattı, satamayan emin gördükleri kişilere devrettiler. Gitmek istemeyenlere tanınan Müslüman olma şartı da serbest bir tercihti. İsteyen uyacaktı. Zorlama yoktu. İstemiyorsa, yanında götürebileceği eşyasıyla yola çıkacaklardı.

Sabah oldu, aynı sokağı birlikte paylaştığı Ermeni komşusu Garabet, gözleri dolu olarak Kerim efendinin yanına geldi:

-Komşu başımıza geleni biliyorsun. İçimizdeki hainler, ekmeğini yiyip, suyunu içtiğimiz bu toprakların insanlarına ihanet ettiler, bedelini de biz günahsızlar ödeyeceğiz.

-Ne yaparsın komşu, bunlar keşke olmasaydı. Sizinkilerin bombaları patlamasaydı, kaza ve köylerdeki tahrikleri adam öldürmeleri olmasaydı, Devletle herhâlde böyle davranmazdı.

-Elbette, bugüne kadar bunları yapmayanlar, şimdi böyle bir uygulamaya kalktırsa sebebi bizimkilerdir. Bunda sizin devletinizi suçlamıyorum. Hatta, o devlet bizim de devletimizdir. Bu devlet her gün bir Ermeni aileyi ortadan kaldırsaydı, ya da zorlayarak Müslüman yapsaydı, bugüne kadar bu topraklarda bir tanemiz kalmazdık. Biz bunun da farkındayız.

-Tabii ki öyle. Bu saatten sonra da bizim yapabileceğimiz bir şey yok. Senin adına çok üzüldüğümü bilmeni isterim.

-Biliyorum efendim biliyorum. Ben seninle kapı komşusuyum. Bugüne kadar her şeyimle seni kardeşim bildim. Yine de öyle olacaksın.

-Mutlaka öyleyimdir bundan kuşkun olmasın.

Durdu, yüzüne baktı. Biraz tereddüt geçirir gibi oldu. Söyleyip söylememek gibi bir tereddüttü bu. Sonunda mendiliyle gözyaşını silerek konuyu açtı:

-Zaten öyle kabul ettiğim için senden bir ricada bulunacağım. Benim biraz mücevherim var. Bunları yanımda götürmeye cesaret edemedim. Bizimkiler, farkına varırlarsa beni öldürür bunları alırlar. Üstelik ölümümün yükünü de sizin Askerlerin üzerine yıkarlar. Bunlara sahip olur musun? Eğer döner gelirsek alırım, gelemesek, sana bağışlıyorum, anamın ak sütü gibi helal olsun.

Bu söz, Kerim ağayı da duygulandırmıştı. O da, gözyaşlarını tutamadı. Adamın uzattığı altınları aldı:

-Hiç korkma, İnşallah günahsızlar için af çıkar dönersiniz. Dönmezseniz, bu mallar ne zaman gelersen senindir. Ben bunları

Allah'ın emaneti olarak saklarım. Çünkü bizim inancımızda emanetin sahibi Allah'tır. Rabbim bizlere "Kul hakkıyla gelmeyin", diye buyuruyor. Hele bu, sizin gibi ayrı bir dinden olursa çok daha kötü olur. Ona ihanet eden, Allah'a isyan etmiş olur.

-Bunu biliyorum komşum, bunun için sana geldim zaten.

Bir çıkın içerisindeki çok miktarda altınları verdi. Sonra helalleşti, sarılıp ayrıldılar...

Garabet gitti ve bir daha dönmedi. Kerim Ağa ise, altınları Allah'ın emaneti kabul ettiği için ömrünün sonuna kadar sakladı. Ölürken çocuklarına vasiyet etti:

-Yatak odamdaki dolabımın üst gözünde bir beze sarılı kutu var. O kutunun içindeki ziynet eşyaları benden size Allah'ın emanetidir. Ona benim soyumdan kimi eli değerse, ahrette Allah'ın gazabından kurtulamaz. O, tehcirde giden komşumuz Garabet'indir. Benim aklım pek ileri geri yetmediği için onu arayıp bulamadım. Siz şimdi biraz daha iyi imkâna sahipsiniz. Halep'te onun çocuklarından hayatta olanlar vardır. Bir şekilde haber ulaştırın. Gelip emanetini alsın, ben de yerimde rahat uyuyayım...

Kerim Ağa bunları söyledikten sonra ruhunu teslim etti.

Onun çocukları gazete ilanıyla Garabet'in vârislerine ulaştılar. Meseleyi anlattılar ve gelen torununa emaneti teslim ettiler.

Dedesinin servetini alan torun Mıgırdıç, avucunu dolduran Reşat altınlarına bakarak duyulandı, gözlerinden süzülen yaşlara aldırmadan konuştu:

-Dedem de, babam ve annem de "*Kayseri, Kayseri*" diyerek öldüler. Onlar bu topraklara aitti. Buraları ve sizleri çok seviyorlardı. Bazı ırkçı ve fanatik Ermenilerin aksine, normal düşünenler, yapılanları, kendi ettiklerinin bedeli olarak görüyorlardı. Sizleri çok seviyorlardı. Bilir misiniz, biz Ermenice'yi çok sonraları zorunlu kaldığımız için öğrendik. Sadece sokakta konuşuruz. Biz evimizde, halâ Türkçe konuşuruz. Bu da dedemizin bize vasiyetidir (129)

*

Tehcir Türk Tarihinin bir kara lekesi gibi gösteren ve bundan kendilerine bugün çıkar umanların gerçek niyetlerinin daha iyi anlaşılması için Osmanlı İmparatorluğunda bu sistemin sadece Ermeni

toplumuna değil, kendi soydaşı ve kendi dindaşlarına da uygulan-
dığını gösteren sayısız belge vardır.

Osmanlı İmparatorluğu, bulunduğu yerde problem çıkaran, halkı rahatsız eden ve kanunsuz olaylara karışanları kim olursa olsun, ırkına, dinine, soyuna, sopuna bakmadan hep başka bölgelere naklederek orada iskan etmiştir. Bunu yaparken de kendi toprağının bir parçasından başka bir parçasına nakletmek gibi bir devlet imtiyazını kullanmıştır.

Bakınız buna ilişkin örneklerden bazıları Kayseri ve çevresinde nasıl uygulanmış. Prof. Dr. Mustafa Keskin, Osmanlı Şer'iyye Sicilleri'nden bize taşıdığı belgelerde bunları ayrıntılarıyla anlatır. İşte örnekleri:

1701'de Adana, Sivas ve Konya civarında yaşayan konar-göçer Yörük Türkmenleri Kayseri'ye gelerek bazı köylerde halkın mallarını ellerinden alırlar.

Ayrıca, Günceli Bayadi, Kubad, Doğanlı ve Torbalı cemaati de Kayseri' sınırlarına gelerek halka kötülük yaparlar. Danişmendli Türkmenlerinden ve Şarklı ve Kuşçulu cemaati, Yeni Türkmenlerinden Kargagündüzlü Cemaati, Recepli Avşariler, Halep Türkmenlerinden İncili Cemaati Kayseri yöresinde olaylar çıkarır.

Karahacı Cemaati Develi ve Yahyalı bölgesindeki insanların mallarına el koyarlar.

Halep Türkmenlerinden bir kısmı Yahyalı bölgesine gelir buradaki arazileri işgal ederler.

Karahacılı aşireti, Rakka'da iskan edilmişken oradan kalkıp 1.100 hane Kayseri bölgesine gelerek Yahyalı ve Develi bölgesinde halkın mallarına el koyarlar.

Daha buna benzer bir yığın Türk aşiret ve cemaat Kayseri başta olmak üzere çevrede haksızlık yapıp, milleti rahatsız ettikleri için, İmparatorluk tarafından 18. asrın başında, üstelik Ermeni tehcirinden tam 200 yıl önce bu tehcir olaylarını gerçekleştirmiştir:

Kayseri Kadısı Ahmet Paşa'ya gönderilen Fermanda bunların geldikleri yerlere gönderilmeleri, yerleri Anadolu'da olanların da Suriye'deki Rakka'ya yerleştirilmeleri emredilir. (130)

130 Prof. Dr. Mustafa Keskin, Prof. Dr.Mehmet Metin Hülagu, Geçmişteki İzleriyle Kayseri, Erciyes Üniversitesi Yayını, Kayseri-2005?

*

Hans Rott, Batılı bir Araştırmacı ve Seyyah. 1908 yılında Kayseri'ye geliyor. Buradaki tarihi eserleri incelemektedir.

İncelediği eserlerin hemen tamamına yakını da, Bizans dönemi eserleri ile Rum ve Ermenilere ait olandır. Kayseri'de bu incelemelerini yaptığı günlerde, İmparatorluğu yöneten Sultan 2. Abdülhamit'in doğum günü kutlamaları yapılmaktadır. Hatıralarında bundan söz ederken çok ilginç bazı tespitlerini de not etmiştir.

Rott, hatıralarında, Ermenilerin özellikle uyumsuzluğundan, hırsızlığından, aç gözlülüğünden ve saldırganlığından söz ederken, bakın neler söylüyor:

"Sultanın doğum gününden bir önceki akşamdı. Oriental müzik kamu binalarının bahçelerinde duyuluyordu. Sokaklarda takviyeli ordu birlikleri dolaşıyordu. Çünkü Ermeni saldırıların- dan endişe ediliyordu. Bu aylarda, hiçbir halk gurubu bana bu Ermeniler gibi cüretli, tedirgin edici ve politik olarak düşüncesiz gelmedi. Bunların içinde antika taklitçisinden çobanına kadar, namussuzundan yalancısına kadar hepsi mevcut. Sadece Ermeni yerleşim yerlerinde bagajlarımızın emniyeti için endişelenmek zorunda kaldım. Ermeni hancıları ile sabahları saatlerce şişirilmiş ve yanlış hesaplardan dolayı tartışmam gerekti ki, günün en güzel zamanını böyle kaybettim." (131)

*

1850'de doğan Mihran, Kayserili bir Rum ailenin çocuğudur. Okul çağını Kayseri'de geçirdi. Daha sonra çalışmak için gençliğinde İstanbul'a gitti. Orada Sanayi Mektebi'ne girdi. Matbaacılık öğrendi. 26 yaşında iken İstanbul'da, 1876 yılında, "*Sabah*" gazetesini kurup çıkarmaya başladı. Daha sonra bu alandaki çalışmalarını ilerletti. İttihatçılara karşı tavır aldı. Kurtuluş Ordusu İstanbul'a girince, Fransa'ya kaçtı. Oraya yerleşti. Fransızlar kendisini, Vatandaşlığa almak istediler. Bu tekliflerine verdiği cevapla onları şaşkına döndürdü:

-Ben Kayseriliyim, Fakir denilecek kadar mütevazı bir ailedenim. Ailem, hayatımı kazanmak üzere İstanbul'a gitmemi

131 Dr. Osman Eravşar, Seyahatnamelerde Kayseri, s.275. Kayseri Ticaret Odası Yayını, Kayseri-2000

uygun gördü. Cebimde bir meci diye, ayağımda yırtık bir ayakkabı ile İstanbul'a geldim. Mithat Paşa'nın Kurduğu Sanayi Mektebi'ne girip okudum. Orada matbaacılık öğrendim. Borç para ile, bir matbaa kurup Şemseddin Sami ile birlikte Sabah Gazetesini çıkardık. Çok şükür muvaffak olduk. Senelerce memleketime hizmet ettim. O memleket bana makam verdi, mevki verdi. nişan verdi, servet ve refah verdi. Ben bütün bunları tepip vatanımın tabiiyetinden çıkmak nankörlüğünü asla göstermem. Türk doğdum, Türk yaşadım ve Türk olarak öleceğim. Ama onlar beni vatandaşlıktan çıkarmışlar...Ben çıkmadım ki! Bunlar her memlekette olabilir. Vatanıma kavuşmadan gurbette ölürsem, vasiyetim var, nüfus cüzdanımla, Türk pasaportumu benimle beraber gömsünler...

Mihran Efendiye Türkiye'ye ve Kayseri'ye dönmek nasip olmadı, 1929'da Fransa'da öldü ve orada Nüfus Cüzdanıyla pasaportu kefenine konularak toprağa verildi... (132)

Konuyu uzattım biliyorum, ama uzun bir mesele kısa geçilmiyor. Yaşadığımız ve bundan sonra da yaşayacağımız sıkıntıların daha iyi anlaşılması ve o bıyık altından gülenlerin kör idraklerine doğruyu yerleştirebilmenin bundan başka yolu yoktur.

Geçen 23 Ocak 2009'da ekonomik kriz nedeniyle intihar eden Sevan İnce isimli bir Ermeni vatandaşımızın Ermeni meselesi hakkında 2-3 yıl önce yazdığı bir makaleyi sizlerle paylaşmak istedim. Kadıköy'deki Ermeni kilisesinde intihar ederken yazdığı makaleyi aşağıda sunuyorum:

"Biz 4 Ermeni arkadaş, geçen akşam dernekten çıkmış, Galatasaray'da nargile keyfi yapıyorduk. Laf döndü dolaştı malum konuya geldi. Baktım, herkes aynı husustan dertli: Ermeni asıllı bir Türk ve sade bir T.C. Vatandaşı olarak Dünya'ya ses nasıl duyurulur?

Ünlü bir sanatçı, politikacı veya bir dernek başkanı değilsin ki mikrofon uzatıp röportaj yapsınlar. Gazeteci değilsin ki fikirlerini köşenden dünyaya duyurabilesin. İyi de, biz bu işten sıkıldık. Bizim yerimize, bilir bilmez herkes konuşuyor. Bir tarafta "Ermenilere soykırım yapılmıştır" diyenler; diğer yanda "soykırım yoktur"

diyenler. Şimdiki moda ise "tarihçilere bırakalım" diyenler.. Soykırım yapılmıştır diyenlere bakıyorum, hepsi ya kindar Ermeni diasporası mensubu, veya bunlardan çıkarı olan siyaset erbabı. Yoktur diyenlere bakıyorum, bu konuda derin bir bilgileri yok ama adettir diye reddediyorlar. Tarihçiler deseniz, neyi ortaya çıkartacaklar, Allah Aşkına? Soykırımın belgesi mi olur? Eskaza ortaya bir belge çıksa, muhakkak karşı bir de belge çıkar, tartışma sonsuza kadar sürer gider.

Gerçeği, benden ve benim gibilerden başkası bilemez. Bizler, hadiseleri birinci ağızdan dinlemiş kişileriz. Bizler Türk Ermenileriyiz. Türk Ermenilerinin Harici Ermenilerden çok ciddi bir farkı vardır. Bizler, tehcir sırasında, ya Türkiye'de kalmışların veya tehcir bitiminde Türkiye'ye geri dönmüşlerin torunlarıyızdır. Bizler tek tip hikâyeye dinlememiştir. Diaspora Ermenisi sadece ölüm hikâyesi bilir. Olaylardan sonra geri dönmemiş ve komşularının mahcup yüzlerine tanık olmamıştır. Onlar, bu ölümler için bütün Türk'leri suçlarlar. Olayları sadece soykırım olarak nitelerler. Türk Ermeni'sinde ise daha bol ve daha değişik hikâyeler vardır:

Mesela, dedem, Erzincan'daki çiftliklerinden abisinin alınıp götürülüşünü ve onu kurtarmak için başçavuşa bir eşek yükü altın fidiye verdiğini anlatırdı. Ne abi dönmüş ne de altınlar. Anneannem, köydeki Ermeni delikanlıların nasıl silahlandırılıp çeteci yapıldıklarını anlatırdı. Üniformalarını yabancı lisan konuşanlar getirmiş.

Büyükbabam, Kayseri'de tüm sülalesini kurtarmak için çırpınan Osmanlı Yüzbaşı'sı Sinan'ı ağlayarak anlatırdı. Sayesin- de o sülaleden kimsenin kılına zarar gelmemiş. Bizler, katliam hikâyeleri dinlediğimiz gibi, bir Ermeni arkadaşı tehcire giderken askerin önüne yatan Türk'lerin; veya, yurtlarına geri döndüklerinde onlara tekrar kucak açan Türk komşuların hikâyeleri ile de büyüdük.

Onun için "bize sorulsun" diyorum. Kimse bizden daha objektif olamaz. Bu hadisenin bir uzun anlatımı vardır bir de kısa anlatımı. Kısası şudur:

Tebanın bir kısmı emperyalist güçlerin gazına gelip ayrılıkçılık yapmıştır. Buna kızan Osmanlı hükümeti bölgede tehcir kararı almıştır. Günün şartlarına göre tehcir (göç) zor koşullar altında gerçekleşmiştir. Sürgünler, çoluk çocuk muhtelif şekillerde

kırılmış ve kıyım uğramıştır. Bu kırılma hastalık ve açlık sebebiyledir. Kıyım ise Osmanlı askeri tarafından organize bir şekilde yapılmamıştır. Hastalık dışındaki bu ölümler, münferit olaylardır ve sürgünlerin yanlarında götördükleri altın paraları gasp etmeyi amaçlayan bölgenin eşkıyaları tarafından yapılmıştır. Başka cephelerde de savaşmakta olan Osmanlı askerinin sürgün esnasındaki cinayet olaylarını önleyecek sayıda ve güçte olup olmadığı da bir tartışma konusudur. Hal bu iken, o bölgede bu olayların cereyan ettiği esnada, ülkenin batı bölge- lerinde yaşayan Ermenilerin aynı şekilde bir zulme uğramadığı göz önüne alınırsa, buna bir soykırım denemez. Pek çok başka kelime söylenebilir; soykırım hariç. Kaldı ki, söz konusu 1.5 milyon Ermeni sayısı, ölü sayısını değil kayıp sayısını ifade eder.

Biz Türk Ermenileri, iyi biliriz ki: Anadolu, bu olaylar esnasında veya sonrasında, Müslüman olmuş Ermenilerle doludur. Bu kişiler, daha sonra serbest olmasına rağmen, kendi dinlerine dönmemişler ve geçmişlerini gizledikleri için kayıp hanesine yazılmışlardır.

Sözün kıyası budur.

Konuşmak gerekirse biz konuşur olayların uzun hikâyesini anlatırız. Bu konuda bizlerden daha iyi tarihçi de olmaz. Fransızlara gelince. Onlara da küflü peynir yemek düşer. Kalın sağlıcakla" (133)

Kayseri'nin Ermeni Fotoğrafları işte budur. Bu resme ilave yapanlar hangi maksadı taşırlarsa taşırsınlar, gerçeği değiştirmek- te başarılı olamayacaklardı.

BAĞLARI KEŞFEDEBİLDİK Mİ?

Kayseri, Anadolu'da bağ geleneği bakımından önde gelen bir ilimizdir. Konya'da Meram Bağları'dan söz edilir. Kayseri'de bağ, hayatın vazgeçilmez tamamlayıcı bir yerleşim alanıdır: Bunun için bir bağ alanı değil, çokça bağ alanı vardır; Hisarcık bağları, Erkilet bağları, Gesi bağları, Hacılar bağları türküleri- mize kadar yansımış tabiat güzelliklerinin cennete dönüşmüş alanlarıdır.

Kayseri'de bugün sayısı sanırım sekiz bini bulan bağ evi var. Bu evlerin üç önemli özelliğinden burada söz etmek gerekir. Bunlardan ilki ve bana göre ıstırap verici tarafı, hemen tamamına yakınının birer servet gömülerek çok lüks yapılmasıdır. Kayserilide güzel bir tabir vardır: "Dükkan getirir, ev yetirir, bağ bitirir." Evet, maalesef birçokları "desinlere" tabiriyle izah edilen gösteriş için lüks villalar yaptırmaktadırlar. Artık, o eski, köşklü, eyvanlı, sofalı, harem odalı, tokanalı, zerzembili, hayat (avlu) lu, sekili, sarnıçlı geleneksel bağ evleri hiç yok gibi. Olanları da onların tarihi önemini dikkate almadan hoyratça yıkıp yerine beton blokları dikeyyorlar... Tüketim ve israf ekonomisinin tipik örneğini bu bağ evlerinde görmemiz mümkündür. Bu tür villalar, sahibinin ekonomik gücünü yansıtmak için abartılmaktadır. Bunun için de halk tabiriyle "bitiricidir"... Böyle ev yaptırıp iflas eden, sonra da bunları yok pahasına satan insanlara zaman zaman rastlarsınız bu şehirde...

İkinci özelliği, günümüzde villalar rant aracı olduğu için, şimdi bağları bölüp parçalayarak küçültüp birbirinin içine girmiş gecekondulu tipi villa mezarlıklarının oluşturulmasıdır. Aslında evin değeri ile arsanın değerinin denk olması ekonomik ölçüler içerisinde göz önünde bulundurulması gereken hususlardır. Şimdi öyle değil, bağ alanları bin metrekarelik parsellere dönüştürüldü. O eski, 8 dönüm, on dönüm, hatta daha fazla miktardaki alanlar parsellenerek bahçeli ev haline getirilmeye başlandı. Bir televizyon programında Belediye Başkanı Mehmet Özhasaki, bağ alanlarını bin metreye indireceğini söyleyince itiraz etmiş, bunun yanlış olacağını, vatan-

daşın sırt sırta ikiz evler yaparak bu alanı yarıya düşürebileceğini söylemiştim. Korkulan olmaya başladı. Bir kötü şey daha oldu, “arsa tevhibi (birleştirmesi)” yoluyla site şeklinde 400 -600 m² arasında değişen arsa paylı evler inşa edilmeye başlandı ki, işin fecaati de burada. Öksürsen komşunun duyacağı yakınlıkta böyle bahçeli evlerin geleneksel bağcılıkla ilgisi koparılarak villa kalabalıkları oluşturulmaktadır. Zamanla bunların itibardan düşmesi yüksek ihtimal dahilindedir, peki yapılan harcamalar ne olacaktır? Doğrusu meraka değer bir meseledir...

Üçüncüsü, bu evlerin kullanım süreleriyle ilgilidir. Kayseri’de yazlık hayatı genellikle okulların açılıp kapanmasıyla endeksli. Okullar kapanınca bağa göçülür, açılınca bağdan inilir. Bu demektir ki, bağ süresi ortalama üç aydır. Yılın önemli bir bölümünü şehirde geçiren insanların üç ay kalacakları yerlere astronomik rakamları gömmelerini anlamakta çekilen zorluk bir kenara, sağlık açısından da şehir kirliliğine mahkumiyet çok ciddi bir problem olarak algılanmamaktadır.

Bu meseleler bağ hayatının önemli sohbet konularıdır. Yapılan tartışmalarda gözlemlediğimiz önemli sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bir komşumuzun hanımı astımdır, haftada iki tüp tükettiğini söylemektedir. Bağa gelince bağda kaldığı süre boyunca bir ya da iki tüpe düşmektedir. Böylesine açık bir gerçek ortada iken, okula giden çocukları da olmamasına rağmen, bu komşum da çocuk sahibi aileler gibi üç ya da dört ayını bağda geçirmektedir. Şahidi olduğum bir konuyu sizlerle paylaşmak istiyorum:

Bir gün bağdan dönmek için belediye otobüsünü beklerken bir araba durdu ve beni aldı. Arabada giderken adamcağız hikâyesini anlattı:

“1980 yılında kalp ameliyatı geçirdim, beş damarımı değiştirdiler. 8 yıl sonra hastalığım tekrar nüksetti. Bu defa doktorlar damarların değiştirilme şansının olmadığını söylediler. Kayseri’de, Ankara’da, İstanbul’da görüldüğüm doktorların söyledikleri sözler aynıydı: “Ameliyat masasından kalkamazsın. Çünkü bu damarların değiştirilme imkânı yoktur.” Almanya’ya gittim. Orada da aynı şeyleri söylediler. Bu defa umudum kalmamıştı, ağrılara dayanmıyordum. Doktorlara, ne pahasına olursa olsun beni ameliyat etmelerini söyledim: “Ben Müslümanım, intihar etmek istemiyorum.

Beni ameliyat edin, öleceksem masada öleyim.” Bir nevi örtülü intihar. Ama çarem yoktu. Bunun üzerine İsviçre’de bir polikliniğin benim durumumdaki hastalara baktığını söylediler ve oraya gitmemi önerdiler. Oraya gittim. Orada da aynı şeyleri söylediler. “Ameliyattan çıkma şansın yüzde bir’den azdır. Ben de ne pahasına olursa olsun, ameliyat olarak öleceksem masada ölüp bu acılardan kurtulmak istediğimi anlattım. Bunun üzerine beni ameliyata aldılar. Şükür ölmedim. Bu defa, yaşayabilmem için şehir dışında yüksek havadar bir yerde oturmam gerektiğini bildirdiler. Çocuklara hemen gidip Kayserinin en yüksek yerinden bağ almalarını tembihledim. İsviçre’de tedavim tamamlandıktan sonra buraya geldim, şimdi Karacaören’de yaz-kış bağdayım, şükür çok sağlıklıyım. Kalp hastalığına bağlı olarak yaşadığım diğer sıkıntılarımın da tamamından kurtuldum. Bu durumlara düşeceğimi bilseydim sigara içer miydim, şehirde yaşar mıydım?”

Bu olayı 2005 yılında anlatmıştı. 17 yıldan buyana bağda ve sağlıklı bir şekilde hayatını sürdürüyor.

Kayseri hava kirliliği bakımından ön sırada yer alan iller arasındadır. Doğalgaz gelmesine rağmen, artan araba sayısı yüzünden bu defa kurşun zehirlenmeleri daha yoğun bir şekilde tehdit unsuru olmaya başladı. Gücü imkânı olmayan için denilecek bir şey yoktur. Duamız onların da şehir dışında yaşayacak imkânlarla kavuşmalarıdır. Ama böyle bir şansı yakalamış olan insanların şehre yapışmalarını anlamak mümkün değil.

Bakınız ilginç bir hatıram daha var:

1968’lerdeydi. Çinkur’un kurulma çalışmaları sırasında, burada çalışmak üzere Kanadalı mühendisler geldiler. Bu mühendislerin, geldiği günü, o yıllarda Anadolu Ajansı’nın temsilciliğini de yürütüyorum, Ajansın Genel Müdürü beni aradı, “Kanada’dan misafirlerim var, onları karşılar, şehirde uygun bir yerde ev tutmalarına yardımcı olursan sevinirim.” Adamlar geldiler, hava alanından aldım taksiyle şehre getirdim. Büroda biraz dinlendikten sonra şehri gezdireyim istedim. Şehirde bir tur attıktan sonra, bunları o yıllarda yeni inşa edilmiş ve pek de popüler olan Sivas caddesine götürdüm. Caddenin başına gelince, içlerinden birisi, “Sizin işçi kesimi burada oturuyor galiba” demesinmi. “Evet” diyemedim, ama “Hayır” da diyemedim. Bu defa alıp Hisarcık

bağlarına doğru çıkardım. Buraları görünce de, “Bakınız buralar güzel”, dediler. Ben de, hemen ilave ettim:

-Bizim aristokratlarımız buralarda otururlar.

Burada bir süre ev tutup kalacak olan adamlara bu söz ne kadar inandırıcı gelecekti? Sonra şehre geldik ve yine o işçilerin oturduğunu sandıkları Sivas caddesinden kendilerine bir daire kiralamak zorunda kaldık...

Kayserili eskiden bağlara şehrin sineğinden ve sıcağından kaçmak için giderdi. Bağı olmayanların sinek hışmından korunması için dönemin Belediye Başkanı merhum Osman Kavuncu, 1950’lerde kiloyla sinek almaya başladı ama yine bu sineğin kökünü kurutamadı. Bağ, varlıklı olanlara bir kurtuluş mekanıydı. Şimdi sinek yok ama daha beteri var; hava kirliliği. Ne var ki, bağların bu fonksiyonundan pek haberdar değiliz. Bu konular açıldıkça, önemli bir benzetme yaparım:

-Yemek yiyorsunuz, Yemeği beğenmediniz, değiştirirsiniz. Ya da içine bir yabancı madde düştü, onu da değiştirirsiniz. Aldığınız havada böyle bir şansınız var mı? Ciğerlerinize çektiğiniz havada bulunan yabancı, zararlı ve hatta öldürücü partiküllerden kurtulma şansınız var mı? bağda rahat ediyor olmalarının sebebi de bu değil mi? Yukarıda anlattığımız kalp hastasının yaşıyor olmasının şansı da bu değil mi?

SÖZLERİ PARALARINDAN KIYMETLİ İNSANLAR

*“Söz ola kese savaşı,/ Söz ola kestire başı,/ Söz ola ağulu aşı,/ Yağ ile bal ede bir söz!”*Yunus’umuz, “Söz”ün tanımını, tarifini, daha doğrusu kudretini böyle anlatır. Öyle ya, söz insana Yüce Yaratıcı’nın verdiği en büyük imtiyaz. Söz savaşı da durdurur, başı da kestirebilir. Zehirli aşı bala da döndürür, balı zehre de... Şükür işaretle anlaşıyoruz, acayip sesler çıkararak, koklaşarak anlaşıyoruz. Konuşuyoruz, konuşabiliyoruz. Akli değer haline getiren söz değil midir? Söz değil midir, orduları harekete geçiren ve düşman üzerine bir aslan gibi atılarak galibiyete götüren. Söz değil midir, karşındakine gücünü kudretini, halitanı, kaliteni gösteren. Söz değil midir sevdayı aziz kılan. Söz değil midir şükre eda imkânı veren...

Şimdi bu sözlerden hareket eden bir farklı dünyaya girmek istiyoruz. Kayseri’nin tecrübe anıtı isimleri vardır. Bunlardan artık ebedî aleme göç edenlerin bize emanet ettikleri sözlerini burada sizlerle paylaşmak istiyoruz. Burada ele alacağımız insanların çoğunluğu yokluktan, yoksulluktan gelen, ama ölürken arkalarında devasa servetler bırakan kimselerdir. Onların kader çizgileri içerisinde tecrübelerini bir söz emaneti ve önümüzdeki yola ışık olarak düşünürsek, onları rehber edinir, onların yorumunu doğru dürüst yapabilirsek açamayacağımız kapı olmayacaktır sanırım. Dün yoksulluk gelişmeye engel gibi gözüküyordu, bugün rekabet çıkıyor karşımıza. Rekabet itici güç de olabilir, önümüze kesen bir düşman silahı da. Onu tanıyabilmek için geçmişin tecrübesini iyi değerlendirmek gerekir. İşte, onların sözleri bu yönde bir ders notu gibidir bize... Bunların çoğu üniversite görmemiş, ama tecrübeleriyle üniversite olmuş insanlardır. Gelin bunların irfan kapılarını birlikte çalalım şimdi:

“Hayat beşikle mezar arasında bir sınavdır” diyen Rahmetli Kadir Has’la söze başlamak istiyorum. Önce onu kısaca bir tanıyalım gelin:

"1921 yılında Nuri-Zekiye Hasoğlu'nun çocukları olarak Kayseri'de doğdu. 1942 yılında Boğaziçi Lisesi'nden mezun oldu. Babası Nuri Hasoğlu, Adana'da yoktan başlayıp kurduğu birçok fabrika ve ticari kuruluşlarla ülkenin sayılı zenginleri ve Akbank'ın kurucuları arasında yer aldı. Kadir Has, sıfırdan servete ulaşan Nuri Has'ın tecrübe tezgahından geçmiş şanslı evlatlardan biridir. O da, babadan devraldığı mirası geliştirerek büyük kazançlar elde etti. Sonunda Rezan Hasoğlu ile 1991 yılında kurdukları Türk Eğitimine Özgü Kadir Has Vakfı-HASVAK ile başta eğitim ve sağlık olmak üzere, ülke kalkınma- sına yönelik önemli hayır işlerine yönelindikleri gibi, vasiyetleri gereği tüm servetlerini adı geçen vakfa bağışladılar."

Bu bağış ne kadardır biliyor musunuz, tam tamına 150 milyon dolar. Bir nevi Hayır makinesi sayılan Kadir Has, başta Kayseri olmak üzere Türkiye'nin birçok yerine okullar yaptırdı. Onunla ölümüyle ilgili haberde, yaptığı bu hayırların listesi değil ama, tutarı veriliyordu: Haber şöyleydi:

"Kadir Has Üniversitesi Mütevelli Heyeti Başkanı Kadir Has'ın, adına düzenlenen "*2005 Kadir Has Ödülü*" töreni sırasında yaptığı konuşma kadar salonun enerjisi de dikkat çekiciydi.

Has, mütevazı olmamaya özen gösteren bir konuşma yaptı. Bugüne kadar eşi Rezan Has ve kendisi adına 22 tane okul yaptıran ve toplam yaptığı hayırların tutarı 600 milyon dolara ulaşan işadamı Kadir Has, törende, "zenginlere ders" verdi!

Has'ın birinci dersi "*Hayırseverlik yaşlılık işi değildir*" konuluydu. Konuşmasında, "Babam öyle geç yaşlarda değil, kendini 40 yaşlarında hayır işlerine adadı" diyordu."

Babası, 40 yaşlarında hayır işine giriyor, oğlu ise bütün ömrünü hayra adıyor. 150 milyon dolarla neler yapılmaz ki? Onu düşünün ve yaptıklarının profilini siz düşünün.

Böyle bir adamın zenginlere dersindeki sözü çok önemli: "*Hayırseverlik yaşlılık işi değildir!*"

Bizim ülkemizde genellikle, adam çalışır çabalar bir yerlere gelir, gelecek kaygısı kalmaz, artık mezar aklına düşmüştür. Öleceğinin hesabını yapmaya başlar bu sırada da, çocuk çocuğa bırakacağı bu servetten 'bir miktarını hayır işlerine ayırayım' diye düşünür. Ömrü yeterse yapar, yetmezse o da sonuçsuz kalır ve bırakıp gider. Arkasından gel miras kavgası...

İşte bunun içindir ki, “Planlı çalışma, Pozitif düşünce ve Başarıya odaklanma”yla hedefine ulaşan Kadir Has’ın uyarısı önemlidir: O, Kayseriliye, ne Kayserilisi, bütün Türkiye’ye önemli bir ders veriyor ve diyor ki, “Hayır işinizi geciktirmeyin!.. Övünmek iç in hayır yapmayın... Bizlere hep bardağın boş tarafından ders, dolu tarafından başarı çıkarınız.”

Sonra şunları tavsiye ediyor:

“Önünüzde mutlaka bir hedefiniz olsun. Hedefe ulaşmak için planlamanızı aklın icaplarına göre yapınız. Hayale kapılmayınız. Zamanınızı en iyi şekilde değerlendirme gayreti içerisinde olunuz. Serveti, para kazanırken değil, harcarken elde edeceğinizi unutmayınız. Krize düştüğünüz an, soğukkanlılığınızı kaybetmeyiniz. Takım çalışmasına önem veriniz. Profesyonelleri daima motive ediniz. Büyük düşüünüz. Teferruatla meşgul olmayınız. Yaşamınızın her döneminde, dürüst olunuz. Kazandıklarınızı, bir gün kaybedebileceğinizi de hesaba katınız.”

Onun, “*Ben buraya övünmeye değil, bu topraklarla ödeşmeye geldim*” diyerek, burada başlattığı hayır işleri sayılmayacak kadar çoktur. İbret alınsın diye bir örneğini verelim: 2 Milyon Lira para ayırarak adına dört ilköğretim okulu yaptırmaya karar verir, bunların temelini atmak nasip olmaz, hastalanır ve vefat eder. Ayrılan para ise kurduğu vakıf tarafından bu okullar için kullanılır.(134)

Biz, burada Kayserilinin hayır olayını anlatmayacağız. Onu ayrı bir bölümde verdik. Gerçekten, Türkiye’nin ekonomi ve sanayi lokomotifinin yönlendiricisi olan Kayserili işadamları ve sanayicileri, kendi hayat tecrübelerini, binbir mücadele ile, özellikle de Türk bürokrasi imparatorluğunun acımasız kırbacını yiye yiye nasıl büyüdüklerini anlatırken, kendi hayatlarını şekillendiren olaylardan süzülmüş görüşlerini birkaç cümle ile özetleyip bize ders notu olarak bıraktılar. Bu sözlerin hemen hepsi bir hayat felsefesidir ve bir kitabı donatacak kadar derin izlere sahiptir. İşte yukarıdaki söz: Kayseri’ye ödeşmeye gelen bir hayırseverin, zenginlere hayrın yaşlılık işi olmadığını söylemesi başka nasıl özetlenebilir?..

134 Hayırseverlerimiz (Yay.Haz.İskender Şeker), s.28. Kayseri Ticaret Odası Yayını, Kayseri-2005

Şimdi bir farklı isme bakalım gelin: Hacı Ömer Sabancı. Bakın iradeni ve ideallerini birleştirmeyi bildiğin zaman, Allah'ın verdiği zekayı gayretine yönetici yaptığın zaman nerelerden nerelere çıkabiliyorsun.:

Hacı Ömer Sabancı (1906 – 1966), Sabancı Holding'in kurucusudur. İşe pamuk ve margarin ticareti ile başladı. Bugün Sabancı Topluluğu'nu meydana getiren sanayi kuruluşlarının temelini oluşturan ilk şirketler, Hacı Ömer Sabancı tarafından kuruldu. Hacı Ömer Sabancı, Orta Anadolu'da Kayseri'nin küçük bir köyünde, Akçakaya'da doğdu. 13 yaşında babasını kaybettikten bir kaç yıl sonra, talihini denemek için köyünden ayrılan Hacı Ömer, 450 kilometrelik yolu yaya olarak kat ederek pamuk diyarı Adana'ya göç etti. Adana'daki yeni hayatına pamuk işçisi olarak başlayan Hacı Ömer, kısa sürede işçi müteahhitliği'ne başladı, bir iki yılda yaptığı tasarruflarla pamuk ticaretinde mütevazı bir iş kurdu. O dönemde yanında çalışan işçiler Hacı Ömer'i "Ağa" diye çağırmaya başladılar. 1943 yılında bir yağ fabrikasına ortak oldu. Yaratıcı gücü, ileri görüşü ve yılmayan gayreti sayesinde, başarı zincirine birçok halkalar ekleyen Hacı Ömer önderliğinde, daha sonraki yıllarda düzinelerle yeni fabrikaları bu halkaya ilave etti. Onu zenginliğe götüren neydi? Aslında önemli olan bu soruya cevap bulmaktır. Bir insan bulunduğu ortamın aktif bir parçası olarak yöneticisi de olabilir, yönetileni de. Hacı Ömer Ağa, yönetici olmaya talip oluyor. O diyor ki: "Adana toprağı öylesine bereketlidir ki, eşeğı toprağı bağlasan durduğu yerde katır olur!" İşte size, kendi ortamını tahlil şablonu. Buna rağmen yılmadan çalışan bir iradeye sahiptir Hacı Ömer Sabancı. Onun yakın dostu ve iş ortağı Nuh Naci Yazgan ondan söz ederken: "Hepimiz çilenin ateşinde piştik, kavrulduk. Aslanın ağzından kaptık ekmeğimizi. Ama bu Hacı Ömer'in çektiklerinin bir kıymığını biz çeksek, bugüne çıkamaz, etimiz kemiğimiz erir, toz olurdu toprakta. Kendi ağırlığının iki katını, belki de üç katını omuzlarında taşıırken de sabahtan akşama kadar pamuk balyalarının içinde ter ter tepinirken de anasından emdiği süt, burnundan gelirken de şakacı, kahkahacıydı Hacı Ömer." Bu şaka, başkasının hamallığından hayıflanmayı değil, hayatı gelecekte kendisine hazırlayacak imkânlarına açık bir aklın mahsulüydü. Bunu başardı, büyüdü ve Türkiye'nin 'En Zengin İnsanı' oldu. İstanbul'da

Boğaza cepheli meşhur Atlı Köşkü aldı, ömrünün yaşlılık dönemini burada geçirirken de, kendisine sorduklarında “*buraların bekçisiyim*”, demek erdemliliğini de yitirmedi. 1966’da İstanbul’da vefat etti. Vasiyeti üzerine Adana’ya getirilip defnedildi.

Hamallıktan Holding sahipliğine yürüyen bir yol haritasında onun kavşaklardaki belirleyici sloganı, “Birlik Olarak Sanayi Sahasına Atılalım: BOSSA” olmuştur. Bugün gördüğünüz herhangi bir firma adının sonunda yuvarlak mavi zemin içinde (SA)yı görürseniz, bu birlik ruhunu unutmayın. O birlik ruhudur ki, Sabancı Ailesini kişisel hesaplar için parçalamamış ve bu holding büyümesini devam ettirebilmişti.(135)

Bu büyümeyi rayına oturtan isim ise Sakip Ağa’dır. Sakip Sabancı 1933’de Akcakaya köyünde doğdu. Ömer Sabancı’nın altı erkek çocuğundan ikincisidir. İlkokulu Adana’da okudu, Lise tahsilini yarıda bırakarak Akbank’ta çalışmaya başladı. Babasından aldığı terbiye kendisine sağlam bir iş disiplinine sahip olmasını sağladı. Bu sayede, Sabancı Holding’in kuruluşundan öldüğü 2004 yılına kadar başında bulundu. O, gelişme yolundaki bütün engebelere rağmen, önem verdiği olmazsa olmazlarını şöyle sıralar:

“Petrol mü, altın mı derseniz, ‘insan’ derim. İyi yetişmiş, iyi eğitilmiş insan kaynak da yaratır, imkân da!.. Adama iş değil, işe adam ararsak, meselenin çoğunu çözmüş oluruz...”(136)

İşte önünde saygıyla eğileceğiniz bir kural!..

Hadi, oturun bunun macerasını anlatan petrolden ve altından önce (işe göre) insanı arayan adamın romanını yazın. Bakın nasıl bir tablo, ne engeler, ne badireler çıkacak karşınıza. O insanı bulduğunuz zaman, mesela kendi içinizde o insanın cevherini keşfettiğiniz zaman nelere sahip olabileceğinizi düşünün.

Baruthanede katiplikten, Ermenilerle mücadele, arkasından İstiklal Savaşı öncülüğü. Müdafai Hukuk Cemiyeti’nin Şubesi Başkanlığından Milletvekilliğine uzanan bir başarı çizgisi.

Nuh Naci Yazgan, kalkınma hamlesini başlatmak isteyen dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar’dan bir teklif alır:

135 Sadun Tanju, Hacı Ömer, s. 16 vd. Özel Yayın, İstanbul-1983

136 Abdullah Satoğlu, Kayserililerin Ticarettteki Başarı Sırları, s.84.. Beğendik Yayını, Ankara-995

-Ermeni ve Rumlardan devlete intikal eden fabrikaları satın alıp çalıştırın. Böylece hem siz, hem de devlet kazansın.

Bu fikir aklına yatar. Kalkıp Kayseri'den Adana'ya gider. Bir tekstil fabrikasını yeniden düzenler ve çalıştırır. Derken ikinci fabrika, üçüncü fabrika...

"Şu bir gerçek ki, yoksulları çok olan bir memleketin zenginleri rahat edemez", diyen Nuh Naci bey, çalıştıkça kazanır, kazandıkça çalışır. Ticarete çok iyi noktalara çıkar. Halkına iş, devletine vergi verir. O da yetmez, ihtiyaç sahiplerine yardım kapılarını açar. Kendisine baş vuranları araştırır, muhtaç olanların sıkıntılarını giderir. Bununla da yetinmez, okul yaptırır, yurt yaptırır, cami yaptırır. Bu hayır çabalarının belki en önemlisi, İstiklal Harbi Yıllarında askerin elbise ihtiyacını karşılayacak parası olmayan bir devlete kaput bezi dokuyup satmasıdır. Fabrikasındaki üretimin tamamını askere gönderir, savaş biter, parasının ödenmesi için Atatürk talimat verir. Nuh Naci Yazgan'ın cevabı bir vatanseverlik abidesinin kaidesine yazılacak cinstendir: *"Ben ne yaptımsa vatanım için yaptım. Bana hiç borcunuz yoktur!"* Şimdi vatanın varlığını, servetini çalanlara, vergisini kaçıranlara, türlü dolaplar çevirerek devletin kasasını soyanlara bakınca, Nuh Naci Bey'in tavrını anlamak daha bir başka anlam taşıyor olmalı. Böyle bir adamın doğal olarak yüreğinde başka sızıları da olacaktır elbette:

"Haram ile helal ikiz kardeş gibidir. Hele haram denen âşüfteye, ticarete yakasını kaptırmayana az rastlanır. Kaptıranı da iflâh olmaz. Er-geç fitil fitil gelir burnundan. Ama, o âfete göz komamak, şeytanın iğfaline kapılmamak için de çıkla Peygamber sabrı ister. Tanrı şahidim, hilenin kırıntısını katıp karıştırmadım, bilerek isteyerek hiçbir işime. Ama yine de bir nefis muhasebesine varınca, göğsümün bir yerinde, kıl çekintisine benzer, inceden inceye bir sızı duymuşumdur zaman zaman. İşte, hayır-hasenat namına ne yaptımsa, hep bu sızıyı dindirmek için yaptım. Kimi yerde hamam yaptırdım, herkes yunsun yıkansın, bedeninin kirini, salgısını atsın diye. Camiler yaptırdım, Müslüman kardeşlerim ruhlarını paklasın diye. Hastahaneler, dispanserler kurdum, dertliler, acı çekenler şifa bulsun diye. Kâbe'yi ipek halılarla donattım, Hacer-i Esved'e yüz sürdüm. Ne yaptımsa kıpırdatamadım, söküp atamadım o ince sızıyı içimden. Gerçekte, böyle bir ağrım sızım yok belki de. Ama,

doğrusu şu ki, rahatsızım, tedirginim ben. Pabucunun içine bir kum tânesi kaçmış bir kimse, nasıl rahatsız olursa, ben de öyleyim tıpkı. Üstelik benimkisi ne pabuç, ne de kum işi, çıkarıp atasın.”

Bu sızıdır ki, ona; “*Hileye itibar eden iflah olmaz*”, sözünü söyletecek ve 1040’ların bir kış gecesinde kendisini ilk defa hayır hizmetine yönlendirecek bir olayı başlatacaktır. Buyurun bunu da Yazgan’ın kendi ağzından dinleyelim:

“Bir gün gecenin ilerlemiş saatlerinde geziyordum ki, bir genci elektrik direğinin dibinde gördüm, vardım sokuldum yanına. Ne ayak seslerimi işitti, ne de benim farkıma vardı. Elindeki kitaba dalmış okuyordu habire. Hafifçe öksürdüm ürkerek başını kaldırdı kitabından: gecenin bu saatinde burada ne yaptığını sordum. Lisede öğrenci olduğunu ders çalıştığını söyledi. Kendisine evinin olup olmadığını sorduğumda “*Handa kalıyorum orada elektrik yok*” diye cevap verdi. Köylü olduğunu şehirde kalacak yerlerinin bulunmadığını ifade etti. Ayrıldım. Bu görüntü beni çok etkiledi, buna benzer çeşitli tertiplerle acındırmak para sızdırmak isteyenlere çok rastlamışımdır. Umursamamış göründüm, eve geldim girdim yatağa uyku girmedi gözüme kalktım giyindim döndüm Kicıkapı’ya çocuk bu defa çömelmiş sırtını direğe dirseklerini dizlerine dayamış okuyordu gecenin ayazından habersiz. İşte böyle bir rastlantıdan esinlenerek yurt yaptırmaya karar verip Nuh Naci Yazgan öğrenci yurdu projesini gerçekleştirdim. Bu irfan yurdu ilk eserimdir.” (137)

17 Yaşında, gencecik oğlunu kaybeden Nuh Naci Yazgan, oğlu hakkının hasretini köy çocuklarının gelip okuyabilecek sıcakık bir yurtla gidermiş olur. Onun sözden çok tavır olarak bir anlam taşıyor olmalı değil mi?..

Kayseri’den; Tomarza’nın Pusatlı köyünden kalkmış bir genç adam; İzzet Özilhan, 1950’lerin başlarında İstanbul’a iş aramaya gitmiş. Sonra orada bir köşede bir arkadaşıyla; Niğde Aksaray’dan Kamil Yazıcı ile bir hırdavat dükkanı açmış. Ortaklıkları sağlam temellere dayandığı için bu hırdavat dükkanı büyümüş ve günümüze bünyesinde seksenin üzerinde şirketi barındıran Anadolu Grubu olarak gelmiş. Üstelik bir de ülkemiz sanayi kuruluşlarının patronlar kulübü olan TÜSİAD’a başkan

çıkarmış; oğlu Tuncay Özilhan. İzzet Özilhan, eğitim görmemiş, ama hayat onu filozof yapmıştır. Bu yüzden, kazancından önemli bir bölümünü de eğitim kurumlarına ve öğrencilere karşılıksız burs olarak ayırmayı ihmal etmemiştir. Bakın, “Bir Kayserili ne yapacaksa, onun hem önünü düşünüp hesaplar, hem ardını. Hem geçmişine bakar, hem geleceğine. Ben bunca yaşma geldim, hep böyle yaptım. Siz de hep böyle yapın”, diyen İzzet Özilhan’ın söylediklerine bakınca ona hak vereceksiniz:

“Başarının özü, çok çalışmaktır... Sabır, ilke ve kurallara bağlılık beklenilene ve istenilene kavuşturmuştur. Hep anlaşılmadan, uzlaşmadan yana olun. Kavgı etmek, uzlaşmazlık yaratmak, mahkemelik olmak, tartışma yaratmak size kazanç getirmez. Yıkıcı, yok edici, haksız rekabet yapmayın. Hepsine ben sahip olayım duygusuna kapılmayın. Karşınızdakini yıkayım, yok edeyim, süpüreyim şeklinde düşünmeyin. Vahşi kapitalizmden uzak durun. Para kazanacaksınız, fakat yanınızda çalışanlara da para kazandıracaksınız. Hep bana, hep bana dememelisiniz. Kendi başınıza karar vermeyin yapacağınız bir işi bilenlerle mutlaka konuşup tartışın... Kendi fikrinizi söyleyebilirsiniz. Ancak, fikirlerinizi kesinlikle “dikte” etmeyiniz. Sonuçta oybirliği ile kararları almaya çalışın...Pinti olmayın, her zaman tasarruflu olun. Unutmayın “Bugün gelir, yarın gelmez”. Kazandığının bir kısmını “gelmeyecek günler” için bir kenara ayırın. Karşınızdakine samimi olarak değer vermek insanları yönetme sırlarından biridir. Bunu iyi bilin. Dürüst ve gerçekçi değerlendirmeler yapın. Neyi değerlendiriyorsanız, yürekten değerlendirin. Çalışanlarınızı ödüllendirirken, eliniz açık olsun... Başarılı olmak için, çok çalışın, ticaret ahlakına, gelenek ve göreneklere sıkı sıkıya bağlı olun. Karşınızdaki insana kendisine önem verdiğinizi ve onu ciddiye aldığınızı hissettirin ve bunu sahiden yapın. Her zaman aklınıza göre çalışın, ayağınızı yorganınıza göre uzatın. Az paranız varsa, az paraya uygun işler yapın. Kesinlikle başkalarını taklit etmeyin. Eleştirmeyi, suçlamayı ve şikayet etmeyi sevmeyin...”(138)

Türkiye, Batı’nın üzerinde kumar oynadığı bir ülkedir. Bu yüzden de baş ağrısı hiç eksik olmamıştır: Ülkede zaman zaman

umutsuzluklar olmuştur, siyasi istikrarsızlıklar, dıştan gelen ekonomik krizler ve askeri darbeler sonucu artan bu karamsarlığı aşabilmek için, Türkiye’de ilk beş yıldızlı oteller zincirini kuran ve servetinin önemli bir bölümünü de hayır işlerine ayıran Mehmet Kemal Dedeman, uyarıcı bir mesajla milletin önünü bakın nasıl açıyor: “Yakınmak değil, yekinek zamanıdır!..” Demek istiyor ki, darlıklara, sıkıntılara, korkulara kapılıp yakınmayın, yekinin; yani gayret gösterin başarırırsınız. Bunun gerekçesini deşöyle açıklmıyor:

“İleri yaşıma ve yetecek kadar az çok, üç-beş kuruşum olmasına rağmen çalışıyorum. Çünkü, ben evvela Türk’üm ve “Y” harfiyle başlayan kelimelere hayatım boyunca önem vermi- şimdirt: “Yurdum” diyorum. “Yuşam” diyorum. “Yarın” diyorum. “Yavrurum” diyorum. Tarihin bahşettiği gurur ve vakarı her vatandan gibi, her Türk gibi, her Müslüman gibi ben de taşıyorum. Anadolu ve Türkiye çok çalışmaya mecburdur. Çalışacağı, kazandığımızı, milletimizin saadeti, ayakta durması ve yavrularımızın huzur içerisinde büyümesi için sarfedeceğiz.”

Mehmet Kemal Dedeman, “Ticaret humayun (beyaz lekesiz) gömleğe benzer leke götürmez” derken, dürüstlüğün önemini vurgulamakta ve “Doğru olduğum sürece cesur oldum”, ifadesiyle gelecek kuşaklara çok önemli bir ışık sunmaktadır. Dedeman, “İnsanın insana hizmetini ibadet” anlayışıyla değerlendirirdi. Çünkü kendisi bu diriltici hamleyle ayakta durabilmişti. (139)

Nuh Mehmet Baldöktü, askerde oğlu Ahmet’i kaybetmiş, onun hatırasına bir ilkokul yaptıracaktı. Bu işte bizim de tuzumuz biberimiz bulundu: Derneği kurduk okulu yaptırıldı. Okulun arsasının yanına bir de cami inşaatına başladık. Nuh Mehmet Baldöktü hayrın cazibesine öylesine kaptırdı ki, kendini peşinden yenileri geldi. Neredeyse, serveti nin tamamına yakını bu işlere harcadı. Böyle bir insanın duruşu, davranışı, sözleri önem taşıyordu. İstanbul’da yaşıyor du. İşyerleri orada idi. Önemli tespit ve değerlendirmeleri vardı. Evvela şuna inanıyordu: “Gayrimüslimler bizden daha akıllı değildir!” Arkasından kendi dünya görüşünün kapılarını açıyordu:

139 Bir Hayat Hikâyesi Mehmet Kemal Dedeman, s.5 vd. (Der.Zeynep Avcı) Dedeman Topluluğu Yayını, İstanbul-1996

“Eskiden Anadolu’da denizi görmeden ölen dolu dolu insan vardı. Avrupa ile temasları, yabancı lisan bilmeleri gayrimüslimleri daha bilgili yaptı. Görmezse ne yapsın adam. İşte Sultanhamam diploma vermez ama sinema gibi her şeyi gösterir. Kayseri’nin yalnız Kayseri’den, İstanbul’un ise bütün Türkiye’den haberi olur. Ticarete görüş sahası İstanbul’da genişler. Üniversite dedikleri işte budur. Mesela bugünkü durum olsaydı ben İstanbul’a gitmezdim. Çünkü bugün Kayseri’den de, hatta köyden de İstanbul’u ve Dünyayı görebiliyorsun. İnternette dünyayı görebiliyorsun. Artık dünya küçüldü. Dil bilenlerimiz çoğaldı. Alman’la Almanca, İngiliz’le İngilizce konuşan çocuklarım, torunlarım var.”

Hayat sahasını gerçek universal eğitim alanı olarak gören Baldöktü, “Çıraklığı yapılmayan işin ustalığı caiz değildir”, diyerek bunun da açıklamasını yapar:

“Tez zengin olanın zenginliği uzun sürmez. Kuruş kuruş kazanan ise kolay kolay yıkılmaz. Başarıdaki sırrın birincisi düşük kâr, ikincisi itimattır. Fazla kazanç işadamını her zaman kâr sarhoşluğuna iter. Ticarete en büyük meziyet dürüstlüktür. Alırken de satarken de işadaminin güven telkin etmesi gerekir.”

İnsanın hemcinsine faydalı olmasının, insan olmanın ilk şartı olduğunu söyleyen ve bunun gereklerini de bizzat yaptığı yatırım ve hayır kurumlarıyla gösteren Baldöktü, çok ilginç bir benzetmeyle bize farklı kapıların açılmasını sağlamaktadır:

“Gübre enerji kaynağıdır. Bir yere yığıp koysan kokar durur. Oysa bir bitkinin dibine koyarsan bitkiye fayda sağlar. Burada insanlığın enerji kaynağı da servet, ilim ve kudrettir. Servet insanlığın hayrına verilmezse, sahibini azdırır, onu kokuşturur. İlim sahibi ilmini insanlığa vermezse o da kendini kokuşturur, kudret sahibi milletine hizmet ediyor enerjisini bu yönde kullanıyorsa ülkesini geliştirir.

“Başarının sırrının çalışmak ve doğruluk” olduğunu söyleyen, Baldöktü, gençlere bu yönde öğütler verirken önemli ayrıntıya dikkati çeker:

“Ben gençliğe diyorum ki, başarının sırrı çalışmak ve doğruluk. Durduğu yerde kimse kimseye para vermez. Dürüst olacaksın. Herkes sana inanacak. Peşin paraya mal veren adam, doğru ve çalışkan adama vadeyle mal verir. Ticarete muvaffak

olmanın sırrı, karşındaki adama "Acaba?" dedirtmeyeceksin. Bir yaşlı amca bana işe başlarken önemli bir hayat dersi vermişti, demişti ki, 'Yaptığın işe ya kimsenin aklı yetmeyecek, ya da gücü yetmeyecek'. Ben bu kurala uyarak işimi büyüttüm."(140)

Halit Narin, aslen Kayserilidir. Babasının İstanbul'a yerleşmesinden sonra 1930'da burada doğmuş ve iyi bir eğitim gördükten sonra tekstil sektörüne atılmıştır. Uzun yıllar Tekstil İşverenleri Sendikası'nın, yani patronların patronluğunu yapan Narin, kazancını hayra dönüştüren seçkin insanlardan birisidir. Bugüne kadar 12 okul yaptırıp Türk eğitiminin hizmetine verdi. Onun iş dünyasına tavsiyesi birbirini yemeden, rekabeti kendi ahlaki kuralları içerisinde yaparak dış ülkelere karşı daha güçlü bir duruş sergilemeleri şeklinde özetlenebilir. Bunun için de son on yılda dünyayı istila eden Çin mallarına karşı çok önemli bir uyarıda bulunur:

"Eğer bu şekilde 3 yıl daha devam ederlerse ya onlar bitecek ya biz biteceğiz. Çin'in ilk hedefi önce kendi tüketicisi, iç piyasası olmalı. Yatırımı kendi insanları için yapmalılar. Aynı şey Hindistan, Brezilya ve Türkiye için de geçerli."

Bu defa, Tekstil'de dünyanın üç devine sözü getirir ve aklın yolunu göstererek çok önemli bir uyarıda bulunur:

"Çin, Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya ...Onların çok zayıflamasına izin vermeyin. Birbirleriyle rekabet etmelerine izin verin. Ondan sonra yolumuzu bulacağız. Yoksa üçünün bir araya gelmesine izin verirsek, bizi bitirirler. Bu çok açık."

Bununla da yetinmez., kolektif düşüncenin toplumun bütünüyle refah düzeyinin yükseltilmesi gereğinin üzerinde durarak şu uyarıları yapar:

"Eğer daha zengin olacaksak, kendi ülkemizden başlayarak insanların alım gücünü yükseltmeliyiz. Bunu başarabilirsek, gelişmekte olan ülkeler değil, gelişmiş ülkeler oluruz"

Sonra, Tekstildilere öğütlerde bulunur:

"Biz konuşmayı, birbirimizi görmeyi, birbirimize gülümsemeyi seviyoruz. Önemli olan bir araya gelebilmek. Eğer tekstilin herkesin

işî olduğunu, sadece bizim işimiz olmadığını kavrarsak, diğer sanayi dalları ile kıyaslandığında daha başarılı olacağız." Ve sevginin her şeyin üstünde olduğunu söyler:

"Yatırımlarınızın, pazarlamanızın, kârlılığınızın keyfini çıkarın. Ama önce birbirinizden, arkadaşılığınızdan keyif alın. En iyisi bu!.."(141)

İrfan Birol ve Murat Yerlikhan, Kayserilinin hayat felsefesini özetleyen sözlerini derlemişler. Bunlar anonim görüşler olarak bir toplumun hayat tarzını oluştururken beslediği zihni imkânlarını da göstermektedir. Buna bir anlamda ortak şuur da diyebiliriz. Geleneği olmayan toplumun geleceği de olmayacaktır. Bu açıdan bakıldığında, bu sözlerin bu toplumu besleyen geleneğin asırlar boyunca süzülüp damıtılmış hayat felsefesi olduğu anlaşılacaktır. Buyurun, gerçekten de paradan daha değerli kazanım sağlayan ve Kayseriliyi ticarete ileriye taşıyan bir zihniyet egzersizi olarak bu sözlerle bakalım şimdi de:

"Yaptığın işin hesabını tutmazsan, başkasının tuttuğu deftere göre hesap verirsin."

"Para ve şöhrat ateşe benzer, üstüne oturabilecek adam ister."

"İnsanlar sözüyle, hayvanlar yularılla bağlanır."

"Kâr kudurur, sermayeyi yer!"

"Parasız adam oksuz yay gibidir."

"Para bulunur, itibar bulunmaz."

"Tüccar adam siyasetle ilgilenmez, takım tutmaz!"

"Maharet mirasa eklemektir."

"Mülk tüccarın teminatıdır."

"Kârı masraflınızda arayın."

"Tüccar, eksikliğini görmesini bilendir."

"Tüccar zorda belli olur."

"Esnafın dizi kırık gerek."

"Müşteri hiçbir şey almazsa, hiç olmazsa ayağının tozu kalır."

"Adamın babadan kalanıyla yetineni, hazır yiyeni Kayserili değildir."

"Tembellikten gelen yoksulluğa çare bulunmaz."
"Gösteriş husumet yaratır."
"Parasını kaybeden itibarını da kaybeder."
"Tapusuz tüccar damda biten ota benzer."
"Öylesine dürüst ol ki, insanlar asla tereddüt duymasınlar."
"Karşıdakini daha az akıllı görme."
"Zarar etmeyen kârın kıymetini bilemez."
"İşi düzgün olanın itibarı yüksek olur."
"Namazın kazası olur, kaçan fırsatın kazası olmaz."
"Ortaklık para kazanıldığı sürece devam eder."
"Az kazanan çok kazanır."
"Kayserili, eli sıkı, gerekli hayra açık, ama beleşe karşıdır."
"Az kar, çok devir olmalı, terekte duran mal kâr etmez."
"Sel gibi paranın önünde kimse duramaz, kuruş kuruş kazanılan parayı kimse elinden alamaz."
"Cehenneme giden döner, Kaybedilen müşteri dönmez."
"İşin başında ehli yoksa, kaygı duyun."
"Borç alan söz dinler."
"Hileli pazar, mideyi bozar."
"İş adamına ün değil, un lazım."
"Usta yaparken, tüccar alırken kazanır."
"Hafızasına güvenen daima yanılır."
"Yara devamlı kanattan (yakınından) alınır."
"Niye aldın demezler, niye ödemedin derler."
"Karnının doymayacağı yerde açlığını belli etme."
"Müşteriyi aldatan kendini aldatır."
"Bolluk her zaman olmaz, su akarken testini doldur."
"Ortak seçimi eş seçiminden önemlidir."
"Birinci iş kâr etmek için, ikinci iş büyümek için, üçüncü iş batmak için kurulur."
"İki kişi ortaksa üçüncüsü Allah'tır."
"Pazarlık yapmasını bilmiyorsan, istenilen fiyatın yarısını teklif et."
"Asiller yönetir, acizler şikayet eder, basitler iftira atar."
"Tüccarın sermayesi dürüstlük ve güvenirliliktir."
"İt sürü para kazan."

“Paranı mala bağla, kıymetini Allah’ta ara.”
“Tüccar masrafını makul, gösterisini ölçülü yapmalıdır.”
“Para kazanamayan harcamasını da öğrenemez.”
“Evden önce işyeri al.”
“İşin hilesi dürüstlüktür.” (142)

“İNSANLAR ÖNDERLERİNİ UNUTMUYOR!

Bulunduğunuz şehirlerin çevresine bakın lütfen. Her birinin tepesinde bir ya da birkaç tümülüs dediğimiz tepecikler görürsünüz.

Nedir bu tümülüslerin özellikleri hiç düşündünüz mü?

Açılanlara bakıyoruz, içerisinden mezar çıkıyor. İnsanlığın varolduğundan buyana, milyarlarca hayat yaratılmış ve ölmüş... Ancak insanlar kendi aralarından kendilerine sahip çıkan, yöneten, yol gösterenleri unutmamış. Onların gölgesinin üzerlerinde olmasını istemesine kalktıklarında baktıkları sırtların en üst noktalarında onlara mezarlar yapmışlar. Bu mezarların üzerine yığdıkları topraklarla onları tabiatın kolay kolay kaybolmayacak bir parçası haline getirmişler...

Bakın mesela Kayseri'nin güneyinde Küçük Kızıltepe'nin başında bir tümülüs var. Bir benzeri kuzeyindeki sıradağlar zincirinin şehre cepheli sırtında. Ali Dağı'nın başında ayrı bir tümülüs. Batısında Yılanlığı Dağı'nın tepesinde bir başka tümülüs. Sanki dört göz dört cephesiyle şehri gözetliyor da ya da koruyor. Eski insanlar bunlara kutsallık da atfetmiş olmalı ki, açılan bazı tümülüslerde sır sıra dizilmiş gözyaşı şişeleri, yemek kapları görüyoruz. Ölen için ağlayanlar gözyaşlarını bu şişelere toplamış ve ölene ahiret emaneti olarak takdim etmişler. Kimbilir, belki günahları var da cehenneme gideceklerse, bu gözyaşları cehennemi söndürsün diye de konulmuştur.

Gültepe Parkının önünde bir yağma tepe vardı. Bundan otuz yıl kadar önce bu tümülüsü açtılar. İçerisinden bir küçük odacık çıktı. Miladi yılın ilk elli yılına tarihlenen tümülüs içerisinde ölmüş bir genç kızın ziyneti vardı: Altın yapraklar bir ayağının ucundan başlıyor, başından dolanarak öbür ayak ucunda son buluyordu. Yanında yine sıralar halinde kristal ve renkli gözyaşı şişeleri. Belli ki, saygın birinin kızıydı, çok erken yaşta ölmüştü. O dönemin toplumu ona böyle bir anıt mezar yapmışlardı. Kızcağız babasının itibarını kullanıyordu... Buna benzer bir tümülüsün açılışına da birkaç yıl

önce şahit olmuştum. Karşısında bağımın bulunduğu Kızıltepe'ye bir gün bir iş makinesi geldi, kazı yapmaya başladı. İlk defa, tepenin üzerine ev yapılacağını sandık. Sonra baktık öyle değil, açıkgozlu birisi resmen tümülüsü açıyor. Güpegündüz şehrin karşısında yapılan bu yağmaya elbette seyirci kalınmadı ilgili kurumlar müdahale etti. Ama adam tümülüsü tepesinden delmişti. İçerisinden bir şey götürüp götürmediğini bilmiyoruz. Merak edip gittim baktım birbirine bağlantılı iki odacık. Odalar oldukça temiz silme taştan yapılmış ama içi boş. Daha doğrusu boşaltılmış...

Kayseri, çok eski bir şehir olduğu için çevresinde böyle onlarca tümülüs var.

Selçuklular ve Osmanlılar bunu dağdan şehirlere indirmişler ve bu tür insanlar için anıt mezarlar inşa etmişler.

Mısır'ın ehamları, Ortaasya Türklüğünün kurganları da öyledir.

Türkiye'de anıt mezar bakımından zengin illerden birisi Kayseri, sonra Erzurum ve Ahlat gelir. Bu üç yerdeki mezarları yakından inceledim. Halk, bunlarda uhreviyet arasa da, çoğu dönemin ünlülerinin defnedildiği kabirlerdir. Belki manevi önemleri var ama türbe değiller. Bu konuda Unutamadığım bir hatırlı da vardır:

Bilirsiniz, Pınarbaşı yakınlarında kendi adını taşıyan köyde Melikgazi anıtmezarı vardır. Bu mezara olağanüstü bağlılık kutsiyet atfedilir ve millet buraya gidip kurban keserek dua eder, taleplerini Allah'tan değil de neredeyse bu anıt mezardan isterlerdi. Şimdi böyle bir yoğunluk pek yok ama, önemi hala devam ediyor. Genciz, bir grup arkadaşla burasını ziyarete gittik. İlk defa gidiyorum. Bu fırsatını bulup, köyde bu mezara bakan şahsa anıt mezarın altındaki mezar kısmını açtırdık. İnip ne görelim, bir tabutta pamuklar içerisinde tahnit edilip adeta kurumuş bir ceset. Daha sonra öğreniyoruz ki, Melikgazi, Anadolu fethine çıkan Selçuklu Alperenlerinden bir kumandandır. Onun hikâyesi de şöyledir:

Danışmend Ahmet Gazi'nin vefatı üzerine Emir Melik Gazi bölgenin hakimi olmuş ve burada önemli hizmetlere başlamıştı. Dindar, âdil, çalışkan, yardımsever ve âlim bir kumandandı. Diğer İslâm ülkelerinden bilginleri bölgeye davet ediyor, hizmet veren herkese yardımda bulunuyordu.

Halk da kendisini çok sevmiştir. Şehre huzur ve adalet gelmiştir. Yerli halkın sıkıntıları da giderilmiş, onlardan isteyenler kendi inançlarında serbest bırakılmıştır...Onun başarılarını öğrenen Halife kendisine bir altın yakalılık, bir altın asa, bir siyah bayrak ve makamında çalınmak üzere bir davulu hediye olarak gönderdi. Aynı şekilde İran Selçuklu Hükümdarı Sultan Sencer de, bu kahraman kumandan'a hediyeler gönderdi. Ne var ki, Melik Gazi savaşlardan yorulmuş ve hastalanmıştı. Hediyeleri getiren heyet kendisine Malatya yakınlarında ulaşabildi. O ise bu hediyeleri alamadan, 1134'te ruhunu teslim etti. Cenazesi tahnit edildi. Getirilip daha önceden yapılan ve bugün adıyla anılan Melikgazi köyündeki türbesine konuldu...

Ona türbe yapanlar, tuğlanın asırlara dayanacak örneğini ilk defa bu eserle gösterdiler. Bu türbe mimarisi ile ayrıca Türk mimari üslûp ve sanatkârlığının da şaheser bir örneğini vermiş oldular. Böylece bu eser, burasının Türkleşmesinde ve Müslümanlaşmasında ilk mühür gibi toprağa dikilmiş oldu(143).

8 asra yakın bir süre cesedi çürümeden açıkta durdu. Türbesi ziyaret yerine dönüştü. Asırlardır, mânevî sıkıntısı olan, ya da bir dilekte bulunmak isteyenler onun kabri başında gidip Rabbinden niyazda bulunmaktadır..."

Tarihin realitesi ile duyguların efsanesi örtüşmese de, bu mezarın önemini anlamak mümkündü. Ama ona aşırı derecede, hatta şirke varacak derecede kutsiyet atfetmek doğru değildi. Ziyaretimiz sırasında, insanlar mezarın bahçesindeki mezar taşlarına, ellerindeki taşları sürüp tutturmaya çalışıyorlardı. Sordum, "Ne yapıyorsunuz?", diye cevap ürkütücüydü:

"Dileğimizi tutum taşı taşa yapıştırmaya çalışıyoruz. Dileğimiz olacaksa, taş tutuyor, olmayacaksa tutmuyor."

Din eğitimi almış birisi olarak buna müdahale etme gereğini duydum:

-Bu bid'attır, hatta şirktir! Taş size nasıl yön verecek, bu eski zamanların puta tapıcılığı gibi bir şey, vazgeçin bundan, küfre giriyorsunuz!

143 Mehmet Çayırdağ, Kayseri Tarihi Araştırmaları, s. 12. Kayseri Büyükşehir Bel. Yayını, Kayseri-2001

Adamlar inanırlar mı? Hatta, onların türbe dediği benim anıt mezar olduğunu söylediğim mezarda yatan kumandanın teninden kan damladığına inanıyorlardı. Ben buna itiraz ettim:

-Hayır, öyle bir şey yok. Ölmüş bir insanın kurumuş cesedi var orada!

Sanırım oranın yerlisiydi birisi hemen hışımla karşıma dikildi:

-Sen kafir misin, münafık mısın, nasıl böyle söylersin?.. O mübarek bir zattır, biz gece testiyle su koyarız, sabahleyin testi boş alırız...

Güldüm:

-Yani gece kalkıp su içiyor ya da abdest alıyor öyle mi?

Adamın ,“Evet öyle tabii”, sözlerini hayretle dinledikten sonra oradan yanlarından ayrıldım. Bu defa yanımdaki arkadaşlarımla tartışmam başladı:

-Adamların dünyasını yıkmamak lazım.

Dostuma çıkıştım:

-Batılla inanç korunmaz, batıl güve gibidir; inancı da yer bitirir, kendine çevirir. Bugüne kadar birçok bid’atı, ‘Bit’at-ı hasene kılıfıyla’ dini duyguyu güçlendirir düşüncesine saplanarak müsamahayla karşılayanlar hurafe örtüsünün altında dinin uhreviyetini zedelediler mi? Akli başında, inanmış, üstelik neye inandığını bilen bir insan bu tür hezeyanlara nasıl müsamaha ile bakabilir?.. Bu kumandan, kuşkusuz bir Alperendir; gerçek bir mümin, takva ehli bir devlet adamıdır. Onun böyle olması, keramet dağıtan evliyalığa çıkarılmasını gerektirmez ki. Bakınız, sırf bu tür batıl hareketler yüzünden, İslâm’ın içinde Protestan tavrına yönelenler oldu. Böyle bir şey Hristiyanlıkta olabilir, bakınız mesela, İstanbul’un fethinde olmuştur. Hristiyanlar Ayasofya kilisesine toplanmışlar ve kendilerini kurtarmak üzere meleklerin kılıçlarıyla geleceklerini beklemişlerdir. Papazlar sürekli bu telkinle insanları uyutmuşlar. Tabii melekler gelmemiş ama fethin melekleri Osmanlı sipahileri gelmişlerdir. İslâm böyle bir şeyi benimsemez. Hurafeye karşı çıkmak ayrı şey, bunları bahane ederek bütünüyle İslâm’ı revize etmeye kalkmak ayrı şeydir.

Dostlarımin diyecekleri kalmamıştı. Sonra gördüm ki, bu hadiseler ilk kavimlere has bir şey değil, Hristiyanlara, Yahudilere,

hatta Uzakdoğu dinlerine has bir şey değil. İnsanın olduğu her yerde bu zaaf makinesi asırlar boyu üretim yapıp durmuş. Benzer örneğini Hac farızası sırasında Kabe'nin önünde yaşadım:

Bir hadiste, "Hz. İbrahim Makamı ile Kabe'yi önüne alacak şekilde kılınacak namazın sevabı"ndan söz edilir. Doğrudur, Hz. İbrahim Makamı, o mübarek insanın oradaki sembolüdür. Tenha zamanlarda onu önüne alacak şekilde Kabe'ye yönelip namaz kılmak elbetteki sevaptır. Ama üç milyon insan Hacca gelmiş, bu insanlar vakit namazına durmuş. Maşheri bir kalabalık içindesiniz. Şimdi bakın işin garabetine: İki adam geldi, belki Afganlı, belki Pakistanlı, belki de Hintliydi. Söyleneni ters anlamış olacaklar ki, Kabe ile İbrahim Makamının ardasına girdiler, Kabe'yi arkalarına alarak Hz. İbrahim makamına doğru namaza durdular. Onlara ilk müdahale eden ben oldum, omuzlarına vurdum, Arapça olarak, "Ahi bid'at, Ahi Bid'at!.. " dedim, aldırmadılar, "Ahi batıl, Ahi haram!.." yine aldırmadılar. Yapacağım fazla da bir şey yoktu, insanların ibadete yöneldiği bir sırada onların başını bekleyip ikna edemeyeceğimi biliyordum, namaza duracaktım, iki asker hızla geldiler bu iki adamı karga-tulumba tutup kalabalığın içine savurdular.

O insanların Hadis'i yanlış anlamaları, vahim iki hatanın birden yaşanmasına sebep oldu. Önce kendileri, Kabe'ye arkalarını dönmek gibi bir hata işlediler, sonra da oraya temiz niyetlerle gelmiş, ama cehaletiyle ne yaptığının farkında olmayan insanlara askerlerin kötü muamele yapmasına fırsat vermişlerdi.

Cahilin dini işte bu!.. Bir yerde kurumuş cesetten kan damlatır, bir yerde Kabe'ye sırtını döndürür. Bir yerde mezara çaput bağlatır, taşı taşa tuturmaya kalkar...Sanırım bugün İslâm'ın vahyin disiplininden neredeyse çıkarılmak istenerek gelenekler manzumesi haline gelmesinin ana sebebi de buradır!..

Bunlar, bu tür ayrıcalıklı mezarlar şunu ifade ediyor: Bugünün insanında olduğu gibi eski çağların insanlarında da sağduyu, sahiplenme, vefa gibi sosyal erdemlilik varlığını koruyabilmiş. İnsanlar kendilerine el uzatan güçlünün gölgesinde yaşamayı bir sığınma zarureti olarak hep koruyarak gelmişler... Bunun için de öldüklerinde onları mezarlarıyla da aralarında görmek istedikleri için her toplumun ve inancın gereklerine göre

böyle kabirler inşa etmişler... Bugün bunların bize vereceği ders, inancımızı yozlaştıracak kerametler aramak değil, o insanların kendilerini bu şekilde yücelten insanlara verdiği iç güvenin hâlâ bir ihtiyaç olarak varlığını devam ettirdiğini idrak etmek olmalıdır...

İYİ Kİ, 'NEREDE O ESKİ DÜĞÜNLER' DİYEMİYORUZ!

Düğün, bir mutlu hayatın başlangıç törenidir. Her toplum evlilik için bir ön düzenleme olarak düğünü çeşitle şekilde algılamış ve uygulamıştır. Bizde de düğünler, geleneklerin disiplini içinde olduğu sürece bir eğlenceden çok, bir mutluluk gösterisi olarak sürdürülmüştür. Sanırım, bundan yarım asır öncesine kadar, bu temel anlayışın dışına çıkılan illerden birisi Kayseriydi...

Burada bir düğün yapacaksanız, ya bir dansöz ya da bir köçek bulacaktınız. Dansöz, açık giyinen yarı çıplak birisi değil, düğüne getirdiğiniz çalgı ekibinden birisinin bu iş için kiraladığı kendilerinden bir kadındır. Çıkar normal kıyafetiyle dans eder .Bu dansı bir günle sınırlı tutan olduğu gibi birkaç gün sürdüren de olurdu.. Hali vakti yerinde olanlar bunu bulurlardı. Daha düşük gelirli olanlar ise, köçek dediğimiz yine çalgı ekibinden bir erkeğin etek giyerek dansını sergilerdi. Bunun en büyük mahareti ise yorganı dakikalarca havada döndürmesiydi. Her ikisinin de en önemli malzemesi çalgı, kaşık ve zildi. Hatta, bunları sünnet düğünlerinde de icra ederlerdi. Peygamber'in bir tavsiyesini, ona benzeme arzusunu böylesine bir soytarılıkla yerine getirmek ne kadar mantıklı bir şey ise, o kadar da sünnete uygun dinî bir tavidı...

Kayseri'de bir dönem düğünlerde zil takıp oynamayı meslek edinen Şükrü isminde bir şahıs vardı. Şöhreti öylesine yaygındı ki, Abdullah Satoğlu bile "*Kayseri Ansiklopedisi*"nde onu madde yapma gereğini duyarak ve şunları yazmaktadır:

"Şükrücük: 1940'lı yıllarda, Kayseri'deki düğün ve derneklerde, keman ve klarnet eşliğinde, parmaklarına zil takarak oynayan erkek oyuncu. Son derece süslü ve temiz giyinen ve asıl adı Şükrü olduğu halde "*Şükrücük*" veya "*Şükrü bey*" denilen bu kişi, düğün sahipleri tarafından para karşılığı davet edilir ve oyunlarıyla

misafirleri neşelendirirdi. Fazla süslenenlere “Şükrü bey gibi” denilmesi bu yüzdendir...”(144)

Bereket versin itibar edilen bir iş olmadığı için Şükrü’nün meslek varisi çıkmadı.

Hiç unutmam. Gazeteciliğe ilk başladığım günlerde yaptığım ilk haberlerden birisi şuydu:

“Düğündeki dansözü bağa götüren üç kafadar ortalığı kana buladı. Dansöze sahip olma konusunda anlaşmazlığa düşen şahıslar silahla birbirlerini vurdular; birisi öldü, birisi ağır yaralı olarak hastahaneye kaldırıldı. Üçüncü şahıs da, bu olaya sebep olduğu gerekçesiyle dansöz kadını silahla yaralayarak kayıplara karıştı.”

Bu tür olaylar doğal olarak toplumda “Biz ne yapıyoruz?” gibi kendi kendiyile bir hesaplaşma duygusu doğuracaktı. Giderek bunların sıklaşması, insanlarda ortak duyarlılıkları geliştirdi, din adamları da camilerde bu tür gösterilerin dinî tarafının bulunmadığı gibi ahlâkî de olmadığını anlatmaya başladılar. Sosyal hayatın gelişerek değişmesinin de buna katkısı oldu ve bu anlayıştan şehir sıyrılıp kurtuldu...

Aslında değişen yalnızca bu değildi. Kayseri’de evlilik iki yuvayı yıkarak yarım yamalak bir yuva kurma anlayışını besleyen yanlış bir zemin üzerinde gidiyordu. Oğlan tarafı, önce başlık verecek, sonra burma bilezikler takacaktır. Hali vakti yerinde olanlar, daha doğrusu sosyal konumu ve ekonomik durumu iyi olanlar da kıza ziynet olarak Cumhuriyet altınından sayısı elliden başlayarak artan miktarda bir fişeklik takmak zorundadır.. Kız tarafı da evin kullanılan eşyasına erkek tarafıyla birlikte katkı sağlayacaktır. Bu, uygulama arkasından bir yığın anlaşmazlıkları da beraberinde getiriyor, altınları emanet alanlar onları geri iadeyle kalkınca yuvalar bile dağılıyordu.

Muharrem Barut, Kayseri’deki bu altın tuzağından söz ederken, işe dönemin belediye başkanının dahi müdahale ettiğini anlatır ve şunları nakleder bize:

“Belediye Başkanı Emin Molu, evlenmeleri zorlaştıran, erkek tarafının varını yoğunu elinden almacasına, bir kız alışverişinden

başka bir şey olmayan başlık, parmak kalınlığında, sayısı insafa kalmış altın burma bilezik şartını ortadan kaldırmak için ileri gelenleri, baş tutanları zorlar, sözbirliğine varmağa çalışırdı.”⁽¹⁴⁵⁾

Bir de “düzen” denilen hadise vardı ki, esas batıranı da buydu. Hadi altını alırsın evlilikten sonra bozdurursun. (Nitekim daha sonra bu iş kiralık fişeklik pazarını da oluşturacaktır.) Ev eşyasını kullanırsın. Ama düzen öyle kullanılacak cinsten şeyler değildir. Elbiseler çok pahalıya alınır, o günkü genç kızın vücut yapısına göre alınan bu eşyaların birçoğu hiç kullanılmadan rafa kalkar. Çünkü gelin evlenip çoluk çocuğa karışınca bu elbiselerin bedenine olması mümkün değil. Bu işin en kazançlısı satıcılardır. Kayseri’de birçok mağaza sadece düzen geliri üzerine kurulmuş tur. Hiç unutmam, çok yakın bir konfeksiyon mağazası sahibi dostum vardı. Üstelik dükkanı Kapalıçarşıdaydı. Bu çarşı sarrafların bulunduğu bir yer ve burada dükkanların kirası kilo altınla ödenir. Kendisine, böylesine pahalı bir yerde bu dükkanı niye açtığını sorduğumda verdiği cevap kanımı dondurmuştu:

-Ayda üç-beş düzen müşterisi geldi mi, bizim işimiz rayında yürür: Kira da çıkar, çalışanların ücreti de, dükkanın masrafı da, bizim yıllık geçimimiz de...

Biz bu olaylar yüzünden düzen sırasında, altın alımı sırasında birçok evliliğin bozulduğunu da gördük. Bakınız, evliliği nasıl bir ticari tuzak olarak kullandılar. Bunu bizzat iki örnekle de aktarayım sizlere:

Bir dostumun oğlu Ruslarla bavul ticaretinin arttığı yıllarda, öğretmenliği bırakarak İstanbul’a gitti ve orada bir konfeksiyon atölyesi açtı. İş çok iyidir. Eşi ve çocukları Kayseri’dedir. Hanımı komşumuzdu, bir gün yazlık bir elbise ister beyinden. O da, burada toptan mal verdiği bir müşterisi mağaza sahibine telefon eder. Hanım gider oradan sözü edilen elbiseyi alır. Evle gelir, elbisenin etiketini saklar. Beyi bayram tatilinde geldiğinde, elbisenin etiketini verir. Kendisinin on sekiz liraya verdiği elbisenin üzerinde tam yüz seksen lira fiyat!..

Bundan bahsedince şaka yaptığını söyledim. Yemin etti:

145 Necmettin Çalışkan (Kadir Dayıoğlu Düzenlemesi) Kayseri Belediye Başkanları, s. 57 Kayseri Büyükşehir Bel. Yayını, Kayseri 1998

-Hayır, şaka yapmıyorum. Benim verdiğim fiyatla, onun sattığı fiyat arasındaki fark bu. Burada bir kısım mağazalar maalesef böyle yapıyorlar...

Bir defasında da çayını içmek üzere beni çalıştığı mağazaya davet eden öğrencim çok enteresan bir şeyden söz etti:

-Bu mağaza da, karşıda gördüğünüz o çok lüks mağaza sahibinin. Kamyonla balyalar halinde gelen malları mağazalara genişgüzel bölüşürüz. Elbiseler aynıdır, burada normal piyasa değerinde, orada düzen fiyatında satılır.

İnanılacak gibi değildi. Ama anlıyoruz ki, olanlar doğrudur. Çünkü şimdi o mağazaların hemen hepsi kepenkleri indirdiler. Şartlar değişti, dansöz ve köçek çemberinden, fişeklik belasından kurtulduğu gibi düzen tuzağını da aştı Kayserili...

Bunları düşününce, geçmişin o acımasız örtüsü altında kimbilir ne kadar ıstırapların gün yüzü görmeden düğün mağdurlarının yüreğini yaralayıp onlara aramızdan kopardı... Bunun içindir ki, o tantanalı, şamatalı, sokakları zaman zaman acıya boğan, zil ve zurna gürültüsüyle kirletilen düğün adetleri artık bir daha geri dönmek üzere hayatımızdan silinip gitti...

Düğün aile mahremiyetinin kendi sınırları içerisinde kalmasını ama böyle bir yuva oluşumuna toplumun birlikte alkış tutmasını, sevincine birlikte katılmasını sağlamak için yapılır. Hani hüznün bölüşüldükçe azalır, sevinçler bölüşüldükçe çoğalır ya, işte bu çoğalma, yeni kurulacak olan yuvanın bir nevi sigortası oluyordu. Çünkü bir toplum sözleşmesi yapıyorsunuz. Sizin eşinizle birlikte bir ömür geçirmenize çevrenizdeki insanlar şahit ve hatta kefil oluyorlar. Bizde yuvanın kutsallığını biraz da bu sosyal mutabakat arttırmaktadır.

Bunun içindir ki: "Nerede o eski düğün adetleri?" diyoruz... İyi ki demiyoruz...

BİR YABANCININ 35 YIL ÖNCEKİ KAYSERİSİ

Leo Van Velzen, 1974 yılında Kayseri'ye geldi. Hollanda Üniversiteleri Uluslararası İşbirliği Vakfı (NUFFIC), Gelişmekte Olan Ülkelerin Sosyal Bilim Araştırmaları Enstitüsü (IMWOO) ve Bölgesel Gelişme İstihdam Projeleri (REMLOD) gibi önemli Batılı kuruluşların organize ettiği bir araştırma projesi için burada dört ay kadar çalışma yaptı. Bu sarışın, ince uzun boylu genç bilim adamıyla burada çalıştığı sırada birkaç defa görüşme imkânım oldu. “*Kayseri’de Çevresel Üretim*” üzerine araştırma yapıyordu. Daha sonra ülkesine döndü, burada yaptığı çalışmalarını aynı adla kitaplaştırdı ve bu kitaptan bir tanesini de bana gönderdi. Burada Kayseri’nin o yılki ticaret ve sanayine yönelik tespitler yer alıyor. Velzen, bunu yaparken, Kayseri’yi tanımlamayı da ihmal etmiyor. Biz işin bu yönüne bakmak istiyoruz. Bir yabancı 1975’lerde nüfusu 207 bin olan şehri nasıl görüyor nasıl anlatıyor? Onun, “*Kayseri: Tarımsal Bir Bölgede Çevresel Bir Büyüme Eksenini*” ara başlığı ile bize sunduğu bazı değerlendirmelerini gelin birlikte okuyalım:

“Kayseri, Türkiye’nin Asya kesimindeki içlerde bir kenttir. Yüksek Anadolu platosunda bulunmaktadır. Antik Tarihle ilgilenenler için kentin Hristiyanlık öncesi dönemindeki Caesarea ismi seyahati sırasında yanında taşıdığı rehber kitaplarda bile yazar. Caesarea Kayseri’nin bugün bulunduğu yerde kurulmuş bir eski çağ kenti idi. Üstelik, Grek ve Roma egemenliğinden çok önceleri b ile bu bölgede çeşitli kültürler kaynaşmış bulunuyordu. Bununla beraber, Kayseri’nin civarında birçok tarihi zenginliklerin bulunduğu; fakat turizm bakımından son zamanlara gelinceye kadar bile bunlardan yararlanılmadığını öğrenmek şaşırtıcı olmuyor.

Kayseri eski geçmişi olmasa, bilinen bir yer olmasa bile, gene de ismini duyurabilecek bir yerdir. Kayseri’nin geçmişinin bir kısmı bugününde de yaşamaktadır. Kayserililer bugün de pazarlık yapmasını bilen “Kayserililer olarak ün sahibidirler. Kurulduğundan beri Kayseri bir ticaret merkezi olmuştur. Kayserili olmayanlar

saatlerce oturup Kayserililerin ticari yetenekleri hakkında fıkralar anlatmakta, Kayserililer “*tevazu*”yu elden bırakmadan bu fıkralara kendi anlattıkları ile katılmaktadırlar. Gerçekten de bu esprinin bir kısmı Kayserili tüccarların söylediği ileri sürülen şu darbimeselde de ifadesini bulmaktadır: “*Övünmek gibi olmasın ama, Kayseriliyim*”.

İşin folklorik yönü bir tarafa, bugün gördüğümüz Kayseri ne durumdadır? Kayseri, bugün, eskinin erişilmesi, ulaşılması güç, sadece kervanlar için bir uğrak yeri olmaktan çıkmıştır. Tüccar zihniyetini aksettiren mizah, belki de, bir zamanlar buralarda yaşayan ve tıpkı Yunanlılar gibi, Osmanlı ticaretinin büyükçe bir kısmını ellerinde tutan Ermenilerin zamanından kalmış olabilir.

Bugün kente gelen bir yabancıyı en çok etkileyen, kentin çok hızlı bir şekilde büyümekte oluşudur. Kentleşme açıkça görülen bir olgudur. 1975 yılı Genel nüfusu kent içi nüfusun 200 bin olduğunu göstermiş; böylece, kent Türkiye’nin dokuzuncu büyük kenti durumuna gelmiştir. Ayrıca, ilave olarak kentin yıllık nüfus artışı son sayım döneminde yüzde 5 olmuştur. Kent, bu durumda, Türkiye’nin nüfusu en hızlı ortan kenti olmuştur.

Hızlı büyüme her yerde göze çarpmaktadır. Kentin içinden geçen, çevresini dolaşan geniş asfalt yollar kozmopolitan bir kent görünümü vermektedir. Aşırı derecede kısa bir süre içinde ve özel sektör eliyle, yerden mantar gibi kentin içinde yeni bir residansiyal bölge inşa ve imar olunmuştur. Bu bölümde “modernleşme” yüksek apartmanlar demektir. Bu apartmanlar çoğunlukla on kata varmaktadır. Kentin içinde yapılacak bir gezinti, modernleşmenin nasıl gerçekleşmekte olduğunu gözler önüne sermekte; alışverişe çıkmış bir müşteri kentin çarşılarında her ne ararsa bulabilmektedir. Sayısız denecek kadar çok mağazada her çeşit ev eşyası satılmakta; kentte ayakkabı satan yüzlerce kunduracı dükkanı ve mağazası bulunmaktadır. Hatta, astronomik rakamlarla satış yapan en son modaya uygun giyim eşyaları satan modern ve büyük butikler de vardır. Her şey, Kayseri’nin yakından ve uzaktan gelen ve normal veya lüks nitelikte, türde birçok şeyleri satın alan insanların yaşadığı geniş bir hinterlandın merkez kenti olduğunu gözler önüne sermektedir.

Kentin dış semtlerinde yapılacak bir gezintide ise, her yanda bir inşaat faaliyeti göze çarpmakta, çeşitli inşaat safhasında bulunan

onlarca fabrika inşaatına rastlanmakta; eskiden boş arazi olan bu yerlerde her yerden bu gibi inşaatlar yükselmektedir.

İdari merkez olarak da Kayseri son derece önemli bir kenttir. Kent, kendi adını taşıyan ve Türkiye'nin 67 ilinden birinin merkezidir. Kentte değişik on beş eğitim kuruluşu, beş adet büyük hastane ve bir askeri garnizon bulunmaktadır; hinterlandı için Kayseri'nin taşıdığı önem buradan gelmektedir. Kent, aynı zamanda çok işlek bir yol kavşağında bulunmaktadır. Doğu ve Batı arasında uzanan anayollar, Ankara'dan çıkıp güneyde önemli bir sanayi kenti ve yakın çevresi ile büyük bir "liman" olan Adana'ya giden yollar buradan geçmektedir. Kentteki otobüs garajlarından her gün yüzlerce otobüs çeşitli yerlere gitmektedir."

Yazar, önemli bir coğrafi yapıya dikkatimizi çekmek için yazının başlığını çok anlamlı bir şekilde oluşturmuş: "*Kayseri: Tarımsal Bir Bölgede Çevresel Bir Büyüme Ekseni*".

Orta ve ileri yaş grubunda olanlar çok iyi hatırlarlar: Kayseri, tarihi boyunca bulunduğu toprakların genel yapısına uymayan bir şehirleşme tavrını temsil etti. Mesela Konya gibi tarıma ve tarım endüstrisine dayalı değildi. Sivas gibi hayvancılıkla gelişme yollarını aramadı. Halbuki, Konya ve Sivas, Türkiye'nin en büyük toprak parçasına sahip ilk iki ilidir. Konya'nın o tarihlerde toprak yüzölçümü Kayseri'nin üç katına yakındır, 47.420 km²'dir. Sivas Kayseri'den yüzde 80 daha büyüktür; 28.448 Km²'dir. Kayseri ise 16.917 Km² ile bunların arasında yer almaktadır.

Yazar'ın incelemek araştırmak için geldiği yıllarda, Kayseri bir şantiye görünümündeydi ve hâlâ bu özelliğini devam ettirmektedir. O yıllarda, devletin ev sahibi olabilmeleri için sigortalı kesime mesken kredisi musluklarını açması sonucu Kayseri yenileşmede hamleyi başlatan ilk şehirlerden birisi olmuştur. Öyle ki, ülke genelinde verilen toplam kredinin yüzde 10'undan fazlasını sadece Kayserili müteşebbis çekmiş ve böylece Yazar'ın sözünü ettiği: "İnşaat faaliyeti" modern şehirciliğin hareket noktasını oluşturmuştur.

Kayseri böyle bir imkânı nasıl kullanmıştır? Aslında, Yazar'ın yukarıdaki metinde ısrarla vurguladığı bir fonksiyonel nitelik vardır: O da, "*Hinterland*" olgusu. Evet, Kayseri, tarihi boyunca dışarıda bırakılmış bir il değildir. Şehir batı'dan doğuya

uzanan geniş bir havzanın üzerinde yer almaktadır. Bu iki cephenin genişleme ve gelişme yolları bu havzadan geçmek zorundadır. Dolayısıyla Kayseri merkezi bir uğrak yeri durumundadır. Bundan da önemlisi, çevresindeki illeri bir mıknaş gibi kendine bağlı tutmasıdır. Bakınız mesela, Cumhuriyetten önce ve Cumhuriyetin ilk yıllarında, Sivas'ın nüfusu Kayseri'den çok fazladır ama, Sivas bu gücünü koruyamamış ve Kayseri'ye neredeyse teslim olmuştur. Kayseri adeta, Sivas'ın içini boşaltarak burasının insanını kendi iş alanlarında sağlıklı bir işgücü olarak kullanabilmiştir. Aynı özelliklere sahip olmasa da, Nevşehir, Niğde, Yozgat'ın, hatta Kahramanmaraş'ın da Kayseri'ye bağımlılığı benzer özellikler taşımaktadır. Bugün Kayseri nüfusunun yüzde seksenlere varan dışardan göç yoluyla oluşmasında besleyici unsur olarak bu iller gözükmektedir. Bu insanlar geldikleri kendi topraklarından bağlarını da koparmamışlardır. Dolayısıyla şehir, merkezî bir nitelik kazanmış, üretim ve pazarlaması bu "hinterlant" avantajıyla kendi konumunu güçlendirmiştir. Büyümede en önemli itici unsur budur. Bunun için de Kayseri o yıllarda, ticaret geleneğini üretimden beslenen bir model yerine al sat anlayışına oturtmuştur. Yazar, bunun da farkındadır ve kitabının ilerleyen sayfalarında, Kayserililer arasında yaygın olduğunu söylediği bir deyimden söz etmektedir:

"Zengin olmak istiyorsan al sat,

İflas etmek istiyorsan yap sat!"

Bugün öyle midir? Elbetteki değil!.. Satışını daha bir maliyet bedeli üzerinden almak yerine, daha ucuza mal etmek anlayışı Kayseriliyi sanayiye yöneltmiştir. Bugün Organize Sanayi Bölgesinde 43 bin kişiyi istihdam eden 450 dolayında fabrikanın olması, onun hemen bitişiğinde Hacılar Organize Sanayinin gelişmesi, şehrin doğusunda Mimar Sinan, Batısında İncesu Organize Sanayi alanlarının hizmete sokulması, şehrin böyle bir anlayışa yöneldiğini göstermektedir. Kayseri, Yazar'ın kitabının başında sözünü ettiği "*Ticaret Kapitalizm*"'inden sonunda sözünü ettiği ve beklenti olarak gördüğü küçük ve orta ölçekli kuruluşlarla hamle yapıp "*Sanayi Kapitalizmine*" geçişinin sancılarını yaşamaktadır. Değil Türkiye'de, dünyada bile örneğine rastlanmayan bir günde, 139 fabrika temelının devlet töreniyle atılması, bu hamlenin sevindirici girişimi değil midir?

Leo Van Velzen'in bundan 35 yıl önce gelip incelediği ve kendine göre istatistikî dökümler yaptığı o gündü Kayseri kuşkusuz bugünkü Kayseri değildir. Ancak o Kayseri ve o günkü Kayserilinin girişimcilik ruhu bugünkü Kayseri'yi doğurmuştur. Yarınki daha modern Kayseri'yi doğuracaktır... Bugün şehrin nüfusu o günkü nüfusun neredeyse beş katına ulaşmıştır. Yazar'ın sözünü ettiği 10 katlı binalar dar bir alana sıkışmış iken, bugün 15 katlı ve daha yüksekleriyle şehir çok geniş bir alana yayılmıştır. Küçük ve orta ölçekli sınai kuruluşlarından dünyada marka haline gelen büyük kuruluşlara sığınmıştır.

Bunları yaparken, Batının o kirli "*Kapitalizm*" lafı yerine "alan" lafı daha uygun düşecektir. Çünkü Kapitalizm mantığında zenginleştikçe daha da zengin olma vardır. Kapitalist sistem bölüşmeyi bilmez. Muhteristir ve bencildir ve doğal olarak acımasızdır. Kayserili ise, kazandığına çevresini ortak eden bir yapıya sahiptir: Bu şehirdeki okulların tamamına yakını 600 milyon dolar harcayarak hayata geçiren bu ticaret ve sanayide iş sahibi insanların böylesi bir erdemli tavrı başka neyle izah edilebilir?... Türkiye'de ve hatta Batı'da bir örneğine rastlanılmayacak şekilde, kendi üniversitesine 100 milyon dolarla fakülte binaları inşa etmek de aynı fedakarlığın eseri değil midir? Kayserili "*Ticari Alan*"dan "*Sanayi Alanına*", ya da "*Ticaret Sektörü*"nden "*Sanayi Sektörü*"ne yönelmede aceleci olmasa da istikrarlı bir büyümeyle geçişini tamamlama yolunda hedefe yaklaşmak üzeredir. Sınır şehri olmamasına, limanı bulunmamasına rağmen, üretiminin önemli bir bölümünü ihraç eden bir şehrin itibarına ulaşmıştır. Leo Van Velzen bugün Kayseri'ye gelse öyle inceleme yapmasa, sadece şöyle bir gezip görse, sanırım bu şehir için çok daha önemli şeyler söyleyecektir..

Bu bölümü bir dikkat notuyla tamamlamak istiyorum. Hollanda Kraliçesi Beatrix, Türkiye'ye yaptığı ziyaretinin içerisinde resmi kulvarın dışına çıkan ilk Batılı devlet adamı olarak 1 Mart 2007 günü Kayseri'yi de ziyaret etti. Bundan Leo Van Velzen'in payı var mıdır bilmiyoruz. Bilinen tek gerçek bir Kraliçe'nin bu şehrin sokaklarında ayak izi bırakmasıdır. Batı'nın menfaatinin olduğu yerde sevgisinin samimi olmadığını dikkate alırsak, bu geziden daha sağlıklı sonuçlar çıkarabiliriz. Ancak o menfaat nedir? Onu da zamanla göreceğiz. Verdiği mesaj olumlu, şöyle dedi: "Ciddiyetle

hazırlanmış bu toplantıda Kayseri ve Türkiye hakkında ilginç bilgiler edindim. Burada anlatılanlardan anlaşıldığına göre Avrupa'dan çok şey bekliyorsunuz. AB sürecinde bu da çok olumlu bir adım. Kayseri'de geliştirdiğiniz ve haklı olarak gurur duyduğunuz yaklaşım, sizin de Avrupa'ya katkı sağlayabileceğinizi ortaya koyuyor." (146)

Evet elbette Avrupa'ya katkı sağlayacağız... Bu konuda büyük ve tarihi bir tecrübeye sahibiz:

Bizim varlığımızın doğurduğu rahatsızlık nedeniyle asırlar boyu, içerde birbirleriyle kavgalı olsalar da ilki Kayseri topraklarından büyük kıyım ve yıkımla geçen Haçlı Seferleriyle dışta bize karşı bütünleşmişler ve bu seferler sayesinde ki, Avrupa ışığa ulaşabilmiş, Rönesans ve reformlarını gerçekleştirebilmişti. Bugün Batı'nın modern varlığını oturttuğu temel in altında bizim ortaçağdaki aydınlığımızın hayranlıklarla dolu izleri ve etkileri vardır. Kraliçe ve Batılı halklar bunu biliyor gözükme de tarih ve aydınları biliyor!..Bakınız, Batının tanınmış bilim adamlarından Arnold Toynbee, bu gerçeği nasıl ifade ediyor: "Elbette İslâm'dan kazanılan siyasal kazançların yanında Haçlı seferlerinin ekonomik ve kültürel sonuçları daha önemliydi. Fethedilen İslâm, ekonomik ve kültürel olarak zalim fatihini büyüledi ve Latin dünyasının basit yaşamına medeniyetin nimetlerini getirdi."(147) Bu görüşü benimseyen Batı'da yüzlerce bilim adamı var. Ve işin ilginç yanı, Anadolu'daki Selçuklu eserleri Selçuklu devletinin güçlü döneminde başlamış olmasına rağmen, gerileme döneminde de bütün hızıyla yaptırılmaya devam edildi. Bakın Mesela, Alaeddin Keykubad'ın ölümünden sonra daha o yıla kadar Müslüman olmayan eşi Hunat Hatun, Müslüman olmuş ve eşi ile daha sonra ölen oğlu'ndan kendisine intikal eden servetinin tamamına yakınını, Anadolu'nun muhtelif yerlerine hayır kurumları yaparak değerlendirmiştir. Yani insanlar birikimlerini varislerine dağıtmak yerine, ülkenin geleceğine harcadılar. Üstelik bunu de bu savaşların devam ettiği yıllar boyunca inşa ederek bir medeniyet meşalesi gibi hem onları ve hem

146 Leo Van Velzen, Kayseri'de Çevresel Üretim, NUFFIC/ IMWOOD/ REMPLD Projesi yayını s.35 vd.Ankara 1978

147 Arnold Toynbee, *Medeniyet Yargılanıyor*, (Çev.Ufuk Uyan), Yeryüzü Yayınları, İstanbul-1980.

bizim insanımızı aydınlattılar. İşin acı tarafı bugün biz, bir devlet politikası olarak geçmişe düşmanlık ideolojisiyle nesilleri yetiştirmeye çalıştık. Halbuki kabul etsen de etmesen de tarihin sana aittir ve senin geçmişinin silinmez fotoğrafıdır. Leo Van Velzen, bu noktala değinmeden çalışmasını yürütüp tamamlamış olsa bile, biz geleceğimizin kendi ellerimizle, kendi bilgi ve birikimimizle şekillenmesini istiyorsak bu adamların yarım asır önce bugünü fark etmelerindeki dikkati çok iyi okumamız gerekir.

Kayseri, Uçak Fabrikasının harabelerinden ürettiği bir hayalle sanayide atılımlara girdi ve orada yetişen ustalar sayesinde gerçek bir gelişme ve sanayileşme çizgisini yakalayabildi. Bugün o nesil aramızdan ayrıldı, onların çocukları çok daha iyilerini başarabilmek için kolektif düşüncüyü ve birimlerini harekete geçirmek mecburiyetindedirler. Geçmişe sadakatin ifadesi bu olmalıdır. Daha önemlisi, nesiller tecrübe ve birikimlerini birbirlerine aktararak hayatın devamlılığına bir anlam verebilirlerse ülkenin zenginleşmesinin yolu da açılmış olacaktır. Ortak heyecan bunu gerekli kılmalı ve insanlarımız paylaşmanın erdemliliği içinde ileri hamlelerle gidebilmelidir. Sanayi kapitalizminin acımasız çarkına girenler bu tür erdemlilikleri kaybedebilirler. Batı, yaşanmış bir tecrübedir ve bizim sanayici ve iş adamlarımız oradan gereken dersleri almalıdırlar. Aile şirketlerinin büyüyerek büyük kuruluşlara, hatta Holdinglere dönüşmesi elbette iyidir, ancak bunun bize göreliğini koruyabilir ve buna yeni bir sanayi modeli tarzı kazandırabilirsek taklitten kurtulmuş oluruz. Ekonominin daraldığı dönemlerde işçisini işinden etmeyen, onları izinli çıkarıp yarı maaşını veren sosyal güvencelerini yerine getiren, sigortasını ödeyen iş adamları, kapitalist ihtirasın, o acımasız çarkına düşmeme erdemliliğini gösteren insanlardır. Bu bir modeldir, bunun bir sosyal ve bir de ahlâkî temeli vardır. Batılı sanayici bu dili anlamaz, onun için de kullanamaz. Bizim onlardan en önemli farkımız bu olmalıdır. Bunu bir iş disiplini, ekonomik kural haline getirebilirsek, bugün mevcut olan ekonomik sistemler arasında yeni bir Türk-İslâm modelini oluşturmuş oluruz. Şehrin ana yapıtaşı sanayisi ise, sanayi böyle bir sistemin içinde şekillendirilmelidir. O zaman Velzen'in dikkatinin arkasındaki niyeti bir anlam ifade etmiş olmayacaktır.

Bizim açımızdan geçmişe sağlanacak katkı budur. Batı'nın bizi araştırması, irdelemesinin altındaki niyeti iyi okursak, kendimizi fark etmenin şuuruna çok daha çabuk ulaşabiliriz.

BİR KALVİNİZM RÜZGÂRIYDI GELDİ GEÇTİ!..

Son çeyrek asırda Kayseri'nin gösterdiği olağanüstü gelişme, dışımızda da dikkati çekmeye başlamış olacak ki, "*European Stability Initiative* (ESI)"adlı kuruluş uzman elemanlarıyla gelip şehirde önemli bir araştırma yaptı. Daha sonra bunu 2005 yılında bir rapor halinde de yayımladı. Rapor'un özetinde bu çalışma ana hatlarıyla adeta satırbaşları gibi verilmektedir:

"Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğini istemeyen Avrupalılar arasında genellikle Türkiye'nin yalnızca biri Batılı olan iki yüzü olduğu görüşü sık sık dile getiriliyor. İstanbul'un kozmopolit görünümü ile daha az gelişmiş, yoksul ve değerleri açısından "*Avrupalı*" olmadığı düşünülen Türkiye'nin geniş iç bölgeleri arasındaki tezat ön plana çıkarılıyor.

Tarıma dayalı ekonomisi ve erkek egemen İslâm kültürünün hakim olduğu Orta Anadolu, bu 'diğer' Türkiye'nin merkezi olarak kabul edilmekte. Öte yandan Orta Anadolu, çok yakın bir geçmişte, ticaretle geçinen birkaç şehri canlı birer üretim merkezine dönüştüren bir ekonomik mucizenin gerçekleştiği yer.

Anadolu'da yeni refah ortamı, geleneksel değerlerin değişmesine ve çalışmaya, girişimciliğe ve kalkınmaya önem veren yeni bir kültürün oluşmasına yol açıyor. Toplumsal açıdan muhafazakar ve dindar bir toplum olma özelliğini korurken, bazılarının belirttiği gibi bir de '*Sessiz İslâm Reformu*' sürecinden geçiyor. Kayseri'nin önde gelen iş çevreleri, elde ettikleri ekonomik başarıda "*Protestan çalışma etiği*"nin payının büyük olduğunu düşünüyor.

Bu raporda, nüfusu bir milyonu bulan Orta Anadolu ili Kayseri'deki sosyal ve ekonomik değişimler inceleniyor. Kayseri'nin, Türkiye'deki önde gelen mobilya üreticilerinin toplandığı bir merkez olarak öne çıkması, dünya jean kumaşı üretiminin yüzde birini gerçekleştiren Orta Anadolu'nun yükselişi ve Kayseri Şeker Fabrikasının başarısı ile bunun yerel tarımda yarattığı etkilerden yola çıkarak bazı stratejik sektörlere ait ayrıntılı vak'a analizleri

sunuluyor: bu analizler, sanayi kapitalizminin, önceden büyük ölçüde tarımla uğraşan ve ticaret yapan bir toplumda yalnızca tek nesilde, nasıl ortaya çıktığını gösteriyor. Ayrıca, farklı hükümetlerin uyguladığı politikaların başarısızlığının 1990'lı yılların kaybedilmesine yol açtığına ve Ocak 2000/01 ekonomik krizi ile hemen ardından gelen yapısal reformların Türkiye ekonomisi için ne kadar kritik bir dönüm noktası olduğuna dikkat çekiyor.

Raporda, geçen on yıllık dönemdeki bireyselci, iş hayatının gelişimine önem atfeden akımlarının Türk İslâm'ında belirginleştiği açıklanıyor; Kayseri'nin en başarılı kasabası olan 20.000 nüfusuyla Türkiye'nin en büyük 500 şirketi arasına tam 9 üye veren sanayi havzası Hacılar ayrıntılı olarak inceleniyor; gelişen Anadolu toplumunda kadının yeri ve bu durumun hızlı gelişmenin önündeki en ciddi engel olarak bulunma nedenleri irdeleniyor."

"Sessiz İslâm Reformu, İslâmi Kalvinizm, Protestan iş ahlakı ve Türk İslâmı" Ana metin içerisinde iyi ambalajlanmış kavramlar, söz kalabalığı arasında dikkati çekmeyebilir. Raporun ana hedefini bu çerçevedeki değerlendirmeler ışığında dikkate alırsak niyet çok daha iyi anlaşılacaktır. Bunun tartışmasını ileriye bırakarak şimdi bu raporun Kayseri yorumuna bakalım:

"Türkiye'nin merkezi Orta Anadolu'daki Kayseri ili, ülkenin hemen hemen tam ortasında, Batısındaki Ege kıyısından da, Doğusundaki İran sınırından da yaklaşık 900 kilometrelik eş uzaklıkta yer alıyor. Platolarla bezeli dağlar vadileri bölerek, kışın soğuk, yazın kuru iklime sahip engebeli bir arazi oluşturmakta. En yüksek yeri olan Erciyes dağı, sönmüş eski bir volkan. Patlamalarının neden olduğu volkanik küllerden, Kapadokya çevresinde, rüzgârın ve suyun şekillendirdiği olağanüstü tabiat biçimleri oluşmuş. Erciyes dağının kuzeyinden Türkiye'nin en uzun nehri Kızılırmak geçiyor. Kayseri ilinin bir milyon kişi olan toplam nüfusunun çoğunluğu Erciyes dağının kuzeyinde bulunan şehir merkezinde yaşıyor. Bölgede, yoğun tarıma olanak sağlayan geniş iki ova var: il merkezinin kuzeydoğusundaki Kayseri ovası ve daha büyük olan, dağın güneyindeki Develi ovası. Başlıca tarım ürünleri buğday ve arpa. Bölgenin geniş bir bölümü dağlıktır ve dağınık yerleşim nedeniyle nüfus yoğunluğu düşük, bazı yerlerde kilometre kareye düşen kişi sayısı 15'i ancak buluyor. Kayseri adı, bir

zamanlar eski Anadolu'nun en önemli şehirlerinden biri olan Roma kenti Caesarea'dan gelmekte. Ermeni Kilisesi'nin kurucusu Surp Kirkor, 4. yüzyılda Caesarea'da yaşamış. 11. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar Kayseri, Anadolu'da Selçuklular tarafından kurulan ilk Türk devletinin merkezi. Civar köylerinden birinde doğan ünlü Osmanlı mimarı Sinan (1490–1588) ise Yeniçeri ordusuna katılınca kadar Hristiyan... Bugün, yalnızca terkedilmiş kiliseler, yer adları ve geleneksel halı dokumalarındaki motifler, ziyaretçilere Osmanlı Kayseri'sinin zengin bir etnik kökene sahip geçmişini anımsatıyor. 2002 yılında hizmete giren Kayseri Hilton otelinin 12. katındaki terasından etrafa bakarken, Kayseri'nin köklü tarihine ait izleri görmek mümkün: Selçuklu şehrinin kararan duvarları, Kapalı Çarşı'nın parlayan çatıları ve kentin başlıca cami ve medreseleri. Eski şehrin sınırları dışında kalan, Kayseri'nin nispeten yakın sanayi geçmişini yansıtan ve özellikle ildeki sanayileşmenin başlangıcını simgeleyen 1926'da açılan uçak fabrikası dikkat çekiyor. Daha uzakta hızla gelişen ve büyüyen Erciyes Üniversitesi'nin binaları bulunuyor. Batıya doğru, Erciyes dağı'nın yamaçlarında bulunan küçük ve gururlu sanayi kasabası Hacılar ve Hacılar Elektrik Sanayi(HES) şirketinin geniş bir alana yayılan tesisleri, çatısına vuran güneş ışınlarını tepeden doğru yansıtıyor. 1950'li yıllardaki halinden tanınmayacak derecede farklı günümüz Kayseri'si. Kent merkezi, 1950'deki 65.500 nüfustan, bugün 600.000'li rakamlara ulaşmış. İnsanlar, merkezin batısında 2.350 hektardan büyük bir alanda kurulu olan ve hızla gelişen Organize Sanayi Bölgesi'ndeki iş olanaklarından yararlanmak için kırsal kesimden kente yerleşiyor. Türkiye'deki benzerlerinin en büyüklerinden biri olan bu sanayi bölgesi, aynı günde 139 yeni bina inşaatını başlatma özelliğiyle de 2004 yılında Guinness Rekorlar Kitabı'na girmek için aday. Geçen on iki aylık dönemde, Kayseri merkezinde 10.000'den çok yeni apartmana elektrik bağlanmış bulunuyor. Kayseri şehrinin hızlı büyümesi, il çapında da bazı yapısal değişikliklere sebep oldu. Bugün, il sınırları içinde yaşayan bir milyon kişinin yüzde 69'u (Türkiye ortalaması yüzde 65) merkezde yaşıyor. Kentleşme, eğitim olanaklarını da olumlu etkiliyor ve arttırıyor. 1950 yılında kadınların yüzde 20'sinden daha azı okuryazarken, bu sayı bugün yüzde 86. Söz konusu oranı yüzde yüze çıkartmayı hedefleyen kararlı bir

kampanya sürmekte. Evde halı dokuma gibi geleneksel el sanatlarında, 1997 itibarıyla ülkede zorunlu eğitimin 5 yıldan 8 yıla çıkarılması sonucu genç kızların daha uzun süre öğrenim görmeleri nedeniyle büyük düşüş var. Erciyes Dağı'nın eteklerindeki (artık kasaba haline gelen) Hacılar köyünde her ne kadar hala koyun ve at resimli turistik posterler bulunsa da, hayvancılık yapılmıyor, nüfusun çoğunluğu, bir önceki nesil tarafından kurulan sanayi tesislerinde (bazıları binlerce işçi çalıştıran şirketlerde yönetici olarak) çalışıyor.

Ticaret merkezi olan Kayseri'nin bir sanayi merkezi konumuna yükselişini yansıtan etkileyici bir öykü. Kayseri, aslında mobilya üretiminde rakiplerine kıyasla belirgin bir avantaja sahip değildi; Karadeniz'deki orman arazileri çok uzakta ve Türkiye'de nakliye pahalı. Ancak her şeye rağmen Kayseri, son yirmi yılda yalnızca Anadolu'da değil, Orta Doğu ve Güney Doğu Avrupa'da da en başarılı mobilya üretim merkezine dönüştü. Bugün Kayseri'de mobilya işiyle uğraşan 3.500'den fazla şirket var. Bunlardan 400'e yakını kitle üretim teknikleri uyguluyor. Günlük kapasite ortalama olarak 20.000 kanepa ve 8.000 koltuk. Kayseri'deki Mobilya Üreticileri Birliği'nin verilerine göre, mobilya ve yan sanayiinde, yaklaşık 40.000 kişi çalışıyor ve bu durum, sektörün Kayseri ekonomisinin can damarı olduğunu gösteriyor. Kayseri'nin buralara nereden geldiğini anlamak ve nereye gidebileceğini değerlendirmek açısından, mobilya sektörü anlamlı bir başlangıç noktası teşkil ediyor. Mobilya piyasası, 1950'lerden beri Türkiye'nin yaşadığı ekonomik ve sosyal değişimi yansıtmakta. Geleneksel Orta Anadolu evinde, oturmak için şilte, battaniye ve halıların üst üste konulmasıyla oluşturulan yüksek bir platform olan ve konukların oturtulduğu sedir kullanılırdı. Aileler, yemeklerini yerde oturarak, alçak tahta bir masanın etrafında yer ve gün boyunca harmanlanan ham yünle doldurulan şiltelerin üstünde uyurdu. Battaniye ve halılar, evde kadınlar tarafından el tezgahlarında dokunurdu. Sedir, köy fakirliğinin bir simgesiydi. 1950 ve 1965 yılları arasında, Türkiye'deki şehir nüfusu iki katına çıkarak, beş milyondan on milyon kişiye ulaştı. 1950'de 65.488 olan Kayseri merkezinin nüfusu da 1970'de 160.985'ti Kentleşme, yaşam biçimini inanılmaz biçimde değiştirdi. Şehirdeki dairelerde el dokuması halıların yerini makine

üretimi ürünler almaya başladı, şiltelere artık yün değil, metal yaylar konulur oldu, insanlar yemeklerini sandalyelerde oturarak, masa üstünde yemeye alıştı. Sadece Kayseri merkezde, yirminci yüzyılın sonunda döşenmeye hazır 100.000 yeni daire bulunuyordu. 1956'da Kayseri belediyesi tarafından, ilin hemen dışında (kısmen yangın çekincesi nedeniyle) ilk sanayi bölgesi ('Eski Sanayi') kurularak, zanaatkarların buraya taşınması istendi. Geleneksel sanayi kollarının merkezi bir yerde toplanması, kentin sanayi kapitalizmine geçişinde önemli bir adımdı. Eski Organize Sanayi Bölgesi'nin kapalı ortamında, yeni fikir ve teknolojilerin bir atölyeden diğerine çok çabuk geçişi sayesinde, teknolojik ilerleme için gerekli koşullar kendiliğinden sağlandı. 1959 yılında, marangozlardan biri dolgu maddesi olarak kullandığı kurutulmuş otun üstünü süngerle destekleyerek döşemeli mobilya üretti. İldeki uçak fabrikası gibi devlet kuruluşları sayesinde metal işçiliği ile tanışan Kayseri'de başka bir şirket, 1960'lı yılların başında, metal mobilya aksamı (yaylı şilte, karyola, koltuk omurgası) yaptı. Döşemecilikte kullanılan zımba tabancaları gibi, daha sonra yerel olarak da üretilecek olan, yeni makineler ilk defa Kayseri'ye getirildi. Giderek büyüyen mobilyacılık merkezinin gereksinimlerini sağlamak amacıyla birkaç toptancı ortaya çıktı. Zanaat ve ticaret erbabı arasındaki bu yakın ilişki, sermaye akışına ve piyasaya kolay erişime olanak sağladı. 1976 yılında, Hollandalı ekonomist Leo van Velzen, büyüme potansiyelini değerlendirmek amacıyla Kayseri'ye geldi. Van Velzen, eski sanayi bölgesindeki 1.150 küçük atölyeden, 588 tanesinin tahta işleme ve mobilya üretimiyle uğraştığını belirledi. Büyüklükleri 30 ila 300 metrekare arasında değişen bu atölyelerdeki çalışan sayısı çoğunlukla üçü geçmiyor ve 'kullandıkları en modern mekanik araçlar arasında çekici, keski ve makas bulunuyordu.' Van Velzen, ortaya çıkan bu mobilya üretim merkezinin nasıl oluştuğunu anlamak için '1950'lerde kapı ve pencere çerçevesi üretimiyle faaliyete geçen yaklaşık 20 marangoz atölyesini ve daha geniş bir ticari perspektife sahip olan, kütük alım satımı ile uğraşan 10 kişiyi araştırdı.' Ancak, Kayseri'nin büyüme potansiyeli hakkındaki değerlendirmeleri sınırlı kaldı. Vardığı sonuç, 'şu an için ticari kapitalizmi değiştirerek yerine sanayi kapitalizmi getirebilecek düzeyde bir değişim oluşabileceği hakkında yeterli gösterge bulunmuyor'

şeklindeydi. Hatta, o zamanlar çok moda olan bir deyişi aktarmıştı: 'Zengin olmak istiyorsan, al sat. Ama iflas etmek istiyorsan, yap sat.'

İslâmi Calvinistler: Kayseri'de Kayseri'ye gelen hiçbir ziyaretçinin dikkatinden şu husus kaçmaz: Oldukça dindar bir topluma sahip olmakla beraber değişim ve modernleşmenin uyumlu biçimde bir araya geldiği yerdir burası. Üniversitenin tam ortasında büyük ve yeni bir cami var, hatta daha büyük bir tanesi de işçilerin çoğunun Cuma Namazı'na gittiği organize sanayi bölgesinde. Her şirkette mescit bulunuyor, ileri yaştaki pek çok iş adamı Mekke'ye giderek Hacı olmuş. Şehirde alkollü içecek satılan çok az lokanta var. İslâmi yardımseverlik, yerel geleneklerin bir parçası ve çok güçlü, şehirdeki eğitimle ilgili ve kültürel yapıların çoğu özel bağışlarla yaptırılmış. Dinin ekonomik gelişmedeki etkileri, akademik çevrelerde yıllardır yoğun bir biçimde tartışılıyor. Yarım yüzyıl önce, dünyanın önde gelen kalkınma ekonomistlerinden birisi olan Arthur Lewis, kitabında ekonomik büyümeyle ilgili olarak şunları söylüyor: 'Bazı dini davranış biçimleri, ekonomik büyümeyle diğerlerinden daha fazla uyum gösteriyor. Dinde; maddi değerler, çalışma, tutumluluk ve verimli yatırım, ticari ilişkilerde dürüstlük, deneysel-lik ve risk almak ya da fırsat eşitliği vurgulanıyorsa, büyümeyi destekleyen bir ortam sağlanır, ancak şimdiye kadar bu eğilimler desteklenmediğinden, büyüme engelleniyor.' Hindistan'daki Müslümanları inceleyen Lewis, kaderciliği cesaretlendirme ve yenili-ğe karşı çıkma eğilimi nedeniyle İslâm'ı, gelişmeyi engelleyen bir din olarak gördüğünü açıkça belirtiyor. 1920'lerdeki kuruluşundan bu yana, Türkiye Cumhuriyeti'nin ileri gelenleri bu mantığı benimsemiş vaziyette. Osmanlı İmparatorluğu'nda tacirlerin ve ilk sanayicilerin çoğu Hristiyan ya da Yahudi idi. Yeni Cumhuriyet, gayet açık biçimde toplumun laikleştirilmesine ve ekonomik gelişmeye aynı önemi vererek, İslâm'ı ve simgelerini kamu yaşamından kaldırmak için katı önlemler aldı. Tanınmış Türk tarihçilerinden biri olan Niyazi Berkes, Türk tarihindeki her sosyal ilerlemeyi, yenilik yaratma kapasitesi bulunmayan bir sosyal sistemin destekleyicisi olarak görülen İslâm'ın geri çekilmesiyle ilişkilendiriyor. Ona ve diğer pek çok Türk akademisyene göre, İslâm'daki sorun Hristiyanlık'tan farklı olarak, hiçbir zaman modernlikle uyum sağlayamaması, bir anlamda kendi Reform'unu hiç yaşamamış

olması. Bu görüş bugün, Türkiye'nin AB üyeliğine karşı çıkan Avrupa başkentlerinde sık sık yankılanıyor. Kayserili işadamlarıyla, şehirlerindeki gelişme başarısının nedenleri tartışıldığında, kendi kültürlerini Lewis tarafından listelenen ekonomik erdemlere çarpıcı biçimde benzer terimlerle tanımladıkları görülüyor. Mustafa Boydak, iş yaklaşımını Hazreti Muhammed'den alıntı yaparak açıklıyor: 'Rızkın, yüzde doksanı ticaret ve cesarettir.' HES Kablo Fabrikası üretim müdürü Bekir Irak ekliyor 'dini bütün bir insanın çok çalışması yararlıdır', 'bir fabrika açmak da, ibadet sayılır'. Peygamberin, Müslümanlara nerede olursa olsun bilim ve teknolojiyi elde etmelerini söylediğini belirtiyor. İpek Mobilya'nın kurucusu Saffet Arslan, 'Modernlikle geleneksel olma arasında siyahla beyaz gibi bir fark görmüyorum. Modernlikten anladığım, zamanımda, bulunduğum yüzyılda yaşadığım ve yeniliğe açık olduğum.' Merkez Çelik Genel Müdür yardımcısı Şevket Ganioglu, 'Dinimizin ticareti öne çıkardığı' noktasının altını çiziyor. Hacılar Belediye Başkanı Ahmet Herdem, 'Peygamberin kendisi de bir tüccardı' diye ekliyor, 'tüccar toplumunda dindar olmak doğal'. Bu toplum önde gelenleri ve diğer pek çoğu, çok çalışmanın ve kendine yeterliliğin, tasarruf ve yatırımın, bağış ve toplumsal hizmetin, muhafazakar yaşam tarzının ve toplumsal güvenin, güçlü aile bağlarının ve de gelecek nesillerin eğitime yatırım yapmanın erdemlerini vurguluyor. Kayseri'de görüştüğümüz bir grup insan ise, çarpıcı bir biçimde kendi toplumlarının özelliklerini Kalvinizm'e ve Protestan çalışma etiğine gönderme yaparak anlatıyor. Önceki Büyükşehir Belediye Başkanı Şükrü Karatepe, Kayserilileri çok çalışan Protestanlarla karşılaştırıyor ve 'Kayseri'yi anlamak için önce Max Weber'i okumak gerek' diyor (Weber, 1905 yılında yazdığı 'Protestan Etiği ve Kapitalizmin Ruhu' adlı makalede, Kalvinizm'in 'fani dünyadaki sofulnessunun modern kapitalizmin yükselişinde ilk kıvılcımı oluşturduğu öne sürüyordu). Tekstil şirketi sahibi ve Müstakil Sanayiciler ve İşadamları Derneği (MÜSİAD) Kayseri şubesinin müdürü olan Celal Hasnalçacı şu açıklamayı yapıyor: 'Anadolu kapitalistlerinin yükselişi, sahip oldukları Protestan iş etiği sayesinde oldu. Müsriflik yok, spekülasyon yok, karlar yeniden yatırıma aktarılıyor.' Geçtiğimiz on yıllık döneme bakarsak, bu bireyselci, iş hayatına önem veren akımlar Türk İslâmı'nda giderek

artan biçimde öne çıkmaya başladığını görüyoruz. Anadolu şirketlerinin geniş yer aldığı MÜSİAD'ın yayın organında, İslâm ve serbest pazar kapitalizmi arasındaki bağlantılar hararetli biçimde tanıtılıyor. Homo Islamicus adlı kitapçık, bir tüccar olarak Hazreti Muhammed'in hayatını anlatmakta, serbest piyasa ekonomisinde devletin müdahalesinin sınırlanmasını dine bağlayarak açıklamakta. Önde gelen dini şahsiyetler, bugün, İslâm toplumunun hizmetindeyken kar arayışı içinde olmanın, dini açıdan, dua ve ibadetle eşdeğer olup olmadığını tartışıyorlar. Nakşibendi tarikatının en büyük kanadının eski lideri Esad Coşan'ın, müritlerinin yabancı dil öğrenmesini, bilgisayar kullanmasını ve bilgilerini artırmak için yabancı ülkelere gitmesini önerdiğini de belirtelim. 'Bireyin hayatında ticaret, gerçek ve sürekli... En akılcı ve gerçekçi insanlar, işadamları ve tüccarlardır. İşadama, aynı zamanda Müslüman ise, dini duruşu ile de en büyük uyumu yakalamış demektir.' Önde gelen Türk toplumbilimcilerden biri olan Hakan Yavuz'a göre, geçtiğimiz yirmi yıllık dönemde Türkiye, Protestan Reformu'na benzer biçimde, Orta Doğu'nun başka yerlerindeki dramatik olayların gölgesinde kalan ve fark edilmeyen, sessiz bir Müslümanlık Reformu yaşıyor. Bu konu, yakın bir zamanda, haftalık ciddi yayın organlarından Yeni Aktüel'de ele alındı: 'Müslümanlar 'Protestanlaşıyor'mu?' (Eylül 2005) adlı makalede İslâmi aydınlar arasında, protestanlaşma süreci hakkındaki tartışma aktarılıyor. Yavuz, İslâmi idealler ve 1980'lerin ilk yıllarında ortaya çıkan yeni orta sınıfın maddi çıkarları arasında giderek büyüyen bir ilişki görüyor. Anadolu'daki Sufilik akımının geleneklerine dikkat çekiyor ve Türkiye'de yazılı metinlere dayalı ve bunların aydınlanmasıyla giderek yaygınlaşan ülkenin en güçlü İslâmi hareketin kurucusu olan Said-i Nursi'nin (1876-1960) yaptığı çalışmaların geniş popülarlığına işaret ediyor. Nur hareketinin kurucusu Nursi, İslâm'ı ilerletmek amacıyla, Müslümanları modern Batı bilimini ve teknolojisini öğrenmeye ve uygulamaya teşvik ediyor. Ayrıca 'İslâm'ı anlamak, zamana, yere ve ortama bağlı olduğundan, farklı görüşlerin seslendirilmesi' gerektiğini savunuyor. Yavuz'a göre, 'Nur hareketini ve toplumsal etkisini doğru düzgün anlamadan, Türkiye'deki İslâmi kimlik hareketinin barışçıl ve kademeli ilerleme dinamiği anlaşılamaz.' Hareketin Türkiye'de sayıları 5-6 milyon

arasında oluşu tahmin edilen taraftarı var. Nur öğrencileri dershanelerde Nurcu metinlerini çözümlemek ve yorumlamak amacıyla düzenli olarak toplanıyor. Kayseri'deki Nurcu dershanelerinin sayısı 1970 yılında 2 iken, 2000 yılında 60'a ulaşmış. Eğitimli sınıf içinde kendine yer bularak güçlenen bu topluluklar, aynı zamanda ticari bağlantılar için de kullanılıyor; iş olanakları, hatta iş için sermaye bile sağlanıyor. Kayseri'deki girişimcilerin arasında 'İslâmi Kalvinizm'in yükselişi bu kişilerin ticari başarılarının sebebi mi (Max Weber'in belirttiği gibi) yoksa bu kişilerin artan refah seviyesinin neticesinde İslâm'ın modern dünyayla uyum- luluğunu vurgulayan yorumlarını benimsemelerinin sonucu mu? Bu konuda kesin bir yorum yapmak çok güç. Her iki durumda da, Orta Anadolu'daki yeni neslin modernlikle kendine has bir barış yaptığı açıkça görülüyor.(148)

Önce bu Kalvinizm nedir bir ona bakalım isterseniz. Mehmet Ali Kılıçbay bunu şöyle anlatır:

"Avrupa İstikrar Girişimi tarafından yayımlanan 19 Eylül 2005 tarihli "*İslâmi Kalvinistler*" başlıklı rapor,ülkemizde bir tartışma başlattı. Bu tartışmada tarafların konunun "Kalvinizm" cephesinde pek bir şey bilmeden işi sürdürdükleri görülüyor. Küçük bir katkı olması umuduyla Calvin ve Kalvinizm hakkında bazı giriş bilgilerini sunuyorum. 16. yüzyılın ilk yarısında başlayan Katolik Kilisesi'nin öğretisini reddetme ve Kitabı Mukaddes'ten başka hiçbir dinsel kaynak kabul etmeme olarak özetlenebilecek reform hareketinin en önde gelen temsilcileri Alman Martin Luther ile Fransız Jean Calvin'dir. Calvin, bugün dünyada kendini reformdan geçmiş sayan hemen hemen bütün kiliselerin atıf noktasıdır ve Protestan müminlerin çoğu, bu adı taşımasalar da, kendini Kalvinist sayar. Ama bazı Protestan kesimler Calvin hakkında çok olumsuz kanaatlere sahiptirler. Örneğin Almanya'da ona Cenevre despotu" adı takılmıştır.

Meseleyi Max Weber'in tarifiyle şekillendirmek istendiği için zihin açıcı olması bakımından Weber'in de kısa bir tanıtımında fayda vardır:

“Weber, Hegelci geleneğe bağlı Pozitivist bir düşünür olmakla beraber, Pozitivizm’in dini dışlayan yaklaşımlarının yeterli olmadığını görmüştü. O, modern dinler tarihi disiplini gibi, din sosyolojisini de pozitif ve rasyonel temeller üzerine inşa ederek din-toplum ilişkisini ele almak istiyordu. Daha çok Hint dinleri üzerine yoğunlaştırdığı araştırmalarında İslâm ile ilgili de spekülatif değerlendirmeler yaptı.

Max Weber, Avrupa merkezli (Eurocentrist) dünya görüşüne sıkı sıkıya bağlı kalarak, Avrupa medeniyetinin eşsizliğini vurguladı ve onun sahip bulunduğu özelliklerin, başka hiçbir medeniyette bulunmadığını savundu. Batı emperyalizminin ileri karakolu durumunda bulunan ve yeryüzündeki bütün birikimleri Batı uygarlığı ekseninde ele almaya çalışan Oryantalist çözümlemelere fazlasıyla güvendi. İslâm’ın, fütuhât ve ganimet ekonomisiyle dışa açılan, Arap ırkının üstünlüğünü savunan, sınıf ve statü farklılığına dayalı, feodal bir savaşılar dini olduğunu öne sürdü. Disiplinli çalışma ve üretmeyi teşvik edip savruk, gösterişçi tüketime karşı çıktığını belirttiği Calvinizm’in aksine İslâm’ın, rasyonel bir işi ve üretim felsefe- sine kapılarını tamamen kapattığını iddia etti.”

“İslâm’ın, fütuhât ve ganimet ekonomisiyle dışa açılan, Arap ırkının üstünlüğünü savunan, sınıf ve statü farklılığına dayalı, feodal bir savaşılar dini olduğunu öne sürdü”, diyen adamın, öngörülerini bir gelişmeye payanda yapıyorsa, arkasındaki niyeti anlamamak biraz fazlaca saflık olur diye düşünüyorum. Bakınız, birçok olumlu sözlerin arasına sıkıştırılan asıl maksadın ifadesi bakımından şu sözler önem taşımaktadır:

“Tanınmış Türk tarihçilerinden biri olan Niyazi Berkes, Türk tarihindeki her sosyal ilerlemeyi, yenilik yaratma kapasitesi bulunmayan bir sosyal sistemin destekleyicisi olarak görülen İslâm’ın geri çekilmesiyle ilişkilendiriyor. Ona ve diğer pek çok Türk akademisyene göre, İslâm’daki sorun Hristiyanlık’tan farklı olarak, hiçbir zaman modernlikle uyum sağlayamaması, bir anlamda kendi Reform’unu hiç yaşamamış olması.”

Bu, ifadeler ideolojik ve önyargıyla, üstelik İslâm’ı tanımadan İslâm’a bakın bir bilim adamının yanlışını doğru gibi sunmanın ötesinde, Avrupalının gerçek niyetini de göstermiş olmaktadır. Öyle ki, Berkes’in bu iddialarının aksine, Kayseri’den

isini verdiği bütün insanlar, İslâm'ın sosyal ilerlemeye, sanayileşme ve gelişmeye engel olmadığını anlattıkları halde, bunu bu şahsın görüşünü destekleyen bir mantığa oturtmaktan çekinilmemiştir.

Berkes, "Bazı dönemlerde bazı din adamlarının modernlikle uyum sağlayamaması" deseydi, bunu tartışabilirdiniz. Ama, öyle yapmayıp "İslâm'daki sorun Hristiyanlık'tan farklı olarak, hiçbir zaman modernlikle uyum sağlayamaması, bir anlamda kendi Reform'unu hiç yaşamamış olması", ifadesine sarılırsanız, burada iyi niyetin de ötesinde, ciddi bir kriz doğurma çabasının tehdidini sorgulamanız gerekir

Meydandaki otelin on ikinci katından bakarken, burnun dibindeki medreseleri görmeyip, uzaklardaki Üniversite ile Organize Sanayinin camilerini dikkate getirersen senin samimiyetine inanılmayacağı gibi dürüstlüğün de tartışılacaktır. O medreseler, İslâm'ın anlaşılıp yaşandığı dönemde, sadece Kayseri'ye değil, bütünüyle Selçuklu ve Osmanlı coğrafyasına ve hatta Batı'ya bile ışığını ulaştırmış çağının en modern ve en ileri eğitim kurumlarıydı. Ve bu medreseler gerçeğini ne Weber'in Hristiyanlığı ne de Kalvinizm'in mantığı anlayabilir. Anlayabilseydi, papazlar uzunca bir dönem matematikle uğraşmayı, tıp yoluyla tedaviyi küfür saymazlardı!..

Şimdi bakın kendi çelişkilerini kendi ifadeleriyle deşifre edelim isterseniz: Raporun bir yerinde şöyle diyorlar:

"Toplumsal açıdan muhafazakar ve dindar bir toplum olma özelliğini korurken, bazılarının belirttiği gibi bir de '*Sessiz İslâm Reformu*' sürecinden geçiyor. Kayseri'nin önde gelen iş çevreleri, elde ettikleri ekonomik başarıda "*Protestan çalışma etiği*"nin payının büyük olduğunu düşünüyor."

Bir başka yerde bu görüşte ısrar ediyorlar:

"Türkiye, Protestan Reformu'na benzer biçimde, Orta Doğu'nun başka yerlerindeki dramatik olayların gölgesinde kalan ve fark edilmeyen, sessiz bir Müslümanlık Reformu yaşıyor."

Şimdi bu nasıl bir reformdur ki, aynı toplumun adeta bir fotoğrafı olan şu gerçeği de kısmen dile getirebiliyorlar:

"Kayseri'de Kayseri'ye gelen hiçbir ziyaretçinin dikkatinden şu husus kaçmaz: Oldukça dindar bir topluma sahip olmakla beraber değişim ve modernleşmenin uyumlu biçimde bir araya

geldiği yerdir burası. Üniversitenin tam ortasında büyük ve yeni bir cami var, hatta daha büyük bir tanesi de işçilerin çoğunun Cuma Namazı'na gittiği organize sanayi bölgesinde. Her şirkette mescit bulunuyor, ileri yaştaki pek çok iş adamı Mekke'ye giderek Hacı olmuş. Şehirde alkollü içecek satılan çok az lokanta var. İslâmi yardımseverlik, yerel geleneklerin bir parçası ve çok güçlü, şehirdeki eğitimle ilgili ve kültürel yapıların çoğu özel bağışlarla yaptırılmış. Dinin ekonomik gelişmedeki etkileri, akademik çevrelerde yıllardır yoğun bir biçimde tartışılıyor.” (149)

Kayseri keyfiyetiyle, üretimiyle atılımcılığıyla budur işte!.. Bunu eğip bükerek, buna “Sessiz İslâm reformu” yaftasıyla lekelemeye gerek yoktur. Hele hele Protestan ahlakından söz etmek böyle olmasını arzu ettikleri niyetlerini gizlemese bile, bu şehir insanının kabul edebileceği şey değildir. Luther'in ortaya çıkış sebebi ile onunla kategorize edilen Kayserilinin İslâm'a bakışının uzaktan ya da yakından bir ilgisi düşünülebilir mi? Öyle olsaydı, yukarıdaki cümleleri nasıl kullanacaktınız? İslâm'da hayatı donduran, Peygamber'in çağına çeken bir anlayış yoktur. “İki günü eşit olan zarardadır. İlim Müminin kaybolmuş malıdır, nerede bulursa oradan alsın. Tefekkür nafiye ibadetten üstündür. İlim yolunda ölenler şehittir” derken, insanlığın yarınına ışık tutmuyor mu? Bunu Protestan tepkinin neresinde gerekçe yapacaksınız. Peygamber'in en yakın takipçisi ve damadı, aynı zamanda halifesi Hz. Ali, “Çocuklarınızı kendinize göre değil, yaşayacakları çağa göre yetiştirin”, derken hangi Protestan tavra gerekçe hazırlar?

Şu düşünülebilir; her çağda, her insan dini kendi bilgi ve yeteneğine göre algılamış ve uygulamıştır. Kişinin dinden uzaklaşması, dini anlayışı saptırması, dinin mahiyetine zarar vermez. Mesele o kişinin eğilimiyle sınırlı kalır. Reform, bütünüyle bazı dini kuralları böyle bir reformu düşünenlerin istekleri doğrultusunda değiştirmek ve buna da taraftar bularak onu pratiğe aktarıp yeni bir dinî kural haline getirmektir. Katoliklerin katı tutumuna tepki duyanların protest tavırlarından doğan Protestanlık böyledir. Onun yavrusu Kavlinizim de. Ama İslâm'da öyle bir şey olmamıştır. Zamanla Hariciler, Cebriyeciler v.b. bu tür girişimleri

denemişler ama bu da İslâm coğrafyasında kabul görmemiştir. Yani bir Sünni Müslüman, mesela Kayseri'deki Sanayici ve İşadamları kalkıp, böyle bir tercihi birlikte ortaya koymuş değillerdir. Koysalar bile önlerinde bir dinî otorite olmadığı için, yani Hristiyanların Luther'i ya da Calven'i gibi bir din adamı olmadığı için onların din anlayışı reform yaftasıyla Protestanlığın ya da Kalvinizmin paraleline çekilemez. Çünkü dindeki değişimi, ona inanan halk değil, ancak bu konuda içtihat yetkisi olan din alimleri yapar. Hal böyle iken, bazı işadamlarının kendi kişisel eğilimiyle ortaya koymaya kalktığı din anlayışı nasıl reform diye sunacaksınız? Bu dini bilmemenin ötesinde maksatlı olarak dini bu badireye çekme hevesinden başka bir şey değildir!..

Belki şöyle bir ifade, yorum hürriyeti açısından anlayış görebilirdi: "Kaba tarifiyle Kavinizme inananlar dindar ve çalışkan insanlardır. Kayserililer de Kalvinistler gibi dindar ve çalışkandır." Öyle demeyip de, Kayserililerin tavrını bir dini değişime payanda yaparsanız sözünüz maksadınızı ifade bakımından sizin iyi niyetli olmadığınızı açıktan böyle ele verir işte...

Haşmet Babaoğlu, Batın'ın ve onlara kölelik yapan içimizdeki uzantılarının bu iki yüzölçümünü dillendirirken bu konuda önemli bir hususun altını çizer:

"Batı'nın basit ticaret iktisadına dayalı bir birikim bile oluşturamadığı, Protestan reformizminin daha ufukta bile gözükmediği çağlarda İslâm dünyası çok zengin ve medeni bir ticaret toplumu görüntüsü çizebiliyordu. Peki neden daha sonra bu gelişme modeli Batı karşısında çöktü? Hah işte! Kayseri'deki Müslüman Kalvinistler yerine bunu tartışmaya var mıyız? Varsak, Keşifler Çağı'nı insanlığın yüce bir atılımı olarak öğreten kitaplardan kopmak, Batı hümanizminin tarihsel yüzünün arkasındaki kanlı ve saldırgan tabloyu görmek gerekecek. Buna cesaretiniz var mı?" (150)

Bakınız, Alman Sosyal Demokrat Lider Ougust Bebel, Fransız Sosyalist Fikir Adamı Roger Garaudy, söz birliği etmişçesine neler söylüyorlar:

"Müslümanları Hristiyanlardan ayıran ve onlara büyük bir avantaj sağlayan husus, temizlikti. Müslümanlar nereye yerleşirlerse

yerleşsinler, ilk olarak geniş, halka açık hamamlar kuruyorlardı. Oysa aynı dönemde Hristiyanlar için pislik ve tiksindirici artıklar içinde yaşamak, 'Tanrı'nın hoşuna gitmenin belirtisi' sayılmaktaydı. Hristiyan azizleri ve kendini dine adanmış kimseler, özellikle pislik ve kir içinde, börtü böceklerle birlikte hayvan gibi yaşamayı Tanrı'nın gözüne girmenin bir yolu sanıyor, ot yiyerek beslenmekten geri kalmıyorlardı. Yıkanmak ve üst baş değiştirmek, dünyaya dönük çaba saydıklarından, günahın da belirtisiydi. Tüm Orta Çağ boyunca, rahibelerin yüzleri ve ellerinden başka bir yerlerini yıkamaları kesinlikle yasak değil miydi? Üstelik o da tek elle üstelik... Ayrıca Aziz Silvanus'un 60 yaşına kadar ne elini, ne yüzünü, ne de vücudunun başka herhangi bir yerini yıkamamış olmakla ünlü olduğu, yalnızca komünyon toplantılarına giderken parmak uçlarını suya batırdığını bilmeyen var mı? Melekler kuralı, yıkanmayı 'kâfir işi' diye yasaklamamış mıdır?... Tersine İslâmiyet, her Müslüman'ın her gün yıkanmasını ve tertemiz olmasını zorunlu kılar. Bu olgu, Müslümanların lehine çok önemli bir kültür özelliğidir ve işte bu bakımdan Kurtuba'da, başka hiçbir büyük kentte rastlanılmasına olanak bulunmayan bir sayıda, tam 990 halka açık hamam bulunmaktaydı.

İspanya dışındaki Avrupa'da, adına 'kitaplık' denebilecek bir tek yer bulunmadığı gibi, ancak üniversite adına layık iki üniversite varken, İspanya'da 70 büyük halk kitaplığı bulunuyor ve yalnızca Kurtuba'daki kitaplığın kitap sayısı 600 binlere ulaşıyordu. Yüksekokulların sayısı 17'di; buralarda Hristiyanlar ve Museviler, Araplarla birlikte dostça/barış içinde eğitim görüyorlar, birbirleriyle yarışarcasına öğreniyorlardı... Düşünce ve kültür dünyasındaki bu büyük atılımlar, Hristiyan din adamlarının huzurunu kaçırmakta gecikmeyecekti elbette... Daha IX. yüzyılda, genç Hristiyanların kilise babalarını ve kutsal kitapları küçümsediklerinden ve Latinceyi önemsemeyip, bunun yerine büyük bir istekle Arapça öğrenmeye çalıştıklarından ve Arap edebiyatını yuttuklarından yakınıyorlardı... Avrupa'nın hemen her ülkesinden gençler akın akın İspanya'ya geliyor, burada bilgi ve eğitimin yanı sıra şövalye nezaketi edinmeye çalışıyorlardı; çünkü bu türden davranışlar konusunda da Kurtuba Sarayı büyük bir üne kavuşmuştu... İspanyolların özellikle ünlü oldukları incelemeler tıp alanındaydı. Kendilerini tıp inceleme ve

araştırmalarına vermiş çok sayıda Hristiyan ve Yahudi'nin karşısına, Araplara anatomiye yasaklayan engeller de dikilmiyordu. İspanyol doktorları usta operatörler olarak büyük bir üne kavuştular, hatta o çağlarda kadın doktorlar ve cerrahlar da vardı. XVII. yüzyılda bütün İspanya yeniden Hristiyanlaştığında İspanyol doktorlar, Avrupa'da rastlanabilecek en cahil doktor düzeyine gerilediler. Durumu en iyi olanlar, Hristiyanların kendilerini izleyip baskı altında tuttıkları döneme kıyasla durumları çok düzelen Yahudilerdi. Araplara şükran borçlarını en iyi biçimde ödeyen Yahudiler, yeni düzenin savunucuları olup çıkmışlardı. Yahudilerin sayısı ve zenginlikleri arttıkça arttı, ama yıllar sonra Hristiyan haçı İspanya'da yeniden egemen duruma geçince, bu zenginlik Hristiyanların arayıp da bulamadıkları bir ganimete dönüştü... Buna karşılık Hristiyan din adamları, geçmişin o güzel dönemlerini bir türlü unutamıyor, ellerinden geldiğince her yerde ve durumda alt sınıfların fanatizmini körükleyip galeyana getiriyorlardı. Dinsizlerle aynı toprakları paylaşmak, kiliselerin yanında cami ve sinagoglara katlanmak, Hristiyan din adamları için olanaksızdı. Müslümanlar, neşeli, yaşamayı seven insanlardı; bedensel hazlarına din önemli bir engel getirmemişti; ilgiyi, eğitimi severlerdi; din konularında son derece hoşgörülü olan bir insan, Hristiyan gençliği elbette kolayca etkileyebiliyordu. Dünyayı önemsemeyip küçümseyen, bedeninin çarmıhta acı çekmesini/duyusal hazların baskı altına alınmasını vazeden Hristiyanlık, Müslümanlığın tam karşı kutbunda yer alıyordu. Yetmiyormuş gibi, eğitim ve aydınlanma çabalarının düşmanı, hoşgörüden yoksun bir dindi bu.”(152)

Şu anlatılan Hristiyanlık ile onun karşısında Müslümanlığın reform için ihtiyaçları hangi noktalarda birleşiyor ki, o mirasın içinden gelen Hristiyan Batılı bize Reform'u teklif edebiliyor?..

Bizim sanayici ve iş adamlarımızın İslâm'ın özünden uzaklaşarak yeni bir anlayış yaratmak gibi bir kaygısı yoktur. Bu raporu hazırlayanlar, misyoner gayretini bir araştırma çabası içerisinde gizleyerek şöyle mi demek istiyorlar acaba:

151 August Bebel, Hz. Muhammed ve Arap-İslâm Kültürü, (VeyAtayman) s.65 vd. Bordo-Mavi Yayınları, İstanbul 2003; Rogear Garaudy, İslâm'ın Vadettikleri, (Çev. Nezir Uzel) s.103 vd. Pınar Yayınları İstanbul 1983

“Kayserili öncü ve hamlecidir. Onun içindir ki, raporu hazırlayanlar “İslâmi Kalvinistler” ana başlığının altında ikinci tamamlayıcı başlık olarak: “Orta Anadolu’da Değişim ve Muhafazakarlık” cümlesini koymuşlar. Hedef Kayseri’den hareketle, Anadolu’nun tamamına yön verebilmek. Çünkü Kayserili ticareti biliyor, doğal olarak paraya yön verebiliyor. Onları, kendi geçmişleriyle böyle bir ters bir açıdan yüzleştirerek, kendi taraflarına çekip Protestan eğilimli reformla şekillendirebilir miyiz diye düşünüyor olmalılar...

Niyetleri buysa dehşetli bir yanılgı içindedirler. Niçin yanılıyorlar? Onu da söyleyelim:

Kayserili fakir güçlüye iş, güçsüze aş verir. Bu şehirde kapitalist hırs hakim olsaydı, fabrikasında zarar ediyor olmasına rağmen, çalışanının karnını doyurması için orasını açık tutmazdı. Yirminin üzerinde aşevine her gün 20 binin üzerinde insana sıcak çorbayı karşılıksız vermezdi. Bunlar, Batılının unuttuğu değil, tanımadığı erdemliliklerdir. Kayseriliyi böyle bir eğilime yönelten ise, o reformunu istedikleri İslâm’dır.

Şu unutulmamalıdır ki; İslâm başlı başına bir reformdur. Yeter ki onu doğru okuyup, doğru anlayalım ve doğru uygulayalım. Kayserili bunu fark ettiği için hamlecı bir dinamizmle geleceğini kurtarmış bir şehirdir... Değilse ne Protestan ahlakının, ne Kalvinist gayretin bunda en ufak bir payı yoktur...

Şimdi okuyucu şunu diyebilir:

Söylenmiş, geçmiş, yazının başlığı yaptığın gibi bir rüzgârda geldi geçti. Bunu tekrar deşelemenin anlamı ne?

Ancak dikkat ve hassasiyet bizim şahsiyet gömleğimiz olmalıdır. Buna kimsenin müdahale hakkı yoktur. hele hele kendi içinde altyapısını kaybetmiş, tavanı çatlamış, inananı uzaklaşmaya başlamış bir Kalvinizm köpüğü ya da bir Protestan sıvasına aldanacak kadar Müslümanlar saf değildir. Onların işte, üretimde, kalitedeki başarıları dini anlama ve uygulama yönünde ve diriltici bir ruh hamlesi olarak devam edecektir.

BU AŞK BİZE BİR ŞEYLER SÖYLEMEZ Mİ?

Gönül hûn oldu şevkinden boyandım yâ Resûlallah!
Nasıl bilmem bu nirana dayandım yâ Resûlallah!
Ezel bezminde bir dinmez figândım yâ Resûlallah!
Cemâlinle ferahnak et ki yandım yâ Resûlallah.

Yanar kalbe devâsın sen, bulunmaz bir şifâsın sen,
Muazzam bir sehâsın sen, diler sen rûnümâ'sın sen,
Habîb-i Kibriyâsın sen, Muhammed Mustafâ'sın sen
Cemâlinle ferahnak et ki yandım yâ Resûlallah.

Gül açmaz, çağlayan akmaz, ilâhi nûrun olmazsa,
Söner âlem, nefes kalmaz felek manzûrun olmazsa,
Firâk ağlar, visâl ağlar ezel mesrûrun olmazsa,
Cemâlinle ferahnak et ki yandım yâ Resûlallah,

Erir canlar o gülbüy-i revanbâhşın hevâsından;
Güneş titrer, yanar, dîdarının, bak, ihtirâsından;
Perîşan bir niyâz inler hayâtın müntehâsından;
Cemâlinle ferahnak et ki yandım yâ Resûlallah.

Susuz kalsam, yanan çöllerde can versem elem duymam;
Yanardağlar yanar bağrında, ummanlarda nem duymam;
Alevler yağsa göklerden ve ben masseylesem duymam;
Cemâlinle ferahnak et ki yandım yâ Resûlallah.

Ne devlettir yumup aşkınla göz, râhında cân vermek,
Nasib olmaz mı Sultânım Haremgâhında cân vermek,
Sönerken gözlerim âsân olur âhında cân vermek;
Cemâlinle ferahnak et ki yandım yâ Resûlallah.

*Boyun büktüm, perişânım, bu derdin sende tedbîri;
Lebim kavruldu aşkından, döner pâyinde tezkiri;
Ne dem gönlün murad eylerse taltif eyle (kıtmîr)i;
Cemâlinle ferahnak et ki yandım yâ Resûlallah.*

Türkçe’de yazılmış en güzel Naat’lardan birisidir. Bunu yazan kimdir biliyor musunuz? Hristiyan bir aileden gelen bir zât: Diyamandi adını taşıyor. 1888’de Talas’ta doğmuş, İstanbul’da hukuk tahsili yapmış, Avukatlık yapıp para kazanmak ve zengin olmak varken, çok daha farklı bir yolu seçerek ömrünü devletine adanmak uğruna azınlık okullarında öğretmenlik yapmış bir Hristiyan

13 Yaşında iken Mevlana’nın Mesnevisinde yer alan ilk üç beyti okuyunca dünyasının değiştiğini söyler. İlk kıvılcım böyle düşer yüreğine. Ne diyordu Mevlana bu beyitlerde:

*Duy şikayet etmede her an bu ney,
Anlatır hep ayrılıklardan bu ney.*

*Der ki, feryadım kamışlıktan gelir,
Duysa her kim, gözlerimden kan gelir.*

*Ayrılıktan parçalanmış bir yürek,
İsterim ben; derdimi dökmem gerek.”*

Ney feryat eder de, bir küçücük yürek, bir aşk ocağı yapıp tutuşmaz mı? Diyamandi, o gün kararını verir. “Ruhumu bu ocağın ateşinde pişireceğim”, diye. Ama çocuktur nihayet, açamaz derdini kimseye. Bu bir uhrevi sırdır yıllarca saklayacağı bir sır, kendinden bile gizli bir sır. Tam kırk yıl bu sırrın içini yakan ateşiyle birlikte yaşar. Evlidir, evinde Ortodoks, gönlünde Müslüman bir koca. Baba’dır, çocuğuna merhametli bir Hristiyan baba, yüreğinde mümin. Azınlık okullarında, ruhban okullarında kendilerinden bir gayrimüslim Türkçe öğretmeni, ruhunda mücadeleci bir iman abidesi (152)

Osmanlı İmparatorluğunun sancılı günleri. Her yer ateş içinde. Ülke bölünüp parçalanıyor. Diyamandi de bölünüp parçalan-

muş. Azınlıklar her türlü taşkınlığı, her türlü ihaneti işlerken, o devletinden yana bir tavra talip olmuş, çok zor bir tavra: “Madem ki, ben Hristiyan olarak biliniyorum, o halde Avukatlık benim neyime, ben bu okullarda devletin tayin ettiği Türkçe öğretmeni olmalıyım.” Başvurur, yetkililere durumunu anlatır: “Ben bu ihanet yuvalarında devletime hizmet etmek istiyorum. Ko, onlar beni Hristiyan sansınlar. Ben bundan faydalanarak buralardaki melanetleri devlete haber vereyim.”

Göreve başlar okul yöneticileri de memnun, kanun gereği Türkçe’yi Türk öğretmenlerinin okutması gerekir. Bunlar ise bu dersi Hristiyan bir Rum öğretmene veriyorlar; kendilerinden birine. Ne âlâ, ne güzel... Herkes halinden memnun, taşlar yerine oturmuştur böylece...

Yıllarca bu böyle devam eder, İmparatorluk dağılır, genç Türkiye Cumhuriyeti kurulur. O artık, öğretmenlikten dönmez, dönemez...Ama o teslimiyet prangaları giderek sıkılmaktadır ruhunu. Bir ayağı Konya’da; sevdalısı Mevlana’nın dergahındadır. Mevlana’nın yörüngesinde bir aşk kelebeği gibidir. O, gönlüyle her an sema’dadır. Bir ayağı Osmanağa Kütüphanesindedir. Bu kütüphanenin Müdürü, Son Osmanlı Mevlevi Şeyhi, hemşerisi Ahmet Remzi (Akyürek) Dede’dir. Artık onun has mürididir... Teslimiyeti yıkanıp arınmayı hızlandırır. Artık, imanıyla, vicdanı arasında sıkışıp kalmıştır. Kafasında bin bir ihtimalin şimşekleri cirit atmaktadır. Mübadele anlaşması olur, Rumlar Yunanistan’a gönderilir. Kendisi, ülkesine hizmet etmenin nimetine karşılık buradadır. Gitse de orada kalamayacak kadar bir imana sahiptir. Sadece gizli Müslümanlığı yüzünden çevresiyle hesaplaşmada değildir; o bir de etnik aidiyet cenderesindedir: “Ben, Roma kökenli, ben Bizans kökenli olamam. Anadolu’nun ortasında, Kayseri’de Bizanslının ya da Romalının ne işi var?.. Sonra benim sosyal olaylara refleks halindeki tepkim bırakın Rumları, eşimin ve kızımunkine bile benzemiyor. Çevremdeki Türkler gibi algılıyorum olayları. Bu neyin nesidir, çözmeliyim bu soy ilmeğinin düğümlerini.” Yollara düşer 1940’larda birkaç defa Kayseri’ye gelip gider. Sonra soyunun izini Bor’da bulur. Oradaki şecere defterlerinde ulaşır, aidiyet kütüğüne bakar: Karamanlıların Karakeçili boyundandır: Malazgirt’in fethinden önce Anadolu’ya

gelen Türk boyları, burada Hristiyanlaşmış ve öylece kalmışlar. Defteri dakikalarca süzer, içindeki şüphe bulutları dağılmış, kuş gibi hafiflemiştir. Oturur, bir kahve içer ve defterin kenarına bir not düşer: “Benim bundan kuşkum yoktu, bunu meraklıları için araştırdım”, diye...

Döner İstanbul’a artık içindeki öbür bulutları da dağıtma zamanın geldiğini düşünür. 1942’nin Şubatında Kelime-i Şahadeti getirerek sırrını ifşa eder. Gerçek kimliğine kavuşur: Mehmet Abdülkadir Keçeoğlu!.. Şimdi sadece hafiflememiş, adete melekleşmiştir...

Ne var ki haber duyulur duyulmaz, sanki İstanbul’da manevi bir deprem olmuştur: Fener Rum patrikhanesi ayağa kalkar, evine gelir, karısına, “Bu adamı bu saatten sonra eve almayacaksınız. O artık, ihanetinin bedelini sokakta ödeyecek!..”

15 Şubat’ın denizden esen o kesici soğuşunda evinden atılır ve Beyoğlu’nun Selamsız yokuşunda koltuğunda üç-beş kitapla ortada kalır...

Yönelişiniz doğru ise, önünüzdeki bir kapı kapanırken, geleceğinize onlarca kapı açılır. Mehmet Abdülkadir Keçeoğlu için de öyle olur. Kapılar sıra sıra açılır: “Müslümanım”, demek gibi bir kapı. “Türk’üm” demek gibi bir başka kapı. “Mevlevî’yim” demek gibi daha başka bir kapı. Aşk kapısı, iş kapısı. Hepsinden önemlisi Aşk kapısı; Teslimiyet kapısı. Bu kapıların anahtarı Mevlana’da ama içinde Allah ve Resulü vardır. “Benim Mevlana’ya aşkım, beni Allah ve Rusûlüne götürdüğü içindir”, der. Oturur girişe aldığımız o muhteşem Nat’ı yazar... Ona bu şiiri yazdıran aşk öylesine kuşatıcıdır ki, Allah dendikçe ağlamaya başlar, Peygamber dendikçe ağlamaya başlar. Ezanı duyar oturur bir köşeye gözyaşı döker. Namaza durur gözyaşı döker. Duaya yönelik gözyaşı döker. Türk olduğunun ısrarındadır, bu konuda duygularındaki bütün prangaları kırmıştır. O, kendisinin uç tepkilerine bakarak, kendi kişiliğinin kaynağına ulaşır, etnik aidiyeti bir ırkçılık anlayışından çok bir millet ve “övülmüş bir millet” için benimsemektedir. Buna rağmen rahat değildir. Kendisine akli ve imanı cevap veriyor, çevresi ise belge istiyordu. Yollara düştü defalarca Kayseri’ye gelip gitti, soyunu sülalesini araştırdı, sonunda ona du ulaştı ve onu da, bir öğrencisine, Öğencisi Fazilet’e 31.12.1946’da yazdığı mektubunda açıkladı:

Aziz Çocuğum Fazilet,

...

Yine sınıfa girelim Fazilet. Mektep hatıratına dalarsam sabahı buluruz. Sınıfta, 300 numaralı Diyamandi'yi görüyoruz. Rum Ortodoks camiasından bir Anadolu çocuğu. Bu camianın ırkan su katılmamış bir Türk camiası olduğu tamamıyla tahakkuk etmiş bulunuyor. Ben tarih hiç de meşgul olmamış olduğum halde, Bu kazasında Halil Nuri kütüphanesi adını taşıyan umumi kütüphanede bu meseleye dair çok mühim vesikalar da bulmuş, resimlerini çekirmiştım." (153)

Kırk yıl süren ilk ayrılık ateşi sönmüştür, ama bu defa bir başka ateş yanar yüreğinde. Tam yirmi yıl da bu ateşle yanıp tutuşacaktır: Karısından ayrılmayı umursamaz, ama kızı yakar yüreğini. Biricik kızı için hüsrandır. Acılarını kız öğrencileri dindirir. Kızına yazacağı mektuplarını öğrencilerine yazar. Hayatı boyunca bu mektuplarla avutur kendini. 3 Mayıs 1962'ye gelindiği gün, 74 yıllık gurbet biter sonunda. Rabbine vasıl olurken arkasında, inanmış bir adamın mücadeleci ruhundan oluşan bir iman abidesi bırakır. Ona, ilk adı Diyamandi'den dolayı, "Yaman Dede" dediler, o "Yanan Dede" olarak anılmayı istedi. Böyle bir isteği dillendirdiği şiiri oldukça etkilidir. Şimdi bir de ona bakalım isterseniz:

403

Yak sinemi ateşlere efganıma bakma,
Ruhumda yanan ateşe, niranıma bakma,
Hiç sönmeyecek aşkıma, imanuma bakma,
Ağlatma da yak, hal-i perişanıma bakma.

Ağlatma ki, âlâmımı tahfife de başlar,
Ağlatma, serinletmededir bağrımı yaşlar,
Rahmetme sakın, gerçi dayanmaz buna yaşlar,
Ağlatma da yak, hal-i perişanıma bakma.

Yaşlar akarak b elki uçar zerresi aşkın,
Ateşle yaşar, yaşla değil, yâresi aşkın,

Yanmaktar efendim, biricik çaresi aşkın,
Ağlatma da yak, hal-i perişanıma bakma. (154)

Onun yangını şimdi kaç yeni yürekte bir iman alevi gibi
yanıp duruyordur kimbilir... Bu aşk bize bir şeyler söylerse belki
bizde de bir kıvılcımı tutuştur kimbilir...
Ruhu şad olsun...

154 Muhsin İlyas Subaşı, İki Mevlevi, s.194, Nesil Yayınları, İstanbul-2005
Abdülkadir Keçeoğlu' (Yanan Dede)nin Romanı "Aşkta Yanan Dede" bu meseleyi
bütün detaylarıyla anlatmaktadır.

TARİH MODERNLİĞE EZDİRİLMELİ Mİ?

Şehirleri her insanın algılayış tarzı farklıdır. Kimisi oranın karmaşasından beslenir, kimisi bir kültür ve medeniyet çiçeği olarak görüp tarihin zengin mirasının ayak izlerini arar. Kimisi de, modern hayatın imkânlarına buralarda kavuşacağını düşündüğü için ona bağlanıp kalır. Bütün bunlardan ayrı olarak bir Sanat Tarihçisi'nin şehre bakışı elbette çok daha farklıdır. Şehrin yenileşme döneminde gelip burada üstelik Mimar Sinan adına bir toplantıya katılan, önemli sanat tarihçilerimizden Doğan Kuban, bu yazıma başlık yaptığım yazısında Kayseri'yi "*Tarihini otomobil ve yüksek yapıya feda eden kent*" olarak tanımlıyor ve yenilir yutulur cinsten olmayan eleştirilerde bulunuyor.

"Binlerce hektarlık yeni inşaat alanlar içinde 70 hektarlık ortaçağını korumayı planlayamayan bir kent kültürü uygarlığın çok uzağındadır. Bu kadar tarihe saygısız, insanı dışlamış kent bulmak neredeyse olanaksız. Bu kent kararlarını verenleri yetiştiren kültür ortamını biz ortaçağın hangi ikliminde yaratıyoruz?" (155)

Tarihe, tarihi değerlere ve geçmişimizin ana malzemesine sahip çıkıyor olmasına rağmen, haksız suçlamaları bolca kullanılmış peşin hükümlü bir yazı gibi geldi bana. Haklı tarafları bile gerçeğe ve şehirciliğin zaruretlerine dayanmıyor. Neden dayanmıyor? Onun da üzerinde durmakta fayda var. Ona geçmeden önce, bilim adamlarının insanlar, yöneticiler ve iktidarlar hakkındaki kişisel yorumlarıyla şehirleşmedeki çabaların dinamiklerini birbirinden ayırmaları gerektiğini hatırlatmakta fayda görüyoruz. Çünkü hiçbir şehirde seçilenler ölesiye kadar bu görevde kalmamaktadır. Tek Parti döneminde hep CHP'li Belediye Başkanları görev yaptı. Onların müspetiyle menfisiyle mirasını çok partili dönemde değişik partilerden başkanlar üstlendi. Kadir Dayıoğlu'nun naklettiğine göre, İlk şehir planını yaptırtan Emin Molu'dan günümüze kadar

Kayseri'ye hizmet veren Belediye Başkanı sayısı, 22'dir. Bunlara ortalama 3 yıllık bir hizmet süresi düşmektedir. Dolayısıyla kolektif bir sorumluluk söz konusudur. Meseleyi ele alırken bu gerçeği göz ardı etmemek lazımdır. Sonra önemli bir noktayı da dikkatten uzak tutmamak gerektiğine inanıyorum: Eleştiri hakkımızın olduğu kadar bu eleştiri çerçevesinde tahkir ve tezyif etmeme hassasiyetini aydın sorumluluğu olarak düşünüyorum. Bu dikkat noktasını belirttikten sonra meseleye bakabilir.

Günümüz şehirciliğinde en çok tartışılan konu, modernleşme ile geleneğin birbirini hırpalamadan iki aynı kanaldan varlığını devam ettirip ettiremeyeceği meselesidir. Bir millet, geçmişine doğru çıkacağı yolculuğunda ne kadar derine doğru izini götürürse, geleceğe de gücünü taşımış olur. Ortaasya steplerinden çıkıp Amerika'nın bir ucundan Avrupa'nın kuzeyine kadar yayılan Türk milleti, tarihte bilinen "*Kavimler Göçü*" dalgasının içinde ve bu göçün belki en son dalgası olarak nihayet Ortaasya'daki varlığını ve topraklarını koruyarak Anadolu'da karar kılmış ve burasını yurt edinmiştir.

Türklerin Kayseri'ye geldiklerinde, şehrin surlarla çevrili bir küçük çekirdek yerleşim alanından oluştuğu bilinmektedir. Şehrin fethiyle ilk Selçuklu eserlerinin bu surların içinde inşa edilmesi, burada kalıcı Türk medeniyetin ilk adımlarının atıldığını göstermektedir. Şehri, surların dışına taşıyan buraya yerleşen Türkler olmuşlardır. Hunat Külliyesi, Hacılık, Güllük, Lale, Han camileri ve bunların müştemilatı durumundaki medreseler bununun işaretidir. Bu tarihî yapılara bugünün gözü ve idrakiyle değil, yapıldığı çağın gözü ve idrakiyle bakarsanız, bizim nasıl üstün bir medeniyeti taşıdığımızı ve temsil ettiğimizi görürsünüz. O yılların Kayseri'si basit taş yapılardan tek kat birbirine yapılmış daracık sokaklarla bağlantılı bir yerleşim alanıdır. Nitekim bu geleneksel inşaat dokusu, son elli yıl öncesine kadar varlığını koruyarak gelmiştir. Şehir uzun asırlar boyunca fazla gelişmeden aynı nüfus dengesi içerisinde varlığını sürdürmüştür. Savaşlar bitip nüfus artmaya başlayınca, doğal olarak yeni yerleşim alanlarına ihtiyaç duyulacaktır. Yeni alanları, eski geleneksel yerleşim anlayışıyla genişletemezsiniz. Çağın getirdiği yenilenmeyi besleyen teknolojik imkânlar bu defa şehircilik meselesini ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkarmıştır.

İşin ilginç yanı, Kayseri’de ilk şehircilik planı için Almanya’dan şehir plancısı Osner’i tek parti döneminde şehrin Belediye Başkanı Rahmetli Emin Molu getirtti. Onun parti meclisi, ki hepsi aynı siyasi kanaldan gelen insanlardı, Osner’in ilk teklifini kabul etmediler. Alman Plancı, eski şehrin olduğu şekilde bırakılmasını ve Kayseri’nin mücavir alanlarında yeni bir şehrin kurulmasını teklif etti. Bunu kesinlikle kabul etmediler. Hatta daha felaket bir tavır ortaya koydular: Şehrin ana cadde ve bulvarlarının genişletilmesi taleplerine, yine o meşhur dönemin meclis üyeleri, “Mevcut yollara boynuzunuz mu takılıyor ki, genişletmeye çalışıyorsunuz?”, diyecek kadar ilkel bir tavır ortaya koydular. Sayın Kuban’ın; “Bu kent kararlarını verenleri yetiştiren kültür ortamını biz ortaçağın hangi ikliminde yaratıyoruz?” dediği bu insanlar, o tarihlerde akılcıca bir karar alabilseler de bu teklifi onlar kabul etselerdi ve eski yerleşim alanlarını bir kenara bırakarak yeni bir şehir inşasına gidilse ve geniş caddeler açılsaydı belki eski Tarihi Kayseri ihya edilerek korunabilecekti... Bu mümkün olmamıştır. Buna rağmen, 1960’larda başlatılan çevreden merkeze doğru şehirleşme, eski yerleşim alanlarını koruma içgüdüsünden besleniyordu, ama bu defa da ekonomik zaruretler, halkın eski evlerini korumasına imkân vermedi. Yeni evlere taşınanlar eskilerini ya satmak ya da terk etmek zorunda kaldılar. Satılan evleri gelir düzeyi düşük varoş kültürünü yaşatan insanlar aldı, onlar da koruyamadı. Terk edilen evleri ise daha ciddi bir felaketin ağır darbeleri tahrip etti ve bu evler zamanla yıkılıp harabeye döndü...

Böyle çözümsüz bir şehir karmaşasının içinden bugünkü modern Kayseri’yi doğuruyorsunuz. Bunun elbette büyük sancıları olacaktır. Bunu hesaba katmayan bir sanat tarihçisi düşünemiyorum. Kendini toplumun ve yöneticilerin üstünde görerek, eleştiri değil, ağır suçlamalar yapma hakkını kendinde gören insanların şehre ve şehirlie verebileceği bir şey olabilir mi bilemiyorum? Çünkü bu şehri geliştirmeye alın terini katanlar, ister tek partili dönemde olsun, isterse sonraki ve günümüzde olsun, bütün Belediye Başkanları samimiydi, dürüsttü ve bunu yaparken de yanlarında bir

yıgın şehir plancısı vardı. Ve bu plancıları da bu eleştiriyi yapan insanlar yetiştirmişti.

Meseleye bu açıdan baktığımız zaman, eleştirinin vicdani boyutu biraz daha ön plana çıkmış olur. Buna özel olarak işaret ettikten sonra Kayseri'yi bir şansıyla ele almak gerektiğine işaret etmek isterim: Diğer şehirlere bakarak Kayseri biraz daha şanslı kabul edilebilir. Bu şansın ilk ayağı, Belediye Başkanı Mehmet Özhasaki'nin uzun bir zamandan beri "*Tarihi Kentler Birliği*" Başkanlığını yürütüyor olmasıdır. "*Tarih ve Şehir*" ilişkisinin hassas dengeler üzerine oturtulduğu günümüzde, böyle bir misyon küçük bir olay değildir.

Sayın Kuban, yazısının bir yerinde: "Otelin arkasında dünyanın en eski polikliniklerinden biri, Türk ve İslâm tıbbının heyheyl günlerinin gözbebeği Gevher Nesibe Sultan Şifahanesi var. Önüne biraz yeşil bırakmışlar." Burasının geçmişini bilmezseniz belki bu ifadeyi anlamak istersiniz., ama bir de işin gerçek cephesi var: Bir şeyi eleştirirken ya da suçlarken, şehrin realitesini dikkate almak durumundayız. Bakınız, Gevher Nesibe Şifaiye Giyasiye Medresesi, bundan çeyrek asır öncesine kadar eski mahalleler arasında boğulup kalmıştı. Duvarlarını vatandaş ahırına, evine perde yapmıştı. Binayı girip gezebilme şansınız pek yoktu. Bina adeta kaybolmuş ve yıkıma terk edilmişti. Burasını harabeler arasından gün yüzüne çıkarabilmek için dönemin Belediye Başkanı Hüsameddin Çetinbulut, bu medresenin çevresindeki beş-altı mahalleyi bütünüyle kaldırarak bu eseri kültürümüze kazandırmıştır. "Önüne az bir yeşil bırakmışlar" ifadesi, medreseyi kuşatan 150 bin m² alanın yeşil varlığı ile örtüşmüyor. Kuban'ın bu satırları, açık bir haksızlık, açık bir suçlama, açık bir gerçek dışı ifadedir. Bir bilim adamı bu kadar duyarsız ve dikkatsiz olmamalıdır. Böyle ağır bir ithama yönelmeden önce inip zahmet ederek çevresini gezseydi, bugün peşin hükmünün vebali altında ezilmekten kendini kurtarabilirdi. Bir şehir servetinin gömüldüğü bu uygulama, tarih ve medeniyet şuurlanması açısından küçük bir hadise değildir. Bunu dikkate almadan eleştirmek ilim adamının dikkat ve tarafsızlığıyla bağdaşır bir şey değildir. Keza benzer bir eleştiriyi de, "13. yüzyıl ortasının en güzel yapıtlarından biri olan Döner Kümbet koca bir

yolun kaldırımında", cümlesiyle sözü edilen kümbet için yapmış. Bu kümbet de aynı harabeler arasındaydı. Adeta işgal altında ve korumasızdı. Onun etrafını açabilmek için iki mahalle kaldırıldı. Yol ortasına alındı ve burada yolun ortasına oluşturulan özel yeşil alanla eser kimliğine döndürüldü ve işgal saldırısından kurtarıldı. Hal böyle iken bu gerçekdışı dili bu şehrin insanının gözünün içine baka baka nasıl kullanır bir insan? Bunu anlamak mümkün değil!..

Üstelik iş bu kümbetle de sınırlı tutulmamış, bütün bu tür eserlerin birçoğu yeniden restore edilerek ve çevreleri makul ölçüler içerisinde açılıp yeşillendirilerek Türk kültürüne kazandırılmış durumdadır. Böyle bir oluşumu, ön yargılarla mahkum ederek incitici tabirlerle korumacılık yapmaya kalkmak bana pek fazla haklı, daha doğrusu etik bir davranış olarak görünmemektedir.

Kayseri'de, kümbet oldukça fazladır. Bunların hepsinin böyle bir şans yakalaması belki imar zorunluluğu ve şehircilik uygulaması bakımından mümkün olabilir mi bilmiyoruz. Eğer böyle bir şeyi yapma imkânı varsa, Kuban'ın haklı olarak şu tespitine ben de yürekten katılıyorum: Hoca şöyle diyor: "Kayseri Selçuk Dönemi'nin, kümbet mimarisi açısından, Erzurum'la birlikte en zengin kentlerinden biridir. Türk ortaçağının süsü olan o yapıları bir yeşil bahçe içine almak, böylece kenti geçmiş mirasını saklayan yeşil alanlarla zenginleştirmek mimarların, korumacıların idarecilerin aklına neden gelmiyor?" Evet, gerçekten, bu kümbetleri böyle bir geniş alana taşıyarak korumaya alıp teşhire açmak çok daha yerinde bir hizmet olabilir.

Biz, Kuban'nın haksız değerlendirmelerinin üzerine giderken, kendilerinin yaptığı gibi, gerçek görüntüleri görmezlikten gelerek toptan bir mahkumiyet anlayışı içinde değiliz.. Yukarıda sözünü ettiğimiz temennisine paralel olarak Doğan Kuban'ı haklı kılacak çözümsüzlüğe terk edilenler yok mu? Var elbette, mesela Muineddin Pervane Medresesi, tek parti döneminin yağmacılık zihniyetine kurban edilerek üzerine dükkanlar yapıp adeta yok edilmiştir. Kayseri'nin ilk medreselerinden birisi sayılan Melik Mehmet Gazi Medresesi de yakın bir geçmişte şehri yönetenlerin gadrine uğramış ve yıkılarak ortadan kaldırılmıştır. Hoca Hasan Medresesi her gün bir veya birkaç taşı sökülerek yok edilme tehlikesinden kurtarılamamıştır.

Kuban Hoca, yine haklı olarak şehirleşme ile otomobilleşmenin, şehirleşme ile betonlaşmanın aynı şey olmadığına işaret ediyor. Buna katılmamak mümkün değil. Ancak, bir önemli noktayı böylesine büyük bir eleştiri içerisinde göz ardı etmemek gerekir. Bu şehir, bugün kurulmuş değildir. Cumhuriyet döneminde bu şehre hizmet getiren Belediye başkanlarının birbirine devreden sorumlulukları, birbirine devredilen ortadan kaldıramadığınız olumsuzluklarından kaynaklanmaktadır. Birisinin yanlış işi başlatıp bitirmesini öbürü nasıl düzeltecektir? Bakınız, Meydanda güzel ve tarihi bir vilayet binası vardı. Onu yıktılar, onun yerine bugünkü ucube binayı yaptılar.

Bir şehri eleştirirken o şehrin tarihini, şehirleşme macerasını, bu şehirleşme olgusunun oluşumundaki problemleri iyi bilmek gerekir. Bırakın Kayseri'yi, bugün Osmanlı'ya başkentlik yapmış İstanbul'a bakın, bu eleştirdiğiniz çarpıklıkları bu şehirde görmemeniz mümkün mü? Gelin Cumhuriyet'in Başkenti'ne Ankara'ya bakın, Kayseri'den çok daha iyi durumda mı? Doğan Kuban, biraz da siyasi ve belki de ideolojik mülahazalarla bu ağır eleştiri yapıpken, dışarıdan gelen yabancılar bu şehre gerçekten hayranlık duyduklarını ifade ederek ayrılmaktalar. Onlar niye hayran? Çükü önyargıları yok. Gördükleriyle değerlendiriyorlar. Bir bilim adamının şehre bakışı belki bir turistin bakışıyla eşdeğerde olmayacaktır. Bunu anlamak gerekir, ama eleştirirken hırpalama hakkınız var mı? Bunu düşünmesi gerekir. Meydandaki camiyi nasıl yama gibi görebilirsiniz? Onun yerinde eski bir caminin bulunduğunu düşünmezseniz bunda kendinizi de haklı hissedebilirsiniz. Peki, birkaç asırlık çok eski ilkel usullerle yapılmış tek katlı basık bir mescit meydanda daha mı güzel duracaktı?

Yazınızda; "Kayseri'nin tarihi çekirdeği (ortalama 1000x700m.) yani 70 hektarlık bir alandır. Bugünkü 800 000 nüfuslu kent alanında bu ihmal edilebilecek kadar küçük bir bölgedir. Eskiden Kayseri'ye, nüfusu 50-60.000 olduğu yıllarda, bütün fakirliğine ve bakımsızlığına karşın Orta Anadolu'nun 'Paris'i diye giderdik. Bu kez renkli bir azman Ümraniye ile karşılaştık", diyorsunuz.

Kayseri çok hızlı büyüyen bir şehir, gelen nüfusa iskan alanları oluşturmaya mecbursunuz. Doğal olarak şehri büyütecektir.

Eskiye koruyamamanın sorumluluğunu da yönetenlerden çok, insanları bu alanlara hapseden rejimin beslendiği zihniyetinde aramak gerekir. Eski binaya çivi çaktırmıyorsun, gelip kendin de onarmıyorsun. Birkaç asır önce beton yoktu ki vatandaş evini sağlam yapsın. Tutmuş taşları üst üste istif etmiş arasına çamur doldurmuş. Çamur yağmurda karda dağılıp gidince taşlar bu defa birbirini tutan değil iten bir canavara dönüşüyor ve evler yıkılıp gidiyor. Buna çözüm üretmeyen bir Sanat Tarihçisinin şehir yönetenini suçlamasını vicdani sorumluluğun neresine koyacaksınız?

Bugün Cumhuriyet Meydanı, ulaşım yoğunluğundan kurtulamamışsa da, yeni düzenleme ile problem olmaktan tamamen çıkmış durumdadır. Her gün 400 binin üzerinde aracın hareket ettiği bir şehre, ideolojik ya da siyasi hesaplarla yaklaşamazsınız, o sizi genç bir kısrak gibi teper atar. Tarihin realitesi ile şehrin realitesini örtüştürmek için aslında, sanat tarihçilerimizle şehir plancılarımızın birlikte çalışması gerekmez mi? Arkeologlarla, mimar ve mühendislerin birlikte çalışması gerekmez mi? Türkiye’de böyle bir ortak şuuru henüz oluşmadı. Bakınız, bir farklı anlayıştır ama güzel bir tavidir: Mimar Ahmet Vefik Alp, Hilton’u projelendirirken bizimle iki defa telefonla görüştü. Şehrin tarihi mirasını sordu, bilgiler ve kitaplar istedi. Belli ki, yapacağı eserin oturduğu yerdekilerle bir bütünlük kazanmasını arzu ediyordu. Ne var ki bu çabalara rağmen, ortaya bu siluetleri yansıtan giydirmelerle zenginleştirilmiş bir profil çıkmış olsa da sonunda bir heyula oluştu. Böyle bir otelin yeri bu meydan olmamalıydı. Belki şehirlerin yenilenmesinde, yeni şekiller almasında, politikacılar şehirler için kafa yoran kültür adamlarını dikkate almıyorlar. Bu doğrudur, bu sadece Kayseri için değil, bütün şehirler için geçerlidir. Şehre yeni bir çivi çakacak adam keşke oturup sosyologlarla, şehircilik uzmanlarıyla, arkeologlarla, kültür ve düşünce adamlarıyla konuşsa, tartışsa, teklif talep etse, teklifini eleştiriye açsa... Ortak aklın doğruları mutlaka bir kişinin doğrusundan çok daha kalıcıdır ve güven vericidir. Bu yapılmıyor, bu hiçbir şehirde yapılmıyor. Şehirlerin bir ucubeye dönüşmesinin altındaki ana problem böyle bir “ben bilirim, benim partim, benim partilim bilir”, duygusudur. Ne var ki, bu anlayış bugün oluşmuş bir şey değildir; Cumhuriyet rejiminin getirdiği anlayış, “Cumhuriyet”in kendi ruhuna aykırı,

kendi kapsama alanın dışında bir ferdilik kültürüdür. Daha doğrusu gelişmemiş toplumlara has siyasî bir kavmiyetçilik lekesidir. Türk aydını, sadece şehircilikte değil, bütün alanlarda böyle bir ortak şura henüz ulaşmış gözüküyor.

Aydına düşen görev ise ağır ve kırıncı bir dil kullanmadan bu yönde gönlündekini, kafasındakini icranın başındakilerle paylaşmak olmalıdır. O zaman birlikte sorumluluğa talip olur ve daha kalıcı ve güzel bir şehir inşa edebiliriz. Çağdaş olmak, suçlamadan, kendi kendimize suçlu üretip onu da mahkum etmeden biraz da böyle bir anlayışa ulaşmak değil midir?..

Bu yazıdaki ana dikkat noktası olarak “Tek Parti” dönemi öne çıkmaktadır. Bundan alınmamalıyız. Çünkü gerçekten vahim hatalar bu dönemde yapıldı. Yukarıda sözünü ettiklerimize ilave olarak Anadolu’nun en büyük kapalı çarşısı Kayseri’deydi ve bu çarşı o dönemde üzeri yıkılmak suretiyle bir kıyım felaketine uğratıldı. Meydanda birçok binalar aynı dönemin gadrine uğradı. Doğan Kuban için bu cephesini bilmediği için, şehrin son on-on beş yılda bu hale getirildiğini düşünüyor, ama gerçek öyle değil, bugünkü karmaşanın temeli en az altmış-yetmiş yıl öncesine, o meşum tek parti dönemine gider. Tarih modernliğe ezdirilmemelidir, buna bütün kalbimizle katılıyoruz. Bizim mücadelemiz de bu yöndedir. Ancak zaruretleriniz ellerinizi bağlıyorsa, yapılacak nedir? Eleştirmek yerine teklif getirmek daha doğru olmaz mı? Şimdi bu konuyu Sayın Doğan Kuban’ın yüksek vicdanına bir soru yönelterek tamamlamak istiyorum: Bugün bu şehrin Yöneticisi mevcut Belediye Başkanları değil de, Kuban’ın destekliği siyasi eğilimdeki insanlar olsaydı, acaba böyle bir yazıyı düşünür müydü?.. Bu soruya “Evet”, deme erdemliliğini gösterirse kendisini yine de bu ağır eleştirisine rağmen kutlamak isterim.

TEKİR YAYLASINDA BİR ÇİFT GÜL AÇAR

Kayseri'nin Türk Halk Edebiyatı'nda önemli bir yere sahip olmasını Kerem ile Aslı hikâyesi sağlar.

16. yüzyılda yaşanan bu aşk hikâyesinin İsfahan'da başlayıp Kayseri de son buluşu önemli olaydır.

Evvela hikâyenin kısa bir özetini verelim;

"16.yüzyılda İsfahan'da oldukça zengin bir bey vardır. Serveti gittikçe artar ama çocuğu olmamaktadır. Bundan da hayli üzüntü duymaktadır. Bu beyin aynı durumda bir de keşiş komşusu bulunmaktadır. Bir gün bunların hanımları, servet ve saltanatlarının devamını sağlayacak çocuklarının olmamasından yakınırken, Mirza Bey'in babasına gelen yaşlı bir zat, elindeki elmayı verir ve bunu bir çeşmenin başında hanımının yemesini söyler. O da, Ayazma Çeşmesi diye bilinen çeşmenin başında hanımının elmayı yemesini öğütler. Bunu çevre halkı da duymuştur. Onlar da çeşmenin başına gelirler. Bu sırada çocuğu olmayan Keşiş'in hanımı da gelir ve elmadan bir parça da kendisine verilmesini söyler. Bu elmayı iki kadın bölüşüp yerler. Bu aradabir de adakta bulunurlar; çocukları olursa birbirleriyle evlendireceklerine dair sözleşirler... Bu olaydan dokuz ay sonra ikisinin de birer çocuğu olur. Türk Beyi'nin eşinin çocuğu erkektir, adını Mirza Bey koyarlar. Keşişin karısınınki de, kızdır ona da Han Sultan derler.

Aradan yine zaman geçer, bu çocuklar büyür. Bey, oğlu Mirza Bey'in yanına, arkadaş olarak Sofu adında güvenilir bir kişiyi seçer. Keşiş ise, büyüyen kızına, günü gelince, karısının beşik kertmesi yaptığını dikkate alan Bey'in talip olacağını düşünerek bir gün gizlice İsfahan'ı terk eder.

Bu sırada 14 yaşına gelen Mirza Han, rüyasında gördüğü bir kıza aşık olur. Fakat sevdiği kıızı rüyasında gördüğü için, bir türlü bulamaz. Bir gün, arkadaş Sofu ile ava çıkar. Bir kuş vurur. Kuş gidip bir evin bahçesine düşer. Kuşu almak için gittiği bahçede, rüyasında gördüğü kızla karşılaşır. Kıza orada; "Rüyam da

gördüğüm kızın aslısın sen" diyen Mirza Han, kızıdan "Kerem eyle, beni bırak. Görürlerse ikimiz de rezil rüsvay oluruz", Cevabını alır. Burada geçen "Aslı" Han Sultan'ın, "Kerem"de Mirza Han'ın yeni adları olur. Ve bu karşılaşmanın peşinden takip başlar. Kerem, bu kıza aşık olmuştur. Onunla evlenmek ister. Annesi dünür olur, eski anlaşmayı hatırlatır, ama Keşiş bu kararı tanımaz. Keşiş, kızını bu Türk Beyi'nin oğluna vermek istemez Bunun için de sürekli olarak İsfahan çevresinden uzaklaşmaya başlar. Kerem de arkadaşı Sofu ile onları takip etmektedir...

Bu kovalamaca yıllarca sürer. Keşiş, gelip Kayseri'ye yerleşir. Kerem de Aslı'nın peşine düşer ve İsfahan'dan çıktığı yolculuğunu Anadolu'nun şehirlerinde sürdürerek Kayseri' ye yönelir. Şehrin girişinde karşılaştığı çobandan Aslıhan'ı sorar:

*Eğlen çoban eğlen, haber sorayım
Aslı Han'ın Kayseri'ye vardı mı?
Mecnun oldum bari bir kez göreyim
Aslı Han'ım Kayseri'ye vardı mı?*

*Söyle çoban söyle âhım tutası
Ahirette yar koynuma yataşı
Aslı bir Ermeni, kafir atası
Aslı Han'ım Kayseri'ye vardı mı?*

*Karadır kaşları gözü sürmeli
Keten gömlek giyer göğsü düğmeli
Güzeller içinde onu övmeli
Aslı Han'ım Kayseri'ye vardı mı?*

*Dertli Kerem ister Hak'tan yardımı
Mevlam bir kuluna verme derdimi
Aslı göçtü viran koydu yurdumu
Aslı Han'ım Kayseri'ye vardı mı?*

Kerem, yol arkadaşı Sofu ile İsfahan'dan Kayseri'ye tam yedi yılda gelir. Keşiş'in Kayseri'ye yerleştiğini öğrenince de onun evini aramaya başlar. Nihayet bir çocuktan Setenönü'nde oturduğunu ve

evini öğrenir. Evin önüne gelince, Aslı'yı da pencerede görür. Kendisini tanıtmadan hemen oradan uzaklaşır. Gece, yol arkadaşıyla Aslı'yı nasıl elde edecekleri yolunda plan kurarlar. Keşiş'in karısının dişçilik yaptığını öğrenmiştir. Dişini çektirmek üzere, evine gitmeye karar verirler ve öyle de yaparlar.

Eve girdiklerinde Aslı kendisini karşılar. Dişini çektireceğini öğrenince de annesine götürür. Kadın gelir dişine bakar, Kerem çekilecek dişini gösterir, Kadın, Kerem'in başını Aslı'nın dizine koydurur ve eline kerpetenı alarak ağrıyan dişini sorar. Kerem, Aslı'nın dizinden başını kaldırmamak ve onu bu vaziyette daha çok seyredebilmek için sırasıyla; "Şu ağrıyordu, hayır o değil yanında ki ağrıyordu", diyerek bütün dişlerini çektirir. Bu sırada işin farkına varan Keşiş'in karısı, hiç beklenmedik şekilde, evlerine kadar giren Kerem'i tanıyınca hemen evden dışarı fırlayıp kocasını aramaya koyulur. Bu arada Aslı ile Kerem aralarında anlaşarak kaçmaya karar verirler. Gece buluşacaklar ve birlikte şehri terk edeceklerdir. Kerem, Aslı'dan bu vaadi alınca evden çıkar.

Gece olur Kerem ile arkadaşı Sofu, Keşiş'in evinin bahçesine gelirler. Ne var ki, ay tam dolunay döneminde. Her taraf iyice aydınlanmaktadır. Bunlar o sırada, oradan geçen kolcubaşı tarafından yakalanır ve hırsızlık suçlamasıyla hapse atılırlar. İş mahkemeye düşer. Kerem ve arkadaşı orada kendilerini anlatırlar. Şehrin Bey'i bunları hapisten çıkarır, evinde mükellef bir sofra hazırlar ve Aslı'yı Keşiş'ten isteyip alacağına söz verir. Ertesi günü de, Keşiş'i yanına çağırır. Durumu anlatır ve kızına dünür olur. Keşiş, Bey'in elinden kurtulmasının imkânı olmadığını anlayınca rıza gösterir. Söz kesildikten sonra, hemen düğüne başlanır, kırk gün kırk gece yenilir, içilir, eğlenilir. Keşiş kızını, büyü yaptığı pembe bir elbise içerisinde gelin alayına teslim eder. Kıza da sıkı sıkı gerdekte elbisesinin düğmelerini kendisinin çözmemesini, Kerem'in çözmesi gerektiğini tembihler.

Talas'ta bir köşkte gerdeğe giren aşıklar baş başa kalırlar. Kerem'in hakiki çilesi bu defa burada başlar: Aslı'nın düğmelerini çözdükçe onlar kendiliğinden yeniden iliklenir. Sabaha kadar uğraşır, bir türlü elbiseyi üzerinden çıkaramaz. Bu ıstırap üzerine öyle bir "Ahh!" çeker ki, bu "Ah"la birlikte, ağzından çıkan alevde tutuşup yanarak kül olur. Aslı da, Kerem'in küllerini, çözdüğü

saçlarıyla süpürür ve o da Kerem'in küllerinden saçlarını tutuşturması sonucu yanarak külünü Kerem'inkine katar. Böylece bir aşk hikâyesi sona erer.

Olayı haber alan Kayseri'nin Bey'i ile halk toplanır bunlar için muhteşem bir cenaze töreni düzenler. Sonra götürüp iki aşığı Erciyes'e gömerler. O tarihten bu yana her bahar Erciyes'te bir çift gül açar. Birisinin rengi kırmızı diğërininki ise beyazdır. Kırmızı Kerem'i, Beyaz ise Aslı'yı temsil eder..."

Hikâye bu. Leyla ile Mecnun'un ne derece gerçek ise bu da o derece gerçektir. Halk, kendi muhayyilesinde yaşattığı aşkını bu hikâyenin yol macerasında aradığı için Kerem ile Aslı'yı asırlar boyu koruyarak günümüze taşımış görünmektedir. Ancak, itiraf edelim Kayseri'nin sözlü hikâye geleneğinde bu Kerem ile Aslı hikâyesi pek fazla görülmez. Bunun sebebi, Hikâye'nin İsfahan'da başlayıp Kayseri'de son bulmasının inandırıcı olup olmadığı değil, bizim sözlü kültür geleneğini yaşatanların bunun yerine kendi hikâyelerini koyma arzusundan doğmaktadır. Tabii, böyle bir eğilim bu olayı ortadan da kaldırmıyor. Bu defa yazılı metinlerde bu hikâye yaşıatılmaktadır. Rahmetli Mustafa Necati Karaer, biraz da modern şiirin imkânlarıyla besleyerek bu aşk hikâyesini yeni baştan yazıp kitaplaştırdı. Buyurun bu şiiri birlikte okuyalım:

*Derler ki, o gün bu gündür, her bahar
Kerem ile Aslı'nın küllerinden,
Aynı yerde iki hasret gül açar.
Biri kan kırmızı, biri kar beyaz,
Üzerinde sevda kuşları uçar.*

*Gel gör ki, ne zaman göz göze gelip
El ele tutuşmak isterler,
Araya girermiş o kara çalı...
Ve yıllar öncesine yürürlermiş,
Gözler yarı açık yarı kapalı.*

*Beyaz gül seslenirmiş sabahları:
-Bu gece öylesine üşüdüm ki,
Bir damla uyku girmedi gözüme!*

*Acılar kol gezdi yapraklarımda,
Yoksa inanmaz mı oldun sözüme?*

*-Hiç inanmaz olur muyum beyaz gül,
Sen Aslı'dan gelirsin ben de Kerem,
Yedi iklimde söylenir aşkımız...
Sana da ölüm yok bana da artık,
Çıktı masallardan Billur Köşk'ümüz!*

*Derler ki, yolunuz düşerse bir gün
Siz de Tekir yaylasına uğrayın!
Belki göremezsiniz o gülleri,
Ama, rüzgârında uçuşur durur,
Kerem ile Aslı'nın gönülleri... (157)*

Karaer böyle anlatırken, bugün ülkemizde birçok şair Kerem'i aşk konusunda 'sembol' olarak görür. Kerem'in tutkusu ve aşkı sadakati dikkatten uzak tutulacak bir olay değildir. Meseleyi gurura dönüştürmez. Aşkın yakıcılığı onu öylesine kuşatmıştır ki, erkeklik gururunu öne alarak bu işten vazgeçmeyi düşünmez. Düşünmemesi de doğaldır, çünkü bütün aşıkların yaşadığı iç dram bundan pek farklı olmaz. Bağlandığı yakınında olsa bile, ona kavuşamaması, içinde bir gurbet surgününü yaşamasına sebep olur. Bunun için de Kerem hemen bütün aşıklar için kendi yaşadıklarının bedelini ödeyen bir kahramandır. Böyle bir aşk yaşamadım, ama aşıkların ıstırabını hissederim.

Bunun için de Kerem'i düşünürken bu olaya kendimden bir şeyler ilave etmek istemiş olmalıyım ki, bu konuyla ilgili iki şiir yazdım. Bunlardan birisiyle bu hikâyeyi noktalayalım:

*"Bu yıldızlar iyi tanır Kerem'i,
Kaç geceyi birlikte bölüştüler.
Bu sokaklar iyi tanır Kerem'i,
Nice sabahlara yorgun düştüler.*

*Kerem, bu toprağın aşkta nefesi,
Kerem, külündeki hasretin sesi,
Kerem, Aslıhan'ın en saf bestesi,
Kaç türküyle gönlümüzde piştiler...*

SEYYAHLARIN KAYSERİSİNDEN ÇİZGİLER

Seyyahlar yaşadıkları dönemlerin canlı tanıklarıdır. Onlar, tarihe öylesine malzeme bırakırlar ki, kültür arkeologları diyebileceğimiz tarihçiler onlara çuvalla altın verseler borçlarını ödemiş olabilirler mi acaba? Özellikle etnografik bilgiler bakımından onların anlattıkları şehirlerin soyağacını çıkarmaya da yaradığı için ayrı bir önemi vardır. Biz, Kayseri'ye tarih boyunca gelip giden bir yığın Seyyah'tan özelliği olan birkaç tanesinden burada söz edeceğiz. Bunlardan ilki, bazı farklı ayrıntıları bize naklettiği için bizim tarihimize ilintili değildir. Şehrin iki bin yıl öncesine aittir ama çok özel bilgileri ihtiva etmektedir. Bunlar da, Erciyes'in iki bin yıl öncesine kadar çevresine ateş kustuğudur. Belki biraz çelişki de göreceksiniz, mesela tepesinde kar, eteğinde ateş çukurlarının izahı zordur. Ama, doğrusuna ulaşmak için aklımızı kullanacaksak, bu bilgilere ihtiyaç duyulacaktır. İşte Kayseri ile ilgili ilk anlatılanlar:

Ünlü İon Tarihçisi Strabon, Kayseri için "Geceleri sokaklarını ışıktandırmaya gerek yok. Çünkü Erciyes'in kızgın lavları Kayseri'yi yeterince aydınlatıyor." demişti.

Strabon Erciyes'i; "Erciyes, tepesinden hiçbir zaman kar eksik olmayan, dağların en yükseğidir ve buna tırmananlar (ki çok azdır) berrak havada hem Karadeniz hem de Akdeniz denizini görebilir..." (158) sözleriyle anlatır.

M.Ö I. yüzyılda şehrin kurulduğu yeri göstermesi bakımından Strabon'un verdiği bilgiler önemlidir. Şehrin Argaios (Erciyes)'in eteklerinde kurulduğunu belirten Strabon toprağının tarım yapmaya elverişsiz kıraç kumlu ve altının kayalık olduğunu doğru bir biçimde tespit eder. Eski Kayseri olarak bilinen bu yerleşim yerine ait kalıntılar şehrin güneyinde Battal Mahallesi olarak bilinen yerde yer almaktadır. Strabon şehre geldiğinde arazi

üzerindeki çukurlardan ateşler çıkıyordu. Seyyah bu ateş çukurlarını bölgenin volkanik bir arazide olmasına bağlayarak açıklamış ve toprağın altında soğuk su ve ateş bulunduğunu belirtmiştir. Sanırız, bugün Erciyes'in tabiata bakan yüzü olarak kabul ettiğimiz kuzey cephesine düşen Bayramcahu, Kozaklı, Sarıkaya kaplıcaları, Erciyes'in altındaki ateş ocaklarından beslenen sularla varlığını sürdürüyor.

1350'lerde Kayseri'ye uğrayan meşhur Arap Seyyah İbn Batu'ta ise işin bu cephesine pek bakmaz, ama şehir için çok kısa fakat çok önemli bilgiler veriyor bize:

"Niğde'den Kayseri'ye doğru yola çıktık. Bu şehir dahi Irak Padişahının hükmünde olup, ülkenin en büyük merkezlerin- den biridir. Irak ordu birlikleri burada üstlendikleri gibi, anılan Elaeddin Eratna Bey'in kadınlarından biri de bu şehirde oturmaktadır. Bu hatun, Bey'in kadınları arasında erdemi ve keramkarlığı (cömertliği) ile tanınmıştır. Irak Sultanı ile de akrabalığı vardır. Kendisine ulu anlamına gele "ağa" diye hitap olunur ki, padişahlara ilişkisi olan her kişiye bu unvan verilir. Asıl adı Taga Hatun'dur. Huzuruna çıktığımızda bizi ayakta karşıladı, güzel sözler söyleyerek selamladı. Yemek hazırlan- masını emretti. Bunun üzerine yemeğe kaldık. Ayrılırken adamlarından biri ile bize rahat ve koşumu mükemmel bir atla bir hil'at (elbise) ve para göndermiş, özür dilemişti.

Burada ahilerden Emir Ali'nin tekkesine inmiştik. Bu zat, çevredeki ahilerin en önde gelenlerinden şanlı bir beydir. Şehrin ileri gelenleri, ulularından bir grup kendisine bağlı bulunmaktadır. Tekkesi sağlam yapılı bir bina olup, yiyeceklerinin bolluğu, kandilleri ve yer döşemeleri ile gördüğümüz zaviyelerin en güzel- lerinden biridir. Tekke mensupları veya başkaları her gece Emir Ali'nin yanında toplanırlar ve gelen gidene bu yolda olanların gösterdikleri ilginin iki katı ikramda bulunurlar.

Bu ülke törelerinden biri de, bir şehirde hükümdar bulunmadığı taktirde ahilerin hükümeti yönetmeleridir. Ahi, kudreti ölçüsünde geleni gidene ağırlar, giydirir, altına binek çeker, davranışları, buyrukları, binişleri ile aynen bir hükümdarı andırır." (159)

Bundan 300 yıl sonra; 1649'da bir başka seyyah Kayseri'- dedir. Meşhur bizim Evliya Çelebi. Onun anlattıkları Kayseri'nin

geleneksel dokusunu ve yaşama biçimini de bize ayrıntılı bir şekilde vermektedir. O da şöyle anlatır Kayseri'yi.

“Buradan (Maraş'tan) kalkarak batıya gidip (Künki) köyüne geldik. Bağlı bahçeli, sulu somatalı ve kiliseli ermeni köyüdür. Bu yaylanın batı tarafı Kayseriye toprağıdır. Buradan yine batıya giderek Değirmen boğazı köyüne geldik. Beş yüz evli ve kiliseli bir Ermeni köyüdür. Buradan dahi batıya giderek Kayseri'ye şehrine geldik. İlk yapıcısı Hazret-i Zekeriya Aleyhis- selam asrında Kayser (Erciş) dir. Nice ellere geçerek nihayet Hazreti Ömer hilafetinde Kayser (Herakl) tamir ettiğinden kâh burada otururdu. Ol zamanlar Kayseri'ye Maraş ve Sivas'tan ziyade mamur ve müzeyyen idi. Ve deniz gibi askeri olup hepsi dahi Rum tâifesinden idi.

Hazret-i Ömer bizzat Kudüs'ü fethedip Halid İbn Velid Hazretlerini serdarı muazzam ederek seksen bin askerle Kayseriye de fethettirerek içine asker koydu. Ve Halid tekrar Medine'ye geldi. Bunu duyan Kayser, hesapsız asker göndererek kaleyi kuşattırıp içine kapanmış olan Müslüman gazilerini şehit ettirdi. Derken kaleyi tamimiyle istila edecek iken kalenin ensesindeki dağdan büyük asker görünüp mavi renkli alemleriyle gelip bütün kafirleri kırarlar. Küffarın laşelerinde silah eserleri ve yaraları görünmeyip sadece dudaklarının sağ tarafı yaralanarak mürd olmuşlardır.

421

Sonra bu Kayseriye'yi mamur etmeğe kimse cesaret edemeyip hali üzere harap kalmıştır. Ta ki Kayser Herakl'ın oğlu Rum Kayseri olarak bütün İslâm diyarını istila etmek fasit fikrine düşüp buralarını dahi istila ederek Kayseriye surunu tamire başlayınca Şam'da hükümet eden Emevi hükümdarlarından Muaviye seksen bin askerle Ubeydullah İbn Cerrah Hazretlerini serdar ederek yetmiş günde bu kaleyi fethettirdi. Sonra Abbasilerden El Mutasim Billah Bağdat'ta Hülagu elinde helak olduğunu işiten kayserler yine Kayseriye'yi istila etmişlerdir. Sonra Mahan diyarından gelen Âl-i Selçuk'un seçmesi bulunan Sultan Alaeddin bu kaleyi Rumlardan alarak üçüncü fatih olmuştur. Sonra Türkmenlere geçmiş ve onlardan dahi Al-i Osman elinde karar kılmıştır.

Süleyman Han yazması üzere Kayseriye sancağının paşa merkezidir. Alaybeyisi, çeribaşısı vardır. Paşasının askeriyle tamamı beş bin yüz mükemmel askeri olur. Paşasına senevi kırk bin kuruş hasılı olur. Nice kere arpalık tarikiyle üç tuğlu vezirlere ihsan

olunmuştur. Beş yüz akça payesiyle şerifnaibliktir. Nahiyeleri hep mamur olup mollasına senede beş bin kuruş hasıl olur. Şeyhülislâmı, nakibüleşrafi, şehir naibi, muhtesibi, şehbenderi, sipahi kethüda yeri, dergahı ali yeniçeri serdari, kale ağacı ve neferleri var.

Kayseriye Kalesi Şekilleri: Kuzey tarafındaki Erciş, dağı eteğinde yüksek bir tepe üzerinde Rum melikleri fil cüssesinde taşlarla sağlam olarak bina etmişlerdir. Sonra Danişmendli oğulları daha ziyade tamir etmiştir. Ama hala mamur olan yeni Kayseriye bu tarihini vassafettiğimiz eski Kayseriye'den sekiz bin adım kadar uzak bir mamur şehirdir. Bu kale süslü eski tarz bir sağlam kaledir. Sivas, doğusunda beş menzil yerdur. Kapısının kemeri üzerinde karşı karşıya ve yan yana bir aslan ve bir kaplan sureti vardır. Bu kapıdan içeride zahire ambarları vardır. Ta fethinden beri darı, buğday, pirinç ve peksimet ile doludur. Diğer aletler silah ve cephane hesapsızdır. İçinde altı yüz hane vardır. Mevlana Mahallesi, Kazancılar Mahallesi olup kale kapısından dışarı çıkınca attarlar ve berberler, köhne çizmeci dükkanları vardır: Dizdar kapısının önü bahçe ve şadırvanlarla mamurdur.

Asıl Şehrin Methi: Aşağı şehir bir düz ve geniş yerde dört köşe tıraş edilmiş taş ile bina edilmiş köhne bir kaleyi havi büyük varoştur. Şehir altındaki koyun köprüsü nehrine (Gezerler suyu) derler. Bu varoş bin kadar kiremitli altı üstlü mamur evleri havidir. Şehrin etrafı eski surdur. Beş adet kapısı doğuya açılır. Odun pazarı kapısı kuzeye meyyaldır. At pazarı kapısı kuzeye dönük olup paşa sarayı yakınındadır. Bu surun etrafı hendektir. Kışın bu büyük hendek su ile ağız ağıza olup bahar günlerinde hendeği içine bostan ekerler. Latif sebzesi olur.

Mahalleleri: Meşhurları, Büyük Çeşme, Küçük Çeşme, Müftü Hamamı önündedir. İshak Çelebi, Sayacı, Katircızade, Oduncu, Fırıncı, Tekke Ovası Pazarı, Hüseyini keçi kapısında Kürtler, Hacı Kılıç, Hasır, Debbağlar, Hacı İvazlar mahalleleridir.

Sarayları: Atpazarı yakınında (paşa sarayı) hanından büyük olup avlusu cirit meydanı kadar geniştir. Yer yer söğüt ağaçları gölgesinde ab-ı hayat çeşmeleri vardır. (Dilaver Paşa sarayı), (Kürt paşa sarayı), (Küçük Hasan Paşa Sarayı), (Ali Çavuş Sarayı), (Çiğ Deli-Zade sarayı).

Camileri: (Ebu Muhammed bin Ebu Talib camii) duası kabul

olunan bir yerdir ki, tavsifi kabul değildir. Halk dilinde (Ulu Camii) eski Mabeddir. (Lala Paşa Camii) (Osman Paşa Camii) (Hacı Paşa Camii) bu üç camiler Süleyman Han vezirleri camileri olup Koca Mimar Sinan ustanın yapısıdır. (Çiğdeli-Zade camii) Sivas kapısının içi yüzünde kalabalık cemaate malik bir minareli bir camidir. (Ahund 'Hunad' hanım camii) eski hükümdar hatunlarından Ahund adlı bir melikenin camii olup medrese ve imareti vardır, cemaati çoktur. (Katırcı-Zade camii) bir sanatı minareli süslü camidir. (Kurşunlu Camii) arkasında şadırvanlı bir .havuz var, aydınlık bir camidir. (Ulvan Camii) uzun minarelidir ve Kurşunlu camiine yakındır. (Hacı Kılıç camii) medrese ve imamları, hatipleri ve hademeleri mevcuttur. (Yeni Camii) Süleyman Çelebinin'dir. Sahibi hayatta olduğundan vakfı kavidir. (Debbağlar Camii), (Gönül Camii), Keçi kapısında Hüsey- ni mahallesindedir. Ferahlık veren camidir. (Akkaş Çorbacı camii) yeni bir camidir. Yapıcısı hayatta olmakla gayet mamurdur.

Medreseleri: (Sultan Ziba medresesi) gayet musannadır. (Ahund Hanım medresesi) eski tarz ve eski yapıdır. Öyle mübarek bir medresedir ki içinde bir kere (Bismillah) diyen mahrum kalmayıp elbet müfessir ve müellif olmuştur. (Hacı Kılıç Medresesi) (Müftü Medresesi) Sivas kapısındadır. Bilginleri Kur'an-ı Azimüşşana riayet ederler. Her cami ve medresede ilm-i hadis görenler bulunur. Her camide elbette birer mektep bulun mak kararlıdır. Çocukları oldukça zeki olup Kur'an ve Muhammediye hafızı çoktur.

Tekkeleri: (Celaledini Rumi asitanesi) bir mevlevihanedir ki cümle bilgi sahipleri fark ve taka erleriyle doludur. Haftada iki kere Mevlana ayini olup sema ve sefa ederler. Bu asitanenin bahçe kapısı önünde bir abı hayat çeşmesi vardır. Bütün dervişler ondan susuzluklarını giderirler. Tekke içinde müteaddit oda ve sofalar olup mutfak, semahane, mutribhane (çalgi odası) ile süslüdür. (Seyit Battal Gazi tekkesi) Bektaşiler yeri olup bütün fukarası aşıklardır. Gelip geçen canlara nimeti boldur. Kırk nisa (kırk kadın) ziyareti dahi burada olduğundan büyük ziyaret yeridir.

Hanları: Boyacı kapısında (Kağlamaz hanı) kargir bina rana bir handır, gayet kalabalıktır. (Kapan hanı) gayet cemiyetli sağlam bir handır (Gön hanı) uzun çarşı içinde kargir bina bir handır.

Çarşı ve Pazarı: Kayseriye'nin de -Bursa ve Edirne gibi- iki yerde kargir bedesteni vardır. Biri kuyumculardır ki bütün dünyanın

kıymetli murassa cevahir makulesi şeyleri bulunur. Tuhaf kap kacak pek çoktur . Kuyumcuları mücevher şeyler işlerler. Büyük bedestende zengin tüccarlar alış veriş edip nice guna kıymetli kumaşlar satarlar. Geniş çarşılarından uzun çarşı gayet süslüdür. Atpazarının yanında olup safi kapamacılar çarşısıdır. Bunun sağ tarafında Unkapanı vardır. Ve beyaz un burada satılır. Acayip hikmettir ki bu şehirde un çuvalı içine unu koyup on sene kadar durdursalar asla çürümeyip yine has ve beyaz ekmeği olur.

İçkale kapısından çıkınca aktarlar çarşısı vardır ki çeşitli ilaçlar kokusundan gelip geçenin dimağı kokulanır. Aktardan aşağı temiz berber dükkanları vardır ki her birinde temiz ve namuslu berber civanları bulunur. Buradan aşağı "Pine duzan" yani eski pabuç ve çizme yamayıcı dükkanları vardır. Oradan temiz bakkal dükkanları vardır. Muhtesib dükkanı bu mahaldedir ki, bütün esnaf padişah tartısı dışında bir dirhem noksan vermeğe kadir değildir. Bundan aşağı hep kasap dükkanlarıdır. Kasap çıraqları nice yüz boğazlanmış karaman koyun ve kurularını lime lime edip bir limeye bir gül takarak, safran sürerek satarlar. Bunların alt tarafından has ve beyaz çörekçiler ve börekçiler vardır. çeşitli börek, badem ve susam ve çörek örtülü çörek, kaymaklı börek pişirirler. Ta Saraçhane başına varıncaya kadar böyle nimetler pişer. çörekçi, börekçi, aşçıbaşı, çeşitli hoşafçı dükkanları vardır. Muhtesib ağa dükkanını geçince Arpacılar çarşısı, Kazancılar çarşısı, Kazancılar Pazarı, Semerciler çarşısıdır. Buradan iç kale önüne varılır. Sol tarafı Mevlevihane ile haffaf- hane pazarı aydınlık, mamur ve gayet kalabalık pazarlardır. Debbağlar pazarı temizdir. Odun pazarı Kale kapısı önünde olup o kale kapısına da Odunkapısı derler. At pazarı kapısı paşa sarayı yakınındadır. Koyun pazarı dahi ona yakındır.

Elbise ve Lisanları : Büyükleri, saya, çuha, samur, zerduva, tilki. boğazı, sincap kürk giyip atlastan kaftan biçtirirler. Orta halli olanları Üsküdar ve Londra çuhası, boğasi kaftanı giyerler. Karıları sivri takke giyip üzerine ezar bürünürler. Şehir zürafası Arapça ve Farsça kelimeler kullanırlar. Ama halk dili Türkçe'dir. "A be bre, atla bre, götür bre" şekilli sözleri vardır. Ama Kürtçe ve Rumca bilmezler. Şehrin yeri Erciyes eteğinde olduğundan evlerinin yüzü kuzeye açıktır. Seher vakti kalkan canlar, havasını koklayınca cennet rüzgârı koklamış kadar safa bulur. Batlamyus'un dediğine göre, üçüncü

iklimde olup on yedinci iklim örtünün ortasındadır. Hakim Kolon'a göre, bu şehrin tali-imareti sümbüle burcunda, utarid beyti toprağında bulunmuştur. Onun için her sene ürünü sebzesi çokluk üzere olup bolluk olur. Halkının tabiatı toprak gibi süflüdür. Üç bin adet su kuyuları olup her evde mutlaka bir veya iki kuyu bulunmak mukadderdir. Şehrin dört tarafından yüz on yedi adet arıklarla kaynaklı akar pınar vardır. Çoğu Erciyes yaylasından çıkar. Şehrin alt yanında koyun köprüsü suyuna Kirazlar Suyu derler. Bu köprüden akarak mazlum oğlu köprüsünden iner (Ali) köprüsüne varır, oradan akıp saza karışır. Ve sonra Kızılırmak nehrine akar. Bir nehrine dahi (Eknes) suyu derler, Gümrü adlı yerden çıkıp şehrin bağ ve bahçelerini suladıktan sonra Kızılırmak'a dökülür.

Kızılırmak dahi Bafra kasabası önünde Karadeniz'e karışır. şehrin batısında ve bir saat mesafede Kızılırmak nehri üzerinde iki kaya arasında yapılmış (Birgöz köprü) adıyla çok değerli bir büyük köprü vardır ki Sultan Süleyman asrındaki Koca Mimar Sinan yapısıdır. üstad mimar kıymetli ömrünün nice senelerini geçirip ve var kudretini saf edip alaimisema gibi emsalsiz bir köprü yapmış ki gören seyyah sersem olarak yapanı takdir eder.

Hamamları: İç kaledeki (kadı hamamı) gayet ferah verici ve çifte hamamdır. (Gürcü hamamı) iç kalede biricik aydınlık hamamdır. Ve yine iç kalede (Yeni Kadı hamamı) yeni yapı bir hamamdır. Taşra varoшта (Hundi Hanım hamam i) gayet eskidir. Hatta bazı müverrihler (Beli Nâs) nam hakimın hikmet ilmi ile bina edip bir kandil yağıyla ısıttığı hamam budur. Peygamberi- mizin doğduğu gece kandil sönüp hamam muattal kalmıştır. Sonra Danişmend oğulları kadın hükümdarlarından (Hundi) hanım tamir etmiştir derler. Ama nice yaşlı ve ihtiyar adamlar "Beli Nas hekimin tılsım ilmi ile bina ettiği hamam eski Kayseriye de olup esas binası ve nice kubbeleri ve kandil külhanbeyleri belli" dediler. Günahı söyleyenin boynuna. Aşağı kalede (Hüseyin Paşa Hamamı) Koca Mimar Sinan Binası olup gayet sanatlıdır. (Paşa hamamı) Bu da Koca Mimar Sinan binası olup Süleyman Han, Acem Irak'ı seferine giderken yaptırıp içine girmiştir. Meydan hamamı, Sultan hamamı, Selahaddin hamamı, latif hamamlardır. Buna bitişik bir kadın hamamı dahi vardır. Bu hamam önünde kale hendeği kenarında İrem Bağrı gibi bir bahçe vardır. Hamamda, çıktıktan sonra nice canlar bu bahçede canlarıyla

can sohbeti ederler. Eski Pamukçular hamamı, Güzel paşa hamamı, tekke yakınında müftünün yeni hamamı vardır. Bundan başka ayan ve kibarının saray hamamları da vardır.

Ahalisinin İsimleri: Ahmet, Mehmet, Ali, Veli olduğu gibi Molla Cafer oğlu, Hatiboğlu, Sünem-zade, Budak-zade, Akkaş, Karakaş, Sallabaş gibi lakapları da vardır. Gemici kapısının iç yüzünde iki adet eski kilise vardır. Mevlevihane yakınında Rumların da bir kilisesi vardır. Frenk kilisesi yoktur. Yahudilerin de bir havrası var. Şehrin kuzey ve yıldız ve batı tarafı açık olup faydasız lodos rüzgâr tarafı örtük olmakla havası yine serindir.

Ürünü ve Sanatları: Bu şehire Cenab-ı Hakkın ihsanıyla ila maşallah yaz ve kış kar yağıp yeri sulayarak yetmiş yedi çeşit tahıl ve bitkileri, yetmiş yedi türlü de sebze ve otu olur. Bilhassa buğday ve arpası meşhurdur. şehirde cümle sanat ehli mevcut olup hep işyerleri beğenilir. Dağlarda mazısı gayet çok olduğundan debbağları onunla keçi derisi işlerler, öyle bir sarı sahtiyanı olur ki güya altın sarısıdır. İçinde adamın çehresi görünür. Hatta halk dilinde "Kayseri sahtiyanı gibi gıcır gıcır öter" diye darbimesel olmuştur. Pabucu, mesti, içi darâyali sarı tatlı çizmesi bir yerde yoktur. Bütün vezirlere hediye gider.

Yiyecek ve İmaretleri: Has ve beyaz ekmeği, lavaşe yufkası katmer çöreği, baharlı böreği, (lahmı kadid) (Kadid et) namıyla şöhet bulan kimyonlu ve baharlı sığır pastırması ve miskli et sucuğu bir tarafta yoktur. Hep İstanbul'a hediye olarak gider. Eskiden bu şehirde kırk yerde eski imaret olup bay ve fukaraya nimeti bol imiş. Onlardan (Hundi hanım) imareti haki vardır.

Teferrüc (Gezinti) Yerleri: Kayseriye'de tam 103 adet gezinti ve şifa yeri vardır. Bunlardan (Hisarcık mesiresi) Erciyes dağı eteğinde ab-ı hayat sulu, çimenzarlı bir yer olup çeşitli kirazı meşhurdur. Ve şehir içinde piri faniler için (Mevlevihane) mesiresi var. Ve atlılara eski Kayseriye (Bektaşiler tekkesi mesiresi) ve yine ihtiyarlara (Namazgah mesiresi)... Bu musallaya istiskaya (yağmur duasına) çıkarlar. (Alaeddin köşkü mesiresi) çimenlik yerededir. (Aramgah-ı Ali) Ahmet Tirani orada gömülüdür. (Ases dağı mesiresi) burada meşhur şair İmrül Kays'ın kabri vardır. Eski padişahların mezarları yakınında (Kasrı Züvvar Mesiresi), (Oğlancık mesiresi) ve ona yakın (Haydar köşkü gezinti yeri) ve Erciyes peşinde (Cirit

meydanı mesiresi), şehrin doğu tarafında dahi mesirelerle Yılanlı dağında (Koyun Baba Tekkesi) mesiresi vardır. Halk tatil günlerinde buraya gelip sara ederler. Sivas bu Kayseriye'nin doğusundadır. Kiblesinde Göksun yaylası Aksaray şehri tam üç menzildir. Doğusunda Malatya kalesi beş günlük yoldur. Batısında Ürgüp kasabası üç konaktır. Kayseri'den batıya Niğde şehri üzerinden üç menzilde Ereğli kasabasıdır.

Erciyes Dağının Garip Vasıfları: Bu dağda asla yılan, çıyan, akrep ve sair böyle zehirli haşarat yoktur. Güya bu dağ (ricalül gayb) makamı olmakla haşarat bulunmaz derler. Başka bir rivayete göre güzide-i sahabeden olup birçok zaman yaşayan (Baba Reten-i Hindi) hazretleri bu dağda sakın olduklarından bu bağı derler, kendi biter, kendi yeter çeşitli meyveler verir bağlar vardır. Zira bu baba Reten bağcılarının piri olup mübarek adı (Ebu Zeyd Hindi)'dir. Kendisi riyazet ile yaşamıştır. Mezarı Hindistan'- dadır. Başka rivayete göre, Yahya asrında Kayser Erciyes bu şehri yapınca eski filozoflardan (Flaska) adlı hakim bu yüksek dağa çıkıp yetmiş adet haşarat şeklini birer sütun üzerine kazıp her birini birer tılsım etmiştir. "Onun için bu dağda zehirli hayvanat yoktur" derler. Bu dağın yazda ve kışta kar ve buzu eksik değildir. Zülal kurdu dahi bulunurmuş ama görmedik.

Kayseriye'deki buluhah Büyük evliya mezarları: (Makamı Muhammed Hanefi bin-Emirülmü'minin Ali) hapsolduğu yer hala herkesin ziyaret yeri olup duası makbul yerdir. (Ziyaret Seyyid Burhaneddin Muhakkik Tirmizî) dört yüz yetmiş dört tarihinde vefat etmiştir. (Şeyh Rüknüddin Sincani) dört yüz seksen üç tarihinde vefat etmiştir. Oğlancık mesiresinin Haydar Köşkü denilen yerde gömülüdür. (Şeyh Vahdeddin Kirmani) Sultan... Medresesi yakınında gömülüdür. 597 tarihinde vefat etmiştir. (Şeyh Şerafeddin Musli) Seyyid Burhaneddin Tirmizî yakınında yatar. (Şeyh Hasan Kayserî) (Şeyh Seyyid Şerif) ikisi bir yerde gömülü olup aralarında mezar yoktur. (Şeyh Eimmetül Hulvanî), (Şeyh Ruzbahan Bakii) ona yakın (Şeyh Nurbahş Kamuranî) Nur Bahşi tarikinde ulu sultandır. (Şeyh Molla Tatar) fetvadın (Tatarhaniye) adlı kitabın müellifidir ki birçok şer'i meseleler anda yazılıdır. (Hazret-i Davudu Kayserî) sanat ehlinin halife ve kemer bağlayanı olup adı (Kaddese sırrahu) ile yad edilir. (Sultan Melik Mehmet Elgazi) Al-i Danişmendiden şanı büyük bey idi. Kayseriye'yi kafir istila eyledikte yer götürmez askerle gelip

fethederek vefat etmiştir. (Şeyh Hazret İbrahim Tennuri) 887 tarihinde vefat etmiştir. (Şeyh Abdurrahman Tennuri) Sultan Harzemşah kabri (Asitan Dede ziyareti), (Ziyaret Kutbeddin), (Şeyh Seyfeddin efendi) Nakşibendi tarikinde ulu sultandır. (Şeyh Feth Tennuri), (Makam Zeynelabidin) seyahati sırasında buraya uğrayıp görüşmüştür, makamı alisi vardır. (Şeyh Ali Tennuri) Ali Dağında (Şeyh Ahmet Tirani) nice kere asıl vücuduyla gökte uçup gezdiği için "Ahmet Tirani" demişler, büyük ziyaret yeridir. (Ziyaret-i Battal tekkesi) burada ermişlerden birçok mübarek kimseler gömülü ise de mübarek adları malum değildir. (Şeyh Hazret Ebu İshak) Alemdar-ı Resul olup ulu ziyaretir. (Şeyh Hazret Hamid İbn Musa El Kayseri) keramet sahibi ve hiddet ehli bir azizdir. Hazret-i Resûlullah ile nice kereler müşerref olmuşlar. Yakınında birçok tarik ehli gömülüdür. (Büyük ziyaret yeri Şeyh Hazret Abdi Dede) yakın zamanda kerametini görmüş olan hal sahibi adamlardan yemin ile iştirak yazdık:

Abdi Dedeye ait menkıbe : Halktan münzevi, mihnet, hanesinde güne-i didara vasıl olmuş bir er ve bir meyve verir ağaç nurlu tarik olmakla zalim halk, "Şeriattan taş kopardı" diye sadece vücut ağacına taş atmakla teselli bulmayan tekkesinde (Liyehlike men heleke an beyyinetin ve Yahya men hayye an beyyinetin") ayeti kerimesini tilavet ederken biçare Abdi Dedeyi huzuru hakime götürüp el aman verdirmeyerek arasta başında asıp ve terekesini (bıraktığı eşyayı) zapt için tekkesine vardıklarında görürler ki, (Feseyekfike kuhumullahe) "ayetini okuyor. Hemen, "Bre astığımız yerden kurtulmuş!" diye bağlayıp tekrar hakim huzuruna, oradan dahi arasta başına götürdüklerinde ne görsünler? Evvelce astıkları Abdi Dede yine asılı durur. Hemen Abdi Dede asılı vücuda "Esselam Aleyküm ya Abdel hak" deyince, asılı cesetten dahi "Ve Aleykümüsselam ya Abdi sırr-ı hak" diye ses gelir. Bu kadar adam bunu duydukları halde yine hep birlikte ikinci Abdi'yi dahi birinci Abdi'nin yanına asarak ibadethanesini zaptetmeğe koşarlar. Vardıklarında Abdi Dedeyi yüksek sesle (Ve ketebna aleyhim...) Ayeti kerimesini okurken bulurlar!.. Yine bağlayarak götürüp arasta başına asmak dilediklerinde evvelki iki asılı vücudu gören Abdi dede "Esselam Aleyküm ya abdeyn ümmeti seyyidil kevneyn" deyince ol vücutlar dahi "ve aleyküm selam ya Abdurrahman hu hu" derler. Halk yine aman vermeyip asarlar. Böyle Abdi Dede vücudunun bir

yerde asıldığını gören Kayseriyeliler ayaklanarak Abdi Dedenin katline fetva veren Şeyhülislâmı ve aleyhinde olan ulemayı zahirden yedi kimseyi sıra ile asarak Abdileri dahi indirip birer, birer gaslederek bu mahalde defnettiler, hala üçü dahi mezar taşlarıyla malum büyük ziyaret yeridir. (Kaddesallahü esrarehümül aziz...)

Kayseriye yakınında Ases dağında (Mahir şâir İmrü'l Kays) vardır. Ol İmrü'l Kays'dır ki Peygamber zamanında Kureyş'in belagatlı şairi idi. Beğenilen şiirleri yedi muallakaya geçmiş, makbul şiirleri olmuştu. Ol asırda şiire çok rağbet olduğundan nice büyük şairler vardı. Ama hepsinin mümtazı Hazreti Hassan bin Sabit ile bu İmrü'l Kays idi. Hasan sonunda İslâm ile müşerref olup hatta Mısır Meliki (mukavkis) tarafından Hazret-i Resule düldül katırı Zülfikar kılıcını, Mariye adlı cariye ile hemşiresini, Zünnun-i Mısırî ile beraber Hassan Hazretleri hediye olarak getirmiş ve makbule geçtikte, hazret düldül ile zülfikarı Hazret-i Aliye verdi. Mariye cariyeyi dahi kendilerine alıkoydular ki andan Peygamberin oğlu (İbrahim) vücuda geldi. Hemşiresini de Hassan Hazretlerine ihsan edip Sultanü'l Şuara (şairler sultanı) etti. Ve elçi olarak gelen Zünnun dahi İslâm'la müşerref olup cümle hükemaya pir oldu ki Mısır'da gömülüdür. Ama bu İmrü'l Kays şair İslâm'a gelmedi. Zira ilmi nücumda (yıldız ilminde) Ebu Leheb lainin (lanetlenmişin) öğrencilerinden ve onun arkasından idi. (Şeyh Hazreti Abdüssamed efendi) tariki hocagandan ulu sultandır. Kayseriyeli temiz kalpli bir Allah adamı imiş. Nice zaman İstanbul'da Al-i Osman Padişahlarıyla hem sohbet olduktan sonra sıra için buraya geldikte cennete ulaşp bu mezara defnedilmiştir. Senk-i mezarındaki tarih:

Bin söz ve girye ile guş eyleyince tarih

Dedim ki "İrtihal-i Abdüssamed efendi" (Sene 1026)

(Şeyh Ramazan ziyareti), (Sinaneddin Yusuf eş şehir Bi Arab-ı Sinan) Halep eyaletinde Antakya şehrinde yetişip Bağdat mevleviyetinden gelirken bu Kayseriye'de vefat ettiğini bilen adamlar vardır. Bütün te'lifatı (eserleri) Ulu Camide vakıftır. Kabirleri Ali Tennuri mezarlığında muhteşem bir kabirdir. (Sefer bin Mehmed Kapanî) Kayseri toprağından "Muhtesib-zade" demekle meşhur deniz gibi derin ulemadan bir zat imiş. Şeyh Hamid civarında (Hindu Hatun) medresesinde hoca iken merhum olmuş, orada gömülüdür. (Kırk Nisa ziyareti) kırkı dahi Gazi tekkesine gömülüdür. (Yuvarlak

Dede ziyareti) Kuşçu Paşa'nın cirit meydanı tepesi yakınında gömülüdür'. Buradan kalkıp mamur köyler içinde gezerek (Bor) kalesine geldik (160)

Kendi anlatım diliyle verdiğimiz Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi, 17. yüzyıl Kayseri'sinin tam bir fotoğrafıdır. Halkın gelenekleri, bağlandığı değerler, sosyal kimlik ve kültürel altyapı oldukça teferruatlı bir şekilde anlatılmaktadır. Bunun içindir ki, bu metni olduğu gibi verdik. Çünkü burada önyargı yoktur. Gördüğünü olduğu gibi anlatmak gibi bir tarafsızlık tavrını benimsemiştir. Böylece Kayseri'yi, birisi çok eski çağlara, M. Takvim başlarına ait bir seyyahın gözüyle, ikincisi bir Arap seyyahın gözüyle, üçüncü olarak da Bir Türk seyyah'ın anlattıklarıyla dikkate almış olduk.

Şimdi, asıl işi seyahat olmayan, 1879'da Kayseri'ye gelip burada altı ay kalan ve kendi devletine rapor hazırlayan İngiliz Teğmen Ferdinand Bennet'in anlattığı Kayseri'den söz edeceğiz.

Osmanlı İmparatorluğunu yıkmayı programına alan Batılılar, özellikle İngiltere, 19. asrın sonuna doğru, Dünya tarihinde görülmemiş bir iş yapar ve Türkiye'de Askeri Konsolosluklar oluşturmak ister. Dönemin hükümetinden izin alarak ilk konsolosluk Sivas'ta açılır, buraya bağlı olarak da, Bursa, Aydın, Konya, Adana, Kayseri, Erzurum, Diyarbakır ve Van'da da bu konsolosluka bağlı konsolos yardımcılıkları oluşturularak buralarda birer subay görevlendirilir. Bu subaylar, gittikleri bölgelerin yerel yönetimlerinden aldıkları bilgiler, kendi gözlem ve istihbaratlarıyla birleştirerek bir rapor halinde İngiliz Hükümeti'ne sunarlar.

Bu raporları hazırlayanlar, öncelikle kendi ülkelerinin çıkarları için çalışmışlardır. Buradaki bilgilerin tamamı da, İngiltere'nin günü geldiği zaman üzerine çökeceği İmparatorluğun bir nevi zaafalarını öğrenmek içindir. Bunu dikkate alarak şimdi Bennet'in Kayseri Fotoğrafına bakalım:

"Kayseri'de o yıllarda erkek nüfusun sayısı şöyledir: 55.256 Müslüman, 19.062 Ermeni ve 12.299 Rum yaşamaktadır. Hristiyanların pek çoğu iyi yapılmış, perdahlanmış ve hatta zarif görünümlü kesme taş evlerde yaşamakta, Müslümanlar ise kerpiç ve

moloz taştan yapılmış yarı yıkık kulübeleri tercih etmektedirler. Müslümanların yukarı tabakası Beyler ve Ağalar ya resmi görevde bulunmakta ya da buna çalışmaktadırlar. Müslümanların aşağı tabakası hemen hemen tümüyle tahılla uğraşmaktadır. Kayseri'nin içinde pek çok bakır, demir kap-kacak imalatçısı, semerci, çizme ve ayakkabıcı, demirci, bakkal ve tütün parası çıkarmakla yetinen tembel bir kalabalıktır. Bununla beraber kural olarak dış ticaretin tamamı Hristiyanların elindedir. Kayseri'nin Hristiyanları kumaşçı, terzi, kuyumcu, zanaatkar ve tüccardırlar. Pek çoğunun aileleri Kayseri çevresindeki köylerde yaşamakta, erkekler bir iki yıllığına yurtlarını dönecek şekilde uzun aralıklarla İstanbul, İzmir ya da başka yerlerde dükkancılık gibi işler yaptıktan sonra doğum yerlerine gelip yerleşmektedirler. Kayseri ve İncesu'da yerel talebi karşılamak üzere küçük çapta halı dokumacılığı yapılır. Kaba ev giysileri için yünlü ve pamuklu üretimi, diricilik, keten tohumu yağı, bağırsak ve boya üretimi vardır. Yörede Fabrika olarak nitelendirilebilecek tek üretim kaynağı şehirdeki devlet güherçile işletmesidir.

Aşağı sınıfların yemeği genellikle bir parça yağ ve etle birlikte bulgur pilavı, yoğurt, pide ve peynirden oluşmaktadır. Kural olarak Hristiyanlar daha iyi yaşarlar ancak beslenme yönünden bir tasarruf eğilimi geçerlidir. Elllerinde kalan parayı ise güzel elbiseler, takılar ve rakıya verirler. Aşağı sınıfın giyinişi çok sadedir. İç çamaşırı olarak kaba dokunmuş yerli renkli basma üzerine Manchester yapımı çok cicili-bicili desenli basmalar, kışın kaba yün ceket ve palto giyilir. İmkânı olanlar topuklara kadar inen kenarları kürklü kumaş mantolar tercih ederler. Hristiyanların pek çoğu şapka dışında, Avrupa tarzı giyinirler, fes her sınıf ve cinsin başlığı olmayı sürdürmektedir. Burada insanların tavır ve âdetlerinde dikkatimi çeken tek olağanüstülük, Kayseri şehrinde Hristiyan kadınların da yalnızca yüzü açıkta bırakacak şekilde, çenenin altına kısıtılan ya da elle sıkıca tutulan bir şalla başlarını örtmeleridir.”(161)

Bennet, bundan sonra şehrin ekonomik yapısı üzerinde duruyor. Dönemin fiyatlarından örnekler veriyor. Vergilerden,

161 Teğmen Bennet, Kayseri Raporu 1880 (Çev. Uygur Kocabaşoğlu)s. 1 vd. Ticaret Odası Yayını Kayseri 1996

mahkemelerden ulaşımdan, sağlıktan söz ediyor. Son kısımda genel bir yorum yapıyor. Oldukça uzun ve kendini beğenmiş bir İngiliz edasıyla aşağılayarak anlattıkları, kendisini buraya atayanlara yaranabilmek için biraz aşırı işgüzarlık görüntüsü veriyor. Buna rağmen, söyledikleri dönemin özelliklerini ortaya koyduğu için dikkate alınması gerekir diye düşünüyoruz:

“Birinci husus vergiler. Burada vergi ıslahı şarttır. Ağalar ve mültezimler halkı ezmektedir. Aşar yerine belirli bir miktar vergi ödenmesine dayanan yeni vergi sisteminin başlatılması, etkileri ve faaliyetleri ile yukarı sınıfların eğitimsiz ve uysal kafalar üzerindeki baskısını artıran ve güçleri olduğundan fazla görülen toplumun bu baş belalarının, “mültezim”lerin elinden ülkeyi kurtaracaktır.

İkinci husus eğitimidir. Türkler arasındaki bu kokuşmuşluk, taassup; Hristiyanlar arasındaki yalancılık ve hilekârlık alışkanlığı öyle sanıyorum ki, büyük ölçüde cehaletin bir sonucudur. Müslümanların Kur’an’a ilişkin sınırlı bilgiler dışında tümüyle karalıktadır oldukları söylenebilir. Hristiyanlar ise, Amerikalı Misyonerlerin ve diğerlerinin çabaları dikkate alınmazsa, eğitimin gerekliliğini anlamakta çok yavaşlardır.”

Teğmen Bennet, bu bölümü, ulaşımın gerekliliğine dikkat çekerek; ‘Yol yapımının hızlanması halinde ülkenin dolayısıyla Kayseri’nin kalkınabileceğini’ belirterek tamamlıyor. Raporun sonuna eklediği yerleşim birimlerinin nüfus dağılımında ise, Kayseri’nin ilçe ve köylerindeki halkın etnik sayılarını veren bir liste yer almaktadır. Burada Türk, Ermeni ve Rum ahalinin nerede hangi miktarda bulunduğu görülmektedir.

Bu şehre gelen seyyahlar elbette bu kadar değil. Mevcut bilgi ve belgelerden öğreniyoruz ki, Kayseri’ye, tarihi boyunca çok sayıda seyyah gelip gitmiştir. Bunlar içerisinde çok önemli tespitleri olanlar vardır. Mesela, 55 yılında Propokopios gelmiş, Justinianus döneminin bu gezgini uğradığı Kayseri’de şehrin bugünkü yerinde olmadığını, şimdiki Eskişehir semtinde olduğunu ve burasının da surlarla çevrildiğini söyler. Bu surlar dik yamaçların üzerine inşa edildiği için şehir saldırılara karşı nrahatlıkla korunabilmekteydi.

Bu tarihten yediyüz yıla yakın bir zaman sonra meşhur Arap bilgini El Herevi buraya gelir. 1200’lü yılların başında gelen Seyyah’ın bize bıraktığı en önemli bilgi şudur:

“Kentte Ali Bin Ebu Talib’in oğlu Muhammed bin el Hanefiyye’nin hapsedildiği yer ve Battal Camii vardır. Yine içirnde antik kalıntılar bulunan bir hipodrom, eatlar tablası ile Sezar için inşa edilmiş ve bsir lamba ile ısıtılan bir hamam vardır. Allah doğrusunubilir, buranın yakınında Asib tepesi ve üzerinde ünlü Ardap şairi İmru’l Kays’in mezarı vardır.” (162)

Burada iki önemli hususu öğrenmiş oluyoruz: Birisi Hz. Ali’nin oğlu Muhammed bin el Hanefiyye’nin buraya kadar gelip burada hapsedilmesidir. Diğeri de, meşhur Arap Şairi, İmru’l Kays’in mezarının Ases Dağı’(Ali Dağı)nda olduğunu söylemesidir.

30 Yıla yakın bir süredir Türklere ve Türkiye’ye aşık bir Amerikalı Katharine Branning’in gezileri “*Bir Çay Daha Lütfen*” adıyla kitaplaştı. Burada, bu gezilerini şiirsel bir dille anlatmaktadır. Bu gezilerinin daha önce geçiş yolu iken tanışmamız ve dost olmamızla merkezi haline gelen Kayseri’yi anlattığı bir bölümü vardır. Belki bir aile anlatımıdır, bir bütün olarak aynı özellikleri taşıdığımız için hepimizin resmidir bu ifadeler. Şimdi ona bakalım:

“Ayılırken de davranışlar her zaman aynıdır. Adresler alınır verilir, çünkü hatırlanmak, mektuplar, hediyeler, haberler, fotoğraflar alıp vermek isterler ya da düşüncelerde dualarda unutulmamak. Ben ayrılırken arkamdan seslenen insanlar, yolculuğumun su gibi engelsiz akıp gitmesi için bir dua olmak üzere arkamdan yollara su döken kadınlar oldu ve otobüslere bindiğimde çiçekler ve hediyeler sunuldu. Benim kendi ailem bile bana bu şekilde bir sevgi ve ilgi göstermedi, ya seninki Lady Mary?

Şimdiye kadar Türkiye’de beni “abla” diye aralarına kabul eden en yakından tanıdığım aile Kayseri’deki Muhsin İlyas Subaşı ailesidir. Bana Türkçe bir ad verdiler ve emin olun Lady Mary, resmi diplomatik ziyaretlerinden birinde sana gösterilen özen, itibar ve saygıdan daha fuazlası gösterildi. Ben onlardan biriyim ve onların dostuyum. Ailenin reisiyle buna benzer bir mektup aracılığıyla tanıştım. Kayseri’ye dair yazdığı kitabından dolayı övücü bir mektup yazdım; mektubuma cevap verdi, böylece evlerinde bizzat misafir olmama kadar gidecek olan bir mektup arkadaşlığımız başladı. Kayseri’nin dışında bir tepe üzerinde serin rüzgârlar alan,

Erciyes'in volkanik zirvesine nazır, huzur ve güzellik kaynağı olan yazlık bir evleri var. Hiçbir yüksek sesin, televizyon ve müzik sesinin olmadığı sükunet dolu bir ev. Üçüncü katta tertemiz muhafaza ettiği 7000 kitaba sahip, efendi bir adamın evi. Sulu çilek, elma, kayısı gibi meyve ağaçlarının; domates, biber gibi sebzelerin yetiştirildiği bahçesi olan bir ev. Fevkalâde rahat mobilyası olan, havadar, aydınlık, vazolarında çiçekler olan bir ev. Her şeye koşan, her şeyle ilgilenen, bir fabrika gibi işleri yürüten, güçlü kadınların olduğu, anne ve üç kızının evi. Eşiğinde her yaştan misafire uygun 30 çift terliğin olduğu bir ev. Komşuların çay, kahve içmek; dedikodu etmek, haberler paylaşmak için uğradıkları bir ev. Evin evli kızının hemen bitişikte kendi yuvasını kurduğu, damadın taze ürünlerle Yeniçeri bölüğünü bile doyuracak büyüklükte güveçler hazırlayarak getirdiği, çok özel yemekleri olan bir ev. Akşam yemeğinden sonra aile ortamında yeni şiirlerin okunduğu bir ev. Komşuların, evlerine giderken kestirmedir diye bahçesinden geçilen bir ev. Bakılmayan bir kısmı olmayan, yanlıs konmuş ya da yıkanmamış tabağı, çanağı olmayan bir ev. Mutfağında zahmetli yemeklerin, özellikle Kayseri mantısının hazırlandığı ve evin kızları tarafından büyük bir incelikle zevkli tepsilerde sunulduğu bir ev. Günün ilk ışıklarıyla birlikte bahçede üzüm asmasıyla örtülmüş kameriyede 15 tabaklı kahvaltının hazırlandığı bir ev. Lady Mary, ziyaret ettiği bir Sultanın sarayından ya da İngiltere'de hayal edebileceğin herhangi bir kasırdan daha güzel bir ev. Bir hayal evi; ve kendileriyle paylaşmak üzere beni aralarına alan bu Türk ailesinin nezaketi için müteşekkirim. Saygılarımla

Katharine Branning" (163)

Bir şehir, bir ülke dışarıdan nasıl görünür? Bu anlatılanlar ona örnek olacak değişik fotoğraflardır. Bütün mesele buradan gezenler kadar bizim de gereken dersleri almamıza kalıyor. Dışımızdakilerin fark edebildiği güzelliği biz de keşfedersek yaşadığımız şehirden haz alabiliriz. Bugün buna o kadar ihtiyacımız var ki...

TARİHİ KENTLER İÇİNDE KAYSERİ

Türkiye yavaş yavaş geçmişinin ve geçmişe ait değer- lerinin farkına varmaya başladı. Aklımızın yettiği günlerden buyana şehirlerin nasıl tahrip edildiğini hatırlayınca bugünkü hassasiyet- lerin önemi daha iyi anlaşılıyor. "Eski mi, kullanmıyorsan, yık gitsin", hoyratlığından, "Eski mi, o bizim geçmişimizin dilidir, aman ona iyi bakın ve o dili anlamaya çalışın", eğilimi önem kazanmaya başladı. Bir şehrin geçmişi, onun geleceğinin referans kaynağıdır. Gücünü, sürekliliğini ve ileriye taşınmayı sağlayan ana dinamikleri geçmişinde gizlidir. Çünkü bu geçmiş sadece arkeolojik ve etnog- rafik malzeme deposu değil, aynı zamanda bir tecrübe birikimidir de. Türk aydını bu işin farkına son yarım yüz yılda varabildi. Bu yönde atılan iki önemli adımdan burada söz etmek gerekecektir. Birisi Tarihi Kentler Birliği, diğeri buna hayat veren Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı (ÇEKÜL) dür.

ÇEKÜL, kendi sitesindeki tanıtımında misyonunu şöyle açıklamaktadır: (Prof. Dr. Metin Sözen'in öncülüğünde) "Ülkemizin doğal ve kültürel mirasını korumak amacıyla 1990 yılında vakıf statüsünde kurulmuş, bir sivil toplum kuruluşudur.

"Doğal kaynaklar"ı, "kültürel miras "ı ve "insan"ı bir bütün olarak ele alan ÇEKÜL, doğal ve kültürel çevreyi korumak için "kent- havza-bölge-ülke" ölçeğinde projeler geliştirmektedir.

ÇEKÜL'ün "koruma-değerlendirme-yaşatma" amaçlı projele- rinin hayata geçirilebilmesi ve sonuç alınabilmesi için benimsenen strateji "kamu-yerel-sivil-özel birlikteliği" ne öncelik verilme- sidir. Toplumun kendini diri tutan tüm kesimlerinin ortak amaca yönelmesi, böylece sağlanır. ÇEKÜL, doğal ve kültürel varlıkların sürekliliğini ülke gündemine taşımak için umut ve özveriyle güçlenen, bilgi ve katılımı beslenen, "gönüllülük" esasına dayalı sivil girişimlerini, "doğa", "kültür", "eğitim", "tanıtım", "örgütlenme" ana başlıkları altında sürdürmektedir."

Burada Vakfı projelendiren ve topluma kazandıran Prof. Dr. Metin Sözen Hakkında birkaç cümle ile söz etmek istiyorum.

Sözen, Sanat Tarihçisidir. Aslında ona “*Vakıf Adam*” demek daha doğru olur. Çünkü yaşına rağmen, ömrünü Anadolu’nun gizli hazinelerini kontrolde, onları hayata kazandırma çabasında geçiren bir insan. Lüksü yok, hizmeti var. Beşeri ihtirası yok, hizmet aşkı var. Kendine göre bir toplum oluşturma peşinde değil, tarihi değerlerine ve geleceğine sahip çıkma duygusuna adanmış toplum peşinde. Tarihin tanıklarının, sadece savaşlar ve antlaşmalar değil, eserler olduğuna inanıyor. Böyle bir duygu pınarından akan idealizmin suları bir yerde toplanmış ve ÇEKÜL diye bir vakfa dönüşmüş. Bu vakıf, tarihi kentlerin yol haritasını oluşturuyor.

Bu vakıf’ın ana projelerinden birisi olan Tarihi Kentler Birliği ise, 10 yıl sonra 2000’de hayata geçirilmiş.

Bugün daha aktif bir çalışma ortamına sahip olan Tarihi Kentler Birliği’nin başında, Kayseri Büyükşehir Belediye Başkanı Mehmet Özhasseki bulunmaktadır. Böyle bir başkanlık Kayseri için özel bir şans ve hatta imtiyazdır.

Kayseri dış kalesinin harabelerinde ayak izleri bulunan bu genç Başkan, bu göreve getirildikten sonra, çok daha verimli bir çalışma temposuna kavuşan Tarihi Kentler Birliği’nin kuşkusuz fikir babası ve yönlendiricisi Metin Sözen’dir. TBMM Kültür ve Sanat Başkanışmanlığını da yürüten Sözen, bir gönüllü sivil toplum kuruluşunun devletin desteğine kavuşmasında etkili bir isimdir. Ancak organizasyon ve verimlilikte Mehmet Özhasseki’nin katkısı tartışılmayacak kadar büyüktür. Onun büyüklüğü de temsil ettiği şehirden kaynaklanmaktadır:

Bugün Kayseri, Tarihi Kentler arasında kuşkusuz çok önemli bir yere sahiptir: Şehrin, ilk yerleşim alanını bugün çok katlı binalarla adeta bir çağ işgaline uğratsak da, tarihi eserler, bu binaların koltuğu altından bize başını uzatarak göz kırpmayı hiçbir zaman ihmal etmemektedir.

Böyle farklı ama etkin bir ikinci görevi üstlenen Mehmet Özhasseki, Belediye Başkanlığı ile Tarihi Kentler Birliği Başkanlığı arasındaki farkı şöyle açıklıyor:

Belediye, hizmet alanı daha geniş kapsamlı bir müessese. Kanun, “Bir bölgede yaşayan insanların mahalli müşterek ihtiyaç-

larını karşılayan kamu kuruluşu” diye tarif ediyor. Aklınıza gelebilecek her türlü beşeri ihtiyaç belediyeleri ilgilendiriyor. Hızlı bir değişimin yaşandığı günümüz de artık belediyeler başka sorumlulukları da yükleniyor. Vatandaş daha çok şeyi, kendine yakın olan müesseseden yani belediyeden bekliyor. Tarihi Kentleri Birliği’nde ise tek amaca yönelik bir çalışma var. Ayrıca şöyle bir ayırım söz konusu: Belediye hizmetlerinin belli bir ömrü vardır. En uzun ömürlü işiniz 40-50 veya 100 sene sürer. Tarihi Kentler Birliği’nde yapılan iş ise yüzlerce yıl kalacak demektir. Belki binlerce yıl ayakta kalabilecek bir eseri ayağa kaldırmak, hem geçmişi kurtarmak hem de geleceğe karşı sorumluluğu yerine getirmek anlamını taşıyor. Dolayısıyla Tarihi Kentler Birliği’nde yapılan hizmet çok daha uzun ömürlü.”

Haseki bunları söyledikten sonra, şunları ilave etmeyi de ihmal etmiyor:

“Tarih bilinci belki herkeste vardı ama tarihi eserleri koruma bilinci yoktu. Kültürümüzü sahiplenme ve yaşatma bilinci, doğa bilinci yoktu eskiden. 50 yaşında olmama rağmen, ben nice belediye başkanı bilirim, “Şu kötü taşları ortadan kaldırayım” diyerek tarihi eserleri yıkıp gitmiştir. Yol yapmak için Mimar Sinan’ın hamamı yıkılmıştır...”

Bu bir itiraf ama aslında ciddi bir de ihbar mı niteliği taşıyor. Aslında kapalı şekilde sözünü ettiği, Kayseri’nin dış kale surlarının taşlarıdır. Hamam ise Kurşunlu Cami’nin önünde yer almaktaydı. Şimdi yıkan yok eden belediye anlayışından bunun acısını duyan, onunla da yetinmeyen tarihi eserleri korumak için adeta “*acil servis*” gibi çalışan bir belediyecilik anlayışına gelinmiş.

Özhaseki, bu duyarlılığa nasıl ulaştığını da anlatıyor:

“Belediye başkanlığında önünüze bir sürü problem çıkıyor. Finans, imar sorunları, projeler. Siz bunlara dalıp gitmişken, “Bizim tarihi eserlerimiz var, bunları da ayağa kaldırmalıyız”, gibi bir fikirle bulabildiğiniz bir-iki eseri onarmaya başlıyorsunuz. Bu, bir klasik belediye başkanı anlayışıdır. Fakat “Tarihi Kentler Birliği’ne geldiğinizde hayata bakışınız, baştan sona format değişiyor. Tek tek bir-iki eseri ayağa kaldırmak, restore etmek gibi bir basitliğin dışında, olaya bütüncül yaklaştırmaya, bölgenin bundan asıl istifade edeceğini düşünmeye başlıyorsunuz. Önce o kentin bir kimliği, bir ruhu

olduğunun farkına varıyorsunuz. O dışarıda rastladığınız silüetlerin, orada yaşayan insanların haleti ruhiyesini, yaşantısını, sosyal ilişkilerini, inancını yansıttığını düşünmeye başlıyorsunuz ve buradan hareket edince biraz daha farklı bir yere doğru gidiyorsunuz.”

O farklı yere doğru gidişin ucunda, şehirleri canlı organizmalar gibi algılayıp yaşatma mücadelesinde insanın üzerine düşen sorumluluğun sınırları çıkıyor ortaya. İşte bunun içindir ki, Kayseri, Tarihi Kentler Birliği'ne başkan vermekle, çok farklı bir yere oturtulmaktadır. Üstelik bunu besleyen bir de alt zemini var: Bu şehir birçok kültürün izlerini sahip. Doğal olarak eski medeniyetin kalıntıları günümüze gelirken, insanları da belki ad ve din değiştirerek yeni bir etnik kimliğe bürünerek, yani Türkleşerek o mirasın devamını sağladılar. Mehmet Özhasseki bunun da altını çiziyor ve dikkate değer bazı farklı yorumlarla yeni hedefler gösteriyor:

“Şimdi bir şey daha yapmaya çalışıyoruz: Her şehrin kendine has, somut olmayan bir kültürü var. Somut olan eserleri onarıyoruz, yaşıyoruz. Ama somut olmayan miras yani geleneksel kültür., bazı yerlerde kayboluyor. Üzerinde yaşadığımız coğrafya dünyanın en eski yerleşim yerlerinin başında geliyor. Burada onlarca uygarlık kurulmuş. Her birinin kendine has yaşantıları var; coğrafyadan, iklimden kaynaklanan. Biz o uygarlıkları kurmuş insanların hepsinin nesliyiz, mirasçısıyız. “1071 yılında geldik, Anadolu'ya oturduk”, hayır, o tarihte başlamıyor her şey. Evet, ondan evveline ait Türk tarihimiz var ama bir o kadar da kıymetli olan ve unutulmaması gereken nokta, biz, Anadolu coğrafyasında yaşamış bütün uygarlıkların da mirasçısıyız. Ben Kayseriliyim, merkezde doğdum büyüdüm. Türklerden önce de burada yaşayan insanlar, kavimler vardı. Onlarla iç içe yaşamaya başladık, komşuluk, akrabalık ettik. Neticesinde birbirimizden etkilendik; yemek, oturma kalkma kültürümüz, çarşıdaki alış-veriş kültürümüz birbirine benzerdi. Bütün bunların sonucunda ortaya bir şey çıktı: İşte bu kültür ortak kültürdür. Bu ortak kültürün yaşatılması, korunması lazım. Global kültürün baskın olduğu bir ortamda, yerel kültürler yavaş yavaş bozuluyor. Çocuklar artık Mc Donalds'dan yemek yiyor, yanından geçtiği tarihi eserin kimlerden kaldığını

bilmiyor. Kayseri'deki kalenin yanından geçiyor, kaleyi kimler yapmış, içinde neler olmuş haberi yok. Bir türbenin yanından geçiyor, "Eski bir türbe canım, içinde birisi yatıyor", diye düşünüyor... Bizi biz kılan, diğerlerinden farklı kılan değerler manzumesi kaybolmaya başladı..." (164)

Geçmiş milletlerden bize kalan kültürü yaşatırken, kendi değerlerimizi de bu coğrafyanın hakim rengi haline getirdik. Bir milletin varoluş mücadelesi, fethettiği topraklarda çadır kurup hayvan otlatmak değildi. Bunu bir medeniyet projesine dönüştürüp o günkü devasa eserleri inşa edenlerin beşerî ve estetik kalitesi, öyle dağdan inmiş hayvan güdücü çobanlar olmadığının en vurucu örneğidir. Bizim atalarımız burayı yurt yaparken kendi kimliklerinin bütün ayrıntılarını da eserlere dönüştürmüşlerdir. Fethin ilk asrından itibaren büyük ve kalıcı eserler yapmışlar ve bu eserleri on asra yakın bir zamandır ayakta durabilecek dirençte inşa etmişler. Taş burada kaba bir inşaat malzemesi değil, medeniyetin ve kültürün tamamlayıcısı ve hatta estetik bir parçasıdır: İçinde oturan, yanından geçen ve hatta gerektiğinde onu yıkıp yok eden farkına varmasa bile...

Şimdi düşünün, meydanın etrafını kuşatan eski mahalleler, onarılarak hizmete verilmiş. Bu evlerin çoğu, evden ziyade sosyal fonksiyonları olan birer kullanım alanlarına dönüştürülmüş, kimisi misafirhane, kimisi kültür evi, kimisi, el becerilerini, sanatkarlıklarını göstermek isteyenlere iş merkezi ya da atölye olmuş. Buralara arabalar girmiyor, kaldırımları pırıl pırıl, kapıları aslına uygun olarak tertemiz ve güvenli. Pencereleri ışığın bereketiyle aydınlık ve huzuru taşıyor odalara. Salonlarda insanlar bir verimlilik gayreti içinde. Gelen misafirleri ve hatta isteyen turistleri Kayseri'nin birkaç asır ötesine götürecek bir mekan zenginliğinde ağırlyorsunuz. Gündüzün iş telaşından yorgun düşen entelektüel, sanayicisi, iş adamı, bürokratı, akşamları burada kahve içip sohbet ediyorlar. Bu evler duygularımız değil, ruhumuzu da yeniler bedenlerimizi de. Bu şehir böyle bir şans ne yazık ki, kaybetti.

"Ben nice belediye başkanı bilirim, 'Şu kötü taşları ortadan Kaldırayım' diyerek tarihi eserleri yıkıp gitmiştir", diyen Özhaseki,

bugün o kıyımı yapan başkanların koltuğunda oturmaktadır. O başkanları ki, 20. asrın konfor ve kültürüyle yetiştiklerini sanmış olmalarına rağmen, 12. asırdaki atalarının sanat dehasından, toplum şuurundan ve hizmet yükümlülüğünden uzakta bir görüntü ortaya koymanın dayanılmaz sorumsuzluğuyla şehirleri yönetmişlerdi. Aslında şehirler yönetilmemiş bir taraftan tahrip edilirken, öbür taraftan da yozlaştırılmışlardır.

Kayseri, böyle bir anlayış yenilenmesine ulaşmış belediye başkanlarıyla tarihi kimliğini korumakla kalmayacak, onu çok daha ilerilere götürerek yeni eserlere kavuşacaktır. Kayserinin tarihi kentler arasındaki yeri ve önemi böyle bir şansa sahip olmasındadır!..

HACILAR'IN HÜKÜMRANLIK HAKKINI BEYANDIR!

Hacılar, şehir merkezine uzaklığı yaklaşık olarak 11 km olan ilçemiz. Rakımı 1350 m. Nüfusu son sayıma göre, 12 bin dolayında. Hacılar Kaymakamlığının sitesinde ilçe tarihi şöyle anlatılmaktadır:

“Ağcalı cemaatine bağlı Hacılar Oymağı, Türkistan’dan Anadolu istikametine doğru yapılan göçler sonucunda Çukurova ve havalisini vatan tutmuştur. İlk zamanlar Toros Dağlarını yaylak olarak kullanan Hacılar oymağı XV. Yüzyılın ortalarına değin yapılan güçler sonucunda Anadolu’da nüfus kesafetinin artmasından dolayı hem Anadolu’daki ticaret yolunun kuzey-güney istikametinde uzanmasından dolayı hem de doğal yolların bu istikamette olmasından ötürü Erciyes dağı ve civarım yaylak hayatı için mekân tutmuşlardır. XVI. yüzyıla gelindiğinde Adana ve havalisinde meskûn olan Hacılar oymağına mensup iki büyük aile arasında kız meselesinden dolayı kavga çıkmış ve neticede hayatını kaybedenler olmuştur. Bugün itibarıyla Sakar Eşmecik bağları dâhilinde bulunan dört kuyular mevkiine yerleşmişlerdir. Sesli Dağı, Dört Kuyular ve Köşe Beğendik civarına yerleşen Hacılar halkı, burada bir köy husule getirmişlerdir. Bu meyanda, ilk başta yaylak hayata uygunluğu dolayısıyla mekân tutan bu beldelerde, Türkistan’daki gibi su kuyuları yapılmasa da su ihtiyacını karşıla- mada yetersiz kalmıştır. Netice hem doğu yönünden gelen Avşar atlılarının baskısından hem de su sıkıntısının hat safhaya ulaşmasından dolayı bu günkü Hacılar’ın bulunduğu yere yani eski yerleşim yeri olan dört kuyuların yaklaşık olarak 8-10 km daha doğusuna taşınmışlardır.

Türkiye Cumhuriyeti döneminde gelişmesine devam eden Hacılar köyü, gelişmesi mukabil 1930 yılında Belediye 1931 yılında da Nahiye olmuştur. İlçede ilk belediye teşkilatı 1930 yılında Hacılar Belediyesi olarak kurulmuş olup, 1931 yılında nahiye olan Hacılar önceleri Kayseri iline bağlıyken 16.05.1990 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan 3647 sayılı kanunla ilçe olmuştur. 01.01.2005 tarihi

itibarıyla da Kayseri Büyükşehir Belediyesi sınırlarına dahil olarak Kayserinin 5 Merkez ilçesinden biri olmuştur.” (165)

Bu metinde, “Yaylak hayatı için mekan tutmuşlardır”, ifadesi, Hacılar halkının aslında hayvancılıkla geçindiğini göstermektedir. Bulundukları Erciyes eteklerinde ve Toroslarda da yaylım alanları için bulunmaları bunu doğrulamaktadır. Doğal olarak, gelişmemiş bir toplumda hayat ya hayvancılık ya da tarımla sürdürülecektir. Hacılar halkının tarım alanlarından uzaklaşmasının ana sebebi, hayvancılığı geçim alanı olarak seçmelerindendir. Şimdi böyle bir köy, geleneksel yapısından uzaklaşarak yeni bir misyona talip oluyor ve farklı bir kimlikle çıkıyor ortaya...

Hacılar Erciyes’in eteklerine kurulmuş, Kayseri’den 300 metre daha yukarıda bir kazadır. Bugünkü bu ilçe, 1931 yılına kadar köydür. Bu tarihte nahiye olmuş, 60 yıl sonra da ilçe statüsüne kavuşmuştur. Çok değil, 40-50 yıl, öncesine kadar da yine hayvancılıkla geçinen fakir bir köydü. Ciddi bir geliri yoktu. Bağından bahçesinden elde ettiği mahsulüyle hayatını sürdüren kırsal Anadolu köylerinden farklı bir özelliğe sahip değildi. İnsanlarının çoğu Kayseri’nin geniş bağ alanlarında işçilik yaparak gelir elde etmeye çalışırlardı.

Peki, nasıl oldu da 2 binli yıllara Hacılar, dünyanın dikkatini çekecek bir girişim ve gelişme hamlesinin temsilcisi olarak dikkatleri üzerine çekti?

Önce bir tespit yapalım: Şehir merkezinde yüksekçe bir yere mesela kale burçlarına çıkarak bakalım: Şehrin doğusunda Mimarşinan beldesi var. Güneyinde Talas, Kıranardı ve Hisarcık, güneybatısında Hacılar, batısında İncesu, kuzeyinde ise Erkilet yer almaktadır. Bu yerleşim alanlarının hepsinin merkeze uzaklığı İncesu hariç, 10-15 Km. dolayındadır. Bu yerleşim alanlarının hepsinin coğrafi konumu birbirine yakındır. Hemen hepsi şehir işgücü sağlayan yerleşim alanlarıdır. Ancak, bunların içerisinde öne çıkan tek ilçe Hacılar’dır. Hacılar bugün Kayseri’de gerçek anlamıyla bir hükümrانlık payesi kazanmış bulunmaktadır. Yakın zamana kadar ilin müftüsü Necmettin Nursaçan Hacılarlıydı. Halen Ticaret Odası Başkanı Hasan Ali Kilci, Sanayi Odası Başkanı Mustafa

Boydak ve Esnaf Kefalet Kooperatifi Başkanı Mustafa Alan Hacılarlıdır... Bu üç önemli meslek kuruluşu kendiliğinden Hacılarlıların kontrolüne geçmiş değildir. Demek oluyor ki, onları buralara taşıyan bir altyapı gücü var Hacıların... Peki Hacılar bu güce nasıl ulaştı?

Aslında cevap verilmesi gereken soru budur!

Bize göre, Hacılar ekebilecek toprağa, hayvanlarını otlatabilecek meralara sahip olsaydı, çocuklarını okutma eğilimini geleceklerinin teminatı olarak görselerdi herhalde bugünkü duruma gelemezlerdi. Kayseri’de küçük sanayiye başlamasıyla, Hacılarlı çocuklarını bu sanayi atölyelerine çırak olarak göndermeye başladı. Dünün çırakları, büyüdü, işi öğrendi, günü geldi kendi atölyesini kurdu. Sonra bu atölyeler büyüdü fabrikalara dönüştü. Fabrikalar holdingleşmeyi getirdi ve bu holdingler, bugün Türkiye Sanayinde sözü edilir kurumlar haline geldi. Düşünebiliyor musunuz, Türkiye’nin ilk büyük 500 firması arasında Hacıların tam 9 kuruluşu var. Konya, bile bu listede Hacılar’dan geride... Bu, bir köyün kolektif ruhunun bütün insanlara ders verecek olağanüstü başarısıdır, bir irade sahiplenmes, bir gelişme ihtirası, bir direnme destanıdır!..

Bu mucizeyi hazırlayan sosyal, ahlaki ve ekonomik şartların bize göre sanayi sosyolojisi açısından çok iyi irdelenmesi gerekir. Türkiye’de, Hacıların temsil ettiği dinamizmi yerleştirip geliştirecek bir mekanizma henüz yok. Olmadığı için bu insanlar kendi göbeklerini kendileri kesmişler ve öylece büyümüşler. Onun için de, Türkiye’de bir ikinci örneği olmayan bir üretim kapasitesine ulaşmışlar. Onları büyüten bir ahlaki disiplin var mayalarında. Başkalarının ayıplayacağı işleri yapmamışlar, başkalarının kazancına göz dikmemişler, kazan- dıklarını paylaşmayı bilmişler. Fabrika sahibi olmasına rağmen, patron görünümü almamışlar, işçisiyle kavgalı olmamışlar. Sermayeleri dürüstlükleridir...

Bu “Hacılar Olayı”nın farkına Batılılar da varmış olacaklar ki, European Stability Initiative (ESI) adlı kuruluş, hazırladığı “İslâmi Kalvinistler” raporunda, Hacılar’ın gelişme hamlesine özel bir bölüm ayırmış ve şu tespitleri yapmış:

“Hacılar’ın Öyküsü Son yıllarda, sanayi havzaları, bölgesel kalkınma araştırması yürütenleri büyülüyor. Sanayi havzası kavramı, içinde bulunan iş sistemlerinin, kültürel değerlerin, sosyal

yapının ve yerel kurumların birbirleriyle temas içinde güçlendirdiği bir yeri tanımlıyor. Becattini (1990), paylaşılan değerler arasında aşağıdakilerin bulunduğu topluluklar hakkında şöyle diyor: 'kendine yardıma dayanan bir yaşam etiği, girişimcilik ve aidiyet hissi; sanayi atmosferinin yarattığı tabandan yayılan düzenli yenilikler serisi; firmalar arasındaki işgücü hareketliliğinden kaynaklanan bir sinerji kültürü.' Bu bereketli ekonomik döngülerin önemine ilk dikkat çeken iktisatçı Alfred Marshall, yenilik ve iktisadi işbirliği için paylaşılan toplumsal norm ve değerlerin kritik önemi olduğunun altını çiziyor. Öne sürdüğü düşünceye göre, başarılı bir sanayi havzasında, sanayi ve yerel toplum iç içedir, bölünemez. Sanayi havzaları, ortak bir siyasi görüşün de paylaşıldığı yerlerdir. Bu havzalar hakkında yazılı kaynakların çoğunun bulunduğu İtalya'da, güven ve birlikte çalışmayı güçlendiren bu yerel alt kültürler, hem solda (komünist Emilya-Romanya ve Toskana), hem de sağda (katolik Veneto ve Lombardy) bulunuyor. Kayseri şehir merkezinin hem yakınındaki küçük (20.000 nüfuslu) Hacılar kasabası, daha da uç bir örnek oluşturmakta: bilinçli bir Müslüman sanayi havzası. Hacılar'da (hem birbiriyle rekabet eden, hem de birlikte çalışan) iş adamlarını birbirine bağlayan şey, aynı dini paylaşımları ve yerel toplumlarıyla gurur duymaları. Gerçekten, bu ikisini birbirinden belirgin biçimde ayırmak çok güç. Hacılar müftüsü, yapılan yıllık bir toplantıda İslâmi girişimciliğin erdemleri hakkında konuşurken, dinleyenlerin kafasında hem iş hayatının ve kültürün içiçe geçtiğine dair hiçbir soru işareti kalmıyor. Aynı dinamikler, şehirdeki zengin örgütlü hayatta (dernekler, vakıflar, vs.) da, burada yaşayanların sınırlı kaynaklarını kalkınma amacıyla bir araya getirmede sağladıkları üstün başarıda da açık olarak görülüyor." (166)

Batılının kapitalist mantığına ters gelen bu gelişmeyi, yine onların kapitalist hafızası bakın nasıl yorumluyor: "Hacılar kasabası, daha da uç bir örnek oluşturmakta: bilinçli bir Müslüman sanayi havzası. Hacılar'da (hem birbiriyle rekabet eden, hem de birlikte çalışan) iş adamlarını birbirine bağlayan şey, aynı dini paylaşımları ve yerel toplumlarıyla gurur duymaları. Gerçekten, bu ikisini

birbirinden belirgin biçimde ayırmak çok güç.” Yerellikle inancın bütünleştirdiği bir dinamik toplum yapısının temsilcisi Hacılar, sadece Türkiye’ye değil, bütün dünyaya örnek olacak bir dikkat noktası olarak ilgi görmeseydi, gelip buraları incelemezlerdi.

İlçe’nin bugünkü nüfusu 12 bin dolayındadır, ilçe 1970’te de bu nüfusa sahipti. Bir ara; 2000’lerin başında 22 bine kadar çıktıysa da, göç önlenemedi. İşin ilginç yanı, Hacılarlı Kayseri şehir merkezine taşınırken, Hacılarlıların kuruluşlarında bugün 30 binin üzerinde insan çalışmaktadır. Bir ilginç taraf daha var: Hacılar’ın nüfusunun 70 katı insana sahip Kayseri’deki müteşebbis, ÇINKUR’u, TAKSAN’ı, KEMSAN’ı yaşatamadı ama Hacılarlı İstikbal’i, Bellona’yı, İpek’i, Hes’i, Merkezçelik’i, Kilim’i marka haline getirdi...Bu markalaşmanın arkasında sağlıklı iş prensibi, ahlaki çalışma azmi, gayrete dayanan üretip ve ticareti kendi kuralları içerisinde icra keyfiyeti vardır. Biraz kazanınca patron havasına girmeden işinin başında diğer işçileriyle birlikte üreten ve tüketen bir anlayışın ortak zemininde bunlar Geliştirilmiş ve hayata mal edilerek bir model ortaya konmuştur.

Ticari ve sınai kuruluş temsilcilerini kendi toprağının insanlarından seçtirmeyi başardı. Bunlar bile Hacılar’ın keyfiyetini ve Kayseri’ye hükümlanlık hakkını beyana yetmez mi?

Şimdi bu köyden bu şehrin alacağı dersler yok mudur, dersiniz? Bana göre vardır, işe çıraklıkla başlamak yetmiyor, sadakat ve işi sahiplenme önem taşıyor. Yaptığı işin hakkını verme, onu öğrenme ve hayata aktarma gayreti gerekiyor. Kanaat ve tasarruf duygusunun iman haline dönüşmesi, daha doğrusu inancında var olan bu prensiplerin hayat düsturu haline getirilmesi gerekiyor. Rekabeti birbirini destekleyerek gelişme mantığına yerleştirecek ve kıskançlığı yok edecek erdemliliğe kavuşmak gerekiyor. Paylaşmayı, yanındaki, yöresindeki insanlara sadaka verme yerine iş verme prensibini benimsemiş insanlar olmak gerekiyor. Tüketim ahlakında helal olanla sınırlı kalmayı, çevremizdeki insanların da bizim kazancımızda hak sahibi olmaları şuuru olmamız gerekiyor. Bu geekenlerin insani olanını, ekonomik olanını, ahlaki olanını çoğaltmak mümkündür. Bunu her bilinçli ve sorumlu insan kendi konumuna göre zenginleştirebilir. Belki Hacılarlı, burada anlatılanların tamamına yakını yansıtan bir ruh donanımını temsil etmiyordur.

Buradan çıkmış iş adamlarındaki gelişmenin ana dinamiklerini dikkate aldığımız zaman, hiç olmazsa buna en yakın insanlar olduklarını görmemiz mümkündür.

Ah, ne olur, her ilimizde böyle bir Hacılar modeli olsaydı!..

İLK TÜRK SAVAŞ UÇAĞI KAYSERİ'DEN HAVALANMIŞTI

Geçmişte atalarınızın yaptığı bir hataya hayıflanır, bâzen iç çekersiniz; “Ne olurda yani, öyle yapmasaydınız be mübarek adamlar”, dersiniz.

İşte Kayseri’nin tarihine baktığınızda, bunu diyeceğiniz olaylardan birisi:

En büyük kayıpları düşmanın hava akınlarında verdiğimiz savaştan yeni çıkmışız. Dünya değişiyor ve savaş endüstrisi gökteki hakimiyete göre yeniden dizayn ediliyor. Böyle bir ortamda, siz bu işin dışında kalamazsınız elbette. Bunun içindir ki, Cumhuriyetin ilk yıllarında aklın yoluna girmiş ve Cumhuriyeti ilan edeli iki yıl olmasına rağmen, devlet istikbali göklerde aramaya başlamış. Atatürk bunun için “*İstikbal göklerde dir*”, demiş. Bu arayışın ilk işareti olarak da, hemen uçak yapacak ilk şirket olan “TOMTAŞ” kurulmuş. Arkasından, 1925’te Alman’ların Junkers Flugzeugwerke Aktien Gsellshaft firmasıyla işbirliğine giderek, “Türkiye Tayyare ve Motor A.Ş” yi devreye sokulmuş...

3 milyon 361 lira sermaye ile kurulan şirketteki, Türk Tayyare Cemiyeti’nin hissesi 125 bin liradır. Hemen harekete geçilir, ilk iş olarak stratejik bir iş olduğu için bu fabrikayı ülkenin en güvenli yerinde kurma fikri gündeme gelir. Kayseri, enteresan bir konuma sahiptir. Şehir Doğu’dan Batı’ya uzanan düzlem içerisinde tam orta yerdedir. Üstelik şehrin jeopolitik konumu da çok elverişlidir: Bir çanak gibidir şehrin yerleşim alanı. Erciyes’in hükümranlığı altında Ali dağı, Yılanlı dağı, İncebel dağlarının uzantısı şehri kuşatmış durumdadır. Çevreye yerleştirilecek caydırıcı silahlarla düşmanın buraya akınlarının önü rahatlıkla kesilebilir. Bu, böyle bir iş için az şey değildir. Hemen karar verilir ve bugünkü Hava İkmal Merkezi dediğimiz tesislerin bulunduğu alan bu işe ayrılır. Burada tesislerin kurulmasına başlanır. Fabrika malzemesi, 1926 yılında Almanya’dan Kayseri’ye taşınır. Malzeme İskenderun’a

kadar gemiyle, oradan Ulukışla'ya trenle, Ulukışla'dan Kayseri'ye de kağıt arabalarıyla nakledilir. Aynı yılın Ekim başında da dönemin Başbakanı tarafından açılış yapılır.

Fabrika, 6 hangardan oluşmaktadır. 170 Personeli vardır. Bunların 50'si Türk, geri kalan 120'si ise Alman'dır. Fabrika açılışından hemen sonra, Junkers marka uçakların bakım, onarım ve revizyonuna başlanır. 56 uçak revize edilir. Ne var ki, gelen yabancı işçi ve mühendislerin maaşı ülkeye ağır gelir. Onlar maaşlarından fedakârlık yapmazlar, şirketin de bu paraya gücü yetmez, bunun üzerine fabrika, 520 bin liraya Türk Tayyare Cemiyeti'ne devredilir...

Türkiye kendi uçağını yapmaya karardır. Yeniden işe başlanılır. Bu defa Amerikalıların, The Curtiss Aeroplane And Motor firmasıyla işbirliğine gidilir. 1932 yılında, 33 Curtiss Hawk, 8 adet de Fledling modeli uçak üretilir. Deneme uçuşları yapılır ve Türk hava filosuna katılır. 1933 yılında fabrika tamamıyla Millî Müdafaa Vekâleti'ne devredilir. 1935 yılında 3 ayrı tipte 50 adet Planör imal edilir. 1936'da tekrar Almanlarla işbirliğine gidilir. Bir yıl sonra 45 adet Gotha 145 uçağı imal edilir. Yine 1936'da Polonya'nın Panstwowe Zakłady Lotnicze firması ile anlaşma yapılır ve PZL 24A/24c tipinde 24 uçak imal edilir. 1940'da İngiliz Phillips And Powis Aircraft LTD. firmasıyla anlaşma yapılır. 1940'da 24 adet Magister tipi uçak imal edilir. Böylece on yıllık bir süre içerisinde 5 ayrı tipte toplam 134 uçak Kayseri semalarından havalanarak Türk Hava Kuvvetleri filosuna katılır.(167)

O dönemi yaşayanlardan bize ulaşan hatıralarda bu uçakların havalandıkları günün heyecanı anlatılır:

Uçaklar imal edilmiş, uçuşa hazır hale getirilmişti. Ama, bunları uçuracak hava alanımız yoktu.

Dönemin mühendis ve teknisyenleri oturup düşünmeye başladılar. Bu sıkıntıyı nasıl aşacaklardı?

Yer taraması yapıldı. En uygun yer olarak bugün çorakçılar mevkii dediğimiz alan seçildi. Aydınlikevler, Yeni Sanayi alanı bu iş için uygundu. Sıra uçakları uçuş alanına taşımaya gelmişti. Ne var ki, şehrin sokakları uçakların geçmesine elverişli değildi. Teknisyenler, önce uçakların kanatlarını söktüler. Sonra bunlar,

atların çektiği özel imal edilmiş altı tekerlekli uzun arabalara yerleştirildi. Büyük bir itina ve Kayseri halkının heyecan ve meraklı bakışları arasında, alana taşındı. Orada yeniden montesi yapıldı. Pilotlar uçaklara bindiler. “Bismillah, ya Allah” nidaları arasında uçaklar toprak zeminde toz bulutları kaldırarak yürümeye arkasından havalandı- maya başladı. İlk uçak kalktı, arkasından ikincisi, arkasından üçüncüsünü... O yıla kadar üretilen 41 uçak peş peşe havalandı. Uçağı yapanlarda sevinç gözyaşı, pilotlarda uçuş heyecanı, halka coşkunun bir tezahüratı.

Kayseri, kurulduğundan bu yana, böylesine bir heyecana sahne olmamıştı. O günü halk büyük bir bayram coşkusuyla yaşadı. Arkasından yenileri, yenileri...

1933 yılında, tayyare fabrikası'nın kendi pisti yapıldı. Bundan böyle uçaklar bu pistten daha güvenli bir şekilde uçtu ve doğduğu tezgah ve ustalarına vedalaşarak Türk semalarının bekçiliğini yapmak üzere ordunun emrine girdi...

Sonra, bir gizli el nasıl ettiyse, yine bize engel oldu ve bu uçak üretimi pahalı bulunarak yerine üretilmiş uçak alınmaya başlandı. Böylece Türkiye, belki de tarihinin en büyük talihsizliğine gömülmüş oldu...

Ne yazık ki, stratejik özellikleri itibarıyla en güvenli yer olarak görülen Kayseri bu iş için seçilirken bundan gerekli payı da böylece kaçırmış oldu.

Böyle olmasa da, bu uçakların üretimi sürdürülseydi bugün Kayseri nasıl bir görünüm alırdı?

Her şeyden önce, bugün tanesini yaklaşık 1,5 milyar Dolara aldığımız savaş uçaklarını kendimiz üretir, üstelik dış ülkelere ihraç ederek çok önemli bir de kazanç sağlamış olurduk. Bundan daha değerlisi her zaman en yüksek ve en yeni teknolojiyi kullanan uçak endüstrisinin bu imkânlarından Kayseri büyük ölçüde faydalanır ve bu şehir bütünüyle bir teknoparka dönüşürdü. Çünkü, yüksek sanayi kalitesiyle birlikte kalifiye eleman ihtiyacının karşılanmasında da ciddi yatırımlara ihtiyaç olacaktı ve bunlar da burada gerçekleşecekti. Yan sanayi artacak, bu tesisler yeni başka amaçlı tesislere de zemin hazırlayacaktı. Tabii bunların sonucu olarak şehirleşme hızlanacak, Kayseri'nin bugünkü nüfusu en az iki katına çıkabilirdi.

Bütün bu kayıplara rağmen, bu tecrübenin belki bir nimeti olarak burada çalışan Kayserili usta ve teknisyenler bugünkü Kayseri sanayinin de temelini atacak ilk çekirdek kadroyu oluşturdu. Aslında bu da az bir şey değildi. O günün şartlarına göre en ileri teknoloji Kayseriliyle tanıştırılmıştı. Kayserili aklıyla parasını birleştirdi ve burasının kendisine sağladığı tecrübeyi yeni yatırım alanlarına dönüştürdü...

İLK ÖZEL ELEKTRİK SANTRALİ KAYSERİLİDEN

Kayserilinin teşebbüs heyecanına bakın, kimin aklına gelir boşa akan bir şelale'ye 1920'lerde santral kurmak? Türkiye elektrikle tanışalı kaç yıl oldu ki, bir Anadolu şehri, kalsın bu suyu enerjiye dönüştürsün?..

Yıl 1927, Kayseri'de enerji alanında ilk özel teşebbüs harekete geçiyor ve *"Kayseri ve Civarı Elektrik Türk Anonim Şirketi"* adıyla bir şirket kuruluyor. Şirket, Sarımsaklı Suyu'nun çıktığı Bünyan ilçesindeki kaynağın alt kısmında bir Hidroelektrik Santrali için harekete geçiyor.

İşin öncüleri, o dönemin saygın kişileri: Beheri 25 liralık hisseler olarak, Halaçzade Ahmet Salih Bey 100, Alaybeyzade Mehmet Bey 400, İmamzade Raşit Bey 100, Belediye Reisi İbrahim Safa Bey Belediye adınha 4 bin, Cıngıllızade Ömer Fevzi Bey 1200, Cıngıllızade Halit Bey 800, Hacı Nuhzade Mehmet Bey 200, Hacı Ramazanzade Musa Bey 200, Hacı Bekiragazade Abdullah Bey 200, Selahzade Ahmet Hilmi Bey, Saraçzade Hacı Muharrem Bey 100, Taşçızade Mehmet Rahmi Bey 100, Taşçızade Ömer Hulusi Bey 1900, Kirişzade Talat Bey 100, Katipzade Nuh Naci Bey 100, Gözümlzade Bey 100, Göncüzade Ahmet Faik Bey 200, Mehmetzade Ahmet Bey, Mehtizade Doktor Halit Mazhar Bey 100, Mehterzade Osman Bey 100 ve Yedekçizade Hüseyin Avni Bey 100 hisseyle iştirak ediyorlar. Şirket sermayesi bu rakamlarla 10.200 hisseye ulaşıyor. Bunu Skade firması 2500, Taşçıcade Ömer bey yeniden 1650 ve Cıngıllazade Halit Bey de 1650 hisse olarak toplam 16 bin hisseye tamamlıyorlar. Böylece şirket fiilen kurulmuş oluyor. Bu şirketin kuruluşuna ilgili Kararnameyi de 18 Ağustos 1926'da Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal ve Bakanlar Kurulu imzalayarak resmen onay veriyorlar. Şirket 400 bin lira sermaye ile kuruluyor. İşe hızla başlanılıyor. Bünyan'da Sarımsaklı suyunun çıktığı Pınarbaşı'nda hemen santralin kuru- luşu gerçekleştiriliyor. Bünyan'dan Kayseri'ye hat

çekiliyor. 24 Kasım 1931’de Bugün Sarraflar çarşısı haline dönüşen Kazancılardaki Ankara Otelı 1 numaralı abone olarak deftere kaydediliyor. Ne var ki, halk geleneksel aydınlanmadan şikayetçi değildir. O dönemde evlerde gece aydınlatmasında gazyağı lambaları kullanılmaktaydı. Elektrik üretilmiş, şehre getirilmiş ama satılamıyor. Ortaklar tedirgin. Bu böyle devam ederse her ortak servetini gömdüğü bu işten zarar edip hüsrana uğrayacak. (168)

Günler, haftalar böyle geçti. Elektrik üretiliyor ama halkın bunu kullanmaya fazla iştahı yok. Aydınlığa karşı olanlar, bunun çok pahalı olacağını yaymaya başladılar:

-Yarın elektrik makbuzu gelince gaz lambasını mumla arayacaksınız...

Üretilen elektriğin tamamı tüketilmiyordu. Şirketi kuranlar, şehri aydınlığa kavuşturanlar zarardaydı. Yine bir kış gecesi dostlarından birisinin evinde toplandılar. Birisi kaygılı bir şekilde konuyu açtı:

-Yahu bizim hanım bana ateş püskürüyor. Benim bileziğimle kirli Dilberin evini aydınlatıyorsunuz...Bir yıl içinde benim bileziklerimi iki katıyla geri yapacaktın. Hani ne oldu biri bile gelmedi?

Bu söz birçoğunun derdini depreştirmişti. Hemen hemen aynı sıkıntıları dile getirdiler:

-Yahu ağalar, ben utanma pazarı girdim bu işe. Bu yüzden oğlanın düğününü bir yıl erteledim. Geçenlerde bizim oğlan anasına, “Babama söyle bu kışın da ben yalnız yatacaksam, yazın gelini kendine alsın” demez mi? Kan beynime fırladı. İçinizden nakdi olan benim hissemi yarı fiyatına üzerine alsın, beni bu sıkıntıdan kurtarsın...

Kim alır, iş umdukları gibi olmamıştı. Elektriği üretmek problem değildi ki, onu şehre getirip evlere dağıtmak bir belâydı...Parayı hatlar yutuyordu. Bildiğin şu basit alüminyum tel bile ithal ediliyor etek dolusu para veriliyordu.problem değildi ki, onu şehre getirip evlere dağıtmak bir belâydı...Parayı hatlar yutuyordu. Bildiğin şu basit alüminyum tel bile ithal ediliyor etek

dağıtmak bir belâydı...Parayı hatlar yutuyordu. Bildiğin şu basit alüminyum tel bile ithal ediliyor etek dolusu para veriliyordu.

buna çözüm bulmaktır. Halt ettik, bir dolduruşa geldik, bu işin içine girdik. Ata binmek bir ayıp, inmek iki ayıptır. İnemeyiz artık. Bakın, güyâ medenîleşiyoruz. Ütülü elbise giymemiz lâzım. Şalvarları çıkardık, pantolon giydik ama bunlar da düdük gibi. Hanımlar kömür ütüsünden bıktılar. Gelin biz elektrik alanlara birer elektrikli ütü hediye edelim. Hanımlara da bütün çamaşırları ütülerini söyleyelim. Ütü çok cereyan çeker, böylece zarardan kurtuluruz.

-Yahu aklınla bin yaşa. Hadi hemen sen İstanbul'a git. Evine elektrik alanların sayısı kadar ütü getir.

Karar uygulamaya konuldu. İstanbul'a giden adam bir vagon dolusu ütü getirdi. Herkese ütü dağıtıldı. Enerji tüketimi artmıştı ama, zarar giderilememişti.

'Zaman her sıkıntının ilacıdır', derler ya, gerçekten öyle, araya giren yıllar, şehirde direnci kırıyor ve bu defa değişim hız kazanıyor. On yılı aşkın bir süre geçmiş, elektrik kimi zaman mekanları, kimi zaman da başarıya giden yolları aydınlatmış ama ortaklarına ağız tadıyla bir para kazandıramamıştı. 1944 yılında kurulan Sümerbank Bez Fabrikası imdatlarına yetmişti. Burası elektriği su gibi çekince kurucuların yüzleri gülmeye başladı. Bu defa, artan talebe cevap verebilmek için 1952'de Dizelle üretim yapan Santral kuruldu. O da ihtiyaca cevap veremez oldu. Bu defa, Belediye'nin öncülüğünde 1955 yılında Sızır Hidroelektrik santrali devreye sokuldu. Nihayet, Türkiye'- nin bu ilk özel elektrik şirketinin 50 yıllık imtiyaz süresinin sonuna gelinmişti. 1931'de ilk enerji piyasaya verilmiş 1982'de de şirket sistemi Türkiye Elektrik Kurumu'na devretmişti. Bu çabanın kazananı ve kaybedeni oldu mu şeklinde bir soru olma- yacaktır elbette. Bunda kaybeden yoktur. Önce ilk özel elektrik üretimini gerçekleştirmek suretiyle Kayseri kazandı. Kayserili müteşebbisin ticari kariyerine, kimsenin aklına gelmeyecek bir iş gerçekleştirmenin onuru eklendi onlar paradan çok pöyle bir itibarı kazandı. Şehirli erken zamanda aydınlığa kavuştu böylece halk kazandı. Suyu boşa akıtmayan bir smantık elli yıl sonra devlete hazır kurulu iki tesis armağan etti devlet kazandı. Böyle bir orta kazanç bütünüyle insanımıza yeni ufuklar açtı ülkemiz kazandı.

Bugün, aynı ortaklık dokusu ve heyecanı içinde 184 milyon dolarla Yamula Barajı tamamlanarak hizmete verilmiştir. Bu baraj yılda 422 GVh elektrik üretmektedir. Daha da önemlisi Kayseriye 80 Km. uzunluğunda 85 Km²'lik de bir göl alanı kazandırmıştır. Hani anlatırlar: Bir zamanlar Demokrat Parti Kayseri Milletvekili Ali Rıza Kılıçkale, herkesin Başbakan Adnan Menderes'ten bir şeyler istediğini görünce, taleplerin abartıldığını göstermek için, 'Ben de Kayseri'ye deniz isterim' demişti. Kılıçkale'nin bu sözleri Meclis'te gülüşmelere neden olmuştu. Kılıçkale'nin 1956 yılında dile getirdiği bu söz, politikacıların ölçsüz vaatlerini tanımlamak için günümüzde bile kullanılıyor. Yamula Barajı'nda inceleme yapan Cumhurbaşkanı Abdullah Gül de bu söze atıfta bulunarak, 'Kayseri'ye deniz getirdik' diye espri yapmıştı. Evet, gerçekten Kayseri'nin ikliminde önemli değişime sebep olan böyle bir gölle ayrıca bir doğal güzellik alanı kazanılmış oldu.

Şimdi sırada Bayramhacılı barajı var. Aynı ortaklık, yeni dönemde bunun çalışmalarına başladı. Yakın bir gelecekte umarız bu baraj da özel teşebbüsün katkılarıyla devreye girer ve böylece Kayseri bir ilki başlatmakla kalmaz, o ilkin birikimiyle sonuna kadar kazanacağı yeni üretim alanlarını yönelir. Kayserilideki bu enerjiyi görmek böyle bir temenniye kapı açıyor. Haksız da değiliz galiba...

ÖĞRENCİLERİNİ CEPHEDE ŞEHİT VEREN BAŞKA LİSE VAR MI?

İNANDIKÇA YAŞARSIN!

Kayseri Lisesi şehitlerinin aziz ruhlarına!

Bir Ağustos akşamı düştüler gönlümüze,
Lisenin bahçesinden ülkemın on bir gülü.
Bunlar can siperidir geçmişimizden bize,
Sakarya'dan aldılar o en büyük ödülü.
Kayseri Lisesi'nden bekçiler sunduk yurda,
Onlar aramızdalar, bakınız işte, burda!

Kınalı mendilini koynuna koyup gitti,
Bir karanfil bıraktı sınıf sıralarına.
Türk'ün onuru için ölmeye yemin etti,
Güvenle baksın diye evlatları yarına.
Atası akbabadır; düşman güvercin bilmez!
Türk ölmeye yürürken onursuzca eğilmez!

Bayrağını, yurdunu sevmek bir bedel ister,
Bu okuldan çıkanlar, verdiler o bedeli.
Haydi yiğidim uyan, haydi kendini göster!
Unutma, arandadır düşmanın kirli eli!
Sana da gün gelirse ölmek için koşarsın,
Unutma ey yiğidim, inandıkça yaşarlar!..

Kayseri Lisesi'nde okumadım, ama eğer bir lisede okumam gerekseydi, mutlaka burasını tercih ederdim. Bu liseyi seçişimin sebebi, okulun Osmanlı döneminde kurulmuş ilk lise olmasından değil, ya da adının böyle bir mirastan dolayı popüler olmasından da değil; bu lisenin cumhurbaşkanları, başbakanlar, bakanlar, üst düzey bürokratlar, ülke genelinde seçkin aydınlar yetiştirmiş olmasından

hiç değil; bu ülkenin geleceği için sınıf sıralarından alıp cepheye gönderdiği son sınıf öğrencilerini şehit vermiş olmasındandır...

Tabii bunlar kader meselesi, ne bizim burada okumayı istememiz gerçekleşecek bir olaydır, ne de o evlatlarımızın şehit olmasının önüne geçilmesi mümkün olan bir meseledir. Bunların bilincinde olan birisi olarak bir gün bu lisede konuşma yapmaya davet edildim. Kendi mezun olduğum okul için herhangi bir şiirim yoktu, ama bu Lisenin o mümtaz evlatları için yukarıya aldığım şiiri yazmıştım. İlk defa gidip orada bu şiiri okuyacaktım. Büyük bir heyecanla okula gittim. Öğrencileri okulun konferans salonuna toplamışlar. Okul Müdürü beni takdim etti, kürsüye çıktım. Çocukların hiç olmazsa önemli bir kısmı adımı daha önce duymuş olmalıydılar. Çünkü onlara hitap eden ve ilköğretimde yardımcı ders kitabı olarak okutulan Kayseri'yi anlatan bir kitabım vardı, Türkçe kitaplarında şiirim yer almıştı. Öyle de olmasa, öğretmenleri olmayan, babaları yaşında bir adam gelmiş konuşma yapacak, biraz merak saikiyle olsun konuşmacıya bakarlar. Ama heyhat, bende neredeyse depresyona sebep olacak bir aymazlık sergilediler: Bu elbette "Kayseri Lisesi"nde okumanın imtiyazından doğan bir tavır kayması değildi. Bu lise ülkemize Cumhurbaşkanından Başbakanına, Bakanından Milletvekiline, Bürokrastından Bilim adamına, Sanatçı- sından, Sanayicisine kadar binlerce kaliteli insan yetiştirmişti ve yine yetiştirmeye devam edecektir. Ne var ki, yeni nesbil bu keyfiyetin farkında gözüküyor. Parça bütünü habercisidir. Türkiye'deki eğitimin bütünüyle bir fotoğrafına bakıyordum burada. Çocuklar ilgisiz duruyorlar. Kendilerine tavırlarından dolayı üzüntü duyduğumu belirterek söze başladım:

"Gençler, bakın yaşasaydılar bizim dedelerimiz olacak bu lisenin son sınıf öğrencileri, 1921'de cepheye gidiyor ve bir daha dönmüyor. Onların bıraktıkları sıralarda oturuyorsunuz. O sıralarda onların alın teri değil, kanlarının kokusu var. Onlar orada ölmediler. Biz, daha doğrusu bu millet onları gönüllerinde, heyecanlarında yaşıyorlar. Onları daha güçlü bir şekilde sizin heyecanlarınıza sinmiş birer ideal olarak duygularınızda yaşatmanız gerekir. Aman ha, dikkatli olun, onları burada siz bu saygısızlığınızla öldürürseniz, sizi onlar, değil, ne bu millet ne de tarih affetmez. Sahip olduğunuz imtiyaz size böylesine ağır bir sorumluluk da yüklemektedir...

Bu sözlerim etkili olmuş olacak ki, gençler dikkat kesilip dinlemeye başladılar. Bu defa sözlerime devam ettim:

-Bu lise, biliyorsunuz 1004'te kuruldu. Türkiye'de yüz yaşını aşan çok az lise vardır. Şu an 110 yaşının üzerinde. Buradan yukarıda sözünü ettiğimiz vasıfta çok önemli isimler çıktı. Ülkenin kaderinde rol oynadı. Onların varlıkları ve başarıları bu lisenin itibarını daha da arttırdı. Benim gibi birçok insan, burada okuyamamanın hüznünü yaşayarak hayata baktı. Onlara bu hizmet şansını verenler ise en az onlar kadar şerefe sahip şehitlerimizdir. Sanırım Türkiye'de hiçbir lise, böylesine bir şehit tablosuyla onurlanamamıştır. Bakınız onların hikayesinden kısaca söz edeyim size:

1920/21 Öğretim yılı Kayseri lisesinin hüznü yılıdır. O yıl, cephelerde savaşlar, bütün şiddetiyle sürmektedir. Ülke, bağımsızlığını elinde tutabilmek için erkeğiyle, kadınıyla, genciyle, yaşlısıyla seferberlik hâlinindedir.

Her sabah eli silah tutabilen çocuklar bile, kalkıp bayramlıklarını giyerek askerlik şubesine koşmakta ve cepheye gidebilmek için görevlilere yalvarmaktadır.

Böyle heyecanlı bir ortamda, Sakarya Meydan Muharebesine taze güç gereklidir. Kayseri Lisesi'nin son sınıf öğrencileri, toptan askere alınırlar. Kalemelerini sıralarının üzerine bırakan çocuklarımız, kılıçlarını alır, tekbirlerle cepheye koşarlar.

Bugüne kadar, bağımsızlığına el sürdürmemiş bir millet, son savaşını da alınının akıyla, kanı ve canını sebil ederek kazanır. Savaş bitmiş, istiklâlimiz ilân edilmiş ve kalanlar evlerine dönmüşlerdir. Ama Kayseri lisesinden Askere giden çiçeği burnunda on evladımız, Mustafa oğlu İsmail, Osman oğlu Ahmet, Şükrü oğlu Seyit Ahmet, Ahmet oğlu Mustafa, Numan oğlu Mehmet, Hacı Ahmet oğlu Mustafa, H. Mehmet oğlu Halil, Nuh oğlu Cemal, Emin oğlu H. Mehmet ve Derviş oğlu Ahmet bir daha gelememişlerdir.

Onların gül yüzü bu toprağın, kanları ise bayrağımızın rengini oluşturdu. O yılki mezuniyet defterine ise çok kısa bir not düşüldü: *"Lise, son sınıf talebelerimiz Sakarya Meydan Muharebesine gidip cephede şehit düştüğünden bu öğretim yılında mezun verememiştir!"* Araştırın bakalım, öğrencilerini Kurtulmuş Savaşında şehit veren başka bir lise var mı bu ülkede? Siz işte böyle imtiyazlı bir okulda

onların misyonuna talipsiniz. Bu, öyle sıradan bir onur değildir. Bu, size bahşedilmiş bir eğitim madalyasıdır.” (169)

Size bir önemli meseleyi daha anlatayım: Bir ara Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Anadolu’ya taşınması gündeme gelir. Bu iş için seçilen il Kayseri, seçilen bina da bu binadır. Hani, Allah korusun, bir aksilik olsa da Yunanlıların ilerlemesi durdurulmasaydı, Meclis buraya gelecekti ve belki de bu savaşı kazanmamıza rağmen, TBMM buradan gitmeyecekti. Bu bina ayrıca böyle bir onur ödülüne daha sahiptir. Böyle bir binada öğrenim görüyor olmanın sizlere getirdiği sorumluluklar büyüktür. Bakınız okulunuzdan çıkınca hemen bir kilise görürsünüz. Bu kilisenin cemaati olan Ermeniler, bu Lise’nin yapımını engellemek için o tarihlerde yıllarca uğraşmışlardır. Yani, bu binanın her taşında ayrı bir olayın hikâyesi vardır. Bunları dikkate alarak burada talebe olmak ve buradan o ruh ve heyecanı taşıyacak idealizmle diploma almak gerekir...Yeri gelmişken, bir enteresan ama düşündürücü notu daha aktarayım: Bu lisenin inşası başlar, ilk katı yapılır, şu karşınızda görünen kilisenin cemaati ayaklanır, “Kilisemizin Erciyes’e bakan cephesini kapatıyorsunuz”, diye. Bunlar Erciyes’e bakarak mı ibadet ediyorlar ki, bu binaya karşı çıkıyorlar? Hayir değil: Kendilerinden başka eğitilmiş insan bulunmasın bu şehirde. Yıllarca bunun mücadelesini verirler. Sonunda bu binanın ikinci katına başlanılır. Onlar niye karşı çıkıyorlardı biliyor musunuz? Türk çocukları okumasın, işçi ırgat, köylü olarak kalsın diye. Çünkü kendileri çocuklarını okutuyorlardı. Türkler yöneten değil, yöneltilen olarak kalsın diye. Bu bina böyle bir macerayı da anlatmalıdır size. Bugün burada okuyanlara devletin bahşettiği böyle bir imtiyaz var. Bu şansın sahibindeki heyecan, sokak aşkına değil; ilim aşkına, hizmet aşkına yönelik olmalıdır!..”

Arkasından yukarıya aldığım şiirimi okudum, okurken duygulandım. Baktım salonda da gözyaşlarını silen çocuklar var. konuşmam bittikten sonra etrafımı çoğunluğu kızlardan oluşan öğrenci grubu sardı. Özür dilediler, böyle şeyleri duymadıkları için, yapılacak konuşmanın da hatıra fıkra türünden olacağını düşündüklerini söylediler.

Bunları, bir hamaset hikayesi anlatmak için yazmıyorum. Şehirleşmenin en önemli göstergelerinden birisi olan eğitim kurumlarımızın şehirlerdeki durumunun bir prototipi olarak, üstelik geçmişinde böylesine acı ama onurlandırıcı bir mirasa sahip olmalarını rağmen, kayıtsız duruşlarının incitici sonuçlara gitmemesi için söylüyorum bunları. Bu lise diğerlerine bakarak belki de yine en iyisi. Çünkü seçkin talebelerle kalite yükseltilmiş gözüküyor.

Bugün bu ülkede çocuklarımız geleceklerinden habersiz olarak sınıflara dolduruluyorlar. Heyecan yok, ideal yok, daha doğrusu ruh yok. Sürüleştirilmiş bir kitle, şuursuz bir içgüdü paranoyasına teslim edilmişler.

Bu ülkede eğitim kaosu yıllardır nasıl inatla sürdürülür ki, bu kadar öğretmen yetiştirilmesine, bu kadar okul açılmasına, bu kadar masraf edilmesine rağmen, gelecek kaygısı duyamayan bir nesil yetiştirme inadı sürdürülür?.. Bakınız, çok etkileyici ama o ölçüde de başımızı iki elimi zin arasına alıp düşünmemizi gerektiren bir tablodan söz edece ğim:

Bundan otuz yıl kadar önce, Kültür Müdürlüğü'ne eleman alınacaktır. İmtihan açılır, kırk kadar lise mezunu başvuruda bulunur. Bunlara çeşitli sorular sorulur. Bu sorulardan bir tanesi şöyledir: "*İstiklal Marşı'nı kim yazdı?*"

Lise diplomasıyla onurlandırdığımız genç insanların verdiği cevap kahredicidir: İstiklal Marşı'nın yazarı olarak Atatürk yazanlar vardı, Namık Kemal yazanlar vardı, Yahya Kemal yazanlar vardı, Tevfik Fikret yazanlar vardı. Tabii Akif'i yazanlar da vardı ve diğerlerini yazanların sayısı Akif'i yazarlardan da kat be kat fazlaydı!..

Şimdi buradan ülke genelindeki eğitim durumumuza bakalım: Kayseri böyle de, ülke geneli bundan farklı mı? Bir TV muhabiri aynı soruları sokaktaki adamlara sordu. Onların verdiği cevaplar da üç aşağı, beş yukardı bundan farklı değildi. Onlar da Yah Kemal'den Namık Kemal'e, İnönü'nden Atatürk'e kadar bir hayli isim sıraladılar. Avami ifadesiyle Topçuları ve popçuları bilen yeni nesil, atasını tanımıyor. Geçmişinden haberi yok. Tarihinden haberi yok. Şehirleri insan kalabalığıyla şişirdik şehirleri insan kalitesiyle zenginleştiremedik. Bu lisenin çocukları, kendilerine bu sınıf sıralarını emanet eden geçmişinin fedakarlığından böylesine

uzaklaşırken suç yalnız onlarda mıydı? Hayır! Başta Eğitim sistemimiz suçludur. Bu ülkede eğitimi standart şablonlara oturtmak yerine bu eğitim kurumlarında o şehirlerin özelliklerini, insanlarını, o şehre canını, gönlünü, emeğini, bilgisini ve parasını harcetmiş seçkin insanları öğretmelidir.

Çevresini, bölgesini, şehrini tanımayan bir nesil ülkenin neyinden haberdar olacaktır? Biz eğitimde bu ilkel çarkı kıramadığımız sürece bu sıkıntılar devam edip gidecek ve böylece yetişen nesil geçmişine değil kendi basit duygularına yenik düşecektir.

KÜLTÜR FAKİRİYSENİZ SERVETİNİZ BİR ANLAM TAŞIMAZ!

Kayseri'yi değerler sistemi içerisinde teraziye koyduğunuz zaman çok farklı ağırlıklar ortaya çıkar. Bu şehrin insanı hayırseverdir. Doğrudur; buradaki birçok hizmet kurumunun binasını insanlar yaptırmışlardır. Okullar, camiler, sağlık kurumlarını devletten ziyade şahıslar kurup devlete bağışlamaktadırlar. Niyetin arkasında birazcık adını afişe etmek belki de daha doğru ifadesiyle adını yaşatmak olsa da, hayır duygusu ağır basar. Bunun arkasında bazıları için rekabet duygusu olsa bile, insanların hayra yönelişi saygı duyulacak bir güzelliştir. Hiçbir il bu yönde Kayseri'yle yarışamaz. Kayserili tutumludur. Doğrudur; zevke harcama yapmaz, biriktirir gelecek nesle birşeyler bırakarak hayatını tamamlar. Kayserili inançlıdır. Doğrudur; sabah namazında Camii Kebir'e gidin lebaleb dolu bulursunuz. Vakit namazlarında şehir merkezindeki camilerin hemen tamamında doluluk oranı yüksektir. Kayserili müteşebbistir. Doğru- dur; kazanç getirecek iş alanlarını çok iyi bilirler ve hemen birbirini ztaklid gibi bir açmazı da göze alarak imalat vie üretime geçerler. 1. Organize Sanayii'nin 500 yakın firmayla dolması, Hacılar Organize sanayinin ortaya çıkması, Bunu Mimarşinan ve İncesu Organize sanayilerinin takip etmesi bundandır. Kayserili zengindir. Doğrudur; şehir birden yayılmaya başladı. Kenarda köşedeki bütün tarlalar, bağlar, bahçeler para etti. Eski mülk sahipleri Karun gibi zengin oldu. Kayserili muhafazakardır. Doğrudur; geleneklerine, tarihine, temel değerlerine bağlıdır. Hayatına yön verirken, bunların aydınlatıcı ufkuna bakmayı ihmal etmez...

Bütün bunlara rağmen, hatta bütün bunların müspet etkisini en alt seviyeye indiren bir zaafı vardır ki, şahsen bana büyük ıstırap veren tarafı burasıdır: Bu şehir halkı okumuyor. Gün geçmez ki, orta yaşın üzerindekiilerden bir kişi karşıma çıkıp; "evdeki kitapları ne yapayım?" diye sormasın. Bu ifade, yeni neslin okumadığını

gösteriyor. Nasıl okusun ki, çocuğu beş-altı yaşında iken ailesinden alıp şaşsı bir eğitimin kucağına itiyor, sonra onların ruhunu bilgiyle sarmalayıp yetiştirmek yerine test tuzağıının bataklığına sürüklüyoruz. İdraki kör edilen bu neslin hayatı sadece bilgi edinmek yerine, test yarışında katlediliyor. Okuma, anlama ve uygulama kabiliyetini kaybeden bu insanlar, hayata atılacak çağa gelince kitaptan kaçan, hatta ondan nefret eden bir hale dönüşüyor. Çünkü onları bilgiyle donatmak yerine sınav kazanıp iyi bir okula girebilme, iyi bir üniversitede de okuyabilme yarışmanın kaosunda ezip geçiyoruz.

Tarihimize bakınız: Selçuklu'nun en büyük eğitim kurumları burad inşa edilmiş. Bütün Selçuklu ülkesinin ve hattao asırda İslâm Dünyası'nın Eğitimiini yönlendirecek düzeyde bir eğitim dönemi yaşanmış. İslâm dünyasının birçok yerinden gençler buraya akın edip eğitim görmüşler. Osmanlı İmparatorluğu bu geleneği geliştiremese de korumuş ve bugünlere kadar getirmiş. Böyle bir tarihi birikimi var. Cumhuriyet dönemi onun üzerine oturamamış, böyle bir birkikimi kullanamamış. Bunun içindir ki Kayserili, *"Okur-yazar değilim ama Kayseriliyim"*, esprisine sığınarak bir utangaçlığını aşmaya çalışmış. Son yıllarda, halkındaki hayır duygusu bu şehri eğitim kurumları bakımından zengin bir görünüme taşımış. Hal böyle iken bu şehirde diğer illerle kıyaslanırsa, hüznün verici bir sonuç çıkar ortaya. Çünkü bu şehirde pek kitap alınıp okunmaz! Bu dehşet verici bir çelişkidir. Bu ilgisizlik yüzündündür ki, Kültür Bakanlığı buradaki yayine- vini Sivas'a taşıdı. Diyanet Sivas'taki kitabevini kapatıp büyük umutlarla burada açmıştı. Kitabevinin yeri Müftülüğe ait olmasa, o da buradaki varlığına son verecek duruma geldi. Edemedi, yeniden Sivas'a kitabevini açtı. Milli Eğitim Bakanlığı'nın Kitabevi tamamıyla kapatıldı. Bunlardan niye söz ediyorum? Devlet desteğine rağmen, burada resmi kurumlar bile kendisini koruyamadı. Üniversite de olmasa, serbest piyasadaki kitabevleri de kapanıp gidecek gibi...

Burada böyle bir hastalığın yalnızca Kayseri'ye, has olduğu anlamı da çıkarılmamalıdır. Parça bütünü habercisidir: Böyle bir Türkiye fotoğrafının içinde biz sadece Kayserininkini ön plana çıkararak burada dikkate sunuyoruz. Diğer illere oranla belki biraz daha az okuyucu var ama ülke realeti işte bu! Bakınız, 1992'de

Azerbaycan Bakü Üniversitesi'nden bir grup öğretim üyesi, Erciyes Üniversitesi'nin davetlisi olarak Kayseri'ye gelmişlerdi. Burada misafirlere şehri gezdiriyoruz. İçlerinden Türkiye'ye birkaç defa gelip gitmiş Prof. Dr. Azize Caferzade, bir ara hayretle bana döndü: "Muhsin bey, bizim Bakü sokaklarında el arabasında kitap satılır. Sizin şehirlerinizde yiyecek satılıyor. Bu nasıl iştir?" Misafir merakını ağır bir suçlama ile dillendiriyor ve aynı zamanda bunun sebebinin de öğrenmek istiyordu.. Edemedim işi espriye vurarak; "Hocahanım, siz kafaya, biz ise mideye önem veriyoruz da ondan!" Gezerken artık meseleyi enine boyuna konuşmaya başladık. Öğrendik ki, orada bir yazarın kitabı yerine göre bir-birbuçuk milyon adet basılıyormuş. En mutevazi baskı 100-150 bin dolayındaymış. Eh, Rusya kültür ihtilalini gerçekleştirmek ve kendi ideolojisini yerleştirmek için kitapları sudan ucuz fiyata sattırıyor ve böylece onları okutarak kendi değerlerinden koparıyordu. Bunları konuştuk. Biz de kitapların genellikle bin-iki bin dolayında basıldığıının sebebinin ise okuyucunun seçme hakkına bağlı kaldığını anlattım

Sonuç itibariyle şunu unatmamak gerekiyor: Bir şehir insanın içi doldurulmamış bir şekilde varlıklı olması, hayırsever olması, muhafazakar olması, müteşebbis olması, dindar olması yeterli bir ölçü değildir. Bütün bunları kalıcı bir keyfiyete taşıyan ise kaynağı kitap olan bilgidir. Bilgiden beslenmeyen ne zenginlik, ne hayır, ne muhafazakarlık ne, ne teşebbüs gücü ve ne de inanç bizleri sağlıklı kapıya çıkarmaz. Cahil müşşebbis taklide, cahil zengin gösteriş budalalığına, cahil hayırsever reklam hevesine, cahil muhafazakar ilkel adetlerin tuzağına, cahil dindar taklit ve hurafe bataklığına sürüklenir.

BAŞVURULAN KAYNAKLAR

Turgut Cansever, İslâm'da Şehir ve Mimari, Timaş Yayınları, İstanbul-2006

Turgut Cansever, Mimar Sinan, Al Baraka Türk Yayını, İstanbul-2005

Prof. Dr. Erol Güngör, İslâm'ın Bugünkü Meseleleri, Ötüken Yayınları, İstanbul-1981

İ.Hakkı Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara-1984

Prof. Dr. Muharrem Ergin, Kadı Burhaneddin Divanı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul-1980

Prof. Dr. Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, Turan Neşriyat Yurdu Yayını, İstanbul-1971

Prof. Dr. Osman Turan, Selçuklular Tarihi, Turan Neşriyat Yurdu Yayını, İstanbul-1969

Sai Çelebi, Tezkiret'ü'l-Bünyan, (Sadeleştiren Yılmaz Öztuna), Hayat Tarih Mecmuası Haziran 1966

Sai Çelebi, Tezkiret'ü'l-Bünyan, (Yay. Haz. Sadık Erdem), binbirdirek Yayınları, İstanbul-1988

Mehmet Bayraktar, Davud-u Kayserie, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara-1988

Muhsin İlyas Subaşı, Bu Şehrin Hikayesi, K.T.O Yayını, Kayseri-2003

Muhsin İlyas Subaşı, Kayseri'nin Manevi Mimarları, T D. Vakfı Yay., Ankara-1995

Muhsin İlyas Subaşı, Taşla Konuşan Deha, Nesil Yayınları, İstanbul-2004

Muhsin İlyas Subaşı, Dünden Bugüne Kayseri, Kıvılcım Yayınları Kayseri-2003

Muhsin İlyas Subaşı, İki Mevlevi, Nesil Yayınları, İstanbul-2005
Osman Nuri Ergin, Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkişâfı, İst.Ün.Yay. İstanbul-1936

Mehmet Altan, Kent Dindarlığı, Timaş Yayınları, İstanbul-2010

Katharine Branning, Bir Çay Daha Lütfen, (Çev. Ali Çavuşoğlu) Kaynak Yayınları, İstanbul-2010

Prof. Dr. Mustafa Keskin, **Prof. Dr.Mehmet Metin Hülagu**, Geçmişteki İzleriyle Kayseri, Erciyes Üniversitesi Yayını, Kayseri-2005

Mehmet Çayırdağ, Kayseri Tarihi Araştırmaları, Kayseri B. Bel. Yayını Kayseri-2001

Halit Erkitiletlioğlu, Geniş Kayseri Tarihi, Belsin Vakfı Yayını Kayseri-2006

- İbn Bibi**, Selçukname, (Çev. Mürsel Öztürk) Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara-1996
- Gevher Nesibe Bilim Haftası ve Tıp Günleri Bildirileri Kitabı, Ankara-1982
- Evlîya Çelebi**, Seyahatname, (Sad. Zuhuri Danışman) Zuhuri Danışman Yayınları, İstanbul-1970
- Abdullah Satoğlu**, Kayserililerin Ticaretteki Başarı Sırları, Beğendik Yayını, Ankara-1995
- Abdullah Satoğlu**, Kayseri Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara-2002
- Şükrü Karatepe**, Kendini Kuran Şehir, Büyükşehir Bel. Yay. Kayseri 1999
- Mustafa Necati Karaer**, Kerem İle Aslı, Dergah Yayınları, İstanbul 1985
- Ahmet Eflaki**, Menakibül Arifin, Hürriyet Yayınları İstanbul 1973
- Doç. Dr. M. Fatih Köksal**, Ahi Evran ve Ahilik, Kırşehir Valiliği Yayını Ankara 2008
- Ahmet Nazif Efendi**, Mir'at-ı Kayseriyye (Kayseri Tarihi), (Sad. Prof. Dr. Mehmet Palamutoğlu) Kayseri Özel İdare Müdürlüğü Yayını, Kayseri-1987
- Mehmet İnbaşı**, XVI.Yüzyılda Kayseri, Kültür Müdürlüğü Yayını, Kayseri-1982
- Ahmet Hamdi Tanpınar**, Beş Şehir, Kültür Bakanlığı Yayını, İstanbul 1969
- Ali Rıza Karabulut**, Meşhur Mutasavvıflar, Seyyid Burhaneddin Vakfı Yayını, Kayseri-1994
- Yılmaz Can**, İslâm Şehirlerinin Fiziki Yapısı, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara-1995
- Gülzar Haydar**, Şehirlerin Ruhu, (Çev. Gürkan Sekmen) İnsan yayınları, İstanbul-1991
- İbn Batuta** Seyahatnamesinden Seçmeler, Kültür Bakanlığı Yayını İstanbul-1971
- İbn. Fazlan** Seyahatnamesi, (Çev. Ramazan Şeşen) Bedir Yayınları, İstanbul -1975
- Ersin Gürdoğan**, Zamanı Aşan Şehirler, İz Yayıncılık, İstanbul-1994
- İsa Kocakaplan**, Türkü Söyleyen Şehirler, Türk Edebiyatı Vakfı Yayını, İstanbul-2005
- Mustafa Armağan**, Alev ve Beton, Şule Yayınları, İstanbul-2000
- Türk Ansiklopedisi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, Ankara-1981
- R.B. Serjeant**, "İslâm Şehri, (Çev.Elif Topcugil) İz Yayıncılık, İstanbul-1992
- Doç. Dr. Yakut Sencer**, Türkiye'de Kentleşme, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara-1979
- Suphi Saatçi**, Mimar Sinan, Ötüken Yayınları, İstanbul-2005
- Şükrü Karatepe**, Kendini Kuran Şehir, Ankara-1999

Hüseyin Cömert, Koramaz Vadisi, Ağırnas Belediyesi Yayını, Kayseri-2008

Selçuk Mülayim, Ters Lale, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul -2001
Türk Kültürü'nde Aşevileri Kayseri Örneği, Yeni Ufuk Yayınları, İstanbul -2010

Cavit Yeğenoğlu, “Kayseri’de Yaşayan Renkli Kişiler” Kendi Yayı, İstanbul-1988

Hüseyin Nazım Paşa, Ermeni Olayları Tarihi, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara-1994

Cenani Gürbüz, Milli Mücadelede Develi ve Ermeniler, Kültür B. Yayını, Ankara-1996

Dr. Ahmet Kolbaşı, Merzifon, Yozgat ve Kayseri Ermeni Olayları, Kayseri- Büyükşehir Belediyesi Yayını, Kayseri-2005

S.Burhaneddin Akbaş, Hey Andon, Yıldız Yayıncılık, Ankara-2009

Esat Uras, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, Belge Yayınları İstanbul-1976

Hurşit Çalıka, Ahmet Rifat Çalıka’nın Anıları, Kendi Yayını, İstanbul-1992

Süleyman Sağlam, Dağı Dağa Kavuşturan, Can Yayınları, İstanbul-2000

Ahmet Kaplan, Erciyes’in Eteğinden Geçenler, Kayseri Ticaret Odası Yayını, Kayseri-2000

Dr. Oman Eravşar, Seyahatnamelerde Kayseri, Ticaret Odası Yayını, Kayseri-2000

İskender Şeker Hayırseverlerimiz, K.T. Odası Yayını, Kayseri-2005

Sadun Tanju, Hacı Ömer,Özel Yayın,İstanbul-1983

Muharrem Barut, Selam Kayseriliye, Kendi Yayını, Eskişehir-1976

Mehmet Kemal Dedeman, Bir Hayat Hikâyesi (Der.Zeynep Avcı) Dedeman Topluluğu Yayını, İstanbul-1996

İsmail İçer Adını Kayseri’den Alanlar, Kayseri Zambak Yayınları, İstanbul 2004

İrfan Birol-Murat Yerlikhan, Kayseri’den Altın Sözler, Mazaka Yay., Kayseri 2009

Necmettin Çalışkan (Kadir Dayıoğlu Düzenlemesi) Kayseri Belediye Başkanları, Kayseri Büyükşehir Bel. Yayını, Kayseri 1998

Leo Van Velzen, Kayseri’de Çevresel Üretim, NUFFIC/ IMWOOD/ REMPLD Projesi yayını, Ankara 1978

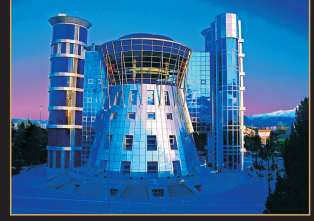
Mustafa Özdamar, Yaman Dede, Marifet yayınları, İstanbul-1994
Bir Başarı Hikayesi, Kayseri ve Civarı Elektrik T.A.Ş. Yayını İstanbul-2005

Yusuf Özmerdivenli, Kayseri Lisesi 100. Yıl Şeref Belgeseli, Kayseri Lisesi Yayını Kayseri-1997

Doğan Kuban, Sinan’ın Sanatı ve Selimiye, Tarih Vakfı Yayınları İstanbul-1987

- Dede Korkut**, (Haz. Muharrem Ergin) MEB:Yayınları, İstanbul-1969
- Dr. Bayram Yılmaz**, Goethe ve İslâmiyet, Timaş Yayınları, İstanbul-1997,
- Falih Rıfıkı Atay**, Çankaya,Pozitif Yayınları, İstanbul-2004
- Prof. Dr. Abtullah Kuran**, Mimar Sinan, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul-1986
- Erciyes Üniversitesi Bildirileri Kitabı, Kayseri-1984
- Teğmen Bennet**, Kayseri Raporu 1880 (Çev. Uygur Kocabaşoğlu) T. O. Yay. Kayseri- 1996
- Max Weber**, Şehir (Çev. Musa Ceylan) Yarın Yayınları, İstanbul-2010
- Jean Robert**, Kent ve Halk, (Çev.Özgür Orhangazi) Ütopya Yayınları, Ankara-1999
- Henri Labort**, İnsan ve Kent, (Çev.Bertan Onaran) Payel Yayınları, İstanbul-1990
- Andre Miquel**, İslâm Medeniyeti Gerçek Hayat yayınları İstanbul-12003
- Maurice Lombard**, İlk Zafer Yılları'nda İslâm (Çev. Nezih Uzel), Pınar Yayınları, İstanbul-1983
- Marshall G. S. Hodgson**, İslâm'ın Serüveni, İz Yayınları, İstanbul-1993
- Corci Zeydan**, İslâm Medeniyeti Tarihi (Çev. Zeki Megamiz), Üçdal Neş., İst.- 1971
- Friedrich Karl Kienitz**, Büyük Sancağın Gölgesinde (Çev. Seyfettin Halit Kakinç) Tercüman Yayınları, İstanbul-?
- Georgios Nakracas**, Anadolu ve Rum Göçmenlerin Kökeni (Çev. İbrahim Osmanoglu), Kitabevi Yayınları, İstanbul-2005
- Vasilij Viladimiroviç Barthold**, İslâm Medeniyeti Tarihi (Çev. Mehmet Fuat Köprülü), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, İstanbul-1940
- Bernard Lewis**, Uygarlık Tarihinde Araplar (Çev. Hakkı Dursun Yıldız), Pegasus Yayınları, İstanbul-2006
- Heinrich Glück**, Eski Türk Sanatı ve Avrupa'ya Etkisi, (Çev. A. Cemal Köprülü), Türkiye İş Bankası Yayını, İstanbul-1973
- Josef Strzygowski**, Eski Türk Sanatı ve Avrupa'ya Etkisi, (Çev. A. Cemal Köprülü), Türkiye İş Bankası Yayını, İstanbul-1973
- Carter V. Findley**, Dünya Tarihinde Türkler (Çev. Ayşen Anadol) Kitap Yayınevi Yayını, İstanbul-2006
- Poul Roux**, Türklerin Tarihi (Çev. Prof. Dr. Aykut Kazancıgil - Lale Arslan-Özcan), Kabalcı Yayınları, İstanbul-2004
- Gabriele Mandel**, Anneciğim Türkler Geliyor-Hilalin Öteki Yüzü (Çev. Nihat Aksoy), Zaman Kitap, İstanbul-2004
- Lev Nikolayevic Gumilev**, Eski Türkler, (Çev. D. Ahsen Batur) Selenge Yayınları, İstanbul-2003
- Arnold Toynbee**, Medeniyet Yargılanıyor (Çev. Ufuk Uyan),Yeryüzü Yayınları, İstanbul-1980
- Edmondo De Amicis**, İstanbul, (Çev. Prof. Dr. Beynün Akyavaş) Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayı, Ankara-1986

- Roger Garaudy**, İslâm'ın Vadettikleri (Çev. Nezih Uzel), Pınar Yayınları, İst.-1983
- Sigrid Hunke**, Batı Üzerine Doğan İslâm Güneşi, (Çev. Servet Sezgin) Bedir Yayınları, İstanbul-1991
- Goethe**'den Seçmeler, (Çev. Prof. Dr. Gürsel Aytaç), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara-1982
- Voltaire**, Türkler, Müslümanlar ve Ötekiler, Türkiye İş Bankası Yayını, Ankara-1975
- Dostoyevski**, Bir Yazar'ın Günlüğü, (Çev. Kayhan Yükseler), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul -2009
- Elia Kazan**, Bir Yaşam (Çev. Nihal Yeğınobalı) Afa Yayınları; İstanbul-1997
- Steven Runciman**, Haçlı Seferleri, (Çev. Prof. Dr. Fikret İşıltan) Türk Tarih Kurumu Yayını; Ankara-1998
- Hammer**, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat Yayını, İstanbul-1983
“European Stability Initiative (ESI) Avrupa İstikrar Girişimi”
- August Bebel**, Hz. Muhammed ve Arap-İslâm Kültürü, Çev. (Veysel Atayman) Bordo-Mavi Yayınları, İstanbul-2003
- Rogear Garaudy**, İslâm'ın Vadettikleri, (Çev. Nezih Uzel) Pınar Yay. İstanbul-1983
- Strabon**, Anırtık Anadolu Coğrafyası, (Çev. A. Pekman), İstanbul-1993
Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Ankara-2008
- Tarihi Kentler Birliğı**, Yerel Kimlik Dergisi Nisan-Mayıs Haziran-2007

"Şehirler, ilk insanın korunma içgüdüsünden doğdu. Daha sonra sosyalleşmenin itici gücü haline geldi. Her iki haliyle de şehirler savaşların ve yaşamın vazgeçilmez alanları olarak varlığını korudu ve korumaya da devam etmektedir. Savaşların kahredici sonuçlarına rağmen, insanoğlunun şehir hayatından uzaklaşmaması, birlikte yaşama içgüdüsünün yaratılıştan getirilen bir zorunluluk olduğunu göstermektedir. Böyle olunca, şehirleri tanımak insanın hayatını tanımaya giden en önemli yollardan birisi durumuna gelmektedir. Elinizdeki bu çalışma, böyle bir arayışın sonucu doğmuştur. Şehrin tarihinden sosyolojisine, hafızasından harabelerine kadar bütün ayrıntıları üzerine yapılan nakiller ve yorumlar aydın olarak şehre olan borcumuzun ödenmesinde ciddi bir adım olarak algılanmalıdır. Şehirde yaşamının sonucu olarak şehrin zaruretlerini fark etmeyi ve ona karşı sorumluluklarımızın bilincine ulaşmayı hedefleyen böyle bir hizmetin günümüz insanı için olduğu kadar geleceğin insanına da şehri anlama yolunda faydalı olacağını umuyoruz."

KAYSERİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ KÜLTÜR ARMAĞANIDIR